

Dr. Medveczky Mihály

TUDOMÁNYOS KONFERENCIA A GAZDASÁGBIZTONSÁGRÓL

Rezümé:

A Nemzetgazdasági Minisztérium (NGM) tudományos konferenciát rendezett a nemzetgazdaság védelmi felkészítésének és biztonságos működésének előkészítés alatt álló átfogó koncepciójáról. A konferencián a minisztériumok védelmi szervezeti egységei, illetve a védelmi igazgatás – a gazdaság védelmi felkészítésében érintett – szervei, valamint az NGM érdekelt társfőosztályai részéről voltak hallgatók, és elfogadták a meghívást a ZMNE Hadtáp, Pénzügyi és Védelemgazdasági Tanszék, az MTA Információtechnológiai Alapítvány, a Magyar Logisztikai Szolgáltató Központok Szövetsége és a Magyar Védelmiipari Szövetség képviselői. A vitaindító előadást dr. Király László CSc, az MHTT alelnöke tartotta Háború, gazdasági biztonság, védelmi tartalékolás címmel.

Kulcsszavak:

gazdaságbiztonság, gazdaságfelkészítés, honvédelem, katasztrófa-elhárítás, válsághelyzet.

ACADEMIC CONFERENCE ON ECONOMIC SECURITY

Résumé:

An academic conference was organized by the Ministry for National Economy (NGM) on the comprehensive concept of the defensive preparation and secure operation of the national economy, currently being under preparation. The representatives of the defence organisational units of the various ministries, of the organizations of defence administration responsible for the defensive preparation of the national economy, as well as of several other concerned departments of the NGM attended the conference. Invitation was also accepted by the representatives of the Department of Logistics, Finance and Defence Economy of the Zrínyi Miklós National Defence University (ZMNE), of the Information Technology Foundation of the Hungarian Academy of Sciences (MTA), of the Association of Hungarian Logistics Supply Centres and of the Defence Industry Association of Hungary. The keynote speech titled "*War, economic security, defence reservation*" was delivered by Dr. László Király, CSc, vice-president of the Hungarian Association of Military Science.

Keywords:

economic security, economic preparation, national defence, disaster management, crisis situation.

Koncepciót készít elő a Nemzetgazdasági Minisztérium (NGM) a gazdaságbiztonságról – derült ki *A nemzetgazdaság védelmi felkészítésének és biztonságos működésének átfogó koncepciója* címmel 2011. március 17-én rendezett tudományos konferencián, amelyen a társmisztériumok védelmi szervezeti egységei, valamint a védelmi igazgatásnak a gazdaság védelmi felkészítésében érintett szervei vettek részt. A tanácskozáson jelen voltak a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (ZMNE) Hadtáp, Pénzügyi és Védelemgazdasági Tanszékének, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Információtechnológiai Alapítványának, a Magyar Logisztikai Szolgáltató Központok Szövetségének, a Magyar Védelmiipari Szövetségnek, valamint az NGM érdekelt társfőosztályainak képviselői is.

Megnyitó előadásban *Harmati István* védelmi főtanácsadó, az NGM Védelemkoordinációs Osztály osztályvezetője a tervezett átfogó koncepció

indokoltságáról, időszerűségéről, megváltozott környezeti feltételeiről és a konferencia céljáról szolt. Példaként államszervezeti kérdéseket említett: a normativitást, a jogszabályokat, a szakmát, a jó értelemben vett bürokráciát középpontba állító ún. neoweberianus gondolkodásmódot, amely egyfelől azt erősíti, hogy az állam „megerősítésének” szükségességét, másfelől élesen elhatárolja, hogy mely területeken kell az államnak és melyeken a piaci szereplőknek felelősséget vállalniuk a társadalom zavartalan működése érdekében. Vitaindítóként feltette a koncepcióban is megválaszolendő kérdést: vajon megnyugtató módon vagyunk-e tisztában azzal, hogyan működik a társadalom, a gazdaság, a piac valamely minősített időszakban? Meg tudja-e határozni a társadalom a szolgáltatások minimális szintjét?

Dr. Király László, a Magyar Hadtudományi Társaság alelnöke *Háború, gazdaságbiztonság, védelmi tartalékolás* címmel tartott nagyszerű előadást. Mondanivalóját *a háború, a konfliktus és a válság fogalmának fejlődése napjainkig; a prognózisok és a mit tanultunk az elmúlt 20 évben?* kérdéskörökre építette. Minden korszakot az erőforrásokért folytatott verseny jellemez – hangsúlyozta az előadó. Beléptünk az információs hadviselés korába, napjaink válsághelyzeteire pedig egyre nagyobb hatása van a klímaváltozásnak. *Király László* a jövőt illetően azt valószínűsítette, hogy a globalizáció üteme nem csökken; az információtechnológiai alkalmazásokkal ismereteink az egyes jelenségekről egyre pontosabbak lesznek, viszont ezzel együtt növekszik technológiai függőségünk; a klímaváltozás nyomán jelentkező katasztrófák költségei emelkedni fognak; az információs hadviseléssel (is) összefüggésben 2020–2030 között új fegyverkezési ciklus kezdődik; a fizetőeszközként az euróra való áttéréssel a pénztartalékokra vonatkozó szabályainkat át kell dolgozni. A védelemgazdasági szakterületen az elmúlt 20 évben szerzett tapasztalatai alapján az alábbi főbb következtetéseket vont le: a gazdasági biztonságra vonatkozó ismereteink bővültek, finomodtak; bebizonyosodott, hogy a „piaci kudarc” piaci úton nem oldható meg; a védelmi célú tartalékokra vonatkozó illúzióink szertefoszlottak; a globalizációs hatások miatt a korábbi igény-kielégítési nézeteinket át kell értékelni. Az információs hadviselés korszakára egyetlen tartalékolási ötlete van: a kritikus szakértelemhez való hozzáférés biztosítása. A gazdasági potenciál és a védelemgazdasági szükséglet kapcsolatának elemzésével ráirányította a figyelmet a gazdaság működésének kritikus esetére. Arra a szituációra, amikor a gazdasági teljesítőképesség vagy azért nem tudja a védelemgazdasági igényeket kielégíteni, mert az igények hirtelen megnőnek (háború), vagy pedig azért, mert a gazdaság működésében valamely katasztrófa miatt zavar áll elő.

A hozzászólók között elsőnek *dr. Gazda Pál*, a ZMNE tanára mondta el véleményét. Üdvözölte a koncepcióalkotási kezdeményezést. Felhívta a figyelmet azonban a tézisek egyoldalúságára: a tartalék-centrikusságra, valamint néhány olyan fontos szempontra, mint az időtényező, az információellátottság és a más stratégiákkal való szinkron fontossága. Kritikaként jegyezte meg, hogy szerinte nincs szinkronban az NGM Védelemkoordinációs Osztályának létszáma a feladat nagyságával.

A Magyar Honvédség minősített időszakos tervezésének újraformálódó körvonalait *Boczák Attila*, a Honvéd Vezérkar Logisztikai Csoportfőnökség Művelettámogató Osztály osztályvezetője ismertette. Kiemelte, hogy az ország védelme nemcsak a katona dolga, hanem az egész országé. A minősített időszakos tervezésről elmondta, hogy ez már a honvédség 30 napos csapatkészleteit is kell, hogy érintse, és azoknak folyamatos utánpótlását kellene, hogy szolgálja. A

minősített időszakra tervezett készleteknél kiemelte, hogy nemcsak hadfelszerelésről, eszközökről, anyagokról, hanem szolgáltatásokról is beszélünk.

Süle Attila, a HM Védelmi Hivatal műveleti és gazdaságfelkészítési igazgatója hozzászólásában azt emelte ki, hogy a koncepció kidolgozásának szükségszerűsége mellett a gazdaságfelkészítési rendszer új kihívásoknak megfelelő új alapokra helyezésére lehetőséget is jelent. Javasolta a koncepció kidolgozásánál az új NATO-irányelvekből ismert átfogó megközelítés elvének alkalmazását, amely szerint a polgári és a fegyveres szervek erőforrásait koordináltan kell felhasználni. Felhívta a figyelmet a szintén a NATO-ban alkalmazott hatásalapú tervezésre. Arra, amikor a stratégiák az egyes katonai műveletek tervezésénél a konkrét hatásokat, a következményt veszik számításba. Hangsúlyozta, hogy az erőforrások biztosíthatósága mellett fontos szempont azok rendszeres ellenőrzése is. Végül beszámolt a honvédségi kritikus infrastruktúrák védelmének helyzetéről.

Nagy Sándor, a Közlekedési, Hírközlési és Vízügyi Tartalékgazdálkodási Nonprofit Kft. műszaki igazgatója tájékoztatta résztvevőket a társaság hídképességeiről, amelyek a különböző válsághelyzetekben használhatók lennének. Elmondta, hogy az elmúlt 4 évben sajnos, egyik beavatkozó szerv sem igényelte a cégnél rendelkezésre álló e képesség igénybevételét. A Kft. tárol egy 55 méteres Mabey-hídkészletet. Ezen képezik ki a Magyar Honvédség katonáit a cég bázisán.

Arról a problémáról szólt *dr. Kiss József*, az MTA Információtechnológiai Alapítvány igazgatója, miszerint a védelmi igazgatás környezete nem kellő fogadókészséget tanúsít a védelmi felkészítés problematikájához. Kiemelte az informatikai infrastruktúra védelmének fontosságát, és felhívta a figyelmet az infrastruktúra kritikus voltával való megfelelő együttélés fontosságára, az információs háttérre támaszkodó dinamikus tervezés bevezetésének szükségességére. Végezetül a szituációs terveknek megfelelő készletezési technikák kiválasztását a változó körülmények modellezésével javasolta végrehajtani.

A Magyar Logisztikai Szolgáltató Központok Szövetségének főtitkára, *Bíró Koppány Ajtony*, támogatásáról biztosította a szakértői munkacsoportot. A gazdaság védelme érdekében nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy elsősorban a hazai szolgáltatókra kell építeni.

Dr. Radnóty Gábor, a Nemzeti Erőforrás Minisztérium szakmai főtanácsadója hozzászólásában hangsúlyozta, hogy helyre kell állítani a védelmi igazgatás – mint a közigazgatás szerves részét képező speciális elem – szakmai súlyát, szerepét. A gazdaságmozgósítási tervezés alapjait nagyon is időszerű újragondolni. Napjainkra ugyanis oly mértékben változtak meg a külső és belső körülmények az ezt előíró kormányrendelet kihirdetése óta, hogy a korábbi tervezési sarokköveket el kellene felejteni. A védelmi tervezésnél indokolt lenne a bázisalapú tervezésről és finanszírozásról áttérni a feladatalapú tervezésre és finanszírozásra. Ami a védelmi tartalékolási tevékenység szabályozását illeti, okafogyottá vált az egyes tartalékkészleteken belül a katasztrófavédelmi, a honvédelmi, a gazdaságbiztonsági és a piaci intervenciók tartalékok közötti különbségtétel – vélekedett a hozzászóló. A jövőben három tartalékfajta elégséges lenne. Ezek: a gazdaságbiztonsági tartalék, az állami egészségügyi tartalék, valamint a nemesfém és valuta tartalék, amelyeket – szemben az egységes központi tartalékoló szervezetre vonatkozó elképzeléssel – továbbra is ágazati kompetenciában tartana célszerűnek.

Dr. Tollár Tibor, az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság (OKF) gazdasági főigazgató-helyettese az országban a közelmúltban bekövetkezett katasztrófák (árvizek, vörösiszap-katasztrófa, tömegszerencsétlenség a West-Balkánban stb.) során szerzett tapasztalatok alapján részletesen taglalta a magyar

hatóságok, a szabályozási rendszer azon problémáit, amelyek akadályokat jelentettek a katasztrófavédelem hatékony munkája számára. A liberalizált piac mellett az állam kivonult a szabályozásból, a várt jogkövető magatartás pedig, sajnos, nem jött be – sorolta a szabályozás gyenge oldalait a szemléltető példákat. A belvízi katasztrófák hívták fel a figyelmet például arra, hogy a vízvezető árkok kritikus infrastruktúrának számítanak. *Működik-e az állam, tudnak-e működni a hivatalok rendkívüli helyzetekben?* – tette fel a kérdést a hozzászóló. A tapasztalatok tükrében a válasz: *nem*. A devecseri kitelepítési akció azt bizonyította, hogy van még bőségesen javítani való az egyes reagáló szervek együttműködésében, a tartalékok célszerűségében, azok veszélyhelyzeti logisztikai biztosításában, a lebiztosított kapacitások megbízhatóságában. Felhívta a figyelmet, hogy a hosszabb távú koncepció kidolgozásáig ma is vannak komoly feladatok, amelyek végrehajtása napi feladat. Mondandója végén azon vállalkozások felelősségéről szólt, amelyek tevékenysége miatt például külön lakossági riasztórendszereket kell kiépíteni.

Szécsi István a bíróságok, *Herczeg Tibor* az ORFK nevében, *Nagy Zoltán* a Tolna Megyei Védelmi Bizottság titkáráként, *Balogh István* a Vidékfejlesztési Minisztérium, *Sándor Csaba* a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium Kormányzati Informatikai Államtitkársága képviselőjében szakterületüket érintő véleménnyel, észrevételekkel támogatták a koncepció kidolgozását és hangsúlyozták annak szükségességét.

*

Összefoglalva a vitában elhangzottakat, *Harmati István* kiemelte, hogy az állam funkcióit helyre kell állítani. Ő is emlékeztetett arra, hogy a hosszabb távú koncepcióalkotás mellett fontos napi feladataink is vannak, amelyek megoldása nem várható magára. Felvázolta a koncepció kidolgozásának javasolt ütemtervét. Eszerint a megalakított szakértői munkacsoport április közepéig elkészíti az átfogó koncepció szövegtervezetét, a külső és belső szakértői, valamint a közigazgatási egyeztetést május hónapban, a Kormány elé terjesztést június hónapban tervezi a minisztérium. Végül megköszönve az aktív közreműködést, felkérte a résztvevőket a szakértői csoport kidolgozó munkájának segítésére.

A konferencián elhangzottakról a szervezők részletes összefoglalót készítenek, amelyet – kiegészítve a résztvevők írásos hozzászólásaival – a szakértői munkacsoport biztosan fel tud használni.

Sótér Andrea alezredes¹ – Hornyák Beatrix százados² – Dr. Major Gyöngyi orvos százados³:

KARDIOVASZKULÁRIS BETEGSÉGEK PREVENCIÓJA, SZŰRÉS ÉS INTERVENCIÓ AZ ALAKULATOKNÁL

Rezümé

Az epidemiológiai korszakváltást követően előtérbe kerülő krónikus, nem fertőző betegségek vonatkozásában a hatékony prevenció a betegség komplex szemléletén alapul, melynek lényege az aktuális rizikóállapot mindenkori teljes körű és interdiszciplináris felmérése és csökkentése. Az MH állományának egészségi állapotára és egészségmagatartására vonatkozó kutatások, valamint az egészségügyi ellátórendszer (BNO szerinti) igénybevételi adatai egyértelműen azt mutatják, hogy az állomány körében a keringési rendszer betegségei fordulnak elő legnagyobb arányban. A kardiovaszkuláris betegségek háttérben meghúzódó alapvető kórfolyamat igen összetett (genetikus tényezők, környezeti tényezők, egészségtelen életmód), a betegség kialakulása azonban nagy pontossággal előre jelezhető a hatékony kockázatbecslési stratégia alkalmazásával. 2010 során a munkahelyi egészségfejlesztési és közösségi színterű prevenció programok során szív-érrendszeri kockázatbecslést végeztünk azoknál a katonáknál, akik a kardiovaszkuláris prevenció blokkban a szűrővizsgálat elvégzését önként vállalták (kényelmi mintavétel). Az alkalmazott kockázatbecslő módszerek lehetővé teszik, hogy a vizsgálat résztvevői a helyszínen kézhez kapják a rizikóbecslésük eredményeit (abszolút kockázat [kártya]) egyénre szóló életmódi tanácsokkal, valamint a rizikótényezőknek megfelelő egészséges életmóddal kapcsolatos szóróanyagokkal együtt.

Kulcsszavak:

kardiovaszkuláris betegségek, szűrővizsgálat, kockázatbecslés, rizikótényezők

Andrea Sótér – Beatrix Hornyák – Dr. Gyöngyi Major:

PREVENTION OF CARDIOVASCULAR DISEASES, SCREENING AND INTERVENTION IN THE RANKS

Résumé

Regarding chronic, non-epidemic diseases that are in the focus since the change of the epidemiologic era, efficient prevention is based on a complex view of the disease that is centred on the exhaustive and interdisciplinary calculation and reduction of actual risk status. Research on the health status and health behaviour of the ranks of HDF, and the usage statistics of the healthcare system (as per ICD) show equivocally that the most common diseases among the ranks are those of the circulatory system. The underlying disease process of cardiovascular diseases is very complex (genetic factors, environmental factors, unhealthy lifestyle), yet the development of such diseases can be predicted with great accuracy using an efficient risk estimation strategy. During 2010 as part of the workplace health development and community prevention programme we undertook cardiovascular risk estimation for those soldiers who volunteered for this during the cardiovascular block (sample of convenience). The risk estimation methods applied

¹ Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Védelem Egészségügyi Tanszék.

² MH Dr. Radó György Honvéd Egészségügyi Központ, Egészségvédelmi és Rekreációs Osztály.

³ MH Dr. Radó György Honvéd Egészségügyi Központ, Orvosi Élettani Osztály.

make it possible for the participants to receive the results of their risk estimations on the spot, together with individualised lifestyle advice and leaflets relating to healthy lifestyle appropriate to their risk factors.

Keywords:

cardiovascular diseases, screening procedure, risk estimation, risk factors

Egy ország lakosságának egészségi állapotát főként a korai, azaz a 65. életév betöltése előtt bekövetkezett halálozások mértéke és haláloki struktúrája határozza meg. Az 1–64 éves korosztály halálozása döntő módon az egészségi állapotot befolyásoló kockázati tényezők által meghatározott, így kiemelt népegészségügyi jelentőséggel bír. Hazánkban a korai halálozás kedvezőtlen alakulásáért a 25–64 éves korosztály kedvezőtlen egészségi mutatói a felelősek. Férfiak esetében e korosztályok halálozása meghaladja az EU-átlag két és félszeresét. A korai halálozás esetében a leggyakoribb halálokok a szív-érrendszeri betegségek, a daganatok és a krónikus légzőszervi betegségek.

A vizsgálat célja és módszere

A vizsgálat célja az egészséges életmóddal kapcsolatos tájékoztatás, valamint a fel nem ismert rizikótényezők azonosítása, egyéni rizikóbecslés a közvetlenül veszélyeztetett populációban. A közvetlen célok:

1. A vizsgálaton résztvevő személyek kardiovaszkuláris kockázati szintjének meghatározása.
2. A kockázati szintnek megfelelő intervenció alkalmazása, célzott egészségnevelési/egészségfejlesztési tevékenység (kiadványok közreadása, tanácsadás stb.) végzése az egyéni rizikóstatusznak megfelelően.
3. Epidemiológiai adatgyűjtés és elemzés a kardiovaszkuláris betegségek kockázatára vonatkozóan az MH állományában.

Az egyéni megközelítés (egyéni kockázatstatusz és rizikófaktorok számszerűsített ismerete) lehetőséget ad az egyéni kockázatprofilon alapuló célzott egészségfejlesztési tevékenység végzésére, az egészségtudatosság hatékony formálására, az egészséges életmód propagálására és a rizikófaktorok célzott és személyre szabott kezelésére, az életmód megváltoztatására, az esetleges elváltozások korai kiszűrésére. Az elvégzett kockázatbecslések során járványtani (epidemiológiai), népegészségügyi szempontból kiemelt fontosságú adatokhoz jutunk az állomány szív- és érrendszeri (kardiovaszkuláris) kockázatát illetően, az adatok felhasználhatóak a későbbi egészségügyi/egészségfejlesztési tervezés során, a prioritások meghatározásakor.

A kockázatbecslési stratégia meghatározásánál két, nemzetközileg elfogadott szakmai ajánlást (Framingham Risk Chart⁴, SCORE Chart⁵), valamint a hazai szakmai kollégiumok által összeállított, az Egészségügyi Minisztérium által elfogadott szakmai protokollokat, irányelveket vettük figyelembe. Szem előtt tartva, hogy a Framingham-pontrendszer a 10 éves összes koszorúér-esemény becslését, a

⁴ Framingham Risk Chart: 10 éven belül várható koronária-események %-os valószínűségének meghatározása.

⁵ SCORE (Systematic Coronary Risk Evaluation) Chart: 10 éven belül várható fatális kardiovaszkuláris esemény %-os valószínűségének meghatározása.

SCORE pedig a végzetes kardiovaszkuláris esemény becslését adja, vizsgálatunkba mindkét becslési rendszert beépítettük.

A két becslési rendszer együttes alkalmazásával lehetőség nyílik a kockázati szintek pontos megállapítására, az állomány kockázatprofiljának meghatározására (ld. 1. táblázat).

	10 éves abszolút kockázat %			
	Kis kockázat	Közepes kockázat	Nagy kockázat	Igen nagy kockázat
Framingham pontrendszer (koszorúér esemény)	≤10%	>10%	>20%	>30%
SCORE pontrendszer (végzetes kardiovaszkuláris esemény)	<3%	≥3%	≥5%	>9%

1. táblázat

Framingham és SCORE pontrendszer

Az abszolút kockázat megállapítása mellett – azoknál a személyeknél, akik a CORDELIA programmal történő kockázatbecslésre alkalmasak⁶ – elvégezzük a kérdőívek számítógépes feldolgozását. Ez lehetőséget ad az abszolút kockázat mellett a befolyásolható tényezőkon alapuló relatív kardiovaszkuláris kockázat számszerűsítésére.⁷

A vizsgálat során gyűjtendő adatok köre:

- azonosító szám;
- vizsgálat időpontja;
- a vizsgált személy életkora;
- antropometriai adatok, klinikai paraméterek (testsúly, testmagasság, testtömeg index, derék/csípő arány, testzsír %, vérnyomás, szérumszékességi koleszterin, szérumszékességi triglicerid, vércukor szint);
- életmódra vonatkozó kérdések (fizikai aktivitás, dohányzás);
- genetikai háttérre vonatkozó kérdések.

A helyszínen papíralapú adatrögzítés történik adatlapon, illetve kártyán. A kártya a résztvevőnél marad, az adatlapokat a felmérésben résztvevő szakemberek számítógépen rögzítik.

A kimeneteli változó definíciója – a kardiovaszkuláris rizikó meghatározásának stratégiája:

I. Nagy kockázat, fokozottan veszélyeztetett kategória:

1. Automatikusan nagykockázatú betegek:⁸

- koszorúérbetegek;
- agyér-betegek;
- perifériás érbetegek;
- cukorbeteg;
- metabolikus szindróma ATP III. kritérium szerint.⁹

⁶ Legalább 33 éves, kardiovaszkuláris szempontból egészséges személy.

⁷ Tehát megmutatja, hogy az adott korú és nemű páciens rizikója miként viszonyul a vele azonos nemű és korú, kívánatos paraméterekkel rendelkező referencia-személyéhez képest.

⁸ Náluk nem végzünk kockázatbecslést.

⁹ ATP III. definíció: legalább három kritérium a következők közül: abdominális elhízás (derékkörfogat férfiaknál >102, nőknél >88 cm); hypertigliceridaemia (>1,69 mmol/l); HDL koleszterin szint férfiaknál

2. Tünetmentes egyének, nagy kockázatú állapottal:
- Framingham kockázat>20%, vagy SCORE kockázat>5% vagy,
 - Egy rizikófaktor extrém értéke:
 - Összkoleszterin>8,0 mmol/l, vagy
 - Vérnyomásérték>180/110 Hgmm, vagy
 - BMI>40 kg/m².
- II. Közepes kockázat, veszélyeztetett kategória:
- Framingham kockázat 10-20% közötti, vagy SCORE 4%.
 - Legalább két kockázati tényező az alábbiak közül:
 - dohányzás;
 - hipertónia (140/90 hgmm feletti érték);
 - ISZB családi halmozódása;
 - korai ISZB a családban (elsőfokú férfi rokonnál 55 éves, nőnél 65 éves korig);
 - életkor (férfi >45 év, nő >55 év);
 - abdominális elhízás (haskörfogat férfinél >102 centiméter, nő esetén >88 centiméter).
- III. Alacsony kockázati kategória:
- Framingham-kockázat <10%, vagy SCORE <3%;
 - Nincs vagy maximum 1 kockázati tényezőjük van.

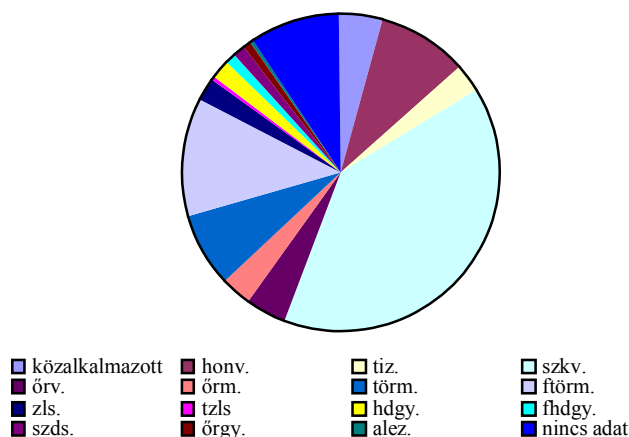
Az eredmények bemutatása

2009. és 2010. évben 6 helyszínen (Szentes, Kaposvár, Veszprém, Szolnok, Tata és Debrecen) összesen 206 fő vett részt önkéntesen a kardiovaszkuláris prevenciós blokkban.

Szociodemográfiai adatok

A résztvevők 90%-a töltötte ki a rendfokozatra vonatkozó kérdést az adatlapon (ld. 1. ábra). A résztvevők közel fele (43%) szakaszvezetői rendfokozattal rendelkezett, 5% volt a közalkalmazottak, és kb. 6% (11 fő) volt a tisztii fokozattal rendelkezők aránya.

1. Rendfokozat szerinti megoszlás



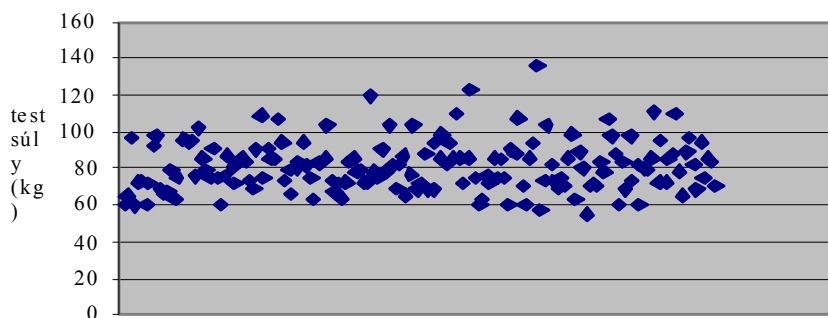
Nem szerinti megoszlást tekintve a résztvevők 80%-a férfi volt. A teljes vizsgálati populáció átlagéletkora 32 év (minimum 19, maximum 61 év), a minta szórása az életkor tekintetében közepes ($s=7,18$).

Antropometriai adatok (testsúly, testmagasság, BMI)

a) Férfiak esetében

A férfiak körében a testsúly átlagos értéke 81 kilogramm (minimum 55, maximum 136 kilogramm; $s=13,94$), a testmagasság átlagos értéke 177 centiméter volt (minimum: 160, maximum: 195 centiméter; $s=6$). A mért értékekből számított BMI átlagos értéke $25,78 \text{ kg/m}^2$.

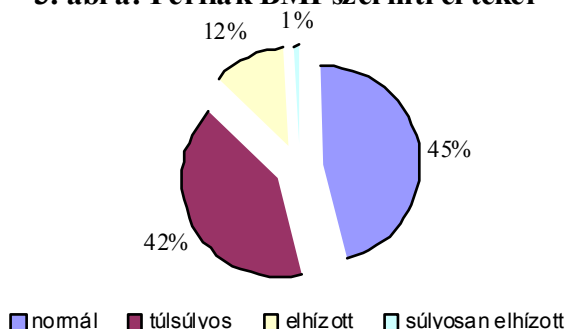
2. ábra: Testsúly szerinti megoszlás



A BMI-kategóriák szerinti értékelés alapján:

- „sovány” kategóriába ($\text{BMI} < 18,5 \text{ kg/m}^2$) eső személy nem volt,
- 1 fő volt súlyosan elhízott ($\text{BMI} = 42,92 \text{ kg/m}^2$),
- 12% az elhízott ($\text{BMI} = 30\text{--}40 \text{ kg/m}^2$);
- 42% a túlsúlyos ($\text{BMI} = 25\text{--}30 \text{ kg/m}^2$) és
- 45% a normál ($\text{BMI} = 18,5\text{--}25 \text{ kg/m}^2$) kategóriákba esett.

3. ábra: Férfiak BMI szerinti értékei



A résztvevők körében a BMI meghatározásán kívül testzsír-százalék meghatározást is végeztünk a túlsúly pontosabb megítélésének érdekében. A 2. táblázatban látható, hogy a testzsír-százalék és a BMI-kategóriák nem minden esetben fedik le egymást teljesen. Az azonban jól látható, hogy a magas BMI-értékkel rendelkezőknél túlnyomórészt elhízásról van szó. A túlsúlyosok 21%-nál találtunk normál testzsír-százalék értéket.

BMI kategóriák	Testzsír % kategóriái				
	Alacsony	Normál	Magas	Túl magas	Nincs adat
Normál	3 fő (4%)	46 fő (66%)	17 fő (26%)	3 fő (4%)	7 fő (9%)
Túlsúlyos	-	13 fő (21%)	27 fő (59%)	13 fő (20%)	6 fő (8%)
Elhízott	-	-	-	19 fő (100%)	1 fő (5%)
Súlyosan elhízott	-	-	-	1 fő (100%)	-

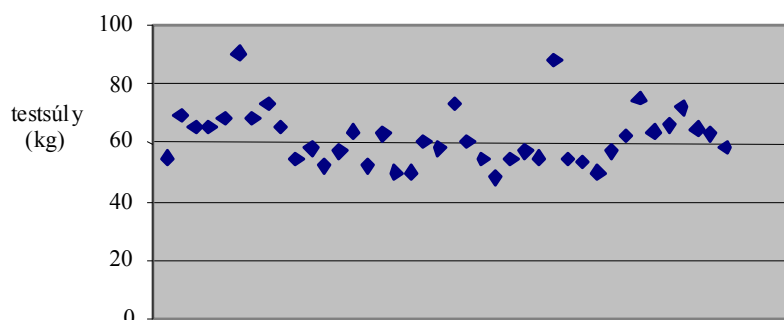
2. táblázat

BMI- és testzsír-százalék kategóriák egymáshoz viszonyított aránya

b) Nők esetében

Nők körében a testsúly átlagos értéke 61,6 kilogramm (minimum: 48, maximum: 90 kilogramm; $s=9,5$), a testmagasság átlagos értéke 165 centiméter volt (minimum 155, maximum 177 centiméter; $s=5,7$). A mért értékekből számított BMI átlagos értéke 22,35.

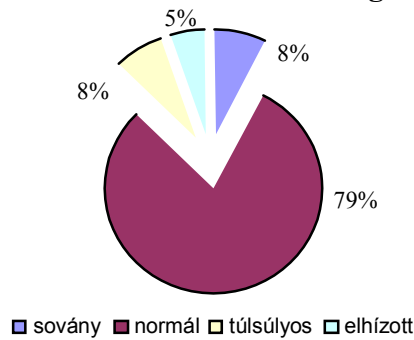
4. ábra: Testsúly szerinti megoszlás a nőknél



A BMI-kategóriák szerinti értékelés alapján:

- 8% esett a „sovány” kategóriába ($BMI < 18,5 \text{ kg/m}^2$),
- 79% a normál ($BMI=18,5-25 \text{ kg/m}^2$),
- 8% a túlsúlyos ($BMI=25-30 \text{ kg/m}^2$) és
- 5% az elhízott ($BMI=30-40 \text{ kg/m}^2$) kategóriába esett.

5. ábra: Nők BMI szerinti megoszlása



A 3. táblázatban látható a testzsír-százalék és a BMI-kategóriák egymáshoz való viszonya (tekintettel arra, hogy a vizsgálati populációban összesen 40 fő vett részt, %-os értékeket értelmetlenül feltüntetni a táblázatban). Az a tendencia azonban így is nyomon követhető, hogy a testzsír-százalék értéke a BMI értékével jól korrelál.

BMI-kategóriák	Testzsír-százalék kategóriái				
	Alacsony	Normál	Magas	Túl magas	Nincs adat
Sovány	-	3 fő	-	-	-
Normál	3 fő	18 fő	5 fő	2 fő	4 fő
Túlsúlyos	-	1 fő	2 fő	-	-
Elhízott	-	-	1 fő	1 fő	-
Súlyosan elhízott	-	-	-	-	-

3. táblázat
BMI és testzsír-százalék kategóriák egymáshoz viszonyított aránya (2008.)

Klinikai paraméterek (vérnyomás, koleszterin- és vércukor-szint)

a) Férfiak esetében

A férfiak körében a vérnyomás átlagos értéke 127/77 Hgmm volt, viszonylag nagy szórással (a systoles érték minimum: 97, maximum: 174 Hgmm volt). A klasszikus kritériumot (≥ 140 Hgmm feletti systoles érték) alkalmazva 29 főnél (17%) találtunk emelkedett vérnyomásértéket. A szigorúbb ATP III. kritérium (≥ 130 Hgmm) alkalmazásával ez az arány 40%, ami jelzésértékkel bírhat a szív-érrendszeri betegségek kialakulásával kapcsolatban. Diagnosztizált magasvérnyomás-betegségről egyetlen személy sem számolt be, ami elgondolkodtató az adatok ismeretében.

A férfiak körében emelkedett *koleszterinszint* értéket (≥ 5 mmol/l) 16 fő esetében (9%) detektáltunk.

A *vércukor*-értékekre vonatkozó adatok – tekintve, hogy a vizsgálat nem éhgyomorral történt – csak fenntartással kezelhetők. 56 főnél (34%) találtunk 5 mmol/l feletti értéket.

A kardiovaszkuláris rizikó szempontjából az utóbbi években a postprandialis hyperglykaemia került az érdeklődés középpontjába. Fokozott kockázatról akkor beszélünk, ha a 2 órás érték nagy (7,5–11,1 mmol/l körüli). A vizsgált mintában ilyen értékeket nem találtunk. A vizsgált személyek közül 3 főnél állt fenn diagnosztizáltan cukorbetegség. Náluk normál vércukorértékeket találtunk, ami a kezelés/gondozás hatékony voltára utal.

b) Nők esetében

A nők körében a *vérnyomás* átlagos értéke 115/76 Hgmm volt, nagy szórással (systoles érték minimum 91, maximum 174 Hgmm volt). A klasszikus kritériumot alkalmazva 4 főnél (10%), az ATP III. kritérium szerint 5 főnél (12%) találtunk emelkedett vérnyomás értéket. Diagnosztizáltan magasvérnyomás-betegsége egyetlen személynek sem volt.

Emelkedett *koleszterinszintet* 2 főnél (5%) detektáltunk.

A vércukor szintet illetően – szem előtt tartva az éhgyomori kritériumot – 12 főnél (32%) mértünk emelkedett értéket, de ez az adat szintén csak fenntartással kezelhető. Postprandialis hypeglykaemia és diagnosztizált cukorbetegség senkinél nem fordult elő.

Életmóddal kapcsolatos adatok (fizikai aktivitás, dohányzás)

a) Férfiak esetében

Ami a fizikai aktivitást illeti, a foglalkozás jellegét tekintve túlnyomó többségük (70%) könnyű fizikai munkát végző dolgozó, 20%-a nehéz fizikai munkát végző és 10%-a szellemi dolgozó. A sportolásra vonatkozóan három kategóriát alakítottunk ki:

- Hetente minimum 5 alkalommal (alkalmanként minimum 30 percig) sportol a válaszadók 13%-a.
- Hetente minimum 3 alkalommal (alkalmanként minimum 30 percig) sportol a megkérdezettek 42%-a.
- Fentieknél kevesebbet sportol a vizsgált személyek 45%-a.

A 4. táblázat a sportolással kapcsolatos kategóriák szerinti megoszlást mutatja a foglalkozás jellege szerint.

	Hetente minimum 5 alkalom	Hetente minimum 3 alkalom	Kevesebb
Könnyű fizikai és szellemi munka (132 fő)	14 fő (10%)	57 fő (43%)	61 fő (46%)
Nehéz fizikai munka (34 fő)	8 fő (23%)	12 fő (35%)	14 fő (41%)

4. táblázat

Rendszeres testmozgást végzők száma és aránya a foglalkozás jellege szerint

A vizsgálatban résztvevő férfiak 45%-a *dohányzott*, ami viszonylag magas értéknek mondható.

b) Nők esetében

A nőkre vonatkozó adatokat fenntartással lehet csak kezelni a minta alacsony száma miatt.

A fizikai aktivitást illetően megállapítottuk, hogy a foglalkozás jellegét tekintve a vizsgálatban résztvevő nők túlnyomó része (87%) könnyű fizikai vagy szellemi dolgozó, 13%-a nehéz fizikai munkát végző volt. A sportolásra vonatkozóan három kategória szerinti megoszlást figyelembe véve:

- Hetente minimum 5 alkalommal (alkalmanként minimum 30 percig) sportol a válaszadók 10%-a.

- Hetente minimum 3 alkalommal (alkalmanként minimum 30 percig) sportol a megkérdezettek 30%-a.
- Fentieknél kevesebbet sportol a vizsgált személyek 60%-a.

Az 5. táblázat a sportolással kapcsolatos kategóriák szerinti megoszlást mutatja a foglalkozás jellege szerint.

	Hetente minimum 5 alkalom	Hetente minimum 3 alkalom	Kevesebb
Könnyű fizikai és szellemi munka (35 fő)	4 fő (11%)	10 fő (29%)	21 fő (60%)
Nehéz fizikai munka (5 fő)	0 fő	2 fő	3 fő

5. táblázat

Rendszeres testmozgást végzők száma és aránya a foglalkozás jellege szerint

A nőknél a *dohányosok* aránya alacsonyabb volt, a vizsgálatban résztvevők 27%-a dohányzott rendszeresen.

Kardiovaszkuláris betegséggel kapcsolatos genetikai adatok

Kardiovaszkuláris szempontból genetikai mutatók tekintetében fokozott rizikót jelent, ha a szülőknél, testvéreknél szívbetegség vagy agyér-betegség 50 évesnél fiatalabb életkorban előfordult. A vizsgálati populáció férfi tagjainak körében 9%-ban fordult elő genetikai meghatározottság, nőknél 17%-ban (a nőkre vonatkozó adatoknál az alacsony minta elemszám miatt az adatok nem megbízhatóak).

Az eredmények összegzése

A klasszikus szív-érrendszeri kockázatbecslő eljárásokat (Framingham, SCORE) alkalmazva szinte valamennyi résztvevő esetében alacsony kockázatot (kb. 1% körüli értéket) detektáltunk. Ez azonban nem a kitűnő egészségi állapotnak, illetve egészségtudatos életmódnak tudható be, hanem az életkor protektív hatásának, a vizsgálati populáció viszonylag fiatal voltának. Amennyiben az életkor protektív hatását megszüntetjük (Framingham becslési eljárásnál 40–44 éves kor között tűnik el az életkor protektív hatása), akkor a kockázati mutató nem dohányzóknál kb. kétszeresére, dohányosoknál 4–5-szörösére emelkedik.

A program alapjául szolgáló kutatási tervben a kardiovaszkuláris rizikó-meghatározásánál – a klasszikus kockázatbecslő eljárásokon túlmenően – veszélyeztetettség szempontból 3 kategóriát alakítottunk ki:

- I. Nagy kockázat, fokozottan veszélyeztetett
 - a) automatikusan nagy kockázatú (diagnosztizált betegség),
 - b) tünetmentes nagy kockázatú.

II. Közepes kockázatú.

III. Alacsony kockázattal rendelkező.

A vizsgált személyek kockázati kategória szerinti megoszlását a 6. táblázatban foglaltuk össze.

Nagy kockázat	Közepes kockázatú	Alacsony kockázatú
---------------	-------------------	--------------------

„Tünetes”	Tünetmentes		
4 fő	1 fő	33 fő	168 fő
2%		16%	82%

6. táblázat
Kockázati kategória szerinti megoszlás

A közepes kockázatú csoportot érdemes egy kicsit részletesebben is elemezni, a kockázati tényezők különböző kombinációi szerint. A klasszikus kockázatbecslő eljárásokat alkalmazva ez a csoport Framingham-kockázat tekintetében 10–20%, SCORE tekintetében 4%-os kockázati szinttel rendelkezik. Ebbe a csoportba tartoznak azok a személyek is, akiknél a kockázatbecslő eljárásokat alkalmazva esetleg alacsony értéket találunk (például az életkor protektív hatása miatt), de rendelkeznek legalább 2 kockázati tényezővel. Az alábbi ábrán jól látható, hogy legalább két kockázati tényezővel a vizsgált mintába tartozó személyek közül 33 fő (16%) rendelkezik.

	Életkor	Dohányzás	Genetika	Emelkedett vérnyomás
Életkor		1	0	3
Dohányzás	1		9	13
Genetika	0	9		7
Emelkedett vérnyomás	3	13	7	

7. táblázat
Közepes kockázattal rendelkezők kockázati tényezők szerinti megoszlása

A fenti adatok alapján alacsony kockázati kategóriával rendelkezik 168 fő (82%). Ezen a kategórián belül 87 főnél (52%) a táblázatban látható kockázati tényezők egyike sem fordul elő. (Amennyiben a BMI-értéket is figyelembe vesszük, akkor ez az arány lecsökken 31%-ra.)

Összefoglalás

Az epidemiológiai korszakváltás eredményeképpen megváltozó mortalitási és morbiditási struktúra a gazdaságilag fejlett országokban a megelőző szemlélet, a preventív medicina növekvő szerepéhez vezetett. Bár az egészségi állapot tekintetében a Magyar Honvédség személyi állománya a civil populáció epidemiológiai adataihoz képest kedvezőbb képet mutat, a krónikus nem fertőző betegségek kockázati tényezői azonban – hasonlóan a civil populációhoz – magas arányban fordulnak elő az állomány körében is.

Az MH állományának egészségi állapotára és egészségmagatartására vonatkozó kutatások, beszámolók, valamint az egészségügyi ellátórendszer igénybevételi adatai egyértelműen azt mutatják, hogy az állomány körében a keringési rendszer betegségei fordulnak elő legnagyobb arányban. A kardiovaszkuláris betegségek háttérében meghúzódó alapvető kórfolyamat igen összetett, a betegség kialakulása azonban nagy pontossággal előre jelezhető a hatékony kockázatbecslési stratégia alkalmazásával.

IRODALOMJEGYZÉK:

- Kállai, J. – Varga, J. – Oláh, A.: Az egészségpszichológia alkalmazási területei és alapfogalmai. (In.: Kállai, J., Varga, J. és Oláh, A. [szerk.]: Egészségpszichológia a gyakorlatban. Medicina, Budapest, 2007)
- Urbán, R.: Az egészségkárosító viselkedések klinikai egészségpszichológiai megközelítése. (In.: Kállai, J., Varga, J. és Oláh, A. [szerk.]: Egészségpszichológia a gyakorlatban. Medicina, Budapest, 2007)
- Dr. Óry Klára: A szív- és érrendszeri megbetegedések idegi-lelki tényezői és ezek terápiája. SpringMed, Budapest
- Pikó Bettina: Egészségszociológia. Új Mandátum, Budapest, 2003
- Sótér Andrea – Hornyák Beatrix – dr. Szilágyi Zsuzsanna – dr. Németh András: Az egészségfejlesztés alapelvei, népegészségügyi prioritása – a munkahelyi egészségfejlesztés helyzete és stratégiai kihívásai a Magyar Honvédségben. Seregszemle, IX.évf., 2011/1. 36–58.
- Varga, J.: Kardiovaszkuláris prevenció és rehabilitáció. (In.: Kállai, J., Varga, J. és Oláh, A. [szerk.]: Egészségpszichológia a gyakorlatban. Medicina, Budapest, 2007)
- Pszichoszomatikus betegek az orvosi gyakorlatban. (Luban–Plozza, Boris [szerk.]) Animula, Budapest, 1994

Prof. dr. Szternák György ny. ezredes:

A FEGYVERES ERŐ FELADATAI VALAMINT FEJLESZTÉSE KÖZÖTTI KAPCSOLAT

A NATO szakértőinek új felismerései. Az új stratégia fogalma. A biztonságot fenyegető kihívások, veszélyek, válságok. A lehetséges katonai feladatok és a Magyar Honvédség fejlesztése.

Kulcsszavak:

új stratégiai koncepció; kihívások, válságok; számítógépes hálózatok elleni támadások; a katonai képességek tartalma

György Szternák:

The armed forces and related issues to its development

NATO expert team's main findings. The new strategic concept. Challenges, dangers and crises threatening security. Possible military tasks and abilities. Ability development in the Hungarian Armed Forces.

Keywords:

new strategic concept, threats, crises, attack against computer systems, tasks, content of military abilities.

A 2010-es NATO (Szövetség) csúcstalálkozót megelőzően ismét előtérbe kerültek a fegyveres erő feladataival és képességeivel összefüggő kutatások és vizsgálatok. A teljesség igénye nélkül csupán kettő összegzést említünk meg tanulmányunkban, majd további, általunk fontosnak tartott dokumentumokat elemzünk.

A lisszaboni csúcstalálkozó előtt a *Madeline Albright* vezette szakértői csoport fel dolgozta a Szövetség korábbi katonai műveleteinek és válságkezelő tevékenységének tapasztalatait, valamint megvizsgálta a katonai képességek, továbbá az új kihívások megoldásának lehetőségei közötti viszonyt. A jelentésben a képességekre vonatkozóan az *alkalmazhatóság*, a *rugalmasság*, a *sokoldalúság* és a *nemzeti korlátozások mentessége* (a műveletben résztvevő katonai erőknek ne legyenek nemzeti jogi korlátaik) fogalmazódtak meg, mint lehetséges követelmények a tagállamok fegyveres erőivel szemben a következő évtizedben.

A jelentés a biztonság valamennyi elemét megvizsgálta, különös tekintettel azok hatására a Szövetség jövőjére vonatkoztatva. A szakértői csoport egyik megállapítása szerint: „... a tagállamok ellen irányuló hagyományos katonai fenyegetés valószínűsége csekély, de nem kizárható. Legvalószínűbb fenyegetés lehet a ballisztikus rakétákkal elkövetett támadás; a terrorcselekmények és a számítógépes rendszerek elleni támadás”. A jelentés megemlítette továbbá „... az energiaellátás és szállítás zavarait, a klímaváltozást és a pénzügyi válságokat”.¹

Ugyanakkor megoldásra vár az a kérdés is – fogalmaztak a tagállamok szakértői –, hogy a Szövetségnek legyen-e állandó civil képessége, és ez a civil képességek-

¹ NATO-2020 Assured Security, Dynamic Engagement Analysis and Recommendations of the Group of Experts presents report on NATO's new Strategic Concept Brussels. NATO HQ, 17 May 2010 <http://www.nato.int/strategic-concept/expertsreport.pdf> 2010. 09. 06.

kel rendelkező szervezet hogyan vegyen részt a további katonai műveletek tervezésében, szervezésében, illetve végrehajtásában.

A szakértői csoport elemzésének elkészítése előtt *Giampaolo Di Paola* olasz tábornok, a NATO Katonai Tanácsának elnöke hasonlóan fogalmazott a civil képességek felhasználásáról a katonai műveletben: „... a béke és biztonság elérése főként katonai feladat, ám a stabilitás helyzete jelentős mértékben függ az adott katonai művelet általános stratégiájához nyújtott civil támogatástól”.²

Az afganisztáni katonai művelet tapasztalata – összegezte az említett jelentés –, hogy a Szövetségnek együtt kell működnie olyan nemzetközi szervezetekkel, intézményekkel, államokkal, amelyek a polgári újjáépítésben segítenek. Ezzel együtt a NATO-nak a civil kezdeményezésekben játszott szerepét is meg kell majd határoznia a következő években.

A szakértői csoport javasolta, hogy szükség esetén, vagy az ENSZ felkérésére, a Szövetség alkalmazza teljes válságkezelő képességét egy biztonságosabb világ megteremtéséért a Föld bármely térségében. Véleményünk szerint ez azt jelenti, hogy a válságkezelő katonai képesség növelése érdekében a NATO együttműködik a jövőben a katonai műveletet támogató államokkal és szervezetekkel, függetlenül attól, hogy az államok tagjai-e a Szövetségnek.

Anders Fogh Rasmussen főtitkár korábban erről így nyilatkozott: „... ha katonai műveletet hajtunk végre vagy egy konfliktust igyekszünk megelőzni, kapcsolatba kell lépünk az érintett felekkel és releváns szereplőkkel. A Szövetségnek, ennek fényében, olyan szervezetté kell válnia, amely globális partnereivel együtt vitatja meg a felmerülő közös problémákat. [...] Két egymást átfedő leckét kellett megtanulnunk Afganisztánban: egyrészt átfogó megközelítésre, másrészt fejlett partnerkapcsolatokra van szükség a békeműveletekben”.³

A következőkben vizsgáljuk meg a másik tanulmány tartalmát! *Klaus Wittmann*, a NATO Védelmi Kollégiumának volt igazgatója, 2009-ben, a Strasbourg–Kehl csúcstalálkozót követően hosszabb tanulmányt jelentetett meg, amelyben részletesen indokolta egy új stratégiai koncepció kidolgozásának és elfogadásának szükségességét a tagállamok állam- és kormányfői részéről. Megjegyezzük, hogy Klaus Wittmann már az 1991-es és az 1999-es stratégiai koncepciók kidolgozásában is részt vett, így hozzáértése, javaslati a stratégia kidolgozásában nem, vagy csak kellő szakmai indokkal vitatható.

Tanulmányában többek között a következőket írja a tagállamok fegyveres erőinek képességével összefüggésben: „... a jövőben olyan képességek kifejlesztése szükséges, amelyek mind a védelmi-, mind az expedíciós erők számára alapvetőek. Nem lehet szó a szerződésben rögzített feladatok lecseréléséről, sokkal inkább azok kiszélesítéséről, figyelemmel a katonai műveletek tartalmának bővülésére. Ennek megfelelően az ambíciószintek (törekvés, érvényesülési szintek) újragondolása sem kerülhető meg az új stratégia kidolgozása előtt”.⁴ A Lisszabonban elfogadott határozatban Klaus Wittmann korábbi javaslatait szinte szó szerint olvashatjuk.

² Giampaolo Di Paola: A NATO új stratégiai koncepcióján innen és túl. Honvédségi Szemle 2010/5. 5. oldal.

³ "Afghanistan and the Future of Peace Operations". Speech by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen at the University of Chicago
http://www.nato.int/cps/en/SID-3AA14427-CF021B4F/natolive/opinions_62510.htm?selectedLocale=en 2010. 11. 21.

⁴ Klaus Wittmann: Towards a New Strategic Concept for NATO. NATO Defense College, Research Division (NDC Forum Paper 10) Rome, September 2009. 83–95. oldalak
<http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0C54E3B3-1E9C-BE1E-2C24-A6A8C7060233&lng=en&id=108701> 2010. 10. 20.

Az említett tanulmányokra és más hazai szerzőkre hivatkozva megállapítható: a hadtudomány szakértőinek körében a tudományos kutatás középpontjába került a jövő katonai műveleti környezetének, hadműveleti- és harci jellemzőinek vizsgálata; az összhaderőnemi működést támogató szemlélet és gondolkodási mód fejlesztése, a lehetőségének kutatása; a kiskötelékek, kisalegységek és az alkalmi harci kötelékek, harccsoportok kialakításának, felkészítésének, alkalmazásának és vezetésének kérdése. Továbbá a fegyveres erő képességfejlesztése lehetőségének kutatása, a szövetségi rendszerben való hatékony működés és együttműködés biztosítása a meghatározott küldetések és feladatok végrehajtása érdekében. Az említett kérdések hadtudományi kutatása és vizsgálata a Szövetség politikai és katonai felsőszintjén is fontos helyet kapott.

A csúcstalálkozót követően a Szövetség valamennyi tagállamában a katonai szakértők feladata a két dokumentumban és az elfogadott új stratégiai koncepcióban felsorolt követelmények széles körű elemzése, azoknak a nemzeti katonai stratégiákba és műveleti doktrínákba történő beépítése.

A stratégiai koncepcióval közel azonos időpontban készült el hazánkban a Miniszeri Irányelvek a védelmi tervezéshez (2012–2021) című dokumentum. Ebben a dokumentumban a kidolgozók – a geopolitikai és geostratégiai elemzést követően – megfogalmazták a fegyveres erő lehetséges feladatait a következő 10–15 évre, és ezzel együtt a képességek fejlesztésére is javaslatot tettek.

Tanulmányunkban mi is ezeket a dokumentumokat vizsgáljuk, összevetjük őket a meghatározott képességfejlesztési követelmények tükrében.

A biztonságot fenyegető kihívások, veszélyek és válságok az új stratégiai koncepció tükrében

Az új stratégiai koncepció megalkotói számba vették a jelenlegi és a lehetséges fenyegetéseket.⁵ Mindenek előtt figyelembe vették a világban és az európai kontinensen bekövetkezett geopolitikai és geostratégiai változásokat, amelyek hatással vannak és lehetnek a NATO jövőjére. A jövőben a hagyományos fenyegetéseket nem lehet figyelmen kívül hagyni, mert a világ számos térsége, és állama halmoz fel olyan jelentős modern katonai képességeket, amelyek hatással lehetnek a nemzetközi stabilitásra és az euro-atlanti biztonságra. Ezeket a hatásokat, – amelyekbe beletartozik a ballisztikus rakétáknak az euro-atlanti térségre nézve valós és növekvő fenyegetést jelentő, ellenőrizetlen elterjedése is – nehéz kiszámítani.

A világgazdasági folyamatok megváltozása kiélezte az államok közötti ellentéteket, amelyek mögött elsősorban a gazdasági érdekek érvényesítésének lehetőségei húzódnak meg. Továbbá a világ térségeiben különböző fejlődési modellek találhatók, amelyek szinte azonos lehetőségeket kínálnak az államok számára az energia- és a gazdasági erőforrások tükrében.

⁵ Megjegyezzük, hogy a biztonságot fenyegető kihívásokról, veszélyekről és válságokról más stratégiákban (például az Oroszországi Föderáció nemzeti biztonsági stratégiája 2020-ig) is hasonló megállapításokat olvashatunk.

Deák János: Oroszország katonai stratégiája a második világháború befejezésétől napjainkig. Egyetemi jegyzet Budapest 2010. 204–231. oldalak.

Президент России официальный сайт Военная доктрина Российской Федерации, 5 февраля 2010 года Утверждена Указом Президента Российской Федерации

<http://www.rian.ru> 2010. 04. 05.

<http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf> 2011. 01. 03.

A tagállamok biztonságát fenyegető kihívásokról, veszélyekről és válságokról jelent meg *David Cameron* angol miniszterelnök figyelemreméltó véleménye, amelynek lényege a következőkben foglalható össze.⁶ A gazdasági növekedés fő problémája a korábbi egyensúly általános megbomlása. Több fejlett nyugat-európai ország nagy hiánnyal küszködik, nagyon kemény, szociális kérdéseket is érintő döntéseket kell, kellett hozniuk. Az éghajlatváltozást figyelembe véve a legfontosabb feladat, hogy csökkenteni vagy legalábbis kezelni kell a szélsőséges időjárás okozta hatásokat. Az eddigi csúcstalálkozók azért nem vezettek eredményre, mert hiányzott a politikai akarat a szükséges lépések megteremtéséhez és a megegyezések megkötéséhez. A gazdasági világválság átrendezte a nemzetközi kapcsolatok korábbi logikáját. Kína, India és Brazília egyre gazdagabbá és erősebbé, ennek alapján egyre meghatározóbbá válik a nemzetközi politikai, gazdasági életben. Más szóval, a nemzetközi életbe az együttműködés hosszú időszaka után visszatért a versengés az élet minden területén. A folyamat legfontosabb következménye, hogy az ázsiai, csendes-óceáni térség egyre versenyképesebb lesz az Egyesült Államokkal és Európával szemben. A védelmi kiadások területén Kína a második helyre került a világon, és gyors ütemben fejleszti fegyveres erejét. Az említett versengés megjelent az Európai Unió országai között is, amely további feszültségek forrása lesz az euro-övezet és a többi tagállam között – hangsúlyozta az angol miniszterelnök.

A nukleáris fegyverek, más tömegpusztító fegyverek és célba juttató eszközeik ellenőrizetlen elterjedése kiszámíthatatlan fenyegetést jelent a globális stabilitásra és a jólétre. A következő évtized során ez az elterjedés és a kereskedelem jelenti majd a legnagyobb fenyegetést a világ több, leginkább veszélyes térségében. Nagy valószínűséggel növekedni fog az atomfegyverrel rendelkező államok száma az elkövetkező évtizedekben.

A terrorizmus közvetlen fenyegetést jelent a NATO-tagállamokra, a nemzetközi stabilitásra és tágabb értelemben a biztonságos jólétre nézve. A szélsőséges csoportok befolyása továbbra is terjed a Szövetség számára stratégiai jelentőséggel bíró területek felé és azokon belül. A modern technológiához való hozzáférés lehetősége növeli a terrorista támadások veszélyét és hatását, különösen abban az esetben, ha a terroristák nukleáris, vegyi, biológiai, vagy radiológiai képességekre tennének szert.

Továbbra is veszélyt jelent a nacionalista érzelmek, az idegengyűlölet és az erőszakos szélsőséges mozgalmak felerősödése. Ezzel együtt olyan járványok törhetnek ki a világ bármely pontján, amelyeket eddig ismeretlen vírusok okozhatnak.

A NATO határain kívüli instabilitás vagy konfliktus közvetlenül is érintheti a Szövetség tagállamainak biztonságát, többek között a szélsőséges mozgalmak, a terrorizmus, és az olyan nemzetközi illegális tevékenységek támogatása által, mint a fegyver-, kábítószer-, és emberkereskedelem. Közel- és Közép-Kelet, Afganisztán és a Koreai-félsziget hosszú ideig hatással lesz a világ és a Szövetség biztonságára.⁷

A világ azt reméli, hogy *Benjamin Netanjahu* és *Mahmud Abbasz* a nehezen elfogadható következmények mellett is megegyeznek a palesztin államiság kérdésében – ugyanakkor pontosan ismert, hogy nem létezik mindenki számára egyformán jó megoldás. Ennek ellenére a tagállamoknak támogatniuk kell a békefolyamatot.

A Szövetségnek az Afganisztánból történő kivonulás előtt meg kell győződnie arról, hogy az ország politikai vezetése képes garantálni a belső biztonságot. Továbbá

⁶ Globális kihívások. The world in 2011. The Economist 51. oldal.

⁷ Marsai Viktor: Az idők jelei. Az ISAF kudarca Afganisztánban.

[http://www.biztonsagpolitika.hu/index.php?id=16&aid=910&title=Kommentár: Az idők jelei. Az ISAF kudarca Afganisztánban](http://www.biztonsagpolitika.hu/index.php?id=16&aid=910&title=Kommentár:_Az_idők_jelei._Az_ISAF_kudarca_Afganisztánban). 2011. 01. 14.

Misszióban. Honvédségi Szemle 63. évfolyam 3. szám 2009. május 24-35. oldalak.

felismeri, hogy a gondok mögött nemcsak az erőszak és a terror található, és a megoldás sem lehet csupán katonai természetű. Más szóval: nem csak fegyveres erőre, hanem határozott politikai akaratra is szükség van a békéhez az országban. A Szövetség erői akkor érik el céljukat, „... ha a törvényes afgán kormány, mint az afgán nép képviselője, képes lesz arra, hogy a tőlünk kapott kiképzési és más segítség felhasználásával a saját fegyveres erőivel és a saját rendőrségével legyen képes fenntartani a biztonságot, a rendet az egész országban”.⁸

Michael Semple, író diplomata véleménye szerint az afganisztáni helyzet békés rendezése érdekében az ENSZ Biztonsági Tanácsának meg kellene bíznia egy diplomatát, akit hitelesnek fogadnak el a térségben, aki kötődik a muszlim világhoz, és tárgyalások útján elérheti a béke megállapodást az afgán felek között. Véleménye szerint, a legnagyobb gond napjainkban az, hogy nincs politikai akarat a békére a felek között. A kabuli kormány valójában nem érdekelt a megbékélésben.

Michael Semple véleménye szerint a korrupció olyan méreteket öltött Afganisztánban, hogy már az állam létét fenyegeti. A kormányzat által leállított nyomozások jelzik, hogy a politikai rendszer nem tudja kezelni ezt a problémát. A gazdaság készpénzalapú, minden üzletkötés a bizalmon és a csúszópénzek nagyságán múlik. Egyre nyilvánvalóbb, hogy a béketeremtésnek, az erős állam létrehozásának és az életképes (kábitószer termeléstől mentes) gazdaság a megteremtésének nagyon kicsi a valószínűsége.

A tálibok véleménye: minden csapatnövelés azt jelenti, hogy a NATO a katonai rendezés és nem a politikai megoldás híve. A diplomata szerint a bejelentett csapatkivonás inkább ártott, mert azt kellett volna erősíteni, hogy a Szövetség nem akar elhúzódó háborút, inkább a stabilitás és a béke mellett köteleztük el magunkat.⁹

A számítógépes rendszerek elleni támadások egyre gyakoribbá, szervezettebbé válnak és egyre nagyobb károkat okoznak a kormányok, vállalkozások, gazdaságok és potenciálisan a közlekedési és ellátási hálózatok, valamint más kritikus infrastruktúrák számára is. A számítógépes rendszerek elleni támadások elérhetik azt a küszöböt, ami már a nemzeti és euro-atlanti folyamatos működést, biztonságot és stabilitást veszélyeztet. Külföldi haderők és titkosszolgálatok, szervezett bűnözők, terrorista és/vagy szélsőséges csoportok egyaránt lehetnek egy ilyen támadás végrehajtói.¹⁰

Ha figyelembe vesszük a szakemberek előrejelzését, hogy megjelenik a beszéd-felismerő technológia és a hangvezérelt fordítórendszer, amely tovább fejleszti a mobiltelefonokat, akkor a számítógépes támadások lehetősége növekedni és korszerűsödni fog a következő években.

A hálózatkutatás elismert hazai szakembere, *Barabási Albert László* szerint ma már könnyen ellenőrizhető és pontosan meghatározható, hogy ki, mikor és milyen honlapokat látogat, kikkel tart kapcsolatot és milyen témákban. A mobiltársaságok adatai alapján pontosan meghatározható, kit, mikor, honnan és milyen témában kerestek fel. Véleménye szerint a hatalmas adattömegek kezelése és feldolgozása csak az első pillanatban tűnik bonyolultnak. A genomika segítségével ma már ez

⁸ Nemzeti haderőt építünk. Magyar Honvéd 2011. január 9. oldal.

⁹ Fotini Christia, Michael Semple: Flipping the Taliban, How to Win in Afghanistan. Foreign Affairs July/August 2009.

<http://www.foreignaffairs.com/articles/65151/fotini-christia-and-michael-semple/flipping-the-taliban> 2011. 01. 16.

¹⁰ Az Egyesült Államok a következő években a védelmi kiadások részeként 139 millió dollárra emeli a számítógépes támadások védelmére szolgáló költségeket és további ezer fővel növeli a hackertámadásokat figyelő és megelőző szakemberek létszámát a különböző parancsnokságain. The world in 2011. The Economist 89. oldal.

nem túl bonyolult művelet. A szerző többek között a következőt állítja: „... naponta többször hozunk döntéseket kényünk-kedvünk szerint, s ezért azt gondoljuk, hogy az embernél kiszámíthatatlanabb vizsgálendő alany nincs”. Az előadó egy érdekes kutatásról számolt be. Ennek keretében anonim mobiltelefon-használók millióinak viselkedésmintáit vizsgálva kiderült, hogy téves ez az elképzelés. „Bár emlékeinket a napi programtól való eltérések dominálják, a mérések azt mutatják, hogy az emberi mozgás, a kommunikációs eszközök alkalmazása nagymértékben, 93 százalékos pontossággal előre látható”.¹¹ Véleményünk szerint ez a kutatási eredmény jól használható a számítógépes támadások felismerésekor és a hatékony védelem megszervezésekor.

Minden tagállam jóléte egyre nagyobb mértékben függ az alapvető kommunikációs, szállítási és tranzitútvonalaktól, amelyekhez a nemzetközi kereskedelem, az energiabiztonság kapcsolódik. Nagyobb nemzetközi erőfeszítésre van szükség, hogy biztosított legyen a folyamatos működésük minden támadással vagy az ellátás megzavarásával szemben. Megnövekedett az energiatartalékok birtoklásának jelentősége, ezzel együtt a világ egyes térségeinek fontossága is felértékelődött.

Néhány NATO-tagország energiaigényének kielégítése terén még inkább függővé fog válni a külföldi energiaellátóktól a jövőben, és némely esetben a külföldi energiaellátástól és ellátó hálózatoktól egyaránt. Az energiahordozók szállítási útvonalainak globalizálódásával egyre sebezhetőbbé válik az energiaellátás.

Több jelentős technológiai folyamat – beleértve a lézerfegyverek fejlődését, az elektronikai hadviselést és a világűrhez való hozzáférést, gátló technológiákat – képes lehet arra, hogy jelentős, világméretű hatásokat gyakoroljon, amelyek befolyásolni fogják a NATO katonai tervezését és műveleteit. Ezzel együtt az új harceszközök fejlesztése, amelyek új fizikai elvek alkalmazásán alapulnak, hatással lesz a katonai szervezetekre és a vezetési elvekre is.

Kulcsfontosságú környezeti és erőforrás-korlátok – beleértve az egészségügyi kockázatokat, klímaváltozást, vízhiányt és növekvő energiaszükségletet – a jövőben is tovább fogják alakítani a biztonsági környezetet a NATO számára fontos területeken, és jelentősen befolyásolhatják a NATO katonai műveleteinek tervezését és végrehajtását.

Lehetséges katonai feladatok és képességek

Az utóbbi évek háborús és nem háborús katonai műveletei nem a hagyományos keretek és hadszíntéri körülmények között zajlottak. Növekedett azoknak a katonai műveleteknek a száma, amelyekben a fegyveres erő válságokat kezelt, vagy a békeműveletek valamelyik fajtáját hajtotta végre nagyon változatos, az európai körülményektől teljesen eltérő társadalmi és természeti viszonyok között. Tapasztalatok szerint a katonai műveletek száma ugyan növekvő tendenciát mutat az elmúlt évtizedekben, de az államok közötti, hagyományos erővel vívott háborúk száma egyre kevesebb. A második világháborút követő évtizedekben a katonai műveletek több mint kéthar-

¹¹ Mark Newman–Barabási Albert-László–Duncan J. Watts: The Structure and Dynamics of Networks. Princeton University Press 2006. ISBN 0-691-11357-2 183. oldal.

Barabási Albert-László: Amit ma megtehetsz, megteszed holnap is. Kiszámítható-e az emberi viselkedés dinamikája. Előadás a Mindentudás Egyeteme 2.0-n. 2011. 01. 15.

madát a nemzeti felszabadító mozgalmak, az etnikai, és vallási alapon szembenálló csoportok harcok jellemezték.¹²

Mind az iraki, mind az afganisztáni katonai műveletekben olyan fegyvereket és fegyverrendszereket alkalmaztak, amelyek pusztító képessége közel azonos a nukleáris fegyverekével. A célok pusztításának hatékonysága tovább növekedett. A stratégiai fölény megszerzése érdekében a támadó fél felhasználta valamennyi haderőnemének képességeit, valamint a kozmikus térben elhelyezett objektumainak lehetőségeit. Ezzel együtt az említett műveletekben fokozott jelentőséget kaptak a nem katonai erők, eszközök.

A kozmikus térben elhelyezett objektumokkal kapcsolatban *Szentgyörgyi Zsuzsa*, a Magyar Mérnökakadémia tagja, tanulmányában a következőt írja: „... napjainkra az űrhadviselés széles választékú készletből válogathat. Rendelkezésre állnak a nagy pontosságú, intelligens szoftverekkel felvértezett informatikai eszközök-rendszerek. Velük karöltve szolgálják a felderítést a szenzortechnika legfejlettebb vívmányai, és készen állnak a védekezésre, meg a támadásra is a nagy teljesítményű lézerek. Mindezek mögött pedig igencsak bonyolult, rengeteg kutatást, innovációt magában foglaló tevékenység húzódik meg – nyilvánvalóan csak a nagyhatalmakra méretezve”.¹³

A hagyományostól eltérő hadszíntéri körülmények tapasztalatai, a katonai műveletek új jellemzői, valamint sajátosságai a fegyveres küzdelem új formáinak és módszereinek kutatását, kidolgozását követelték, követelik a hadtudomány művelőitől. Az új stratégiai koncepció katonai feladatokra és képességekre vonatkozó részéből hasonló feladatok fogalmazhatók meg.

Az állam- és kormányfők lisszaboni csúcstalálkozóján megerősítést nyert a kollektív védelem elve. Ugyanakkor a Szövetség a különböző nemzetközi szervezetekkel, elsősorban az Egyesült Nemzetek Szervezetével, az Európai Unióval és az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezettel történő együttműködésre helyezte a hangsúlyt a lehetséges válságkezelő műveletek végrehajtása során. „A tagállamok kollektív védelem melletti elkötelezettsége továbbra is határozott és kötelező érvényű” – olvasható a dokumentumban.

A kollektív védelem alapja maradt a Szövetség teljes képességalapú nukleáris- és hagyományos katonai ereje, amely elsősorban a lehetséges támadó elrettentésére hivatott. Ugyanakkor a stratégia továbbra sem fogalmazta meg, hogy a NATO-tagállamok a lehetséges támadásra milyen választ fognak adni. Más szóval: a Szövetség megőrizte a kollektív védelem és a stratégiai elrettentés elvét, beleértve a nukleáris képességet is. A stratégiai koncepció nem változtatott a hadászati műveletek, hadműveletek, harctevékenységek fajtáira, formáira és módjaira vonatkozó, korábban elfogadott elméleten és gyakorlaton sem.

A lisszaboni csúcstalálkozón a teljes képességalapú fegyveres erő fenntartása és fejlesztése érdekében a következő célkitűzésekről született döntés:

- A Szövetségnek képesnek kell lenni mind a nagyméretű, mind a kisméretű katonai műveletek végrehajtására. A katonai műveletek kezdeti sikere érdekében fejleszteni szükséges a Válságreakgáló Erők (NRF) valamennyi képességét.

¹² Kiss Álmos Péter: Generációk a hadviselésben – a negyedik generáció. Hadtudományi Szemle, 2009. évi 2. száma Budapest. Elektronikus kiadás 10–19. oldalak.
<http://www.hadtudomanyiszemle.zmne.hu> 2010. 05. 17.

¹³ Szentgyörgyi Zsuzsa: Isten az űrből bunkózik: az űrfegyverkezés új módszerei.
<http://www.nol.hu> 2011. 01. 18.

- Megkülönböztetett figyelmet kell fordítani a fegyveres erők felkészítésére és kiképzésére, a katonai műveletekhez szükséges tervek naprakészségére, valamint az információk cseréjére a tagállamok között. Ennek érdekében a tagállamok továbbra is részt vesznek a védelmi tervezés teljes folyamatában.
- A Szövetség az európai rakétavédelem kifejlesztésében együttműködik az Oroszországi Föderációval. Ugyanakkor a hatékony együttműködés érdekében további szakmai, a katonatechnikai kérdések megoldásához tárgyalásokra van szükség. A NATO-orosz Tanács ülésén csak a további tárgyalások szükségességéről született döntés, a technikai részletekről nem. Ezzel együtt a sikeres együttműködés jó előjele lehet, hogy a tagállamok kormányfői és *Dmitrij Medvegyev* elnök egyetértettek abban, miszerint az Oroszországi Föderációt partnernek kell tekinteni az európai rakétavédelem megoldásában is.
- Tovább kell fejleszteni a tagállamok képességeit a tömegpusztító fegyverek elleni védelemben, és a számítógépes támadások elkövetőinek felderítésében. Fokozni kell a képességet a terrorveszélyek felderítése, a terrorcselekmények megakadályozása érdekében, együttműködve a hasonló elveket valló államokkal és szervezetekkel.
- A Szövetség a képességei alapján járuljon hozzá az energiabiztonsághoz, az energia biztonságos szállításához, eredményesen védje meg a tagállamok energiabiztonságához kapcsolódó rendszereket illetve létesítményeket.¹⁴

„A tagállamok biztosítják a képességek a további fejlesztéséhez szükséges anyagi, technikai és pénzügyi eszközöket, forrásokat” – állapodtak meg az állam- és kormányfők a csúcstalálkozón.¹⁵

A válságkezelés hatékony végrehajtása érdekében a Szövetség a következőket fogalmazta meg az új stratégiai koncepcióban:

a) Politikai, társadalmi és katonai szempontokat egyaránt figyelembevevő, átfogó megközelítést kell alkalmazni a válságkezelés során.

b) Válságok megelőzése érdekében folyamatosan figyeljük, elemezzük és feldolgozzuk a lehetséges válságkörzetek eseményeit. Más szóval: javítani kell a Situation Center szervezetben folyó munka minőségét.

c) A válságkezelés hatékonyabbá tétele érdekében továbbra is a katonai erő igénybevételével kell számolni, amennyiben az szükséges. Továbbá elhúzódó válságkezelésre kell felkészülni, együttműködve más erőkkel a stabilizáció és a sikeres újjáépítés érdekében.

d) A válságok pontosabb előrejelzése érdekében hatékonyabbá kell tenni a felderítést, a hírszerzést és az információcserét.

e) Új műveleti doktrínákat kell kidolgozni a felkelés elleni műveletek és az újjáépítés feladatainak hatékonyabbá tételéért.

¹⁴ A célkitűzések megvalósításának háttéréről bővebben olvashatunk a következő cikkben: The world in figures, defence. The World in 2011 The Economist 111. oldal.

¹⁵ Ennek a megállapodásnak ellentmond két megjegyzés, amely a csúcstalálkozó sikerével kapcsolatban olvasható a Heti Világgazdaságban: *először*, Robert Gates amerikai védelmi miniszter nyilatkozata, miszerint az európai tagállamok a kulturális különbség- (nem értik a fegyveres erők jelentőségét napjainkban) és a gazdasági válság okán nem rendelkeznek kellő pénzügyi forrásokkal és gyorsan bevethető egységekkel. Ez mostanra kezd a biztonság akadályává válni. *Másodszor*, a tagállamok védelmi kiadásának nagysága csupán 1,7 százaléka a GDP-nek európai átlagban, a korábbi 3,1 százalékkal szemben. A tagállamok közül tíz állam katonai-védelmi kiadásának nagysága még az előbb említett átlagot sem éri el, így Magyarországé sem, ahol ez a szám 1,1 százalék volt 2009-ben. NATO-csúcs Lisszabonban. Alutjeljesítők klubja. HVG 2010. november 20. 24–25. oldalak.

f) Növelni kell a Szövetség civil képességeit a hatékonyabb tervezés, polgáriak felkészítése, kiképzése és a partnerekkel való együttműködés jobb megszervezésével.

Ezek a politikai szintű döntések további szakmai szintű elemzést igényelnek a Szövetség és a tagállamok különböző parancsnokságain, valamint törzseiben. Más-képpen: a társadalom elfogadja a fegyveres erő létét, működésének szükségességét, ennek érdekében biztosítja a szükséges forrásokat.

A kapcsolat a jellemzőiről írt *Samuel P. Huntington* az ismert könyvében, amelyből álljon itt egy idézet a katonákról: „*A katonáknak, a rend védelmezőinek nagy a felelőssége. A legnagyobb szolgálat, amit tehetnek, az, hogy hűek maradnak önmagukhoz, s katonás csöndben, bátran szolgálnak. Ha megtagadják a katonaszellemet, először önmagukat, végső soron a nemzetet semmisítik meg*”.¹⁶

A civil képességek kialakítására vonatkozóan az új stratégiai koncepció kimondja, hogy a NATO csak a szükséges képességek kialakítására törekszik, a válságkezelő műveletekhez szükséges eszközöket az Európai Unióval együttműködve kívánja kialakítani, továbbá biztosítani. Más szóval: a Szövetségnek egy jobban körülhatárolt biztonsági megközelítés elfogadására van szüksége, amely lehetővé teszi a különböző katonai harccsoportok együttes és átfogó felhasználását, valamint a tagországok, a partnerországok, a nemzetközi szervezetek és a nem kormányzati szervezetek közötti elméleti és gyakorlati együttműködés továbbfejlesztését.

A képességek fejlesztésének biztosítása érdekében a NATO korábban három transzformációs célt fogalmazott meg, amelyek kulcsfontosságúak a jövőbeni katonai műveletek sikeres végrehajtásához:

- a *döntési fölényt* (Decision Superiority),
- a *következetes hatásokat* (Coherent Effects),
- az *összhaderőnemi alkalmazást* és a *működőképesség fenntartását* (Joint Deployment and Sustainment).

Ezeket a célokat az új stratégiai koncepció is megerősítette, csak másképpen fogalmazta meg.

Az új stratégiai koncepcióban a képességfejlesztés érdekében felsorolt célkitűzések a tagállamok részére világosan meghatározzák a törzsek, az egységek, alegységek és a katonák felkészítésének, kiképzésének főbb követelményeit. Ezek a következők lehetnek:

- az összhaderőnemi integrált felkészítés,
- többnemzeti környezetben való alkalmazási képesség,
- az erők és az eszközök szállíthatósága,
- a rendelkezésre állás képessége,
- a feladatra felkészített állomány,
- az alegységek összekovácsoltsága,
- a parancsnokok vezetői képessége.

Az új stratégiai koncepció tanulmányozását követően megállapítható, hogy a Szövetség jövőre vonatkozó célja: várhatóan olyan fegyveres erő kialakítása a tagállamokban, amely egy kölcsönösen egymástól függő és együttműködő képességekkel rendelkező haderő. Más megközelítésben: a hadszíntér egy pontjában egy meghatá-

¹⁶ Samuel P. Huntington: A katona és az állam. Zrínyi Kiadó Budapest, 1994. 453. oldal.

rozott időben a szükséges képességek összegeződnek, és ez egy új képesség szintet hozhat létre a katonai műveletben.

A képességfejlesztés feladatai között új elemként jelent meg a számítógépes rendszerek elleni támadás korai felderítése, az elkövetők körének meghatározása, és a támadás elhárítása.¹⁷ Ennek a veszélynek a felismeréséhez, hatékony kezeléséhez azért is fontos a tagállamok részéről a képesség megteremtése, mert ezt a lehetőséget felhasználva a támadó a hálózatokban összekapcsolt társadalmi szervezeteket (katonai rendszereket) rendkívüli mértékben sebezheti, működésüket korlátozhatja.

A fejlett társadalom és annak védelmi rendszere olyan számítógép-hálózatokkal átszőtt hálózatos rendszerek együttese, amelyben e rendszerek biztonságos működése kölcsönösen függ a többi rendszer működésétől. Ennek következtében a rendszer bármelyik súlyponti elemének információs támadása, vagy védelme nemzetbiztonsági kérdés, amely védelmi síkon kihat az egész társadalomra, közvetett vagy közvetlen hatással van a Szövetségre. Elegendő egy kiválasztott, a társadalom gazdasági élete, vagy közlekedése szempontjából fontos infrastruktúrát információs támadással működésképtelenné tenni vagy működésében korlátozni, az éppen a hálózatoknak köszönhetően negatívan befolyásolja más hasonló fontossággal bíró elemek működőképességét is. A Szövetség ezt a veszélyt kívánja elhárítani a jövőben mind a parancsnokságokon, mind a tagállamokban.¹⁸

Borisz Fedorovics Cselcov vezérezredes véleménye szerint a hatásalapú és hálózatközpontú katonai művelet lényege az információ-feldolgozás teljes körű kiszélesítése, a szövetségi erőknél az információhoz való hozzáférése, a teljes ellenőrzés a feladat végrehajtás felett. Más szóval: politikai és katonai ellenőrzés a művelet végrehajtásának teljes időtartama alatt. Az így létrehozott „hálózat” egy új dimenziót nyit meg a korszerű katonai műveletben. Nevezetesen: ebben a hálózatban a stratégiai elemek mellett megjelennek a politikai, hírszerzői, diplomáciai, gazdasági, műszaki-technikai és a médiaelemek is. A hadműveletek ebben a hálózatban csak, mint a „hálózati folyamat egyik eleme” jelennek meg. A korszerű katonai művelet mind katonai, mind polgári (politikai, gazdasági stb.) elemei egy rendszerben (hálózatban) integrálódnak – fogalmazott Cselcov vezérezredes.

Szakemberek szerint a 21. század az ultramodern technika és a fejlett technológia százada, amely olyan haditechnikai eszközöket és fegyvereket biztosít a katonáknak, amelyeket korábban nem ismertek. A kisebb darabszámú, de rendkívül hatékony precíziós fegyverek rendszeresítése törvényszerűen igényli a haderők átalakítását a vezetés, a létszám és a hadieszközök mennyisége területén. A következő évtizedekben a haditechnikai eszközök rohamos fejlődésének következményeképpen a jövő háborúiban megváltozhatnak a hagyományos módszerek a hadműveletek és harcok megvívása terén. Mindezt a változást a merőben új típusú és rendszerű haditechnikai eszközök, és a katonai robotok tömeges alkalmazása eredményezheti.

¹⁷ Erről bővebben olvashatunk a következő tanulmányban: Haig Zsolt–Kovács László–Makkay Imre–Seebauer Imre–Vass Sándor–Ványa László: Az információs társadalom veszélyforrásai. A kormányzat szerepe a védelem és ellentétekenység műszaki és szervezeti megoldásaiban. Tanulmány. MEH Informatikai Kormánybiztosság, 2002

¹⁸ A számítógépes rendszerek- és az információk védelmével, valamint a kommunikációs rendszerek hatékony működtetésével kapcsolatos kérdések más államok szakértőit is foglalkoztatják. Egy példa: Borisz Fedorovics Cselcov: Utocsnnyenie podhodov k szozdanyiju szisztemi vozdušno-koszmicszeszkoj oboroni goszudarsztva v uszlovijah szetecentricsnih vojn budusego. Vojennaja Müszl 2008. szeptember. 3–8. oldalak, orosz nyelven. A szerző a hadtudomány doktora, jelenleg Moszkvában a vezetéstudomány kutatásával foglalkozó automatizált műszertechnikai intézet igazgatójának első helyettese.

A magyar fegyveres erő képességeinek fejlesztése

A lisszaboni csúcstalálkozó az új stratégiai koncepciójának elfogadásával közel azonos időpontban vált ismertté a *Miniszeri Irányelvek a védelmi tervezéshez (2012–2021)* című dokumentum (a továbbiakban: Irányelvek). Az Irányelvek – többek között – a fegyveres erő fejlesztésével és képességeivel kapcsolatos követelményeket fogalmazza meg. A továbbiakban a teljesség igénye nélkül tekintsünk át néhány olyan követelményt, amelyek összhangban vannak az új stratégiai koncepció azonos célkitűzésével.

„A Magyar Honvédségnek kiegyensúlyozott, megfelelő arányú harci, harci támogató és harci kiszolgáló támogató struktúrával kell rendelkeznie. Mi ideértjük a vezető szerveket is. A szövetségi és EU tagsággal járó fontos kötelezettség, az ország méretével és teherbíró képességével arányos katonai hozzájárulás biztosítása. Műveletek és készenléti szolgálatok (NATO Reagáló Erő és EU Harccsoport) esetében törekedni kell arra, hogy a feladatoknak megfelelő, modulrendszerűen, szervezetszerű alegységekből összeállított kötelékek kerüljenek alkalmazásra. A tervidőszakban meg kell teremteni a számítógépes hálózatok elleni támadásokkal szembeni védelem és hadviselés alapjait. Az alábbi főbb képességfejlesztési területekre vonatkozóan javaslatot kell kidolgozni [...], hogy a fejlesztési folyamatok a 2012–2021 időszakot lefedő tervben meghatározóak legyenek: lövész harcjármű és harckocsi képességek; tábori tüzér tűztámogató képesség; páncéltörő rakéta képesség; hídépítő képesség; légvédelmi rakéta képesség; közepes szállító- és harci helikopter képesség; merevszárnyú légi szállítóképesség és mobil légtérellenőrző képesség. Sürgősséggel meg kell vizsgálni a harcászati repülő képesség jövőjét, valamint egy légi mozgékony képesség kialakításának lehetőségét”¹⁹ – rögzíti dokumentum. Nem vitatjuk a felsorolt követelményeket és célkitűzéseket, csupán néhány észrevételt teszünk a képességekkel kapcsolatban.

A szakirodalomban a képesség azt jelenti, hogy a fegyveres erő kész a harctevékenység, a feladat végrehajtására, ugyanakkor a képesség összetevői folyamatosan változhatnak a feladattól függően.²⁰

A fegyveres erő képessége, harcképessége magában foglalja a katonai és nem katonai műveletek sikeres végrehajtására való alkalmasságot, a haderőnemek együttműködését, melynek elméleti valamint gyakorlati elemei vannak.²¹

¹⁹ Honvédelmi Minisztérium Védelempolitikai és Védelem Tervezési Helyettes Államtitkár. Nyilvántartási szám: 503-34/2010 számú dokumentum. Honvédelmi Minisztérium. 1–9. oldalak.

²⁰ Katonai Kislexikon Honvéd Vezérkar Tudományszervező Osztály. Budapest, 2000. 49. oldal.

²¹ Ismeret: a valóságra, illetve ennek valamely területére vonatkozó tapasztalatok, fogalmak összessége. Valaminek az ismerete: tájékozottság valamiben. Tanulással megszerzett tudás.

Ismeret: a megismerő tevékenység eredményeként létrejött, az objektív valóság (a világ) tényeit és absztrakcióit (a leglényegesebb tulajdonságok kiemelését és általánosítását) különböző szinten tükröző tudattartalom.

Jártasság: valamit jól ismerő, tapasztalt, valamiben gyakorlott. Valamiben való gyakorlottság, tájékozottság.

Jártasság: az elsajátított ismeretek alkotó, kombinatív felhasználása, teljesen új helyzetben történő alkalmazása.

Készség: valaminek a megtételére való hajlandóság, szándék. Gyakorlással, gyakorlással kifejlesztett képesség, ügyesség. A pszichikai funkciók cselekvés céljára, lényegére irányulnak.

Készség: a tudatos tevékenység automatizált komponense, amely a tevékenység többszöri ismétlése, gyakorlása során fejlődik ki.

Az Enciklopédiában található fogalmakhoz néhány megjegyzést célszerű tennünk:

1. Az ismerethez szorosan hozzátartozik a tudás fogalma, amely magában foglalja az ismeretek logikai összefüggéseken alapuló rendszerének teljes elsajátítását.
2. A jártasság szintjén a katonák (alegységek) már viszonylag könnyen képesek a meglévő ismereteiket új feladatok során alkalmazni.
3. A jártasságok és a készségek többnyire bonyolult kölcsönhatásban vannak egymással, többszörösen egymásra épülnek.
4. A jártasság és a készség a gyakorlás (kiképzés) hiánya miatt viszonylag hamar „megkopik”, míg a képesség, ha kifejlődik, akkor tartósan megmarad. Tehát, a jártasság és a készség tanítható, tanulható, a képesség fejleszthető.

A fogalmak tartalmi jellemzői feltételezik, hogy a képesség tanulással és a valóságos helyzetet megközelítő gyakorlással sajátítható el. Napjainkban a képesség kibővült azzal, hogy a fegyveres erőnek együtt kell működnie polgári, nem kormányzati és más szervezetekkel a nem háborús katonai műveletekben.

Az *elméleti elemhez* sorolható a társadalmi elfogadottság, a nemzeti katonai stratégia, az összhaderőnemi doktrína, a haderőnemek és fegyvernemek, szakcsapatok doktrínái, a szabályzatok, a műveleti utasítások és a vezetés színvonala. A *gyakorlati elemhez* sorolható a fegyveres küzdelem megvívásához szükséges szervezetek és technikai eszközök, a logisztikai támogatás, a készenlét fokozatai, tartalma és a tartalékos állomány felkészültsége, valamint az állomány képzése, kiképzése és a védelmi szektor felkészítése.

A harcképesség – más megközelítésben – magában foglalja a *fogalmi*, az *erkölcsi* és a *fizikai összetevőket is*. A képességen alapuló fegyveres erő szempontjából kiemelkedő szerepe lesz az olyan fogalmi összetevőknek, mint az összhaderőnemi, haderőnemi doktrínák, a haderőfejlesztés elmélete, valamint a többnemzeti keretben történő tevékenység.

A fegyveres erő képességfejlesztése szempontjából nem hagyható figyelmen kívül az a tény, miszerint – hazai és a külföldi szerzők véleménye alapján egyaránt – a fegyveres küzdelmet a következők jellemezhetik:

1. A nagy hatótávolságú és nagy pontosságú fegyverek alkalmazása nagymértékben veszélyezteti a csapatok előre történő mozgósítását, összpontosítását. Ezt a tevékenységet rakéta- és tűzcsapással hajtják végre, valamennyi haderőnem bevonásával.
2. A műveleti feladatok végrehajtása szempontjából folyamatosan korszerűsödik, minőségileg javul a hadászat, hadművelet és a harcászat közötti kapcsolat. Az összetartozó, összefüggő (koherens) kapcsolat alapján a fegyveres küzdelem hadászati sikerének függvénye a hadműveleti, harcászati sikereken nyugszik, mind a háborús-, mind a nem háborús katonai műveletekben.
3. A fegyveres küzdelem a teljes térben zajlik majd, minden haderőnem, fegyvernem, szakcsapat, valamint a polgári erők bevonásával, a legkorszerűbb eszközök alkalmazásával.

Képesség: valamely tevékenységre, teljesítményre való testi-lelki adottság, alkalmasság, tehetség. Olyan pszichikus funkció, illetve funkciók rendszere, amely egy bizonyos tevékenység végrehajtását teszi lehetővé.

Képesség: azoknak az egyéni tulajdonságoknak az összessége, amelyek valamilyen cselekvés elvégzésének lehetőségeit, feltételeit teremtik meg.

Magyar Larousse Enciklopédia 2. Akadémiai Kiadó, Budapest 1992.

4. Az egyre pontosabb és hatékonyabb rakéta-, illetve tűzcsapás következtében megnövekszik az erők, eszközök széttagolásának, megóvásának és védelmének a jelentősége.
5. Tovább fog növekedni a rakéta- és tűzcsapások hatótávolsága, továbbá pontossága, valamint pusztító ereje. Ezzel lehetővé válik a hadászati szintű támadó műveletek megszakítás nélküli folytatása.
6. A rakéta- és tűzcsapások azonos időben fogják pusztítani az ellenség politikai, gazdasági, vezetési, infrastrukturális és katonai objektumait.
7. Az előző jellemzők alapján döntő jelentőséggel bír majd – de már napjainkban is így van – a hatékony, védett rakéta- és légvédelem, amely az ellenség minden pusztító eszközével képes felvenni a harcot.
8. Tovább fog növekedni az ellenség szándékainak felfedését, valamint a dezinformáció megghiúsítását szolgáló felderítés, hírszerzés szerepe.
9. A légi uralom kivívása, valamint a rakéta- és tűzcsapások eredményes végrehajtása döntő hatással lesz a fegyveres küzdelem sikerére, de ezek mellett megmarad a szárazföldi műveletek fontossága és szükségessége.²²

Ha elfogadjuk a fenti értékelést, akkor nyilvánvaló, hogy ennek tükrében célszerű vizsgálni a fegyveres erő lehetséges feladatait, szervezetét, felszerelését és állományának oktatását, képzését és kiképzését.

Bessenyei Lajos, egyetemi tanár véleménye szerint a stratégiai szintű vizsgálatok végrehajtásakor a következő kérdésekre célszerű a választ megadni:

- *Mi van most?* (Helyzetkép, a diagnosztika tudománya.)
- *Mi várható?* (A prognosztika tudománya.)
- *Mit szeretnénk?* (Mik a választható lehetőségek.)
- *Mi legyen?* (Mi a döntés a körülmények és a források alapján.)²³

A professzor szerint a vizsgálat során valamennyi kérdésre meg kell adni a választ, egyik sem hagyható ki a folyamatból, ha helyes döntést szeretnénk hozni. Úgy gondoljuk, hogy Bessenyei professzor javaslata érvényes a fegyveres erővel kapcsolatos kutatások módszerére is.

A felsorolt kutatási feladatok végrehajtásához szükség van a különböző nézetek, elméletek ütköztetésére, mert így alakítható ki (hozható létre) a védelemmel kapcsolatos politikai döntésekhez a hadtudomány eredményeire támaszkodó szakmai-elméleti megalapozottság. Más szóval: a fegyveres küzdelemmel kapcsolatos kutatási eredményeket, következtetéseket célszerű összevetni a – hazánkra vonatkoztatott – tudományos igényű geopolitikai, geostratégiai elemzésekkel; továbbá, az ország érdekeivel és a szövetségi kötelezettségekkel és a várható képességi fejlesztésekkel.

A katonák képességfejlesztése.

A katona, mint rendszer

²² Pirityi Sándor: Barangolás a „sebezhetőség” fogalma körül. Új Honvédségi Szemle LIX. Évfolyam, 2005/12. szám, 45–61. oldalak.

Hajma Lajos: A háborúval kapcsolatos elméletek változásai. Hadtudomány 2005. 2. szám.

Hadviselés és békeműveletek. Igazi katonák-e a nem háborús jellegű katonai tevékenységek végrehajtói? Joint Force Quarterly 1997. 14. szám. 111–116. oldalak, fordította: Szabó Ferenc.

AJP 3.4 Non-Article 5 Crisis Response Operations.

MC 237/2 NATO Military Policy for Crisis Response Operations.

²³ Bessenyei Lajos: A stratégia. Előadás a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem vezérkari tanfolyama hallgatóinak. Budapest, 2002

A fegyveres küzdelemben résztvevő katonák megóvása érdekében a szövetség tagállamai évek óta kutatásokat folytatnak. Ezek arra irányulnak, hogy a harcoló katonát rendszerként vizsgálják és szerelik fel. A kutatások eddigi eredményeként már napjainkban, de főként a jövőben, felszerelik, ellátják őket könnyű és hatékony fegyverrel, öltözettel és védőfelszereléssel, „hálósított” kommunikációs eszközökkel, korszerű erőforrásokkal, így megnövelik az emberi teljesítményt.²⁴ A hivatkozott folyóirat tanulmányaiban a különböző tagállamok szerzői ismertetik a *katona, mint rendszer* kutatásában és fejlesztésében elért eredményeiket és terveiket. Ennek lényegéről szólunk a következőkben, amennyiben az a tanulmány címében vállaltakhoz kapcsolódik.

Tapasztalatok szerint a jövőben a fegyveres küzdelem többsége lakott környezetben történik, ahol a harckocsik, a páncélozott szállítójárművek és a harcjárművek alkalmazása korlátozott. A műveletekben résztvevő katonáknak, alegységeknek a feladat végrehajtásához ki kell szállni a járműből vagy a szállítóhelikopterből. A szakemberek véleménye szerint az említett esetekben a katonát, az alegységet *harci alapegységnek* kell felfogni és *rendszernek* – a korszerű harcjármű alrendszerének – tekinteni.

A rendszer képességének kialakításához a következő öt területen kell fejlesztést, korszerűsítést végrehajtani: *mozgékonyosság, pusztító hatás, állóképesség, túlélőképesség, vezetés és ellenőrzés*. Más megközelítésben: *ruházat, felszerelés, kommunikáció és információ, fegyverzet és energiaellátás*. Ezt az öt területet lényegében a fejlesztéssel foglalkozó tagállamok elfogadták.

A korszerű háborús és nem háborús katonai műveletekben ezek a rendszerek, alrendszerek kapcsolódnak a Hálózatközpontú Hadviselés (Network Centric Warfare – NCW) kifejlesztett elemeihez, így a katonák annak szabályai szerint tevékenykednek, hajtják végre a feladataikat. A „katona-rendszerekhez” kapcsolódó kutatások szinte minden tagállamban folynak és a szükséges eszközökkel, felszerelésekkel a fegyveres erők ellátása 5–10 éven belül várható – állítják a szakemberek.²⁵

A fejlesztéssel foglalkozó országok célként tűzték ki egy korszerű, könnyen kezelhető, kimagaslóan hatékony, teljesen integrált egyéni rendszer kifejlesztését, beleértve a fegyvereket, a felszerelést, az öltözetet, a védőeszközöket, a hálósított kommunikációt és a szükséges erőforrásokat. A vezetés és az ellenőrzés feladataihoz követelményként szabták, hogy a rendszer elemei cserélhetőek legyenek, az egyéni, valamint a raj- és szakaszparancsnoki beosztásnak megfelelően.

A kutatással és fejlesztéssel foglalkozó szakemberek véleménye szerint a fegyveres küzdelemben, de a válságreagáló és békeműveletekben is, a rendszer alkalmazásával a műveletek hatékonysága minden szempontból (pusztító hatás, a védelem és oltalmazás, a teherszállítás, az erőnlét megóvása, a megbízhatóság és a gyors orvosi ellátás) növekedni fog. Ezek fontos szempontok lehetnek lakott környezetben, amikor elkerülhetetlen lesz a műveletekben a közelharc, amelyről már szoltunk.

A kísérleteket, kutatásokat folytató országokban „alapegységnek” a 7–10 fős rajt tekintik, amelyben nagyon szoros az együttműködés a katonák között, de mindenkinek meg van a pontos, jól begyakorolt feladata. Ennek alapján a katona az említett rendszer eleme. A legfontosabb követelmény: az így felfegyverzett, felszerelt, ellátott

²⁴ Future Soldier Systems. NATO's Nations and Partners for Peace. 2004. IV–V. szám. 122–154., 76–95. oldalak, fordította: Szabó Ferenc.

²⁵ A fejlesztés folyamatáról és az elért eredményekről bővebben olvashatunk a következő dolgozatban: Gácsér Zoltán: A katona harci képességét növelő korszerű, hálózatba integrált egyéni felszerelésrendszerének kialakítási lehetőségei a Magyar Honvédségben. Doktori (PhD) értekezés 2008. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Egyetemi Könyvtár

katona vagy alegység legyen képes a feladatát végrehajtani mind a háborús, mind a nem háborús katonai műveletekben, minden időjárási és terepviszonyok között.

Az említett követelmény, képesség a következő feltételek biztosításával érhető el: a katonát ellátják egy többrendeltetésű, integrált fegyverrel; a fegyver alkalmas a célok felderítésére, bemérésére, leküzdésére úgy, hogy optimális a lőszerfelhasználása és szélsőséges viszonyok között is alkalmazható; a katonák ruházata megóvja a test legérzékenyebb részeit, védelmet nyújt a lehető leghosszabb ideig a tömegpusztító fegyverek hatásai ellen. Annak viselése még szélsőséges időjárási- és terepviszonyok között is viszonylag kényelmes. További követelmény, hogy a katona alapfelszerelése a várható feladat ismeretében legyen könnyen kiegészíthető. A felszerelés elégítse ki a katonák ételmezési, pihenési és a feladatmegoldással összefüggő igényeit. Kiemelten fontos az élelem, a víz, a legszükségesebb gyógyszerek megléte a feladat végrehajtásának teljes időtartamára. Ezek egy részét a katona magával viszi, másik része a harcjárműben van. Ugyanez a feltétel érvényes mindazokra az áramforrásokra is, amelyek a katona felszerelését működtetik.

Végezetül biztosítani kell azt a lehetőséget, hogy az adatok és más rendszerek megóvása érdekében a rendszer kikapcsolható (deaktiválható) legyen, amennyiben ez szükséges (a katona fogságba esik). A szakemberek szerint erre már többféle elektronikus módszer létezik.

A program befejezésekor, az átlagot számítva, az egy főre vetíthető költségek 32–35 ezer eurót fognak kitenni. Néhány országban, figyelemmel a viszonylag magas költségre, először a különleges erők katonáit és alegységeit kívánják felszerelni.

Néhány gondolat a szakosodásról

A hazánkhoz hasonló adottságokkal rendelkező NATO-országokban a nagyméretű csoportosítások helyett egyre inkább a kisebb, de mobilizálható, a hagyományostól eltérő, speciális feladatok ellátására képes kötelékek kialakításában és fenntartásában gondolkodnak a szakemberek.

A szakosodás, specializálódás kérdése az utóbbi időben még hangsúlyosabbá vált, de ez nem jelentheti a „hagyományos” képességek fejlesztésének elhanyagolását. Az országhatáron kívül végrehajtásra kerülő katonai műveletek során elengedhetetlen követelmény lesz a jövőben is a speciális műveleti képességgel bíró erők alkalmazása. Ennek megfelelően több tagállam fegyveres erejében figyelmet fordítanak a speciális kötelékek kialakítására, és a szövetség elvárásaival szoros összhangban történő felkészítésükre.

A ma katonájától azt követeli a modern ütközet, hogy a terhelések mellett is nyitott legyen az információkra, azokat helyesen értékelje, elhatározását pedig komplex cselekvésben hajtsa végre. Ezért kiemelten fontos, hogy ellenálljon a tevékenységével együtt járó kimerítő pszichikai hatásoknak.²⁶

Véleményünk szerint a fegyveres erő csak úgy tud megfelelni a megváltozott követelményeknek, ha olyan új kiképzési rendszereket vezetnek be, amelyek teljes mértékben illeszkednek a Szövetség rendszerébe. Az új képzési, kiképzési rendszernek biztosítania kell a válságreagáló műveletek sikeres végrehajtásához szükséges képességek megszerzését.

A bolognai folyamat, az új felsőoktatási törvény életbe lépése, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem megalakítása lehetőséget ad arra, hogy felülvizsgáljuk és a megváltozott követelményekhez igazítsuk a katonai felsőoktatás rendszerét. Különösen célszerűnek látszik a felülvizsgálat a katonai vezetői szakon, mert a fegyveres küzde-

²⁶ Stephen E. Ambrose: Az elit alakulat. GABO Kiadó 2001. 192. oldal

leben, a válságreagáló műveletek végrehajtásának módjában és a szervezetekben bekövetkezett változások a fiatal tisztek és tiszthelyettesek minőségi felkészítése érdekében a tananyagok korszerűsítését, azok szerkezetének változtatását követelik meg.

A Magyar Honvéd korábban hivatkozott lapszámában a következőket olvashatjuk a tisztképzésről: *„Létrehoztuk a Magyar Honvédség Ludovika Zászlóalját. Ez a mintegy 600 fős, és a tisztjelölti állományt magában foglaló új katonai szervezet valódi és hagyományos keretét fogja adni a tisztképzésnek. Hiszen ez nem csupán oktatási, hanem inkább nevelési kérdés.”*²⁷ Reményeink szerint az új szervezetben folyó képzés kezdettől fogva szigorúbb, katonásabb életrendre, életmódra neveli majd a tisztjelölteket.

A 21. század kezdetén a katonai műveletekben továbbra is a páncélozott lövészrajok, és az azokban harcoló katonák lesznek a harc döntő szereplői, akiknek képességei folyamatosan fejlődnek a technikai lehetőségek függvényében. A hálózatközpontú jellemzők lehetővé teszik a folyamatos vezetést, a kommunikációt, a harccsoport parancsnoka, a harcjármű, a raj és annak tagjai között, a felderítés, a célmegjelölés és a pusztítás tükrében. A hálózatközpontú katonai műveletekben a vezetésnek ezen a szintjén az információ és a kommunikáció központja a harcjármű, amelyből külön-külön csatlakoztatva, feltöltik a katonák személyi számítógépeit.

A jövő fegyveres küzdelmében a parancsnokok megkövetelik a katonáktól, hogy folyamatosan értékeljék helyzetüket, hozzanak döntéseket, összességében legyenek önállóak és kezdeményezők a harc teljes időtartama alatt.

A kialakítandó szervezet és annak képességei

A kutatók és szakemberek feladata annak elemzése, hogy az Irányelvekben említett egy dandár és egy zászlóalj, vagy egy-egy zászlóalj nagyságú erő milyen kapcsolatban van a fegyveres erő távlati létszámadataival, a technikai eszközök beszerzésével és a védelmi szektorra fordítható költségekkel. Továbbá: a zászlóalj-harccsoport, amely a Magyar Honvédség *„alapvető harcászati egysége”*, milyen szervezetű lesz minőségi és mennyiségi szempontból.

Véleményünk szerint – figyelembe véve a technikai eszközöket és a képességfejlesztési terveket – feltételezhetjük, hogy a zászlóalj-harccsoportot páncélosokkal, páncélozott szállítójárművekkel vagy páncélozott harcjárművekkel; tábori- és a páncéltörő tüzérséggel valamint a műszaki eszközökkel szerelik fel a meghatározott időszakban. Az eszközök rendszeresítése nem képzelhető el a minden körülmények között használható vezetési, felderítő és tűzvezető képesség nélkül. A szervezetben, a meghatározott idejű, eredményes tevékenységhez támogató és kiszolgáló erőkre is szükség van, különösen akkor, ha a feladatot távoli hadszíntéren kell végrehajtani.

Úgy gondoljuk, hogy a teljesség igénye nélkül célszerű idézni egy rövid részletet *Marsai Viktor* tanulmányából az afganisztáni művelettel (távoli hadszíntérrel), annak jövőjével és politikai háttérével kapcsolatban: *„... az egészen biztos, hogy Afganisztánban fel kell építeni valamiféle működő államot, és az is, hogy ezen a téren kétségbeejtően kevés erőfeszítés történt eddig, még nem szünteti meg az alapvető problémát: azt, hogy a gyűjtőnéven táliboknak nevezett ellenállókkal valamit kezdeni kell. [...] Az ISAF (International Security Assistance Force) előtt álló út tehát sok szempontból nézve meglehetősen kikövezettnek mondható. Az idő előre haladtával várhatóan a szövetséges kontingensek lassan el fogják hagyni Afganisztánt. Kabulban és az Északi szövetség területén valószínűleg még évekig, talán évtizedekig ma-*

²⁷ Nemzeti haderőt építünk. Magyar Honvéd 2011. január 11. oldal.

radnak megszálló erők, de ez az alapvető körülményeken nem fog változtatni: azon, hogy az ISAF kudarcot vallott az egységes afgán állam kiépítésében, az ópiumtermelés visszaszorításában, a tálibok és az iszlamista radikalizmus legyőzésében, valamint a helyi al-Kaida felszámolásában.

A Magyar Honvédség katonáinak pedig mindezek tükrében fel kell készülniük az új feladatokra. Ennek okán a Magyar Honvédséget felügyelő és irányító szervek számára megfontolandó lenne szakítani azzal a kommunikációs stratégiával, mely szerint Magyarország közvetlen biztonsági érdekei (kábitószér, iszlám radikálisok) miatt kell akár csak egyetlen magyar katonának is a közép-ázsiai régióban szolgálót teljesíteni”.²⁸ Úgy gondoljuk, ezzel a véleménnyel egyet lehet értenünk.

Elméleti kutatások tárgyát képezheti a zászlóalj szállítási lehetőségeinek, a szállítóeszközök mennyiségének, minőségének vizsgálata is az említett szervezet ismeretének tükrében. Az elmondottak alapján szükségesnek látszik egy kutatócsoport összeállítása, amely a feladat ismeretében meghatározott időre szervezet-, létszám-, technikai eszköz és költségelemzést végez. Vagy az Összhaderőnemi Parancsnokságon korábban létrehozott kutatócsoport folytassa munkáját a kiadott irányelvek ismeretének tükrében.

A kutatások folytatását azért is tartjuk indokoltnak, mert a *Márkus Ferenc* Lövész-2020 elgondolás címen elkészült kutatási jelentése igen figyelemreméltó anyag a fegyveres erő képességeinek fejlesztése szempontjából.²⁹ A kutatócsoport, figyelembe véve a németországi Bundeswehr fejlesztési tapasztalatait, feldolgozta a korábbi missziókban szerzett tapasztalatokat a fegyverzet, a felszerelés, a szervezet, a kiképzés és a katonai műveleti képesség szempontok alapján és több változatban készített javaslatot a jövő zászlóaljharccsoportjára vonatkozóan.

Márkus Ferenc vezetésével a csoport feladatának tekintette egy olyan felépítésű és felszereltségű lövészzászlóaljra vonatkozó javaslat kidolgozását, amely – összhangban a hatályos jogszabályokkal és a felső szintű dokumentumokkal – az új kihívások viszonyai között teljesíti a műveletek teljes spektrumában végrehajtandó feladatrendszer. A zászlóalj a fejlett technikai eredmények felhasználásán alapuló, korszerű alkalmazási elvek, és eljárások szerint alapvetően az ország védelmére alkalmazható, ugyanakkor képes részt venni a nemzeti és szövetségi érdekek határon túli támogatásában, érvényesítésében is.

A kutatócsoport által elkészített jelentésből idézünk egy rövid részletet: „... a Magyar Honvédség képességeinek a kor követelményeihez igazodó fejlesztése több éve csak nehezen valósul meg a források szűkös volta miatt. Ugyanakkor a fegyveres erő parancsnokságain és az egyetem szakemberei körében folyamatos a jövőbe tekintő gondolkodás és a hadtudomány legújabb eredményeinek feldolgozása. Az Összhaderőnemi Parancsnokságon a Lövész-2020 elgondolás kidolgozása zajlott az elmúlt évben, amelynek célja, hogy korunk katonai műveletei tapasztalatait figyelembe véve, és a jövő műveleti körülményeit modellezve alakítsa ki olyan lövészképességet, amely zászlóalj méretű szervezeti szinten, katonai műveletekben és válságkezelő műveletekben egyaránt, úgy nemzeti, mint szövetségi kötelékben, az erők harci hatékonyságát megsokszorozó hatásalapú- és hálózatközpontú műveleti körülmények között képes feladatai eredményes végrehajtására.”

²⁸ Marsai Viktor: Az idők jelei. Az ISAF kudarc Afganisztánban.

http://www.biztonsagpolitika.hu/index.php?id=16&aid=910&title=Kommentár:_Az_idők_jelei._Az_ISAF_kudarc_Afganisztánban. 2011. 01. 14.

²⁹ A Lövész-2020 elgondolás anyaga megtalálható a Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság Szárazföldi Hadműveleti és Kiképzési Főnökség irattárában.

A Lövész-2020 *elgondolás* alapja a korszerű fegyverzet és felszerelés, a katona, mint rendszer, és a lövész szakasz, század, zászlóalj önálló tevékenysége. A kutatócsoport vizsgálta a katona feladataihoz szükséges felszerelési változatok hatékonyságát, valamint a lövészraj szállítására és harcának közvetlen tűztámogatására, valamint a gyors manőverek végrehajtására alkalmas páncélozott szállító harcjárművel szembeni követelményeket. További fontos kutatási terület volt a lövészerők hatékony tűztámogatása lehetőségének vizsgálata század- és zászlóalj-szinten.

A kutatócsoport – figyelembe véve a háborús és nem háborús katonai műveletek tapasztalatait – olyan vegyes szervezetű, hatékony önjáró tűzér- és harci helikopter tűztámogatással bíró zászlóaljszervezeteket javasol rendszerbe állítani a fegyveres erőben, amelyek a korszerű viszonyok között akár hadművelleti szintű célok teljesítésére is alkalmasak lehetnek összhaderőnemi műveletben.

A kutatócsoport szakemberei javasolják továbbá, hogy a zászlóaljak rendszerbeállításával azonos időben történjen meg a hálózatközpontú műveleti képesség lépcsőzetes kialakítása is. Véleményük szerint a hálózatközpontú műveleti képesség a fegyveres erő összes katonai képességét összekapcsoló, azok további fejlesztését meghatározó, összetett képesség, amelynek eredményeként a fegyveres erő katonai műveleteket folytató egységei, alegységei eredményesen teljesíthetik feladataikat nemzeti vagy többnemzeti kötelékben egyaránt.

A hálózatközpontú műveleti képesség megléte elszakadást jelent a katonai tevékenységek korábbi merev, hierarchikus rendbe szervezett tervezésétől és végrehajtásától. Ennek eredményeként lehetővé válik a kitűzött célnak, a kialakult helyzetnek és a rendelkezésre álló erőforrásoknak leginkább megfelelő döntés meghozatala, a feladatnak a meghatározott idő alatt, a legkevesebb erőforrás bevonásával és legkisebb veszteséggel történő végrehajtása. Ez a képesség kis harcászati kötelékek alkalmazásával is elősegítheti a műveleti célok gyors elérését.

Mindenképpen javasoljuk a kutatás folytatását és annak támogatását, mert a további vizsgálat során célszerű figyelembe venni, hogy a zászlóalj képessége magában foglalja a légierő kijelölt erőinek képességét is. Különösen fontos lehet a légierő szállító-, tűztámogató- és páncéelhárító képességének megléte a szárazföldi kötelékek katonai műveleteiben.

A szakemberek előtt ismert, hogy a felajánlott alegységet, egységet a Szövetség a fegyveres erőben és a tagállamokban elfogadott módszerrel ellenőrzi az alkalmazás előtt.³⁰ Az ellenőrzés során a bizottság vizsgálja a vezetési, a harci, harci támogatási és a harci kiszolgáló támogatási képességek együttes meglétét. Másképpen: a bizottság az alegységnél, egységnél a vezetőszerveket, a harcolókat, a harctámogatókat és a harci kiszolgáló támogatókat együttes harckészültségi értékelését hajtja végre az alkalmazás előtt. Ez azt jelenti, hogy nem lehet olyan katonai köteléket felajánlani a jövőben, amelyik csak részképességekkel rendelkezik.

Az utóbbi évek katonai műveleteinek tapasztalatait összegezve megállapítható, hogy szigorodnak a személyi, anyagi, logisztikai, kiképzési, felkészítési követelmények a parancsnokokkal, az alegységekkel és a katonákkal szemben. A műveleti területen létszámban kevesebb, de a felsorolt képességekkel rendelkező katona a művelet megvívásának fő eleme marad. Ugyanakkor elengedhetetlen követelmény, hogy a harcolók mellett a harctámogató és a harci kiszolgáló támogató erők is felkészültek legyenek a katonai műveletek végrehajtásának teljes időtartama alatt.

A korábbi katonai műveletek tapasztalatai alapján elmondhatjuk, hogy megnő a jelentősége a katonai konfliktust lezáró stabilizációs (békefenntartó, békeépítő) műve-

³⁰ Harckészültségi Értékelés (Combat Readiness Evaluation – CREVAL)

leteknek. Az ilyen műveletekben a kifejezetten harci, harci támogató képességeket (tűzér, páncéltörő tűzér stb.) kevésbé lehet alkalmazni. Amennyiben szükséges, akkor viszont alkalmazni kell az erők megóvása érdekében.

További tapasztalat, hogy a jövő katonai műveletei végrehajtása során a többnemzeti összhaderőnemi erők mellett nemzetközi segély- és nem kormányzati szervezetek is részt vesznek a műveletekben, és az általuk felajánlott képességek kiegészítik a NATO-képességhiányait. Ennek alapján előtérbe kerül a civil-katonai kapcsolati és más a stabilizációt elősegítő képességek alkalmazása.

Követelmények és képességek a Harckészültségi Értékelés tükrében

Vizsgáljuk meg, hogy a fegyveres erő kijelölt (felajánlott) alegységének (szakasz, század, zászlóalj), esetleg egységének (dandárjának) milyen követelményeknek kell megfelelnie, milyen képességekkel kell rendelkeznie, a Harckészültségi Értékelés tükrében.³¹ A téma szempontjából mi csak az alegységekkel szemben támasztott követelményekkel foglalkozunk, mivel nagy valószínűséggel hazánk ilyen szinten képviselteti magát a jövő háborús- és nem háborús katonai műveleteiben.

Az alegységgel szemben támasztott követelmények az alkalmazási készenlét és képesség tartalmában határozhatók meg:

a) Az alegység rendelkezik naprakész készültségi tervvel, az alkalmazáshoz szükséges parancsokkal és utasításokkal. Az alegység különböző beosztású személyei ismerik az alkalmazás elméletét és gyakorlatát, rendelkeznek a vezetéshez szükséges képességekkel.

b) Az alegység végrehajtotta a képességek megszerzéséhez az előírt kiképzési és felkészítési feladatokat, éleslövészeteket, megfelelő tervekkel rendelkezik a háborús alkalmazáshoz.

c) Az alegység rendelkezik a személyi és anyagi kiegészítésre vonatkozó tervekkel, amelyek tartalmazzák a beérkező személyek felkészítésének rendjét, a beosztásuk ellátásához szükséges ismeretek gyors elsajátításának feltételeit.

d) A készenlét fokozása tervének végrehajtása biztosítja, hogy az alegység képességeinek birtokában a meghatározott időre a meghatározott, rögzített helyen elérje a készenlétet.

e) Az alegység rendelkezik előrevonási, be- és kirakodási, valamint szállítási tervekkel. Az állomány ismeri és begyakorolta a tervekben rögzített feladatokat.

f) Az alegység rendelkezik a válságövezetre, a szemben álló felekre, a lakosságra, a szociális és kulturális körülményekre vonatkozó adatokkal, az adatok megszerzéséhez szükséges felderítő-, CIMIC-képességekkel.

g) Az alegység rendelkezik az együttműködéshez és a hazai bázissal történő kommunikációhoz szükséges eszközökkel. Az állomány ismeri az eszközök kezelésére vonatkozó szabályokat és előírásokat.

Az elmúlt évek katonai műveleteinek tapasztalatait összegezve, különös jelentősége van az alkalmazásra vonatkozó követelmények meghatározásának:

a) Az állomány a kiképzés során begyakorolta a készenlét emelése, a menet, a szállítás és a körlet-elfoglalás különböző feladatainak végrehajtását.

b) Rendelkezik a harcképesség megőrzését biztosító, valamennyi rendszabályt magában foglaló tervvel, és ennek végrehajtását begyakorolták. Kiemelten fontos a

³¹ A vizsgálathoz felhasználtuk Kovács József ezredesnek 2004-ben, a vezérkari tanfolyamon írt dolgozatának legfontosabb megállapításait. Kovács ezredes a dolgozat megírásakor felhasználta a külföldi tanulmányutakon és a katonai missziókban szerzett tapasztalatait, így ajánlásai és javaslatai helytállóak. A záródolgozat a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem könyvtárában található meg.

közvetlen támadások elhárítására való készenlét, az állomány és a technikai eszközök megóvása szempontjából.

c) Az álcázási módszerek és eszközök alkalmazásával, a kommunikációs rendszabályok betartásával képesek a minimálisra csökkenteni az ellenség felderítése hatékonyságát.

d) Ismerik az állomány megóvását elősegítő műszaki berendezések, létesítmények alkalmazásának, elkészítésének módját és gyakorlati fogásait.

e) A parancsnoki állomány ismeri a vezetési eszközök alkalmazását, képes a vezetési pontokon folyó munka irányítására és az okmányok vezetésére, begyakorolta a feladatok végrehajtásának rendjét.

f) Az állomány rendelkezik a tömegpusztító fegyverek elleni védelemhez szükséges eszközökkel, azok használatát ismerik, a legfontosabb fogásokat begyakorolták.

g) Az állomány felkészült a tömegpusztító fegyverek alkalmazása esetén a következők szakszerű felszámolására, más alegység megsegítésére.

h) Az állomány a feladatok ismeretében kész azok maradéktalan végrehajtására, ismeri az alegységre vonatkozó harc, tűzvezetés, együttműködés elméletét és gyakorlatát. A katonák ismerik és begyakorolták a harctámogatással összefüggő feladatok végrehajtását. A készenlét, képesség és alkalmazás itt felsorolt követelményei változhatnak, bővíülhetnek a kapott feladattól függően.³²

Márkus Ferenc Lövész-2020 című, említett elgondolása a zászlóalj-harccsoport képességeit a következő területeken vizsgálta és fogalmazta meg a követelményeket: műveleti alkalmazás; együttes tevékenység; rugalmasság; időbeni alkalmazhatóság; hatékony információszerezés; hadászati, hadműveleti és harcászati mozgékonyosság; hatékony vezetés, irányítás és kommunikáció; fenntarthatóság és az erők megóvása. A szakemberek véleménye szerint a kutatócsoport munkájának külön érdeme, hogy a fegyverzetre, felszerelésre, szervezetre és a kiképzésre vonatkozóan több változatot dolgoztak ki. Ezen túlmenően az egyes változatok hatékonysági vizsgálatát is elvégezték a végrehajtandó katonai művelet tükrében.³³

Kovács József vezérőrnagy, a Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokságának parancsnoka a lisszaboni csúcstalálkozót követően hangsúlyozta, hogy a feladat: továbbra is részt venni a béketeremtő, béketámogató folyamatokban. „*S változatlan missziókban szolgáló katonáink motiváltsága és szakmai hozzáértése is*”.³⁴ Az ország geopolitikai érdekéből az következik, hogy a béke és a biztonság fenntartásáért továbbra is részt kell venni a Nyugat-Balkánon tevékenykedő katonai missziókban. Azt is érdemesnek tartjuk itt megjegyezni, hogy a Magyar Honvédségnek a különböző missziókban betöltött szerepét nagyra értékeli a Szövetség, hiszen ezt bizonyítja, hogy néhány misszióban vezető nemzet vagyunk – hangsúlyozta Kovács tábornok.

³² A fegyveres erő készenlétéről, felkészültségéről és képességeiről bővebben olvashatunk még: Padányi József: New challenges in the field of Engineer Support, ACADEMIC AND APPLIED RESEARCH IN MILITARY SCIENCE 1: pp. 43–50. című tanulmányban.

³³ A Lövész-2020 elgondolás anyaga megtalálható a Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság Szárazföldi Hadműveleti és Kiképzési Főnökség irattárában.

³⁴ Fokozódó szerepvállalás. Magyar Honvéd 2011. január 14. oldal.

Befejezés

Mind a keleti, mind a nyugati katonai szakirodalmat tanulmányozva megállapíthatjuk, hogy a jövő katonai műveleteiben valószínűleg nem az ellenség megsemmisítése, területének elpusztítása lesz a fegyveres erőt felügyelő politika célja, hanem az ország, a Szövetség megvédése, a válság megszüntetése, a béke és a biztonság megőrzése a hadművelleti területen. Továbbá: a régi (hagyományos) és az új hadviselési formák, módok együtt lesznek jelen a műveletekben. Valószínű, hogy mind gyakrabban kerül sor aszimmetrikus műveletekre a világ bármelyik térségében.³⁵

A NATO-tagállamok fegyveres erőinek geopolitikai, geostratégiai jelentősége a jövőben is megmarad.³⁶ Ugyanakkor az *alkalmazhatóság*, a *rugalmasság*, a *sokoldalúság*, mint minőségi mutatók tekintetében további fejlesztésekre van szükség.

A külföldi szakirodalomban megjelent a *hadászati nem nukleáris erő* fogalma, amelyen a hadászati felderítő és csapásmérő rendszereket értjük.³⁷ Ezek a rendszerek képesek hatékonyan oltalmazni az ország területét, valamint a fegyveres erőket és alkalmasak a kozmikus térből érkező támadások kivédésére. Várhatóan ebben az irányban is új fejlesztések indulnak el a tagállamokban.

Véleményünk szerint a jövő katonai műveleteiben a mennyiségnek és a minőségnek új arányai alakulnak ki a művelet megvívásának valamennyi területén. Más szóval: a most még esetenként meglévő mennyiségi szemléletet fel fogja váltani a minőségi megközelítés valamennyi parancsnoknál és katonánál.

A teljes képességalapú fegyveres erő kialakítása valamennyi tagállamban a politikai célkitűzés és a gazdasági lehetőség függvénye marad a jövőben is. A Magyar Honvédség képességeinek fejlesztése érdekében nem lehet pontos képet felrajzolni, csupán változatokat és fejlesztési irányokat fogalmazhatunk meg. Ugyanakkor már ma látható, hogy a két haderőnem közötti jelenlegi arányokat célszerű megváltoztatni a szállító és harci helikopterek, valamint a légvédelmi csapatok javára. A jövőben nem zárható ki az sem, hogy a haderőnemek egyes részei vagy fegyvernemek egybekapcsolódnak, esetleg új fegyvernem jelenik meg a képességfejlesztés érdekében. Harcászati szinten a *rugalmasság*, a *sokoldalúság* követelményének teljesítése érdekében további harccsoportok kialakítására lesz szükség.

Úgy gondoljuk, hogy a csúcstalálkozó befejezése után a tagállamok politikai és katonai vezetői választ kaptak arra a kérdésre: hogyan lehet és kell a kollektív védelmet értelmezni és a gyakorlatban megvalósítani az elkövetkezendő években. Más szóval: napjainkban a Washingtoni Szerződésben megfogalmazottak érvényben vannak-e és ha igen, akkor azokat hogyan kell alkalmazni, arra a fegyveres erőt felkészíteni.

³⁵ Szenes Zoltán: Katonai kihívások a 21. század elején. *Hadtudomány* 2005/4. száma, 25–30. oldalak.

³⁶ Anders Fogh Rasmussen: „Ma közel 140.000 NATO katona és civil munkatárs vesz részt műveletekben világszerte, Afganisztánban, a Balkánon, Irakban, a Földközi-tengeren és Afrika Szarvánál az Indiai-óceánon. Mindannyian a Szövetség szolidaritását és a biztonság, béke és stabilitás iránti elkötelezettségét demonstrálják a lehető legegységesebb módon.”

http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=977&title=NATO_Hirfigyelő_-_2010._december 2011. 01. 18.

³⁷ A gondolat nem új, hiszen az 1980-es évek végén számos dolgozat született „a nagy pontosságú fegyverek és fegyverrendszerek” címmel mind a keleti, mind a nyugati katonai irodalomban. Piller Tibor–Vitai Ferenc: A felderítő csapásmérő komplexumok értékelése és az ellenük való harc lehetőségei. Kilián György Repülő Műszaki Főiskola, 1989

prof. dr. Harai Dénes ny. ezredes:

AZ ALKALMAZOTT ANTROPOLÓGIA KÉRDŐJELEI ÉS KATONÁINK BIZTONSÁGA

A szerző álláspontja az, hogy a kulturális antropológia katonai szempontból is fontos tudomány, de annak szerepe – különösen a Magyar Honvédség esetében – még nem teljesen meghatározott. A kulturális antropológia segít megérteni a helyi kultúrát és az ember viselkedését, valamint segíti a parancsnoki döntéshozatalt. Az antropológusnak nem áll elég idő a rendelkezésére a harctéren az élő tapasztalatok elemzésére, ezért az adatok és információk ambivalensek. Van ellentmondás a gyakorlati ész és a tudomány között etikai szempontból is. A szerző példákkal illusztrálta a problémát. Az amerikai minta alkalmazható a missziókban.

Kulcsszavak: kulturális antropológia, alkalmazott tudomány, lokális háború, emberi viselkedés, etika, gyakorlati értelem, döntési folyamat, felelősség.

The question marks of applied antropology and security of our soldiers

The author's standpoint is that cultural antropology is an important science from a military aspect too, but its role is not yet fully determined especially in the Hungarian Army. It helps to understand the local culture and the individual behaviour and it also supplies the comander's decision-making process. The antropologist does not have enough time on the battlefield for immediate analysis of experiences, and so the data and conclusions are ambivalent. There is an opposition between practical reason and science from an ethical dimension too. The author illustrates this problem with examples. The American model is applicable in the missions.

Keywords: cultural antropology, local war, applied science, individual behaviour, etics, practical reason, decision-making process, responsibility.

„Üdv annak, aki bárkivel jót térszen!”
perzsa Halottaskönyv

Az alkalmazott antropológia szerepe a XXI. század katonai műveleteiben címmel rendezett 2010. május 13-án konferenciát a Miskolci Egyetemen a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának (ME BTK) Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézete, az MH Civil Katonai Együtműködési és Lélektani Műveleti Központ (CKELMK) és a Magyar Hadtudományi Társaság Civil-katonai Kapcsolatok Szakosztálya. A konferenciát, amelyen színvonalas, informatív előadások hangzottak el, *dr. Illésné dr. Kovács Mária*, az ME BTK dékánja nyitotta meg. Az előadók között voltak a CKELMK olyan kitűnő fiatal tisztjei, alkalmazott antropológusai, mint *Sztankai Krisztián* főhadnagy, *Hetzmann Diana* főhadnagy, *Gasparics Zalán* százados, valamint *Koppányi Zsuzsa*. Gondolatgazdag előadásokat tartottak az egyetem intézetének vezetői, oktatói: *dr. Kotics József* igazgató, *dr. Biczó Gábor* és *Török Zsuzsanna*. A témát *dr. Padányi József* mérnök ezredes *A Magyar Honvédség a béketámogató műveletekben*, valamint *dr. Kotics József* igazgató *Az alkalmazott antropológia elméleti és módszertani kapcsolódásai a válságkezeléshez* című előadásai vezették fel.

A jelen írásom címében szereplő „kérdőjelek” kifejezés arra utal, hogy vannak olyan vonatkozások, amelyeket a konferencián elhangzott előadások jeleztek, és a szakemberképzés szempontjából elgondolkodtatóak.

*

A jelzett kérdőjelek egyike az amerikai alkalmazott-antropológia érvényessége, értéke. Ennek lényegét G. Foster úgy fogalmazta meg, hogy célja nem a társadalomtudományi kérdések, hanem az adott gyakorlati probléma megoldása, a változás elősegítése. Az alkalmazott antropológia céljai – John van Willigen szerint – az információgyűjtés, a politikai döntéshozatal (policy), valamint az intervenció.

Az amerikai szakemberekben – szemben a tudomány európai művelőivel (például Claude Lévy-Strauss-szal, Bronislaw Malinowskival, Ferenczi Sándorral, Róheim Gézával és társaikkal) – van egyfajta görcsös „mást csinálni akarás”. Arra törekednek, hogy szakítsanak az európai „tisza” kulturális antropológiával. (Megjegyzem, láttam Washingtonban olyan kiállítást az izmusokról [expresszionizmus, kubizmus, futurizmus stb.], amely egyetlen utalást sem tartalmazott arról, hogy a jelenségnek valamilyen köze lenne Európához...) Koncepciójuk nem a terepen természetes körülményeik között talált egyének, társadalmak és kultúrák a tudományos szenvedélytől hajtott megismerése, hanem akciószerű beavatkozás a folyamatokba. Az ilyen természetű eljárás a politikai-katonai taktika és stratégia tárgykörébe tartozik, amely kiszakítja az egyént egzisztenciális közegéből és kiszolgáltatja az erőszakos technológiáknak. (Ezen nem sokat javít, ha van etikai kódexe az adott szolgálatnak vagy látszólag megpróbálja távol tartani magát a politikai döntéstől, esetleg nem szolgáltatja ki az informátorait.)

A probléma vázlatos jelzése minden olyan kérdést tartalmaz, amelyen érdemes elgondolkodni. Leegyszerűsítve: ha terepmunkán levő kulturális antropológusként azért kérdezem meg az afgán vagy az iraki embereket, hogy információt gyűjtsenek szokásaikról, meggyőződéseikről, kapcsolataikról, vallásukról, majd azt a politikai döntéshozók vagy egyenesen a katonák elé terjesszem, akik ennek a birtokában megsemmisítő csapást méretnek-mérnek a megkérdezettekre, akkor az „akadémiai antropológusok” érthető módon nem fogják kedvelni ezt az eljárást...

Az akadémiai antropológia nem szorul védelemre, de kultúrával foglalkozó emberként feltehetjük a kérdést: vajon dönthetünk-e ilyen módon a világról és abban az emberről? A válaszuk csak az lehet, hogy nem, mert – Ibsen nyomán – azt mondhatjuk, hogy kultúrával vagy kulturális antropológiával foglalkozni annyi, mint ítélőszéket tartani önmagunk fölött (gyakran rákérdezve arra, hogy vajon helyes-e ember- és világérzékelésünk).

Az amerikaiak spekulatív formuláit nem lehet az európai – különösen a német – filozófiai hagyomány értelmében elveknak nevezni, mert azt merev, a katonai feladatra koncentrálnó pragmatizmus jellemzi, az a konkrét probléma megoldásának irányába hat. Ezt a kemény gondolkodást William James¹ az empirikus tényekre tapadó, eredményhajszó, anyagelvű technikaelvű, nem hívő, pluralista, fatalista, szkeptikus stb. jelzőkkel írja le.

A terepmunka sajátossága ebben az esetben az, hogy műveleti területen folyik, amely az ott élők „idegvégződéseiben” Mi és Ők részekre tagolódik, és mindent rászédésként értékelnek. (Gondoljunk arra, hogy még itthon, Budapesten is

¹ William James: Pragmatism. Dover. Thrift Edition, Dover Publications, Inc. New York, 1995. 4. p.

milyen tartózkodással válaszolunk [vagy nem válaszolunk] az utcára küldött kérdezőbiztosoknak, különösen, ha a lakcím vagy a telefonszám után is érdeklődnek, nem beszélve a kapcsolatainkról.) Lehetséges, hogy egy antropológus ebben a helyzetben – bármennyire beleérző, ráérző vagy odaérző – a helybeli emberek szimpátiáját nem nyerheti el. Nem véletlen, hogy szolgálatteljesítés közben már több antropológust is legyilkoltak.² Ennek a háttérben okként nemcsak azt kell észrevennünk, hogy az iszlám országokban másként viszonyulnak a nőkhöz, mert akkor nem találunk magyarázatot a térségben eltűnt több száz haditudósítóra sem.

Katonaként tudjuk, hogy a hadműveleti területen mindennek (még az országút szélére dobott kendőnek, a falfirkának, de a zsákmányolt olajnak, perzsa műkincseknek is) van egy ún. *ellenségességi együtthatója*. A haláljelek – hála az emberi találékonyságnak – a helyi háborúban egyre bővülnek (gondoljunk az út mellett álló, elhagyott gépjárműre vagy akár csak a katonák felé közeledő helyi lakosra, aki gyerek is lehet). Mindezek növelik a katonák érzékenységét, félelemérzetét, de gyorsaságát és akciókészenlétét is.

*

Háborúban a pszichés működésben éles kettősség mutatkozik, ami az energiák egészét igénybe veszi. Ezek egyike a nemzet és a szövetségesek iránt jelentkező féltő altruizmus, védelem, önfeláldozás, ami miatt becsüljük és hősként tiszteljük a katonát. A másik az ellenséggel szemben mutatkozó despotizmus, a támadás, a megsemmisítés. Nem lehetnek kétségeink, ezt az ellenség is így tapasztalja magán.

Minden nemzet latens formában rendelkezik más nemzetek ellenséges képével is. A közelmúlt délszláv háborújának propagandájában elég volt emlékeztetni az egyik oldalon a *csetnikre* vagy a másikon az *usztasákra*, és a történelem mélységéből előtörték az iszonyat freskói.³ A második világháborúban a lelki előkészítés alatt a kiképzők vágya a csetnik mintához közelített a magyar katonák harciasságát illetően. Eszerint a katona „... *legyen olyan, mint egy kragujeváci szerb paraszt és harapja át, ha kell, az ellenség torkát.*”⁴ A magyar katonával azonban a közelharcot ennyire nem lehetett megszerettetni.

Bizonyos szabályszerűségként ismerhetjük fel, hogy a történelmileg meghaladottnak vélt fokozat (így a törzsi, a monarchista, a nacionalista, az etnikai, a fasiszta, a kommunista, a vallási [most az iszlámista], valamint azok maradványai) válik ellenségessé politikai síkon. Jó példa erre a 2001. szeptember 11-ei helyzet: „*A valódi ellenség: a radikális iszlámisták, akik intoleránsak minden sokféleséggel, különbözőséggel szemben, napjaink fasisztáivá váltak. Célpontjuk: a modern világ.*”⁵ Ez a modern világ pedig, amely a jogállamiságba, a szabadságba, a demokráciába burkolja magát, úgy tesz, mintha nem lenne köze ahhoz, ami a világban történik, és nem vetné rá magát hadseregeivel az energiaforrásokra.

A XXI. századból még csak egy évtized telt el, de már ismét új ellenségképek és háborúk sorakoznak. Az amerikai szemléletbe szublimálva mindig megjelenik az *idegen*, akinek a társadalma kaotikus, aki veszélyeket rejt a polgári társadalmakra, és végül a genocid (népirtó) attitűd, különösen, ha ázsiaiakról, arabokról van szó. Ennek

² Az előadásban Michael Bathia (1976–2008), Nicole Suveges (1970–2008), Paula Loyd (1972–2009) neve hangzott el.

³ L. Anto Knežević: An Analysis of Serbian Propaganda. Domovita TT, Zagreb, 1992

⁴ Bujkovszky Gusztáv százados: Lelki előkészítés. MKSZ 11. szám, 1943. XIII. évf. IV. 300. o.

⁵ Francis Fukuyama: Their Target: The Modern World. Newsweek, Special Davos Edition, December 2001 – February 2002, 58–63. pp.

hiányában ugyanis nem érthető, hogyan lett (a korszerű, igen pontos fegyverek alkalmazása mellett) a vietnami háborúnak 3 millió civil áldozata, amit már közelít az afganisztáni, iraki térség áldozatainak száma is. Tudunk róla, hogy elődeink, a hunok is voltak ilyen elrettentő rémek Európában. Még *Rudyard Kipling*, a búr háború haditudósítója, az irodalmi Nobel-díj 1909-es kitüntetettje, is írt egyik munkájában (1937) a polgárház hátsó ablakán bekémlelő hun-tekintetről (Hun's reflexion).

Hatalmi szempontból csak marketing fogásként beszélhetünk a kultúrák és hordozóik azonosságáról. Az előítéletek, valamilyen rezonancia-szinten, mindig jelen vannak.

*

A kemény gondolkodás központi eleme a változás-átalakulás kiküzdése, amelyre közvetetten a hadseregben is alkalmazott (egyébként a tradicionalista vallásokból átvett) „misszió” kifejezés is utal. A még érvényben lévő amerikai paradigmát úgy lehet interpretálni, hogy:

- (a) nem elég felismerni és megnevezni az ellenséget, hanem
- (b) háborút kell indítani és fel kell számolni az érintett vagy valószínűsített hatalmi csoportokat, azok kiépített hatalmi berendezkedését; továbbá
- (c) segítséget kell nyújtani a társadalmi, gazdasági, politikai változáshoz, rekonstrukcióhoz; és
- (d) a veszélyeztetett országokban komplex védelmi rendszereket kell működtetni.

Az adott területen élők megváltoztatása pusztán az antropológia eszközével nyilván nem érhető el, de a hadseregek közreműködésével sem. Igen összetett etnikai, vallási, szokásjogi, etikai kérdésekről van ugyanis szó, amelyekhez társul, a minden területet átszövő *hiány* jelenléte, az emberek változásához szükséges külső kondíciók hiánya. E koncepció keleti változatáról (ti. a természet, az ember és a társadalom átalakításáról) nekünk, magyaroknak is több évtizedes tapasztalatunk van...⁶

Ha tartós kapcsolatokra törekszünk ezekkel az országokkal, akkor komplett iskolákat kell a helyszínre vinnünk, amelyekben az előre felkészített, helybeli tanárok megkezdhetik a tanítást, és amelyekben nyílt napokon a nagyszülők, szülők, testvérek, rokonok is megtekinthetik, hogy milyen körülmények között, mit tanulnak a gyermekeik. A bizalom felénk való szivárgásának ez lehet az egyik hosszú távú útja. Politikailag bizonyára szakítani kell majd a civilizátori szereppel („visszük a demokráciát”). A fölény-tudat ugyanis mindig előítéletek forrása. Az olyan európai fogalmaink, mint például, az „értékes élet” nem értelmezhető ezekben az országokban, amelyeknek kultúrája sokkolja a Nyugatot.

*

Mi jellemzi napjainkban a muszlim tudatot? *M. J. Akbar*, vezető indiai újságíró, egyik könyvében a következőt írja⁷: „*A harc természete differenciált. Van egy hadsereg a*

⁶ L. (egyebek mellett) magyar gyapot, narancsligetek a Balaton körül, szocialista embertípus, fejlett szocialista társadalom.

⁷ Idézi *An army in the shadows* című cikkében Mark Huband. I.: Financial Times, Weekend July 20 July 21 2002, Books. Weekend FT V. (A könyv címe: M. J. Akbar *The Shade of Swords: Jihad and the Conflict between Islam and Cristianity* [Routledge])

harctéren, a másik az árnyékban... Minden muszlim két dimenzióban él: az egyik a nacionalizmus köre, a másik kör a testvériség... A kétségbeesés korában szükség van hősrre, aki inspirálni tudja a pániszlám győzelmet...”. Ez a közelítés módszertanilag erős redukción alapul és két faktorra utal: a nacionalizmusra, valamint a (a muzulmán) testvériségre, amelyek csupán a politikai síkot írják le.

A történelem oktatása a világon mindenütt úgy alakította a tudatokat, hogy várjuk a hős megjelenését, aki aztán mindkét oldalon valóban megjelenik (gondoljunk *Oszama bin Ladenre* az egyik, és *H. Norman Schwarzkopf* tábornokra a másik oldalon). A nacionalizmus természetes jelensége egy olyan világnak, amely még törzsi viszonyok között működik, megélte a kolonizációt, volt egy rövid dekolonizációs időszaka, majd belesodródott a globalizációként emlegetett új gazdasági gyarmatosításba.

Más idősíkban élő embereknél nincs a jövőnek olyan erőteljes vonzása, mint a mi esetünkben. A népcsoportok kulturális természetét a törzsiség védte meg napjainkig. Ezek az országok – politikailag, gazdaságilag – mára azok lettek, amit a külső hatalmak csináltak belőlük. A folyamatból látható, hogy keletkezése pillanatától a muzulmán világ többször került a létét fenyegető pusztulás közelébe, ezért transzformálják adott időszakokban bázisszükségletté a szent háborút a helyi politikai erők. A jelzett országokban (különösen Afganisztánban, Irakban) az ellentétek végsőkéig kiélezettek az értelmes, élhető lét, illetve az agonizálás nyomorszintje között.

A biztonság újragondolása, más alapokra helyezése egyben választási alternatívákat rejt magában az érintett társadalmaknak – a mostani helyzet azonban olyan, hogy csak egy alternatívát lehet választani. A kőkorszaki kulturális izoláció, diktatórikus erőszak, társadalmi visszafejlődés nem alternatíva – ezt tudják az adott országok elitjei is. A valódi alternatívát csak a szociális energiák felszabadítása, a szervezőelveiben is modernebb társadalom felé való történelmi haladás jelenthet. Azaz: lefelé vagy fölfelé indulni el a történelmi lejtőn?

Az emberi szükségletek egyetemesek: a fertőzések megszüntetése, egészségügyi ellátás, kalóriadús étkezés, megfelelő lakhatás, korszerű oktatás, munkaképes lakosság foglalkoztatása, technikai haladás – és folytathatnánk a felsorolást. Fontos feltétel lehet az ipari-társadalmi egységek mobilizálódása, a politikai, adminisztratív osztály cserélődése. Pozitív lesz mindezek visszahatása a családi, társadalmi szerkezetre, a fogyasztás növekedésére valamint a nemzetközi kapcsolatokra. Változni csak az ilyen társadalmak tudnak, ez vezethet a kultúrák együttműködéséhez, az ember mentális fejlődéséhez.

*

A katonai területen alkalmazott tudás a két világháború közötti időszakban is jelentősen bővült – gondoljunk a szociológiából vagy a pszichológiából átvett olyan elemekre, ami a hadifoglyok kihallgatásának, a lélektani műveleteknek, a lakosság csoportjai értékelésének, a közvélemény vizsgálatának vagy a vezetésnek a hatékonyságát növelte. Az antropológiával kapcsolatban megemlítem, hogy *dr. Ferenczi Sándor* (1873–1933) ideg orvos, pszichoanalitikus az I. világháború időszakában, honvédorvosként szembesült a háború komplex hatásaival. Amint írta: „*A háború tömegesen produkálta az idegbetegségeket, amik magyarázatot és gyógyítást követeltek...*”⁸

⁸ Dr. Ferenczi Sándor: A hisztéria és a pathoneurózisok. (Pszichoanalitikai értekezések) Budapest, 1919, Dick Manó Kiadása, 72. o.

Ferenczi doktor 1914. október 26-tól 1916. január 4-ig a pápai 7. huszárezred első lovasszázadának főorvosa volt. Saját leírásából tudjuk, hogy e beosztásában készítette el Galíciában fejsérülést szenvedett parancsnokáról a világtörténelem első lovas analízisét. 1916. január 5-étől Budapestre helyezték: a Mária Valéria barakk-kórház idegbetegtek osztálya főorvosa lett, ahol egyetlen neurológus volt esetenként 600 betegre. Igen komolyan vette a magyar királyi honvéd orvosok szolgálati esküjében foglaltakat és minden körülmények között rendkívüli tehetsége és lelkiismerete szerint járt el. Gyógyító munkájában a szigorúan tudományos módszer kiegészült magas műveltsége felelősségével.

A *Ferenczi* által diagnosztizált zavarok minden háborúban ismétlődnek. Példaként említhetem *Eric Vermetten* professzor kutatásait, aki a Holland Központi Katonai Korház pszichiátere. 2006-ban, Amszterdamban *A stresszre vonatkozó klinikai kutatások használatában felmerülő dilemmák* című konferencián elhangzott előadásában jelezte, hogy van körülbelül már 120 000 új holland veterán, akiknek 19,5%-át mentális problémákkal kezelik. A szemtől-szembe, valamint a házról-házra harc és az aknarobbanások nyomán esetükben aktív és passzív traumák (alvászavarok, egyensúlyvesztések, remegések, szociális fóbiák stb.) egyaránt előfordulnak.

Az iraki háborúban 2003-tól 2007-ig, öt év alatt 3728 amerikai katona esett el és 27 506 sebesült meg. *James Gandolfini* *Eleven emlékek Irak után* című filmjében (2009), amelyet a veteránok új generációjának visszatéréséről forgatott, a katonák traumáikat így írták le: „*Hittem az ügyben... aztán összetörtem, mint a kőpadlóra ejtett üveg pohár*” (*Jonathan Bartlet* közkatona, akinek mindkét lábát amputálták). „*Felnőtt férfi testébe zárt hatéves gyerek vagyok*” – mondta *Jay Wilkerson* törzsőrmester, aki agysérülést szenvedett. A harcoló katonák 1/3-a szenvedett agysérülést. Az iraki az első olyan háború volt, hogy a sebesültek 90%-a életben maradt. „*Bevetés előtt mindenki imádkozott*” – mondta *John Jones* törzsőrmester. Akik a szárazföldi erőknél nem hisznek a pszichológiai utóhatásokban, azok azt mondják „*Rántsd össze a segged, és menj tovább!*” *Dexter Pitts* közlegény szerint ebben a kemény maszkulin mezőben csak ezt lehet tenni.

*

A konferencia fontos eredményének tartom, hogy ráirányította a figyelmet a műveleti területen szolgáló katonáink érdekét szolgáló azon új lehetőségekre, amit a lokális háborúban az alkalmazott kulturális antropológia (is) jelenthet. Kétségtelenül pozitív a hatása a civil-katonai kapcsolatoknak – ezt az előadások is jól reprezentálták. Csak a szakértelem bővülésének függvényében nőhet a katona mozgástere. Ebben a vonatkozásban történelmi példaként megemlíthetjük *Napóleon* kartotékokból, térképekből álló gondolkodási szerkezetét,⁹ amelynek részei:

- (a) katonai helyrajzi térkép: helyrajzi nevekkkel, erődökkel, támaszpontokkal, ezredekkel, ütegekkel, fegyvergyárakkal, kikötőkkel, depókkal, a hadviseléshez szükséges forrásokkal (élelmiszer, ruházat, lovak, szekerek stb.);
- (b) polgári igazgatási térkép: az államháztartás tételei (bevételek, adók, sarcok, államjavak jövedelme, államadósság, személyi járandóságok, közmunkák, igazgatási statisztikák, államszervezetek hierarchiája (rangokkal, hatáskörökkel, illetményekkel);
- (c) életrajzi, erkölcsi kartotékok rendszere: vezető egyének, csoportok, foglalkozási

⁹ Taine Hippolit Adolf: Bonaparte Napóleon. (Ford. Baglyasi Béla) Budapest, Az Atheneum Irod. és Nyomdai Rt. Kiadása, MCMXIX, 33–34. old.

ágak törzslapjai, szükségletekkel, jellemekkel, hajlamokkal, várható magatartásokkal. (Ez utóbbi kartoték kimondottan *alkalmazott antropológiai* adatokat tartalmazott, és ezt Napóleon a legfelsőbb szintű vezetés esetében lényeges tényezőként kezelte.)

E faktorok összegzésekkkel, osztályozással, eredményekkel, valamint külön, a három faktor összehasonlító főeredményeivel záródtak, és folyamatosan bővültek adatokkal, fogalmakkal, tervekkel. *Napóleon* speciális értesüléseit egyébként felderítőinek jelentéséből szerezte

A konferencia foglalkozott azokkal a kritikus pontokkal, amelyek további tisztására várnak, kiemelte és bemutatta az amerikai gyakorlatot (Human Terrain Team, Human Terrain System). Az amerikai eljárásokat mérlegelten célszerű átvenni. Mivel az erőszak nem kulturális jelenség, a kultúrák aktivitása nem olyan természetű, hogy – *Samuel P. Huntington* nyomán¹⁰ – szélesebb értelemben a civilizációk összecsapásaként kellene felfogni. Inkább értelmezhető az indulatok összecsapásaként;¹¹ vagy például az iszlám-jelző nélküli (radikális, politikai, militáns) okként való azonosításaként a terrorizmussal; vagy a változások azonnaliságának igényeként. Ezért erős kritikával kell illetni a folyamatokat mindkét oldalon.

*

Az alkalmazott antropológiát tanuló hallgatóknak szembesülniük kell tárgyuk keletkezésének történeti-politikai körülményeivel, problémás kérdéseivel azért, hogy ne sérüljön szakmai identitásuk, ha majd gyakorolják praxisukat. Érdemes továbbgondolkodni tehát azokon a határokon, amelyek a politika és az alkalmazott antropológia, a felderítés- és az akcióantropológia valamint az akadémiai és az alkalmazott antropológia között húzódnak.

Ma már nem az a helyzet, amit *Mary McCarthy* így írt le a Vietnami jelentés című könyvében (1969): „*Ha az ember működés közben figyeli e tudományt (a politikatudományról van szó – H.D.) Vietnamban, a testvér »diszciplinákkal«: a szociológiával és az antropológiával összefüggésben (a vietnamiak nem tudják, mit kezdjenek velük – tájékoztatta egy evangélikus hittérítő a riportert, a Viet Cong meghódította hegyi törzsekről beszélve. Nincs antropológiájuk, amely vezérelné őket), elcsodálkozik, hogy ezt a tudományágat hogyan is használhatták másra, mint háborúra. A »tisztá« politikai tudomány eszméje itt éppoly távolállónak látszik az aktualitástól, mint az atomerő a békés felhasználástól.* Kiválóan felkészült, fiatal tisztjeink, már nem „gyorstalpalót” végeztek, mint az akkori amerikai tiszték a hadsereg beágyazott tanfolyamain.

Milyen problémák vetődnek fel a teljesség igénye nélkül: a divergens gondolkodás délibábja a sokféle igazság; nem tudni pontosan, hogy milyen elvekből adódik az alkalmazott módszer vagy érvényes-e ezen a területen *P. Feyerabend* módszertani anarchizmusa, amely szerint minden módszer megteszi; mit bizonyítanak a terepmunka érzéki adatai; mire használjuk a megszerzett információt.

A katona védelmére már akkor gondolni kell, amikor a politika döntést hoz az alkalmazásról, a hadvezetés pedig a bevetésről és a logisztikai biztosításról. Mindezeket a folyamatokat megelőzően azonban szervezni kell a szakszerű felkészítést. Súlyos felelősség ez, ezeken a területeken nem születhetnek rutin döntések.

¹⁰ I. The Clash of Civilizations

¹¹ I. Dominique Moisi: The Clash of Emotions

Tanárkollégámnak, *Magyar István* alezredesnek igaza volt, amikor hozzászólásában azt mondta, hogy minden eszköz jó, amivel egy katona élete is megmenthető. A felderítésnek és minden más adatszerzésnek sokkal differenciáltabbá vált a feladata napjainkban, a világ feszültségtereiben. Úgy gondolom, elfogadható, hogy a megértő társadalom és humántudományok elkötelezettebbek, mint a természettudományok. A katonai vezetők felkészítésében fontos lehet a kulturális antropológiai felkészítés, hogy ne olyan idegenként tekintsenek a műveleti területen élőkre, mint a japán Kabuki-színház szereplőire.

A halálra (tömeges halálra) irányuló cselekvésnek széles spektruma van – gondoljunk a háborúelméletek szakadatlan kidolgozására az ókori Kínától napjainkig, a hadijátékok millióira a katonaiskolákban, a háborúk százazeire a történelemben, a terrorizmusra valamint a hadiiparra, amely számára több mint háromszázezer tudós dolgozik.

A párbeszéd és az erőszak nem helyettesítik egymást, mindkettő, mindig valamilyen rezonanciaszinten van jelen a történelemben. *„Érthetetlen, miért jó, ha másokat megsemmisítenek?”* - hangzik el néha a civilek kérdése. Ebben a formában, ép tudatként ez nem létezik. *„A háborúk többet mondanak a múltról, mint egy-egy történelmi tájkép, mert a nemzeteket legnagyobb erő kifejtésük extázisában mutatják be, ezért összefoglalói és tükrei mindama kulturális eredményeknek, amelyeket az illető nép békemunkájával kitermelt és összegyűjtött, avagy megfordítva, vétkes könnyelműséggel elmulasztott”*¹² – vonták le a tanulságot a hadtörténelem sorsdöntő csatáiból a második világháború kezdetén a szakértők. Figyelmen kívül hagyhatjuk-e ezt a következtetést most, az új veszélyekkel fenyegető XXI. század elején?

¹² Sorsdöntő csaták. Marathontól a második világháborúig, I-II. kötet (Dr. Lukinich Imre és Markó Árpád) Franklin Társulat Kiadása, 1943. Az idézet *Nemes Bangha Imre* nyugállományú altábornagy *Múlt és jelen* című könyvrészletéből való. (I. II. kötet, 410–518. old.)

Varga Attila Ferenc:

NEMZETKÖZI KÜZDELEM A SZOMÁLIAI KALÓZKODÁS ELLEN*

A szomáliai kalózkodás megszüntetése 2008 óta élénken foglalkoztatja a nemzetközi közösséget. A fellépés szükségességében széleskörű egyetértés mutatkozik (ld. ENSZ BT határozatainak sora a kérdésben stb.), de a mai napig nincs egységes elképzelés a probléma megoldásának módjáról és eszközeiről. A modernkori kalózkodásra adható lehetséges válaszok megtalálásához azonban mindenekelőtt magát a jelenséget kell megismernünk, feltárva annak okait és összefüggéseit. Annak ellenére, hogy hazánk nem rendelkezik tengerparttal, mégsem mehetünk el csukott szemmel e globális hatásokkal is járó helyi és regionális probléma mellett. A jelen tanulmány részletes vizsgálat alá veszi tehát a szomáliai kalózkodás jelenségét, a cselekmény jogi megítélését, valamint a jelenség elleni fellépés lehetséges (politikai, katonai, büntetőjogi, technikai stb.) eszközeit.

Kulcsszavak:

Szomália, kalóz/kalózkodás, nyílt tenger, hadihajó, NATO/EU

Attila Ferenc Varga

INTERNATIONAL FIGHT AGAINST THE SOMALIAN PIRACY

Résumé:

Abolition of piracy off Somalia has been in the interest of the international community since 2008. Although there is a wide consent regarding the need of taking actions (see the UN Security Council decisions on this topic, or deployment of NATO/EU/multinational/national warships to the affected area, etc.), there is no unified idea existing on the means and methods of solving this problem, till now. In order to find the possible answers to the modern day piracy, we must first of all understand this phenomenon itself, by exploring its causes and contexts. Although our country does not possess any coasts, we may not pass with closed eyes along this local/regional problem having also global effects. The author of this article takes under thorough examination the Somali piracy, the legal character of this activity, as well as the possible (e.g. political, military, legal, technical, etc.) means of taking actions against it.

Keywords:

Somalia, pirate/piracy, high sea, warship, NATO/EU

Néhányan azt gondolhatják, hogy a kalózkodás valami rég elfeledett dolog, ami ma már csak a kalandregényekben, illetve az azokat életre keltő filmekben fordulhat elő. A valóság azonban az, hogy a kalózkodás soha nem tűnt el maradéktalanul, sőt napjainkban ismét virágzik. 2008 és 2009 egyik legnagyobb sajtóvisszhangot kiváltó, és komoly politikai, valamint nemzetközi jogi következményekkel is járó eseménysorozatának tekinthetjük a szomáliai partok mentén végrehajtott kalóztámadásokat. Az egyre merészebb kalózakciók során mind nagyobb értékű hajókat, illetve egyre komolyabb stratégiai értékkel bíró tengeri szállítmányokat ért támadás, ami a kezdeti megdöbbenést követően fokozatosan kiváltotta a nemzetközi közösség egyre határozottabb válaszreakcióját. A helyzet súlyosságát jól érzékelteti,

* A szerzőnek a Magyar Hadtudományi Társaság 2010. évi pályázatán I. helyezést elért tanulmánya rövidített változatát közreadtuk a Hadtudomány c. folyóirat 2011/1-2. számában. Ezúttal a dolgozat eredeti változatát közöljük.

hogy a szomáliai kalózkodás ügyében – a mielőbbi és hatékony nemzetközi fellépés érdekében – az ENSZ Biztonsági Tanácsa is több alkalommal volt kénytelen egyre szigorúbb határozatokat hozni. A probléma kapcsán felmerülő biztonsági és jogi kérdések eredményes megválaszolásához szükséges szilárd politikai akarat kialakulásának talán egyik legfőbb akadálya azonban az, hogy a szélesebb értelemben vett közvélemény a kalózkodásban ma is romantikus hősöket lát, nem pedig automata fegyverekkel és modern technikai eszközökkel felszerelt bűnözőket, akiknek akciói már nem csupán regionálisan, hanem globálisan értelmezett gazdaság- és biztonságpolitikai hatással is járnak.

Mint a bűncselekmények általában, a kalózkodás is többnyire ott jelenik meg, ahol a jogszabályok érvényre juttatása gyenge lábakon áll, és ez lehetőséget nyújt a bűnözőknek arra, hogy mások javait szabadon elvegyék. A kalózkodásnak különösen nagy hagyományai vannak az észak-afrikai muzulmán országok és a Dél-Kínai tenger mentén lakó népek között. *Berki* szerint „ez a fajta tevékenység a vagyon- és hírnévszerzés egyik lehetősége, az európaiak elleni harc és a függetlenségi törekvések kiélésének színtere lett, és igen mélyen gyökerezik a mai napig az itt élő lakosság tudatában”.¹

A mai idők kalózkodásának okait vizsgálva a szakértők több olyan tényezőre is felhívják a figyelmet, mint amelyek szerepet játszhatnak e régi-új bűnözési jelenség ismételt és tömeges megjelenésében. Az okok között az alkalmi, illetve „megélhetési” bűnözés éppúgy szerepel, mint a szervezett bűnözés egyfajta megnyilvánulása, sőt a terrorista szervezetek befolyásának növekedése is. Ez utóbbi véleményt képviseli *Berki* is, aki úgy véli, hogy az „... *Al-Kaida* térségbeli felbukkanása, majd térnyerése lehetővé tette, hogy pénz és fegyver kerüljön a vállalkozó kedvű kalózkodók kezébe, akiknek döntő hányada iszlám fundamentalista. Ezek az emberek az iszlám elszánt harcosainak képében tetszelegnek, ugyanakkor profi bűnözők, akik hála az *Al-Kaida* támogatásának és az üzlet felvirágzásának a legmodernebb vízi járművekkel, korszerű automata és páncéltörő eszközökkel, GPS navigációs rendszerrel és műholdas kommunikációs csatornákkal rendelkeznek, a jól kiépített hírszerző hálózat mellett”.²

Amint azonban az alábbiakban részletesen kifejtjük – jóllehet, vannak hasonló vonások a kalózkodás és a terrorizmus között – nem bizonyított egyértelműen az, hogy közöttük egyenes összefüggés lenne. Ma már viszont az sem kérdéses, hogy a kalózkodás esetében egy olyan összetett büntetőjogi problémakörrel van szó, amelynek komoly biztonságpolitikai vonatkozásai is vannak. Nem véletlen tehát, hogy a kalózellenes fellépés ügye folyamatosan az érintett nemzetközi szervezetek (ENSZ, NATO, Európai Unió) napirendjén szerepel.

A szomáliai kalózkodás megszüntetése – a részsikerek ellenére – szinte megoldhatatlan feladatnak tűnik a nemzetközi közösség számára. Jóllehet a fellépés szükségességében széleskörű egyetértés mutatkozik, a megszüntetendő jelenség (tengeren történő fegyveres elkövetés) sajátossága és jogi megítélése körüli évszázados ellentmondások, az elkövetés helyére (tengerre) vonatkozó speciális jogi rezsim, a konkrét földrajzi térség kaotikus állapota, a megoldásban részt venni képes államok érdekeinek összeütközése mind azt eredményezi, hogy mai napig nincs egységes elképzelés a kalózkodás-probléma megoldásának módjáról és eszközeiről. Jól jellemzi a helyzetet *Hillary Clintonnak*, az Amerikai Egyesült Államok

¹ BERKI, Tamás: A kalózkodás reneszánsza. http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=710&title=A_kal%C3%B3zkod%C3%A1s_renez%C3%A1nsza (Letöltve: 2008. november 30.)

² BERKI, ibid.

külgügyminiszterének a témával kapcsolatban 2009 áprilisában tett azon kijelentése, miszerint „... egy XVII. századi bűncselekménnyel van dolgunk, de XXI. századi választ kell rá adnunk”.³ A modernkori kalózkodásra adható lehetséges válaszok megtalálásához azonban mindenekelőtt magát a jelenséget kell megismernünk, feltárva annak okait és összefüggéseit.

Miért fontos a kalózkodás problematikájának tanulmányozása egy magyar ember számára?

Vélhetően hazánk kontinentális földrajzi elhelyezkedése miatt nekünk, magyaroknak egy kicsit talán egzotikusnak tűnik a tengeri kalózkodás problematikája. Ebből következően a modernkori magyar szakirodalom – ellentétben az angol nyelven e tárgykörben megjelent publikációk tömegével – elég szűkszavúan kezelte mindaddig a kérdést. A megfelelő mennyiségű és minőségű szakirodalom hiánya azt is eredményezte, hogy a kalózkodásra vonatkozó, elvéve előforduló hivatkozások csak részinformációkat nyújtottak, és ezek helytállósága is néhány esetben erősen megkérdőjelezhető. Mindez jól nyomon követhető például a kalóz, kalózkodás szavak magyar nyelvű lexikonokban az elmúlt évtizedekben napvilágot látott, eltérő értelmezése kapcsán.

Eredetét tekintve a kalóz szavunk „... szóhasadás eredménye, a török eredetű *kalauz* alakilag és jelentésileg elkülönült változata. A kalózhoz kapcsolódó »rabló« jelentés a török hódoltság idején fejlődött ki annak következtében, hogy az útmutatásra felfogadott kalauzok között sok gazember is akadhatott”.⁴ Az 1972-ben kiadott Magyar Értelmező Kéziszótár szócikke alapján jól érzékelhető a kalóz szóhoz társított negatív érzelmi töltés: a szó jelentése ugyanis „tengeri rabló, orvul támadó, védteleneket pusztító ellenség”.⁵

Az Új Magyar Lexikon szintén utal szó eredetére, de érdekes a kalózkodásként felsorolt cselekvéssor is. Eszerint a kalóz „... török eredetű szó, régebben utazók kalauzolásával, majd útonállással, rablással foglalkozó személy, később fegyveres hajóval rendelkező tengeri rabló, aki más hajókat kirabol, elsüllyeszt, vagy part menti területeket megtámad és kifoszt”. Figyelemre méltó, hogy az állami felhatalmazás alapján történő kalózkodásnál az erre felhatalmazó hivatalos okiratot kalózként titulálja.⁶ A Britannica Hungarica Világenciklopédia kalózkodás fogalma tartalmilag közel áll a mai nemzetközi jogi definícióhoz. Ebbe a körbe tartozónak minősíti ugyanis a „... tengereken vagy levegőben elkövetett rablást vagy más erőszakos cselekedetet, amely magáncélokot szolgál, és közhatóság jóváhagyása nélkül bármely állam megszokott joghatóságán kívül követik el”.⁷

Érdekes ugyanakkor, hogy a kalózkodás mibenlétére az egyik legrészletesebb magyarázatot az 1895-ben kiadott Pallas Nagylexikona adja. A kalózság címszó alatt

³ “We may be dealing with a 17th-century crime, but we need to bring 21st-century solutions to bear”. In.: KELLERHALS, Merle David Jr.: United States Expands Fight Against Pirates. <http://www.america.gov/st/peacesec-english/2009/April/20090416093307dmslahrellek0.6916162.html> (Letöltés: 2009. május 3.)

⁴ A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. II. kötet. (Főszerk.: Benkő Lóránd) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970

⁵ Magyar Értelmező Kéziszótár (Szerk. JUHÁSZ-SZŐKE-O. NAGY-KOVALOVSKAI). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. p. 639.

⁶ Új Magyar Lexikon. 4. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961. p. 19.

⁷ Britannica Hungarica Világenciklopédia. X. kötet. Ciceró Kft., Budapest, 1994. ISBN 9637815805. p. 64.

– egyebek mellett – ez áll: „A modern nemzetközi jog a kalózhajókat közveszélyességök miatt nem tűri. A kalózhajók lobogójuk védelmére igényt nem tarthatnak, s a nyílt tengeren bárki által szabadon megtámadhatók és elkobozhatók: nemzetközi veszély ellen nemzetközi védelem. Kalózhajóknak azok a hajók tekintetnek, amelyek önhatalmilag, állami felhatalmazás nélkül rablásra v[agy] vagyronpusztításra indulnak. A lopási szándék a K[alózságnak] nem lényeges eleme. A legtöbb esetben lopási szándék vezérli ugyan a kalózokat, de a K[alózság] tényálladékát nem szünteti meg az, hogy nem nyereszkedési vágy, hanem nemzeti gyűlölet vagy bosszú képezi a cselekmény rugóját. Lényeges eleme a K[alózság]-nak egyrészt megtámadás, másrészt idegen vagyonnak elvétele v. emberrablás, v. gyilkosság. Némelyek szerint a tényálladékának egyik kelléke a megraboltnak félelembe ejtése. Ez azonban tényálladáki elemnek annál kevésbé fogadható el, mennél kétségtelenebb, hogy a rablók akkor is K[alózság] miatt büntetendők, ha a megtámadott hajó meg nem ijed, a harcot a kalózokkal bátran felveszi s a kalózokon győzedelmeskedik. Ha valamely hajó ellen K[alózság] gyanuja merül fel, bármelyik államnak hadihajója jogosítva van a gyanuba esett hajót megállítani, megmotozni, s a gyanú alapos v. alaptalan voltáról meggyőződni. Ez kivétel az általános elv alól, mely szerint idegen államok más állam hajói felett a nyílt tengeren hatóságot nem gyakorolhatnak. Kivétel, melyet a nemzetközi veszély ellen szükséges nemzetközi szolidaritás indokol, de amelyet igazol az is, hogy a kalózhajók állami közösségen kívül levőknek tekintendők. Ha a gyanú alaptalannak bizonyul, a hajó elégtételt, s a körülményekhez képest kártérítést is követelhet. Ha ellenben a gyanú alaposnak bizonyul, a hajó elkoboztatik, a legénység pedig bármely civilizált állam bírósága elé állítható s ott elítélhető. Ez a nemzetközi illetékesség természetesen csak a nemzetközi jogilag ilyennek elismert K[alózság] eseteire áll s nem terjed ki azokra az esetekre, amelyeket csak egyes országok törvényei tekintenek K[alózság]-nak. Az elkobzott hajó, amennyiben a kalózoknak tulajdonát képezi, annak az államnak ítéltetik oda, amelynek hajója a kalózhajót elfogta (tengeri zsákmány). Ez a hadi jognak analog alkalmazása. Ha a kalózok által megtámadott magánhajó a kalózokat legyőzi s a kalózhajót hatalmába ejti, de a kalózokat a legközelebbi kikötőig biztosan megőrizni képtelen, a magánhajó kapitánya jogosítva van arra, hogy a kalózokat rögtönbíróságilag halálra ítélje, s a halálos ítéletet nyomban végrehajtsa. A bíróság összeállításáról, a tanúk s vádlottak vallomásairól jegyzőkönyv veendő fel.”⁸

Úgy vélem, a fenti kommentár átfogja a kalózkodással kapcsolatos legfontosabb jogi dilemmákat, és teljes mértékben megfelel a korabeli nemzetközi jog felfogásának, sőt bizonyos tekintetben modernnek is mondható. A XXI. századi kalózkodás vizsgálatakor az itt felvetett elemek mindegyikét vizsgálat alá kell vennünk.

Hazánk nem rendelkezik tengerparttal, és a tengeri kalózkodás által jelentett veszély sem fenyeget ma már magyar lobogó alatt közlekedő kereskedelmi hajókat. Mindez nem jelenti azt, hogy teljes mértékben kizárhatnánk a kalóztámadásokból az esetleges magyar érdekek sérelmét (ld. magyar érdekeltségű tengeri szállítmány egy más nemzeti lobogó alatt közlekedő hajón, más nemzeti lobogó alatt közlekedő hajón alkalmazott magyar állampolgár, stb.). Úgy vélem tehát, nem mehetünk el csukott szemmel egy olyan, akár globális hatásokkal is járó helyi/regionális probléma mellett, amely élénken foglalkoztatja az annak megoldásában érintett nemzetközi közösséget. Az alábbiakban e tanulmány szerzője részletes vizsgálat alá veszi tehát a szomáliai kalózkodás jelenségét, a cselekmény jogi megítélését, valamint a

⁸ A Pallas Nagy Lexikona. X. kötet. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság. 1895. pp. 71–72.

jelenség elleni fellépés lehetséges (politikai, katonai, (büntető)jogi, technikai, stb.) eszközeit.

A szomáliai kalózkodás problematikája⁹

A szomáliai partok menti kalózkodás, mint jelenség, nem csupán az utóbbi évek „terméke”. A pénzszerzés e formájának évszázados hagyományai vannak ezen a területen. A brit birodalom részéről tett mindenféle katonai és diplomáciai erőfeszítés,¹⁰ illetve bizonyos területek, kikötők elfoglalása ellenére ezen a földrajzi területen sem sikerült teljesen visszaszorítani a kalózkodást és biztonságossá tenni a tengeri közlekedést.

Általános vélemény szerint azonban a szomáliai kalózkodásnak új lendületet adott az ország anarchiába dőlése a XX. század végén. Működő kormány – és ebből következően hatékony fegyveres és rendfenntartó erő – nélküli ország nem képes megvédeni határait a külső támadásokkal szemben, úgyszintén eszköztelenné válik a területén tartózkodó bűnelkövetőkkel szembeni hatékony fellépésre. Kihasználva Szomália sérülékeny helyzetét, idegen országok halászhajói jelentek meg a szomáliai felségvizeken és folyattak illegális halászást. A felbőszült szomáliai halászok elkezdték elfoglalni ezeket a hajókat és szabadon engedésük fejében – az őket ért anyagi sérelem kompenzálásaként – váltságdíjat követeltek.

A felfegyverzett halászok, miután felismerték az ebben a könnyű pénzszerzési módban rejlő lehetőségeket, feladva eredeti foglalkozásukat és eltávolodva az eredeti céloktól, immár „főfoglalkozásként”, válogatás nélkül kezdték támadni a külföldi halászhajókat, jachtokat és más kereskedelmi hajókat.¹¹

Chalk a 2001-ben megjelent írásában¹² már jelentős regionális biztonsági kockázatként említette a szomáliai kalózkodást. Úgy vélte, hogy a kalóztámadások elterjedéséhez (a gazdasági elmaradottság mellett) jelentősen hozzájárultak az alábbi biztonsági tényezők is:

- a parti tengerrész figyelésének, ellenőrzésének csaknem teljes hiánya;
- a környező tengerparti országok kormányzati és jogrendszerének működésképtelensége;
- a hajók által követett azon gyakorlat, miszerint – a Nemzetközi Tengerészeti Hivatal javaslata ellenére, a hajózási útvonal lerövidítése érdekében – az előírt 50 kilométeres biztonsági távolságtartási zónán belül közlekednek;
- nem biztonságos rádiókommunikációs eszközök alkalmazása, amely a kalózok számára pontos és szinte valós idejű helyzetjelentést adott a térségben közlekedő hajókról, illetve azok útitervéről.

⁹ Szomália helyzetével jelen tanulmány szerzője egy másik dolgozatában részletesebben is foglalkozott. Ld. VARGA, Attila Ferenc: A tengerek szabadságának és biztonságának helye az Amerikai Egyesült Államok biztonsági stratégiáiban. Hadtudomány elektronikus szám, Bp., 2010. http://mhtt.eu/hadtudomany/2010_e.html (Letöltés: 2010. április 30.)

¹⁰ A Tengeri békéről szóló, 1853-ban megkötött Állandó Szerződés (Perpetual Treaty on Maritime Truce) felhatalmazta a brit birodalmat, hogy a fellépjen kalózkodás és az emberkereskedelem ellen, valamint hogy általában véve fenntartsa a békés kereskedelmet a térségben. (Bővebben ld. UAE History, British Era) <http://www.cdr.gov.ae/ncdr/English/uaeGuide/PrintBritish.aspx> (Letöltés: 2009. szeptember 5.)

¹¹ WARDEN, James (1): Combined Task Force 151 hunts down pirates in the Gulf of Aden. In.: Stars and Stripes, March 29, 2009. <http://www.stripes.com/article.asp?section=104&article=61656> (Letöltés: 2009. március 30.)

¹² CHALK, Peter: Africa Suffers Wave of Maritime Violence (In.: Jane's Intelligence Review, April 1, 2001) <http://www.rand.org/commentary/2001/04/01/JIR.html> (Letöltés: 2009. január 15.)

Chalk, hivatkozva az Afrika keleti és nyugati partján egyaránt előforduló kalózkodás növekvő trendjére, előrevetítette, hogy hathatósabb és előrelátóbb intézkedések hiányában Afrika könnyen az újfajta kalózkodás 21. századi központja lehet.¹³ Ma már tudjuk, hogy a jóslat 2008-ra beigazolódott. A biztonsági helyzet, valamint az életben maradáshoz szükséges feltételek folyamatos romlásával arányosan a szomáliai kalózkodás egyre inkább elterjedt, és korábban soha nem látott méreteket öltött.

Az Ádeni-öböl térségében rendszeresen előforduló kalóztámadások ellenére a világsajtó figyelme csak 2008 szeptemberétől irányult a szomáliai kalózkodás problémája felé. Az apropót a kalózok által napokig fogságban tartott két francia túszer kommandósok általi kiszabadítása adta. A hírt kommentálók ugyanakkor azt is megjegyezték, hogy napokkal korábban egy spanyol, majd egy francia halászhajót, illetve egy hongkongi illetőségű, vegyi anyagokat szállító tankert is kalóztámadás ért. Ekkorra a kalóztámadások száma és súlyossága már elérte azt a mértéket, hogy az Európai Unió közösségi szintű fellépést kezdeményezett a szomáliai kalózkodás ellen.¹⁴ Francia javaslatra ekkor merült fel a légi ellenőrzés, illetve a hadihajó-kíséret opciója is a területen közlekedő hajók védelmében.¹⁵

A helyzet súlyosságát jól szemlélteti, hogy a 2008-ban világszerte elkövetett kalóztámadások egyharmada (293-ból 111) az Ádeni-öbölben, Szomália keleti partjainál történt.¹⁶ A 2008 évi esetek közül – önkényesen – az alábbi példákat emelem ki, amelyek jól demonstrálják a kalózakciók egyre merészebb végrehajtásának trendjét, valamint azt, hogy az áldozatul esett hajók szállítmánya adott esetben milyen stratégiai értéket, esetleg komoly biztonsági kockázatot is jelentett.

- 1) Szomáliai kalózok 2008 szeptemberében elfoglalták az 530 láb (kb. 180 méter) hosszú, Faina nevű teherszállító hajót, amely 33 darab T-72-es tankot szállított, jelentős mennyiségű lőszerrel és alkatrészsel. Az ukrán hírforrások szerint a Faina az odesszai székhelyű Tomex Team nevű cég tulajdonában állt, és azt az ukrán állami ellenőrzés alatt álló fegyverkereskedelmi cég, az Ukrspetsexport bérelte, hogy a tankokat a kenyai Mombassába szállítsa. A kenyai kormányzóvivő megerősítette, hogy a kenyai fegyveres erők rendelték a tankokat és az alkatrészeket.¹⁷

¹³ CHALK, *ibid.*

¹⁴ Kalózok ellen hadakozik Európa.

http://www.fn.hu/kulfold/20080916/kalozok_ellen_hadakozik_europa/?hirlevelkatt=2008-09-17

(Letöltés: 2008. november 18.)

¹⁵ Az események kapcsán a francia köztársasági elnök kifejtette, hogy „Franciaország nem tudja egyedül viselni” ennek a tengeri térségnek – a világ egyik legveszélyesebbjének – a felügyeletét. „Már nem elszigetelt esetek vannak, hanem valódi bűnözési ipar” alakult ki. A kalózok egyre messzebb merésznek a nyílt tengeren, a szomáliai partok menti és az ádeni-öbölbeli kalózkodás „szó szerint robbanásszerűen kiterjedt”. (Ld. Sarkozy tengeri rendőrséget akar a kalózok ellen)

http://www.fn.hu/kulfold/20080916/sarkozy_tengeri_rendorseget_akar/ (Letöltés: 2008. november 18.)

¹⁶ SHANE, Leo: Pirate attacks down, but concerns linger. Stars and Stripes, March 6, 2009. <http://www.stripes.com/article.asp?section=104&article=61148> (Letöltés: 2009. március 30.)

¹⁷ Somali Pirates seized freighter carrying 33 T-72 tanks (26 September, 2008)

<http://www.maritimeterrorism.com/2008/09/26/somali-pirates-seized-freighter-carrying-33-t-72-tanks/>

(Letöltés: 2008. november 30.) Ld még Hadihajó-erődemonstráció a kalózok által elrabolt hajónál (2008. október 1) http://hvg.hu/vilag/20081001_kalozok_szomalia_ukran_tehershajo.aspx (Letöltés: 2008. november 18.)

- 2) A 2008 novemberében elrabolt Karagol nevű török teherszállító hajó India felé tartott vegyi anyagokból álló, 4500 tonnás rakományával, 14 török tengerésszel a fedélzetén.¹⁸
- 3) A szomáliai kalózok egyik legnagyobb fogása közé tartozott a libériai lobogó alatt közlekedő, 318 ezer tonnás Sirius Star szupertanker elfoglalása 2008. november 16-án. Információk szerint a hajót a kenyai kikötőtől, Mombassától 450 mérföldre délkeletre foglalták el, majd a kalózok északnak vették az irányt, és a szomáliai kalózok központjába, Eylbe hajóztak. A Sirius Start a szaúdi olajóriás, az Aramco szállítmányozási cége üzemeltette, és a dél-afrikai Jóreménység-fok megkerülésével az Egyesült Államokba tartott volna. Elfoglalásakor a 329 méter hosszú tankerhajó mintegy 2 millió hordónyi olajat szállított 100 millió USD értékben, fedélzetén 25 fős horvát, brit, fülöp-szigeteki, lengyel és szaúd-arábiai legénységgel.¹⁹
- 4) 2008. november 26-án a 27 350 tonnás, vegyi anyagokat szállító Biscaglia esett a szomáliai kalózok áldozatául. A hajót és 30 fős legénységét gépfegyverekkel és gránátvetőkkel felszerelt 8 fős kalózcsoporthoz támadta meg.²⁰
- 5) 2008 decemberében szomáliai kalózok kerítették hatalmukba az egyiptomi Blue Star nevű teherhajót, 28 fős legénységével együtt. A hajó rakománya hatezer tonna, talajjavítóként használatos karbamid. Nem sokkal az után érte a támadás a Blue Start, hogy a Vörös-tengert elhagyva az Ádeni-öböl vizére ért. A támadók körülbelül tizenöten voltak.²¹

A 2009-es év kimagasló volt a kalóztámadások és tengeri fegyveres rablások tekintetében. A fokozottabb nemzetközi katonai jelenlét ellenére a támadások száma lényegesen nőtt: az IMO-nál²² bejelentett támadások száma 406-ra emelkedett, ami a korábbi évhez képest mintegy 25%-os növekedést jelent. Az összes támadásnak több mint a felét (222) a kelet-afrikai partoknál követték el.²³

A 2009-es évben végrehajtott kalóztámadások közül – szintén önkényesen – az alábbiakat emelem ki:

1. Január 3-án egy jemeni lobogó alatt közlekedő tartályhajót támadtak meg a szomáliai kalózok. A hajó több mint 2000 tonna dízelt szállított.²⁴

¹⁸ Brit és orosz hadihajók vertek vissza egy kalóztámadást (2008. november 12.).

http://hvg.hu/vilag/20081112_kaloztamadas_szomalia.aspx (Letöltés: 2008. november 18.)

¹⁹ Somali Pirates seize supertanker Sirius Star (November 18, 2008).

<http://www.maritimeterrorism.com/2008/11/18/somali-pirates-seize-supertanker-sirius-star/> (Letöltés: 2008. november 30.). Ld. még: Óvatos a NATO: rakétákkal támadhatnak a kalózok (2008. 11. 19.).

http://atv.hu/hircentrum/2008_nov_ovatos_a_nato_raketakkal_tamadhatnak_a_kalozok_video.html (Letöltés: 2008. november 20.) Ld. még: Az elrabolt óriás tankhajóval zsarolnak a kalózok.

<http://www.origo.hu/nagyvilag/20081121-kalozok-25-millios-valtsagdijat-kernek-a-sirius-starert.html> (Letöltés: 2008. november 20.)

²⁰ Az esetről részletesebben ld. The Taking Of M/T Biscaglia.

http://www.cargolaw.com/2008nightmare_mv_biscaglia.html (Letöltés: 2008. november 20.)

²¹ Egyiptomi teherhajót raboltak el a kalózok. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20090101-egyiptomi-teherhajot-raboltak-el-a-kalozok.html> (Letöltés: 2009. január 10.)

²² International Maritime Organization – Internet:

http://www.imo.org/includes/blastDataOnly.asp/data_id%3D21262/9711.pdf (Letöltés: 2008. december 7.)

²³ Reports on acts of piracy and armed robbery against ships, Annual report 2009. International Maritime Organization (29 March 2010). MSC.4/Circ.152. p. 2.

²⁴ Somali pirates hijack Yemeni cargo ship. <http://www.sabanews.net/en/news172827.htm> (Letöltés: 2009. május 5.)

2. Január 29-én támadták meg kalózok a német tulajdonban álló, de bahamai lobogó alatt hajózó MV Longchamp nevű tartályhajót, amely a támadáskor több ezer tonna folyékony állapotú vegyi anyagot szállított.²⁵
3. A brit tulajdonban álló, de panamai lobogó alatt közlekedő, 32 ezer tonna vasat szállító Malaspina Castle nevű teherhajót, valamint 24 fős (bolgár, orosz, ukrán és fülöp-szigeteki) személyzetet 2009. április 6-án támadták kalózok.²⁶
4. Témánk szempontjából egyik talán legnagyobb sajtóvisszhangot kapott eseménye volt 2009-ben a Szomáliának, Ugandának és Kenyának szánt, több ezer tonna segélyt szállító Maersk Alabama nevű teherhajó elleni támadás 2009. április 8-án. A kalózok által foglyul ejtett kapitányt néhány nappal később az USA különleges erői a szabadították ki.²⁷
5. 2009. április 25-én a mintegy 1000 utast, és 500 fős személyzetet szállító MSC Melody nevű, olasz tengerjáró hajót Szomália partjaitól 500 mérföldre támadták meg kalózok, még azt megelőzően, hogy a kíséretére rendelt spanyol hadihajóval találkozhatott volna. A hajón levő biztonsági személyzet fegyveres harcban visszaverte a kalóztámadást.²⁸
6. 2009 júliusának elején a Horizon-1 nevű, 34 ezer tonna szulfátot szállító török teherhajót a monszun miatti kedvezőtlen időjárási körülmények ellenére támadták meg a kalózok.²⁹
7. 2009. december 28-án támadták meg a kalózok a több mint 13 ezer tonna vegyi anyagot szállító MV St. James Park nevű teherhajót, fedélzetén 26 fős (fülöp-szigeteki, orosz, grúz, román, bolgár, ukrán, lengyel, indiai és török) személyzettel.³⁰

A 2010-es esztendő is eseménydús volt az Ádeni-öbölben. Az előző évekhez hasonlóan érdemes néhány példával illusztrálni a szomáliai kalózok aktivitását:

1. A kalózkciók közül talán az egyik legrejtélyesebb esetnek tekinthetjük az amerikai USS Nicholas (FFG-47) nevű hadihajó elleni támadást 2010. március 31-én. Ez volt az első – de mint később kiderült, nem utolsó – direkt kalóztámadás az USA haditengerészetének Afrika partjaihoz vezényelt egységei ellen, hiszen április 5-én ugyancsak kalóztámadás érte az USS Ashland nevű hadihajót. A néhány fős támadó csoportokat mindkét hadihajó eredményesen visszaverte.³¹

²⁵ Pirates hijack German-owned ship in Gulf of Aden.

<http://edition.cnn.com/2009/WORLD/africa/01/29/pirates.ship.hijack/index.html> (Letöltés: 2009. május 7.). Ld. még Pirates seize tanker with 12 RP sailors.

<http://globalnation.inquirer.net/news/news/view/20090131-186624/Pirates-seize-tanker-with-12-RP-sailors> (Internet: 2009. május 7.)

²⁶ Somali pirates seize more vessels. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/7985374.stm> (Letöltés: 2009. június 4.)

²⁷ Az esetről részletesebben ld. US captain rescued from pirates.

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/7996087.stm> (Letöltés: 2009. május 30.)

²⁸ Italian cruise ship fends off pirates with gunfire. <http://www.guardian.co.uk/world/2009/apr/26/italian-cruise-ship-pirates> (Letöltés: 2009. június 20.)

²⁹ Pirates hijack Turkish ship in Gulf of Aden – Internet: <http://in.reuters.com/article/idINIndia-40908820090708> (Letöltés: 2009. október 10.)

³⁰ Somali pirates hijack British chemical tanker in Gulf of Aden.

<http://www.dailymail.co.uk/news/worldnews/article-1239138/British-tanker-St-James-Park-seized-Somali-pirates-Gulf-Aden.html#ixzz128Zv9xoZ> (Letöltés: 2010. február 4.)

³¹ U.S. Navy captures 5 Somali pirates, siezes pirate mother ship off Kenya, Somali coasts. <http://www.nydailynews.com/news/world/2010/04/01/2010-04->

2. 2010. április 4-én érte kalóztámadás a 300 ezer tonnás, 333 méter hosszú koreai olajszállító szupertankert, a Samho Dreamet. Az Irakból az Amerikai Egyesült Államokba tartó, mintegy 170 millió USD értékű nyersolajat szállító hajót Szomália partjaitól több mint 900 mérföldre (kb. 1500 kilométer) foglalták el a kalózok. Ezen időpontig ez volt a kalózok legnagyobb fogása.³²
3. 2010. április 18-án kalózok foglalták el az MV Prantalay 11, 12, and 14 nevű, thaiföldi halászhajó együttest. Ez az akció az addig regisztrált legtávolabbi támadás volt, amelyet szomáliai kalózoknak tulajdonítottak: Szomália partjaitól mintegy 1900 kilométerre hajtották végre.³³
4. Az utóbbi évek kalózzellenes műveletei között talán az egyik legvitatottabb volt a Moscow University nevű hajót elfoglaló kalózok elleni akció. Az 56 ezer tonnás olajszállító tankerhajót 2010. május 5-én kerítették hatalmukba a kalózok, mintegy 500 tengeri mérföldre (kb. 930 kilométerre) a szomáliai partoktól. Elfoglalásakor mintegy 50 millió USD értékű nyersolajt szállított. Az orosz speciális alakulat által ártalmatlanná tett kalózok sorsáról a sajtóban ellentmondásos hírek jelentek meg, amelyek miatt az orosz vezetést sok kritika érte.³⁴
5. 2010. május 3. és 9. között érte támadás Jemen partjainál a Peace Boat nevű vállalat által üzemeltetett SS Oceanic nevű személyszállító tengerjárót. A hajót kézigránátokkal támadták meg a kalózok, de az elkerülő manővereknek, valamint a nagynyomású vízágyúknak köszönhetően sikerült visszaverni a támadást. A kalózokat később a NATO tengerészeti egységei fogták el.³⁵

Az elmúlt években megtámadott hajók hosszú sorából³⁶ kiragadott példák jól érzékeltetik, hogy a szomáliai kalózok nem válogattak a potenciális célpontok között. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a 2010-ben regisztrált kalóztámadások száma lényegesen kevesebb 2009 hasonló időszakaihoz képest. Emellett a kalózok „eredményességi mutatója” – vagyis a megkísérelt és az eredményesen végrehajtott támadások aránya – is jelentősen csökkent. Öröndetes fejleményként értékelhetjük ugyanis, hogy 2009 augusztusától egyre több kalóztámadást sikerült megghiúsítani, vagy a megtámadott hajó által végrehajtott elhárító manővereknek és más védelmi intézkedéseknek, vagy a közelben tartózkodó, és a segélyhívás alapján a kereskedelmi hajó segítségére siető hadihajók eredményes közbelépésének

[01 us navy captures 5 somali pirates siezes pirate mother ship off kenya somali coa.html#ixzz129eHI2cE](http://www.navy.mil/search/display.asp?story_id=52519) (Letöltés: 2010. július 3.), továbbá USS Ashland Captures Pirates.

http://www.navy.mil/search/display.asp?story_id=52519 (Letöltés: 2010. július 3.)

³² Pirates Capture Largest Vessel Ever: Supertanker Samho Dream.

<http://piratebook.blogspot.com/2010/04/pirates-capture-largest-vessel-ever.html> (Letöltés: 2010. június 20.)

³³ Thai Fishermen Seized by Somali Pirates in Long-Distance Hijacking.

<http://www.voanews.com/english/news/Thai-Fishermen-Seized-by-Somali-Pirates-in-Long-Distance-Hijacking-91592119.html> (Letöltés: 2010. május 8.)

³⁴ Ld. MV Moscow University. Why Anti-Piracy Efforts off Somalia Are Doomed to Fail.

<http://www.oldsaltblog.com/2010/05/10/mv-moscow-university-why-anti-piracy-efforts-in-somalia-are-doomed-to-fail/> (Letöltés: 2010. június 30.) Ld. még Russia says freed pirates didn't reach land.

http://www.boston.com/news/world/europe/articles/2010/05/12/russia_says_freed_pirates_didnt_reach_land/ (Letöltés: 2010. június 30.)

³⁵ No Peace for PEACE BOAT. <http://maritimematters.com/2010/05/no-peace-for-peace-boat/> (Letöltés: 2010. június 22.)

³⁶ A kalóztámadások részletes listáját időszakonkénti jelentéseiben közzéteszi az IMO és az IMB a honlapján.

köszönhetően.³⁷ A korábban soha nem látott nemzetközi hadihajó-forgalom az Ádeni-öbölben nyilvánvalóan arra készteti a kalózkodókat, hogy egyre vakmerőbb akciókra vállalkozzanak. Ennek egyik jele, hogy a szomáliai kalózkodók az utóbbi időben a szárazföldtől rendkívül nagy távolságokban (akár 2000 kilométerre) is képesek voltak megtámadni a kereskedelmi hajókat a busás váltságdíj reményében.

A kalózkodás által okozott károk

A szomáliai kalózkodók által okozott károk nagyságát – az ellentmondó, vagy rendelkezésre sem álló információk miatt – pontosan megállapítani nem lehet, szakértők is csupán becslésekre vállalkoznak. Nincsenek ugyanis konkrét számszerű adatok arra vonatkozóan, hogy milyen költségeket, illetve veszteségeket okoz a kalózkodás globálisan. A becslések lényegesen eltérhetnek egymástól, mert nincs teljes egyetértés a beszámítandó összegekkel kapcsolatban (például ebbe a körbe tartoznak-e a többlet biztonsági és bérleti költségek, a hosszabb útvonalon történő hajózás többletköltségei, az esetleges rongálással vagy eltulajdonítással okozott közvetlen kár összege, netán ide kell-e sorolni a váltságdíjat is stb.).

Az ENSZ Főtitkárának a témával kapcsolatban 2008 novemberében az ENSZ Közgyűlése elé terjesztett jelentése³⁸ szerint például az önmagukat "parti őrsegnek" nevező kalózkodók 2008-ban – a jelentés novemberi megírásáig – 25–30 millió dollár váltságdíjat vágtak zsebre, mintegy 65 kereskedelmi hajót raboltak el, fedélzetükön a legénységgel (összesen mintegy kétszáz emberrel). Az ENSZ szomáliai megbízottjának egy 2008. decemberi konferencián elhangzott véleménye szerint ugyanakkor a szomáliai kalózkodók 2008-ban mintegy 120 millió USD összeget zsebeltek be büntetlenül. A váltságdíjként kapott pénzből vélhetően jut egy töredékrész a helyi közösségek számára annak érdekében, hogy támogassák a kalózkodókat, és egy bizonyos összeget a kalózkodáshoz használt eszközök (csónakok, fegyverek, kommunikációs eszközök) fejlesztésére is fordítanak. A zsákmány nagyobb hányada viszont minden valószínűség szerint a kalózkodást külföldről irányítókhoz kerül.³⁹

Egyes számítások szerint tehát a szomáliai kalózkodás által okozott többletköltségek és veszteségek miatti tényleges kár elérheti az évi 1 milliárd USD összeget, de vannak, akik – az elszenvedett veszteségeket szélesebb körben megállapítva – ennek az összegnek a mértékét legalább 16 milliárd USD-re becsülik.⁴⁰ Szakértők szerint ugyanakkor ez az adat továbbra sem a valós kárértéket tükrözi, hiszen a kalóztámadások jelentős hányadát nem jelentik (becslések szerint csupán minden tízedik támadást jelentenek be hivatalosan), így – ugyancsak becslések szerint – a tényleges kár elérheti akár az 50 milliárd USD éves összeget. A kalóztámadásokról szóló hivatalos bejelentések elmaradásának több oka is van:

- a kikötőkben nem szívesen beszélnek ilyen ügyekről;
- a kereskedelmi hajótársaságok nem akarják „nagydobra verni” védtelenségüket;
- a kormányok nem szeretik a negatív sajtót;

³⁷ Példaként ld. az *MV Rimar*, *MV Notos Scan*, *MV Elgiznur Cebi*, *MV Southern Cross*, valamint az *MV Gem of Cochin* nevű hajókról kiadott sajtóközleményeket.

³⁸ Report of the Secretary-General on the situation in Somalia. United Nations Security Council, S/2008/709 (17 November 2008). p. 12., para. II/C/58.

³⁹ Bonanza year for Somali pirates – Middle East Online (2008. 12. 11.). <http://www.middle-east-online.com/english/somalia/?id=29155> (Letöltés: 2009. január 15.)

⁴⁰ HANSON, Stephanie: Combating Maritime Piracy. <http://www.cfr.org/publication/18376/> (Letöltés: 2009. február 15.)

- a sajtó sem foglalkozik eleget ezzel a problémával.⁴¹

A Nemzetközi Tengerészeti Szervezet (IMO) ugyancsak a kalózkodást jellemző jelentős látenciára hívja fel a figyelmet. AZ IMO ugyanakkor további két körülményt is megemlít, mint amelyek szerepet játszanak a kalóztámadásokról szóló jelentések elmaradásában:

- a biztosítási többletköltségek sok esetben meghaladnák a kisebb incidensek miatt esetleg kártérítésként kapható összeget;
- a kalózingidensek jelentése és kivizsgálása időigényes, amely akár több napi késést is jelenthet a szállításban, ezért – különös tekintettel az üzemeltetési költségekre – sokszor olcsóbb nem jelenteni a kisebb jelentőségű ügyeket.⁴²

Szomália esetében a szállítmányoknak az Ádeni-öböl elkerülésével, vagyis a Jóreménység-fok megkerülésével közvetlenül összefüggő (2008 évi) költségeit jól érzékelteti az a példa, amely szerint egy Szaúd-Arábiából az USA-ba hajózó tartályhajó útja az új útvonalon a korábbinál 2700 mérfölddel hosszabb. A hosszabb távolság miatt természetesen csökken az adott hajó szállítási kapacitása, hiszen kevesebbszer teheti meg ugyanazt az utat, nem beszélve a nagyobb üzemanyag-költségről, amely így elérheti az évi 3,5 millió USD többletköltséget. A megváltozott biztonsági körülmények többletbiztosítási költségeket (war risk insurance)⁴³ is jelentenek, amely elérheti a hajónkénti 20 ezer USD összeget is, szemben az egy évvel korábbi 500 USD-vel.⁴⁴

A fentebb hivatkozott ENSZ főtitkári jelentés szerint a szomáliai kalózkodók által birtokolt jelentős támadó képességek, valamint a hajókat ért rablótámadások hatalmas fenyegetést jelentenek ezen a földrajzi területen a kereskedelem és a hajózás szabadságára, a térség gazdasági stabilitására. A jelentés hangsúlyozza, hogy amennyiben a helyi közösségek nem kapnak megfelelő eszközöket ahhoz, hogy az egyre súlyosbodó globális és helyi kihívások ellenére biztosítsák megélhetésüket, akkor Szomália továbbra is egyik lehetséges forrása marad a frusztrált szélsőségeseknek – ezzel is próbára téve a saját, a tágabb régió és az egész világ stabilitását.⁴⁵

A főtitkári jelentés felhívta a figyelmet arra, hogy a szomáliai partoknál végrehajtott kalózkodásokban és a hajók elleni fegyveres rablótámadásokban résztvevő személyek tevékenysége kétségtelenül gyengíti a szomáliai Átmeneti Szövetségi Kormányt és a helyi hatóságokat. A szövetségi és a helyi hatóságok

⁴¹ MALONE, Robert: Dangerous Waters. http://www.forbes.com/2006/07/24/pirates-on-the-seas-cx_rm_0725pirates.html (Letöltés: 2008. december 17.)

⁴² Ld. Defining Piracy. Maritime Terrorism Research Center. <http://www.maritimeterrorism.com/definitions> (Letöltés: 2009. november 2.)

⁴³ A kalózkodást hagyományosan tengeri veszélynek tekintették a biztosító társaságok, ezért az ilyen jellegű támadásokra a hajótestre vonatkozó biztosítás is kiterjedt. A kalóztámadások számának jelentős megnövekedése miatt azonban ezen biztosítási terület tekintetében is számtalan kérdés megválaszolatlan maradt. Sok biztosító társaság ezért a kalóztámadások miatti veszélyt a háborús kockázatok (war risk) közé kezdte besorolni. Vö. The Pirates of Puntland: Practical, Legal and Policy Issues in the Fight Against Somali Piracy – K&L Gates LLP, (March 2009). http://www.klgates.com/files/Publication/ac22f46f-de64-41d5-a99c-8566b961c41e/Presentation/PublicationAttachment/fbdacf5a-55e1-408d-833b-a4bc8a15dc70/3_09_The_Pirates_of_Puntland.pdf (Letöltés: 2010. február 2.), p. 6.

⁴⁴ Economic Impact of Piracy in the Gulf of Aden on Global Trade. http://www.marad.dot.gov/documents/HOA_Economic%20Impact%20of%20Piracy.pdf (Letöltés: 2009. január 30.)

⁴⁵ Report of the Secretary-General on the situation in Somalia, p. 5., 19. pont

többnyire áldozatai az elburjánzó kalózkodásnak és a hajók elleni fegyveres rablásoknak, de képtelenek ellene hatékonyan fellépni, hiszen nem rendelkeznek kellően felszerelt és gyors hajókkal, megfelelő kommunikációs eszközökkel, vagy akár olyan fegyverekkel, amelyek szükségesek lennének a kalózkodás elleni sikeres harchoz.

A kalózellenes küzdelemhez kapcsolódó másik probléma a kalózkodás vagy a hajók elleni fegyveres rablás miatt őrizetbe vett személyek fogva tartására szolgáló létesítmények kijelölése, és annak a joghatóságnak a meghatározása, amely felelősségre vonhatja őket. Az ENSZ Főtitkára üdvözölte India és az Orosz Föderáció együttműködését a Szomáliai Átmeneti Szövetségi Kormányval a kalózkodás és a tengeri rablások visszaszorításában. Egyúttal felhívta a nemzetközi közösséget, hogy keressen gyakorlatias és hatékony válaszokat a hajók elleni kalózkodás vagy fegyveres rablás miatt elfogott személyek felelősségre vonásával kapcsolatos jogi kérdésekre.⁴⁶

A Szomáliában szerzett ENSZ tapasztalatokból kiindulva az ENSZ főtitkára kiemelte annak fontosságát, hogy a nemzetközi közösségnek legyen egységes stratégiája a regionális stabilitást és a nemzetközi békét és biztonságot fenyegető, Szomáliából származó különböző veszélyekkel szemben. Ebből következően – úgy vélte – szükséges összekapcsolni a folyamatban levő kalózkodás ellenes akciókat, az Afrikai Unió szomáliai missziójának (African Union Mission in Somalia – AMISOM) műveleteit és a várhatóan létrejövő többnemzetiségű erők tevékenységét egy olyan összehangolt törekvéssé, amely hatékony választ tud adni a szomáliai jogellenes cselekedetek okaira és következményeire is, amelyek már súlyosan veszélyeztetik a nemzetközi békét és biztonságot.⁴⁷

A szomáliai kalózkodás tehát a 2008-ban geostratégiai problémává vált. Kommentátorok nem felejtik el megemlíteni, hogy évente mintegy 16 ezer hajó halad át – többek között a világ nyersolaj-szállítmányának közel 30 százalékával – a Báb-el-Mandeb tengersizorban, az Ádeni-öböl és a Vörös-tenger között.⁴⁸ A térség stabilitása, különösen a főbb tengeri közlekedési útvonalak biztonságának garantálása tehát az elsődleges prioritások közé emelkedett.

Az ENSZ Biztonsági Tanács határozatai Szomáliáról

Az egyre súlyosabb incidensek – és nem utolsósorban az arról szóló híradások – következtében a szomáliai kalózkodás fokozatosan a nemzetközi közösség figyelmének középpontjába került. A fennálló nemzetközi jogi rezsím (Id. UNCLOS⁴⁹ kalózkodással kapcsolatos szabályai, Szomália szuverenitásának kérdése, stb.) azonban komoly akadályokat gördített a cselekvésre kész államok elé, megakadályozva a hatékony fellépést. Különös tekintettel a térségben előforduló kalózkodások súlyosságára, Szomália belpolitikai helyzetére és a kalózkodással szembeni fellépésre vonatkozó eszköztelenségére, az ENSZ Biztonsági Tanácsa (BT) a

⁴⁶ Report of the Secretary-General on the situation in Somalia. p. 12., 58. pont, valamint pp. 21-22., 101. pont

⁴⁷ Report of the Secretary-General on the situation in Somalia. p. 22., 103. pont

⁴⁸ Kalózveszély - high-tech támadások nemzetközi vizeken. Hírszerző összeállítás (2008. november 20.) http://www.hirszerzo.hu/cikk.kalozveszely_-_high-tech_tamadasok_nemzetkozi_vizeken.87754.html (Letöltés: 2009. március 30.)

⁴⁹ United Nations Convention on Law of the Sea (UNCLOS), 10 December, 1982, – Internet: http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/closindx.htm (Letöltés: 2009. március 1.)

nemzetközi békére és biztonságra veszélyesnek kezdte tekinteni a szomáliai kalózkodást, és egymást követő határozataiban igyekezett megoldást kínálni a nemzetközi közösség tagjainak az eredményes fellépéshez.

Az a tény, hogy az ENSZ BT-nek foglalkozni kellett a kalózkodással, már önmagában jelzésértékű, és jól érzékelteti a probléma súlyosságát, valamint a nemzetközi békét és biztonságot fenyegető jelenség megszüntetésének fontosságát. Amint azonban arra az ENSZ BT rendszeresen felhívta a figyelmet, határozataival – az ENSZ Alapokmányban foglalt jogkörét gyakorolva – felhatalmazást adott ugyan a nemzetközi közösség tagjainak a cselekvésre, ez a felhatalmazás viszont csak és kizárólag a szomáliai helyzet kezelésére vonatkozik. Az ENSZ BT határozatai ellenére tehát a kalózkodással kapcsolatos nemzetközi jogi rezsim nem változott meg, így a kalózkodás által érintett, de Szomálián kívüli földrajzi területeken az általános szabályok maradtak az irányadók.

Az alábbiakban részletesen megvizsgált ENSZ BT határozatok jól érzékeltetik a kalózellenes küzdelemmel kapcsolatban felmerült jogi dilemmákat, és az ENSZ BT azon törekvését, hogy e dilemmák feloldásához – a nemzetközi jog által is elfogadható – alternatívákat kínáljon. A témához kapcsolódó ENSZ BT határozatok száma⁵⁰ és tartalma ugyanakkor azt is jól szemlélteti, hogy önmagában a határozatok nem hoztak átütő sikert a Szomália partjai mentén folytatott kalózkodás elleni küzdelemben, a nemzetközi közösségnek tehát a továbbiakban is együtt kell működnie a probléma megoldása érdekében.

A) Az ENSZ BT 1814. számú, 2008 májusában született határozata⁵¹ – jóllehet megemlíti a humanitárius szükséghelyzetet és a segélyszállítmányok fontosságát – még elsősorban a szomáliai békefolyamatra helyezi a hangsúlyt, és főként az Afrikai Unió szomáliai békefenntartó missziójának⁵² lehetséges feladataira, illetve az azt támogató ENSZ békefenntartó misszió létrehozására koncentrálnak.

A határozat ugyanakkor már utal a humanitárius segélyek szállítását koordináló World Food Programme (WFP) tengeri szállítmányai megvédésének szükségességére, és felszólítja az érintett államokat, valamint más nemzetközi szervezeteket, hogy tegyék meg a szükséges védelmi intézkedéseket, illetve felhívja a válságban érintett feleket, hogy biztosítsák a segélyszállítmányok időben, biztonságban és akadálytalanul eljuttatását azokhoz, akiknek arra szükségük van.⁵³ Megemlítendő, hogy ez a határozat még nem nevesíti a kalózkodást, mint a segélyszállítmányokat fenyegető veszélyt.

B) A mintegy két héttel később, Franciaország és az Amerikai Egyesült Államok kezdeményezése révén megszületett 1816. számú határozatában⁵⁴ viszont az ENSZ BT már mélyszéles aggodalmának adott hangot a humanitárius segélyeket szállító hajók elleni kalózkodások és fegyveres tengeri rablások miatt, amelyek veszélyeztetik a küldemények biztonságos és gyors megérkezését, ugyanakkor veszélyt jelentenek a kereskedelmi hajózási

⁵⁰ Az ENSZ BT 2008-ban 6, 2009-ben és 2010-ben további 1–1 határozatban foglalkozott a szomáliai kalózkodással.

⁵¹ United Nations Security Council Resolution. (UNSCR) 1814. S/RES/1814 (15 May 2008). http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions08.htm (Letöltés: 2008. december 7.)

⁵² African Union Mission to Somalia (AMISOM)

⁵³ UNSCR 1814, 11–12. pontok

⁵⁴ United Nations Security Council Resolution (UNSCR) 1816. S/RES/1816 (2 June 2008). http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions08.htm (Letöltés: 2008. december 7.)

útvonalakra és a nemzetközi tengeri közlekedésre is.⁵⁵ A szöveg utal arra, hogy az IMO már 2005 óta rendszeresen készít jelentéseket, amelyek bizonyítékként szolgálnak a szomáliai partoknál történő kalózkodásra és fegyveres rablásokra.

Az ENSZ BT külön megerősítette, hogy a nemzetközi jog, ezen belül is az 1982. évi ENSZ Tengerjogi Egyezménye (UNCLOS)⁵⁶ meghatározta a kalózkodás, és más büntetendő tengeri cselekmények elleni harc jogi kereteit. A határozat szerint ide kell sorolni mindenekelőtt azt az iránymutatást, amely elvként rögzíti a részes államok lehető legteljesebb együttműködésére vonatkozó kötelezettséget a nyílt tengeren, vagy bármely más, állami joghatóságon kívüli területen megvalósuló kalózkodás visszaszorítása érdekében. Ezen együttműködési kötelezettség ki kell, hogy terjedjen a hajó területére lépésre, átvizsgálásra, az illegális tevékenységben érintett, vagy ezzel gyanúsítható hajó lefoglalására, valamint az ilyen tevékenységben részt vevő személyek letartóztatására a felelősségre vonásuk érdekében.

A BT felhívta a figyelmet arra a tényre, hogy a Szomáliai Átmeneti Szövetségi Kormánynak (Transitional Federal Government – TFG) nincs meg a képessége arra, hogy lépéseket tegyen a kalózok ellen, illetve, hogy bármi módon ellenőrizze, esetleg biztosítsa a tengeri kereskedelmi útvonalakat, vagy akár a szomáliai területi vizeket. Szomália sajátos biztonsági körülményei indokolták tehát azt, hogy a nemzetközi közösség rendkívüli intézkedéseket tegyen a szomáliai kalózkodás visszaszorítása érdekében. A határozat jogi alapját a szomáliai Kormány kérése és beleegyezése adja.

Mindezek alapján tehát az ENSZ BT – hivatkozva Szomália állandó ENSZ képviselőjének az ENSZ BT-hez 2008. február 27-én küldött azon levelére, amelyben megerősíti Szomália beleegyezését ahhoz, hogy a szomáliai nemzeti vizeken, illetve a szomáliai partok menti nemzetközi vizeken történő biztonságos hajózás érdekében az ENSZ BT sürgősséggel hozza meg a döntését – úgy határozott, hogy az ENSZ Alapokmány VII. fejezete⁵⁷ alapján:

- b) felhívja a szomáliai partok menti tengeri kereskedelmi útvonalon hajókat közlekedtető országokat, hogy – együttműködve a Szomáliai Átmeneti Szövetségi Kormánnyal – fokozzák és koordinálják erőfeszítéseiket a kalózok elrettentése céljából;
- c) felhívja valamennyi országot, hogy működjenek együtt egymással, az IMO-val és más releváns nemzetközi szervezetekkel a kalózkodásra vonatkozó információk cseréjében, és – a nemzetközi jog rendelkezéseivel összhangban – nyújtsanak segítséget a kalóztámadással fenyegetett, vagy kalózok által megtámadott hajóknak;
- d) sürgeti az országokat, hogy együttműködve az IMO-val és más érintett szervezetekkel, nyújtsanak megfelelő iránymutatást és képzést a hajók személyi állománya részére arra vonatkozóan, hogyan lehet különböző védekező technikákkal elkerülni a kalóztámadásokat;

⁵⁵ UNSCR 1816, Preambulum, második bekezdés.

⁵⁶ United Nations Convention on Law of the Sea (UNCLOS), Id. ref. 49.

⁵⁷ Az ENSZ Alapokmány VII. fejezete lehetővé teszi az ENSZ Biztonsági Tanácsa számára, hogy az államok nevében megfelelő intézkedéseket tegyen a nemzetközi békét és biztonságot fenyegető veszélyek elhárítása érdekében. Ezen intézkedések az ajánlásoktól kezdve a fegyveres erő alkalmazásáig is terjedhetnek. Ld. Charter of the United Nations.
<http://www.un.org/aboutun/charter/index.shtml> (Letöltés: 2008. március 9.)

- e) felhívja az országokat és más érdekelt szervezeteket, hogy – erre irányuló kérés esetén – nyújtsanak technikai segítséget Szomáliának és a környező tengeri államoknak a tengeri biztonság javítása, és a kalózok elleni küzdelem képességének fokozása céljából.⁵⁸

A kalózok elleni harc eredményessége érdekében az ENSZ BT úgy döntött, hogy a Határozat elfogadásától számított 6 hónapig⁵⁹ a Szomáliai Átmeneti Szövetségi Kormánnyal a kalózkodás visszaszorítása céljából együttműködő, és erről a Szomáliai Kormányt előzetesen tájékoztató államok:

- a) beléphetnek Szomália területi vizeire a kalózkodás és a tengeri fegyveres rablások oly módon történő visszaszorítása érdekében, amely összhangban van a nyílt tengeren a kalózokkal szemben a nemzetközi jog rendelkezései alapján tehető intézkedésekkel;
- b) ugyanezen elvek szerint minden szükséges eszközt felhasználhatnak (use all necessary means) a kalózkodás és a tengeri fegyveres rablás visszaszorítása érdekében.⁶⁰

Ez a rendelkezés tehát megengedi a kalózok üldözését a nyílt tengerről a szomáliai parti vizeken keresztül is. Ugyancsak megengedi az e tekintetben a TFG-vel együttműködő államoknak, hogy fellépjenek az olyan magatartásokkal szemben, amelyek a nyílt tengeren kalózkodásnak minősülnek, illetve a Szomália parti vizein előforduló fegyveres rablásokkal szemben, amelyek egyébként nem esnek a kalózkodás definíciójába.⁶¹

A segíteni szándékozó államok tehát minden olyan szükséges eszközt felhasználhatnak a kalózkodás és a tengeri fegyveres rablások visszaszorítására Szomália területi vizein, amely vonatkozó nemzetközi jogi előírások alapján összhangban van nyílt tengeren a kalózokkal szemben hozható intézkedésekkel. Mindez az alábbi intézkedések megtételét teszi lehetővé:

- a) a feltételezett kalózok üldözése a nyílt tengerről a szomáliai parti vizeken keresztül anélkül, hogy erre Szomáliától külön engedély kellene kérni;
- b) a feltételezett kalózok elfogása hadihajók által a szomáliai vizeken;
- c) a feltételezett kalózoknak az elfogást végrehajtó hadihajó állama általi felelősségre vonása, még akkor is, ha az elfogásra Szomália területén (területi vizein) került sor;
- d) a hadihajók kalózellenes járőrözése a szomáliai parti vizeken, amely magában foglalja:
 - a. a megállítást (hailing)
 - b. a hajóra átszállást (boarding)
 - c. az átvizsgálást (searching)
 - d. mindazon személyek őrizetbe vételét, akik kalózkodással vagy fegyveres rablással gyanúsíthatók.

⁵⁸ UNSCR 1816, 1–5. Cikk

⁵⁹ Ez a határidő 2008. december 2-án lejárt, a mandátumot azonban az ENSZ BT 1846. számú határozata újabb 12 hónappal meghosszabbította.

⁶⁰ UNSCR 1816, 7. Cikk

⁶¹ Ld. UNCLOS, 101. Cikk. Ellentétben a kalózkodással, a „fegyveres rablás” nemzetközi jogi definiálására sajnálatos módon nem került sor, ezért ennek értelmezésére az érintett államok nemzeti joga alapján van lehetőség.

Az akciók végrehajtásának módjára vonatkozó megszorítás csak olyan módszereket enged meg, amelyek nyílt tengeren is megengedettek a kalózzal szemben. A „valamennyi szükséges eszköz” felhasználására vonatkozó felhatalmazás azonban értelemszerűen megengedi, hogy az államok akár erőszakot is alkalmazzanak az ENSZ BT Határozat által megengedett akciók végrehajtása érdekében. Ezzel kapcsolatban megemlítendő, hogy az UNCLOS – mint a kalózkodás üldözésével kapcsolatos fő nemzetközi jogforrás – nem tartalmaz kifejezett rendelkezéseket a kalózkodás visszaszorítása érdekében használható erőszak mértékére vonatkozóan, így más jogforrásban kell referenciát találni.

A hajók tengeren történő elfogása során alkalmazható erőszak mértékével kapcsolatban az UNCLOS végrehajtása céljából 1995-ben elfogadott Egyezmény (Straddling and Highly Migratory Fish Stocks Agreement) fogalmazta meg azt az alapelvet, miszerint a vizsgálatot folytató állam köteles biztosítani azt, hogy a megfelelően felhatalmazott vizsgálói elkerüljék az erőszak alkalmazását, kivéve azokat az eseteket, amikor és amilyen mértékben a vizsgálók biztonsága érdekében ez szükséges, és ahol a vizsgálat akadályozza a kötelességük teljesítésében. Az igénybe vett erőszak mértéke tehát nem haladhatja meg az adott körülmények között ésszerű és szükséges mértéket.⁶² Mindemellett az emberiességi szempontok ugyancsak figyelembe veendőek a tengerjog alkalmazása során, amint ugyanez a nemzetközi jog más területein is elvárható.⁶³

A végrehajtás módját illetően ENSZ BT hivatkozott határozata – a fentiekben már említett megszorítások mellett – további korlátozást is megfogalmazott, miszerint az intézkedéseknek nem lehet az a gyakorlati következménye, hogy harmadik államok⁶⁴ hajóit megfosztják a szabad áthaladás lehetőségétől, vagy ezen jogukat korlátozzák.⁶⁵ Ez a rendelkezés azt sugallja, hogy a megtett intézkedések nem érhetik el azt a mértéket, amely már megakadályozza a hajók végtelen áthaladását a Szomáliai parti vizeken.

Emellett külön kiemелendő, hogy a határozat meghozatalával az ENSZ BT kifejezetten a szomáliai válsághelyzetre kívánt reagálni,⁶⁶ és döntésével nem szándékozott olyan nemzetközi szokásjogot kialakítani, amely más földrajzi területen hasonló szituációk kezelésére is felhatalmazást adna.⁶⁷ A határozat tehát kifejezetten utal arra, hogy a nemzetközi szokásjog nem

⁶² Agreement for the implementation of the provisions of the United Nations Convention on the law of the sea of 10 December 1982 relating to the conservation and management of straddling fish stocks and highly migratory fish stocks. General Assembly, A/CONF.164/37 (8 September 1995).

http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/convention_overview_fish_stocks.htm (Letöltés: 2009. augusztus 4.), p. 23., 22. Cikk 1. bekezdés (f) pont

⁶³ REED, Darren (1): Piracy off Somalia; United Nations Security Council Resolution 1816. In NATO Legal Gazette, No. 14, 30 May 2008. Ed.: ACT/SEE Legal Office. p. 12.

⁶⁴ E tekintetben harmadik államnak számítanak a Szomálián, valamint az intézkedéseket foganatosító államon kívüli államok.

⁶⁵ UNSCR 1816, 8. Cikk

⁶⁶ Amint a szavazás előtti, illetve utáni nyilatkozatokból egyértelműen kiderül, sok állam részéről a Határozat meghozatalának egyértelmű feltétele volt annak rögzítése, hogy a döntés csak és kizárólag a szomáliai helyzet konszolidálása érdekében született, és a Határozat nem vonatkozik a világ más tájain szintén előforduló kalózkodásra. Ld. Security Council Condemns Acts of Piracy, Armed Robbery off Somalia's Coast; Background of the Piracy; UNSCRs (1816) – Security Council, 5902nd Meeting (PM). <http://www.un.org/News/Press/docs/2008/sc9344.doc.htm> (Letöltés: 2009. február 1.)

⁶⁷ UNSCR 1816, 9. Cikk

mozdul el abba az irányba, amely általában csökkentené a parti államoknak a saját parti tengerek feletti joghatóságát.

A jogi kérdések kezelése érdekében az ENSZ BT felhívta az érintett államokat, különösen az érintett hajók lobogó szerinti államait, a szomszédos parti államokat, valamint az elkövetők, illetve áldozatok nemzetisége szerinti államokat, hogy működjenek együtt a joghatóság meghatározása, valamint a kalózcselekmények elkövetéséért felelős személyek felkutatása és felelősségre vonása érdekében. A határozat vonatkozó rendelkezéseinek fényében azonban nem volt egyértelmű annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy ki vonná felelősségre a Szomálián kívüli másik állam hadihajója által elfogott kalózokat. Minthogy a kalózkodásnak – a nemzetközi jogi definíció szerint – a nyílt tengeren kell történnie, továbbra is kérdéses maradt, hogy milyen jogi alapon vonná felelősségre a kalózokat az elfogást végrehajtó hadihajó állama egy másik állam parti vizein megvalósított kalóztevékenység vagy fegyveres rablás miatt.⁶⁸

Az ENSZ BT fontosnak tartotta felhívni az érintett államokat arra is, hogy – a nemzetközi joggal, ezen belül is elsősorban az emberi jogi normákkal összhangban – nyújtsanak segítséget egymásnak, többek között hozzanak megfelelő intézkedéseket és nyújtsanak logisztikai támogatást a joghatóságuk vagy ellenőrzésük alá tartozó személyekkel – legyenek azok a bűncselekmények áldozatai, szemtanúi vagy elkövetői – kapcsolatban.⁶⁹ A rendelkezéssel kapcsolatban *Reed*⁷⁰ felhívta a figyelmet, miszerint előfordulhat az eset, hogy a gyanúsított fegyveres rablókat nemzeti jogi korlátozások miatt nem lehet azon állam bírósága elé állítani, amelynek hadihajója elfogta őket. Így az egyedül rendelkezésre álló lehetőség a bíróság elé állításra az marad, ha a gyanúsítottakat átadják a szomáliai hatóságoknak. Ez azonban egyes európai államoknak nehézséget jelenthet, tekintettel a határozatnak a nemzetközi emberi jogi egyezményekre – amelynek az Emberi Jogok Európai Egyezménye⁷¹ is részét képezi – történt konkrét hivatkozására.

- C) A 2008 októberében elfogadott 1838. számú ENSZ BT határozat⁷² szintén központi szerepet szánt a kalózkodás visszaszorítása elleni küzdelemnek. Az elmúlt időszak tapasztalataiból kiindulva külön megjegyzi, hogy egyre szélesebb területen egyre erőszakosabb kalóztámadások történtek a szomáliai partok mentén, amelyek során nehézfegyverzetet és nagyobb távolságokra is alkalmazható eszközöket is alkalmaztak. A humanitárius szükséghelyzet súlyosságára utalva az ENSZ BT felhívta a figyelmet arra, hogy az év végéig mintegy 3,5 millió szomáliai ember élete függ a segélyszállítmányok megérkezésétől, és megfelelő haditengerészeti védelem nélkül a tengeri szállítmányozók nem fogják leszállítani a segélyeket. Hangsúlyozta, hogy a szomáliai partok menti kalózkodás és fegyveres tengeri

⁶⁸ Amint a fentiekben részletesen kifejtésre került, egy állam joghatósága általában a területén, illetve a parti vizein, valamint (a nyílt tengeren) az adott állam lobogója alatt hajózó hajókon (amely egyébként az általános felfogás szerint a regisztráló állam területének számít) elkövetett bűncselekményekre terjed ki.

⁶⁹ UNSCR 1816, 9. Cikk

⁷⁰ REED (1), p.

⁷¹ The European Convention on Human Rights (Rome, 4 November 1950) and its Five Protocols – Council of Europe . <http://www.hri.org/docs/ECHR50.html> (Letöltés: 2010. augusztus 7.)

⁷² United Nations Security Council Resolution (UNSCR) 1838. S/RES/1838 (7 October 2008). http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions08.htm (Letöltés: 2008. december 7.)

rablások teljes megszüntetésének feltétele a béke és biztonság megőrzése, az állami intézmények megerősítése, gazdasági és szociális fejlődés, az emberi jogok tiszteletben tartása, valamint a működő jogrendszer kialakítása.⁷³

A korábbi, 1816. számú Határozatában foglaltakon túl az ENSZ BT – ugyancsak az ENSZ Alapokmány VII. fejezetére hivatkozással – felhívta:

- a) a tengeri tevékenységek biztonságában érdekelt államokat, hogy – összhangban a nemzetközi jog szabályaival – aktívan vegyenek részt a szomáliai partok menti nyílt tengeren történő kalózkodás elleni harcban, ide értve haditengerészeti egységek és katonai repülőgépek telepítését is;
- b) a szomáliai partok menti nyílt tengeren haditengerészeti egységeket és katonai repülőgépeket működtető államokat, hogy – a nemzetközi jog szabályai szerint – alkalmazzák a szükséges eszközöket a kalózkodás visszaszorítása érdekében.⁷⁴

Megállapítható tehát, hogy az ENSZ BT a korábbi határozatában foglaltaknál sokkal szigorúbb, és egyértelműen katonai eszközök igénybevételével járó fellépésre adott lehetőséget.

D) Az 1844. számú ENSZ BT határozat⁷⁵ marginálisan ugyan, de érinti a kalózkodás elleni harc problematikáját, utalva arra, hogy a kalózkodás szerepet játszik azon fegyveres csoportok finanszírozásában, amelyek az ENSZ BT korábbi határozataiban Szomáliára vonatkozóan elrendelt fegyverembargó⁷⁶ megsértésében érdekeltek.

E) A 2008. december 2-án meghozott 1846. számú ENSZ BT határozat⁷⁷ viszont már ismét a kalózkodás elleni harcra koncentrált. Továbbra is az ENSZ Alapokmány VII fejezetében foglalt jogkörében eljárva, korábbi intézkedéseit megerősítve, és azokon túl az ENSZ BT:

- a) aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy az egyre gyakoribb váltságdíjfizetések csak táplálják a szomáliai partok menti kalózkodás elburjánzását;
- b) továbbra is fontosnak tartja az államok részéről a lobogójuk használatára jogosult hajók számára történő iránymutatások nyújtását a kalóztámadások elkerülése érdekében, amelyek kialakításába javasolja bevonni mindenek előtt az IMO-t (amely egyébként ezen iránymutatások kialakításában vezető szerepet játszik), valamint a hajózási vállalatokat és a biztosító szektort is;
- c) üdvözölte az egyes államok,⁷⁸ a NATO és az EU hozzájárulását⁷⁹ a segélyszállítmányok és más fenyegetett hajók védelméhez, valamint a kalózkodás visszaszorításához;

⁷³ UNSCR1838, Preambulum.

⁷⁴ UNSCR 1838, 2–3. pontok.

⁷⁵ United Nations Security Council Resolution (UNSCR) 1844. S/RES/1844 (20 November 2008). <http://www.un.org/Docs/sc/unscreolutions08.htm> (Letöltés: 2008. december 7.)

⁷⁶ A Szomáliával szembeni fegyverembargót még az 1992. évi 733. számú ENSZ BT határozat 5. pontja rendelte el, amelyet később több ENSZ BT határozat is megerősített, illetve módosított (pl. 1356 (2001), 1425 (2002), 1725 (2006), 1744 (2007), 1772 (2007)). A határozatokat ld.:

<http://www.un.org/Docs/sc/>

⁷⁷ United Nations Security Council Resolution (UNSCR) 1846. S/RES/1846 (2 December 2008). <http://www.un.org/Docs/sc/unscreolutions08.htm> (Letöltés: 2008. december 7.)

⁷⁸ A Határozat külön kiemeli Kanadát, Dániát, Franciaországot, Indiát, Hollandiát, Oroszországot, Spanyolországot, Angliát és az USA-t.

- d) pontosította az ENSZ BT 1838. számú határozat 2–3. pontjaiban adott felhatalmazást azzal, hogy a kalózellenes harc érdekében egységeket telepítő államok jogosultak a céljaik eléréséhez lefoglalni a kalózkodáshoz és tengeri fegyveres támadásokhoz használt, vagy ilyen gyanúval érintett hajókat, fegyvereket és más eszközöket;
- e) további 12 hónappal meghosszabbította és kiterjesztette a 1816. számú ENSZ BT Határozat 7. cikkében foglalt felhatalmazást, miszerint a TFG-vel a kalózkodás visszaszorítása érdekében együttműködő államok beléphetnek Szomália területére és e célból minden szükséges eszközt felhasználhatnak.⁸⁰

Az ENSZ BT szintén felhívta a figyelmet arra, hogy határozatával továbbra sem kíván szokásjogot teremteni hasonló szituációk kezelésére, és az általa adott felhatalmazások elsősorban a szomáliai kormány által a BT-hez eljuttatott azon megkeresésnek köszönhetőek, amelyben kéri a korábban hozott intézkedések 12 hónappal történő meghosszabbítását.⁸¹

E határozat külön megemlíti az 1988. évi SUA Konvenciót.⁸² Ez kötelezően előírja a részes államok számára, hogy nyilvánítsák bűncselekménnyé a hajók erőszakos elfoglalását vagy a felettük levő ellenőrzés erőszakos átvételét, illetve az ezekkel való fenyegetést, rendezzék joghatóságukat az ilyen ügyekkel kapcsolatban és vegyék át azon személyeket, akik e bűncselekményeket elkövették, vagy azzal gyanúsíthatók.⁸³

- F) A 2008. december 16-án elfogadott 1851. számú Határozatában⁸⁴ az ENSZ BT továbbra is hangot adott a szomáliai kalózkodás miatti aggodalmának, hangsúlyozva, hogy a támadások egyre összehangoltabbak és vakmerőbbek, külön megemlítve a Sirius Star esetét⁸⁵, amelynek megtámadására a kenyai partoktól 500 tengeri mérföld (!) távolságra került sor.⁸⁶

A nemzetközi közösség – azon belül az EU és a NATO – erőfeszítéseinek méltatása mellett a Határozat kitér arra, hogy a képességek, a nemzeti jogalkotás és az egyértelmű jogalkalmazás hiánya az elfogott kalózokkal kapcsolatos további eljárás lefolytatására akadályozta a hatékony nemzetközi fellépést. Ez sok esetben oda vezetett, hogy a kalózokat az elfogó hatóságok büntetlenül elengedték, annak ellenére, hogy az 1988. évi SUA Konvenció a részes államok kötelezettségévé teszi a szükséges büntető

⁷⁹ A NATO és az EU részvételéről a szomáliai kalózkodás elleni harcban ld. alább a vonatkozó fejezeteket.

⁸⁰ UNSCR 1846, 2., 4., 6., 9., 10. pontok

⁸¹ UNSCR 1846, 11. pont

⁸² Convention for the Suppression of Unlawful Acts of Violence Against the Safety of Maritime Navigation (SUA Convention, 1988. március 10.) Internet:

http://www.nti.org/e_research/official_docs/inventory/pdfs/aptmaritime.pdf (Letöltés: 2008. december 7.)

⁸³ UNSCR 1846, 15. pont

⁸⁴ United Nations Security Council Resolution (UNSCR) 1851. S/RES/1851 (16 December 2008).

http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions08.htm (Letöltés: 2008. december 20.)

⁸⁵ Az esetet ld. fentebb, ref. 19.

⁸⁶ Az eset külön kiemelésének a célja vélhetően az volt, hogy felhívja a figyelmet arra, hogy egy ekkora távolságban – amelynek elérése akár több napot is igényelhet – végrehajtott akció megszervezése és kivitelezése komoly tervezést (pl. információszerzés) és logisztikát (pl. anyahajó) feltételez, amely lényegesen túlmutat az alkalmi kalózkodás kezdetleges formáin.

jogszabályok megalkotását, a joghatóság gyakorlását, illetve azt, hogy a kalózkodással gyanúsított személyeket átvegyék.⁸⁷

A joghatósági és egyéb jogi problémák elkerülése érdekében tehát a BT felhívta a szomáliai kalózellenes műveletekben együttműködő államokat és regionális nemzetközi szervezeteket, hogy kössenek speciális megállapodásokat azokkal az országokkal, amelyek készek felelősséget vállalni a kalózkodással szembeni eljárások lefolytatására, például azáltal, hogy rendőri egységeket (shipriders) telepítenek az akcióban résztvevő hajókra a nyomozás és a letartóztatott személyekkel szembeni vádemelés megkönnyítése érdekében. Különös tekintettel azonban Szomália szuverenitására, a szomáliai vizeken harmadik országok hatóságai által történő joghatóság gyakorlásának feltétele maradt, hogy ehhez a szomáliai Kormány előzetesen hozzájáruljon.⁸⁸

Mindemellett a BT ajánlást tett egy olyan „nemzetközi együttműködési mechanizmus” kialakítására, amely közös kapcsolattartó központként működik az érintett államok, regionális és más nemzetközi szervezetek között. Úgyszintén javasolta egy olyan információ-koordináló központ létrehozását a régióban, amely elősegítené a hatékony shiprider-megállapodások, illetve más, az UNLCOS-szal összhangban levő megállapodások kialakítását, valamint a SUA Konvenció és a határokon átnyúló szervezett bűnözés elleni ENSZ egyezmény⁸⁹ végrehajtását annak érdekében, hogy kalózkodással kapcsolatos eseteket hatékonyan lehessen kivizsgálni és az elkövetőket felelősségre vonni.⁹⁰

Külön kiemelendő, hogy az ENSZ BT – annak rögzítése mellett, miszerint a kalózkodás teljes megszüntetése elsősorban a szomáliai Kormány feladata – a határozat 6. pontjában felhatalmazta a kalózkodás elleni műveletekben a szomáliai Kormánnyal együttműködő országokat, hogy Szomália területén megtegyenek minden olyan szükséges intézkedést (all necessary measures), amely a kalózkodás visszaszorítása érdekében megfelelő, feltéve, hogy ezek összhangban vannak a szomáliai Kormány felkérésével, valamint a vonatkozó nemzetközi humanitárius és emberi jogi szabályokkal. A rendelkezés lényege, hogy a külföldi országok intézkedései (akciói) immár nem csupán a szomáliai parti tengerre, hanem Szomália szárazföldi területeire is kiterjedhetnek.

A 1851. számú határozat elfogadását követő nyilatkozatokból kiderül, hogy – az egyhangú döntés ellenére – nem volt minden ENSZ BT tagállam képviselője maradéktalanul elégedett a szöveggel.⁹¹ Jóllehet, a határozatot

⁸⁷ UNSCR 1851, Preambulum

⁸⁸ UNSCR 1851, 3. pont

⁸⁹ United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols thereto – United Nations (New York, 2004).

<http://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf> (Letöltés: 2010. augusztus 2.)

⁹⁰ UNSCR 1851, 4–5. pontok

⁹¹ Costa Rica képviselője a szomáliai Kormány beleegyezésének szükségességét hangsúlyozta, kifejtve, hogy minden esetben a szomáliai Kormányé kell, hogy legyen az utolsó szó, amikor szomáliai területen végrehajtandó akciók szükségessége merül fel. Szerencsésnek tartotta volna, ha a Határozat 6. pontja erre a körülményre kifejezetten utal, és úgy vélte, hogy egy ilyen utalás nem csökkentette volna a szöveg hatékonyságát. Ld. Security Council Authorizes States To Use Land-Based Operations In Somalia, As Part Of Fight Against Piracy Off Coast, Unanimously Adopting 1851 (2008) – Security Council, 6046th Meeting (PM).

<http://www.un.org/News/Press/docs/2008/sc9541.doc.htm> (Letöltés: 2009. január 15.)

megszavazók nem vonták kétségbe a fenti rendelkezés szükségességét⁹², többen aggályukat fejezték ki annak végrehajtásával kapcsolatban. A felszólalók nagy többsége felhívta a figyelmet arra, hogy bármilyen kalózzellenes akcióra csak a nemzetközi jog által biztosított kereteken belül, Szomália szuverenitásának, területi egységének és integritásának maradéktalan tiszteletben tartása mellett kerülhet sor.⁹³ Érdemes ugyanakkor azt is megemlíteni, hogy egyes vélemények szerint a fenti rendelkezéssel az ENSZ BT kiterjesztette a kalózzellenes műveletek hatályát Szomália légtérére is.⁹⁴ Jóllehet az *államterület* fogalmának értelmezése alapján juthatunk ilyen következtetésre, ennek mégis ellentmond a határozatot elfogadó ENSZ BT üléséről készült jegyzőkönyv címe, valamint a határozatot követően tett nyilatkozatok sora.⁹⁵

A kalóznak fizetett váltságdíjakkal kapcsolatban az ENSZ BT azon aggodalmának adott hangot, hogy az egyre elterjedtebb váltságdíj-fizetési gyakorlat csak hozzájárul a szomáliai kalózkodás további elterjedéséhez. Emellett azt is hangsúlyozta, hogy a több mint másfél évtizede, 1992-ben elfogadott 733. számú ENSZ BT határozattal létrehozott fegyverembargó eredménytelen végrehajtása miatt a kalózkodás továbbra is könnyen jutnak fegyverhez és lőszerhez, amely szintén segíti a kalózkodás jelenségének fennmaradását.⁹⁶ Ez utóbbi kérdést egyébként az ENSZ BT a két nappal később (2008. december 18-án) elfogadott újabb, Szomáliáról szóló határozatában⁹⁷ tovább részletezte, pontosítva az embargó alá tartozó fegyverek körét, és az embargó végrehajtásának, valamint ellenőrzésének szabályait.

- G) A szomáliai kalózkodással kapcsolatos újabb ENSZ BT határozat elfogadásáig majdnem egy év telt el. A 2009 novemberében meghozott

⁹² Amint Condoleezza Rice, az USA akkori külügyminisztere megfogalmazta, a kalózkodás szárazföldön történő üldözésének jelentős hatása lesz, mert a tengeri műveletek önmagukban nem elegendők a kalózkodás elleni küzdelemhez. Ld. Security Council Authorizes States To Use Land-Based Operations In Somalia, *ibid.*

⁹³ Nagy-Britannia képviselője szerint – jóllehet a kalózkodás elleni fellépés lehetséges földrajzi hatókörének kiterjesztése egy újabb fontos eszköz a kalózkodás elleni küzdelemben – az alkalmazandó erőszaknak szükségesnek, mértékét tekintve pedig arányosnak kell lennie. Belgium képviselője szerint ezt a rendelkezést kivételesnek kell tekinteni, amelyet a probléma súlyossága tesz indokolttá. A rendelkezés végrehajtásának azonban időben korlátozottnak, és szigorúan ellenőrzöttnek kell lennie. Dél-Afrika képviselője aggályát fejezte ki amiatt, hogy a rendelkezés alapján végrehajtásra kerülő műveleteknek ártatlan szomáliaiak eshetnek áldozatul. Németország képviselője szerint a szárazföldi műveleteket szigorúan a Határozatban foglaltak feltételekkel (szomáliai Kormány kérésének figyelembe vétele, a vonatkozó nemzetközi humanitárius és emberi jogi szabályok betartása) szabad csak végrehajtani. Ld. Security Council Authorizes States To Use Land-Based Operations In Somalia, *ibid.*

⁹⁴ Az USA által előterjesztett eredeti határozat-tervezetben még szerepelt a légtérre történő hivatkozás, amely aztán más nemzetek aggályai miatt már nem jelent meg az elfogadott változatban. Ennek ellenére a több jel is arra utalt, hogy az USA álláspontja szerint a Határozat szóhasználata továbbra is magában foglalja a szomáliai légtérrel is. Ld. US says piracy resolution allows for air strikes in Somalia. <http://www.infowars.com/us-says-piracy-resolution-allows-for-air-strikes-in-Somalia> (Letöltés: 2009. január 30.)

⁹⁵ Security Council Authorizes States To Use Land-Based Operations In Somalia, *ibid.*

⁹⁶ UNSCR 1851, 9. pont

⁹⁷ United Nations Security Council Resolution (UNSCR) 1853 – S/RES/1853 (18 December 2008). http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions08.htm (Letöltés: 2008. december 28.)

1897. számú ENSZ BT határozat⁹⁸ azonban a korábbiakhoz képest nem tartalmazott olyan új, érdemi rendelkezést, amely tovább bővítené a kalózellenes műveletekben résztvevők eszköztárát. A BT továbbra is mélységes aggodalmának adott hangot azzal kapcsolatban, hogy a térségben végrehajtott kalóztámadások folyamatosan fenyegetést jelentenek nem csupán azon hajókra, amelyek a Szomáliának, illetve a térség más országainak szánt segélyeket szállítják, hanem veszélyeztetik a nemzetközi navigációt és a tengeri kereskedelmi útvonalakat, ide értve a nemzetközi joggal összhangban végzett halásztevékenységet is, különös tekintettel a kalózakciók nagy távolságban történő elkövetésére is.⁹⁹ Mindezekre, valamint Szomália ismételt kérésére tekintettel, az ENSZ BT a kalózellenes akciók Szomália területén történő végrehajtására, és e célból a szükséges eszközök igénybe vételére adott korábbi felhatalmazását¹⁰⁰ 12 hónappal meghosszabbította.¹⁰¹

A határozat mindemellett kiemelt figyelmet fordít az elfogott kalózok felelősségre vonásának kérdésére. A BT ismételten utal arra a sajnálatos körülményre, hogy a képességek hiánya, az egyes nemzetek jogszabályaiban foglalt korlátozások, valamint az elfogott kalózok jogi helyzete körüli bizonytalanság sok esetben megakadályozta azt, hogy a nemzetközi közösség eredményesebben lépjen fel a kalózzal szemben. A határozat ugyanakkor követendő példaként említi Kenyát, amely a térségbeli országok közül vállalta az elfogott kalózok bíróság elé állítását, és utal Jemen és a Seychelles-szigetek ez irányú törekvéseire is.¹⁰²

H) Az a tény, hogy az ENSZ BT-nek az elfogott kalózok felelősségre vonása kérdésével újabb határozatban kellett foglalkozni, azt bizonyítja, hogy a kalózellenes küzdelemben egyébként aktív szerepet vállaló államok vonakodtak élen járni a bíróság elé állítás terén. A 2010 áprilisában meghozott 1918. számú ENSZ BT határozat¹⁰³ egyértelműen rögzítette, hogy a Szomália partjainál kalózkodásban vagy fegyveres rablásban részes személyek büntetőjogi felelősségre vonásának hiánya aláássa a nemzetközi közösség kalózellenes erőfeszítéseit. Az ENSZ BT ezért felhívást fogalmazott meg a tagállamok felé, hogy saját nemzeti jogrendszerükben nyilvánítsák bűncselekménynek a kalózkodást (amennyiben ezt eddig még nem tették meg), és támogatólag álljanak hozzá a Szomália partjainál elfogott és kalózkodással vádolt személyek büntetőjogi felelősségre vonásához.¹⁰⁴ Ezzel összefüggésben a határozat külön utal például a Seychelles-szigetek azon döntésére, hogy szándékában áll területén létrehozni egy regionális hatáskörrel rendelkező központot, amelynek feladata a kalózok felelősségre vonása.¹⁰⁵

⁹⁸ United Nations Security Council Resolution (UNSCR) 1897. S/RES/1897 (30 November 2009). http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions09.htm (Letöltés: 2009. december 28.)

⁹⁹ UNSCR 1897, Preambulum

¹⁰⁰ Ld. UNSCR 1846, 10. pont, valamint UNSCR 1851, 6. pont

¹⁰¹ UNSCR 1897, 7. pont

¹⁰² UNSCR 1897, Preambulum

¹⁰³ United Nations Security Council Resolution (UNSCR) 1918. S/RES/1918 (27 April 2010). http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions10.htm (Letöltés: 2010. május 20.)

¹⁰⁴ UNSCR 1918, 1–2. pontok

¹⁰⁵ UNSCR 1918, Preambulum

Mindezek mellett az ENSZ BT felkérte az ENSZ főtítkárárt, hogy vizsgálja meg és tegyen jelentést a BT-nek a kalózkok felelősségre vonásának egyéb lehetőségeiről, ide értve például speciális, nemzetközi komponensekkel kiegészített nemzeti bíróságok (domestic chambers with international components), regionális bíróságok, vagy akár nemzetközi bíróság felállítását; továbbá az ezek működéséhez szükséges megállapodások kidolgozását, figyelembe véve a nemzetközi vagy vegyes bíróságok felállításával kapcsolatos gyakorlatot, valamint az érdemleges eredmény eléréséhez és fenntartásához szükséges idő- és erőforrás-tényezőket is.¹⁰⁶

A határozat elfogadását követő vegyes nemzeti reakciókból jól látható, hogy az ENSZ BT által megfogalmazott egyértelmű üzenet ellenére néhány ország további és hatékonyabb fellépést tart szükségesnek.¹⁰⁷ Úgy tűnik azonban, hogy a szomáliai kalózkodás problémájának kezelése, illetve lehetséges megoldás egyelőre az ENSZ BT számára is komoly fejtörést okoz, és az egyes nemzetek kooperatívabb hozzáállása nélkül csupán részeredmények érhetők el.

Megoldási javaslatot a szomáliai kalózkodás problematikájára

Warden szerint a szomáliai kalózkodás elleni küzdelemnek három sarkalatos pontja van, amelyek egyidejű teljesítése nélkül nem várható lényeges előrelépés a probléma megoldásában. Ezek közé tartozik a kalózellenes „koalíció” kialakítása, vagyis a küzdelem katonai oldala, a „tengerészeti közösség”, vagyis a kereskedelmi hajózás összefogása, végül pedig a cselekvőképes szomáliai kormány létrejötte.¹⁰⁸ Az alábbiakban e három tényezőt vizsgáljuk meg részletesebben.

A fentebb ismertetett ENSZ BT határozatokból egyértelműen kitűnik, hogy a kalózkodás elleni küzdelemben az ENSZ kiemelt fontosságot tulajdonít a nemzetközi együttműködésnek, és lényeges szerepet szán a hatékony fellépésre képes, vagyis a szükséges eszközökkel, illetve technikai képességekkel rendelkező nemzetközi szervezeteknek.

A többnemzeti együttműködés a szomáliai partok menti nemzetközi tengeri szakaszon csak fokozatosan alakult ki. 2008. augusztus 22-én az USA vezetésével kialakítottak egy tengeri biztonsági járőrözési területet, amelynek célja volt, hogy ütköző zónaként működjön a szomáliai partszakasz és a dél-jemeni hajózási ösvény között. A kijelölt tengeri szakaszon amerikai, kanadai, francia és brit hajók járőröztek, emellett Kanada és Hollandia tengeri kíséretet biztosított a Mombassából

¹⁰⁶ UNSCR 1918, 4. pont

¹⁰⁷ Amíg Oroszország képviselője – hangsúlyozva a Határozat fontosságát – úgy vélte, hogy az ENSZ BT egyértelmű üzenetet küldött arra vonatkozóan, hogy a nemzetközi közösség eltökélt a kalózkok büntetlenül maradása elleni küzdelemben, addig Uganda képviselője a kalózkodás problémájának nemzetközi jellegét hangsúlyozta, és további nemzetközi kalózellenes erőfeszítések megtételét tartotta szükségesnek. Álláspontja szerint a probléma gyökerét kellene hatékonyabban és átfogóbb módon megközelíteni, különös tekintettel Szomália instabilitására, amely az Átmeneti Szövetségi Kormány és a nemzeti intézmények megerősítése révén oldható meg. Ld. Security Council, Unanimously Adopting Resolution 1918 (2010), Calls On All States To Criminalize Piracy Under National Laws. Security Council, 6301st Meeting (AM).

<http://www.un.org/News/Press/docs/2010/sc9913.doc.htm> (Letöltés: 2010. május 20.)

¹⁰⁸ WARDEN, James (3): U.S. troops' anti-piracy mandate stops short of land efforts – Stars and Stripes (March 31, 2009). <http://www.stripes.com/news/u-s-troops-anti-piracy-mandate-stops-short-of-land-efforts-1.89735> (Letöltés: 2009. április 20.)

Mogadishuba tartó World Food Programme élelmiszersegélyt szállító hajók számára. 2008 novemberéig az ENSZ somáliai Állandó Missziója megerősítette, hogy az alábbi államok működnek együtt a Szomáliai Átmeneti Szövetségi Kormánnyal a kalózkodás elleni harcban: Kanada, Dánia, Franciaország, India, az Orosz Föderáció, Spanyolország és az USA. Emellett Kanada, Dánia, Franciaország, Spanyolország és az USA azt is megerősítette az ENSZ-nél, hogy tengerészeti egységeket küldtek a somáliai partok közelébe a kalózkodás és a tengeri rablások elleni harc érdekében, összhangban az ENSZ BT 1816 (2008) számú határozatával.¹⁰⁹

A NATO szerepe a kalózkodás elleni küzdelemben

Amennyiben a korábbiakban kifejtettek alapján elfogadjuk, hogy az államok eszköztárában a haditengerészet jeleníti meg azt a képességet, amely kikényszerítheti a nemzetközi jogot a nyílt tengeren, és annak megfelelően, bizonyos esetekben eljárhat olyan hajókkal szemben is, amelyek más lobogó alatt hajóznak, szükségképpen felmerül a kérdés: van-e szerepe a NATO-nak a kalózkodás elleni küzdelemben? Másként megfogalmazva: részt vehet-e, vagy netán részt kell-e vennie a NATO-nak, mint nemzetközi szervezetnek az ilyen jelegű műveletekben?

A kérdésre történő válaszadás csupán további kérdések előzetes megválaszolása után lehetséges. Ide sorolnám mindenekelőtt a következőket:

- 1) Miért indokolt, hogy a NATO a kalózkodás problémájával foglalkozzon?
- 2) Vannak-e a NATO-nak erre alkalmas eszközei?
- 3) Kinek a jogát, joghatóságát kívánja a NATO érvényre juttatni, kikényszeríteni?

Tekintsük át ezeket részleteiben!

- 1) A kalózellenes műveletekben való NATO-részvételhez fűződő érdek viszonylag egyszerűen körvonalazható: a veszélyeztetett területeken elterjedt kalózkodás már nem csupán a közvetlen térség, hanem más területek jólétére, gazdasági biztonságára is káros hatással van. A Szomália partjainál napjainkban tapasztalható kalózkodás egyike azon új kihívásoknak, amelyekkel a NATO-nak szembe kell néznie, és amelyek hatásával szembeni küzdelem a biztonságot és a stabilitást támogatja, így összhangban van az 1999-s Stratégiai Konceptióban megfogalmazottakkal.

Mindemellett az Észak-atlanti Szerződés¹¹⁰ 2. cikke szerint „... a felek hozzá fognak járulni ahhoz, hogy tovább fejlesszék a békés és baráti kapcsolatokat (...) a biztonság és a jólét feltételeinek előmozdítása révén”. A nyílt tengeren széles körben elterjedt jogszerűtlen tevékenységek vélhetően nem járulnak hozzá a nemzetközi stabilitáshoz és a jóléthez. Értelemszerűen tehát az ilyen jellegű tevékenységek megszüntetésében való részvétel a NATO-nak is feladata. A NATO főtitkára többször is hangoztatta, hogy a NATO-hadihajókat segítségül lehet hívni a tengeri utak megvédése céljából.¹¹¹

¹⁰⁹ Report of the Secretary-General on the situation in Somalia, p. 12, para. 54–55.

¹¹⁰ The North Atlantic Treaty. Washington D.C. (4 April 1949). http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm (Letöltés: 2009. február 2.)

¹¹¹ Kalóz, vagy terrorista támadás veszélye esetén a NATO hadihajókat segítségül hívhatók a Nyugat-Afrikából származó olaj- vagy földgázzállítmányok megvédése céljából.(...) Ami az olajt és a földgázt illeti, úgy gondolom, hogy a NATO-nak szerepe lehet a tengeri útvonalak megvédésében. (Jaap de

Megemlíthető ugyanakkor az is, hogy a NATO valamennyi tagállama vagy ratifikálta az UNCLOS-t, vagy annak a kalózkodással kapcsolatos rendelkezéseit úgy tekinti, mint amelyek a nemzetközi szokásjog részei. Mindez hivatkozási alap lehet arra vonatkozóan, hogy a NATO-tagállamoknak a Szövetség keretein belül is együtt kell működniük a kalózkodás visszaszorítása érdekében. Amennyiben ezt nem tennék, akkor elmulasztanák a „*lehető legteljesebb mértékben történő együttműködés*”-re vonatkozó kötelezettségük¹¹² teljesítését. Tegyük fel, hogy egy kereskedelmi hajót olyan helyen foglalnának el a kalózkodók, ahol NATO tengerészeti egységek is vannak a közelben, és ezen egységek, illetve az abba tartozó hajók nem tennének meg mindent a hatékony fellépés érdekében. Nyilvánvaló, hogy a Szövetség meglehetősen negatív véleményekre számíthatna a nemzetközi közösség részéről.¹¹³

- 2) A NATO bebizonyította, hogy képes fellépni a műveletek széles skáláján, ezért például az Afrika keleti partjainál a nyílt tengeren tapasztalható kalózkodással szembeni fellépés sem haladja meg a NATO technikai képességeit. A NATO-alakulatok egyre gyakoribb területen kívüli (out of area) alkalmazása révén a tengerészeti egységek olyan földrajzi területeken is bevetethők, ahol a kalózkodás napjainkban komoly gondot jelent. Az igénybe vehető eszközökkel kapcsolatban azonban annyit mindenképpen rögzíteni kell, hogy a NATO, mint nemzetközi szervezet, nem rendelkezik saját regisztrálású hajókkal, ezért amennyiben kollektív módon kíván bármilyen joghatóságot érvényesíteni a nyílt tengeren közlekedő hajókkal szemben, akkor ehhez mindenképp a hadihajót regisztráló állam beleegyezését is be kell szereznie.

Jóllehet a NATO-nak nincsenek rendőri erői, de rendelkezik két, fregattokból és rombolókból álló tengeri állandó csoporttal (Standing NATO Maritime Group – SNMG), amelyek képesek lehetnek rendészeti (law enforcement) típusú feladatok végrehajtására például a kalózkodók szemben. A NATO-nak tehát nem kell attól tartania, hogy nincsenek megfelelő technikai eszközei, a kérdés csupán az marad, hogy bizonyos aktívabb kalózellenes tevékenység mennyiben minősül jogos NATO-feladatnak?¹¹⁴

- 3) A joghatóság kikényszerítésével kapcsolatban – *Reed* szerint – mindenképp azt szükséges tisztázni, hogy egy ilyen célú NATO-művelet esetében kinek a joghatóságát kívánjuk érvényesíteni. A NATO ugyanis nem egy állam, és mint ilyen, önmagában nincs joghatósága. A NATO-nak nincsenek jogalkotó hatóságai, nincs NATO-bíróság,¹¹⁵ és nincs NATO-rendőrség sem. Amennyiben tehát a kalózkodókat valamely NATO alakulathoz tartozó hadihajó fogja el, nem lehet majd NATO-bíróság elé vinni az ügyet ítélethozatalra, hanem szükségképp valamely nemzeti bíróságnak kell döntenie.

Reed véleménye szerint, abból kiindulva, hogy nincs „NATO-joghatóság”, úgy kellene érvelnünk, hogy a NATO nem kényszeríthet ki semmilyen joghatóságot. Ugyanakkor azonban a NATO, mint minden más nemzetközi szervezet, valamilyen mértékben megjeleníti a tagjainak összességét is. Vannak ugyan

Hoop Scheffer, NATO főtitkár, 2006. május 2.) Idézi REED, Darren (2): The Exercise of Enforcement Jurisdiction on the High Seas: Exemptions to Exclusive Jurisdiction of the Flag State. (Part 3. The Effect on NATO Operations at Sea) In NATO Legal Gazette, No. 16, 30 September 2008. Ed.: ACT/SEE Legal Office. p. 9.

¹¹² Ld UNCLOS, 100. Cikk

¹¹³ REED (2), p. 10.

¹¹⁴ REED (2), p. 8.

¹¹⁵ Kivéve a NATO Fellebbviteli Bíróságot (NATO Appeals Board), amely a NATO polgári alkalmazottainak ügyeiben dönt.

bizonyos feladatok és szerepek (mint például a kalózkok bíróság előtti felelősségre vonása), amelyek végrehajtására csupán az egyes államok képesek, ezen megkötés azonban nem zárja ki teljesen azt, hogy a NATO a felmerülő feladatok némelyikét koordinálja, vagy másokat akár maga hajtson végre. A saját joghatóság hiánya tehát nem szabad, hogy önmagában magakadályozza a NATO-t abban, hogy fenntartsa a nemzetközi jog szabályainak érvényesülését, vagy megkönnyítse mások ez irányú tevékenységét.¹¹⁶

Visszatérve tehát az alapkérdéshez, a fentiek fényében azt is meg kell vizsgálnunk, hogy a NATO, mint nemzetközi szervezet, jogilag fel van-e hatalmazva a kalózokkal szembeni fellépésre, és amennyiben nem cselekszik, ez valamilyen jogi kötelezettség megszegését jelenti-e?

A nemzetközi jog meglehetősen nagy cselekvési szabadságot ad azoknak, akik a kalózokkal szemben fel kívánnak lépni. Az ENSZ Tengerjogi Egyezménye (Egyezmény) kifejezetten felhívja az államokat, hogy működjenek együtt a lehető legteljesebb mértékben a nyílt tengeren történő kalózkodás visszaszorítása érdekében. Mindez igen erős kötelezettséget jelent az Egyezményt aláíró államok számára. A kérdés ezek után annyiban merül fel, vajon ezek az államok elmulasztják-e az együttműködési kötelezettségüket akkor, ha nem hatalmazzák fel a hadihajóikat, hogy – akár külön, akár más, hasonló kötelezettséggel rendelkező államokkal közösen – fellépjenek a kalózkodás ellen annak visszaszorítása érdekében. Erősen feltételezhető, hogy e hatáskör visszatartásával az említett államok elmulasztják az említett együttműködési kötelezettségük teljesítését.

Ugyanakkor, ha az érintett hajók az Állandó NATO Tengerészeti Csoportba (SNMG) tartoznak, a NATO hasonlóképpen elmarasztható lenne-e fenti kötelezettség megszegése miatt? Nagy valószínűséggel nem, hiszen a NATO nem részese az UNCLOS-nak és ezért nem is marasztható el nem létező kötelezettségének megszegése miatt. Ugyanígy nem a NATO dolga annak biztosítása, hogy az államok betartsák nemzetközi kötelezettségeiket.

Amennyiben tehát a NATO-nak nincs ilyen jellegű jogi kötelessége az ENSZ Tengerjogi Egyezménye alapján, származtathat-e bárminemű jogkört az Egyezményből? Általában egy nemzetközi egyezmény – legalábbis az érintett ország beleegyezése nélkül – nem ró kötelezettséget vagy ad valamilyen jogot olyan állam számára, amely nem részese ezen egyezménynek. Ugyanakkor *Reed* úgy véli, az UNCLOS kalózkodással kapcsolatos rendelkezései bizonyítékul szolgálnak arra, hogy a részes felek reménykedtek abban, miszerint valamennyi állam együtt fog működni a kalózkodás visszaszorításában, és szándékukban állt valamennyi államra (és bizonyosan az államok olyan csoportjára is, amely az Egyezményben részes legalább egy államot magában foglalja) az ezzel kapcsolatos cselekvési jogot ráruházni.¹¹⁷

Fenti gondolatmenetet továbbgördítve *Reed* kifejti, hogy a kalózkodás visszaszorítására vonatkozó szabályok a nemzetközi szokás alapján kötelezőek az Egyezményben nem részes államokra is.¹¹⁸ Habár a NATO nem egy állam, mégis

¹¹⁶ Történhet ez például a NATO hajózási központ által összegyűjtött, a jogszerűtlen magatartásokról szóló jelentések átadása révén, amelyek alapján az érintett államok illetékes hatóságai megtehetik a szükséges intézkedéseket. Ld. REED (2), p. 7.

¹¹⁷ REED (2), p. 10.

¹¹⁸ Ld. A nemzetközi szerződések jogáról szóló 1969. évi Bécsi Egyezmény 38. Cikkét. *Reed* úgy véli, hogy azok az államok is, amelyek nem ratifikálták az UNCLOS-t (pl. az USA), kötelesek tekintettel

nehéz lenne úgy érvelni, hogy a NATO-nak nem kell figyelemmel lennie a nemzetközi jog szabályaira, amelyek – leegyszerűsítve a dolgot – bizonyos cselekvéseket megengednek, másokat pedig tilalmaznak. A kalózkodás elleni intézkedések foganatosítása ilyen megengedett cselekvésnek minősül. Ebből következően a NATO – jóllehet, nincs erre vonatkozóan önálló kötelezettsége – jogszerűen léphet fel a kalózkodással szemben kollektív módon, a tagállamok által az Állandó NATO Tengerészeti Csoportba (SNMG) rendelkezésre bocsátott hajók révén. Annak a kérdésnek a megválaszolása viszont már a politikusok dolga, hogy indokolt-e a NATO-nak így cselekednie.¹¹⁹

A politikai döntés pedig 2008. október 9-én, a NATO védelmi miniszterek budapesti informális találkozásán megszületett: az ENSZ kérésének megfelelően a NATO védelmi miniszterei felhatalmazták a NATO tengerészeti egységeit, hogy vegyenek részt World Food Programme (WFP) azon hajóinak megvédésében, amelyek a humanitárius katasztrófa sújtotta Szomáliának szánt segélyküldeményeket szállítják.¹²⁰ A NATO európai erőinek akkori főparancsnoka, *John Craddock* tábornok úgy fogalmazott, hogy *“... a kalózok által megjelenített veszély valós és a világ számos részén egyre súlyosabb, ezért az erre a veszélyre adott NATO-válasz jól illusztrálja a NATO azon képességét, hogy gyorsan alkalmazkodjon az új biztonsági kihívásokhoz”*.¹²¹

A NATO hozzáállását a problémához egyébiránt jól tükrözi a NATO főtitkárának 2008. november 20-i kijelentése, amely szerint a NATO kész segíteni Afrika biztonsági körülményeinek javításában, de elvárja a kontinens országaitól, hogy elsősorban ők találjanak megoldást a szomáliai kalózok elleni hatékony fellépésre.¹²² Ezek alapján a NATO megindította kalózellenes műveleteit, összhangban a vonatkozó ENSZ BT határozatokban foglaltakkal, és együttműködve a kalózok elleni fellépésre kész más nemzetközi szereplőkkel (például az EU-val).

A 2008 októberében beindított Operation Allied Provider művelet célja az ENSZ World Food Programme tengeri segélyszállítmányainak kísérése volt a veszélyes tengeri szakaszokon. Emellett NATO-hadihajók őrzésként kezdtek Szomália partjainál a kalózok elrettentése céljából. Feladataik végrehajtása során a NATO rendelkezésére bocsátott hadihajók a jóváhagyott művelet-végrehajtási szabályaik (Rules of Engagement), a vonatkozó nemzetközi jogi szabályok, továbbá saját nemzeti előírásaik szerint fegyveres erőt is alkalmazhattak a kalózzal szemben.

A politikai döntés értelmében a NATO hét hajót küldött, hogy vegyenek részt a szomáliai partok melletti kalózkodás elleni katonai fellépésben. A 2. sz. Állandó

lenni a kalózkodás visszaszorítására vonatkozó kötelezettségre, mivel a szokásjogból ez következik. Hasonló kötelezettséget tartalmazott ugyanis már az UNCLOS elődje, az 1958. évi Nyílt Tengeri Konvenció 14. Cikke is, miszerint „valamennyi állam a lehető legteljesebb mértékben köteles együttműködni a nyílt tengeren, vagy valamely állam joghatóságán kívül található bármely területen a kalózkodás visszaszorítása érdekében”. Ez utóbbi egyezményt egyébként az USA Szenátusa is ratifikálta 1960. május 26-án.

¹¹⁹ REED (2), pp. 10–11.

¹²⁰ Focus on NATO's operations in Budapest – Internet:

http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_45982.htm? (Letöltés: 2009. április 3.)

¹²¹ Standing NATO Maritime Group transits Suez Canal en-route to anti-piracy duties.

http://www.afsouth.nato.int/JFCN_PressRelease/2008releases/JFCN_08_08.html (Letöltés: 2008. november 25.)

¹²² Ld. A NATO segít, de elsősorban Afrikának kell megoldást találnia.

<http://www.stop.hu/articles/article.php?id=413721> (Letöltés: 2008. november 28.)

Tengerészeti Csoport (SNMG-2)¹²³ részéről a műveletben német, görög, olasz, brit és amerikai hajók voltak érintettek, feladatuk pedig elsősorban a humanitárius segélyeket szállító és más kereskedelmi hajók védelme volt.¹²⁴ A NATO eredményesnek értékelte a két hónapig tartó műveletet, amely során a hadihajók nyolc alkalommal hajtottak végre kísérési feladatot több mint 32 ezer mérföldön keresztül, biztosítva ezzel 30 ezer tonna humanitárius segély megérkezését Szomáliába.¹²⁵

2009. március 24-én a NATO Operation Allied Protector néven újraindította szomáliai kalózzellenes műveleteit azzal a küldetéssel, hogy segítsen az Ádeni-öbölben, továbbá az Afrika szarvánál előforduló kalóztevékenységek elrettentésében, a támadások elleni védekezésben, illetve a támadások megghiúsításában. A 2009. június 29-ig tartó műveletekben az SNMG-1 (portugál, kanadai, holland, spanyol és amerikai) hajói vettek részt, amelyek fő tevékenységi területe a kelet-atlanti térség szokott lenni, de a NATO igényei szerint bárhova telepíthetők. Június 29-étől az SNMG-2 vette át a művelet végrehajtását olasz, görög, török, brit és amerikai hajókkal. A művelet végrehajtása érdekében az SNMG-2 a NATO northwoodi Haditengerészeti Parancsnoksága, illetve a lisszaboni Összhaderőnemi Parancsnokság alárendeltségébe került.¹²⁶

Az Operation Ocean Shield műveletet az Észak-atlanti Tanács 2009. augusztus 17-én hagyta jóvá, és a tervek szerint 2012 végéig fog tartani. A feladatvégrehajtásban az SNMG-1 és az SNMG-2 egymást felváltva vesz részt. Az Operation Ocean Shield művelet alapvetően a NATO korábbi kalózzellenes misszióra épül, de a NATO új elemmel egészítette ki kalózzok elleni harcot: felajánlotta a régió országainak, hogy amennyiben ezt kérik, segítséget nyújt a saját kalózzellenes képességek kifejlesztésében. A művelet ezen új eleme azt a célt szolgálja, hogy kiegészítse a térségben működő nemzetközi szervezetek és katonai erők erőfeszítéseit, és az új nemzeti képességek kialakítása révén hozzájáruljon az Afrika szarvánál a tengeri biztonsági problémák tartós megoldásához.¹²⁷

Az Európai Unió részvétele a szomáliai kalózkodás elleni küzdelemben

Az Európai Uniónak a szomáliai rendezéshez fűződő elkötelezettsége nyilvánvaló: politikai, humanitárius és biztonsági tevékenységével egyaránt a stabilizációt igyekszik előmozdítani. A Djiboutiban 2008. augusztus 19-én aláírt béke-megállapodás¹²⁸ végrehajtásának támogatása mellett az EU tevékenyen járul hozzá

¹²³ Az SNMG-2 a NATO nápolyi Haditengerészeti Parancsnokság (CC-Mar Naples) műveleti irányítása (operational control) alá tartozik, felelősségi területe elsősorban a Földközi-tenger, de a NATO igényei szerint bárhova telepíthető. A többnemzetiségű csoporthoz egyébként német, görög, olasz, holland, spanyol, török, brit és amerikai hajók tartoznak, amelyek felett az érintett nemzetek fenntartják a teljes parancsnoki jogkört (full command).

¹²⁴ Counter-piracy operations. North Atlantic Treaty Organization.

http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_48815.htm#provider (Letöltés: 2010. augusztus 10.)

¹²⁵ Successful completion of NATO mission Operation Allied Provider.

<http://www.nato.int/shape/news/2008/12/081212a.html> (Letöltés: 2009. május 2.)

¹²⁶ Counter-piracy operations, ibid.

¹²⁷ A NATO Operation Ocean Shield műveletéről részletesebben ld. Operation Ocean Shield Current News. http://www.manw.nato.int/page_operation_ocean_shield.aspx (Letöltés: 2010. október 12.)

¹²⁸ A Megállapodás szövegét ld. Full Text of Djibouti Agreement. World News Journal (11 June, 2008). <http://africannewsanalysis.blogspot.com/2008/06/full-text-of-djibouti-agreement.html> (Letöltés: 2008. november 1.)

a szomáliai biztonsági körülmények javításához, egyebek mellett a szomáliai biztonsági erők képzése révén. Az EU-ból származó humanitárius segélyek értéke 2008-ban elérte a 44 millió eurót (szemben az egy évvel korábbi 17 millió euróval). Nem véletlen tehát, hogy sokan az EU-t tekinthetik Szomália legnagyobb donorjának,¹²⁹ mindazonáltal közvetlen érdeke is fűződik ahhoz, hogy a segélyszállítmányok célba juttatását semmi/senki ne veszélyeztesse.

Tekintettel azonban a Szomáliának szánt segélyszállítmányokat ért rendszeres kalóztámadásokra, az Európai Unió Tanácsa 2008. szeptember 19-én közös akciót fogadott el, amely – az ENSZ BT 1816. számú határozatának végrehajtását támogatva – egy katonai koordinációs cselekvési programot (EU NAVCO) indított el annak érdekében, hogy támogassa a tagállamokat abban, hogy haditengerészeti egységeket telepítsenek a térségbe. Az együttműködés megkönnyítése érdekében az EU egy brüsszeli székhelyű koordinációs egység (coordination cell) létrehozásáról is döntött.¹³⁰

A 2008. november 10-én elfogadott közös akció¹³¹ alapján elindított „Atalanta” fedőnevű (EUNAVFOR Somalia), 12 hónapra szóló¹³² művelet az EU első tengeri katonai művelete, amelynek végrehajtására a Közös Biztonság- és Védelempolitika¹³³ keretében került sor. A művelet célja, hogy – az ENSZ BT 1814 (2008), 1816 (2008), 1838 (2008), 1846 (2008) és 1897 (2009) számú határozatai alapján – hozzájáruljon a szomáliai éhezők számára segélyeket szállító WFP hajóinak, illetve a szomáliai partoknál közlekedő más, védtelen hajóknak a védelméhez, továbbá a szomáliai partok menti kalózkodás és fegyveres rablások elrettentéséhez, megelőzéséhez és elfojtásához.¹³⁴

A résztvevő hajók Szomália és a szomszédos országok partjaitól mintegy 500 tengeri mérföldes távolságig tevékenykednek. Mandátumuk magában foglalja:

- a WFP által bérelt hajók számára történő segítségnyújtást, ide értve fegyveres egységek telepítését e hajók területére;¹³⁵
- az Atalanta-egységek járőrözési körzetében közlekedő, más kereskedelmi hajó eseti védelmét;

¹²⁹ EU Engagement in Somalia, Factsheet, EU Council Secretariat (December 2008).

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/081217-FACTSHEET_EU_ENGAGEMENT_SOMALIA.pdf (Letöltés: 2009. január 9.)

¹³⁰ Council Joint Action 2008/749/CFSP of 19 September 2008 on the European Union military coordination action in support of UN Security Council resolution 1816 (2008) (EU NAVCO). Official Journal of the European Union, L 252 (20.9.2008)

¹³¹ Council Joint Action 2008/851/CFSP of 10 November 2008 on a European Union military operation to contribute to the deterrence, prevention and repression of acts of piracy and armed robbery off the Somali coast. Official Journal of the European Union, L 301 (12.11.2008)

¹³² Council Joint Action 2008/851/CFSP, 16. Cikk, 3. bekezdés. A 12 hónapot attól a naptól kellett számítani, amikor az EU kinyilvánította a műveletben résztvevő erők kezdeti műveleti képességét (initial operating capability), ami 2008. december 13-án megtörtént. A teljes műveleti képességet a részt vevő erők 2009 februárjában érték el. Ld. EUNAVFOR Somalia.

<http://www.consilium.europa.eu/showPage.aspx?id=1518&lang=en> (Letöltés 2010. szeptember 3.) A művelet tényleges elindítására egyébként 2008. december 8-án került sor. Ld. Council Decision 2008/918/CFSP of 8 December 2008 on the launch of a European Union military operation to contribute to the deterrence, prevention and repression of acts of piracy and armed robbery off the Somali coast (Atalanta) - Official Journal of the European Union, L 330 (9.12.2008)

¹³³ Common Security and Defence Policy (CSDP)

¹³⁴ Council Joint Action 2008/851/CFSP, 1. Cikk 1. bekezdés

¹³⁵ Fegyveres egységeknek a WFP által bérelt hajók fedélzetére telepítése esetén az EU-nak külön megállapodást kell kötnie az érintett hajó lobogója szerinti állammal a fegyveres egységek kiváltságairól és mentességeiről. Ld. Council Joint Action 2008/851/CFSP, 13. Cikk

- a szomáliai partok mentén azon területek figyelemmel kísérését, ahol fennáll a veszély, hogy az említett tiltott tengeri tevékenységek előfordulnak;
- az elrettentéshez, a megelőzéshez, illetve a beavatkozáshoz szükséges intézkedések megtételét, ide értve a fegyveres erő alkalmazását is, hogy véget vessenek a kalózkodásnak és a tengeri rablásoknak azon a területen;
- a felelősségre vonás érdekében a kalózkodásban, tengeri fegyveres rablásokban résztvevő, vagy azzal gyanúsítható személyek elfogását, letartóztatását, az általuk használt hajóknak, illetve ezen hajók fedélzetén levő javaknak a lefoglalását, és a letartóztatott személyeknek, illetve a lefoglalt javaknak az eljárást lefolytató állam részére történő átadását;
- kapcsolattartást azon államokkal és nemzetközi szervezetekkel, amelyek a szomáliai partok menti kalózkodás elleni harcban részt vesznek, ide értve a Tartós Szabadság (Enduring Freedom) műveletben keretében feladatot végrehajtó Combined Task Force 150 tengerészeti egységeit is.¹³⁶

Döntésével az EU Tanácsa arra is lehetőséget biztosított, hogy nem EU-tagállamok is csatlakozzanak az Atalanta művelethez, amelynek azonban feltétele: külön megállapodás kötése az EU-val. Figyelemre méltó, hogy amennyiben az együttműködő harmadik ország jelentős mértékben¹³⁷ hozzájárul az EU-művelethez, a végrehajtás során erői hasonló jogokkal és kötelezettségekkel rendelkeznek, mint bármely EU-tagállam egységei.¹³⁸

Külön szabályozást nyert a művelet során letartóztatott személyek és lefoglalt javak átadásának kérdése. Ez alapján – hivatkozva az UNCLOS 105. cikkére, valamint Szomália előzetes beleegyezésére a műveletben résztvevő országok által történő joghatóság gyakorlásához, a letartóztatott személyeket, illetve a lefoglalt javakat át kell adni:

- a) műveletben részt vevő, és a letartóztatást vagy lefoglalást foganatosító hajó lobogója szerinti EU- vagy harmadik állam illetékes hatóságainak; vagy
- b) ha ezen állam nem tudja, vagy nem akarja joghatóságát gyakorolni, annak a – műveletben részt vevő – EU-tagállamnak, vagy harmadik államnak, amely a letartóztatott személyek, illetve lefoglalt javak felett gyakorolni kívánja a joghatóságát.¹³⁹

Kiemelendő az a garanciális szabály, miszerint harmadik államnak történő átadásra csak abban az esetben kerülhet sor, amennyiben ennek körülményeit az átadó és az átvevő országok között előzetesen tisztázták, így különösen az, hogy a végrehajtásra a nemzetközi jog rendelkezéseinek (elsősorban az emberi jogi szabályoknak) a figyelembe vételével kerül.¹⁴⁰

Az Atalanta-műveletben részt vevő erők jogállását Szomáliában az EU és a Szomáliai Köztársaság között 2008. december 31-én aláírt megállapodás szabályozza, rögzítve az EU személyzet kiváltságait és mentességeit, e körben mindenekelőtt:

¹³⁶ Council Joint Action 2008/851/CFSP, 2. Cikk

¹³⁷ Úgy vélem, hogy a végrehajtást illetően potenciális értelmezési nehézséget jelenthet annak eldöntése, hogy mikortól tekinthető egy hozzájárulás jelentősnek.

¹³⁸ Council Joint Action 2008/851/CFSP, 10. Cikk

¹³⁹ Council Joint Action 2008/851/CFSP, 12. Cikk 1. bekezdés

¹⁴⁰ Az átvevő félnek azt is garantálnia kell, hogy az átadott személlyel szemben nem fog halálbüntetést végrehajtani, és a felelősségre vonási eljárás folyamán nem kerül sor kínzásra, vagy másfajta kegyetlen, illetve embertelen bánásmódra. Ld. Council Joint Action 2008/851/CFSP, 12. Cikk 2. bekezdés.

- az EUNAVFOR-hajók, -repülőgépek, és -dokumentumok sérthetlenségét;
- az EUNAVFOR-személyzet büntető, polgári és adminisztratív eljárások alóli mentességét a fogadó államban minden körülmények között;
- azt, hogy az EUNAVFOR jogosult a fogadó ország szárazföldi területén (land territory), belső vizein is megtenni a szükséges intézkedéseket a saját hajók, repülőgépek és más eszközök, illetve a védelme alatt álló más hajó megvédéséhez külső támadással szemben;
- az EUNAVFOR és személyzete kártérítési felelősségét.¹⁴¹

A művelet eredményes végrehajtása érdekében hasonló tartalmú megállapodást kötött az EU Djiboutival is 2009. január 5-én.¹⁴²

Az EU 2008. decemberi hivatalos tájékoztatása szerint a northwoodi (Anglia) tengerészeti parancsnokság által irányított műveletben egyidőben körülbelül 1200 fő, legfeljebb 6 fregatt és 3 tengeri járőr-repülőgép vett részt.¹⁴³ A műveletek tervezett közös költsége 8,3 millió euró volt.¹⁴⁴ A 2010. októberi állapot szerint az EUNAVFOR keretében már több mint 20 hajó és repülőgép tevékenykedik, és több mint 1800 katona vesz részt a műveletben. A kalózellenes tengerészeti akciók során ugyanakkor nem csupán EU-tagállamok (Belgium, Franciaország, Görögország, Hollandia, Luxemburg, Németország, Olaszország, Spanyolország és Svédország) működnek együtt, hanem nem EU országok (Norvégia, Horvátország, Montenegró és Ukrajna) is részt vesznek az Atalanta műveletben.¹⁴⁵

Harmadik országok részvétele

A kalózellenes küzdelmekbe harmadik (nem NATO vagy EU) országok is bekapcsolódtak. Oroszország mellett több távol-keleti nagyhatalom, köztük India, Kína¹⁴⁶ (három hajóval) és Japán is úgy döntött, hogy csatlakozik a szomáliai partok

¹⁴¹ Agreement between the European Union and the Somali Republic on the status of the European Union-led naval force in the Somali Republic in the framework of the EU military operation Atalanta – Official Journal of the European Union, L 10 (15.1.2009)

¹⁴² Agreement between the European Union and the Republic of Djibouti on the status of the European Union-led forces in the Republic of Djibouti in the framework of the EU military operation Atalanta – Official Journal of the European Union, L 33 (3.2.2009)

¹⁴³ A német parlament (Bundestag) 2008. december 19-én döntött az EUNAVFOR Somalia műveletekhez történő német hozzájárulásról, amely magában foglalta egy fregatt (*FGS Karlsruhe*) rendelkezésre bocsátását is. A Karlsruhe néhány nappal később, 2008. december 25-én eredményesen vert vissza egy kalóztámadást, amelyet egy 65000 tonnás egyiptomi tartályhajó (*MV Wadi Al Arab*) ellen intéztek az Ádeni Öbölben. Ld. Operation ATALANTA's First Pirate Engagement (27 December 2008). <http://www.eunavfor.eu/2008/12/operation-atalantas-first-pirate-engagement/> (Letöltés: 2009. január 9.) A kalózellenes akciókban való aktív német részvételt külön indokolja, hogy mint a fogyasztási javak egyik vezető exportőre, Németország rendelkezik a világ legnagyobb konténerhajó flottájával, amely a teljes konténermennyiség 36 %-át jelenti. Ld. KULISH, Nicholas: Legal Hurdles in West Slow Pursuit of Pirates – The New York Times (November 28, 2008). <http://www.nytimes.com/2008/11/29/world/europe/29pirates.html> (Letöltés: 2008. december 20.)

¹⁴⁴ Military operation of the EU – EU NAVFOR Somalia – EU, ESDP, December 2008. http://consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/081208FactsheetEU_NAVFOR-v_2_EN.pdf (Letöltés: 2008. december 9.)

¹⁴⁵ EU naval operation against piracy (EUNAVFOR Somalia - Operation ATALANTA). http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/missionPress/files/101005%20Factsheet%20EU%20NAVFOR%20Somalia%20-%20version%2022_EN.pdf (Letöltés: 2010. október 8.)

¹⁴⁶ Annak fényében, hogy az elfogott kalózkodat – fő szabály szerint – az elfogó hadihajó államának joga szerint kell felelősségre vonni, érdekes kérdéseket vethet fel az, hogy Kínában még napjainkban

mellett járőröző nemzetközi flottához. A források nem felejtik el megemlíteni, hogy Kínának ez az első haditengerészeti akciója a Csendes-óceánon kívül. Ugyanígy a japán haditengerészetnek is ez az első tengeri rendőrségi feladata a második világháború vége óta, tekintettel a japán alkotmányban foglalt azon korlátozásra, miszerint a japán haditengerészet csak japán zászló alatt hajózik, vagy japán állampolgárokat szállító hajókat védhet.¹⁴⁷

CTF 150, CTF 151

A szomáliai kalózkodás elleni multilaterális fellépés egyik hatékony eszközét jelentik az amerikai irányítás alatt tevékenykedő nemzetközi tengerészeti erő (Combined Maritime Force – CMF) is. A többnemzeti alakulat jelenleg 3 különálló harccsoportból (task force) áll: CTF 150, CTF 151 és CTF 152.

A tengerészeti erőt az együttműködő államok (különösen Ausztrália, Franciaország, Németország, Olaszország, Pakisztán, Kanada, Dánia, Törökország, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia) által rendelkezésre bocsátott, megközelítőleg negyven hajó jelenti. Az ide tartozó hajók több mint 2,5 millió négyzetmérföldnyi területen őrzik a nemzetközi vizeken, és hajtják végre koordinált műveleteket az adott régió biztonságának előmozdítása érdekében. A CMF fő feladati közé tartozik a terrorizmus elleni küzdelem, a kalózkodás megakadályozása, az ember- és drogcsempészet csökkentése, valamint a jogszerű tevékenységet folytató tengerészek számára biztosabb tengeri környezet megteremtése. E körben a CMF fellép a felelősségi területén megjelenő erőszakos és szélsőséges cselekményekkel, valamint a terrorista hálózatokkal szemben; az általános biztonság és stabilitás előmozdítása érdekében együttműködik regionális és más szervezetekkel; hozzájárul ahhoz, hogy az adott régió országai tengerészeti képességeiket megerősítsék, továbbá, amennyiben erre felkérést kap, részt vesz környezeti és humanitárius válsághelyzetek megoldásában.¹⁴⁸

A CMF egységei közül – témánk szempontjából – a Combined Task Force (CTF) 150 és 151 elnevezésű alakulatok érdemelnek külön említést.¹⁴⁹ A CTF 150 amerikai és más szövetséges államok terrorizmus-ellenes, illetve kalózkodás-ellenes feladatokkal megbízott hadihajóiból áll, és főként amerikai logisztikai támogatás mellett működik. Az Enduring Freedom művelet megindításával összefüggésben a CTF 150 egység 2002 óta folytat tengerészeti biztonsági műveleteket (Maritime Security Operations – MSO) az Ádeni-öbölben, az Ománi-öbölben, az Arab-tengeren, a Vörös-tengeren, valamint az Indiai-óceánon.¹⁵⁰

is végeznek ki embereket kalózkodás miatt. Ld. China executes pirates. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/622435.stm> (Letöltés: 2009. január 20.)

¹⁴⁷ A kínai flotta is kivonult a kalózok ellen. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20081226-harom-hajot-kuld-kina-szomalia-partjaihoz-a-kalozok-ellen.html> (Letöltés: 2009. január 10.)

¹⁴⁸ Combined Maritime Forces. http://www.cusnc.navy.mil/cmfc/cmfc_command.html (Letöltés: 2010. augusztus 15.)

¹⁴⁹ A 2004 márciusában létrehozott CTF 152 más feladattal és más területen tevékenykedik: az Arab-öböl nemzetközi vizein hajtja végre feladatait, és alapvetően az Enduring Freedom műveletben vesz részt. Koordinálja a Hadműveleti Területi Biztonsági Együttműködés körébe tartozó tevékenységeket a regionális partnerekkel, Tengerészeti Biztonsági Műveleteket (Maritime Security Operations – MSO) hajt végre, emellett készen áll megfelelő válaszáadásra az Arab-öbölben felmerülő bármilyen válsághelyzetre. Bővebben ld. Combined Maritime Forces, Combined Task Force (CTF) 152. <http://www.cusnc.navy.mil/cmfc/152/index.html> (Letöltés: 2010. augusztus 15.)

¹⁵⁰ Combined Maritime Forces, Combined Task Force (CTF) 150. <http://www.cusnc.navy.mil/cmfc/150/index.html> (Letöltés: 2010. augusztus 15.)

2009 januárjában az Egyesült Államok haditengerészete – felismerve azt, hogy a CTF 150-ben együttműködő néhány nemzet tengerészeti egységei nem folytathatnak kalózellenes műveleteket – létre hozott egy másik többnemzeti tengerészeti egységet (CTF 151), kifejezetten erre a célra. Mindez lehetővé tette azt, hogy a CTF 150-ben történő együttműködést ne korlátozzák a felajánlott haditengerészeti egységek nemzeti jogszabályai, ugyanakkor azok a nemzetek, amelyek készek együttműködni a kalózellenes műveletekben, megtehetik ezt a CTF 151-ben.

A szintén amerikai irányítás alatt tevékenykedő CTF 151¹⁵¹ az Ádeni-öbölben, valamint Szomália keleti partjainál működik, mintegy 1,1 millió négyzetmérföldnyi tengeri területen. E rendkívül nagy felelősségi területen feladata kifejezetten a kalózkodással szembeni aktív fellépés a globális tengeri biztonság védelme és a navigáció szabadságának biztosítása érdekében.¹⁵² A CTF 151 abból a szempontból érdekes, hogy a kalózellenes küzdelemben – az ENSZ BT vonatkozó határozatai alapján – szárazföldi alakulatok is részt vehetnek. A siker feltétele azonban az egyértelmű feladat- és hatáskörmegosztás,¹⁵³ valamint az összehangolt koordináció a feladat-végrehajtásban részt vevő elemek között.

Minthogy a kalózkodás bűncselekménynek számít, és a kalózkodók bűnözők, nem pedig ellenségek a szó katonai értelmében, a CTF 151 is elsősorban a kalózkodók büntetőjogi felelősségre vonását tartja szem előtt, nem pedig a kalózkodók szembeni offenzív műveletek folytatására koncentrál. Az amerikai partiőrség kijelölt hajói által elfogott kalózkodók felelősségre vonása az amerikai–kenyai megállapodás alapján történik.¹⁵⁴ A gyanús hajókat átvizsgáló személyzet célja a bizonyítékok keresése és megőrzése a büntetőjogi felelősségre vonáshoz. A kutatást végző személyzet megfelelő kiképzésben részesül arra vonatkozóan, hogy a kenyai bíróság milyen bizonyítékokat fogad el,¹⁵⁵ és készen kell állniuk arra, hogy a bírósági eljárás során tanúvallomást tegyenek.¹⁵⁶

Szkepticizmus

Az előbbieken részletesen kifejtett diplomáciai erőfeszítések és a konkrét nemzetközi katonai akciók elindítása után is voltak, akik úgy vélték, hogy ezen

¹⁵¹ A CTF 151-ben közreműködő amerikai, dán és török hajókról részletesebben ld. WARDEN (1), ibid.

¹⁵² Combined Maritime Forces, Combined Task Force (CTF) 151.

<http://www.cusnc.navy.mil/cmef/151/index.html> (Letöltés: 2010. augusztus 15.)

¹⁵³ Minthogy az amerikai tengerészeti és szárazföldi erők különböző parancsnokság alá tartoznak, a közöttük levő feladatmegosztás – úgy tűnik – nem mindig egyértelmű. Erről részletesebben ld.

WARDEN (3), ibid.

¹⁵⁴ WARDEN, James (2): The Law of the Sea – In.: Stars and Stripes (March 30, 2009). <http://www.stripes.com/news/the-law-of-the-seas-1.89713> (Letöltés: 2009. március 30.)

¹⁵⁵ Az eredményes bizonyítás érdekében a kutatást végző személyzet egyik tagja videó kamerával rögzíti a gyanús hajó átvizsgálásának teljes folyamatát. Az amerikai személyzet azonban nem végez kihallgatást, mert a kenyai bíróság csak azt a vallomást fogadja el, amelyet a gyanúsítottak a kenyai hatóságok előtt tettek. Ld. WARDEN (2), ibid.

¹⁵⁶ A kenyai bíróságon való bizonyítás nehézségeiről részletesebben ld. BAHAR, Michael: Attaining Optimal Deterrence at Sea: A Legal and Strategic Theory for Naval Anti-Piracy Operations – Vanderbilt Journal of Transnational Law, Vol 40 (2007). <http://ssrn.com/abstract=982679> (Letöltés: 2009. március 30.), pp. 59-60.

intézkedések elégtelenek a szomáliai kalózkodás elleni hatékony fellépéshez.¹⁵⁷ A megfogalmazott kritika elismerte ugyan, hogy jelentős számú haditengerészeti egység állomásozott a térségben, és az erős katonai jelenlétnek köszönhetően a segélyeket szállító hajók többnyire megfelelő kíséretet kaptak, illetve a térség hajózási útvonalai biztonságosabbakká váltak. Emellett néhány sikeres kalózellenes katonai akcióról is be lehet számolni. A szomáliai kalózok elleni sikeres akciók közé tartozott például az egyik spanyol P-3 Orion típusú haditengerészeti járőr repülőgép¹⁵⁸ akciója az Ádeni-öbölben, amely egy olajszállító tanker segítségére sietett annak vészjelzése alapján, és füstbombákkal riasztotta el a helyi kalózokat.¹⁵⁹ Ugyancsak sikeres volt a brit Cumberland fregatt, valamint a hasonló osztályú orosz Nyeusztrasimij akciója 2008. november 12-én, amellyel meghiúsították az automata fegyverekkel felszerelkezett kalózok támadását egy dán kereskedelmi hajó ellen, amelyet a kalózok kétszer is megpróbáltak eltéríteni.¹⁶⁰

A valódi eredmény hiányát azonban – a kritikusok szerint – a jogi útvesztőben kellett keresni. Úgy vélték ugyanis, hogy – ellentétben a korábbi évszázadok jól bevált gyakorlatával – a mai nemzetközi jogi normák nem teszik lehetővé a kalózközpontnak számító helyek elpusztítását, vagy a kalózok nyilvános kivégzését és maradványaik közszemlére tételét elrettentés céljából.¹⁶¹ Hasonló felfogásban közelíti meg a kérdést *Berki* is, aki így fogalmaz: a „*probléma tüneti kezelése nem vezet eredményre. Ahhoz, hogy a kalózkodást fel lehessen számolni, vagy stabilizálni kellene Szomáliát [...], vagy alkalmazni kellene az évszázadokkal ezelőtt már bevált módszereket. Annak idején a flották tengerészkülönítményei és a hajók tűzérsege felszámolta a tengeri rablónak otthont adó településeket, az ott élőket megölték, majd ezt követően a mozgékony vízi egységek levadászták a hátszág nélkül maradt halálfejes hajókat. [...] A tengeri rablások anyagi és logisztikai hátterét kell katonai és titkosszolgálati eszközökkel felszámolni, illetve az ilyen cselekményeket elkövető felfegyverzett vízi egységeket meg kell semmisíteni, és hatékony fegyverexport tilalmat kell bevezetni*”.¹⁶²

Jóllehet az UNCLOS kalózkodással kapcsolatos szabályai a nyílt tengerre korlátozzák a cselekvési szabadságot – az ENSZ BT által adott felhatalmazások alapján a kalózellenes akciók már nem csupán a szomáliai parti vizeken, hanem Szomália szárazföldi területein is végrehajthatók. Mindkét esetben azonban feltétel, hogy ehhez a szomáliai kormány előzetesen hozzájáruljon. Az UNCLOS a hadihajók cselekvési szabadságát is korlátozza, hiszen nem teszi lehetővé az azonnali fegyverhasználatot, hanem a hadihajónak meg kell győződnie arról (meg kell

¹⁵⁷ Reynolds szerint „minden a kalózok oldalán van” (everything is on the pirates' side). Ld. REYNOLDS, Paul: Rules frustrate anti-piracy efforts – BBC News website (9 December 2008). <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/7735144.stm> (Letöltés: 2008. december 9.)

¹⁵⁸ Az amerikai gyártmányú P-3C tengerészeti felderítő repülőgépek nagy hatótávolságuk és fejlett elektronikai rendszereik révén hatékonyan alkalmazhatók a kalózok elleni bevetéseken, hiszen könnyen és gyorsan megtalálják a kalózhajókat. Szükség esetén akár bombákkal és torpedókkal is közbeléphetnek.

¹⁵⁹ Megfutamították a kalózokat. <http://www.honvedelem.hu/cikk/0/12943/kalozokmegfutamitasa.html> (Letöltés: 2008. november 18.)

¹⁶⁰ Orosz hajót támadtak meg a szomáliai kalózok. http://hvg.hu/vilag/20081113_orsz_hajo_szomalia_kalozok_tamadas.aspx (Letöltés: 2008. november 18.)

¹⁶¹ REYNOLDS, *ibid.* A cikk szerzője szerint válaszlépések egyértelmű üzenetet küldenének a kalózoknak és rávannék őket akcióik beszüntetésére.

¹⁶² BERKI, *ibid.* Szintén a szárazföldi műveletek melletti érvelés található ANDERSON, Gary: A Multilateral Solution to Somali Piracy. Small Wars Journal Op-Ed. <http://smallwarsjournal.com/blog/2008/12/a-multilateral-solution-to-som/> (Letöltés: 2009. április 6.)

alapoznia azon gyanút), hogy a kérdéses hajó, illetve annak legénysége valóban kalózkodásban érintett.

A kalózellenes fellépés lehetőségeit vizsgálva *Bahar* felveti azt a kérdést is, hogy mennyiben kell figyelemmel lenni a parti tenger határvonalára a szomáliai kalózok üldözésekor? Kifejti, hogy csak államoknak lehet parti tengerük, így Szomália, mint bukott állam, valójában nem is tarthatna igényt a nemzetközi jog által biztosított 12 tengeri mérföldes sávra. A széles körben elfogadott nézet szerint ugyanis az állami létezés feltételei közé tartozik a meghatározott terület, az állandó lakosság, és az, hogy e terület, illetve lakosság felett szervezett politikai hatalom gyakoroljon hatalmat.¹⁶³ Szólhatnának tehát érvek amellett, hogy – mivel Szomáliában hosszú évek óta nincs cselekvőképes kormány, tehát nincs olyan szervezett, politikai entitás, amely képes lenne hatalmat gyakorolni a területén élő lakosság felett – Szomália valójában megszűnt szuverén államként létezni, így a nemzetközi közösségnek sem kell figyelemmel lennie a területi szuverenitás által jelentett korlátokra. *Bahar* mindehhez hozzáteszi, hogy a 12 tengeri mérföldes parti tenger létezését sem kell automatikus tényként kezelni. Ez ugyanis csak egy nemzetközi lehetőség a parti államok számára, hogy joghatóságukat erre a földrajzi területre¹⁶⁴ (és nem tovább) kiterjesszék. Minthogy – álláspontja szerint – Szomália szuverenitása a fentiekben kifejtettek miatt egyébként is kérdéses, a parti tengeren való joghatóság-gyakorlásra vonatkozó igényt sem kell komolyan venni.¹⁶⁵

Nem szabad azonban szem előtt téveszteni azt, hogy a létező és szuverén államként való nemzetközi elismerés az egyes országok részéről kifejezett politikai döntés, amely adott esetben államoként eltérő lehet.¹⁶⁶ Valójában az a tény, hogy Szomália továbbra is szerepel az ENSZ tagjai között,¹⁶⁷ kétségtelenné teszi, hogy létező államról beszélünk. További megerősítésül szolgál az a körülmény, hogy Szomáliában létezik ún. *átmeneti szövetségi kormány*, amellyel a nemzetközi közösség tagjai (államok és nemzetközi szervezetek is) nemzetközi kapcsolatokat ápolnak, és nemzetközi megállapodásokat kötnek – tehát legitimitását elismerik. A kalózellenes műveletek végrehajtása során tehát a nemzetközi erőknél Szomália területi szuverenitására mindenképpen tekintettel kell lenniük, amely körülményre az ENSZ BT a vonatkozó határozataiban fel is hívta a figyelmet.

A kalózok felelősségre vonásának lehetséges módjai

A kalózokat annak ellenére sem nem tekinthetjük katonai értelemben vett ellenségnek, hogy az ellenük való küzdelem szükségessé teszi bizonyos katonai eszközök alkalmazását. A kalózokkal szembeni ún. rendfenntartó (law enforcement) műveletekben nem a nemzetközi hadijog szabályai alkalmazandók, hiszen nincs szó katonai értelemben vett fegyveres konfliktusról, különösen nem államok közötti, deklarált háborúról. Következésképpen az elfogott kalózokat sem lehet

¹⁶³ Vö. SHAW, Malcolm N.: Nemzetközi jog – Osiris kiadó, Budapest (2001), p. 135.

¹⁶⁴ Sok állam nem is tart igényt a 12 mérföldes sávra, vagyis a parti tengerre vonatkozó igényét ennél rövidebb területben határozza meg: a 2008. május 28-i állapot szerint pl. Jordánia 3; Palau 3; bizonyos részekben Görögország 6; illetve Törökország 6 tengeri mérföldre tart igényt. Ld. Summary of National Claims <http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/claims.htm> (Letöltés: 2010. július 25.)

¹⁶⁵ BAHAR, pp. 67–68.

¹⁶⁶ Ld. a Koszovó elismerésével kapcsolatos eltérő nemzeti álláspontokat.

¹⁶⁷ AZ ENSZ tagállamok listáját ld. Internet – <http://www.un.org/Overview/unmember.html> (Letöltés: 2008. október 20.)

hadifoglyoknak tekinteni. A kalózkok bűnözők, akiknek büntetőjogi felelősségre vonása a cél: ha hadifoglyok lennének, fogva tartásuk célja nem a megbüntetésük lenne, hanem a harci cselekményektől való távol tartás, a harci cselekmények befejezése után pedig szabadon kellene engedni őket.

A kalózkodás gyanújával letartóztatott személyek büntetőjogi felelősségre vonása azonban mai napig megoldatlan probléma. Az elmúlt évek eseményei bebizonyították ugyan, hogy az államok készek cselekedni és joghatóságukat gyakorolni azokban az esetekben, amikor nemzeti lobogójuk alatt közlekedő hajót ért kalóztámadás.¹⁶⁸ A gond inkább abból adódik, ha a kalózellenes nemzetközi műveletekben résztvevő hadihajónak más állam lobogója szerinti hajót kell megvédenie. Jóllehet, az ENSZ Biztonsági Tanács vonatkozó határozatai alapján lehetőség van külföldi fegyveres erő alkalmazására a szuverén Szomália területén a kalózakciók megakadályozása, illetve a kalózkok elfogása céljából, sok állam mégis kétségét fejezte ki a kalózkok felelősségre vonási lehetőségeivel kapcsolatban, főképpen az alábbiak miatt:

- a) Nyilvánvaló megoldásnak tűnne, hogy az elfogott kalózkokat átadnák a helyi hatóságoknak, és a felelősségre vonásukra Szomáliában kerülne sor. Tekintettel azonban arra, hogy Szomáliában továbbra sincs működőképes kormány, amely a jogi normák végrehajtását hatékonyan ellenőrizni tudná, emellett az igazságszolgáltatás színvonala is hagy kívánni valót maga után, néhány európai állam aggályát fejezte ki amiatt, hogy az elfogott kalózkoknak a szomáliai hatóságok részére történő átadásával nem biztosítható a tisztességes bírósági eljárás, illetve a büntetés kiszabása után nem zárható ki az embertelen, vagy megalázó bánásmód. Mindez pedig ellentétben áll az emberi jogi egyezményekben általuk vállalt kötelezettségekkel;¹⁶⁹
- b) Különböző nemzeti jogi korlátokra¹⁷⁰ és nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségekre hivatkozva a kalózkodás visszaszorításában egyébként érdekelt országok vonakodnak vállalni a büntetőjogi felelősségre vonással járó terheket. A gyakorlatban mindez sokszor úgy nyilvánult meg, hogy a hatóságok vagy nem fogták el a kalózkokat, vagy röviddel elfogásuk után, vád alá helyezés nélkül szabadon engedték őket.¹⁷¹

Az érintett országok tehát ezen a téren új megoldásokat voltak kénytelenek keresni. Minthogy a kalózellenes műveletekben résztvevő országok nem kívánják haza „importálni” az elfogott kalózkokat, értelemszerűen törekednek a felelősségre

¹⁶⁸ A szomáliai kalózkok által 2008 áprilisában megtámadott *Le Ponant*, valamint a 2008 szeptemberében megtámadott *Le Carré d'As* nevű francia luxusjachtok esetében a francia hatóságok határozottan léptek fel, és elfogták a támadókat. Míg azonban az első esetben jogi problémát jelentett, hogy a speciális alakulat a kalózkokat a váltságdíj kifizetése után, a szárazföldön fogta el, a második esetben már a különleges egység a fogságba esett jachton hajtotta végre az akciót, de addigra már az ENSZ BT 1816. számú határozata is rendelkezésre állt, ami felhatalmazta a nemzeteket a kalózkodás elleni konkrét fellépésre. Ld. *The Pirates of Puntland*, p. 8.

¹⁶⁹ KONTOROVICH, *ibid.*

¹⁷⁰ Az amerikai jogalkotók csak nem régen kezdték el vizsgálni annak feltételeit, hogy megszigorítsák az amerikai büntetőtörvénykönyvet annak lehetővé tétele érdekében, hogy az amerikai hajókat bárhol a világon megtámadó kalózkokat amerikai bíróság előtt is el lehessen ítélni. Ld. SHANE, *ibid.*

¹⁷¹ A határozott kritika ellenére például a brit külügyminisztérium kifejezetten utasította a brit haditengerészetet, hogy ne fogjanak el kalózkokat, mivel azok vagy menedékjogot kérnének Angliától, vagy a szomáliai hatóságoknak történő átadásuk esetén – az iszlám jog szerint – vagy lefejeznék őket gyilkosság miatt, vagy levágnák a kezüket lopás miatt. Mindez pedig az európai emberi jogi normákkal ellentétes. Ld. WOOLFE, Marie: *Pirates can claim UK asylum* – *The Sunday Times* (April 13, 2008). <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/uk/article3736239.ece> (Letöltés: 2009. január 15.)

vonás lehetőségét az érintett régióban megtalálni. Nem mellékes körülmény, hogy az általános nézet szerint a szomáliai kalózkodás továbbra is „csak” egy regionális probléma, amelyre – ide értve a bűnözők büntetőjogi felelősségre vonását is – regionális megoldást kell találni.

Bahar véleménye szerint a kalózkodással kapcsolatban kijelölt regionális bíróságok jó kompromisszumot jelenthetnek a nemzetközi bíróságok felállítása, illetve a nemzetközi jogszabályoknak az egyes nemzeti bíróságok általi érvényre juttatása között. Az ilyen regionális bíróságok előnye mindenekelőtt az, hogy jobban ismerik a régió hagyományait, országainak jogrendszerét, így vélhetően a bírák (például a prevenciót is szem előtt tartva) jogpolitikailag is eredményesebben tudják alkalmazni a vonatkozó nemzetközi jogi normákat. Másrészt, ilyen regionális bíróságok felállításával a kalózellenes műveletben résztvevők erőfeszítése is eredményesebbé válhat, hiszen könnyebben alkalmazkodhatnak a bíróság által megkövetelt bizonyítási eljárási szabályokhoz, vagyis kitapasztalhatják, hogy a felelősség megállapításához a bíróság milyen bizonyítási eszközöket (vallomástétel, fényképek, egyéb tárgyi bizonyítási eszközök) fogad el. Harmadsorban: a regionális bíróságok kijelölésével erősíthető az a tudat, hogy a régióban van működő igazságszolgáltatás, ezzel együtt pedig könnyebben elhárítható az a gyanú, hogy a felelősségre vonási eljárások csak a Nyugat érdekeit szolgálják. Mindezekon túlmenően nyilvánvaló, hogy a regionális együttműködés a régióban lévő országok közti kapcsolatokat is erősíti, az előre kialakított regionális eljárások pedig jelentősen csökkenthetik ezen országok között az esetleges joghatóságbeli összeütközéseket. *Bahar* ugyanakkor azt is megjegyzi, hogy a regionális eljárások vélhetően politikailag is elfogadhatóbbak az érintett országok számára, hiszen – a körülményektől függően – osztozhatnak a sikerben, vagy esetleg távol is maradhatnak az egyes ügyektől, különösen akkor, ha azok belpolitikailag kényesek számukra.¹⁷²

A szomáliai kalózkodás elleni regionális fellépés egyik jó példája a Djibouti, Etiópia, Jemen, Kenya, Madagaszkár, Maldív-szigetek, Seychelles-szigetek, Szomália és Tanzánia képviselői által 2009 januárjában aláírt ún. Djibouti Code of Conduct nevű dokumentum, amely a kalózellenes együttműködéssel, ezen belül is a kalózkodással gyanúsított személyek elfogásában, a nyomozások és a vádeljárás lefolytatásában, továbbá a vélhetően kalózkodásban érintett hajók átvizsgálásában és lefoglalásában való együttműködéssel foglalkozik. A dokumentumot aláíró országok elkötelezték magukat amellet, hogy

- összhangban a nemzetközi jog vonatkozó előírásaival, nemzeti kapcsolattartó pontokon és információs központokon keresztül megosztják egymás között a témával kapcsolatos információkat;
- fellépnek a vélhetően kalózkodásban vagy más, hajó elleni tengeri fegyveres rablásban érintett hajók ellen, biztosítják a kalózkodással vagy fegyveres tengeri rablással gyanúsítható személyek elfogását és felelősségre vonását;
- továbbá megkönnyítik a kalóztámadások áldozatául esett tengerészek, halászok, vagy a hajón tartózkodó más személyek, utasok megfelelő ellátását, ápolását, és hazajutását.

¹⁷² Ld. BAHAR, pp. 82-83.

A régióhoz tartozó más országok¹⁷³ számára is nyitva álló dokumentum előírja három regionális információs központ, valamint egy kalózellenes kiképző központ létrehozását is Djiboutiban.¹⁷⁴

A szomáliai kalózkodással érintett régió országai közül elsősorban Kenya mutatkozik aktívnak a kalózok bíróság elé állítása terén.¹⁷⁵ Példaként említhető az Anglia és Kenya között 2008. december 11-én létrejött megállapodás, amely alapján a brit haditengerészet által elfogott kalózok Kenyában bíróság elé állíthatók. A Megállapodás értelmében a gyanúsított személyek a nemzetközi emberi jogi kötelezettségeknek megfelelően humánus elbánásban fognak részesülni, ide értve a kínzás, az embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés tilalmát. A dokumentum tiltja az önkényes fogva tartást, és biztosítja a jogszerű eljáráshoz való jogot. A megállapodás rögzíti, hogy a felelősségre vonásra a kenyai jog szerint kerül sor, de Anglia – a lehetőségek függvényében – segítséget nyújt az eljárás lefolytatásához a brit hatóságok által átadott személyekkel kapcsolatban.¹⁷⁶

Hasonló megállapodást kötött 2009 januárjában Kenya az USA-val¹⁷⁷ is, amely immár lehetővé tette, hogy az amerikai tengerészeti egységek bíróság elé állítás céljából el is fogják a kalózokat. Addig ugyanis – a kapott parancs szerint – csupán a támadást megszakítani és a támadót a támadástól elrettenteni volt szabad. Ebből következően, a hadihajók csupán járőrözési és kísérési feladatot hajtottak végre, mert nem volt egyértelmű utasításuk arra vonatkozóan, hogy mit tegyenek az elfogott kalózokkal.¹⁷⁸

Ugyancsak Kenyával kötött megállapodást 2009 márciusában az Európai Unió a kalóztámadások elkövetésével gyanúsított és az az Európai Unió által vezetett tengeri erők (EUNAVFOR) által fogva tartott személyeknek, valamint az EUNAVFOR birtokában levő lefoglalt javaknak az EUNAVFOR részéről Kenya részére történő átadására, az átadást követően az azokkal való bánásmódra, illetve azok kezelésére.¹⁷⁹

Kenya mellett ugyanakkor a Seychelles-szigetek is késznek mutatkozott a szomáliai kalózok átvételére büntetőeljárás lefolytatása céljából. Az EU-val e témában kötött megállapodás azonban – a büntetőjogi felelősségre vonás legfontosabb garanciális szabályainak rögzítése mellett – azt is tartalmazza, hogy tekintettel a

¹⁷³ Az érintett régióhoz 21 ország tartozik, ebből 9 írta alá a Djibouti Code of Conduct-ot. A dokumentumról, valamint annak háttéréről bővebben ld. High-level meeting in Djibouti adopts a Code of Conduct to repress acts of piracy and armed robbery against ships. http://www.imo.org/newsroom/mainframe.asp?topic_id=1773&doc_id=10933 (Letöltés: 2010. május 11.)

¹⁷⁴ The Pirates of Puntland, ibid.

¹⁷⁵ Tekintettel arra, hogy Szomália és Kenya egymással szomszédos ország, és a kalózok által megtámadott kereskedelmi hajók jelentős hányada Kenyába tart, vagy onnan indul, ezen országnak lényeges regionális szerep juthat a kalózok elleni nemzetközi küzdelemben.

¹⁷⁶ Kenya and the United Kingdom sign a Memorandum of Understanding on piracy along the coast of Somalia. http://www.mfa.go.ke/mfacms/index.php?option=com_content&task=view&id=305&Itemid=62 (Letöltés: 2009. január 30.)

¹⁷⁷ JONTZ, Sandra: Civilian ship repurposed to help anti-piracy effort – Stars and Stripes (February 10, 2009). <http://www.stripes.com/article.asp?section=104&article=60602> (Letöltés: 2009. március 1.)

¹⁷⁸ BARON, Kevin: Navy awaiting OK to capture pirates – Stars and Stripes (January 17, 2009). <http://www.stripes.com/news/navy-awaiting-ok-to-capture-pirates-1.87188> (Letöltés: 2009. március 1.)

¹⁷⁹ A megállapodás szövegét ld. Exchange of Letters between the European Union and the Government of Kenya on the conditions and modalities for the transfer of persons suspected of having committed acts of piracy and detained by the European Union-led naval force (EUNAVFOR), and seized property in the possession of EUNAVFOR, from EUNAVFOR to Kenya and for their treatment after such transfer – Official Journal of the European Union L/79 (25.3.2009) – pp. 49-59.

Seychelles-szigetek részére csak korlátozottan rendelkezésre álló anyagi és emberi erőforrásokra, az Európai Unió az eljárások lefolytatásához teljes mértékű anyagi, személyzeti, logisztikai és infrastrukturális támogatást nyújt. Mindemellett fontos rendelkezése a dokumentumnak az, hogy a Seychelles-szigetek főügyésze legalább 10 nappal a gyanúsított személy átadását megelőzően meg kell, hogy kapja a rendelkezésre álló bizonyítékokat, és dönt azok elegendőségéről. Amennyiben a főügyész úgy ítéli meg, hogy a bizonyítékok nem elegendők a vád alá helyezéshez, akkor az EUNAVFOR teljes felelősséggel tartozik (ide értve a költségek viselését is) a kalózkodás miatt elfogott személy visszaszállításáért.¹⁸⁰

Az elfogott kalózok harmadik ország részére történő átadása bíróság elé állítás céljából tehát szintén úttörő megoldás a maga nemében.¹⁸¹ Úgy tűnik azonban, hogy az új jogi megoldások nem nyerték el a szakértők egyöntetű támogatását. *Kontorovich* szerint például nem véletlen, hogy a kalózok felelősségre vonásával kapcsolatban az UNCLOS korábban azt az elvet fektette le, hogy az elfogott kalózok az elfogó állam bírósága elé állíthatók. Úgy véli, a rendelkezésnek kifejezett célja volt annak kizárása, hogy a kalózok harmadik (vagyis nem a saját és nem az elfogó) állam részére átadásra kerüljenek. Álláspontja szerint tehát továbbra is az UNCLOS által felállított rezsim – vagyis az elfogó állam hatósága általi felelősségre vonás – a követendő példa.¹⁸²

Az UNCLOS elfogadása óta azonban a kalózkodás problematikája terén lényeges változás következett be. Összevetve a kialakult biztonsági helyzet által megkövetelt mielőbbi cselekvés szükségességét, valamint az UNCLOS vonatkozó rendelkezésének megváltoztatásához szükséges nemzetközi egyetértés megszerzésének időigényességét, könnyen belátható, hogy a bebetonozott eljárási szabályok áttöréséhez új jogi megoldásokra (például kétoldalú megoldásokra) volt szükség, amelyekhez az ENSZ Alapokmány szerinti jogkörében eljáró Biztonsági Tanács a határozataival teremtette meg az alapot.

Mindezekon túlmenően azt is figyelembe kell venni, hogy modern megjelenési formájában a kalózkodás olyan új biztonsági kihívást jelent, amelyre megfelelő válasz csak a jelenség mélyrehatóbb elemzése után adható. Az elfogott kalózok kellő szakértelemmel történő kihallgatása rávilágíthat ezen bűnelkövetési forma vertikális és horizontális összefüggéseire, vagyis az elkövetői kör hierarchikus felépítésére, illetve az elkövetett cselekményeknek más bűncselekményekkel való kapcsolódására is. A hasonló taktikák, technikák, és végrehajtási módok beazonosítása ugyanakkor nem csupán a „kalózipar” feltérképezése szempontjából lehet fontos, hanem a szervezett bűnözés körébe tartozó egyéb „rokon” bűncselekmények további felderítéséhez is nagy segítséget nyújthat.¹⁸³

A szomáliai kalózok felelősségre vonásának kérdése tehát a jövőben is bőven ad majd munkát politikusoknak, jogászoknak, és a témával foglalkozó más szakembereknek. A lehetséges irányokat ugyanakkor az ENSZ főtitkára 2010

¹⁸⁰ Exchange of Letters between the European Union and the Republic of Seychelles on the Conditions and Modalities for the Transfer of Suspected Pirates and Armed Robbers from EUNAVFOR to the Republic of Seychelles and for their Treatment after such Transfer – Official Journal of the European Union, L 315 (2.12.2009) – pp. 37-43.

¹⁸¹ Egyes források hasonló megállapodások megkötésének lehetőségét vetítették előre Djibutival, Tanzániával és Mozambikkal is. Ld. JOPSON, Barney: Kenya signs deal to prosecute Somali pirates. http://www.ft.com/cms/s/0/9b63b8e6-c7c4-11dd-b611-000077b07658.html?ftcamp=rss&nlick_check=1 (Letöltés: 2009. január 30.)

¹⁸² KONTOROVICH, *ibid.*

¹⁸³ BAHAR, p. 61.

júliusában felvázolta az ENSZ BT elé terjesztett jelentésében. Eszerint a kalózok felelősségre vonására az alábbi megoldások kínálkoznak:

1. *AZ ENSZ támogatásának kiterjesztése a régióba tartozó országok azon képességeinek fejlesztése érdekében, hogy vád alá helyezték és bebörtönözzék a Szomália partjai melletti kalózkodásért, illetve tengeri rablásokért felelős személyeket.* Ez a lehetőség lényegében a már elért eredményeken alapul, mint a kenyai Shimo La Tewában működő bíróság működtetése, amely előtt a kalózkodással és más hasonló súlyos bűncselekményekkel kapcsolatos ügyek tárgyalása folyik. A nemzeti képességek megerősítése tehát a kalózokat felelősségre vonó országok ez irányú képességeinek fenntartását és továbbfejlesztését jelenti, továbbá a régió más országainak bátorítását arra vonatkozóan, hogy felelősségre vonás céljából átvegyék a kalózkodással gyanúsítható személyeket. Mindez nem csupán aktív politikai egyeztetést igényel, hanem olyan megállapodások létrehozását is, amelyek lehetővé teszik egy másik államban a kalózkodás miatt felelős személyek bebörtönzését, illetve a nem vétkes személyek repatriálását. Továbbá – nem utolsó sorban – tartós anyagi támogatást az ENSZ ezzel kapcsolatos programjai révén, ide értve a kalózkodás ellen fellépő államok kezdeményezéseit támogató nemzetközi pénzügyi alpból (International Trust Fund to Support Initiatives of States Countering Piracy) történő támogatást is.
2. *Szomáliai bíróság létrehozása egy, a régióba tartozó másik állam területén, az ENSZ részvételével vagy anélkül.* Ezen lehetőség célja egy olyan biztonságos környezet megteremtése, amelyben szomáliai bíróság akadálytalanul működhet. Ehhez egy megállapodásra van szükség Szomália és a befogadó ország, valamint – amennyiben ENSZ részvétellel történik majd a bíróság működése – az ENSZ között. Minthogy a bíróság szomáliai joghatóságot gyakorolna egy másik állam területén, az ehhez szükséges jogalkotás és az eljárás kereteinek biztosítása egyelőre kezdetleges állapotban vannak, ezért alapvető támogatás szükséges az eljárások nemzetközi követelményeknek megfelelő lefolytathatóságához. Tekintettel arra, hogy ezen opció támogatása nem jelent kézzelfogható előnyt a befogadó ország igazságszolgáltatása számára, a megvalósítás egyik legfőbb kihívása olyan ország találása, amely képes és akar is saját területén infrastruktúrát biztosítani egy szomáliai bíróság működéséhez. Kétségtelen előnye ennek a megoldásnak, hogy lehetővé teszi azt, miszerint Szomália aktív szerepet játsszon a kalózkodás problémájának megoldásában, valamint hozzájáruljon a szomáliai jogrendszer képesség-javításához, ezáltal a szomáliai rendfenntartást is erősítené. Hátránya viszont, hogy megvalósítása időigényes, és sokkal többbe kerül, mint más opciók. Mindemellett továbbra is kétségek merülnek fel Szomália kalózellenes jogszabályainak alkalmazhatóságával, valamint a szomáliai igazságszolgáltatási rendszer képességeivel kapcsolatban.
3. *A régióba tartozó ország, vagy országok nemzeti joghatóságán belül egy speciális bírói tanács létrehozása az ENSZ részvétele nélkül.* E lehetőség kapcsán elsősorban azt kell megvizsgálni, hogy az érintett ország(ok) folytat(nak)-e, vagy tudn(án)a(k)-e folytatni megfelelő számú, kalózkodás miatti felelősségre vonási eljárást a speciális bírói tanács működésének megindokolásához. Nyilvánvaló, hogy e téren elsődlegesen Szomália jöhetne szóba, hiszen mind Puntland, mind Somaliland tartományokban megfelelő számú felelősségre vonási eljárást folytatnak le. Úgy tűnik azonban, hogy jelenleg nincs meg a szükséges bizalom ezen eljárások megfelelőségével kapcsolatban ahhoz,

hogy az ENSZ támogató programjai ugyanolyan segítséget nyújtsanak, mint a régió más országai számára. Az opció előnye, hogy a már meglévő igazságszolgáltatási rendszert lehetne igénybe venni, költséghatékony, és a kalózkodással gyanúsított személyek átadása szempontjából földrajzilag közel van. Hátránya ezen megoldásnak elsősorban az lehet, hogy erőforrást von el az érintett állam büntetőeljárásai rendszeréből.

4. *A régióba tartozó ország, vagy országok nemzeti joghatóságán belül egy speciális bírói tanács létrehozása az ENSZ részvételével.* Az ENSZ által kiválasztott bírók, ügyészek, bírósági alkalmazottak részvétele szükségessé tenné egy megállapodás megkötését az érintett állam és az ENSZ között. Hasonlóan az előző lehetőséghez, ezen opciónál is elsősorban azt kell vizsgálni, hogy az érintett ország folytat-e, vagy tudna-e folytatni megfelelő számú, kalózkodás miatti felelősségre vonási eljárást a speciális bírói tanács működésének megindokolásához. Ugyancsak az eljárási mód előnye lehet a már meglévő igazságszolgáltatási rendszer igénybevétele, a befogadó állam, és talán a régió más országai képességeinek javítása. Ugyancsak előny, hogy a kalózkodással gyanúsított személyek átadása szempontjából földrajzilag közel van. Jóllehet ez a megoldás is relatív költséghatékony, mégis többbe kerülne, mint az előző változat. Mindemelllett az ENSZ által kiválasztott bírók részvétele a régió országainak bíróságain valószínűleg a meglévő jogszabályi háttér módosítását is szükségessé tenné, tekintettel arra, hogy ezen országok bíróságain többnyire egyszemélyű bíróságok működnek.
5. *A régióba tartozó országok közötti multilaterális megállapodáson alapuló regionális bíróság létrehozása az ENSZ részvételével.* Ez a lehetőség egy multilaterális megállapodás megkötését tenné szükségessé a régió országai között, ideális esetben ide értve Szomáliát is. Az ENSZ által kiválasztott bírók, ügyészek, bírósági alkalmazottak részvétele miatt indokolt lenne egy megállapodás megkötése az ENSZ-szel is. Mérlegelni kellene ugyanakkor azt, hogy milyen következménnyel járna, ha az ENSZ által kiválasztott bírók lennének többségben egy adott bírói tanácsban, szemben azzal a lehetőséggel, hogy regionális bíróság működjön a régió országaiból származó bírákkal. Ezen változat előnye a képességépítés, a közelség, valamint a nemzeti joghatóság alatt működő speciális bíróságokénál vélhetően nagyobb munkaképesség. Hátránya ugyanakkor abban körvonalazható, hogy létre kell hozni egy új bíróságot, valamint ki kell alakítani az annak működéséhez szükséges anyagi és eljárási szabályokat. Ez pedig időigényes, és valószínűleg többbe is kerül, mint a nemzeti joghatóságot gyakorló speciális bíróság létrehozása. Mindemelllett fennáll a veszélye annak, hogy az ilyen regionális bíróság erőforrást (és tapasztalatot) von el a régió országainak bíróságaitól.
6. *A régióba tartozó országok, valamint az ENSZ közötti megállapodáson alapuló nemzetközi bíróság létrehozása.* Ez a lehetőség egy nemzetközi megállapodás megkötését tenné szükségessé az ENSZ és az érintett országok között egy olyan nemzetközi bíróság létrehozása érdekében, amelyben ENSZ- és nemzeti komponensek egyaránt működnek. Gyakorlatilag ez azt jelentené, hogy az ENSZ által kiválasztott bírák lennének többségben a bírói tanácsokban. Hasonlóan a korábban kifejtettekhez, itt is felmerülnek aggályok egy Szomáliában létrehozandó bírósággal kapcsolatban, következésképpen a bíróság székhelyének megválasztása alapos körütekintést igényel. Előnyként értékelhető a befogadó ország képességeinek javítása (jóllehet kisebb mértékben, mint a korábbi változatoknál), valamint a közelség. Ezen megoldási javaslat hátránya

viszont ugyancsak az, hogy új, ráadásul nemzetközi bíróságot kell létrehozni a szükséges jogszabályi háttérrel, ez pedig rendkívül idő- és költségigényes.

7. *Nemzetközi bíróság létrehozása az ENSZ Biztonsági Tanácsa által az ENSZ Alapokmány VII. fejezetére alapozott határozattal.* Egy ilyen bíróság teljes mértékben az ENSZ által kiválasztott bírákból, ügyészekből és bírósági alkalmazottakból állna, és székhelye esetleg nem is a régióban lenne. Nem kizárt azonban, hogy a régió országaiból (esetleg akár Szomáliából is) válasszanak ki bírókat, ami javíthatja a régió nemzeti bíróságainak képességeit. Jóllehet, egy, az ENSZ Alapokmány VII. fejezetén alapuló határozatot a Biztonsági Tanács viszonylag rövid időn belül meghozhat, az ezen opció teljes végrehajtásához szükséges idő nagymértékben függ a bíróságot befogadó ország kiválasztásától, és a vele folytatott tárgyalásoktól. Ezen megoldás előnye a speciális nemzeti bíróságokénál nagyobb munkaképesség, valamint az ENSZ BT azon lehetősége, hogy a VII. fejezeten alapuló határozata révén az országokat a bírósággal való együttműködésre kötelezze. Hátránya viszont a létrehozással járó magas költség, továbbá – amennyiben nem a régió valamelyik országában lenne a bíróság székhelye – a földrajzi távolság az eljárás alá vont személyek átadásakor.¹⁸⁴

Contact Group

Az ENSZ BT 1851. számú határozata alapján 24 ország és hat nemzetközi szervezet együttműködéseként jött létre 2009. január 14-én a Szomáliai partjainál tapasztalható kalózkodás elleni Kapcsolattartó Csoport (Contact Group on Piracy off the Coast of Somalia – CGPCS) annak érdekében, hogy megkönnyítse az államok és a nemzetközi szervezetek között a szomáliai kalózkodás elleni fellépésre vonatkozó tárgyalásokat és a szükséges koordinációt. Saját tevékenységéről, az elért eredményekről időszakonként jelentést készít az ENSZ BT számára.

A Contact Group kiemelt figyelmet fordít a kalózkodás felelősségére vonatkozó kérdésekre. Ezért azon államok számára, amelyek hajlandóak e témakörben tevékeny szerepet vállalni, gyakorlati opciókat dolgoz ki a nemzeti intézmények ez irányú képességeinek fejlesztésére. A CGPCS ugyanakkor más lehetséges megoldásokat is vizsgál e kérdéskörben, ide értve a nemzetközi bíróság létrehozásának lehetőségét is.

A testület 6 fő területre összpontosítja tevékenységét:

- 1) a kalózellenes műveletek részére nyújtandó műveleti és információs támogatás;
- 2) kalózellenes koordinációs mechanizmus létrehozása;
- 3) a jogszabályi és intézményi keretek megerősítése a kalózkodás elfogása, vád alá helyezése és fogva tartása érdekében;
- 4) a kereskedelmi hajózás felderítési és más képességének megerősítése;
- 5) diplomáciai és tájékoztatási erőfeszítések javítása;
- 6) a kalózkodással összefüggésbe hozható pénzmozgások figyelemmel kísérése.

¹⁸⁴ Report of the Secretary-General on possible options to further the aim of prosecuting and imprisoning persons responsible for acts of piracy and armed robbery at sea off the coast of Somalia, including, in particular, options for creating special domestic chambers possibly with international components, a regional tribunal or an international tribunal and corresponding imprisonment arrangements, taking into account the work of the Contact Group on Piracy off the Coast of Somalia, the existing practice in establishing international and mixed tribunals, and the time and resources necessary to achieve and sustain substantive results – United Nations, Security Council, S/2010/394 (26 July 2010) – pp.1-5.

A feladatok végrehajtása érdekében 4 munkacsoportot (Working Group – WG) hoztak létre:

- a WG1 brit irányítás mellett, az IMO közreműködésével a katonai és műveleti koordinációra, az információ-cserére, valamint a kalózkodás problémájával foglalkozó regionális koordinációs központ létrehozására koncentrálnak.
- Dánia vezetésével, és az UNODC támogatásával működik a WG2, amelynek feladata a kalózkodás jogi aspektusainak vizsgálata.
- Az USA által vezetett WG3 a hajózási felderítés és más képességek megerősítésével foglalkozik, az IMO támogatásával.
- Egyiptom kapta a WG4 irányítását a kalózkodással kapcsolatos diplomáciai és tájékoztatási erőfeszítések javítása céljából.¹⁸⁵

A Contact Group működése iránt élénk érdeklődést mutatnak az érintett országok, amire bizonyíték, hogy létrehozása után másfél évvel a testület tevékenységében már több mint ötven nemzet vesz részt. Amellett, hogy közvetlen dialógust biztosít a somáliai kalózellenes műveletekben részt vevő országok számára, a Contact Group jelentős szerepet játszik a hajózási vállalatokkal való kapcsolattartásban, a kalózkodások elkerülése és megakadályozása érdekében kidolgozott gyakorlati javaslatok elfogadtatásában is. Mindemellett, a Contact Group kezdeményezésére jött létre a somáliai kalózkodás elleni állami fellépést támogató ENSZ pénzügyi alap, amelynek célja a kalózkodással gyanúsított személyek felelősségre vonásával járó pénzügyi kiadások fedezése.¹⁸⁶

A modern kalózkodás módszerei és javaslatok az ellenük való védekezésre

Beckman szerint a modern kalózkodásokat négy fő tényező alapján lehet csoportosítani:

- *Az alkalmazott fegyvertípusok szerint.* Minthogy a kalózkodók szinte minden esetben fegyveresen hajtják végre akcióikat, a kérdés csupán az lehet, hogy milyen fegyverrel vannak felszerelve, és alkalmazzák-e azokat.
- *A hajó legénységével való bánásmód szerint.* A legénységgel szemben alkalmazott erőszak a fenyegetéstől kezdve a könnyebb vagy súlyosabb fizikai bántalmazáson át egészen a legénység tagjainak meggyilkolásáig terjedhet.
- *Az eltulajdonított vagyontárgyak értéke szerint.* Legsúlyosabb esetekben magát a hajót, vagy annak teljes rakományát eltulajdonítják, a kevésbé súlyos esetekben viszont a kalózkodók célja többnyire készpénz vagy egyéb értéktárgyak erőszakos elvétele. Figyelemmel azonban az utóbbi évek tapasztalataira, itt kell megemlítenünk azokat az eseteket is, amikor a kalózkodók célja nem a hajó, vagy rakományának jogtalan eltulajdonítása, hanem a szabadon bocsátás fejében kikényszeríthető váltságdíj megszerzése.
- *A tengeri közlekedés biztonságát fenyegető veszély nagysága szerint.* Ha egy hajót a kalózkodók olyan helyen (például szűkebb tengerszorosban) kerítnek hatalmukba, ahol intenzív hajóközlekedés folyik, akkor cselekedetükkel nem

¹⁸⁵ Contact Group on Piracy off the Coast of Somalia .
<http://www.state.gov/t/pm/rls/othr/misc/121054.htm> (Letöltés: 2009. május 10.)

¹⁸⁶ Contact Group on Piracy Off the Coast of Somalia Meets in New York.
<http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2010/06/142863.htm> (Letöltés: 2010. augusztus 10.)

csupán a hajóra, illetve rakományára és legénységére jelentenek veszélyt, hanem esetleg a közelben tartózkodó más hajókra is.¹⁸⁷

Az elmúlt években jelentett kalóztámadások alapján bizonyos tapasztalatok levonhatók a kalózok által alkalmazott módszerekkel kapcsolatban. Általánosan elmondható, hogy a kalózok kedvelt célpontjainak számítanak:

- a vízfelszínhez közeli, nyílt fedélzetű hajók (például rakománnyal színültig telt teherhajók) amelyekre a kis csónakokból létre segítségével könnyű felkapaszkodni;
- kis sebességű hajók;
- olyan hajók, amelyeken nincs őrség, vagy ha van, akkor nem teljesíti a feladatát;
- a nemzetközileg elismert tengeri közlekedési útvonalakon kívül közlekedő hajók;
- a kora reggeli órákban közlekedő hajók;
- olyan hajók, amelyek nem tudnak rádiójelet küldeni a többi hajónak.

Mindezeket túl a szomáliai kalózok kialakították saját támadási taktikájukat, amely – különös tekintettel az Ádeni-öbölben lebonyolódó intenzív hajóforgalomra, illetve a térségben uralkodó biztonsági körülményekre – az elmúlt években többször eredményesnek bizonyult. A szomáliai kalózok „működési szabályzata” az alábbiak szerint néz ki:

1. A kalózok Szomália északi partjainál támadnak, többnyire két-három nagyobb csónakkal, amelyek navigálásához GPS-t használnak. A csónakokban 3–7 kalóz foglal helyet. Esetenként a kalózok ún. anyahajót használnak, amely a támadások kiinduló bázisaként szolgál, és amely maga után vontatja a támadáshoz használandó motorcsónakokat.
2. A kalózok a jemeni partok közelében éjszakáznak, kikapcsolt motorokkal, hogy spóroljanak az üzemanyaggal.
3. A reggel közeledtével minden védtelen hajót megtámadnak, gyakran AK-47 fegyverekkel sorozatlövést adnak le a hajó parancsnoki hídjára, és felszólítják a hajót, hogy álljon meg. A hajó fedélzetére létrák és kampók segítségével másznak fel, majd rögzítik a csónakjaikat a hajóhoz. A hajót a parancsnoki hídról irányítják. Ha nincs más hajó a közelben, kis üzemanyag fogyasztás mellett engedik a hajót sodródni az áramlattal.
4. A kalózok igyekeznek elnavigálni a hajót a Szomália keleti partjainál fekvő városokhoz (Bargaal, Eyl, Garaad és Hobyó) és más kalózcsoporthoz adják át.
5. Tekintettel arra, hogy a kalózok elsődleges célja a váltságdíj megszerzése, útközben – ha kell erőszakkal – is fellépnek azokkal szemben, akik a hajóban, vagy a legénységnek sérülést okoznának.

Jóllehet, a kalózok (hajóik, csónakjaik) felismerése, illetve megkülönböztetése a mindennapi halászkóttól (halászhajóktól) nem egyszerű feladat, az elmúlt évek tapasztalatai alapján bizonyos ismertető jelek viszonylag nagy biztonsággal megállapíthatók. Ezek közé tartozik többek között:

- fegyverek a csónakban, különösen nagyobb méretű fegyverek, mint például gránátvetők;¹⁸⁸

¹⁸⁷ BECKMAN, Robert C.: Combatting Piracy and Armed Robbery Against Ships in Southeast Asia: The Way Forward. *Ocean Development & International Law* (Vol 33, Issue 3, 2002), pp. 320–321.

¹⁸⁸ A körülmények ismeretében nem rendkívüli dolog, hogy a halászok a tulajdonuk védelme érdekében fel vannak fegyverkezve, a halászáshoz azonban nyilvánvalóan nincs szükség gránátvetőkre.

- zsúfolt csónakok, vagyis a csónakban több ember tartózkodik, mint amennyi a halászáshoz kell;
- túlzott üzemanyag tartalékok (szükségesnél több üzemanyag-hordó) a csónakban;
- létrák és kampós kötelek a csónakban;
- hálók és más halászeszközök hiánya csónakban.

A fenti technikák elemzése, és a szükséges következtetések levonása után – legalábbis elméletben – könnyen beazonosíthatók azok módszerek, amelyek révén a kereskedelmi hajók nagyobb valószínűséggel kerülhetik el, illetve háríthatják el a kalóztámadásokat. Ezek közé tartoznak mindenekelőtt:

- nemzetközileg elismert tengeri közlekedési útvonalak használata;
- éjszakai hajózás a nagy kockázatú helyeken;
- konvojokban közlekedés;
- a nagy kockázatú helyekre történő belépés előtt a Horn of Africa Tengerészeti Biztonsági Központhoz történő bejelentkezés;
- a nagy kockázatú helyeken a lehető legnagyobb sebességgel való áthaladás;
- éber őrszolgálat alkalmazása;
- a lehető legnagyobb kivilágítás;
- fény és hangeffektusok alkalmazása a kalózok felfedezésekor;
- kalóztámadások esetén elkerülő műveletek alkalmazása;
- a legfontosabb szabály: nem szabad megállítani a hajót a kalózok miatt.

További lehetséges eszközök/módszerek a kalózellenes műveletek sikerének biztosításához:

- Kereskedelmi hajók személyzetének kiképzése.
- Kereskedelmi hajók megfelelő eszközökkel való felszerelése. A kalózkodás elleni „nem halálos” (non-lethal) védekező eszközként ajánlják szakértők a kalózellenes hálót, de ugyancsak nem halálos védekező eszköz lehet a hajókra szerelt nagynyomású vízágyú, vagy a nagy hatótávolságú akusztikus eszköz (long-range acoustic device – LRAD).¹⁸⁹
- Kereskedelmi hajók hadihajók általi kísérése.
- Haditengerészeti jelenlét, őrzés a térségben.
- Regisztrálás, bejelentkezés az illetékes tengerészeti hatóságoknál.¹⁹⁰
- Hajók kommunikációképességének fenntartása.
- Felderítési információk cseréje az együttműködő államok között.
- Regionális vagy bilaterális együttműködési megállapodások az államok között.
- A kalózkodással érintett állam kormányzatának megerősítése, stabilizálása.
- Hatékony parti őrség, rendőrség kialakítása.
- Működő gazdaság életre keltése.¹⁹¹

¹⁸⁹ A kalózellenes nem halálos eszközökről részletesebben ld. Anti-Piracy Weapons – Top 10 For Future Use In Somalia. <http://gcaptain.com/maritime/blog/anti-pirate-weapons-piracy-somalia> (Letöltés: 2009. május 3.)

¹⁹⁰ 2002 novembere óta az Ádeni-öbölben önkéntes bejelentkezési rendszer működik, amely alapján a kereskedelmi hajók naponta bejelenthetik aktuális helyzetüket, valamint – ami talán ennél is fontosabb – a támadásokat, illetve a gyanús tengeri tevékenységeket az illetékes tengeri hatóságoknál. A jelzés alapján a hatóságok riasztják a térségben tartózkodó haditengerészeti egységeket. Ld. FLYNN, Stuart: Are Guns the Answer to Attacks on Vessels? – Planetdata / Maritime Security (November 20, 2008). <http://www.planetdata.net/sites/maritime/articles.php?story=77&page=4> (Letöltés: 2009. február 15.)

¹⁹¹ WARDEN (3), ibid.

A kalózok elleni eredményes fellépés érdekében az Európai Unió Bizottsága 2010. március 11-én *ajánlást* adott ki az önvédelem céljából, valamint a hajók elleni kalóztámadások és fegyveres rablások megelőzése érdekében teendő intézkedésekről.¹⁹² A dokumentum a bevált gyakorlati intézkedéseket kívánta közrebocsátani annak érdekében, hogy a vállalatok és a hajók számára segítséget nyújtson a kalóztámadások elkerüléséhez, az azoktól való elrettentéshez és a sikeres támadások késleltetéséhez az Ádeni-öbölben és Szomália partjainál.¹⁹³

Az ajánlás mindenekelőtt rögzíti, hogy a tagállamok feladata a tengeri biztonság megerősítését célzó intézkedések végrehajtása, valamint az, hogy e célra minden szükséges eszközt elkülönítsenek és rendelkezésre bocsássanak. Erre is figyelemmel a bizottság felkérte a tagállamokat, hogy:

- biztosítsák a kalóztámadások és fegyveres rablások során a hajókat fenyegető veszélyekkel szembeni megelőző intézkedések tényleges, összehangolt alkalmazását;
- biztosítsák, hogy hajóik a nemzetközi szabályzatokban rögzítettnek megfelelő létszámú személyzettel rendelkezzenek;
- a Szomália partjainál végrehajtott kalóztámadásokkal szemben tegyenek meg minden szükséges intézkedést a Bizottság Ajánlásának mellékletében felsorolt bevált gyakorlati intézkedések terjesztése, azok rendszeres frissítésének továbbítása és végrehajtásuk ellenőrzése céljából.

Az ajánlás szerint a sikeres kalóztámadások elemzése azt mutatja, hogy a kalózok a hajók alábbi közös sebezhető pontjait használják ki:

- a) alacsony sebesség;
- b) alacsony szabadoldal;
- c) nem megfelelő tervezés és eljárások;
- d) láthatóan alacsony készütségi szint és/vagy nyilvánvaló önvédelmi intézkedések hiánya;
- e) nyilvánvaló, hogy a hajó lassan reagál.

A dokumentum rögzíti, hogy a védekezés egyik hatékony formája a nagyobb sebesség. Jóllehet a hajók parancsnokának a sebesség csökkentését célzó megfélemlítése érdekében a térségben sor került már kézfegyverek és rakétavetőkhöz használatára is, de ilyen körülmények között hatékonynak bizonyult a teljes hajózási sebesség fenntartása. Az uralkodó időjárási viszonyok és a tenger állapota is nagyban befolyásolják a támadók cselekvési képességét. A 18 csomót meghaladó

¹⁹² Commission Recommendation of 11 March 2010 on measures for self-protection and the prevention of piracy and armed robbery against ships (2010/159/EU). Official Journal of the European Union, L 67 (17.3.2010)

¹⁹³ A témával kapcsolatban az IMO rendszeresen ad ki ajánlásokat, és időszakonként pontosítja azokat. Ezek között kell megemlíteni a 2009-es évből:

- Piracy and Armed Robbery against Ships in Waters off the Coast of Somalia; Best Management Practices to Deter Piracy in the Gulf of Aden and off the Coast of Somalia developed by the industry. International Maritime Organization (29 September 2009). MSC.1/Circ.1335. 22 p.
- Piracy and Armed Robbery against Ships in Waters off the Coast of Somalia. International Maritime Organization (16 June 2009). MSC.1/Circ.1332. 16 p.
- Piracy and Armed Robbery against Ships; Recommendations to Governments for preventing and suppressing piracy and armed robbery against ships – International Maritime Organization (26 June 2009). MSC.1/Circ.1333. 25 p.
- Piracy and Armed Robbery against Ships; Guidance to shipowners and ship operators, shipmasters and crews on preventing and suppressing acts of piracy and armed robbery against ships – International Maritime Organization (23 June 2009). MSC.1/Circ.1334. 31 p.

szélerősség és a 2 méternél magasabb hullámok elegendőnek bizonyulhatnak ahhoz, hogy védelmet nyújtsanak minden hajónak

A dokumentum felhívja a figyelmet az útvonal előzetes megtervezésének, valamint az illetékes hajózási hatóságoknál történő előzetes bejelentkezésnek a fontosságára. E körben ajánlja, hogy a hajók áthaladás közben kerüljék el a jemeni felségvizekre történő belépést, mivel a jemeni felségvizeken megtámadott hajókat a nemzetközi (nem jemeni) katonai erők nem védhetik meg. A katonai védelemmel kapcsolatban az ajánlás kifejti, hogy csoportos áthaladás során a hajók ne számítsanak arra, hogy folyamatosan hadihajó fogja kísélni őket, mindazonáltal az Ádeni-öbölben tartózkodó összes hadihajó – akár része az EUNAVFOR-nak, akár azzal egyeztetni a műveleteit – tud az Ádeni-öbölben történő csoportos áthaladásokról, és hozzáfér a veszélyeztetett hajózásra vonatkozó minden adathoz.

A dokumentum a hajó kapitánya számára is megfogalmaz néhány ajánlást a veszélyes területeken való áthaladás előtt, illetve az áthaladás során alkalmazandó védelmi intézkedésekre.

a) Az áthaladás előtti védelmi intézkedések közé tartozik többek között, hogy:

- Biztosítani kell, hogy kipihent és megfelelő eligazításban részesített személyzet álljon őrt, és megfelelő számú őr álljon rendelkezésre, további őrszemek szimulálása céljából pedig adott esetben használjon bábukat a korlátnál.
- Minimalizálja a külső kommunikációt (rádiók, kézi készülékek stb.) a biztonsággal és védelemmel kapcsolatos alapvető kommunikációra, míg áthaladnak az Ádeni-öblön és elhaladnak Szomália partjai előtt.
- Növelje a figyelőszolgálatot/a híd személyzetét.
- Lássa el személyzettel a gépteret.
- Tegye biztonságossá és ellenőrizze a hídhöz, a géptérhez, a kormányberendezés helyiségéhez, valamint minden lakótérhez/belső térhez való hozzáférést. Minden lehetséges hozzáférési pontra vonatkozóan (ajtók, hajóablakok, szellőzőnyílások stb.) készüljön kockázatértékelés, és gondoskodjanak ezek megfelelő biztosításáról, különösen, ha a lehetséges hozzáférési pontot elég nagyok tartják egy támadó behatolásához.
- Ellenőrizze, hogy minden felszerelés a helyén vagy a fedélzeten legyen, emellett ellenőrizze azt is, hogy a már előre elhelyezett önvédelmi eszközök továbbra is biztonságosan vannak beszerelve, és jól működnek.
- Ha a hajó szabadoldala viszonylag alacsony, a csákllyák beleakadásának megelőzésére vegye fontolóra a hajóperem kiszélesítését.
- Javasolt kalóztámadás esetére gyülekezőhelyet vagy megerősített állást kijelölni, és lezárási eljárásokat gyakorolni, hogy késleltessék a hajó feletti irányítás átvételét, és hogy időt nyerjenek.
- Javasolt, hogy a tűzoltószivattyúk és/vagy tömlők nyomás alatt legyenek és készen álljanak a hajó köré történő locsolásra, de ha indokolt, alakítson ki vízfüggőnyt a hajó körül a hajóra szállástól való további elrettentés érdekében.
- Adott esetben alkalmazzon szögesdrótot/fizikai akadályokat a hajófar legalacsonyabb hozzáférési pontjai körül, figyelembe véve a személyzet biztonságát és a menekülési lehetőségeket is.
- Adott esetben vegye igénybe a passzív védelmi felszereléseket, továbbá biztosítson éjjellátó optikai eszközöket sötétben történő használatra.

b) Áthaladáskor:

- A hajók lehetőleg csoportosan haladjanak, lehetőleg nagy sebességgel, de ügyeljenek a csoportos haladás miatt bekövetkező balesetek elkerülésére.

- Csak a biztonság által megkövetelt mértékben világítsák ki a fedélzetet, vagyis csak navigációs fényeket használva haladjanak át, ugyanakkor, ha gyanús tevékenységet észlelnek a hajó körül, a fényszórók használata megriaszthatja és elrettentheti a lehetséges támadókat.
- Tartsanak a kalózok „anyahajóiról” készült fényképeket a hídon és azonnal jelentsék, ha ilyet észlelnek.
- A hajóparancsnok igyekezzen a lehető legkorábban értékelni a fenyegetést.
- A hajó személyzetét ne tegyék ki felesleges kockázatnak. A nagy kockázatú területen csak az elengedhetetlen munkákat végezzék a fedélzeten. Amennyire lehetséges, a hajóparancsnok tartsa távol a személyzet tagjait a külső fedélzetektől, amíg sötét van, de legyen figyelemmel arra a kötelezettségre, hogy mindig teljes és megfelelő figyelőszolgálatot kell fenntartani.
- A személyzet fény- és hangjelzéssel, illetve egyéb műveletekkel tudassa a kalóznak vélt személyekkel, hogy észrevették őket.

c) Kalóztámadás esetén:

- Aktiválják a vészhelyzeti kommunikációs tervet, és azonnal jelentsék a támadást a kijelölt kapcsolattartónak, illetve tengerészeti biztonsági megfigyelő központnak.
- Hozzák működésbe a hajó biztonsági riasztórendszerét, amely riasztja a vállalatuk biztonsági tisztviselőjét és a lobogó szerinti államot.
- Kapcsolják be a vészcsengőt, és a hajó vészhelyzeti tervének megfelelően tegyenek „kalóztámadás” bejelentést.
- Ha lehetséges, a hajó útvonalának megváltoztatásával és a sebesség növelésével akadályozzák meg, hogy a támadáshoz használt csónakok (szkiffek) utolérjék a hajót. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy a kalózok nagyon nehezen tudnak feljutni olyan hajó fedélzetére, amely több mint 15 csomós sebességgel halad, továbbá amely manőverezik, ezért javasolt, hogy a hajóparancsnokok a lehető leghamarabb kezdjenek folyamatos cikcakkmanőverekbe, hogy a sebesség fenntartása mellett tovább késleltessék a hajóra szállást.
- Vegyék figyelembe, hogy ha a kalózok jobban ki vannak téve a szélnek/hullámoknak, és ha a megtámadott hajó az oldalhullámot és a farhullámot is kihasználja, ezzel megnehezíthetik a kalózok járműve számára, hogy lépést tartsanak.
- Védelmi intézkedésként hozzák működésbe a tűzoltószivattyúkat.
- Adott esetben kapcsolják fel az előre néző fedélzeti fényeket, hogy felhívják a figyelmet hajójukra, és segítsék elő, hogy az érkező katonai erők támadás alatt álló hajóként azonosítsák hajójukat. Ha időt tudnak nyerni a katonai erők megérkezéséig, ez gyakran a támadás feladására készíti a kalózokat.

d) Ha a kalózok feljutottak a hajóra:

- Ne álljanak ellen; ez szükségtelen erőszakhoz vezethet.
- Ha el kell hagyni a hidat/gépteret, állítsák le a főgépet; ha lehetséges, teljesen állítsák le a hajót és navigáljanak távol más hajóktól.
- Őrizték meg a nyugalmukat és teljes mértékben működjenek együtt a kalózokkal.
- Biztosítsák, hogy a hídon dolgozó csapaton kívül a személyzet minden tagja egy helyen, együtt maradjon.

- Ha bezárkóztak a megerősített állásba, gondoskodjanak arról, hogy belső védelem/fedezék álljon rendelkezésre arra az esetre, ha a kalózok erőszakkal próbálnak behatolni. Ne álljanak ellen a behatolásnak.

e) Katonai fellépés esetén

- A személyzet a katonai művelet közben soha ne használjon vakus fényképezőgépet.
- Abban az esetben, ha katonai személyzet a hajó fedélzetén hajt végre műveletet, a hajó személyzetének minden tagja feküdjön a fedélzetre, két kézzel takarják le a fejüket, a kezük legyen látható és üres.
- Álljanak készen a személyazonosságukra és a hajón betöltött státusukra vonatkozó kérdések megválaszolására.
- Legyenek tudatában annak, hogy a térségben állomásozó haditengerészeti egységek közül nem mindnek az angol a munkanyelve.
- A személyzet számítson arra, hogy a bevett gyakorlat szerint a katonai erők először minden személyt ártalmatlaníthatnak, akit a fedélzeten találnak, ezért a fedélzeten megkezdett katonai művelet kezdeti szakaszában teljes mértékben működjenek együtt.

Kiemelten fontos, hogy minden kalóztámadásról, vagy gyanús tevékenységről részletes jelentést készüljön és jusson el az illetékes hatóságokhoz. Ezzel biztosítható a teljes körű elemzés és a kalóztámadások tendenciáinak megállapítása, értékelhetők a kalózok által használt technikák és a taktika változása, továbbá biztosítható, hogy megfelelő figyelmeztetést lehessen kiadni a közelben lévő többi kereskedelmi hajónak.

Mindezen javaslatokon túl szakértők arra is felhívják a figyelmet, hogy a kalózkodás elleni küzdelem keretében azonos földrajzi területen egyidejűleg több állam, sőt több nemzetközi szervezet (például NATO és EU) egységei is végrehajthatnak feladatot, ami különösen fontossá teszi az egymás közötti kommunikációt, valamint eljárásaik összhangba hozását. E körbe tartozik a különböző haditengerészeti egységek által alkalmazott művelet-végrehajtási szabályok (Rules of Engagement – ROE) lehetőség szerinti egységesítése az azonos értelmezés és a jogszerűség érdekében.¹⁹⁴

Jól látható tehát, hogy a kalózkodás elleni fellépéshez igénybe vehető módszerek és technikák között nem csupán a fegyveres erő alkalmazása merül fel, mint lehetőség, ám bár kétségtelen, hogy az egyre agresszívebb fellépés a kalózok részéről szükségessé teszi az arányos erő alkalmazását is. Úgy tűnik azonban, hogy – néhány militáns megnyilvánuláson kívül – a többségi vélemény szerint a kereskedelmi hajók felfegyverzése önmagában nem megoldás, mert kiszámíthatatlan következményei lennének annak, ha a kereskedelmi hajó legénysége kezébe fegyvert adnának. Az ellenérvek között elsősorban a megfelelő kiképzés hiánya, valamint az szerepel, hogy a fegyverek jelenléte csupán a tengeri erőszakos cselekmények további elterjedéséhez vezetne, és nagy valószínűséggel még agresszívebb akciókra bátorítaná a kalózokat, vagyis nyilvánvalóan rontaná a térségben uralkodó biztonsági viszonyokat.¹⁹⁵

Meg kell említeni azt is, hogy a veszélyes anyagokat (olaj, gáz, kémiai anyagok) szállító tartályhajók esetében a fegyverek fedélzeten tartása biztonsági

¹⁹⁴ LOBBAN, Richard – DALTON, Christopher: An action plan against Somali pirates. http://www.projo.com/opinion/contributors/content/CT_somalia11_12-11-08_JOCHSAT_v20.3e32277.html (Letöltés: 2009. február 20.)

¹⁹⁵ SHANE, ibid. Ugyanezt a véleményt képviseli FLYNN, ibid.

okokból sem tanácsos. Emellett néhány ország nemzeti joga is akadályt gördítene a kereskedelmi hajók szabad mozgása elé (például kikötőkbe való behajózáskor), ha a fedélzeten fegyverek lenének. Minthogy azonban kifejezett nemzetközi (például ENSZ) tiltás a fegyveres védelem alkalmazásával kapcsolatban nincs, a hajózási társaságoknak a saját, illetve más társaságok által szerzett biztonsággal kapcsolatos tapasztalataira kell támaszkodniuk.¹⁹⁶

Magán biztonsági cégek alkalmazása a kalózok elrettentésére

A magán biztonsági cégek alkalmazásában álló fegyveres személyzet alkalmazásának szükségességével, eredményességével és – nem utolsósorban – jogszerűségével kapcsolatban erősen megoszlanak a vélemények. *Peter Lehr*, a skóciai St. Andrews Egyetem kalózkodással és tengeri terrorizmussal foglalkozó szakértője szerint mindössze 15 perc telik el attól az időponttól, hogy a hajó személyzete észreveszi a kalózokat addig az időpontig, hogy a kalózok a hajó fedélzetére lépjenek. Amennyiben a kalózok a hajó fedélzetén vannak, már túl késő cselekedni.¹⁹⁷

Ebből adódóan sokan úgy vélik, hogy a kalózzal szembeni fellépés egyik hatékony formája lehet az, ha a hajózási vállalatok civil fegyveres biztonsági személyzetet telepítenek a hajóra, amely felkészültsége és eszközei révén alkalmas az esetleges kalóztámadások visszaverésére. A fegyveres biztonsági személyzet hajóra telepítése mellett kardoskodók fő érve tehát, hogy a haditengerészeti egységek nem kísérhetnek minden egyes kereskedelmi hajót.

Az Ádeni-öbölben való fegyveres őrzésként lehet elrettentő ereje, de nem oldja meg teljesen a problémát. Amennyiben viszont a biztonsági személyzet már a hajón lenne, a támadásra megfelelőképpen reagálni tudna.¹⁹⁸ *Mark Fitzgerald* admirális, az USA haditengerészete európai és afrikai erőinek parancsnoka 2010 áprilisában kifejtette, hogy nincs megfelelő mennyiségű katonai eszköz az Indiai-óceán hatalmas területének ellenőrzéséhez. Álláspontja szerint, mialatt a haditengerészeti egységek igyekeznek biztonságos folyosót kialakítani az Ádeni-öbölben, a kalózok közül néhányan az Indiai-óceán távolabbi területeire kényszerültek áttenni a „műveleti területüket”. Úgy vélte, hogy a nagyobb kereskedelmi hajókon levő biztonsági személyzet igen hatékony tud lenni, csupán a kereskedelmi ágazatnak kell kidolgoznia az ezzel járó helyzetek kezelését. A katonák ugyanis nem tudják 100 százalékosan garantálni a kereskedelmi hajók védelmét, de ez nem is feladatuk.¹⁹⁹

A civil biztonsági kíséret alkalmazásával kapcsolatos tapasztalatok azonban nem egyértelműen pozitívak, minthogy semmilyen garancia nincs a fegyveres biztonsági személyzet minőségére. Különösen a Biscaglia esete kapcsán

¹⁹⁶ FLYNN, ibid. A kereskedelmi hajók személyzetének felfegyverzésével kapcsolatos aggályokról, illetve jótanácsokról részletesebben ld. Guns On Board.

<http://www.maritimesecurity.com/gunsonboard.htm> (Letöltés: 2009. szeptember 7.)

¹⁹⁷ KULISH, ibid.

¹⁹⁸ HODGE, Nathan: Can Guns-for-Hire Really Deter Pirates?

<http://blog.wired.com/defense/2008/11/in-a-discussion.html> (Letöltés: 2009. február 10.)

¹⁹⁹ US Admiral: Commercial Ships Need Armed Guards to Fight Pirates.

<http://www.voanews.com/english/news/US-Admiral-Commercial-Ships-Need-Armed-Guards-to-Fight-Pirates-91719979.html> (Letöltés: 2010. május 20.)

bontakozott ki élénk vita a fegyver nélküli biztonsági személyzet hasznosságáról.²⁰⁰ Szakértők szerint mindenképpen ajánlatos olyan biztonsági céget alkalmazni, amely nem csupán a kínálózó lehetőséget kihasználva ajánlja fel szolgálatait, hanem a tengeri biztonsági kérdésekben is kellő gyakorlattal, és a kihívásoknak magas színvonalon megfelelni tudó, jól képzett személyzettel rendelkezik.²⁰¹

A fegyveres biztonsági személyzet kérdése külön hangsúlyt kapott az MV Almezaan nevű hajót ért támadás kapcsán, amelynek elhárításakor a fegyveres civil őrség – a kalózzal folytatott tűzharcban – megölte az egyik támadót. A felmerült jogi kérdés elsősorban arra irányult, hogy melyik ország illetékes hatóságai jogosultak kivizsgálni az incidenst: a hajó lobogója szerinti ország, a hajó tulajdonosa szerinti ország, vagy a biztonsági személyzetet alkalmazó cég telephelye szerinti ország?²⁰²

A veszélyeztetett hajók védelmének egy másik módját jelentheti a brit biztosító társaságok által létrehozni kívánt magán tengerészeti egység, amely fegyveres személyzettel ellátott kísérőhajók révén kívánja támogatni a nemzetközi kalózellenes műveleteket. Az elképzelések szerint a mintegy 10 millió font költséggel létrehozandó tengerészeti alakulat eredményesen járulhatna hozzá a szomáliai kalózkodás visszaszorításához, a térség hajózási útvonalainak biztonságosabbá tételéhez, csökkentve ezzel a horribilis biztosítási összegeket, amely napjainkban utanként mintegy 50 ezer font, az ún. szupertankerek esetében viszont ez az összeg elérheti a 300 ezer fontot is. Jóllehet a magán fegyveres erő – a tervek szerint – a térségben tartózkodó haditengerészeti egységek közvetlen irányítása alatt, a nemzetközi jog teljes figyelembe vétele mellett, tisztán körvonalazott művelet-végrehajtási szabályok alapján tevékenykedne, jogi státusza továbbra sem teljesen egyértelmű, mint ahogy az sem, hogy milyen kapcsolatban állna a hasonló feladatot végrehajtó nemzetközi szervezetek (NATO, EU) haditengerészeti egységeivel.²⁰³

Úgy tűnik tehát, hogy a megoldás továbbra is inkább a fent említett előzetes védelmi intézkedések megtételében keresendő.

Vita az ún. „Q-hajók” körül

A kalózkodás elleni fegyveres fellépés egyik potenciális eszközeként merült fel az ún. Q-hajók használatának ötlete. Ezek olyan, megerősített védelemmel és – szükség szerint – fegyverrel is felszerelt hajók lennének, amelyek kívülről védtelen kereskedelmi hajónak látszanak (szükség szerint még a személyzet is civil matrózruhát visel), így vonzó célpontot kínálnak a kalózkodás számára, támadás esetén azonban gyors és hatékony választ adnak az agresszióra. A gondolat nem újkeletű, hiszen a brit haditengerészet már az I. világháborúban is alkalmazta ezt a trükköt. Az

²⁰⁰ Ld. SHACHTMAN, Noah: Mercenaries, Sonic Blasters No Match for Pirates. <http://blog.wired.com/defense/2008/12/piratemerc-late.html#previouspost> (Letöltés: 2009. április 7.), valamint VISCUSI, Gregory: Mercenary Guards Jump Ship as Somali Pirates Remain Undeterred. <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601091&sid=akZu86OC5Jsl&refer=india> (Letöltés: 2009. április 7.)

²⁰¹ FLYNN, ibid.

²⁰² Private Guards Kill Somali Pirate for First Time. [http://www.foxnews.com/world/2010/03/24/private-guards-kill-somali-pirate-time/?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed:foxnews/latest\(Text-Latest-Headlines\)](http://www.foxnews.com/world/2010/03/24/private-guards-kill-somali-pirate-time/?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed:foxnews/latest(Text-Latest-Headlines)) (Letöltés: 2010. április 28.)

²⁰³ MILMO, Cahal: Private navy may help defeat pirates. http://www.nzherald.co.nz/world/news/article.cfm?c_id=2&objectid=10677657 (Letöltés: 2010. október 11.)

ötlet feltámadása azonban egy konkrét esethez köthető: 2002-ben ugyanis a Hormuz-szorosban garázdálkodó kalózos kereskedelmi hajónak nézték az egyik amerikai hadihajót, és megtámadták.²⁰⁴

Indokolt azonban feltenni a kérdést, hogy jogszerű-e ezen „úszó trójai faló” alkalmazása? *Bahar* úgy véli, hogy az alkalmazás jogossága a körülményektől függ. A kereskedelmi hajónak álcázott, de robosztus önvédelmi képességekkel felszerelt hajó alkalmazása ugyanis könnyen ellentétbe kerülhet a nemzetközi jog, így például a tengerjog, vagy akár a hadijog szabályaival (még ha technikailag ez utóbbi a kalózzellenes műveletek során nem is alkalmazandó). Álláspontja szerint hangsúlyozni kell, hogy a kalózzellenes műveletek alapvetően olyan önvédelmi műveletek, amelyek az önvédelem velünk született jogán alapulnak. A műveletek másik jogalapja viszont az UNCLOS azon felhatalmazása, amely előírja a kalózkodás visszaszorításának kötelezettségét, és lehetővé teszi a kalózos elfogását a nyílt tengeren.

A Q-hajók alkalmazása tehát semmi esetre sem lehet offenzív csapda, amely a hadijog szerint ugyan elfogadott harci taktika lenne, feltéve természetesen, hogy jogos célpont ellen irányul. A kalózzellenes műveletek ugyanakkor nem ellenséges fegyveres erők ellen irányulnak, hanem olyan egyénekkel szemben folynak, akik bűncselekményt követnek el. Mindebből következően tehát a Q-hajó akciójának jogosságát az ellenük végrehajtott (vagy megkísérelt) kalóztámadás alapozza meg, amely a hajót és legénységét önvédelmi helyzetbe hozza. Ahogy viszont *Bahar* erre külön rávilágít, az önvédelmi helyzetben való cselekvésnek alapvetően két kritériuma van:

- 1) szükségesség – vagyis a cselekvés valamely folyamatban levő, jogtalan támadás, vagy annak közvetlen veszélye elhárítására irányuljon;
- 2) arányosság – az alkalmazott erő nagyságát, időtartamát és intenzitását minden esetben korlátozni kell a támadás által jelentett veszély mértékére.

Bahar szerint, ami az első feltételt illeti, a Q-hajó „horgászcsaliként” szolgál, és a cselekvés lehetősége akkor nyílik meg, ha a kalózos akcióba lépnek. A második kritériummal kapcsolatban azonban további elemzésre szorul az alkalmazható erő nagysága. Tapasztalati tény, hogy a kalózos szinte kivétel nélkül fegyveresen hajtják végre akcióikat. Az ilyen támadások által jelentett veszély megítélése adott esetben rendkívül nehéz lehet, és a fegyveres támadásra adott fegyveres reakció könnyen tragikus következményekkel járhat. Mindebből következően *Bahar* úgy véli, hogy a Q-hajó által képviselt nyilvánvaló erőfölény nem használható elsődlegesen a kalózos fizikai megsemmisítésére. Minthogy bűnözőkről van szó, a cél elsősorban a kalózos elfogása büntetőjogi felelősségre vonásuk céljából. A halálos erő (deadly force) alkalmazásának lehetősége azonban nem zárható ki, feltéve, hogy ez szükséges a támadás elhárításához (tehát enélkül a támadás nem lenne elhárítható).²⁰⁵

Valószínű, hogy a Q-hajók használatának elterjedése bizonyos mértékig elbizonytalanítaná, esetleg el is rettentené a kalózosokat. Az alkalmazással kapcsolatos további problémaként merül fel azonban, hogy a vonatkozó nemzetközi jogszabályok szerint²⁰⁶ a kalózos elfogására csak az ilyenként feltüntetett (vagyis külső megkülönböztető jelzéssel ellátott) hadihajók, illetve kormányzati szolgálatban álló, és erre feljogosított más hajók jogosultak. Minthogy a Q-hajók lényege az

²⁰⁴ HUTHISON, Harold C.: The Pirates have Evolved. <http://www.strategypage.com/htm/w/htseamo/articles/20051202.aspx> (Letöltés: 2010. október 11.)

²⁰⁵ BAHAR, pp. 61–62.

²⁰⁶ UNCLOS, 107. cikk

álcázás lenne, nyilvánvalóan a hadihajókkal szemben támasztott követelménynek sem felelnének meg, habár lehetne úgy érvelni, hogy valójában kormányzati tulajdonban levő, és erre feljogosított hajókról van szó.

A Q-hajók ötletét, mint jelentős sikerrel kecsegtető lehetőséget favorizálók e ponton mégis úgy gondolhatják, hogy a nemzetközi jogi rendelkezések megakadályozzák a kalózok elleni eredményes fellépést. A fentiekben kifejtett jogi aggályok mellett azonban fontos hangsúlyozni, hogy az UNCLOS vonatkozó szabályainak elsődleges célja a kalózkodás, mint univerzális joghatóság alá tartozó bűncselekmény elleni fellépés – lehetőség szerint – tiszta jogi környezetének megteremtése. Nem engedhető meg tehát, hogy a kétes eszközök alkalmazásával elérhető rövidtávú és bizonytalan értékű sikerek veszélyeztessék a nemzetközi közösség által is pozitívan értékelt, hosszú távú eredmények elérését.²⁰⁷

Befejezés

Kontorovich megfogalmazása szerint „... a legrégebbi nemzetközi bűncselekmény modern elterjedése innovatív jogi megoldásokat...” kíván.²⁰⁸ Ezen újszerű nemzetközi jogi megoldások közé kell sorolnunk mindenekelőtt az ENSZ BT vonatkozó határozatait, amelyek – legalábbis a kalózzellenes küzdelem tekintetében – példa nélküliek.²⁰⁹

2008-ban az ENSZ BT 6 határozatot is hozott a szomáliai kalózkodással kapcsolatban, többet, mint ebben az évben bármely más témával összefüggésben. Valamennyi határozat az ENSZ Alapokmány VII. fejezete alapján született, amely lehetővé teszi az ENSZ BT számára, hogy felhatalmazást adjon fegyveres erő használatára a nemzetközi békét és biztonságot fenyegető esetekben. Ezek a határozatok alapozták meg tehát a hatékony fegyveres beavatkozás lehetőségét, kiterjesztve a cselekvési lehetőséget a kalózkodásra vonatkozó általános nemzetközi jogi szabályok által megengedett mértéken túlra. A Biztonsági Tanács határozatainak hiányában ugyanis külföldi fegyveres erőnek a kalózzal szembeni fellépése csak a nyílt tengeren lehetséges. Az egymást követő határozatoknak köszönhetően azonban lehetőség nyílt belépni először Szomália parti tengerére, majd a kalózzellenes akciók lehetőségét az ENSZ BT kiterjesztette az ország egész területére. Mindez különösen fontos az Ádeni-öbölben, ahol az intenzív nemzetközi hajóforgalom egy viszonylag szűk „folyosón” kénytelen keresztülhaladni, és a nyílt tengeren elkövetett akciók után a kalózok könnyű szerrel eltűnhetnek Szomália parti tengerén, illetve búvóhelyet találhattak a szárazföldön.

Jóllehet, az ENSZ BT Határozatai jelentős előre lépést jelentettek a szomáliai kalózzal szembeni hatékony fellépéshez, a kalózkodás – mint átfogó probléma – megoldása nyilvánvalóan nem várható csupán ezek végrehajtásától. Ennek okai az alábbiakban foglalhatók össze:

1. Az ENSZ BT határozatai csak Szomáliára vonatkoznak, a más földrajzi területeken előforduló kalózkodás elleni fellépésre nem nyújtanak lehetőséget.

²⁰⁷ BAHAR, p. 63.

²⁰⁸ KONTOROVICH, *ibid.*

²⁰⁹ Minthogy azonban több állam is aggályát fejezte ki amiatt, hogy az ENSZ BT Határozatok hivatkozási alapot nyújthatnak a más területeken előforduló kalózkodás elleni külföldi fegyveres fellépéshez, az ENSZ BT többször is kifejezetten felhívta a figyelmet arra, hogy a rendelkezések csupán Szomáliára vonatkoznak.

2. Minthogy Szomália továbbra is szuverén állam, a külföldi beavatkozás lehetősége az illetékes szomáliai hatóságok beleegyezésének függvénye.
3. A kalózkodás elleni küzdelem gyenge pontja azonban továbbra is az elfogott kalózok felelősségre vonása, amely a küzdelem egyik központi jogi kérdésévé vált. Széleskörű egyetértés mutatkozik abban a tekintetben, hogy az elfogott kalózok bíróság elé állítása és megbüntetése nélkül a kalózellenes küzdelemben lényeges eredmény nem várható. Tekintettel azonban arra, hogy a kalózok – mint egyetemes joghatóság alá tartozó nemzetközi bűncselekményt elkövetők – elítélése érdekében külön nemzetközi bíróság felállítására ez ideig nem került sor, a kalózkodással gyanúsítottak bíróság elé állítása és elítélése az érintett államok jövőbeni két- és többoldalú együttműködésétől függ.

A nemzetközi együttműködésnek azonban egyik előfeltétele, hogy a kalózok elleni fellépés nemzeti és nemzetközi jogi háttere biztosítva legyen. Amíg ugyanis a jogszabályi kötések korlátozzák az eredményes fellépést, addig a kalózellenes műveletekben egyébként érdekelt államok is vonakodni fognak a konkrét lépések megtételétől. A jogi kötések lebontása azonban hosszú folyamat lesz, amelyben hiánypótló, vagyis a hatályos multilaterális egyezményeket kiegészítő jogi megoldások révén lehet részsikereket elérni.²¹⁰

Vannak azonban olyanok is, akik szerint nem elsősorban a jogszabályokkal van a probléma. *Rüdiger Wolfrum* professzor, a Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law igazgatója szerint ugyanis nem a nemzetközi jogszabályok, hanem a kalózok elleni határozott fellépéshez szükséges politikai akarat hiányzik a probléma megoldásához.²¹¹

Jóllehet, a nemzetközi szervezetek (NATO, EU) egymás követő, illetve párhuzamosan folyó kalózellenes műveletei, továbbá az egyre több ország által önállóan a térségbe küldött haditengerészeti egységek arra engednek következtetni, hogy van bizonyos fokú elkötelezettség és politikai akarat a szomáliai kalózkodás problémájának megoldására, úgy tűnik, ennél szélesebb körű és egyértelműbb nemzetközi összefogásra van szükség. Nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy önmagában a nemzetközi katonai fellépéssel csak korlátozott sikerek érhetők el. A kalózok által veszélyeztetett tengeri terület ugyanis hatalmas, és az ezen a tengeri útvonalon közlekedő, sok esetben rendkívül nagy értékű árut szállító kereskedelmi hajóflotta csábító célpont marad az évek óta humanitárius katasztrófa által sújtott szomáliaiak számára. Nem kérdéses tehát, hogy a szomáliai kalózkodás által jelentett veszély nem szüntethető meg csupán a kalózok elleni műveletek révén, hiszen a kalózkodás ugyanis csak egyfajta kísérő jelensége egy sokkal komplexebb problémának.

Bahar szerint a kalózellenes műveletek átfogó stratégiájában helyet kell biztosítani a hatékony információs műveleteknek is. Minthogy a szomáliai kalózok nagymértékben támaszkodnak a helyi lakosság támogatására, a kalózellenes kampány sikere szempontjából elengedhetetlen a szomáliai lakosság eredményes meggyőzése arról, hogy a tengeri biztonság fokozása – ezen belül is a kalózkodás visszaszorítása – az ő érdeküket is szolgálja.

²¹⁰ Tekintettel az UNCLOS elfogadásának körülményeire, reálisan nem várható a kalózkodás fogalmát és a kalózok elleni fellépés generális szabályait rögzítő megállapodás módosításra történő megnyitása. Ebből következően – álláspontom szerint – egyes részterületeket szabályozó, főként regionális szintű megállapodások megkötésére lehet számítani.

²¹¹ KULISH, *ibid.*

A pszichikai befolyásolás másik célcsoportját értelemszerűen maguk a kalózok jelentik, akiket arról kellene meggyőzni, hogy a kalózkodás bűncselekményének végrehajtása nem kifizetődő vállalkozás. Ennek egyik látványos, elrettentő eszköze lehet a felelősségre vonás terén elért eredmények bemutatása. Nyilvánvaló azonban, hogy amíg Szomália gazdasági helyzetében és politikai viszonyaiban nem következik be lényeges pozitív elmozdulás, addig nehéz lesz érvelni a kalózkodás által nyújtott, viszonylag könnyű pénzszerzési lehetőség ellen, és nem valószínű, hogy az éhenhalással fenyegetett lakosságra különösebb elrettentő erővel bírna a sok éves börtönbüntetés (ahol vélhetően legalább ennyit kapnak az elítéltek), mint alternatíva felmutatása.²¹²

Felhasznált irodalom:

- A kínai flotta is kivonult a kalózok ellen. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20081226-harom-hajot-kuld-kina-szomalia-partjaihoz-a-kalozok-ellen.html> (Letöltés: 2009. január 10.)
- A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. (Főszerk.: Benkő Lóránd) (Második kötet) – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970
- A NATO segít, de elsősorban Afrikának kell megoldást találnia. <http://www.stop.hu/articles/article.php?id=413721> (Letöltés: 2008. november 28.)
- ANDERSON, Gary: A Multilateral Solution to Somali Piracy. Small Wars Journal Op-Ed. <http://smallwarsjournal.com/blog/2008/12/a-multilateral-solution-to-som/> (Letöltés: 2009. április 6.)
- Anti-piracy Maritime Security Solutions. <http://www.apmss.co.uk> (Letöltés: 2009. május 3.)
- Anti-Piracy Weapons – Top 10 For Future Use In Somalia. <http://gcaptain.com/maritime/blog/anti-pirate-weapons-piracy-somalia> (Letöltés: 2009. május 3.)
- A Pallas Nagy Lexikona. X. kötet. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1895
- Az elrabolt óriás tankhajóval zsarolnak a kalózok. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20081121-kalozok-25-millios-valtsagdiat-kernek-a-sirius-starert.html> (Letöltés: 2008. november 20.)
- BAHAR, Michael: Attaining Optimal Deterrence at Sea: A Legal and Strategic Theory for Naval Anti-Piracy Operations. Vanderbilt Journal of Transnational Law, Vol 40, 2007, p. 1–85. <http://ssrn.com/abstract=982679> (Letöltés: 2009. március 30.)
- BARON, Kevin: Navy awaiting OK to capture pirates – Stars and Stripes. (January 17, 2009) <http://www.stripes.com/news/navy-awaiting-ok-to-capture-pirates-1.87188> (Letöltés: 2009. március 1.)
- BECKMAN, Robert C.: Combatting Piracy and Armed Robbery Against Ships in Southeast Asia: The Way Forward – Ocean Development & International Law. Vol 33, Issue 3, (2002) – ISSN: 1521-0642 – pp. 317–341.
- BERKI, Tamás: A kalózkodás reneszánsza. http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=710&title=A_kal%C3%B3zkod%C3%A1s_renez%C3%A1nsza (Letöltve: 2008. november 30.)
- Bonanza year for Somali pirates. Middle East Online (2008. 12. 11.) <http://www.middle-east-online.com/english/somalia/?id=29155> (Letöltés: 2009. január 15.)

²¹² BAHAR, p. 72.

Britannica Hungarica Világenciklopédia. X. kötet. Ciceró Kft., Budapest, 1994. ISBN 9637815805

Brit és orosz hadihajók vertek vissza egy kalóztámadást.
http://hvg.hu/vilag/20081112_kaloztamadas_szomalia.aspx (Letöltés: 2008. november 18.)

CHALK, Peter: Africa Suffers Wave of Maritime Violence. (In.: Jane's Intelligence Review, April 1, 2001. <http://www.rand.org/commentary/2001/04/01/JIR.html> (Letöltés: 2009. január 15.)

China executes pirates. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/622435.stm> (Letöltés: 2009. január 20.)

CIA Factbook, Somalia. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/so.html> (Letöltés: 2008. december 19.)

Code of practice for the investigation of crimes of Piracy and armed robbery against ships. International Maritime Organization, Resolution, A 22/Res.922 (22 January 2002). 10 p.

Combined Maritime Forces. http://www.cusnc.navy.mil/cmfc/cmf_command.html (Letöltés: 2010. augusztus 15.)

Combined Maritime Forces, Combined Task Force (CTF) 150. <http://www.cusnc.navy.mil/cmfc/150/index.html> (Letöltés: 2010. augusztus 15.)

Combined Maritime Forces, Combined Task Force (CTF) 151. <http://www.cusnc.navy.mil/cmfc/151/index.html> (Letöltés: 2010. augusztus 15.)

Combined Maritime Forces, Combined Task Force (CTF) 152. <http://www.cusnc.navy.mil/cmfc/152/index.html> (Letöltés: 2010. augusztus 15.)

Contact Group on Piracy off the Coast of Somalia – Internet: <http://www.state.gov/t/pm/rls/othr/misc/121054.htm> (Letöltés: 2009. május 10.)

Contact Group on Piracy Off the Coast of Somalia Meets in New York <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2010/06/142863.htm> (Letöltés: 2010. augusztus 10.)

Defining Piracy. Maritime Terrorism Research Center. <http://www.maritimeterrorism.com/definitions> (Letöltés: 2009. november 2.)

Economic Impact of Piracy in the Gulf of Aden on Global Trade. http://www.marad.dot.gov/documents/HOA_Economic%20Impact%20of%20Piracy.pdf (Letöltés: 2009. január 30.)

Egyiptomi teherhajót raboltak el a kalózok. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20090101-egyiptomi-teherhajot-raboltak-el-a-kalozok.html> (Letöltés: 2009. január 10.)

EU Engagement in Somalia. Factsheet, EU Council Secretariat (December 2008) http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/081217-FACTSHEET_EU_ENGAGEMENT_SOMALIA.pdf (Letöltés: 2009. január 9.)

EU naval operation against piracy. (EUNAVFOR Somalia - Operation ATALANTA) http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/missionPress/files/101005%20Factsheet%20EU%20NAVFOR%20Somalia%20-%20version%2022_EN.pdf (Letöltés: 2010. október 8.)

EUNAVFOR Somalia. <http://www.consilium.europa.eu/showPage.aspx?id=1518&lang=en> (Letöltés 2010. szeptember 3.)

FLYNN, Stuart: Are Guns the Answer to Attacks on Vessels? Planetdata/Maritime Security (November 20., 2008) <http://www.planetdata.net/sites/maritime/articles.php?story=77&page=4> (Letöltés: 2009. február 15.)

Focus on NATO's operations in Budapest. http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_45982.htm? (Letöltés: 2009. április 3.)

FORBES, H.O: Persian Guld and Arabian Sea. British Protectorates. Pirates and pearl fishers. The Times, 1920. május 25.
http://archive.timesonline.co.uk/tol/viewArticle.arc?articleId=ARCHIVE-The_Times-1920-05-25-36-001&pagelId=ARCHIVE-The_Times-1920-05-25-36 (Letöltve: 2009. január 30.)

GRISSET, Pamala L. – MAHAN, Sue: Terrorism in perspective. Sage Publications, Inc. California (2003) – ISBN: 0-7619-2752-2 – 391. p.

Guns On Board <http://www.maritimesecurity.com/gunsonboard.htm> (Letöltés: 2009. szeptember 7.)

Hadihajó-erődemonstráció a kalózkodó által elrabolt hajónál.
http://hvg.hu/vilag/20081001_kalozok_szomalia_ukran_teherhajo.aspx (Letöltés: 2008. november 18.)

HANSON, Stephanie: Combating Maritime Piracy.
<http://www.cfr.org/publication/18376/> (Letöltés: 2009. február 15.)

High-level meeting in Djibouti adopts a Code of Conduct to repress acts of piracy and armed robbery against ships.
http://www.imo.org/newsroom/mainframe.asp?topic_id=1773&doc_id=10933 (Letöltés: 2010. május 11.)

HODGE, Nathan: Can Guns-for-Hire Really Deter Pirates?
<http://blog.wired.com/defense/2008/11/in-a-discussion.html> (Letöltés: 2009. február 10.)

HUTHISON, Harold C.: The Pirates have Evolved.
<http://www.strategypage.com/htmw/htseamo/articles/20051202.aspx> (Letöltés: 2010. október 11.)

International Maritime Organization.
http://www.imo.org/includes/blastDataOnly.asp/data_id%3D21262/9711.pdf (Letöltés: 2008. december 7.)

Italian cruise ship fends off pirates with gunfire.
<http://www.guardian.co.uk/world/2009/apr/26/italian-cruise-ship-pirates> (Letöltés: 2009. június 20.)

JONTZ, Sandra: Civilian ship repurposed to help anti-piracy effort. Stars and Stripes (February 10, 2009) – Internet: <http://www.stripes.com/article.asp?section=104&article=60602> (Letöltés: 2009. március 1.)

JOPSON, Barney: Kenya signs deal to prosecute Somali pirates.
http://www.ft.com/cms/s/0/9b63b8e6-c7c4-11dd-b611-000077b07658.html?ftcamp=rss&nclick_check=1 (Letöltés: 2009. január 30.)

Kalózkodó ellen hadakozik Európa.
http://www.fn.hu/kulfold/20080916/kalozok_ellen_hadakozik_europa/?hirlevelkatt=2008-09-17 (Letöltés: 2008. november 18.)

Kalózkodóveszély - high-tech támadások nemzetközi vizeken. Hírszerző összeállítás (2008. november 20.) – Internet: http://www.hirszerzo.hu/cikk.kalozveszely_-_high-tech_tamadasok_nemzetkozi_vizeken.87754.html (Letöltés: 2009. március 30.)

KELLERHALS, Merle David Jr.: United States Expands Fight Against Pirates.
<http://www.america.gov/st/peacesec-english/2009/April/20090416093307dmslahrellek0.6916162.html> (Letöltés: 2009. május 3.)

Kenya and the United Kingdom sign a Memorandum of Understanding on piracy along the coast of Somalia.
http://www.mfa.go.ke/mfacms/index.php?option=com_content&task=view&id=305&Itemid=62 (Letöltés: 2009. január 30.)

KNIGHT, W. Andy: Adapting the United Nations to a Postmodern Era. Palgrave Publishers Ltd, 2001. ISBN: 0-333-80150-4 –298 p.

KONTOROVICH, Eugene: International Legal Responses to Piracy off the Coast of Somalia. American Society of International Law – ASIL Insights, February 6, 2009, Volume 13, Issue 2 <http://www.asil.org/insights090206.cfm> (Letöltve: 2009. február 15.)

KULISH, Nicholas: Legal Hurdles in West Slow Pursuit of Pirates. The New York Times (November 28, 2008) <http://www.nytimes.com/2008/11/29/world/europe/29pirates.html> (Letöltés: 2008. december 20.)

LOBBAN, Richard – DALTON, Christopher: An action plan against Somali pirates. Internet: http://www.projo.com/opinion/contributors/content/CT_somalia11_12-11-08_JOCHSAT_v20.3e_32277.html (Letöltés: 2009. február 20.)

Magyar Értelmező Kéziszótár. (Szerk. JUHÁSZ-SZŐKE-O. NAGY-KOVALOVSKAI) – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972, 1550. p.

MALONE, Robert: Dangerous Waters. http://www.forbes.com/2006/07/24/pirates-on-the-seas-cx_rm_0725pirates.html (Letöltés: 2008. december 17.)

Megfutamították a kalózokat. <http://www.honvedelem.hu/cikk/0/12943/kalozokmegfutamitasa.html> (Letöltés: 2008. november 18.)

MENKHAUS, Ken: Somalia: State Collapse and Threat of Terrorism. Adalphi Paper 364, Oxford University Press, New York, 2004, ISBN: 0-19-851670-3 – 92 p.

Military operation of the EU. EU NAVFOR Somalia. EU, ESDP, December 2008. http://consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/081208FactsheetEU_NAVFOR-v_2_EN.pdf (Letöltés: 2008. december 9.)

MILMO, Cahal: Private navy may help defeat pirates. http://www.nzherald.co.nz/world/news/article.cfm?c_id=2&objectid=10677657 (Letöltés: 2010. október 11.)

MV Moscow University – Why Anti-Piracy Efforts off Somalia Are Doomed to Fail. <http://www.oldsaltblog.com/2010/05/10/mv-moscow-university-why-anti-piracy-efforts-in-somalia-are-doomed-to-fail/> (Letöltés: 2010. június 30.)

Operation ATALANTA's First Pirate Engagement. (27. December 2008) <http://www.eunavfor.eu/2008/12/operation-atalantas-first-pirate-engagement/> (Letöltés: 2009. január 9.)

Operation Ocean Shield Current News. http://www.manw.nato.int/page_operation_ocean_shield.aspx (Letöltés: 2010. október 12.)

Orosz hajót támadtak meg a szomáliai kalózok. http://hvg.hu/vilag/20081113_orsz_hajo_somalia_kalozok_tamadas.aspx (Letöltés: 2008. november 18.)

Óvatos a NATO: rakétákkal támadhatnak a kalózok. http://atv.hu/hircentrum/2008_nov_ovatos_a_nato_raketakkal_tamadhatnak_a_kalozok_video.html (Letöltés: 2008. november 20.)

Piracy and Armed Robbery against Ships. Guidance to shipowners and ship operators, shipmasters and crews on preventing and suppressing acts of piracy and armed robbery against ships. International Maritime Organization (23 June 2009) – MSC.1/Circ.1334 – 31 p.

Piracy and Armed Robbery against Ships in Waters off the Coast of Somalia. International Maritime Organization (16 June 2009), MSC.1/Circ.1332, 16. p.

Piracy and Armed Robbery against Ships in Waters off the Coast of Somalia. Best Management Practices to Deter Piracy in the Gulf of Aden and off the Coast of

Somalia developed by the industry. International Maritime Organization (29 September 2009). MSC.1/Circ.1335. 22 p.

Piracy and Armed Robbery against Ships. Recommendations to Governments for preventing and suppressing piracy and armed robbery against ships. International Maritime Organization (26 June 2009). MSC.1/Circ.1333. 25 p.

Pirates Capture Largest Vessel Ever: Supertanker Samho Dream.
<http://piratebook.blogspot.com/2010/04/pirates-capture-largest-vessel-ever.html>
(Letöltés: 2010. június 20.)

Pirates hijack German-owned ship in Gulf of Aden.
<http://edition.cnn.com/2009/WORLD/africa/01/29/pirates.ship.hijack/index.html>
(Letöltés: 2009. május 7.)

Pirates hijack Turkish ship in Gulf of Aden. <http://in.reuters.com/article/idINIndia-40908820090708> (Letöltés: 2009. október 10.)

Pirates seize tanker with 12 RP sailors.
<http://globalnation.inquirer.net/news/news/view/20090131-186624/Pirates-seize-tanker-with-12-RP-sailors> (Internet: 2009. május 7.)

Private Guards Kill Somali Pirate for First Time.
http://www.foxnews.com/world/2010/03/24/private-guards-kill-somali-pirate-time/?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed:foxnews/latest (Text - Latest Headlines) (Letöltés: 2010. április 28.)

REED, Darren (1): Piracy off Somalia. United Nations Security Council Resolution 1816. In NATO Legal Gazette, No. 14, 30 May 2008. Ed.: ACT/SEE Legal Office. pp. 9–15.

REED, Darren (2): The Exercise of Enforcement Jurisdiction on the High Seas: Exemptions to Exclusive Jurisdiction of the Flag State. Part 3, The Effect on NATO Operations at Sea. In NATO Legal Gazette, No. 16, 30 September 2008. Ed.: ACT/SEE Legal Office. pp. 6–11.

Report of the Secretary-General on possible options to further the aim of prosecuting and imprisoning persons responsible for acts of piracy and armed robbery at sea off the coast of Somalia, including, in particular, options for creating special domestic chambers possibly with international components, a regional tribunal or an international tribunal and corresponding imprisonment arrangements, taking into account the work of the Contact Group on Piracy off the Coast of Somalia, the existing practice in establishing international and mixed tribunals, and the time and resources necessary to achieve and sustain substantive results – United Nations, Security Council, S/2010/394 (26 July 2010). 54 p.

Report of the Secretary-General on the situation in Somalia. United Nations, Security Council, S/2008/709, 17. November 2008. 22 p.

Reports on acts of piracy and armed robbery against ships. Annual report 2009. International Maritime Organization, 29. March 2010. MSC.4/Circ.152, 40 p.

REYNOLDS, Paul: Rules frustrate anti-piracy efforts. BBC News website, 9. December 2008. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/7735144.stm> (Letöltés: 2008. december 9.)

Russia says freed pirates didn't reach land.
http://www.boston.com/news/world/europe/articles/2010/05/12/russia_says_freed_pirates_didnt_reach_land/ (Letöltés: 2010. június 30.)

Sarkozy tengeri rendőrséget akar a kalózok ellen.
http://www.fn.hu/kulfold/20080916/sarkozy_tengeri_rendorseget_akar/ (Letöltés: 2008. november 18.)

Security Council Authorizes States To Use Land-Based Operations In Somalia. As Part Of Fight Against Piracy Off Coast, Unanimously Adopting 1851, 2008, Security Council, 6046th Meeting (PM).

<http://www.un.org/News/Press/docs/2008/sc9541.doc.htm> (Letöltés: 2009. január 15.)

Security Council Condemns Acts of Piracy, Armed Robbery off Somalia's Coast. Background of the Piracy. UNSCRs (1816). Security Council, 5902nd Meeting (PM)

<http://www.un.org/News/Press/docs/2008/sc9344.doc.htm> (Letöltés: 2009. február 1.)

Security Council. Unanimously Adopting Resolution 1918 (2010). Calls On All States To Criminalize Piracy Under National Laws – Security Council, 6301st Meeting (AM)

<http://www.un.org/News/Press/docs/2010/sc9913.doc.htm> (Letöltés: 2010. május 20.)

SHACHTMAN, Noah: Mercenaries, Sonic Blasters No Match for Pirates.

<http://blog.wired.com/defense/2008/12/piratemerc-late.html#previouspost> (Letöltés: 2009. április 7.)

SHANE, Leo: Pirate attacks down, but concerns linger – Stars and Stripes, March 6, 2009. <http://www.stripes.com/article.asp?section=104&article=61148> (Letöltés: 2009. március 30.)

SHAW, Malcolm N.: Nemzetközi jog. Osiris iadó, Budapest, 2001. ISBN 963-379-895-7. 832 p.

Somalia: drought, conflict and high food prices spell disaster. WFP Media Backgrounder, September 2008.

<http://documents.wfp.org/stellent/groups/public/documents/communications/wfp189741.pdf> (Letöltés: 2008. december 30.)

Somali pirates hijack British chemical tanker in Gulf of Aden.

<http://www.dailymail.co.uk/news/worldnews/article-1239138/British-tanker-St-James-Park-seized-Somali-pirates-Gulf-Aden.html#ixzz128Zv9xoZ> (Letöltés: 2010. február 4.)

Somali pirates hijack Yemeni cargo ship.

<http://www.sabanews.net/en/news172827.htm> (Letöltés: 2009. május 5.)

Somali Pirates seize supertanker Sirius Star (November 18, 2008).

<http://www.maritimeterrorism.com/2008/11/18/somali-pirates-seize-supertanker-sirius-star/> (Letöltés: 2008. november 30.)

Somali Pirates seized freighter carrying 33 T-72 tanks. (26. September, 2008).

<http://www.maritimeterrorism.com/2008/09/26/somali-pirates-seized-freighter-carrying-33-t-72-tanks/> (Letöltés: 2008. november 30.)

Standing NATO Maritime Group transits Suez Canal en-route to anti-piracy duties.

http://www.afsouth.nato.int/JFCN_PressRelease/2008releases/JFCN_08_08.html (Letöltés: 2008. november 25.)

Successful completion of NATO mission Operation Allied Provider.

<http://www.nato.int/shape/news/2008/12/081212a.html> (Letöltés: 2009. május 2.)

Summary of National Claims.

<http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/claims.htm> (Letöltés: 2010. július 25.)

Thai Fishermen Seized by Somali Pirates in Long-Distance Hijacking.

<http://www.voanews.com/english/news/Thai-Fishermen-Seized-by-Somali-Pirates-in-Long-Distance-Hijacking-91592119.html> (Letöltés: 2010. május 8.)

The Pirates of Puntland: Practical, Legal and Policy Issues in the Fight Against Somali Piracy. K&L Gates LLP, March, 2009.

<http://www.klgates.com/files/Publication/ac22f46f-de64-41d5-a99c->

8566b961c41e/Presentation/PublicationAttachment/fbdacf5a-55e1-408d-833b-a4bc8a15dc70/3_09_The_Pirates_of_Puntland.pdf (Letöltés: 2010. február 2.) 11. p.
The Taking Of M/T Biscaglia. http://www.cargolaw.com/2008nightmare_mv_biscaglia.html (Letöltés: 2008. november 20.)
UAE History, British Era.
<http://www.cdr.gov.ae/ncdr/English/uaeGuide/PrintBritish.aspx> (Letöltés: 2009. szeptember 5.)
United Nations Security Council Resolution (UNSCR) 1814. S/RES/1814 (15 May 2008). http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions08.htm (Letöltés: 2008. december 7.)
United Nations Security Council Resolution (UNSCR) 1816. S/RES/1816 (2 June 2008). http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions08.htm (Letöltés: 2008. december 7.)
United Nations Security Council Resolution (UNSCR) 1838. S/RES/1838 (7 October 2008). http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions08.htm (Letöltés: 2008. december 7.)
United Nations Security Council Resolution (UNSCR) 1844. S/RES/1844 (20. November 2008). http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions08.htm (Letöltés: 2008. december 7.)
United Nations Security Council Resolution (UNSCR) 1846. S/RES/1846 (2. December 2008). http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions08.htm (Letöltés: 2008. december 7.)
United Nations Security Council Resolution (UNSCR) 1851. S/RES/1851 (16. December 2008). http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions08.htm (Letöltés: 2008. december 20.)
United Nations Security Council Resolution (UNSCR) 1853. S/RES/1853 (18. December 2008). http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions08.htm (Letöltés: 2008. december 28.)
United Nations Security Council Resolution (UNSCR) 1897 – S/RES/1897 (30. November 2009). http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions09.htm (Letöltés: 2009. december 28.)
United Nations Security Council Resolution (UNSCR) 1918. S/RES/1918 (27. April 2010). http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions10.htm (Letöltés: 2010. május 20.)
US Admiral: Commercial Ships Need Armed Guards to Fight Pirates. <http://www.voanews.com/english/news/US-Admiral-Commercial-Ships-Need-Armed-Guards-to-Fight-Pirates-91719979.html> (Letöltés: 2010. május 20.)
US captain rescued from pirates. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/7996087.stm> (Letöltés: 2009. május 30.)
U.S. Navy captures 5 Somali pirates, siezes pirate mother ship off Kenya, Somali coasts. http://www.nydailynews.com/news/world/2010/04/01/2010-04-01_us_navy_captures_5_somali_pirates_siezes_pirate_mother_ship_off_kenya_somali_coa.html#ixzz129eHI2cE (Letöltés: 2010. július 3.)
US says piracy resolution allows for air strikes in Somalia. <http://www.infowars.com/us-says-piracy-resolution-allows-for-air-strikes-in-Somalia> (Letöltés: 2009. január 30.)
USS Ashland Captures Pirates. http://www.navy.mil/search/display.asp?story_id=52519 (Letöltés: 2010. július 3.)
Új Magyar Lexikon (4. kötet) – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961

VARGA, Attila Ferenc: A tengerek szabadságának és biztonságának helye az Amerikai Egyesült Államok biztonsági stratégiáiban. Hadtudomány elektronikus szám, 2010. http://mhtt.eu/hadtudomány/2010_e.html (Letöltés: 2010. április 30.)

VISCUSI, Gregory: Mercenary Guards Jump Ship as Somali Pirates Remain Undeterred.

<http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601091&sid=akZu86OC5Jsl&refer=india> (Letöltés: 2009. április 7.)

(1) WARDEN, James: Combined Task Force 151 hunts down pirates in the Gulf of Aden. <http://www.stripes.com/article.asp?section=104&article=61656> (Letöltés: 2009. március 30.)

(2) WARDEN, James: The Law of the Sea. <http://www.stripes.com/news/the-law-of-the-seas-1.89713> (Letöltés: 2009. március 30.)

(3) WARDEN, James: U.S. troops' anti-piracy mandate stops short of land efforts. <http://www.stripes.com/news/u-s-troops-anti-piracy-mandate-stops-short-of-land-efforts-1.89735> (Letöltés: 2009. április 20.)

WOOLFE, Marie: Pirates can claim UK asylum.

<http://www.timesonline.co.uk/tol/news/uk/article3736239.ece> (Letöltés: 2009. január 15.)

Felhasznált jogforrások:

Agreement between the European Union and the Republic of Djibouti on the status of the European Union-led forces in the Republic of Djibouti in the framework of the EU military operation Atalanta. Official Journal of the European Union, L 33 (3.2.2009) pp. 43–48.

Agreement between the European Union and the Somali Republic on the status of the European Union-led naval force in the Somali Republic in the framework of the EU military operation Atalanta. Official Journal of the European Union, L 10 (15.1.2009) pp. 29–34.

Agreement for the implementation of the provisions of the United Nations Convention on the law of the sea of 10 December 1982 relating to the conservation and management of straddling fish stocks and highly migratory fish stocks. General Assembly, A/CONF.164/37 (8 September 1995).

http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/convention_overview_fish_stocks.htm (Letöltés: 2009. augusztus 4.)

Charter of the United Nations. <http://www.un.org/aboutun/charter/index.shtml> (Letöltés: 2008. március 9.)

Commission Recommendation of 11 March 2010 on measures for self-protection and the prevention of piracy and armed robbery against ships (2010/159/EU). Official Journal of the European Union, L 67 (17.3.2010). pp. 13–26.

Convention for the Suppression of Unlawful Acts of Violence Against the Safety of Maritime Navigation (SUA Convention, 1988. március 10.) Internet:

http://www.nti.org/e_research/official_docs/inventory/pdfs/aptmaritime.pdf (Letöltés: 2008. december 7.)

Council Joint Action 2008/749/CFSP of 19 September 2008 on the European Union military coordination action in support of UN Security Council resolution 1816 (2008) (EU NAVCO). Official Journal of the European Union, L 252 (20.9.2008). pp. 39–42.

Council Joint Action 2008/851/CFSP of 10 November 2008 on a European Union military operation to contribute to the deterrence, prevention and repression of acts of piracy and armed robbery off the Somali coast. Official Journal of the European Union, L 301 (12.11.2008) . pp. 33–37.

Council Decision 2008/918/CFSP of 8 December 2008 on the launch of a European Union military operation to contribute to the deterrence, prevention and repression of acts of piracy and armed robbery off the Somali coast (Atalanta). Official Journal of the European Union, L 330 (9.12.2008). pp. 19–20.

Exchange of Letters between the European Union and the Republic of Seychelles on the Conditions and Modalities for the Transfer of Suspected Pirates and Armed Robbers from EUNAVFOR to the Republic of Seychelles and for their Treatment after such Transfer. Official Journal of the European Union, L 315 (2.12.2009). pp. 37–43. Full Text of Djibouti Agreement. World News Journal (11. June, 2008).

<http://africannewsanalysis.blogspot.com/2008/06/full-text-of-djibouti-agreement.html> (Letöltés: 2008. november 1.)

The North Atlantic Treaty. Washington D.C. (4. April 1949).

http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm (Letöltés: 2009. február 2.)

The European Convention on Human Rights (Rome, 4 November 1950) and its Five Protocols. Council of Europe. <http://www.hri.org/docs/ECHR50.html> (Letöltés: 2010. augusztus 7.)

United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols thereto. United Nations (New York, 2004).

<http://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf> (Letöltés: 2010. augusztus 2.)

United Nations Convention on Law of the Sea (UNCLOS), 10. December 1982.

http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/closindx.htm (Letöltés: 2009. március 1.)

Egyéb internetforrások:

<http://www.maritimeterrorism.com/definitions> (Letöltés: 2008. november 25.)

<http://www.consilium.europa.eu/showpage.aspx?id=1519&lang=EN> (Letöltés: 2010. október 10.)

Kákóczki Balázs:

VEGETIUS: EPITOMA REI MILITARIS
(néhány megfontolandó tanács a sorozáshoz és a kiképzéshez)

Rezümé:

A római hadsereg megerősítésének kényszere. A katonák kiválasztásának és kiképzésének elvei Vegetius Renatus Epitoma rei militaris című művében. Az elvek aktualitása.

Kulcszavak:

Vegetius Renatus, római hadsereg, kiválasztás és kiképzés

Balázs Kákóczki:

VEGETIUS: EPITOMA REI MILITARIS
(some advices to be deliberated to the selection and the training)

Résumé:

The pressure of strengthening of the Roman Army. The principles of selection and training of the soldiers in the manual of Vegetius Renatus: Epitoma rei militaris. The actuality of principles.

Keywords:

Vegetius Renatus, Roman Army, selection and training

„Vegetius szerint Isten ihlette a légiót. Én azt mondom, hogy az Isten ihlette Vegetiust. Ő az, aki a csata hét alapelveivel megértette velünk az ókori hadművészetet és napjaink legnagyobb hadvezéreit megtanította arra, hogy hogyan utánozzák azt.”¹

Egy késő római hivatalnok: *Vegetius Renatus*, az *Epitoma rei militaris* (A hadtudomány foglalata) című munkájában gyűjtötte össze azokat az elveket és módszereket (sorozás, kiképzés, fegyverzet, taktika, a hadvezér szerepe, ostromharcászat és tengeri hadviselés), amelyek évszázadokig legyőzhetetlenné tették a római hadsereget. A mű célja az volt, hogy a dicső korok sikereinek és mintáinak felelevenítésével adjon példát császáranak a késő római hadügy megreformálásához.

Vegetius olyan alapvető, a középkorban is bevált tanácsokkal látta el olvasóját, amelyek közül jó néhány még napjaink reformokkal teli időszakában is megfontolandó lehet. Jelen írás tehát arra vállalkozik, hogy felhívja az olvasó figyelmét erre a „katonai bibliára”, és hogy elmerengjünk egy kicsit a római kor hadszervezeti viszonyain. Nem lehet az a feladatunk, hogy mindegyik vegetiusi javaslatot részletesen megvizsgáljuk. Az összes közül mindössze a két legmaradandóbbat: a kiválasztás és a kiképzés motívumait járjuk körül alaposabban. Ezt a két gyakorlatot a későbbi korok is szívesen felidéztek és napjainkban is megállnák a helyüket.

¹ Charles-Joseph Lamoral de Ligne (1735–1814) osztrák altábornagy idézete. In: Max Jahns: *Geschichte der Kriegswissenschaften I* (1889) 124.

A Kr. u. 4. században írott *A hadtudomány foglalata*² (a továbbiakban: Foglalat) című kivonatgyűjteményben Vegetius a haderőt fegyvernemekre osztotta fel, megfogalmazta a sorozás jelentőségét, a fizikai követelményeket, a kiképzés lépéseit, az alapvető gyalogsági taktikákat, a tisztek és tiszthelyettesek felkészültségének fontosságát, a hadszervezet felépítését, továbbá szolt a római ostromtechnikákról és a haditengerészet néhány jellegzetességéről.

A Foglalat történelmi értéke felbecsülhetetlen, hiszen egybegyűjtötte a római hadügyben kiteljesedő ókori hadművészet összes esszenciális tudását, és ezt tovább örökítette a középkori államok katonai gondolkodásába. Merítettek belőle a középkori hadtudományt művelő egyháztörténeti írók,³ a kora újkori és újkori hadvezérek, humanisták, filozófusok.⁴ Jelentőségét tovább növeli, hogy Vegetius olyan forrásokra támaszkodott, amelyek mára már elvesztek.

A szerző

Írónról, teljes nevén *Publius Flavius Vegetius Renatus*ról nem sokat tudunk. A kéziratok többsége a *vir illustis* (v. *inlustis*) *comes* címmel ruházza fel, amely azonban nem árul el annál többet, minthogy ő egy „nevezetes férfiú”.⁵ Egy másik olvasat szerint a *vir inlustis comes* azonos a *Notitia Digitatum* által is megemlített *comes sacrarum largitionum* ranggal.⁶ Ennek a titulushoz a viselője volt (részben) felelős a birodalmi pénzügyekért, vagyis egy hivatalnoki pozícióról van szó.

A Foglalat mellett Vegetius írt egy kevésbé ismert művet *A lovak ápolásáról* címmel.⁷ Ez az írás – sokkal személyesebb és bensőségebb hangulata mellett – nagy profizmusról tanúskodik a lótarásban vagy a lovak és öszvérek gyógyításában. A mű szerkezete komoly tudatosságot, mondandója pedig nagyfokú intelligenciát sugároz.

Mivel Vegetius a Foglalatban többször utalt Krisztusra vagy a Szentlélekre, ezért nincs okunk kételkedni felekezeti hovatartozásában.⁸ Nyelvezete nyugat-római stílusjegyeket hordoz magában, ezért biztos, hogy ott keresztelték meg.⁹ Későbbi népszerűségének pont ez lett az egyik sarokköve. Mint nyugat-római keresztény

² Vegetius a nemzetközi szakirodalomban már jól feldolgozott. Sajnos idehaza még mindig nem készült el *A hadtudomány foglalata*nak kritikai kiadása. Az egyetlen elérhető fordítást Hahn István alapműve, *A hadművészet ókori klasszikusai* tartalmazza (Zrínyi Katonai Kiadó, 1963).

³ A nyugat-római birodalom bukását követően a 16. századig szerzetesek, papok, teológusok művelték a hadtudományt. Egy-két kivételtől eltekintve (például Hrabanus Maurus: *Procinctu romanae militiae*), mindegyikük az uralkodóknak vagy hercegeknek írott királytűkrökben közvetítették a szükséges katonai ismereteket és így Vegetiust is. A legismertebbek: John of Salisbury: *Policraticus* (1159), Aegidius Romanus: *De regimine principum* (1280 körül), Christine de Pisan: *Fais d'armes et de chevalerie* (1410).

⁴ Többek között: Machiavelli: *A háború művészete* (1520), Orániai Móric (Johann Jacob Wallhausen: *Corpus militare*, 1617), Zrínyi Miklós: *A török áfium ellen való orvosság* (1661), Jacques-François de Chastenot, marquis de Puységur: *Art de la guerre* (1748), Szász Móric: *Mes Rêveries* (1757), Robert Melville: *A critical inquiry into the constitution of the Roman legion* (1773), Lancelot Turpin de Crissé: *Commentaires sur les Institutions militaires de Végèce* (1779), Franz Miller: *Reine Taktik der Infanterie, Cavallerie und Artillerie* (1787). A római hadművészeti elvek 19–20. századi legnagyobb hirdetői, például Ardant du Picq francia, J. F. C. Fuller angol, Hans Delbrück német haditeoretikusok voltak.

⁵ Veg. Epit. prol. in Lang (1885) X–XI, 1.

⁶ Schoener (1888) 6–9, Lang (1885) X–XI, Not. Dig. I. (w) 10.

⁷ Millar: *Vegetius Renuus of the distempers of horses, and of the art of curing them*, 1748.

⁸ Veg. Epit. I. prol.; II. 5; III. 5; IV. 40.

⁹ Lang (1885) V.

forrás, tökéletes alapot nyújtott a római eszmék frank, vagy reneszánsz kori újjáélesztésében.

Sajnos Vegetius sem dátummal sem pedig ajánlással nem látta el művét. Noha többször méltatta császárait, annak nevét azonban sose mondta ki.¹⁰ Ezért a szakértők körében máig nincs megnyugtató konszenzus abban, hogy mikor született a Foglalat. Az biztos, hogy Gratianus császár (375–383) halála után, mivel egy passzus múlt időben beszélt a császárról: „*A város alapításától az isteni Gratianus koráig ugyanis a gyalogos vértézve volt...*”¹¹ A felső határ pedig 450, amikor Flavius Eutropius, egy bizánci epimátor ellátta kézjeggyével a másolatát. Vagyis ebből a 67 évből négy császár jöhet számításba: II. Valentinianus (375–392), I. Theodosius (378–395), Honorius (393–423) és III. Valentinianus (425–455). A nézetek I. Theodosius és III. Valentinianus között oszlanak meg, noha egyesek lehetségesnek tartják Honorius császárt is.¹² Egy régebbi, mára már elvetett koncepció szerint II. Valentinianus volt a császár a Foglalat megírásakor.¹³ Mivel azonban eme cikkben nincs jelentősége a célszemély pontos kilétének, ezért számunkra tökéletesen elfogadható az álláspont, miszerint Vegetius valamikor a 4–5. század fordulóján írhatta művét.

Források

Néhány ellentmondásra ad okot Vegetius forrásainak elemzése. Szerencsére név szerint ismerjük őket, hiszen Vegetius az egyik *caput* végén felsorolja őket: Celsus, Paternus, Frontinus, Cato, továbbá használta Augustus, Traianus, és Hadrianus rendeletgyűjteményeit.¹⁴ Azonban az bizonytalan, hogy ezek a szerzők milyen mértékben képviseltetik magukat a Foglalatban, mivel mindegyikük írása elveszett.

¹⁰ Veg. Epit. I. prol., 28; II. 18; III. prol., 4, 26; IV. prol., 31.

¹¹ Veg. Epit. I. 20.

¹² Theodosius volt a császár a HTF születésekor: Milner (2001) 37–41, Lang (1885) VI, Mazzarino-Giannelli (1956) 487–489, Barnes (1979) 254–257, Sabbah (1980) 131–155. III. Valentinianus volt a császár a HTF megírásakor: Goffart (1989) 49–68, Birley (1988) 57–67, Gibbon (1776–1788) I. 27. (125. jegyzet), Seeck (1876) 61–83. Honorius melletti érvek: Giuffrida (1981) 25–56.

¹³ Ezt az elméletet egy magát soha meg nem nevező másolóra építették, akinek a betoldása szerint: „*ad Valentinianum imperatorem*”, vagyis Valentinianus császárhoz, aki lehet II. vagy III. Valentinianus. Viszont mivel Vegetius szót sem ejt Róma 410-es feldúlásáról, ezért e dátum előtt kellett Vegetiusnak írnia, és így csak II. Valentinianusra lehet gondolni. Goffart (1989) 49, Milner (2001) 37.

¹⁴ Veg. Epit. I. 8. Aulus Cornelius Celsus Tiberius császár (14–37) idején élhetett. Egy hatalmas enciklopédiát szerkesztett, amelyből azonban csak a *De Medicina* (Az orvoslásról) maradt meg. Paternus Tarruntenius Marcus Aurelius (161–180) és Commodus császár (177–192) alatt töltött be először titkári majd praefectus praetorio rangot, vagyis nagy befolyással és hatalommal rendelkezhetett. Karrierjét azonban derékba törte a Commodus elleni összeesküvés vádja, aminek következtében kivégezték. Sextus Iulius Frontinus (kb. 40–105) római író, többször töltött be állami tisztséget: először aedilis, majd 70-től consul Britanniában. Őt művéből kettő maradt fent: a *Stratagematica* (Hadicselek), amely az ókori hadvezérek híres hadicseleit, harcászati eljárásait foglalja össze és a *Liber de aquis* (A vízvezetékekről). A maradék három írásának csak a címét tudjuk: *De agrorum qualitate* (A föld minőségéről), *De controversiis libri duo* (Az ellentmondásokról szóló két könyv), *De re militari* (A hadügyekről). Az utóbbit kivonatolta Vegetius. Marcus Portius Cato Maior (Kr. e. 234–149) katona, államférfi életrajzát Plutarkhosz örökítette ránk. Noha plebejusi családból származott, mégis kivételes karriert futott be: harcolt a második pun háborúban, Kr. e. 195-ben consulnak, néhány évvel később pedig Hispánia helytartójának nevezték ki. Számtalan rőpirata és beszéde mellett, több mint tíz művéről tudunk, amelyekből azonban csak a *De agri cultura* (A földművelésről) maradt fent teljesen. Cato már életében kiadta néhány írását, amelyeket többször kivonatoltak. Feltételezhetően ezek között volt a *De re militari* (A hadügyekről) is. Augustus, Traianus és Hadrianus rendeletgyűjteményei mind elvesztek. Egy részüket talán Paternus építette be a

A másik kérdés az, hogy Vegetius hogyan érte el ezeket a forrásokat, figyelembe véve a több száz éves távolságot és a korabeli könyvek példányszámát. Például az ókori legiók csatarendjének Kr. e. 3–2. századi technikai kifejezéseit (principes, hastati, triarii, velites, ferentarii, accensi) egy az egyben Catótól vehette át.¹⁵ Viszont az olyan adminisztratív beosztású tisztek elnevezése, mint a supernumerarii, a praefectus legionis, a praefectus castrorum, csak a császárkorban, sőt a decenarius, ordinarius tipikusan a késő császárkorban voltak használatban, ami azt jelenti, hogy Vegetius bátran merített saját kútfőből is, kiegészítve ezzel forrásait.¹⁶ A hosszú történelmi gyökerekig visszanyúló sorozás és kiképzés lépéseit Cato szolgáltathatta, míg a hadszervezeti minta részben Catón, részben egy késő császárkori mintán alapulhat. Feltételezhetően Frontinus inspirálta a harmadik könyvnek a hadvezérről szóló caputjait, továbbá az ostromharcászatot is, mivel Frontinus a Strategematicában hasonló kérdéseket feszegetett, noha teljesen más kontextusban. Igazi unikumnak számít a Foglalat utolsó caputjaiban tárgyalt haditengerészet, mivel ezzel a témával előtte még nem foglalkozott római történetíró. Ebben a fejezetben Varro elveszett hajóskönyveire, Vergiliusra, és főleg saját ismereteire hagyatkozott.¹⁷

Az tehát máig talány, hogy Vegetius milyen kéziratokból dolgozhatott. Ha feltételezzük, hogy hozzájutott ezekhez a mára már elveszett munkákhoz, akkor minden bizonnyal archaikus kifejezések tucatjait vette volna át. Mivel nem így történt, ezért talán olyan, Kr. u. 2–3. századbéli kivonatgyűjteményeket vett igénybe, amelyek megőriztek részleteket a négy szerző hadtudományi értekezéséből. Lehet, hogy ezekhez a kivonatokhoz Vegetiusnak még hozzáférése volt, viszont hozzánk sajnos már nem jutottak el.

A 4. századi római hadsereg állapota. A kényszerű hadügyi reform

A Kr. u. 4. századi római hadsereg már csak árnyéka volt korábbi önmagának, és nem sokban emlékeztetett arra a hatékony és fegyelmezett zsoldos gépezetre, amely néhány száz évvel korábban háborúk tucatjait döntötte el. Vegetius jól érzékelteti velünk a válság okait: „... a hosszú békés időszak biztonsága részint a pihenés élvezetére szoktatta, részint a polgári hivatalok felé vonta el az embereket. Ezért látjuk azt, hogy a katonai kiképzés ügyét előbb lazábban kezelték, majd elhanyagolták, míg végül az egész már régóta feledésbe merült”.¹⁸ A római polgárok a nyugalomban „elpuhultak”, „elszoktak a fegyverektől”, nyúggé vált számukra a katonáskodás.

Kezdetben zsoldemeléssel, birtokadományozással, a fizikai követelmények megkurtításával, a kiképzés megkönnyítésével vagy a házasodás engedélyezésével tették vonzóbbá a hadseregbe való belépést, amelyek így azonban jelentősen

könyvébe. Vegetius a négy főforráson kívül még támaszkodott Varróra, akit az idősebb Pliniustól kölcsönözött, kedvenc költőjére, Vergiliusra és néhány sor erejéig Sallustiusra.

¹⁵ Veg. Epit. II. 2.

¹⁶ Veg. Epit. II. 7–11.

¹⁷ Veg. Epit. IV. 41. Marcus Terentius Varro (Kr. e. 116–27) az ókor talán legnagyobb hatású polihisztorja és írója volt. Hatalmas életműve 75 könyvet foglalt magában, amelyből csak a De re rustica (A mezőgazdaságról) és a De lingua latina (A latin nyelvről) maradt meg. Az idősebb Plinius, Vergilius, Aulus Gellius, Cicero, Vitruvius és még számos ókori író kivonatolt tőle kisebb-nagyobb részeket.

¹⁸ Veg. Epit. I. 28.

aláásták a fegyelmet és a morált. Hogy biztosítsák a katonanyag utánpótlását, örökletessé tették a katonai szolgálatot. A szolgálat alól való kibújás mindennapos jelensége lett a dezertálás vagy az öncsonkítás.

Barbár hatásra differenciálódott a gyalogság fegyverzete: a nehéz pilumot kiszorította a könnyű hajítódárda, a gladius felváltotta a lovassági spatha, megjelennek az ólomgolyós korbácsok, a dobonyilak, az ovális pajzsok. Átvették a barbárok harceljárásait: a gyalogsági manőverek háttérbe szorultak, és a csatadöntő elem a nehézlovasság lett. A vonalalakzat helyett új, változatosabb csatarendek (ék, fűrész, harapófogó) jelentek meg. A gyalogság feladata a zárt rendszerű védelem, amely visszatérés volt a hellenisztikus kori hadművészetéhez.

Különösen szembeötlő a legiók feldarabolása. Maga a *legio* szó is háttérbe szorult, és helyét a maximum 1000–1200 főből álló numerus (*vexillatio*) vette át.

Nehezen rekonstruálható a parancsnokok szerepe. A negyedik századra vonatkozó legfontosabb forrásunk, a *Notitia Digitatum*, tarka összevisszaságban sorol fel polgári és katonai tisztségeket. A korábban meghatározó *centuriókat* felváltották a *centenariusok* és *decenariusok*, akiknek szerepét Vegetius sem tudta pontosan tisztázni.¹⁹ Megjelentek a sorok vezetéséért felelő *ordinariusok*, a sátorközösségeket irányító *deceniusok* és a kiképzésért felelő *campidoctorok*. Egy-egy numerus/*vexillatio* élére a gyalogság/lovasság mestere (*comes*) került.

A hadvezetés átalakítása azonban nem tudta feltartóztatni annak a hadseregnek a bomlását, amelynek jó része már gótokból, hunokból és más barbár elemekből tevődött össze. A 378-as hadrianopolisi katasztrófa a vég kezdete, a római hadművészet válságának tökéletes példája volt. A hadvezetés alapvető hibákat (hiányos felderítés, az ellenség lebecsülése, harcászati tartalék hiánya, az erősítés bevárásának elmulasztása) követett el. Mind-mind hozzájárult Valens császár és mintegy 30 ezer ember pusztulásához. Róma városát 410-ben érte el a végzete, amikor a nyugati gótok különösebb erőfeszítés nélkül elfoglalták és kifosztották.

Vegetius ezekben a viharos évtizedekben vetette papírra Foglalatát. Császára világosan felismerte, hogy a hadügy általános reformja nélkül a birodalom elpusztul, ezért megbízást adott Vegetiusnak arra, hogy röviden foglalja össze a dicsőséges korok hadtudományát. A császár, aki talán nem volt érzéketlen a katonai ügyek iránt, ezekből merítve szeretne volna új alapokra helyezni a római hadviselést. Egy olyan személyre esett a választása, aki ugyan nem volt katona, viszont hivatalnokként és íróként már ismert lehetett az udvari körökben.

A megújulás útja

Egy hadseregreform minden egyes történelmi korszakban összetett, évtizedeken át tartó folyamatnak számít. Ez éppen úgy igaz az ókori-középkori viszonyokra, mint ahogy napjainkra is. A megfelelő minőségű újoncok besorozása, felkészítése, modern haditechnikával való ellátása, a rátermett tisztek és tiszthelyettesek kiválasztása, továbbá egy hatékony adminisztráció kiépítése a kulcsa az átalakításoknak. Ezekkel Vegetius is tisztában volt.

Az újoncok kiválasztásának szempontjai

¹⁹ Not. Dig. IV (w) 17, Veg. Epit. II. 8.

Elsődleges feladatnak a megfelelő újoncok kiválasztását (probatio) nevezte meg. Az a kikötés, amely napjainkban kimerül abban a mondatban, hogy a *hadseregbe való belépés egyik feltétele a magyar állampolgárság*, a rómaiaknál is ismert volt. Ma már ugyan egy kicsit megmosolyogjuk Vegetius szavait, de akkoriban, a barbár invázió kellős közepén, kialakult az „északi népekről” egy olyan kép, hogy „... a nap hevétől távol élnek, ezért kevésbé megfontoltak, de mivel áradó bőségben van vérük, a háborúskodásra igen készségesek”. Az a nép, amely a nap hevében él, és a nagy hőség kiszárította, eszesebb ugyan, de kevesebb a vére, és ezért nincs benne kitartás és bátorság a közelharchoz. Ezért „... az újoncokat a mérsékeltébb éghajlatról kell sorozni, akikben a vér is elég, és az eszeség sem hiányzik”.²⁰

A motívum háttérében az a jelenség állt, hogy a légiók gyalogosai közé csakis római állampolgárokat sorozhattak, akik Itáliában, vagyis a mérsékelt égöv „centrumában” éltek, ahol sem túl hideg, sem túl meleg nem volt. Az itteniek észjárása harcedzettséggel párosult, vagyis ők voltak a legalkalmasabbak a szolgálatra. (Manapság persze, például nemzetbiztonsági okok miatt is, csak nemzetbeli állampolgárok sorozhatóak a hadsereg kötelékébe. Mindenesetre kétségtelen, hogy egy magyar katona lesz a legelhivatottabb és leglojálisabb a magyar nemzeti hadsereg iránt.)

Vegetius a kiválasztással kapcsolatos gondolatmenetét a falusi és városi újoncok közötti különbségek ismertetésével folytatja (amelyek jól bizonyítják, hogy a történelemben vannak örök érvényű igazságok): „*Ami azt illeti, úgy gondolom, sosem volt kétséges, hogy a parasztemberek alkalmasabbak a fegyverviselésre. A parasztember a szabad ég alatt és munka közben táplálkozik, túri a napot, nem húzódik árnyékba, nem ismeri a fürdőket, járatlan az élvezetekben, egyszerű lelkű, kevéssel beéri, tagjai edzettek mindenfajta fáradalom elviselésére; hazulról megszokott dolog neki vasat cipelni, árkot ásni, terhet hordozni. Néha mégis úgy hozza a szükség, hogy városiakat is fegyverbe állítsunk. Ezek... tanuljanak meg először dolgozni, díszlépésben menetelni, terhet cipelni, napsütést és port elviselni; ériék be kevés és paraszti étellel; a szabad ég alatt vagy sátorban tartózkodjanak, és csak ezután tanítsuk meg őket a fegyverforgatásra*”.²¹

Hogy ez napjaink viszonyaira vetítve mennyire állja meg a helyét, azt mindenki döntse el saját maga. Mindenesetre Vegetius ezekkel a gúnyos megjegyzésekkel Marius reformkorszakát állítja példának, amikor felszámolták a milíciarendszert, és létrehozták a professzionális hadsereg alapjait (a világtörténelemben először). A reformok előtt vagyoni osztályok (classis) szerint osztották be Róma lakosait katonai szolgálatra. Ezzel szakított Caius Marius (Kr. e. 157–87) consul, aki a legszegényebbek előtt nyitotta meg a hadsereg kapuját. Munkát, egzisztenciát és életcélt kínált fel ezeknek az embereknek, leküzdve így a munkanélküliséget és megteremtve a professzionális hadsereg alapjait. (A sorozás motívumai a középkor folyamán még többször felbukkantak, például John of Salisburynél, Aegidius Romausnál. Ne feledjük, hogy Zrínyi Miklós reformjainak alapja is római mintát követett, amikor jól szervezett, alaposan kiképzett, jobbágyi származású, nemzeti hadsereg felállításáért kardoskodott.)

Fizikai és erkölcsi alkalmasság-mutatók

²⁰ Veg. Epit. I. 2.

²¹ Veg. Epit. I. 3. A motívum Catótól eredhet: „A földművesek közül kerülnek ki a legbátrabb és legerősebb katonák”.(Cato de Agric. prol).

Most nézzük meg, hogy milyen fizikai feltételeket szabtak a toborzáskor: „... a férfikor kezdetén kell sorozni” (18–20. életév), mert akkor a legtanulékonyabb az újonc.²² „Hatlábnyi illetve öt láb tízhüvelyknyi” (kb. 178–173 centiméter) magasak legyenek, Tüdeidész példája nyomán viszont ne annyira a természet, hanem az erőt és bátorságot vegyük alapul!²³ Továbbá: az újonc legyen „... egyenes tartású, izmos vállú, erős alkatú, hosszú ujjú, kis hasú, sovány farú; alsó és felső lábszárát ne párnázza fölösleges hús, hanem az inak keménysége formálja”.²⁴

A fizikai feltételeken túl sokat nyomott a latba az erkölcsösség: „A méltóság hivatottá teszi a katonát, a szemérem pedig, amely visszatartja a megfutamodástól, győztessé”.²⁵ Továbbá: a sorozáskor már külön ki kellett válogatni azokat, akiknek a polgári foglalkozása (ács, kovács, kerékgyártó, mészáros, vadász stb.) hasznos lehet.²⁶

Tiszti rendfokozatot csak megfelelő műveltség birtokában lehetett szerezni: „Mivel pedig a legióknál több szolgálati fokozat van, amelyek művelt katonákat kívánnak, ... egyeseknél a válogatás szempontja a betűismeret, a számolási és számvetési gyakorlat”.²⁷

Összességében tehát megállapítható, hogy óriási felelősség nyugodott a sorozótisztek vállán. Az újoncokat már a kezdetek kezdetén szigorúan megrostálták, és ez még csak a kezdet volt a légionáriussá válás rögös útján.

A kiképzés elvei

Az alapos kiválasztás nem ér semmit, hogyha az újoncokat nem képezik ki rendesen. „Ezért az újoncot szüntelen gyakorlatoztatással kell bevezetni a fegyverforgatásba”.²⁸ A szorgalmas gyakorlás egy professzionális katona legfontosabb ismérve, akár fiatal, akár idősebb.

A kiképzés első lépése szerint az újoncokat meg kell jelölni a „pontozásos bekarcolással”, amely egy tetovált szám volt és napjaink dögcédulájához hasonlítható leginkább.²⁹

Vegetius az egyik legfontosabb feladatnak a menetelés (gradum) begyakorlását tartja. A limit katonai lépés esetén 5 óra alatt 20 ezer lépés (kb. 30 kilométer), teljes lépésben 24 ezer lépés (kb. 36 kilométer).³⁰ Teljes fegyverzetben 10 ezer lépést (kb. 15 kilométer) kell teljesíteni úgy, hogy a táv egy bizonyos részét futva tegyék meg, hol emelkedőn, hol lejtőn. Augustus és Hadrianus rendeletei szerint a gyalogosokat havonta háromszor kell kivezényelni erre a „sétára”.³¹

²² Veg. Epit. I. 4. Természetesen ez a legoptimálisabb életkor. E fölött is lehetett jelentkezni.

²³ Veg. Epit. I. 5. (Veg. Epit. I. 6.) Tüdeidész, a Théba ellen vonuló két mondai hős egyike, „aki bár kisméretű volt, de vitéz a csatában.” (Hom. II. V. 801.)

²⁴ Veg. Epit. I. 6.

²⁵ A magyar történelmi viszonyokra is ráillő sorokat így folytatja Vegetius: „Mi haszna ugyanis, ha begyakoroljuk a gyávát; ha több évet szolgál a táborban? Idővel sohasem javul meg az a hadsereg, amelynek újoncozása hibás volt. És mennyire megtanultuk a gyakorlatból és tapasztalati példákból, hogy innen származott az a sok vereség, amelyet az ellenség szerte reánk mért! (...) Mert az előkelők polgári hivatalokat hajhásznak; mert az újoncszolgáltatásra kötelezett földbirtokosoktól a sorozó tisztek kedvezésből vagy nemtörődömségből olyanokat soroznak a hadseregbe, akiket saját uraik is utálnak megtartani. Az alkalmas ifjak kiválasztását tehát derék férfiaknak kell végezniük, derekas odaadással.” (Veg. Epit. I. 7.)

²⁶ Veg. Epit. I. 8.

²⁷ Veg. Epit. II. 19.

²⁸ Veg. Epit. I. 8.

²⁹ Uo.

³⁰ Veg. Epit. I. 9.

³¹ Veg. Epit. I. 27.

A menetelésen túl az újonc tudjon kitartóan futni (cursus) a nagyobb lendület miatt, ugrani (salto) a hajítófegyverek előli kitérés, az ellenfél elkápráztatása érdekében, és úszni is (natatio), ha gyorsan vissza kell vonulni, és egy folyó vagy patak akadályt képez.³²

Szüntelenül gyakorolni kell a kardvívást vesszőből készült pajzsokkal, amelyeknek a súlya az eredeti kétszerese, továbbá kétszeres súlyú fadorongokkal és karóbábúkkal.³³ Vegetius alaposága már szinte zavaró: „Minden egyes újonc külön karóbábút szúrt a földbe úgy, hogy ne inoghassanak meg és hat láb magasan [kb. 178 centiméter] emelkedjenek ki”.³⁴ Külön felhívja a figyelmünket a helyes kardhasználatra: „... nem vágva, hanem szúrva kell sebezni. A vágás ritkán okoz halált, mivel a fegyverek is és a csontok is védik az életfontosságú szerveket. Ellentétben a kéthüvelyknyi [kb. 5 centiméter] mélységbe hatoló szúrás halálos”.³⁵ Ezzel a részlettel Vegetius tökéletesen leírta a római gladius (semispatum) funkcióját, amely elsősorban szúrásra és nem vágásra használtak.³⁶

A római légionárius másik fő fegyvere a pilum volt: „Az újoncnak... gerelyfélét is kell dobnia, amelyek nehezebb súlyúak, mint a későbbi igazi hajítófegyverek”.³⁷

Külön kell oktatni az íjászokat és a parittyásokat: az íjakat szakszerűen kell tartani, a bal kart rögzítve, míg a jobb kart helyes számítással hátra kell húzni. A parittyások, mivel minden csatában szükség van rájuk, szorgalmasan gyakorlatozzanak csakúgy, mint az íjászok.³⁸

Vegetius, mint a lovak nagy szakértője kivételes figyelmet szentelt a helyes lóra szállás megtanítására: „Télen fedett helyen, nyáron a szabadban falovakat állítottak fel; az ifjaknak ezekre, – míg gyakorlatra tesznek szert – előbb fegyvertelenül, majd fegyveresen kellett felszállniuk. Nagy gondot fordítottak arra, hogy ne csak jobb-, hanem balfelől is megtanulják a fel- és leugrást úgy is, hogy kivont kardot vagy lándzsát tartanak a kezükben”.³⁹

Az újoncoknak bírnia kell a nehéz terhek cipelését is: „Az ifjakkal a lehető leggyakrabban kell terhet cipeltetni hatvan font [kb. 20 kilogramm] súlyig rendes lépésben menetelve, mert nehéz hadjáratok idején előfordulhat, hogy az élelmet és a fegyverzetet is vinniük kell”.⁴⁰ A kiképzést leíró első egységet egy vergiliusi idézettel

³² Veg. Epit. I. 10.

³³ Veg. Epit. I. 11.

³⁴ Uo.

³⁵ Veg. Epit. I. 12.

³⁶ Egy római légionáriusnak a pilum mellett a gladius volt a legbecsesebb fegyvere. A keltibér törzsektől vették át (gladius Hispaniensis) és változatai egészen a 11–12. századig használatban voltak. Egy klasszikus római gladius kb. 60–80 centiméter hosszúságú, 4–8 centiméter pengeszélességű, kétélű szúrókard volt. A penge alapját acél és szén keveréke alkotta, a markolat pedig többnyire fából vagy csontból készült. A gladiusról és a római gyalogos fegyverzetéről bővebben: Bishop-Coulston (1993).

³⁷ Veg. Epit. I. 14. A pilum egy kb. 2 méter hosszú nehéz hajítódárda volt. A vassal bevont fa szárhoz hozzáerősítettek egy kb. 60 centiméter hosszú fémszárat, amely egy piramisalakú hegyben végződött. A két elemet fa- és fémszögekkel fogatták egymáshoz. Becsapódáskor a szegek eltörtek és a pilum elhajlott, amelyet így nem lehetett visszadobni és súlyánál fogva lehúzta a pajzsot. Hatótávolsága kb. 30–35 méter volt.

³⁸ Veg. Epit. I. 15–17. „Azt mondják, hogy a parittyák használatát a baleári szigetek lakói találták fel, és olyan ügyességgel alkalmazzák, hogy az anyák csak akkor engedték kenyérhez nyúlni kicsiny fiaikat, ha előbb azt egy parittyából kilőtt kővel átlukasztották.” (Veg. Epit. I. 16.) Ez a mondat egy remek példa az ókori kivonatolásra. A gondolat először Strabónál jelenik meg (Strabo Geog. III. 5. 1), majd Varrónál, aztán Diodoros Siculusnál (Diod. Sic. V. 18), majd Florusnál (Florus XLIII. 8). A római hadsereg parittyásairól bővebben: Griffiths (1989) 255–279.

³⁹ Veg. Epit. I. 18.

⁴⁰ Veg. Epit. I. 19.

zárja le: „Felszereléssel jár, mint Róma serény katonája, Hordja nehéz terhét, s amikor még senki sem hinné: Ott van az ellen előtt csatakeszen, tábori rendben”.⁴¹

A római katonák közötti egységet és összetartást alaki gyakorlatokkal is igyekeztek szorosabbra fűzni. Hiszen a manipularis-, majd később a cohortaktika is az összeszokottságra, a katonák közötti kohézióra épült. „Bizonyos, hogy az ütközetben minden egyébnél fontosabb, hogy a katonák állandó gyakorlás eredményeképpen megtartsák a harcrendben megállapított sorokat, és az előremozgáskor az előírással ellenkezően sehol se rövidítsék vagy nyújtsák meg az oszlopot. Mert ha tömörülnek, elveszítik a harchoz szükséges teret, és egymást kölcsönösen akadályozzák, ha pedig soraik fellazulnak és megritkulnak, az ellenséges áttörésnek nyitnak utat... Az újoncokat tehát ki kell vezényelni a mezőre és az anyakönyvi névsor szerint egyes vonalra állítani úgy, hogy az először egyszeres és széltében nyújtott legyen, sehol ne öblösödjön vagy görbüljön s a katonák egyenlő és szabályos térközökre álljanak egymástól. Aztán parancsot kell adni a gyors megkettőzésre, úgy, hogy még rohamban is megőrizték a sort, amelybe tartoznak. Harmadik oktatási feladat, hogy gyorsan négyszög alakot képezzenek, amelyből háromszögű alakzatot kell felvenni; ezt éknek nevezik”.⁴²

Kétségtelen, hogy ez a Foglalat egyik legsokatmondóbb része. Vegetius megfogalmazta a legalapvetőbb gyalogsági mozdulatokat: sorok és oszlopok közötti távolságok tartása, nyújtása, tömörítése, alakzatok felvétele. Ne feledjük, hogy ezek az elvek egészen a 20. századig végigkísérték a gyalogság taktikáját. Például a 17. század elején a németalföldi Orániai Móríc részben vegetiusi mintára építette fel a lándzsás-puskás legiók szervezetét. A 18. században a „francia Vegetius”, Chevalier de Folard szintén római elemeket épített be az oszlopharcászati taktikájába, amelynek gyakorlati hasznát majd a napóleoni hadművészet fogja felismerni.

A légió hadszervezete

Vegetius utoljára a légió hadszervezetét taglaló második könyvben kanyarodik vissza a kiképzéshez, keretbe foglalva mondandójának lényegét. Folyamatosan és szorgalmasan kell gyakorolni, akár újoncra, akár veteránra van szó. „Ugyanis sem a hosszú élet, sem az évek száma nem ad tudást a hadimesterségben, mert akárhány szolgálati év után is, mindig újoncnak számít az a katona, aki nem gyakorlatozik... Mert gyakorlat útján szerzi meg a katona egyfelől a test rugalmasságát, másfelől az ellenfél leterítésének módját és saját maga megvédésének tudományát”.⁴³

Egy katona tehát állandóan tréningezzen: meneteljen, fusson, ugorjon, ússzon, gyakorolja a fegyverforgatást télen-nyáron, naponta többször. Megállapítva egy újabb örök érvényű tanulságot, írónk azt nyomatékosítja, hogy egy jó katona nem csak a harctéren végzett gyakorlatokkal, hanem lelki erejével és tudásával is kitűnik polgártársai közül. Ezért vegyen példát más tudományokból úgy, ahogy a római légionárius is figyelte a bajvívókat, a vadászokat vagy a kocsiversenyzőket.⁴⁴ „Mert ha a fegyverforgatás tudománya le hanyatlik, nincsen különbség katona és paraszt között”.⁴⁵

* * *

⁴¹ Veg. Epit. I. 19. (Verg. Georg. III. 346–348.)

⁴² Veg. Epit. I. 26.

⁴³ Veg. Epit. II. 23.

⁴⁴ Veg. Epit. II. 24.

⁴⁵ Veg. Epit. II. 23.

Ez a rövid ismertető betekintést nyújtott a római hadsereg sorozási és kiképzési elveibe. Vegetius volt az első olyan hadtudományi író, aki példákkal kiegészítve rögzítette a római újoncozás és kiképzés folyamatát. Olyan általános, minden korszakra kiterjedő alapelveket fogalmazott meg, amelyeknek számos eleme még a 21. században is érvényesül, illetve érvényesülhet. Többek között:

- saját honfitársaink közül sorozzunk, hiszen ők a leglojálisabbak a nemzet felé;
- lehetőleg a fiatal, húszas éveiben járó korosztályokból válogassunk, hiszen ekkor a legtanulékonyabb az újonc;
- az újonc/katona fizikai alkalmassága (testalkat, testi erő) elengedhetetlen;
- az újonc/katona legyen a szakmája felé elhivatott és erkölcsös;
- vegyük figyelembe az újonc polgári foglalkozását, és mérlegeljük annak hasznát;
- a sorozótiszteknek tapasztalt, éles szemű, feddhetetlen egyéneknek kell lenniük, akik objektíven ítélik meg az újonc alkalmasságát;
- a katona, akár fiatal, akár idős, rendszeresen gyakorlatozzon, hiszen ez nem csak nemzetének, hanem saját magának is érdeke;
- a katona ne csak erejével, hanem tudásával, más tudományok iránti fogékonysággal is tűnjön ki;
- az előrelépés és tisztté avatás rátermettség és érdemek szerint történjen.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Barnes, T. D.: The Date of Vegetius. Phoenix, Vol. 33, No. 3, 1979

<http://www.jstor.org/pss/1087436> (letöltés: 2011. febr. 20.)

Birley, E: The Roman Army, Papers (1929–1986). Mavors Roman Army Researches IV, Amesterdam, 1988

Bishop, M. C. – Coulston, J. C. N.: Roman Military Equipment: From the Punic Wars to the Fall of Rome. Oxbow Books, London, 2006

Cato Maior, Marcus Portius: De agri cultura. (A földművelésről) Akadémia Kiadó, Budapest, 1966

Diodorus Siculus: Bibliothéké Historiké. (Library of History) Translated by Oldfather. C. H. Loeb Classical Library, Cambridge, Harvard University Press, 1935

Florus, Publius Annius: Epitome of Roman History.

<http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Florus/Epitome/home.html> (letöltés 2011. febr. 20.)

Gibbon, Edward: The History of the Decline and Fall of the Roman Empire.

<http://www.gutenberg.org/etext/25717> (letöltés 2011. feb. 20.)

Goffart, Walter: Rome's Fall and After. Hambledon Press, London, 1989

Giuffrida, C.: Per una datazione dell' Epitoma rei Militaris di Vegezio: politics e propaganda nell' età di Onorio, Sic. Gymn. 34, 1981

Griffiths, W. B.: The Sling and its Place in the Roman Imperial Army. Roman Military Equipment: The Sources of Evidence. Proceedings of the Fifth Roman Military Equipment Conference, 1988. ed. C. van Driel-Murray, Oxford, 1989

Jahns, Max: Geschichte der Kriegswissenschaften. 3 vols., Munich and Leipzig, 1890

Lang, Carl: Vegetii Epitoma Rei Militaris. Treubner edn., Leipzig, 1885

Mazzarino, Santo – Giannelli, Giulio: Trattato di storia romana 2. Rome, 1956

Millar, A. (kiadó): Vegetius Renatus of the distempers of horses, and of the art of curing them. London, 1748

Milner, N. P.: Vegetius: Epitome of Military Science. Liverpool University Press, Liverpool, 2001
Notitia Digitatum: <http://www.pvv.ntnu.no/~halsteis/notitia.htm> (letöltés: 2011. feb. 20.)
Sabbah, G.: Pour la datation théodosienne du De Re Militari de Végèce. Centre Jean Palerne, Mémoires 2, Univ. de Saint-Étienne, 1980
Schoener, Christoph: Studien zu Vegetius. Junge & Sohn, 1888
Seeck, Otto: Die Zeit des Vegetius. Hermes 11, 1876
Strabo: Geographica. H. L. Jones, The Geography of Strabo, Cambridge, Mass.: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd. 1924
Vegetius, Rhenanus: Epitoma rei Militaris. (A hadtudomány foglalatja) (In.: Hahn István [szerk.]: A hadművészet ókori klasszikusai, Budapest, 1963)
Vergilius, Publius Maro: Aeneis, Georgica. (In.: Vergilius összes művei [ford.: Lakatos István], Magyar Helikon kiadó, Budapest, 1967)

Cser Orsolya:

AZ EURÓRA TÖRTÉNŐ NEMZETI ÁTÁLLÁSI TERV

Rezümé:

A szerző a cikkben az Euró közös valutára való átállását vázolja fel, a magyarországi bevezetés szükséges lépéseinek áttanulmányozásával. Emellett kitekint azon feladatokra, melyek a védelem területén merülnek fel a közös valutára való átálláskor.

Kulcsszavak:

védelmi szektor, átállás, közös valuta, államháztartás

Orsolya Cser:

National Changeover Plan

Résumé:

In this article the author rough out the task of desertion for the Euro as a general currency, included the pre-lection of the necessary steps in Hungary. In addition it reviews for the tasks which come up in the section of defence in connection with the desertion for the Euro.

In this article the author rough out the task of desertion for the Euro as a general currency, included the pre-lection of the necessary steps in Hungary. In addition it reviews for the tasks which come up in the section of defence in connection with the desertion for the Euro.

Keywords:

section of defence, changeover, general currency, finances

I.

A közsféra átállási terve

I.I. A közsféra feladatai az átállás során

Az euróra történő átállás feladatai a közsférában kiemelt jelentőségűek több szempontból is. Egyrészt itt az állam nem csak szervező, koordináló szerepkörben tűnik fel, hanem a közsféra-átállással kapcsolatos feladatainak végrehajtása közvetlen állami felelősségi körbe is tartozik. Emellett a közsférában jelentkező feladatok az ország lakosságának legszélesebb körét közvetlenül is érintik, így itt kiemelten fontos az átállás zökkenőmentes lebonyolítása. A magas színvonalú végrehajtás erősíti a lakosságban a bizalmat az új pénznem iránt, csökkenti a változással együtt járó bizonytalanságot.

A közsféra átállásának tartalma, jelentése alapvetően két megközelítésből

vizsgálható:

- 1 A közsféra szereplőinek, mint szervezeteknek az átállása, ideértve az egyes költségvetési fejezetek, költségvetési szervek teendőit.
- 2 A közsféra által működtetett nagyrendszerek (adó-, számviteli statisztikai rendszer; közsféra illetményei; szociális, jóléti típusú ellátások stb.) átállítása.

Tekintettel arra, hogy a lakosság, illetve a magánszektor felkészülését elsősorban a nagy rendszerek átállásával kapcsolatos feltételrendszer érinti közvetlenül, a nemzeti átállási terv első változatában e funkcionális kérdésekre kell koncentrálni. A költségvetési intézményrendszer átállásával kapcsolatos teendők az átállási terv egy későbbi változatában kerülnek részletesen kifejtésre.

I.I.I. Az érintettek köre

A közsféra átállásának érintettjeit két dimenzióban érdemes vizsgálni. Egyrészt az érintettek köre – közvetetten – felöleli az ország valamennyi lakóját, illetve valamennyi szervezetét. Másfelől a közvetlenül érintettek közé tartoznak a közsféra szereplői, a költségvetés alapján működő nem nyereségorientált szervek és szervezetek, tehát valamennyi költségvetési fejezet és költségvetési szerv.

I.I.II. A közsféra átállítása kapcsán jelentkező funkcionális feladatok

A közsféra által felölelt területek szerteágazó voltára tekintettel valamennyi részterületre külön-külön érdemes bemutatni az adott témát érintően felmerülő egyes feladatokat.

Adó (járulék, illeték, díj) rendszer átállásával kapcsolatos feladatok

A tágabb értelemben vett adórendszer (adók, illetékek, járulékok, hozzájárulások, igazgatási szolgáltatási díjak, felügyeleti díjak – azaz az állam közteher-bevételeinek rendszere) euró-bevezetéssel összefüggő korrekciója, illetve feladatai alapvetően három témakör köré csoportosíthatóak. Ezek a következők:

- a) Az egyes közterhekre vonatkozó jogszabályok módosítása.
- b) A közterhek nyilvántartási rendszerének változtatása.
- c) Egyéb, az adóztatással összefüggő feladatok.

Tekintsük át ezeket részleteiben!

a) Jogszabály-módosítások

Feladatok:

Meg kell vizsgálni, hogy melyek azok a közteher-fizetési kötelezettséget előíró jogszabályok, melyben a közteher vagy szankció mértéke tételes összegben (nem %-ban) meghatározott, vagy a közteher-kötelezettség teljesítésével összefüggően értékhatárt, érték-tartományt, sávhatárt, kedvezményi korlátot tartalmaz, továbbá azokat a jogszabályokat, melyek a közteher-kötelezettséggel összefüggő nyilvántartások vezetésére vonatkoznak.

A jogbiztonság követelményére, a nagyszámú érintettre és a téma

érzékenységre tekintettel indokolt, hogy a jogszabályokban megállapított közteher-fizetési kötelezettségek az euró bevezetése után, ahol lehet, már ne tartalmazzanak forintban kifejezett összeget.

Ugyanakkor az euró-kerettörvényben általános szabályként meg kell határozni azt, hogy az esetlegesen továbbra is forintban feltüntetett összegek átszámítása az euró bevezetése után milyen átváltási mechanizmussal, milyen kerekítési szabályokkal történjen.

A jogbiztonság követelményére, a nagyszámú érintettre és a téma érzékenységre tekintettel a törvényben és önkormányzati rendeletben megállapított közteher-fizetési kötelezettségek esetében elképzelhetetlen, hogy a közterhet megállapító jogszabály még forintban kifejezett összeget tartalmazzon. Ezért e körben nem lennének alkalmazhatóak az átállási kerettörvény átszámításra és kerekítésre vonatkozó szabályai, az e jogszabályokban forintban feltüntetett értékeket euróra kell átváltani és euróban kell kifejezni.

A többi jogszabály esetén az euró kerettörvényben meg kell határozni azt, hogy e jogszabályok alkalmazása az euró bevezetése után milyen átváltási mechanizmussal, milyen kerekítési szabályokkal történjen.

A feladat ütemezése:

A jogszabály-módosítás előkészítését úgy kell elvégezni, hogy annak hatályba lépése az euró bevezetésével egyidejűleg történjen meg. A törvények módosítását a szokásos évi adótörvények módosítását tartalmazó – az euróra való átállást megelőző évben előkészített és a hatálybalépést megelőző 45. napon kihirdetett – törvény rögzítheti. Az önkormányzati rendeletek módosításának hatálybalépése az euró-bevezetés időpontjával egyidejűleg történhet. A differenciált átváltási mechanizmus szabályait az euró kerettörvény tervezetében kell megfogalmazni.

Felelősök:

A jogszabály-módosítás előkészítéséért adók, illetékek, társadalombiztosítási járulékok esetén a pénzügyminiszter, az önkormányzati – helyi adókról szóló – rendeletek módosításáért a települési önkormányzat a felelős.

Költségigény:

A minisztériumok, önkormányzatok saját költségvetésükön belül oldhatják meg a jogszabály-módosítás előkészítését.

Függő kérdés, probléma, döntési helyzet:

- a. Az átváltási árfolyam alkalmazása a jelenleg jellemzően 10-re, 100-ra, 1000-re végződő közterhek, értékhatárok, sávhatárok esetén óhatatlanul euróra, eurócentre végződő fizetési kötelezettség keletkezik. Mind a differenciált átváltási mechanizmus, mind az egyedi jogszabály-módosítás keretében döntést igényel, hogy legyen-e kerekítés, illetve, hogy a kerekítés eurócentre, euróra végződően történjen-e meg. Lefelé kerekítés esetén költségvetési bevétel-kieséssel, felfelé kerekítés esetén többlet-közteherrel kell/lehet számolni. Az eltérés attól függ, hogy a kerekítés euró centre vagy euróra történik meg. A közteher-fizetési kötelezettségek esetén elvileg háromféle szempont szerint lehet a kerekítéseket elvégezni: az „adózóbarát”

megközelítésnél minden esetben lefelé kerekítéssel kell számolni; a „kötségvetés-kímélő” megközelítésnél minden esetben felfelé kerekítéssel kell számolni; a harmadik megoldás a „semleges” hatású kerekítés, amely egyes fizetési kötelezettségeknél lefelé, másoknál felfelé kerekítéssel él.

- b. A társasági adókötelezettség meghatározása alapvetően a számviteli elszámolásra épül. Így az euróra átállás esetén az alapadatokat a számvitelből már ebben a pénznemben kapjuk meg. Az átálláskor azonban lehet egy átszámítási különbözet (ezt nyilván rendezni kell a számvitelben) és attól függően, hogy ez eredményt vagy saját tőkét érint-e, el kell dönten, hogy mi ennek az adóvonzata.

d) A közterhek nyilvántartási rendszerének változtatása

Feladat, teendő:

- a. Az adózók folyószámláján lévő, forintban vezetett befizetések, kötelezettségek, valamint az egyenleg (tartozás vagy túlfizetés) átváltása euróra, illetve az adóhatóságok más, forintban vezetett külön nyilvántartásainak euróban való vezetése. A nyilvántartási rendszerek átállítása elsősorban a számítógépes rendszerek programozását jelenti. (Az átváltás miatti kerekítés problémája itt is felmerül.) Megoldási alternatíva a folyószámlák értékeinek átváltására:
 - A forint alapon vezetett folyószámlák átállást megelőző napon való lezárása, ezt követően az euró alapon megnyitott folyószámlára átvezetése és az átállás után már ezen a számlán történő könyvelés. Ennél a megoldásnál jelentkezhetnek hátrányok (például a mérlegjelentés készítésénél).
 - Az euró bevezetését megelőző évben forintban vezetett folyószámlák lezárása és a teljes év folyószámlájának, a rajta szereplő valamennyi tételnek az átváltása euróra. Az átállás napjától ezen a számlán folyik tovább a könyvelés euróban. Ehhez jogszabályi felhatalmazás szükséges.
- b. Amennyiben az euró-bevezetés napját követően, meghatározott ideig még lesz lehetőség készpénzzel a postán, forintban is teljesíteni a közteher-fizetési kötelezettséget, úgy a nyilvántartási rendszereket erre is fel kell készíteni.
- c. Új illetékbélyegek, közteherjegyek tervezésére, gyártására, elosztására, illetve a jövedéki adóval összefüggésben az adó- és zárjegyek előállítására kell közbeszerzési eljárást kiírni, lefolytatni.

A feladat ütemezése:

Az informatikai rendszerek átállítása előkészítésének megkezdése az E-napot megelőző év. Az euró bevezetésének napját közvetlenül megelőzően két hetet kell biztosítani az áttérés végrehajtására, ez alatt a pénzforgalmi tranzakciókat és az adózói folyószámlára való könyvelést szüneteltetni kell. Az euróra való átállást megelőzően két évvel kell az új illetékbélyeg, közteherjegy, adójegy, zárjegy előállítására vonatkozó közbeszerzési eljárást előkészíteni.

Felelősök:

A nyilvántartási rendszert illetően az APEH, VPOP, önkormányzati adóhatóságok

(az önkormányzati adóhatóságok informatikai-nyilvántartási rendszerét illetően a Magyar Államkincstár), az illetékbélyeg, közteherjegy előállítására, forgalmazására vonatkozó közbeszerzési eljárást illetően a Pénzügyminisztérium–APEH, az adójegy, zárjegy előállítását illetően a VPOP.

Költségigény:

- a. A szervezetek – várhatóan – saját erőforrásaik terhére oldhatják meg a számítógépes rendszerek átállítását.
- b. Az új illetékbélyeg, közteherjegy, adójegy, zárjegy előállításának költsége még nem ismert kb. 2-3 milliárd forintra tehető.

e) *Egyéb, az adóztatással összefüggő feladatok*

- a. Az adóhatóság által rendszeresített bevallási és más – forintösszeget tartalmazó – nyomtatványt, amelyeknek az euró bevezetését követően történik meg a benyújtásuk, vagy válnak esedékessé, euróban kifejezve kell benyújtani (például a tárgyév utolsó időszakáról benyújtott bevallás esetén, melynek esedékessége a tárgyévet követő hó 12., 20. napja, illetve a tárgyévet követően benyújtott éves bevallások).
- b. Ha az adózó az euróra való áttérést követően önellenőrzést nyújt be, vagy a bevallását pótolja az áttérés előtti időszakra vonatkozóan, azt euróban kell megtenni.
- c. A forintban előírt, de az euró-bevezetés után esedékes fizetési kötelezettséget megállapító határozatok esetén a határozatban kettős devizanem-feltüntetés szükséges.
- d. Az APEH társhatóságai számára történő adatszolgáltatás változtatása (például: államháztartási mérleghez, TB-alapokhoz, elkülönített alapokhoz).
- e. Az adóhatóságoknál rendszeresített postai készpénz-átutalási megbízások cseréje.

Az állami nyugdíjbiztosítás területén megoldandó feladatok

1. A Nyugdíjbiztosítási Alapból finanszírozott nyugdíjakkal, valamint nyugdíjszerű ellátásokkal kapcsolatos feladatok

- 1) A már megállapított (folyósított) nyugdíjak (ellátások) átszámítása
Az addig forintban folyósított ellátások átszámítása euróra. Egyéb speciális feladatok (például egyesítési összeghatár átszámítása).
- 2) Az euró bevezetése utáni, új ellátások megállapításának átállítása
A forintban és az euróban elért kereseteket egyaránt figyelembe kell venni a saját jogú nyugdíj alapjának meghatározásánál. Az euróban folyósítandó hozzátartozói ellátást adott esetekben forintban meghatározott saját jogú ellátásból kell meghatározni. Forintban meghatározott és megszüntetett ellátás feléledhet euróban folyósítandó ellátásként. Egyéb speciális feladatok (például nyugdíjminimumok átszámítása) is jelentkeznek.

Mindkét feladattal összefüggésben:

- a) A vonatkozó jogi szabályozás felülvizsgálata, javaslat a szükséges módosításokra.

Általában az euró-kerettörvényben foglalt automatikus átváltási szabály alkalmazandó. Fel kell ugyanakkor mérni, hogy melyik joganyag igényel tételes, technikai jellegű, a megjelölt forint összegek átszámításával rendezhető módosítást és melyek azok a szabályozási területek, ahol a normaszöveg – az adott feladattal összefüggésben – érdemi újragondolása indokolt. A nyugellátásokat szabályozó jogi környezet egyértelműen megköveteli, hogy rendszereinkben a múlt forintadatai továbbra is felhasználhatóak legyenek, amikor már a kifizetések euróban történnek (feléledések, visszamenőleges utalások, illetve visszamenőleges követelések érvényesítése).

- b) Az átszámítás és a kerekítés szabályainak kidolgozása (a múlt forintadatainak használatáról nem mondhatunk le hosszabb távon sem).
- c) Ügyviteli, nyilvántartási és informatikai rendszerek átállítása (átalakítása), ezek módosításának megtervezése és kivitelezése.

A feladat megoldása mind az adatbázisok, mind az azokat feldolgozó programok módosítását igényli. A nyilvántartásban szereplő, részben forintban, részben euróban keletkezett kereseti, jövedelmi adatok (járulékalap, járulék) együttes kezelésének, feldolgozásának lehetővé tétele.

- d) Határozatok, nyomtatványok és a küldemények (utalványok) átszerkesztése.
- e) Ügyfélkapcsolatok, a tájékoztatás rendszerének kialakítása.

Stratégiát kell kidolgozni a nyugdíjasok és a nyugdíj előtt állók megfelelő időben történő tájékoztatásának biztosítása érdekében. A tervezett ún. kiértékelési rendszert, a kifejlesztendő „nyugdíj-kalkulátort” alkalmassá kell tenni a forintban és euróban mért adatok együttes kezelésére, illetve a jogszerzés összesített értékelésére. A nyugellátások (egyéb ellátások) összegét még az euró bevezetése előtt, egy meghatározott időponttól kezdődően, a nyugdíjszelvényen euróban is célszerű kimutatni a korábbtól gyökeresen eltérő nominális színvonalhoz való fokozatos „hozzászokás” érdekében.

2. Külön jogszabály alapján végzett, nem Nyugdíjbiztosítási Alapból finanszírozott (ún. folyósított) ellátásokkal kapcsolatos feladatok

A külön jogszabályban meghatározott jogosultsági feltételektől függő összegű ellátásoknál a feladat döntő részben azonos az előző pontokban leírtakkal. A fix összegű ellátásoknál „egyszerű” átszámítási feladatot kell végrehajtani, emellett azonban külön figyelmet kell fordítani az igen alacsony összegű juttatások felülvizsgálatára, rendezésére (például cukorbetegség támogatása, lakbér-hozzájárulás, tüzelőutalvány). Ennek a területnek a sajátossága az, hogy a jogszabályok módosítását az ellátás „gazdájának”, finanszírozójának kell kezdeményezni, mert nem nyugdíjcélú, nyugdíjszakmai, hanem egyéb megfontolás (cél) húzódik meg mögötte.

Az államháztartásból származó egyéb jóléti, szociális jellegű juttatások átállításával kapcsolatos feladatok

A szociális ellátások területén (pénzbeli és természetbeni szociális ellátások, családi pótlék, gáz-, távhő-, energiatámogatások stb.) az euró-bevezetéssel kapcsolatban is

felmerül:

- a) A differenciált átváltási automatizmus alkalmazása, és szükség esetén az egyes szociális ellátásokra vonatkozó jogszabályok módosítása
- b) Az ellátások igényléséhez kapcsolódó adatszolgáltatási kötelezettségek felülvizsgálata
- c) Egyéb, az ellátások kifizetéséhez és ellenőrzéséhez kapcsolódó feladatok áttekintése.

Tekintsük át ezeket is részleteiben!

a) Átváltási automatizmus, jogszabály-módosítások

A pénzügyi és természetbeli szociális ellátásokat biztosító törvényeket, miniszteri rendeleteket, önkormányzati rendeleteket át kell tekinteni, és el kell helyezni a differenciált átváltási automatizmus rendszerében. Biztosítani kell azt, hogy a korábbi forintadatok az ellátások jogosultságának ellenőrzéséhez felhasználhatóak legyenek. Amennyiben tételes jogszabály-módosításra kerül sor, annak előkészítését úgy kell elvégezni, hogy a hatályba-lépés az euró bevezetésével egyidejűleg történjen meg.

b) Az igénylési-, nyilvántartási-, és ellenőrzési rendszerek áttekintése

A befizetett járulékokkal megalapozott ellátások esetében a forintban és az euróban elért kereseteket egyaránt figyelembe kell venni. A forintban meghatározott és megszüntetett ellátás feleledhet euróban folyósítandó ellátásként. Az egyes ellátások jogosultsági feltételekhez kötöttek, ezért ki kell dolgozni a jogalap nélkül kifizetett ellátások, támogatások visszafizetésének szabályait, az áthúzódó támogatások elszámolását, nyilvántartási rendszerét, ehhez megfelelő módszertani útmutatót kell készíteni.

c) A határozatok, nyomtatványok és a küldemények (utalványok) átszerkesztése, ügyfélkapcsolatok, a tájékoztatás rendszerének kialakítása

Stratégiát kell kidolgozni a szociális ellátások igénylésének rendszerével kapcsolatban az átállás szabályainak ismertetése érdekében. A legnagyobb költségigényű átállásokat a működési költségek növelésével az állami költségvetés tervezésekor figyelembe kell venni. A szociális területen felmerül az ellátó hálózat szakembereinek (át)képzése, felvilágosítása, amely nem tartalmi kérdés, mert a szakképzések biztosítják a megfelelő tudást. A mindennapi életre való felkészülésnek azonban része kell legyen, hogy a legapróbb kérdéseket is meg kell tudni oldani – tekintettel az ellátottak társadalmi helyzetére, és jelentős felkészülést igényel az ellenőrzési feladatok ellátását végzők számára. Szociális ellátások esetében olyan kérdések is felmerülhetnek, amely megoldására a szakemberek sem tudnak előre felkészülni.

A lakáscélú állami támogatások átállításával kapcsolatos speciális kérdések

Tekintettel arra, hogy a lakáscélú állami támogatások sok szempontból teljesen más módon viselkednek, mint az egyéb jóléti típusú támogatások, ezzel a támogatási körrel külön szükséges foglalkozni. Fő szempontként a bevezetés előtt keletkezett és még fennálló ügyleteket (szerződéseket) mindenképpen el kell választani az euró bevezetése „közben”, illetve azt követően létrejött ügyletektől.

Így a feladatok két csoportba sorolhatók:

a) *Folyamatban lévő ügyletek*

A bevezetéskor már fennálló következő ügyletek esetében merülnek fel jelentősebb feladatok:

- a megelőlegező kölcsön,
- a kiegészítő kamattámogatásos kölcsönök,
- a jelzáloglevélhez adott támogatással nyújtott kölcsönök,
- a kamattámogatott vízi közmű-hitelek.

A támogatásokat meghatározó jogszabályban szereplő támogatás-számítási „képletet” nem kell megváltoztatni, mert nincs utalás semmilyen forint összegre, vagy olyan bankközi kamatra, ami az euró bevezetésével megszűnne, így a mostani jogszabály lényegében euró kompatibilis. A cél természetesen, hogy a támogatott személyek (ügyfelek) esetében a lakástámogatásokkal kapcsolatos hitelügyleteknél az átállás az összteher nagyságára megközelítőleg semleges hatású legyen, önmagában az átállás összteher növekedést, vagy csökkenést ne eredményezzen. Ez a kérdés egyébként fogyasztóvédelmi kérdés, ami a többi bankhitelnél is minden bizonnyal felmerül, így érdemes a Fogyasztóvédelmi albizottsággal egyeztetni. Az állami kiadások tekintetében pedig a bankok támogatás igénylését szükséges ellenőrizni.

Az euró bevezetése a támogatott és minden egyéb bankhitel esetében azt jelenti, hogy a fennálló állomány/törlesztő részletet a visszavonhatatlanul rögzített árfolyamon átváltják, így az eurócentre történő kerekítés módosíthatja csak a törlesztési összeget (ez kb. 2 forint). Ebben a kérdésben a NEB Pénzügyi szektor albizottsága fogalmaz meg ajánlást.

A bankhitelek átállításának minden bizonnyal jelentősebb, elsősorban informatikai jellegű költségei lesznek, amit a költségviselés alapelve szerint a bankok viselnek, hiszen az euróból származó előnyökben hosszútávon részesülnek.

Megjegyezzük, hogy az euró bevezetése természetesen nem fogja azt eredményezni, hogy a támogatott lakáshitel-állomány költségvetési terhe egyik napról a másikra megszűnik, hiszen a korábbi, „drágább” forrásból nyújtott kölcsönöket az adósoknak a támogatási rendszer segítségével a futamidő végéig kell visszafizetnie. Mindemellett várható a kölcsönök felfutása is az euró bevezetését megelőzően, hiszen egy csökkenő magyar hozamkörnyezetben már az alternatív hitelekhez /svájci frank, euró/ képest megéri.

Megfontolandó ugyanakkor, hogy a fennálló támogatott kölcsönök számának csökkentése céljából egyszeri összegű, jelentősebb támogatást nyújthatna a költségvetés a lakáshitelek esetleges visszafizetéséhez. Ez a kiegészítő kamattámogatásos konstrukciónál lehet eredményesebb. Ennek vizsgálatába az érintett jelzálog-hitelintézeteket be kell vonni, de azt mindenképpen érdemes leszögezni, hogy ennek rövidtávon komoly költségvetési hatása lehet, mely hosszabb távon térül meg.

b) *Az átállás előtt jóváhagyott, de az átállást követően folyósított, igénybevett támogatások*

E körben elsősorban a vissza nem térítendő támogatások esetén

(lakásépítési/vásárlási/ kedvezmény, panelpályázat) a szakaszos, vagy későbbi folyósításokkal (például: lakásépítés, nyertes pályázat kifizetése) szükséges foglalkozni. A forintban megítélt, jóváhagyott támogatást a visszavonhatatlanul rögzített árfolyam szerint kell majd euróban kifizetni, a forintban kiállított korábbi számlákat is ezen árfolyam szerinti átszámítással kell elfogadni például: egy építkezés esetén.

A közsféra munkavállalói illetményeinek átszámításával kapcsolatos kérdések

A közsféra foglalkoztatottjainak száma sokszázézes nagyságrendű. Esetükben garantált illetményüket a jogviszonyukra vonatkozó törvények határozzák meg. A közalkalmazottak esetében a pályakezdekre vonatkozó, forintban megállapított, garantált illetmény nő fokozatosan a pályájukon történő soros előmenetel során. A többi bérrendszerben pedig egy, évente meghatározott, forintban kifejezett illetményalapból kiindulva lehet az irányadó illetményt megállapítani. A szabályozás jellege miatt tehát kulcsszerepe van az euróra történő átálláshoz kialakítandó – garanciális jellegű – szabályoknak:

A közsféra illetményrendszereiben az abszolút összegű (forintban megállapított) illetmény- és pótlékalapokat euróra át kell számítani. Ezeket a „vetítési alapokat”, például a köztisztviselői törvényben az illetményalapot, a közalkalmazotti törvényben az illetménytáblázat 10 fizetési osztályának az első fizetési fokozataiban lévő összegeket és a pótlékalapot az euró kerettörvényben szereplő átváltási automatizmus szerint kell átszámítani vagy – amennyiben ez szakmailag indokoltabbnak látszik – az átállás első évére vonatkozó költségvetési törvényben, illetve a jogviszonytörvényben kell megváltoztatni.

Át kell tekinteni az illetményrendszerekhez kapcsolódó ágazati végrehajtási rendeleteket, valamint a szaktörvényeket olyan szempontból, hogy nem tartalmazzanak-e abszolút összegben meghatározott illetményelem(ke)t. Ezeket a kerekítési szabályok alapján kell átszámítani, különös esetben elő kell készíteni a jogszabályok módosítását.

Hasonlóan kell eljárni

- 1) azoknak az önkormányzatoknak, amelyek helyi szabályozásai, rendeletei abszolút összegű illetményeket (illetményelemeket) tartalmaznak.
- 2) Azoknál a költségvetési szerveknél, amelyek kollektív szerződése, belső szabályozásai abszolút összegű illetményeket (illetményelemeket) tartalmaznak.

Az átszámításhoz rögzített árfolyam szükséges. Tisztázandó, hogy a munkajogi szabályok szerinti hosszabb időszakra számított (például mindig a legutóbbi négy negyedév adatai alapján meghatározott) átlagkereset kiszámításához miként kell átszámítani a forintösszegeket abban az időszakban, amikor átmenetileg még vegyesen vannak forintban és euróban számolt negyedévi adatok is a bérlistákon. Ehhez az euróra történő áttérés során meghatározott fix átváltási aránnyal szükséges elvégezni az ilyen átszámításokat. (Függetlenül attól, hogy a számítás alapjául szolgáló időszak esetleg a fix átváltási arány meghatározását megelőző időre is visszanyúlik.)

Rendelkezni kell a kerekítésekről, egyrészt makroszinten (az illetményrendszerekben lévő abszolút összegek átszámításakor, valamint a szorzók alkalmazásakor), másrészt a munkáltatók által végzett bérmegállapítások és bérkifizetések esetére is.

Makroszinten a kerekítés az illetményalapok stb. átszámításakor, illetve a szorzók

alkalmazásakor történhetne, például csak felfelé (ez többletforrást igényel, de senkit sem érintene hátrányosan), vagy a kerekítés általános szabályai szerint (ekkor a kerekítések nagyjából kiegyenlítik egymást, tehát az esetek nagyjából felében kisebb előnyt, a másik felében kisebb hátrányt okozna az érintettek körében). A kerekítés az abszolút összegben (forintban) megállapított tételeknél magában az illetményrendszerrel szóló törvényben megvalósulna, míg a szorzók alkalmazása eredményeként kialakuló illetményelemeknél a szabályt elő kell írni.

Az illetményrendszerek általában havi bértételeket tartalmaznak, ahol az egész euróra kerekítés felfelé történő kerekítés esetén 0–99 eurócentet (kb. 0–260 forintot), általános kerekítés esetén 0–50 eurócentet (kb. 0–130 forintot) jelentene. Ez egy ma 20 000 forintos közalkalmazotti pótlékalapnál (ez a legkisebb abszolút összeg a bérrendszerben) tétel akár 1,3%-os hatású is lehet. Ezért a kerekítés euróra vagy 30, 50, 80 centre is történhet makroszinten. (Most például száz forintra kerekítés van az illetmény-megállapításnál a közalkalmazottak körében és aktuálisan 50 eurócent mondjuk 130 forint.)

Mikroszinten a kinevezésben szereplő illetménytételek meghatározásakor a makroszinten alkalmazott, illetve előírt kerekítési szabályokat kellene alkalmazni. Ugyanakkor a bérszámfejtés során akár a 10 centre történő kerekítést, sőt a centekben történő számolást sem feltétlen zárnánk ki a nettó illetmények (kereseti összegek) megállapításakor a bérlistákon.

Döntési pontot jelent, hogy az átállás időpontjára (ami valószínűleg az év első napja lesz) célszerű-e az illetményrendszer mértékeire (köztisztviselői illetményalap, közalkalmazotti illetménytábla stb.) vonatkozó változásokat időzíteni vagy sem. Ha az átállás időpontjában nem történik mértékváltozás, akkor a közszolgálati alkalmazottak pontosan látják, nyomon követhetik az átszámítás hatását a saját illetményükre. Amennyiben az átállás időpontjára mértékbeli változást (növelést) időzítünk, akkor ez a pontos nyomon követés nem lehetséges, viszont „elfedhetővé” válnának az átszámítás (valószínűleg felmerülő) kisebb hibái.

A bérszámfejtési rendszereknek az átállás időpontját követően azonnal készen kell állniuk az euróban történő számfejtésre. Ehhez az illetményeknek, távolléti díjaknak, munkajogi átlagkereseteknek, továbbá a levonásoknak (adóknak, járulékoknak, egyéb tételeknek) euróban történő meghatározása szükséges. Mindez az előző pontokban foglalt feladatok olyan időben történő elvégzését igényli, hogy a bérszámfejtési rendszerek fel tudjanak készülni az euróban történő (esetleg egy ideig kétféle pénznemben való párhuzamos) számfejtésnek az átállás időpontja utáni azonnali elvégzésére. A MÁK-nak célszerű külön bérszámfejtés átállási tervet készítenie.

Ennek az átállási tervnek arra is ki kell terjednie, hogy az átváltási árfolyam rögzítését követően, az átállás időpontját megelőző hónapokban a forintban történő bérszámfejtésről készülő elszámolást a munkavállalók a szokványos és kötelező forintban történő kimutatás mellett tájékoztatás, az új pénznemben történő számítás megismerése céljából megkapják euróban is. Az átszámítás a rögzített hivatalos árfolyamon történik. Ez a tájékoztatás egyértelműen el kell, hogy különüljön a hivatalos, forintban történő elszámolástól.

Az euróban meghatározott illetményeket az áttéréskor kinevezés-módosításként kell kezelni akkor is, ha az illetmények nem emelkednek.

A NEB korábbi döntése alapján egyszerre történő (nem fokozatos, nem szakaszos) átállásra kerül sor. Mindazonáltal az átállás után hosszabb ideig, akár egy

évig is indokolt lehet a rögzített árfolyamon megadni forintösszegben is a bruttó és a nettó kereseteket, ami a mai és jövőbeni bérszámfejtési technikák mellett különösebb problémát, többletmunkát nem okozhat.

Ez alapvetően a munkavállalók tájékozódását szolgálja.

A számviteli rendszer átállításával kapcsolatos teendők

A gazdaság működése egészének szempontjából is nélkülözhetetlen jelentőségű a számviteli rendszer, a számviteli nyilvántartások esetében az átállással kapcsolatos teendők zökkenőmentes megoldása. Ezen a területen a következő főbb feladatok, teendők jelentkeznek:

Jogi szabályozási feladatok:

- Fel kell mérni, hogy a számvitelről szóló 2000. évi C. törvényben (Szt.) és a felhatalmazása alapján kiadott kormányrendeletekben milyen előírásokat kell megváltoztatni, és milyen átmeneti rendelkezéseket kell hozni. (Ehhez néhány más tagországtól szerzett nemzetközi tapasztalatokat is szükséges figyelembe venni.)
- Fel kell mérni, hogy a számviteli jogszabályok változtatásának milyen hatásai lehetnek az adórendszerre, adóbevételekre.
- Fel kell mérni, hogy a számviteli adatokra épülő, a számvitelhez kapcsolódó más jogszabályokra a számviteli módosításoknak milyen hatása lehet, illetve más jogszabályoknak az euróra való átállás miatti módosítása a számviteli jogszabályokban milyen változtatásokat igényel.
- Fel kell mérni a könyvelők és a könyvvizsgálók bevonásával, hogy a különböző gazdálkodó szervek körében (szektoroknál) a számviteli áttérésnek milyen költségigénye lehet, főleg az államháztartási szektorban (ehhez az Állami Számvevőszék segítségét is igénybe lehetne venni), és milyen gyakorlati problémák merülhetnek fel.
- Az átállási költségek elszámolásával összefüggésben meg kell vizsgálni, hogy hogyan oldható meg, hogy az ne egyszerre sújtsa a cégeket [például arra céltartalék képzése előre, vagy annak időbeli elhatárolása a felmerüléskor, vagy azt alapítás-átszervezés aktivált értékeként kezelni].
- Az államháztartási szektorban az áttérési költségek intézményi költségvetésbe való beállításakor vizsgálni szükséges, hogy azok valóban megalapozottak legyenek.

A feladat ütemezése:

A jogszabály-módosítások hatálybalépése az euróra való átállás napja, a kihirdetés napja ezt megelőző – kellő felkészülési időt biztosító – időpont. Az euróra való átállás napját megelőző napi számviteli zárás és a záróadatok átszámítása érdekében átmeneti szabályozásra (rendelkezésekre) lesz szükség.

Felelősök:

A jogszabály-módosítások előkészítéséért a pénzügyminiszter, az egyes intézmények számviteli rendjéért az intézmények.

Költségigény:

Az intézmények számviteli szoftvereinek átállítása egyelőre nem becsülhető költséggel jár. A költségek viseléséről döntés a későbbiekben születhet.

Statisztikai rendszerek átállítása

A számviteli rendszer mellett szintén az egész gazdaság szempontjából nagy jelentősége van a statisztikai rendszerek szükséges módosításának. Különösen az átállás időszakában kiemelten fontos, hogy az átállás előtti és az azt követő időszakra is megbízható, összehasonlítható statisztikai adatokkal rendelkezünk. Ezen a területen a súlyponti feladatok a következők:

- A statisztikai információs rendszer területén a feladat alapvetően az értékalapú adatok euróra történő átállítása, mind az adatgyűjtések, mind a publikációk, illetve statisztikai adatbázisok területén.
- A Központi Statisztikai Hivatalban most indult el a 2009–2012. évekre vonatkozó stratégiai koncepció kidolgozása. Az euró átállási feladattervet szükséges ebbe a dokumentumba beépíteni.
- Az euróra történő átállásig terjedő időszak első felében az adat-gyűjtésekre, adat-feldolgozásra (informatika), illetve a tájékoztatás területeire kiterjedően kell a megfelelő koncepciókat, terveket kidolgozni. Az átállás időpontjától visszafelé számított tervek elkészítését az időszükséglet függvényében kell elkészíteni. A tervezés során a következő főbb feladatokra célszerű koncentrálni:
 1. Meg kell vizsgálni, hogy jogszabályi módosítást igényel-e a statisztika esetében a bevezetés.
 2. A tényleges átállás időpontjától kezdődően a KSH az adatgyűjtéseit euróban fogja végrehajtani. Módszertani és költségelemzést követően döntést kell hozni, arra vonatkozólag, hogy egy átmeneti időszakban lesz-e duális (euróban és forintban egyaránt kifejezett) adatgyűjtés?
 3. Meg kell határozni az értékalapú adatgyűjtések esetében a kérdőíveken alkalmazandó euró nagyságrendeket (euró vagy ezer euró), illetve a kerekítés szabályait.
 4. Meg kell határozni az átszámítandó adatsorok, indikátorok listáját, a statisztikai adatsorok, adatbázisok kezelését, konvertálását, átállítását, időhorizontját, publikációs technikáját.
- Az eurót már bevezetett tagállamok tapasztalatainak felhasználásával módszertani útmutatót kell készíteni az átszámítás technikájára.
 1. A különböző érték-alapú statisztikai publikációkat át kell alakítani. Meg kell határozni a duális (euróban és forintban is kifejezett) adatközlés időtartamát.
 2. Meg kell határozni azokat az adatsorokat, amelyeket „euró övezet” és „nem-euró övezet” bontásban is elő kell állítani.
 3. A bevezetés előtti időben a felhasználókat és a sajtót tájékoztatni kell a bevezetés statisztikai következményeiről, az alkalmazott módszerekről.
- A módszertani megoldásoknak, informatikai megoldásoknak célszerű t-2. évben, a historikus idősoroknak a t-1. évben elkészülnie.

- A tervek kidolgozása a KSH feladata. A nem KSH által gyűjtött adatok, publikációk esetében is az elfogadott, egységes elvek alkalmazását kell kötelezővé tenni. Ezen adatok beszerzése az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Programban meghatározott adatgyűjtő szervezetek feladata, ezért célszerű az Országos Statisztikai Tanács bevonása.
- Meg kell határozni az átállás miatti költségigényeket (adatgyűjtés, adatfeldolgozás, szoftver-készítés), melyek alapvetően a t-2. és a t-1. évben merülnek fel.

Az államháztartás tervezési és beszámolási rendszerének átállása

Az euróra történő átállást követően természetesen a közszféra, az államháztartás szereplői is euró-alapon gazdálkodnak, így a költségvetésük is euróban készül, beszámolóikat is euróban kell elkészíteniük.

Az átállást követő időszakok euróban történő nyilvántartásán túl – a tervezési és beszámolási idősorok bemutatásának igénye miatt – elengedhetetlen az archív, korábbi évekről származó adatok átalakítása és euróban történő nyilvántartása is.

Bár, az új pénznemre történő átállás, az átváltási árfolyam ismeretében, tulajdonképpen, egy egyszerű matematikai művelet, mégis érdemes néhány szempontot figyelembe venni.

- Az adatokat, jelenleg – a törvényi prezentációknak megfelelően – millió forintban, egy tizedessel tarjuk nyilván. Az euróra történő átállás esetén, az adatok nyilvántartására célszerű olyan nagyságrendet választani, amely a lehető legjobban közelíti a most nyilvántartott összegeket, a kerekítésből adódó hibák minimalizálása érdekében.
- Az adatok bizonyos torzulása elkerülhetetlen, de ha figyelembe vesszük a várható átváltási árfolyamot, illetve a jelenleg nyilvántartott költségvetési alapadatok nagyságrendjét, akkor megállapítható, hogy az euró-alapú adatokat ezer euróban, tizedes nélkül, vagy ezer euróban, egy tizedessel célszerű nyilvántartani.
- A törvényi prezentáció konzisztenciája miatt fontos továbbá a nyilvántartott alapadatok és a törvényi prezentációk összehangolása.

Az államháztartás adósságának átállítása

Az államadósság jelentős, nem forintban fennálló része esetében is számos teendőt keletkeztet az euróra történő áttérés. Két kiemelkedő fontosságú terület köré gyűjthetők a megoldandó feladatok az euró bevezetése előtt. Az üzleti, elszámolási napok meghatározása (Üzleti napok), valamint az adósság euróra történő konverziójának módszere, illetve ehhez kapcsolódóan az új, ezt követően már euróban denominált állampapírok újra címlétezése. (redenominálás és renominálás)

a) Üzleti napok

Jelenleg a munkaszüneti napok, és a munkanapok – néhány nemzetközi munkaszüneti naptól kivéve – nem illeszkednek az EMU és az Európai Bizottság által javasolt, TARGET operating days révén meghatározódó munkanapok köréhez. A TARGET által meghatározott munkaszüneti napok a következők: újév, nagypéntek, húsvét hétfő, május 1., karácsony napja (december 25.) és

december 26. Csatlakozásunkat követően vélhetően tovább erősödik a határon túli üzletek szerepe, így szükségessé válhat a TARGET alkalmazása. A határon belüli kereskedelem tekintetében az Unió is szabad kezet ad, tehát ez nem igényel különösebb egyeztetést.

b) Redenominálás (adósságkonverzió)

Mivel a Monetáris Unión belül az euró az egyetlen fizetőeszköz, értelemszerűen az államadósságot is euróban kell kifejezni. A redenominálás leegyszerűsítve a nemzeti fizetőeszközben kifejezett adósság euróra történő konvertálását jelenti. Nem jelenti az értékpapír bármilyen más jellemzőjének megváltoztatását, még a címletérték változtatása sem értendő ide (ez a redenominálás témakörébe tartozik). Az Európai Bizottság a redenominálás végrehajtására vonatkozóan négy elméleti módszert ajánlott, de ezek közül minden ország az ún. „bottom-up” megközelítést (azaz az egyedi kötvények (címletenként) vagy kötvénytulajdonosok szintjén történő redenominálást) választotta. Amennyiben Magyarország is a bottom-up módszert választja, dönteni kell arról, hogy a kötvénytulajdonosok vagy a kötvény címletértékek szintjén történjen-e a redenominálás. Dönteni kell arról, hogy euróra vagy eurócentre történjen-e a kerekítés. Mivel az euróra kerekítés esetén a kerekítési hiba jóval nagyobb, ezért ebben az esetben pénzkifizetésre is sor kell, hogy kerüljön. A redenominálásról való majdani döntésnél a legfontosabb alapelv, hogy az egyes pozíciók és származékos kontraktusok folytonossága biztosítva legyen a redenominálás után is. A kötvény és kincstárjegy tulajdonosok értékpapírban foglalt jogainak változatlanok kell maradnia, továbbá a cash-flow-nak és a meglévő mögöttes és fedezeti pozícióknak ugyancsak érintetlennek kell lenniük. Az állampapírok valamennyi feltételében biztosítani kell a folytonosságot. Fontos tényező a választott eljárás költsége. A harmonizációs lépések közül a redenominálás az, amelyik a legjelentősebb költségvonzattal bír. A költségek egyik felét a kerekítésekből adódó készpénzes kompenzációs kifizetések, míg másik felét az adósságállomány növekedése teszi ki. Minél több sorozat van, annál nagyobbak lesznek a kompenzációs kifizetések. Mindez megelőzhető a sorozatok számának csökkentésével, amit – az EMU tagságunkat megelőző években – kötvénycserék, illetve visszavásárlások révén optimalizálni lehet. A redenominálás várható költsége korábbi számítások szerint 200 millió – 1, 8 milliárd forint között mozoghat. Figyelmet kell arra is fordítani, hogy a hazai és a nemzetközi elszámoló-rendszerek hogyan képesek kezelni a változást. A piaci szereplőknek és az elszámoló-házaknak elegendő időt kell biztosítani a felkészülésre. Mindezeket túl Magyarországnak figyelembe kell vennie a már EMU tag országok tapasztalatait is annak érdekében, hogy a redenominálás után kialakuló állampapír-struktúra könnyedén beilleszthető legyen az EMU piacába. Fel kell mérni, hogy melyek azok a letétkezelő helyek, ahol a legjelentősebb állományok kerültek elhelyezésre, majd ennek ismeretében kell létrehozni egy egyeztető fórumot, ahol a leginkább érintett piaci szereplők, továbbá a KELER, a BÉT részvételével fel lehet készülni a redenominálás végrehajtására. A redenominálásnak gyorsnak, könnyen megvalósíthatónak, méltányosnak és költséghatékonynak kell lennie. A lehető legpontosabb módszert kell kiválasztani, annak érdekében, hogy elkerülhető legyen a mögöttes pozíciók átállás miatti történő felszámolása. A kibocsátók számára az átállás jelentős költségterhet jelenthet (kerekítés, kompenzációs kifizetések, egyes befektetői költségek

átvállalása), azonban ezzel szemben egyes jövőbeni költségek akár jelentősen is lecsökkenhetnek a növekvő likviditás és az egységes platform miatt. Szükséges lehet támogatást nyújtani más, az államháztartáshoz tartozó szervezeteknek és a privát kibocsátóknak, fennálló adósságuk euróra történő konverziójára vonatkozóan, annak érdekében, hogy a teljes magyar kötvénypiacon akadálytalan legyen az átállás

c) Renominálás (újracímletezés)

A redenominálást követően az átalakított sorozatok címletértékeiből a konverziós rátától függően tört címletértékek alakulhatnak ki. Ezért az újracímletezés, azaz a renominálás újabb problémát jelent. Döntést igényel, hogy renomináljuk-e az adósságpapírok címleteit. Az EU, illetve a tagállamok többsége támogatta a renominálást, mivel ez egy újabb lépés az egységes piac, és ezáltal a növekvő likviditás felé. De az új, tört címletértékek egységes címletté történő átalakítása (például 500 vagy 1.000 euró) számos újabb bonyodalmat és jelentős költséget okoz. A zökkenőmentes átállás azt feltételezná, hogy minden befektető egyes sorozatokból birtokolt állampapír-mennyiségének névértéke osztható ötszázal, vagy ezerrel, vagy amennyi az új címletérték. Mivel ez egészen bizonyosan nem így lesz, újabb kerekítésekkel és kompenzációs kifizetésekkel kellene szembe nézni.

A helyi önkormányzatok felkészülésével kapcsolatos speciális feladatok

A helyi önkormányzatokra – az államháztartás egyik alrendszeréeként – komoly feladatok hárulnak az euró bevezetésével kapcsolatban jogalkalmazóként és jogalkotóként egyaránt. Ennek főbb stratégiai irányai következők szerint összegezhetők.

Az önkormányzatok a beszámolási, számviteli rendszerükkel szervesen kapcsolódnak az államháztartáshoz, azonban feladataik elvégzéséhez, kötelezettségeik teljesítéséhez számtalan saját rendszerrel (könyvelési, nyilvántartási) rendelkeznek, melyek átállítását biztosítani kell.

A törvény által nem szabályozott helyi társadalmi viszonyok rendezésére, továbbá törvény felhatalmazása alapján, annak végrehajtására a képviselő-testület rendeletalkotási joggal rendelkezik. Rendkívül fontos, hogy az önkormányzatok megfelelő segítséget, iránymutatást kapjanak a rendeletek módosításához. Át kell tekinteni az önkormányzati rendeletek körét (ez rendkívül szerteágazó feladat, elsődlegesen a Jogi albizottság munkáját érinti). Meg kell vizsgálni, hogy mely esetben szükséges „központi” jogszabály módosítás a helyi rendeletek módosításához (például helyi adók, szociális segélyezés), illetve mely rendeleti kör az, amit az önkormányzat „saját hatáskörben is” el tud végezni (lakbér, étkezési, különböző közüzemi díjak stb.). Vizsgálni szükséges a különböző illetékek, hatósági eljárások (például okmányiroda, építésügyi hatóság) kérdését is. Az önkormányzati rendeletek területén ugyanakkor különösen fontos, hogy – általános szabályként, valamint végső biztosítékként – az euró kerettörvény automatikus átváltási szabályai működjenek.

Külön vizsgálandó a meglévő jogviszonyok, megkötött hosszú távú szerződések kérdése (például beruházással, vagyongazdálkodással kapcsolatban). Ehhez kapcsolódón az átálláskor folyamatban lévő beruházások elszámolása is kezelendő kérdés (milyen dokumentumok alapján, pénznemben stb.). Természetesen a szerződések folytonosságának elvét itt is alkalmazni kell.

Az önkormányzatok fejlesztési elképzeléseik megvalósításához, feladataik

ellátásához a nemzetgazdaság szempontjából is jelentős hitelállománnyal, kötelezettségvállalással rendelkeznek. Ezért a hitelek átszámításának módja, feltételei kiemelt jelentőséggel bírnak az önkormányzatok szempontjából.

A készpénzkezeléssel kapcsolatos képzések szervezése – bár ez már az átállási folyamat végét vetíti elő – szintén szerves része az önkormányzatok felkészítésének, hiszen ez napi feladatként (például segélyfizetés kapcsán, vagy a mindennapi gazdálkodást érintően) a legkisebb önkormányzatnál is jelentkezik.

Az átállás jelentős változást eredményez minden területen. Az önkormányzatok felkészítése kiemelt jelentőséggel bír, hiszen az állampolgárok elsősorban rajtuk keresztül veszik igénybe a különböző közszolgáltatásokat (oktatás, szociális ellátások, egészségügy, önkormányzati iroda stb.). Az önkormányzatok széles feladat- és hatásköréből adódóan minden érintett ágazat aktív közreműködése szükséges az önkormányzatok tájékoztatása érdekében.

I.II A közsféra átállításával összefüggő további feladatok a következő 1 évre

- a) Az előbbieken említett feladatok mindegyike az euró-bevezetés dátumához kötődik és végrehajtásuk megkezdésének időpontja egyetlen esetben sem korábbi, mint az euró-bevezetés évét megelőző 3. év. Ezért – a céldátum ismerete nélkül – a közeljövőben mindösszesen e feladatok konkretizálására, a döntési pontok és döntési alternatívák megfogalmazására lehet sort keríteni.
- b) A közsféra átállításának másik jelentős területe a közsféra intézményrendszerének átállítása. Ennek részletes tárgyalására a nemzeti átállási terv következő változatában kerül sor. Ezen a helyen csak jelzésszerű utalást teszünk néhány olyan területre, amelyek esetében a szervezetek szinte mindegyikében komoly feladatot jelent majd az átállás:
 1. a költségvetési szervek elemi költségvetési és beszámolási rendszerének átállítása,
 2. ehhez kapcsolódóan is a költségvetési szerv számviteli rendszerének teljes körű átállítása,
 3. a költségvetési szervnél alkalmazásban álló munkavállalók illetményének, munkabérének átszámítása,
 4. mindezekhez kapcsolódóan az informatikai rendszerek szükséges átállítása.

II.

A védelem euróátállással kapcsolatos várhatóan felmerülő feladatai

II.I Költségvetési tervezéshez kapcsolódó feladatok

A fegyveresek gazdálkodásának egyik legalapvetőbb feladata a mindenkori költségvetés kimunkálása és az ezzel kapcsolatos egyéb tervezés és munkálatai:

- Biztosítani kell, hogy az átállás időpontjától (feltételezve a január 1-jei átállást) a költségvetés euróban kerüljön végrehajtásra. Ehhez az előző év során, a tervezés folyamatában biztosítani kell az euróban történő tervezés feltételeit, miközben a hivatalos pénznem a forint.

- A fentiek alapján meg kell vizsgálni – a kettős árjegyzés mintájára – a kétféle pénznemben történő tervezés szükségességét.
- Az euró bevezetésének időpontjától a költségvetés végrehajtása során már kizárólag az euró alkalmazását javasoljuk.
- A hosszú távú szerződések feltételrendszere érintheti a bevételek és a kiadások tervezését.
- Külön gondot kell fordítani a kincstári költségvetés összeállítására, melyet a tárcáknak a minisztérium, valamint a felügyeletük (irányításuk) alá tartozó költségvetési szervek és fejezeti kezelésű előirányzatok vonatkozásában először a költségvetési törvény elfogadása után – még decemberben – forintban és euróban is el kell elkészíteni, majd a végleges változatot (januárban) euróban kell összeállítani. Ez képezi az alapját a költségvetési szervek és a fejezeti kezelésű előirányzatok elemi költségvetésének, amelyet a bevezetés évében már euróban kell elkészíteni. Itt – a folytonosság elvét figyelembe véve – javasolt megfontolni, hogy az időközi mérlegjelentések és a féléves költségvetési beszámoló mindkét pénznemben készüljenek el. Ebben az esetben azonban az elemi és a kincstári költségvetést is javasolt mindkét pénznemben elkészíteni. Ekkor – a kerekítések miatt – rögzíteni kell, hogy az euróban összeállított beszámoló és költségvetés a „hivatalos”, a forintban összeállított pedig „tájékoztató jelleggel” készül. (Ehhez szükséges az Áht. és az Ámr. módosítása is.)
- Vizsgálatot igényel a kerekítés kérdése is. A tervezés során az euro-összeget javasoljuk árfolyambázisként (a tervezés kiinduló pénznemeként) alkalmazni, és a költségvetést a rögzített árfolyam alapján forintra átszámítani. Döntést igényel az átváltási árfolyam és a kerekítés módjának alkalmazása (megítélésünk szerint itt a rögzített árfolyam és a matematikai kerekítés alkalmazható).
- Tekintettel arra, hogy a fejezet felügyeletét ellátó szervek vezetőjének felelőssége a fejezet költségvetésének megtervezése a Nemzetgazdasági Minisztérium (NGM) által megadott sarokszám (keretszám) alapján, a fenti kerekítési probléma is kezelhető, ha az NGM a fejezet keretszámát forintban és euróban is megadja a tárcák számára az átváltási árfolyam figyelembe vételével.
- A tervezés során az egyeztetések és a sarokszám visszatervezésének minden fázisában célszerű a forint és az euró pénznemek használata.
- A tervezés valamennyi fázisában biztosítani kell a kétféle pénznem alkalmazását. Jelenleg folyamatban van a Költségvetési Gazdálkodási Rendszer (KGR) keretén belül a Költségvetési Tervező Rendszer (KTR) kialakítása, amely során érdemes figyelmet fordítani arra, hogy a rendszer támogassa a kétféle pénznem használatát, illetve biztosítsa a zökkenőmentes euró átállást.
- A harmadik devizában történő kifizetések tervezésénél kiemelt figyelmet kell fordítani a megfelelő (kereszt)árfolyam alkalmazására.

II. II A költségvetés végrehajtása során jelentkező feladatok

Az előző pontban elkészített költségvetés végrehajtása tekintetében kétféle feladatcsoportot kell elvégezni. Egyrészt az átállást megelőző év feladatait:

- Az átállást megelőző évben érdemes megfontolni az évközi költségvetési módosítások (például: többlettámogatás biztosítása az általános tartalék vagy az általános tartalék terhére) során – a rögzített árfolyam alapján – a kétféle pénznemben történő döntéshozatalt. Egyértelműen rögzíteni szükséges, hogy milyen típusú előirányzat-átcsoportosítások esetében és mely időponttól kell alkalmazni mindkét pénznemet.
- A költségvetési szervek esetében biztosítani kell, hogy a házipénztár január 1-jei nyitására szükséges nyitó készpénz-készlet rendelkezésre álljon.
- A valutapénztárban problémaként jelentkezik a harmadik pénznemben meglévő t-1 év végi valutakészlet értékének átszámítási módja, tekintettel arra, hogy a könyvvezetés pénzneme forintról euróra változik.
- Biztosítani kell a különböző utalványok (étkezési, üdülési stb.) átváltását (amennyiben a felhasználás áthúzódik az euró bevezetésének évére), vagy a címletek kettős pénznemben történő feltüntetését;

El kell végezni továbbá az átállás évének feladatait:

- Az előző évről áthúzódó tételek (vevők, szállítók, kötelezettségek, követelések, kötelezettségvállalások) esetében el kell végezni az átváltást az új pénznemre. A szerződések átszámítása az előre rögzített árfolyam alkalmazásával történik, a matematikai kerekítés szabályai szerint. A nyilvántartásokat is ennek figyelembe vételével kell módosítani.
- A t-1 és az azt megelőző évben képződött maradványok (visszahagyás, visszafizetés) felülvizsgálata esetében problémát jelent a maradvány átváltása euróra. Biztosítani kell, hogy a kötelezettségvállalással terhelt maradvány átszámítása ugyanazzal a módszerrel történjen, mint a kötelezettségvállalást megtestesítő szerződések átszámítása.
- A t-1 év zárszámadását forintban és euróban is javasoljuk összeállítani.
- A magyar államkincstárnál vezetett valamennyi nyilvántartást euróra kell átállítani
- A forintban megkötött támogatási szerződéseknél szabályozni kell az elszámolás elfogadásakor alkalmazandó árfolyamot. A rögzített árfolyam alkalmazása javasolt (matematikai kerekítés szabályai szerint).

II.III. Számviteli feladatok, költségvetési beszámolás

A következőkben a már megtervezett és végrehajtott költségvetés alapján kell elkészíteni a költségvetési beszámolót és az ahhoz kapcsolatos számviteli feladatokat, melyek az alábbiak:

- A számvitel területén biztosítani kell a folytonosság elvének érvényesülését a záró adatok és a nyitó adatok átváltásánál, melyre vonatkozóan útmutatót szükséges összeállítani a költségvetési szervek részére (átváltási módszer, kerekítés, az átváltás megfelelő

dokumentálása).

- Kiemelt feladat a pénzügyi számviteli rendszerek felkészítése az euro-átállásra. Ez a legtöbb rendszer esetében nem okoz problémát, mert a tranzakciós rendszerek általában képesek többféle pénznemet kezelni, ugyanakkor fontos felmérni a jelenlegi helyzetet, tekintettel arra, hogy a nem kellően felkészített rendszerek jelentős kockázatot jelentenek (jelentős költség- és erőforrás-igény, adatok elvesztésének kockázata).
- Az informatikai rendszerek esetében érdemes felhívni a figyelmet már most az euro-kompatibilitás fontosságára, mert így a bevezetésre kerülő rendszereknél megfelelő figyelmet és hangsúlyt kaphat a téma a követelményspecifikációk kidolgozásánál.
- A múltbeli számviteli adatok átszámítása euróra a számviteli megőrzési idő figyelembe vételével (t-8 év). Javasoljuk, hogy a beszámolók adatainak átszámítása a magyar államkincstárban történjen, majd a kincstár küldje meg a fejezetek részére az euróban összeállított beszámolót. Az analitikus és főkönyvi nyilvántartások visszamenőleges átszámítását nem javasoljuk.
- Az állományi jellegű adatokat (például tárgyi eszközök, készletek, követelések, kötelezettségek, függő, átfutó, kiegyenlítő tételek) euróra kell átszámítani a rögzített árfolyam felhasználásával. Szabályozni kell a nyilvántartás során alkalmazott tizedesjegyek számát, illetve a kerekítés szabályait.
- Módosítani szükséges valamennyi nyomtatványt, beszámoló űrlapot.

II.IV Informatikai rendszerek átállítása

Tekintettel arra, hogy az információtechnológiai rendszerek átállítása külön fejezet a NÁT-on belül, itt csak a központi költségvetés átállásával kapcsolatos feladatokra térünk ki:

- A számviteli rendszerek átállítása a számviteli feladatok között bemutatásra került.
- Kiemelt figyelmet kell fordítani a közszféra illetményszámfejtési rendszere, a KIR átállítására. Jelentős feladat a rendszer felkészítése a kétféle pénznemben történő számfejtésre, valamint a különböző adatszolgáltatások, kimutatások összeállítására, a kerekítés helyes alkalmazására, különösen akkor, ha – más tagállamok mintájára – mi is alkalmazzuk az átmeneti időszakban a kétféle fizetési jegyzék átadásának módszerét a közszféra alkalmazottai részére.
- Az informatikai rendszerekkel összefüggésben fontos megvizsgálni az elsősorban nem pénzügyi-számviteli, hanem szakmai nyilvántartó rendszerek euró-kompatibilitását, illetve az átállás ehhez kapcsolódó feladatait, idő- és költségigényét. Ezek a rendszerek (például: bírság-nyilvántartó rendszerek, számlázó-rendszerek, egyéb, a költségvetési szervek által üzemeltetett nyilvántartó rendszerek) gyakran a pénzügyi-számviteli rendszerek analitikájaként működnek, sok szálon kapcsolódnak a tranzakciós rendszereknek, ugyanakkor jellemzően egyedi fejlesztésűek, így kevésbé

képesek a többféle pénznem kezelésére, mint a különböző ügyviteli alkalmazások.

- Az informatikai rendszerek átállítása jelentős költség- és időigénnyel jár, ezért javasolt minél hamarabb felmérni a jelenlegi helyzetet a költségvetési szervek teljes körére a feladatok pontosabb tervezéséhez. A felmérés eredményét a Közszéfera Albizottságnak is érdemes tanulmányozni, majd ennek függvényében részletesebb vizsgálat alapján pontos költségbecslést végezni. A többletforrás-igény a felmérést követően határozható meg.
- Az átállást követő időszakban valamennyi informatikai rendszernél biztosítani kell a kettős pénznem alkalmazását, melyre a meglévő rendszereket fel kell készíteni.
- A Magyar Államkincstár rendszereit teljes körűen fel kell készíteni az euróban történő nyilvántartásra (kötelezettségvállalások, előirányzatok, számlavezetés stb.). Ezt már a KGR bevezetése kapcsán figyelembe kell venni.

II.V Jogi feladatok

Az euró átállás jogi feladatai tekintetében csak a központi költségvetés átállásával, a költségvetési tervezéssel és beszámolóval kapcsolatos feladatokra térünk ki.

- Elengedhetetlen a számviteli törvény és a kapcsolódó kormányrendeletek felülvizsgálata (például könyvvezetés pénznemének meghatározása, beszámoló űrlapok módosítása, kerekítési különbözetelek elszámolása, számviteli politikára vonatkozó szabályok stb.).
- Az áht-ban, illetve ámr-ben meghatározott kamatmértéket felül kell vizsgálni (ahol például a jegybanki alapkamat + rögzített % került meghatározásra).
- A számviteli és a költségvetésre vonatkozó jogszabályokban egyértelműen rögzíteni kell a könyvvezetés és a tervezés/nyilvántartás pénznemét, illetve az átmeneti időszakban a kétféle pénznemben történő beszámolás szabályait (alkalmazási időtáv, kerekítés).

II.VI Szerződések felülvizsgálata, átváltással kapcsolatos feladatok

Hosszú távú szerződéseknél a forintban kifejezett összeg alapján meghatározott kamat, kötbér, egyéb szerződéses mellékkötelezettségek az euró bevezetését követően aránytalan szerződéses feltételeket eredményezhetnek, ezért célszerű a hosszú távú szerződéseket felülvizsgálni, és módosításukat kezdeményezni. Ez vonatkozik az euró bevezetését megelőzően a későbbiekben megkötésre kerülő szerződésekre is. A szerződésekben rögzített fix kamatokat, kötbéreket javasolt felülvizsgálni és valamely piaci kamathoz kötni (például: jegybanki alapkamat).

II.VII A költségvetési szervek tájékoztatása, az alkalmazottak képzése és felkészítése az euró átállásra

Kiemelten fontos feladat a minisztériumok és a központi költségvetési szervek pénzügyi-számviteli területen dolgozó munkatársainak tájékoztatása, képzése az átállással és az új pénz használatával kapcsolatban. Érdemes az útmutatókat, tájékoztató anyagokat, illetve az átállást (például: a számviteli adatok átforgatását) megkönnyítő nyomtatvány, illetve nyilvántartás-mintákat készíteni, és az NGM honlapján közzétenni.

Összefoglalás

Az euróra történő átállásra való felkészülés általánosságban szól valamennyi szektorra, szakpolitikára, ágazatra vonatkozóan. A cikkben konkrétan kívántam kifejtetni ezen átállás részleteit a védelmi szektorra vonatkozóan.

Az euróra történő átállás feladatai a közszférában kiemelt jelentőségűek több szempontból is. Egyrésztől itt az állam nem csak szervező, koordináló szerepkörben tűnik fel, hanem a közszféra átállással kapcsolatos feladatainak végrehajtása közvetlen állami felelősségi körbe is tartozik. Emellett a közszférában jelentkező feladatok ennek megfelelően a védelmi szektort is teljes körben érintik, így kiemelten fontos az átállás zökkenőmentes lebonyolítása.

A magas színvonalú végrehajtás erősíti a lakosságban a bizalmat az új pénznem iránt, csökkenti a változással – szükségszerűen – együtt járó bizonytalanságot.

A közszféra átállásának tartalma, ezen belül a védelmi szektor két megközelítésből vizsgálható:

- 1 A közszféra szereplőinek, mint szervezeteknek az átállása, ideértve a védelmi költségvetési fejezetek, költségvetési szervek teendőit.
- 2 A közszféra által működtetett nagy rendszerek (adó-, számviteli statisztikai rendszer, közszféra illetményei, szociális, jóléti típusú ellátások stb.) átállítása, és ezek kihatásai a védelmi szektor szereplőire.

Tekintettel arra, hogy a védelmi szektor felkészülését elsősorban a nagy rendszerek átállításával kapcsolatos feltételrendszer érinti közvetlenül, az átállási terv egyik változatában ezen funkcionális kérdésekre szükséges koncentrálni.

Gulyás Géza

A MAGYAR TÜZÉRSÉG AZ I. VILÁGHÁBORÚ KITÖRÉSEKOR. A TÜZÉRFELDERÍTÉS MEGJELENÉSE A MAGYAR HADERŐBEN

Rezümé:

A hadtörténelem során mindig komoly törekvések voltak arra, hogy egy fegyveres konfliktus szembenálló felei a másikénál komolyabb pusztító erővel rendelkezzenek. Ez a törekvés kezdetben természetesen csak az egyre fejlettebb és erősebb, nagyobb hatású kézi fegyverekben, a messzire is hatni képes dárdákban, majd különböző íjjakban öltött testet. A nagyobb hatás iránti igény – különösen, az erősítés és a várépítés technikájának fejlődése miatt – azonban magával hozta az erősebb várívó fegyverek és végül a tüzfegyverek megjelenésével, a tüzérség kialakulását. A tüzérek évszázadokon keresztül kizárólag olyan célokra voltak képesek tüzelni, amelyeket a tüzelőállásból láttak, és amelyek rendszerint pár száz méternél, esetleg 1–2 kilométernél nem voltak messzebb. Az 1800-as évek második felében azonban – a technika fejlődésének köszönhetően – ugrásszerűen megnöttek a lőtávolságok, így már elképzelhető volt a löveg kezelőszemélyzete által nem látható célok eredményes pusztítása is. Ez a lőtávolság-növekedés magával hozta új tüzvezetési eljárások kidolgozását is, valamint – segítendő a pontos tüzvezetést – megjelent a tüzérfelderítés. Az első világháború kitörését megelőzően pedig a Magyar Királyi Honvédségben is újra megjelent a tüzérség.

Kulcsszavak:

tüzér, tüzérség, tüzérfelderítés, tüzér mérő osztag (-szakasz, -század), I. világháború, Magyar Királyi Honvédség

Géza Gulyás

THE HUNGARIAN ARTILLERY AT THE TIME OF THE ERUPTION OF A WORLD WAR I. THE APPEARANCE OF THE ARTILLERY EXPLORATION IN THE HUNGARIAN ROYAL ARMY

Résumé

During the history of wars always there were serious intentions to have bigger power to destroy than the opposition force has. Naturally, in the beginning this intention was able to reveal in more and more developed hand arms and far-away effect javelins or different bows. The intention of bigger effect – especially because of development of build of fortresses – involves the evolution of stronger equipments and artillery. During centuries artillery men were able to fire that kind of targets which were visible from gun positions and there distance were usually 1–2 kilométer's. However in the second half of 1800 years – due to evolution of technology – distances of fire were extended and it was imaginable to destroy the non visible targets as well. This advancement of maximum distance of fire involved the development of new fire direction procedures too, and – to help the accurate fire direction – appeared the target acquisition. Just before of the World War I, field artillery resuscitated in the Hungarian Royal Army.

Keywords:

artillery (-organization, -formation), target aquisition (-units), World War I, Hungarian Royal Army.

Az embernek, a harcosnak már az idők kezdetén is igénye mutatkozott arra, hogy saját testének képességeit meghaladó távolságra és erővel fejtsen ki hatást. Az ezen igény kielégítésére irányuló törekvések aztán számos, különböző fegyvert eredm-

nyeztek. Megjelentek a kardok, a dárdák, az íjak, a nyílpuskák és számtalan hasonló használható, valamint kevésbé használható eszköz. Ezek mindegyikének azonban – az idők során bármilyen kifinomultakká is váltak – volt egy közös hiányosságuk: alkalmazhatóságuk végső soron még akkor is az emberi test képességeitől függött, ha azokat elképesztő mértékben meg tudta növelni.

Amikor azonban hatalmas, elsősorban védelmi építményeket kellett rombolni, vagy nagy tömegű élőerőt pusztítani, önmagukban már nem voltak elégségesek azok a fegyverek, amelyek eredményes alkalmazásuk esetén is rendszerint mindössze egy-egy személy elpusztítására voltak alkalmasak. Először a várak és egyéb megerősített objektumok falainak ledöntésére, kapuk bedöntésére jöttek létre az úgynevezett várívó eszközök.

Az emberi kreativitás és leleményesség természetesen nem ismert határokat. Már írott történelmünk hajnala, az egyiptomi világ óta ismeri a különböző feladatra készített, köveket, gyúlékony anyagokat (nem ritkán mérges kígyókat, bomló tetemet, méhkasokat) használó hajítógépeket, ostromtornyokat, faltörő kosokat. A hajítógépek egy részét a várfalak ledöntésére, míg egy másik részüket, méreteik tekintetében jóval nagyobbakat, a várfalak mögötti raktárak, katonai és egyéb létesítmények boltozatos födémének átszakítására használták.

A faltörő kosok általában a kapuk bedöntésére szolgáltak. Eleink rendszerint kötélen, köteleken lengetett hatalmas farönköket használtak, melyeknek végét rendszerint bronzból készült, ún. kolonccal erősítették meg. (E kolonc sok esetben kosfejet ábrázolt, innen ered az eszköz elnevezése is.) Egy ilyen faltörő kos ereje természetesen nem volt elégséges ahhoz, hogy bedöntse a hatalmas, megvasalt várkapukat, azonban minden egyes ütésnél rongálta a kapu szerkezetét, kis darabokat tört ki belőle. Végső soron az ütések százainak, vagy ezreinek általában nem tudtak ellenállni a korabeli várkapuk. A kérdés minden esetben az volt, hogy a különböző pajzsokkal és oldalfalakkal védett támadóknak vajon lesz-e lehetősége elégszer meglendíteni a kost, hiszen a védők – nem kevésbé leleményes eljárásokat kidolgozva – mindent elkövettek ennek megakadályozására.

A különböző méretű nyilakat kilövő ún. ballisták szintén kedvelt harci eszközei voltak az ókori hadseregeknek. Ezek szerepe nem elsősorban a várak rombolása, hanem az emberi és állati élőerő pusztítása során mutatkozott meg. Így elsősorban nyílt csatákban használták őket, illetve a megerősített helyek védői számára voltak igen kedvelt fegyverek. Karthágó lerombolásakor például több ezret zsákmányoltak belőlük a római hadak is.¹

A tüzérség kialakulása és fejlődése

A lőpor feltalálása és alkalmazása mérföldkő, kiemelkedő jelentőségű esemény lehetett volna a hadtörténelemben, ha megjelenését egy pillanathoz, nemzethez, vagy legalább egy korhoz tudnánk kötni. Jelenlegi tudásunk alapján azonban ez nem lehetséges, hiszen nagy valószínűség szerint magát a lőport ugyan a kínaiak találták fel – és az első feljegyzések szerint a mongolok ellen 1232-ben² már kőgolyókkal tüzelő ágyút is alkalmaztak – azonban szélesebb körben csak az 1400-as években³

¹ Horváth Árpád: Az ágyú története. Zrínyi Katonai Kiadó Budapest, 1966, 11. oldal

² Szanati József: A tábortűz tüzérség az első és a második világháborúban. Zrínyi Katonai Kiadó Budapest, 1984, 5. oldal

³ Hans Halberstadt: Tüzérségi eszközök az ókortól napjainkig. Hajja & Fiai Könyvkiadó Debrecen, 2003, 11. oldal

pont az Európából importált tűzfegyverekben kezdték el azt fegyvereikhez is használni.

A mozsár- és ostromágyúk

Feljegyzések szerint a granadai mórok 1323-ban⁴ ágyúval ostromolták Baza városát, míg Firenze már 1326-ban ágyú készítéséért és puszkaporért is fizetett, 1331-ben a mai Olaszország területén található Cividale ostrománál viszont bizonyítottan használtak lövegeket.⁵ Korabeli feljegyzések szerint 1346-ban a Crécy-en-Ponthieu melletti, franciákkal vívott csatában az angolok használtak először viszonylag könnyű, kerekekre szerelt, könnyen mozgatható lövegeket. Megjelent hát a tábori tüzérség. Sikerét mi sem igazolhatta volna jobban, minthogy a 10 ezer angol íjász és lovas – mindössze 50 halottat veszve – teljesen megsemmisítette a franciák 40 000 fős seregét.⁶

Ez a siker természetesen inkább írható a meglepetés, semmint a fegyvernem nagyszerűségének számlájára. Az első tüzérek ugyanis még inkább vállalkozóknak mintsem katonáknak voltak tekinthetők, akik különlegesen veszélyes szolgálataikért és szaktudásukért általában kiemelt zsoldot (különleges sikerek esetén külön jutalmat) kaptak uraiktól, így – ez idő tájt – természetesen önálló fegyvernemről még nem beszélhetünk.

A tűzfegyverek használatának hajnalán azonban az előbb említett „lövegek” még nem különösebben hasonlítottak azokra az eszközökre, amelyeket ma ágyúnak nevezünk. Sokak képzelete szerint az első ágyúkat a templomi harangokból öntötték és a harcok idejére – néha csak ideiglenes jelleggel – hozták létre. Ez azonban téves elképzelés, mivel az első ágyúk készítéséhez nem használták a harangöntők kifinomult technológiáját. Ezek az eszközök mind formájukat, mind anyagukat tekintve inkább egy hordóhoz hasonlítottak. A csövek rendszerint fémpántokkal összefogott falecékből álltak, és csak elvétve fordultak elő bronzból készült eszközök. Ezek azonban – a kezdetlegességük folytán – sokszor nagyobb veszélyt jelentettek a pusztán tapasztalati úton dolgozó kezelőikre, mint az ellenségre, bár elvitathatatlan, hogy a merőben új harceszköz hang- és fényhatása valószínűleg óriási riadalmat kelthetett egy-egy ütközetben.

A technológia fejlődése során az ágyú csövét alkotó lécek egyre hosszabbak lettek, majd a fát vassal helyettesítették. Az 1340-es évekre ezek az eszközök – igaz egyelőre még csak igen kis távolságon, de – már érzékelhető hatást voltak képesek gyakorolni az ellenség gyalogságára és lovasságára egyaránt.

Számos írásos emlék maradt fent arról, hogy hazánk hadtörténetében már igen korán megjelentek az ágyúk. 1378-ban a magyar csapatok Padovánál, a San Lorenzo templom tornyában néhány ágyút (korabeli megfogalmazás alapján bombardákat) helyeztek el és igen eredményesen alkalmazták őket. 1404-ben Sopron városa ágyúkat vásárolt, 1411-ben Zsigmond királyunk Kassára küldött egy ágyút, teljes felszereléssel. 1433-ban egy francia utazó említi, hogy Nándorfehérvár erődjében három bronz ágyút is látott.

A fennmaradt írásos emlékek alapján azonban az első komolyabb hadművelet, ahol a magyar „tüzérek” átestek a tűzkeresztségen, Galambóc várának ostroma volt

⁴ Dr. Horváth Árpád: Az ágyú története. Zrínyi Katonai Kiadó Budapest, 1966, 14. oldal

⁵ Hans Halberstadt: Tüzérségi eszközök az ókortól napjainkig. Hajja & Fiai Könyvkiadó Debrecen, 2003, 11. oldal

⁶ Kovács Zoltán – Lugosi József – Nagy István – Sárhidai Gyula: Tábori tüzérség, Zrínyi Katonai Kiadó Budapest, 1988, 13. oldal

1428-ban. A korabeli krónikák szerint – felismerve az új fegyver fontosságát – az ostromot vezető Rozgonyi István saját kezűleg irányozta az ostromlöveget, melynek pontos tüze hatására hamarosan az egyik torony romba is dőlt.⁷

Az első hatásos tűzfegyverek a mozsarak voltak, amelyek a mai aknavetőök és tarackok korai előfutárainak tekinthetők. Ezeknek még nem volt lövegtalpa. Általában egy földre fektetett, a cső megvezetésére szolgáló vájattal ellátott nehéz faoszlophoz szíjazták, amelyet aztán fatömbökkel támasztották meg, ezzel segítendő az irányzást. A mozsarak nehéz (100 kilogramm körüli), nem szabályos gömb alakú kőgolyókat szerencsés esetben is mindössze két-háromszáz méter távolságra voltak képesek ellőni, így a kezelőket hatalmas pajzzsal kellett védeni az ellenség nyílpuskái ellen. Kezelőszemélyzetük rendszerint 10 és 20 fő között mozgott. Egy hozzáértő kezelőszemélyzet nagyjából fél óránként volt képes egy lövés leadására. Az 1380-as évekre ezek az eszközök már széleskörűen elterjedtek Angliától az Oszmán Birodalomig.

Ezekkel a fegyverekkel azonban a legnagyobb baj az volt, hogy tulajdonképpen helyhez voltak kötve, hiszen óriásiak voltak és roppan nehezek. A csaták előtt jó esetben is csak pár lövés leadására voltak képesek, hiszen a harcok megindulása után könnyen előfordulhatott, hogy az ütközetek hullámozása során a gyalogságok többször is áthaladtak a tüzelőállásokon. Nehézségükre utaló számtalan példát találhatunk a korabeli feljegyzésekben. A XV. századi Mons Meg nevű löveg például 4 méteres csövével 6604 kilogrammot nyomott. Igaz, ezekkel a méretekkkel néha képes volt a 168 kilogrammos golyóját az akkor fantasztikusnak tűnő 3390 méteres lövtávolságra is repíteni. 150 évig volt szolgálatban.⁸

A fentebb említett probléma miatt a XV. század közepén valós igényként jelentkezett – akár a pusztító erő drasztikus csökkenése árán is – a tűzérőszerszámok legalább egy részének mobilabbá tétele. Az első próbálkozások a svájci fegyveres erőkon belül történtek, amikor eszközeik egy részét kerekekkel ellátott lövegtalpakra helyezték. 1450-ben már igen jó példát láthatunk a mozgékony és tüzerő használatára a Formigny mellett lezajló csatában, ahol a méltán félelmetes hírnévnek örvendő angol íjászok sikeres szétverésére a francia csapatok már kettő, „csatakígyónak” nevezett, hátultöltő ágyút is használtak. Három évvel később pedig a Castillon mellett zajló csatában a lövegeket és kézi tűzfegyvereket már főerőként alkalmazva győzedelmeskedtek a francia csapatok az angolok felett!

Annak ellenére, hogy a kisebb és könnyebben mozgatható eszközök létjogosultságot nyertek, természetesen nem tűntek el nagyobb űrméretű lövegek sem. Sőt! Addig nem látható fejlődésük kezdődött, és a mai ember számára szinte elképzelhetetlen monstrumokat alkottak. 1453 áprilisában II. Mohamed például 762 milliméteres, 680 kilogrammos kőlövedékekkel tüzelő, 5,18 méter csőhosszú, 17,27 tonna tömegű (egyébként Magyarországon öntött) lövegeket vonultatott fel Konstantinápoly ostromához. Egy-egy ilyen löveg mozgatásához 60 ökörre és 400 emberre volt szükség, akiknek a fele csak a menetvonal előkészítésében vett részt. A lövegek hatása azonban nem maradt el, hiszen a mintegy másfél hónapi ágyúzás után több helyen leomlottak a falak.

Ezeknek az eszközöknek a sikerét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az előbb említett Mohamed szultán 1464-ben 42 darab, hasonló űrméretű, de 18,29 tonnás lövegre bízta a Dardanellák őrzését. A lövegek – ma már hihetetlen módon – 300

⁷ Dr. Horváth Árpád: Az ágyú története. Zrínyi Katonai Kiadó Budapest, 1966. 25. oldal

⁸ Hans Halberstadt: Tűzéri eszközök az ókortól napjainkig. Hajja & Fiai Könyvkiadó Debrecen, 2003. 13. oldal

évig voltak szolgálatban és 1807-ben még eredményesen harcoltak a felvonuló brit flotta hajóival.⁹

Hazánkban Mátyás király uralkodása és a haderő tervszerű és komoly növelése hozta a következő nagy ugrást. A háborúk idején több alkalommal szerveztek egységeket közös tüzérparancsnok alá. 1476-ban, Sabác ostromakor pedig a tüzérséget először ütegekben alkalmazták.¹⁰ Ám a legnagyobb hatású változás a tüzérség kereteinek megalkotása volt. Annak ellenére, hogy ezeket a kereteket csak háborúban töltötték fel, egyértelműen megmutatkozott annak igénye, hogy szakítsanak a tüzérség ideiglenes jellegével. A tisztek és a legénység ugyanis rendelkeztek a szükséges felszereléssel, míg a lövegeket rendszerint a városoktól kölcsönözték

Tüzérségünk fejlettségét jól mutatja, hogy 1488-ban III. Iván Vasziljevics orosz nagyfejedelem levélben kérte Mátyást, hogy küldjön neki olyan ágyúöntőket, akik a várak megvívásához is értenek. II. Ulászló királyunk idejében a tüzérség szervezeti keretei egy ideig még fennálltak, azonban II. Lajosnak a mohácsi csatatéren már csak néhány – a városoktól kölcsönkért – ágyúja volt. A sors iróniája, hogy a mohácsi csatában pont a nagyszerűen vezetett, erős török tüzérség volt az, amely tüzével megállította a magyar lovasrohamot, megbontotta a sorokat...

A kezdeti lépésektől – nagyjából 1350-től – mindössze száz évnek kellett eltelni addig, amíg a tüzekek felkészültségének és az eszközök fejlődésének következtében ez a fegyvernem minden magára valamit is adó haderőnek már meghatározó része lett. Ebben a pár évtizedben szinte minden komoly haderő kötelékében megjelentek mind az eszközök (1345-re III. Edward már közel 100 ágyúval rendelkezett),¹¹ mind az azok gyártásához szükséges műhelyek (Augsburg, Velence, stb.), melyek aztán igen rövid idő alatt komoly hatást gyakoroltak a katonai elméletekre is.

A korai tüzérség egyik kiemelkedő alakja volt I. Miksa (1459–1519) német császár, aki a technika megszállottja volt. Sok egyéb dolog mellett igen élénken foglalkoztatta a tüzérség kérdése is. Talán elsőként vezette be az egységes úrméreteket (amely természetesen nagyban megkönnyítette a lőszergyártást és utánpótlást), valamint már – röppályájuk alapján – megkülönböztette a mozsarat, a tarackot és az ágyút.

Az öntöttvasból készült ágyúk megjelenése

Az 1500-as évek elején a réz és bronz ágyúk öntése még gyermekcipőben járt, de a fémek puhasága okán maradéktalanul egyébként sem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A fejlődés 1543-ban, Angliában vett új irányt. Ekkor ugyanis William Hogge olvasztár olyan eljárást alkotott meg, amely már a tömegtermelésre is alkalmas volt. Az első 120 darabos megrendelésben kis ágyúk, könnyű ágyúk, csataki-ágyúk és más, különböző fajta lövegek szerepeltek, természetesen óriási mennyiségű lőszerrel egyetemben. Miután Hogge az angol hadügyminisztérium igényeit kielégítette, Erzsébet királynőtől engedélyt kapott arra, hogy az Angliával jó viszonyt ápoló országok számára is értékesítse termékeit. A brit olvasztár titkát 1620-ban sikerült két belga szakembernek megfejtenie, akik hasonlóan kiváló ágyúkat kezdtek el önteni Liègeben, majd Svédországban is. Ezzel az öntöttvasból készült ágyúk elindultak világhódító útjukra.

⁹ Hans Halberstadt: Tüzérségi eszközök az ókortól napjainkig. Hajja & Fiai Könyvkiadó Debrecen, 2003. 14. oldal

¹⁰ Dr. Horváth Árpád: Az ágyú története. Zrínyi Katonai Kiadó Budapest, 1966. 53. oldal

¹¹ Hans Halberstadt: Tüzérségi eszközök az ókortól napjainkig. Hajja & Fiai Könyvkiadó Debrecen, 2003. 12. oldal

Az ágyúk fejlődése magával hozta a ballisztika fejlődését is. E tudományág első igazi kutatójának talán Niccolo Tartagliát tarthatjuk, aki 1537-ben megjelent *Nova Scientia* című munkájában, majd a később megjelent *Különbféle kutatások és felfedezések a tüzérségi lövés terén és más velejáró jelenségek* című könyvében foglalkozott először a röppálya alakjával. Lőkísérletek végrehajtásával rájött, hogy a 45 fokban kilőtt ágyúgolyó repül a legmesszebbre. Nézete szerint egy ágyúból kilőtt golyó először vízszintesen, egyenes vonalon halad, majd körívben lefelé fordul és a röppálya végső szakaszán, a földet érés előtt ismét egyenes vonalon repül. Elmélete olyannyira időtálló volt, hogy a szinte kizárólagosan megfigyelésre alapuló „Tartaglia-háromszög” elképzelésének megcáfolása még jó ideig váratott magára.¹²

Annak ellenére, hogy ez a teória nem állta meg a helyét, mégis mérföldkönek tekinthető. Elkezdődött ugyanis a ballisztika tudományának művelése is, amelyek – Mesenne, Galilei, Siacci és mások munkásságán keresztül – végső soron elvezettek a modern tüzérség elméleti alapjaihoz.

Az 1600-as években mind nagyobb számban gyártották a löveget. Ez idő tájt kezdődött a tüzérség szervezetének fejlődése is, hiszen ekkor már alegységekbe, századokba is szervezték a különböző lövegeket.

A fejlődésre ebben a korban a legnagyobb hatást kétségtelenül a fiatal svéd uralkodó: II. Gusztáv Adolf gyakorolta. A tüzérségi eszközöknek akkor még igen széles palettájával rendelkezett a svéd haderő is. A király azonban a csapatainak gyors manővereire helyezte a hangsúlyt, és úgy vélte, hogy erőinek ott kell a döntő csapást mérnie, ahol a sikerre a legnagyobb az esély. A gyorsan mozgó csapatoknak pedig őket követni tudó tüzérségre volt szüksége. A svéd haderő tüzérparancsnoka vezetésével két, 1,81 kilogramm vagy 4,08 kilogramm súlyú lövedékeket¹³ kilövő, kisméretű, gyorsan mozgatható löveget fejlesztettek ki, melyek már lövegtalppal, kerekekkel és talpszárral is rendelkeztek. E mellett megjelentek az egységesített lőszeresek is. Így a svéd tüzéreknek nem kellett minden egyes lövésnél kimérni a puskapor mennyiségét, hanem csak az előre csomagot töltetet kellett behelyezni a csőbe. Ezen újítás eredményeként nagyjából háromszorosára nőtt a tűzgyorsaság.

A svéd haderőben a tüzérséget már nemcsak önállóan szervezték. II. Gusztáv Adolf minden 1000 főnyi gyalogoszhoz, vagy lovashoz 2–2 löveget rendelt, megfelelően a korszerű elveknek. Megjelent az ezredtüzérség. A svéd hadseregben, a harmincéves háborúban (1618–1648) ezek a lövegek – ellentétben a korábbi nehezebb ágyúkkal – már 4–6, vagy 2 lóval vontatható fegyverek voltak. Ezáltal a parancsnokok közvetlen alárendeltségében megjelentek a tüzéreszközök, nem kellett őket összekötőtisztek segítségével igényelni. Ennek eredményeként a svéd harctéri gyalogsági, vagy lovassági parancsnokok saját elhatározásuk szerint ott és akkor tudták könnyű és mozgékony ágyúikat alkalmazni, ahol a legnagyobb eredményt remélték.

Az 1600-as évek közepén szinte minden európai haderő az úgynevezett spanyol négyszöget tartotta a legcélszerűbb gyalogos alakzatnak. Egy a négyszög rendszerint 50 oszlopból és sorból állt. Az alakzatot vegyesen alkották 5,5 méter hosszú lándzsával felszerelt gyalogos katonák és muskétások. A minden oldalra kinyúló „tüskék” szinte megközelíthetetlené tették az alakzatot mind a lovasság, mind a gyalogság számára. Amennyiben ezt az ellenség mégis megkísérelte, akkor a muskétások ösztüzet zúdítottak a támadókra, majd az újratöltés idejére visszahúzódtak az alakzat mélyébe.

¹² Dr. Horváth Árpád: *Az ágyú története*. Zrínyi Katonai Kiadó Budapest, 1966. 103. oldal

¹³ Hans Halberstadt: *Tüzérségi eszközök az ókortól napjainkig*. Hajja & Fiai Könyvkiadó Debrecen, 2003. 16. oldal

A svédek azonban másként gondolták. Ők vonalalakzatokban, vegyesen helyezték el muskétásaikat és lándzsásaikat. Ezeknek az alakzatoknak a mélysége mindössze hat sor volt, viszont rendelkeztek lövegekkel is. A hatalmas, álló vagy lassan mozgó zárt tömeg ellen megsemmisítően hatékonyak voltak a kisebb, mozgékony, ám megfelelő tüzerővel rendelkező svéd csapatok.

Rákóczi György erdélyi fejedelem Gaudi Andrászt küldte a svéd csapatok könnyűtüzérségének tanulmányozására. Erdélyben a tüzéség megszervezése során szintén a gyártásra, az egységesítésre és az igen költséges kiképzésre fordították a fő hangsúlyt.

II. Rákóczi Ferenc kuruc tüzércsapatait nem volt képes kizárólag a hazai erőforrásokra támaszkodva felszerelni, így tüzértisztek, kiképzők és felszerelés tekintetében a franciáktól kért segítséget. Ez a segítség azonban inkább elméleti jellegű volt. A szabadságharc tüzéségi felügyelője Stréter János, műszaki vezetője pedig De La Mothe francia tábornok volt, akinek a 6 kuruc „tüzés század”, egyenként 55–65 emberrel tartozott a parancsnoksága alá. Felállítottak Érsekújváron egy 6 ágyúból és 2 mocsárból álló úgynevezett repülő ostromüteget is, mely Bercsényi Miklós rendelkezésére állt.¹⁴

A kuruc sereg kicsiny tüzéségét sajnos nem lehetett összehasonlítani a számbelileg jóval nagyobb, több lehetőséggel rendelkező, jobban kiképzett és ellátott, végső soron sokkal eredményesebb császári tüzéséggel. A szabadságharc korát követően azonban igen hosszú időre ez a kis tüzéségünk is megszűnt.

II. (Nagy) Frigyes 6 fontos (94 milliméteres) négy ló által vontatott lövegeket osztott be a lovassághoz és az ágyúk kezelőit is lóra ültette. Megszületett hát a „lovagló tüzéség” is. Ezen szervezési folyamatok mintegy megkoronázásaként a XVII. században egyértelműen megszűnt a tüzéség céhjellege és egyenértékűvé vált a két tradicionális fegyvernemmel: a gyalogsággal és a lovassággal.

A francia reformok

Az 1756 és 1763 között zajló hétéves háborúban elszenvedett vereség a francia katonai gondolkodókat változtatásokra készítette. Jean-Baptiste Vaquette de Gribeauval hosszú időn keresztül hatást gyakorló tüzéségi rendszert fejlesztett ki. A svéd szándékhoz hasonlóan a franciákat is az egyszerűsítés és a korszerűsítés igénye vezette. 1765-ben Gribeauval három különböző löveg bevezetését tervezte. A rendszer 1,81 kilogrammos, 3,63 kilogrammos, 5,44 kilogrammos lövedékekkel tüzelő ágyúkból, valamint 152 milliméteres űrméretű tarackból állt. Ezeket a lövegeket is szabványosított lövegtalppal, kerékkel és úgynevezett mozdonnyal látták el.

Napóleon, aki maga is tüzértiszt volt, 1802-ben megvizsgálhatta a rendszer továbbfejlesztésének lehetőségeit. A vizsgálat eredményeként két kisebb ágyú helyett egy 2,72 kilogrammos lövedéket használó, úgynevezett 6 fontos löveget rendszeresítettek. Minden 1000 harcos mellé 3–4 darabot rendeltek, azonban ezeket már nem ezredtüzéségeként, hanem ütegekötélekben.

Ez idő tájt a fejlesztések a francia hadsereg egészét érintették. Megjelentek a több fegyvernemből álló magasabbegységek, valamint a hadosztályok is. Egy gyaloghadosztály kötelékében rendszerint 2–3, míg a hadtestekben 4–8 üteget szerveztek. Ezt a már komoly mennyiségű tüzéséget általában úgynevezett nagy ütegben alkalmazták, amely akár 100 löveget is magába foglalhatott.¹⁵

¹⁴ Dr. Horváth Árpád: Az ágyú története. Zrínyi Katonai Kiadó Budapest, 1966. 64. oldal

¹⁵ Szanati József: A tábori tüzéség az első és a második világháborúban. Zrínyi Katonai Kiadó Budapest, 1984. 9. oldal

Az említetteken túlmenően sor került egy további, nagy jelentőségű reformra is: elkezdődött a tüzérszabályzatok kidolgozása. Ezzel párhuzamosan átalakultak a tüzérség feladatai is. Az addigiaktól eltérően fő feladatként pedig nem az ellenség tüzérsége elleni harcot határozták meg, hanem – a gyalogsági és lovassági parancsnokok szándékainak megfelelően – az ellenséges élőerő pusztítását. Az ellenség tüzérsége elleni harc az egyre inkább különváló nehéztüzérség feladata lett. Az alakulatokként és magasabb szinteken létrehozott tüzérfőnöki rendszer kialakítása viszont már az egységes kiképzés, az egységes és eredményesebb alkalmazás, tehát a szakmai színvonal emelkedésének lehetőségét is magában hordozta. A francia hadsereg reformjai annyira sikeresnek bizonyultak, hogy azok a teljes Gribeauval-rendszert átvett Egyesült Államokban változatlan állapotban 1900-ig használatban maradtak.

A tüzérség számbeli gyarapodása és az elvek fejlődése – természetszerűleg – magával hozta hatásának növekedését is, ami pedig komolyan befolyásolta más fegyvernemek tevékenységét is. Lassan, de biztosan felbomlott a vonal-harcrend, a nagyobb, szabályos tömegben bevetett gyalogos, vagy lovas katona kezdett eltűnni a harcmezőkről. A csapatok és az egyes katona számára elengedhetetlenül fontos lett a terep célszerűbb kihasználása, fedezékek keresése, illetve a műszaki munkák.

Az elöltöltő fegyverek hanyatlása

Az 1850-es évekig a lövegek simacsövűek voltak. Ezek a nem megfelelő tömítés miatt gazdaságtalanul használták ki a lövés pillanatában fellépő nyomást, így kevés kivételtől eltekintve mindössze pár száz méteres lőtávolsággal rendelkeztek. Amíg a gyalogság nyílpuskákkal és kezdetleges lőfegyverekkel volt felszerelve, ez nem jelentett komoly problémát. Ebben az időben kezdtek megjelenni azonban az olyan ólomgolyókkal és üreges Minie-lövedékekkel tüzelő, huzagolt csövű muskéták, melyek akár 500–600 méteres távolságból is hatásosak voltak. Így az a különös helyzet állt elő, hogy a muskétával felszerelt gyalogság, hasonló távolságból, vagy meszszebről volt képes megnyitni a tüzet, mint a tüzérség. A válasz nem váratott magára sokat. 1858-ban Nagy-Britanniában egy erre a célra létrehozott bizottság három pályázó terve közül Armstrong konstrukcióját választotta és hat fajta löveg rendszeresítésére látott lehetőséget.

Armstrong lövege rendelkezett zárral. Csövét a ma használatos módon huzagolták, és belső átmérője a csőszáj felé haladva egyre kisebb lett, ezzel is növelve a lövés pontosságát. A löveget az ágyútalpra szerelt mechanikus oldalirányzó szerkezettel is felszerelték. A gránátokon megjelent a puhafém vezetőgyűrű, amely a pontosság mellett képes volt megoldani az ágyúkészítés egyik évszázados problémáját: a tömítést. Így lövéskor nagyságrendekkel kevesebb gáz szökött el, aminek következtében feleannyi lőpor alkalmazása is elegendőnek bizonyult egy-egy lövés leadásakor. Ezen újításoknak köszönhetően pedig – a lőtávolság növekedése mellett – az eszközök pontossága tizenkétszeresére nőtt!¹⁶

Természetesen, mint minden új konstrukciónál, úgy ezeknél a lövegeknél is jelentkeztek problémák. Ausztria például, annak ellenére, hogy már 1703-ban hatalmas sikerrel 6 darab hatfontos hátultöltőágyút is alkalmazott harcban, 1864-ben mégis visszatért az elöltöltő fegyverek alkalmazásához.¹⁷ 1865-ben, Nagy-Britanniában pedig a lövegek nagy előállítási költsége, a lövegzárak meghibásodásai arról győzték meg egy, a téma vizsgálatára felállított bizottságot, hogy biztonsági és gazdasági

¹⁶ Hans Halberstadt: Tüzérségi eszközök az ókortól napjainkig. Hajja & Fiai Könyvkiadó Debrecen, 2003. 22. oldal

¹⁷ Dr. Horváth Árpád: Az ágyú története. Zrínyi Katonai Kiadó Budapest, 1966. 72. oldal

szempontok miatt talán szerencsésebb visszatérni a jól bevált elöltöltő lövegekhez. A vita aztán 1870. január 2-án látványosan zárult le, amikor is a Thunder nevű hadihajó egyik 305 milliméteres elöltöltő lövegénél rátöltés miatt csőrobbanás következett be. A baleset következtében a lövegtorony teljes személyzete életét veszítette, valamint a közelben tartózkodók közül is sokan meghaltak.

Annak ellenére tehát, hogy bár a hátultöltő, huzagolt csövű lövegek konstrukciója közel sem volt tökéletes, lőtávolság, tűzütem és pontosság tekintetében mégis felülmúlták a korábbi lövegeket. Így a forradalmian új konstrukció – köszönhetően elsősorban a porosz tűzéréség kétségtelen fölényének, a csavarzárak, az ékzárak és a hüvelyek megjelenésének – mintegy 30 év alatt a világ hadseregeinek zöméből ki is szorította a sima csövű, elöltöltő lövegeket.

Az Atlanti-óceán túlsópartján ebben az időben dúlt az amerikai polgárháború, amelyet talán az elöltöltő lövegek alkalmazása csúcspontjának is nevezhetünk. Az akkor használatos lövegek azonban – európai társaikhoz hasonlóan, zömében 900–1500 méteres lőtávolságokon voltak alkalmazhatóak, akár a tűzéréségi párbajokat, akár az élőerő pusztítását vizsgáljuk.

1861-ben azonban West Point egyik öntőműhelyében Robert Parker Parrot kapitány feltalált egy eljárást, melynek segítségével a csőfar egyes részeit vaspántokkal erősítette meg. Az izzásig hevült pántokat a csőfara húzva azokat hideg vízzel hűtötte le, melynek következtében rászorultak a csőre. Annak ellenére, hogy néhány löveg csöve több esetben már az első lövések leadása után – éppen a pántolás előtt – felrobbant, kedvelt eszközzé vált és közel 600 darab teljesített szolgálatot. Az erősebb csőfarnak köszönhetően ezek az eszközök, megfelelő pontosság mellett, már képesek voltak akár 3960 méterre is kilőni 8,4 kilogrammos lövedékeiket.

A fentebb említett öntőműhelyben készült a 203 milliméteres Swamp Angel (Mocsári Angyal) nevű löveg, amely történelmet írt. 1863. augusztus 22-én 01³⁰-kor Charles Sellmer kapitány lövege 79 kilogrammos lövedékeivel löni kezdte a tüzérlátlástól 7200 méter távolságban elhelyezkedő Charlestown városát.¹⁸ Mivel a város a löveg helyéről nem látszott, az ütegparancsnok – valószínűleg a világon először – tájolót használt az irányzáshoz. A tizenhat gyújtólövedéket nappal még húsz követte. Bár a 36. lövés után a cső megrepedése miatt a löveg beszüntette a tüzet, megszületett a megosztott irányzású tűzvezetés és ezzel együtt a tüzérfelderítés is!

A Magyar Királyi Honvédség tűzérésége az I. világháborúig

Az 1848–49-es szabadságharc bukása után a kiegyezésig nem volt önálló, vagy legalább részben önálló magyar honvédség, így a világban zajló folyamatokból a magyar haderő kimaradt. A későbbiekben pedig – a kiegyezést követően – újjá alakuló Magyar Királyi Honvédség számára még mindig csak két fegyvernem a gyalogság és a könnyű lovasság volt engedélyezett.

Az 1871-ben folyó német–francia háborúba való lehetséges beavatkozás okán gróf Andrássy Gyula miniszterelnök és honvédelmi miniszter vetette fel szórólövegek rendszeresítésének igényét. A császári és királyi hadügyminiszter tiltakozott a javaslat ellen, mondván a szórólövegek már majdnem tűzéréségi eszközök. I. Ferenc József azonban úgy döntött, hogy ezek az eszközök nem a tűzéréség fegyverei, hanem a gyalogságé. Azok kiszolgálását is csak gyalogosok végezhetik, tehát nem is alkot-

¹⁸ Hans Halberstadt: Tűzéréségi eszközök az ókortól napjainkig. Hajja & Fiai Könyvkiadó Debrecen, 2003. 27. oldal

hatnak külön fegyvernemet.¹⁹ Így 1872 tavaszán minden honvéd gyalogdandár alárendeltségében egy 2 eszközös (17 fő és 12 ló)²⁰ – 10 darab Gattling- és 80 darab Montigny-rendszerű²¹ – szörlőveg osztag jelent meg, a gyalogsági tűz hatásának kiegészítésére.

1875. január 1-jével honvédkerületenként összevonták az osztagokat és szörlőveg osztályokban egyesítették azokat. Így mind a hét honvédkerület kapott egy-egy osztályt, melyeknek létszáma százados osztályparancsnokkal, valamint elsősorban mesteremberekkel (20–28 főre) nőtt. A továbbra is igen kis létszámú alegységek drágán fenntartható, nehézkesen mozgó alakulatok voltak, nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, ezért rövid háromévi fennállás után, 1875-ben feloszlatták azokat.²²

Csakúgy, mint a magyar tüzérség korábbi megszüntetését, újbóli létrejöttét is politikai változások előzték meg. 1902-ben, majd 1904-ben, a véderőtörvény vitája közben is napirendre került a kérdés. Az osztrák és magyar parlamenti képviselők azonban hol a szükséges újoncállítás mértékében nem tudtak megegyezni, hol az osztrák miniszterelnök ellenkezésén (pedig a közös hadügyminiszter ekkor már támogatta volna az ügyet) halt el a folyamat.

1912-ben már valószínűsíthető volt egy, a közeljövőben kitörő, legalább európai méretű háború. Ezen előre jelzett háború hajnalán elfogadott honvédségi törvény értelmében az uralkodó engedélyezte a Magyar Királyi Honvédség számára a tüzérség hadrendbe állítását. A törvény értelmében, a háború kitöréséig 70 ágyús, tarackos és lovas üteget kellett felállítani.²³

A tüzérség felállítására hozott intézkedések és azok végrehajtása

A törvényben meghatározott alakulatok felállítását két időszakban tervezték. Az első 1913-tól 1916-ig tartott volna. Ez 8 táborig ágyús ezred, és 2 lovas tüzérosztály keretében 70 ágyús, tarackos és lovas üteg felállítását foglalta volna magában úgy, hogy minden évben 2 ágyús tüzérezred és minden második évben 1 lovas tüzérosztály is megalakult volna. A tarackos ütegek felállítását a második fázisra tervezték. Általános alapelvként azt fogalmazta meg az 1912. július 10-én kiadott Honvédelmi Miniszteri rendelet,²⁴ hogy minden felállítási év januárjában a törzsek, februárjában a csapattestek alakuljanak meg a közös hadsereg bázisán úgy, hogy március 1-jével állománnyal és technikával átkerülhessenek a honvédség alárendeltségébe.

¹⁹ Berkó István, A Magyar Királyi Honvédség fejlődése 1868-1918-ig – Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 100. old.

²⁰ Berkó István, A Magyar Királyi Honvédség fejlődése 1868-1918-ig – Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 446. old.

²¹ A Magyar Tüzér. Reé László Könyvkiadó és Terjesztővállalat, Budapest, 102. old.

²² Berkó István, A Magyar Királyi Honvédség fejlődése 1868-1918-ig. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 103. old.

²³ Berkó István, A Magyar Királyi Honvédség fejlődése 1868-1918-ig. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 98. old.

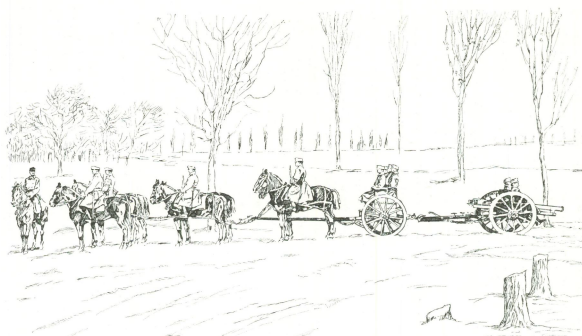
²⁴ Lásd HL HFP 1912. eln. 2132 7984/el. 3. oldal 1. pont



1. ábra
Szórlöveg menetben

Ugyanezen rendeletben, 1912. október 1-i hatállyal, az „... *egységes kiképzés és harczkészség ellenőrzésére...*”, megjelenik a honvéd tüzérségi felügyelő beosztás, amelyhez egy szűk törzslet is rendeltek. A felügyelőség 1-1 tábornokból, főtisztből, továbbszolgáló altisztből és egy küldöncből állt.²⁵

Az évenkénti szervezési fázisok március 1-jén történő sikeres lezárásához természetesen minden évben számos előkészületet kellett volna megtenni (például lakanyákat átalakítani, építeni stb.). 1914. március elsejére Budapesten, Nagyváradon, Verseczen és Varsadon egy-egy táborigényes ezred, Budapesten egy lovas tüzérszázal számára kellett kialakítani a feltételeket. 1915. március elsejére Kolozsváron és Eperjesen, míg 1916. március elsejére Sopronban és Veszprémben kellett hasonló feltételeket teremteni.



2. ábra
Tüzér félszakasz

Az 1912. évi 14835/el. számú rendelettel összhangban még az év december 7-én Hazai Samu honvédelmi miniszter kiadta 15061. számú, a honvéd tüzérség felállítására vonatkozó általános intézkedését. Ez az előző bekezdésekben említett tervektől már eltért, mivel – a megváltozott nemzetközi helyzet miatt – a felállítás idejét rövidíteni, ütemét pedig gyorsítani kellett. Az intézkedés előkészítettségét és komolyságát azonban mi sem bizonyítja jobban, mint a benne szereplő konkrét dátumok és pénzüsszegek. Az okmány a tisztek, tisztiszolgák, loápolók elhelyezésére december 15-ei hatállyal,²⁶ míg a gazdasági hivatalok felállítására²⁷ és pénzüsszegek jogosult-

²⁵ Lásd HL HFP 1912. eln. 2132 7984/el. 5. oldal

²⁶ HM HIM Hadtörténelmi Levéltár (Budapest; továbbiakban: HL) Honvéd Főparancsnokság (továbbiakban HFP) 1912. tüzérségi felügyelő (továbbiakban: tüf). 119 15061. int 19. oldal

²⁷ HL HFP 1912. tüf. 119 15061. int 14. oldal

ságára²⁸ december 16-ától intézkedik. A lovak²⁹ és a tüzérségi anyag³⁰ átvételének december 31-éig meg kellett történnie a közös hadseregtől is és a honvédségtől is. A személyi állomány áthelyezése 1913. január 1-jei hatállyal történt meg a közös hadsereg magyarországi tüzérezredeitől.³¹

Első ütemben a Magyar Honvédség tüzérségéhez 92 főt (12 törzstisztet, 73 fő-tisztet, 7 zászlóst) helyeztek át a közös hadsereg állományából,³² valamint a tartalékos tisztikar pótlására is átkerültek a honvédséghez ún. egyéves önkéntesek. Ezzel egy időben, 1912-ben a Ludovika Akadémián is beindult a tüzértiszt-képzés. Az első évfolyam a harctéri események hatására a tervezettnél gyorsabban, 1914. október 15-én végzett. 1913 őszén pedig beindult a tartalékos tisztképzés is.

Az említett intézkedés meglehetősen részletességgel taglalta a tisztek és a légénységi állomány személyügyi kérdéseit; a lovak és a tüzérségi anyag átvételét (a közös hadseregtől, vagy más honvéd alakulattól) és beszerzését; az öltözet és személyi felszerelés kérdéseit; valamint az egészségügyi, ételmezési, gazdasági-közigazgatási ügyeket. Ezen okmányban az eredeti tervektől eltérő módon rögzítettek az elsőként felállítandó honvéd tüzér egységek, alegységek ideiglenes és tervezett végleges elhelyezését. Ez a következők szerint alakult:³³

- az 1. honvéd tábori ágyús ezred: ideiglenesen a Gróf Pálffy közös hadseregbéli tüzérlaktanyában, majd véglegesen az 1914-ben Budapesten építendő honvéd tüzérlaktanyában.
- a 8. honvéd tábori ágyús ezred: ideiglenesen a lugosi honvéd sáttortáborban, majd véglegesen az 1914. év nyarán Nagyváradon építendő honvéd tüzérlaktanyában.
- az 1. és 2. honvéd tábori ágyús osztály: ideiglenesen, 1913 márciusáig Hajmáskéren, azt követően Veszprémben, majd véglegesen Veszprémben építendő honvéd tüzérlaktanyában.
- a 3. és 4. honvéd tábori ágyús osztály: ideiglenesen a nyitrai honvéd sáttortáborban, majd véglegesen a Nyitrán építendő honvéd tüzérlaktanyában.
- az 5. honvéd tábori ágyús osztály: ideiglenesen a nagyszabeni, közöshadseregbéli huszárlaktanyában, majd véglegesen az 1914 őszén, Kolozsváron építendő honvéd tüzér laktanyában.
- a 6. honvéd tábori ágyús osztály: ideiglenesen a lugosi honvéd sáttortáborban, majd véglegesen az előbb említett kolozsvári honvéd tüzérlaktanyában.
- a 7. honvéd tábori ágyús osztály: ideiglenesen a zágrábi, közöshadseregbéli lovaslaktanyában, majd véglegesen az 1914 őszén, Zágrábban építendő honvéd tüzérlaktanyában.
- a 8. honvéd tábori ágyús osztály: ideiglenesen a zágrábi Girolamo-Prister majorban, majd véglegesen az 1914 őszén Zágrábban építendő honvéd tüzérlaktanyában.

A miniszteri intézkedés nagy hangsúlyt fektet a szabályzatok kérdéseire is. Érezvén a közelgő háború szelét, rögzítették, hogy „... *csakán harcszerű kiképzés szorgalmazandó.*”³⁴ A kiképzés beindításához 1913. január 1. határidővel négy sza-

²⁸ HL HFP 1912. tüf. 119 15061. int 17. oldal

²⁹ HL HFP 1912. tüf. 119 15061. int 5. oldal

³⁰ HL HFP 1912. tüf. 119 15061. int 7. oldal

³¹ HL HFP 1912. tüf. 122 14940. int 1. oldal

³² A Magyar Tüzér – Reé László Könyvkiadó és Terjesztővállalat, Budapest, 111. old.

³³ HL HFP 1912. tüf. 119 15061. int 19. oldal 11. pont

³⁴ HL HFP 1912. tüf. 119 – 15061. int 20. oldal

bályzatot (Gyakorlati szabályzat a honvéd tüzérség számára, Tüzérismeretek, Lövő útmutatás, Utasítás a lovagló és hajtó oktatásra) adtak ki magyar nyelven.³⁵ A szabályzatkiadás szelemében a VII. honvéd kerületparancsnokságot utasították arra, hogy a 7. és a 8. ágyús osztályok számára a németnyelvű szabályzatokban a vezényszavakat horvát nyelvre írják át és mindkét osztálynak 10–10 ilyen okmányt juttassanak el. A további magyar kiadású szabályzatok megjelenéséig azonban még használatban maradtak a régi szabályzatok is.

Az intézkedés végrehajtását a közös hadsereg magyarországi kiegészítésű tüzéralakulataival kezdték. Ezekből 1913. január havában megalakultak a törzsek, februárban az ütegek és az egyéb elemek, majd március 1-jei hatállyal helyezték át a tiszteket és a legénységet a honvédség állományába.³⁶ A felállítás megkezdése után az 1. és a 8. tábori ágyús ezred (520 fő és 225 ló) állt:³⁷

Szervezetek	Vezető	Személyi állomány	Ló-állomány	Jármű
ezredtörzs	ezredes	17	8	
1. osztály	alezredes	13	6	
1. üteg	százados	104	48	
2. üteg	százados	104	48	
2. osztály	őrnagy	11	5	
3. üteg	százados	104	48	
4. üteg	százados	104	48	
lőszertelep-keret	százados	11	6	
pótkeret	százados	38	12	1
anyagkezelő-bizottság	főhadnagy	14	1	

Az ezredek összetétele

Fejlesztés és átalakítás az első világháború kitöréséig

A tüzéralakulatok felállítását még szinte alig kezdték meg, amikor a honvédelmi miniszter következő intézkedése már az ezredek felállításának következő lépéséről rendelkezett.³⁸ Eszerint a 2. és a 3. tábori ágyús ezredek és a lovas tüzérosztály törzsei későbbi állomáshelyükön, a 4. ezredé a 3. ágyús osztály, az 5. ezredé a 6. ágyús osztály, a 6. ezredé a 7. ágyús osztály, a 7. ezredé pedig az 1. ágyús osztály bázisán 1913. szeptember 15-vel alakuljanak meg.

1914 tavaszán a terveknél korábban felállított tüzérosztályok, valamint új törzsek és alegységek összevonásával elérték, hogy április 1-jétől megalakulhasson a 8. tábori ágyús ezred, és 1 lovas tüzérosztály a következő elhelyezés szerint:

³⁵ HL HFP 1912. tüf. 119 – 15061. int 20. oldal

³⁶ Berkó István, A Magyar Királyi Honvédség fejlődése 1868–1918-ig. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 98. old.

³⁷ Berkó István, A Magyar Királyi Honvédség fejlődése 1868–1918-ig. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 99. old., 478–480. oldalak

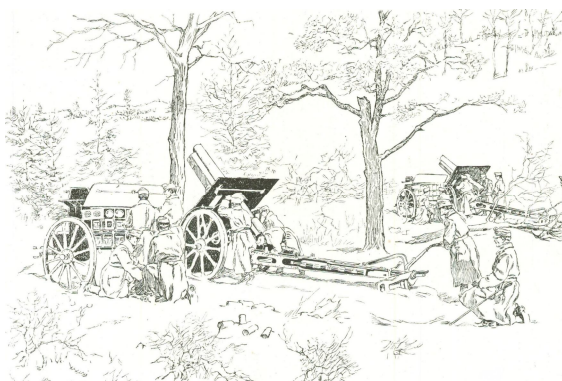
³⁸ Lásd HL HFP 1913 kt. 660 1. oldal

- az 1. honvéd tábori ágyús ezred 4 üteggel – Budapest (parancsnok: tiszabeői Hellebronth Antal ezredes);
- a 2. honvéd tábori ágyús ezred 3 üteggel – Versecz (parancsnok: Thaisz László alezredes);
- a 3. honvéd tábori ágyús ezred 3 üteggel – Kassa (parancsnok: Loidin Henrik alezredes);
- a 4. honvéd tábori ágyús ezred 4 üteggel – Nyitra (parancsnok: Mattanovich Sándor alezredes);
- az 5. honvéd tábori ágyús ezred 4 üteggel – Marosvásárhely (parancsnok: Stráner Jenő alezredes);
- a 6. honvéd tábori ágyús ezred 4 üteggel – Zágráb (parancsnok: Sekulic Rezső alezredes);
- a 7. honvéd tábori ágyús ezred 4 üteggel – Hajmáskér tábor (parancsnok: Capp Gusztáv alezredes);
- a 8. honvéd tábori ágyús ezred 5 üteggel – Lugos (parancsnok: Wolf Henrik őrnagy) m
- az 1. honvéd lovas tüzérosztály – Szeged (parancsnok: Reschfellner Antal alezredes).

Az 1–6. ezredek annak a honvédkerületnek a számát kapták, amely csapataiból alakuló hadosztály számára szánták (innen kapták legénységüket is), a 7. ezred az I. és IV. kerületből alakuló 41., míg a 8. ezred a II., a III., és a V. kerület csapataiból alakuló 20. gyaloghadosztály tüzérségét alkotta. A lovas tüzérosztályt a közös hadsereg 6. miskolci és 7. kisszentmiklósi lovas tüzérosztályaiból állították fel.

A háború kitörésekor azonban már minden gyaloghadosztály rendelkezett egy 6–9 üteges tüzérandárral, amelyek mindegyike a hadosztály számát viselte és a közös hadsereg, valamint a honvédség tüzérezredeiből állították össze.

A béke- és a hadilétszám között jelentős eltérés volt megfigyelhető. Mind emberek, mind lovak tekintetében nőtt a létszám, így egy ágyús ütegben 6 tiszt, 1 zászlós és 167 legénységi állományú katona és 137 ló szolgált. A legmarkánsabban jelentkező különbség azonban a lövegek számában figyelhető meg, hiszen a tábori ágyúsütegek állományában 4 helyett ekkor már 6 löveget szerveztek. Összességében tehát elmondható, hogy az I. világháború kitörésére a Magyar Királyi Honvédség gyaloghadosztályaiban 60 tábori ágyús üteg – melyből 31 volt magyar – biztosította a tüzérségi támogatást.



3. ábra
Tűzszakasz tüzelőállásban

Tüzér mérőalegységek felállítása és tevékenysége

Az évek óta zajló világháború, valamint annak – általában vérrel szerzett – tapasztalatai számos fegyvernem életében hoztak gyökeres változást. Változtak az elméletek, a harceljárások, a fegyverzet, néha teljes egységek szűntek meg, alakultak át, vagy esetleg jelentek meg. Ilyenek a tüzerfelderítő alegységek, illetve az akkori terminológiának megfelelően: tüzer mérőosztagok is.

1917 elejére a Magyar Királyi Honvédségben is szükségét érezték annak, hogy olyan különleges tüzeralegységeket hozzanak létre, amelyek rendeltetése kifejezetten a tüzerfelderítés végzése. Az 1917. január 18-án kiadott 716. számú honvédelmi miniszteri rendelet³⁹ értelmében minden tüzerdandár parancsnoksága mellett egy-egy tüzerügyi mérőosztagot⁴⁰ (később „tüzer mérőszakaszt”) állítottak fel.

Fél évvel később, az alegységek felállításának befejeztével, a június 2-án kiadott 10.091./eln.1.-1917. számú rendeletben meghatározták, hogy a tüzerdandároknak alárendelt mérőosztagok a dandárok számainál 500-zal nagyobb számot viseljenek, de az alegységek a hadsereg, esetleg önálló hadtest „rendelkezési egységeit” képezik. Ennek szellemében, amennyiben a tüzerdandár tevékenységi sávja változik, a mérőosztagát nem viszi magával. A korabeli tapasztalatok alapján célszerűbbnek vélték, ha a – már régóta települt és felderítést végző – tüzer mérőosztag sávjába települ egy másik tüzeralegység, vagy egység semmint, hogy felderítők váltásának sűrűn állást. *„Tüzerügyi mérőosztag arra van hivatva, hogy saját tüzeriségünk hatását fokozza, és annak harczszolgálatát megkönnyítse.”*⁴¹

Az alegységek sikeres felállítása és kiképzése érdekében elrendelték, hogy 1917 első felétől kezdve folyamatosan a dandárok a saját pótütegükből a közös hadsereg Bécsben működő Műszaki Katonai Bizottság IV. csoportjához küldjenek kiképzésre:

- 2 alantás tisztet, vagy zászlóst (tisztiszolgálóval);
- 3 hadapródjelöltet;
- 1 nem lovasított küldönc altisztet;
- 6 távbeszélő kiképzésben részesült altisztet,
- 4 távbeszélő kiképzésen átesett tüzért;
- 1 olyan tüzért, aki értett a kő- (cink) nyomáshoz.

A nagyjából 3 hetes tanfolyam végeztével ezek a személyek újra bevonultak a pótütegükhöz, ahol addigra már kijelölték és felszerelték az osztag többi részét és – a parancs értelmében – „teljes megalakulásuk” után útba indultak a harctérre.

A mérőosztag egy parancsnokságból, egy tervmérő- és egy hangmérő rajból állt. A parancsnokság rendeltetése beosztott rajainak vezetése, valamint – az azok által jelentett adatok feldolgozása után – elkészítse és sokszorosítsa azokat a vázlatokat, amelyek a valós terepet, és az ellenséges állásokat naprakészen és pontosan ábrázolták. Ezek a vázlatok aztán kikerültek a tüzeralegységekhez és a különböző változásokat később oleáták segítségével jelentették a magasabb parancsnokságok felé.

A tervmérő raj feladata – a saját tüzeriség tevékenységét elősegítő terepfelderítés mellett – elsősorban az ellenség gyalogsága állásainak részletes megfigyelése, valamint a tüzeriség tüzelőállásainak felderítése, a tűzalegységek folyamatos megfigyelése, esetleg más felderítő elem (repülők, kötött léggömbök, megfigyelőállomások)

³⁹ Lásd HL HFP 1917. kt. 50. sz.

⁴⁰ HL HFP 1917. kt. 50 – 14.922. sz. 1. bekezdés

⁴¹ HL HFP 1917. kt. 50 – 716. int. 1. melléklet 1. bekezdés

ok) segítségével megszerzett adat pontosítása. A hangmérő raj feladata az optikai eszközökkel nem megfigyelhető tüzelő tüzalegységek felderítése, továbbá a saját tüzérség tüzének kiszolgálása.

Az 1917. július 25-én kiadott miniszteri intézkedés hatálytalanította az előzőekben már említett 716. intézkedést és a kiadta a 15048/el.n.1.-1917. számút. Ebben összegezték az addigi változásokat, valamint az előzőhöz képest megnövelt állománytáblát.

A fentiekben már említett 1055/el.n.1.-1918. intézkedés D. pontja⁴² rendelkezett arról, hogy az 571. (melyből 564. lesz és a 64. gyaloghadosztály alárendeltségébe kerül) és 572. (melyből 655. lesz és a 155. gyaloghadosztály alárendeltségébe kerül) mérőszakaszok kivételével, a többi megtartja eredeti számozását.

A rövid idő alatt végbemenő, folyamatos fejlődés következő állomása 1918. április 10., amikor is a tüzér mérőszakaszoknak a 20826/el.n.1.sz. rendeletben előírt létszámát 120 főre emelték a 8161/el.n.1.-1918.sz. rendeletben és az alegység megnevezése „honvéd tüzér mérőszázad” lett.⁴³ A terv- és hangmérő rajok pedig szakaszokká alakultak. Az intézkedés értelmében – a szervezeti változással együtt – minden működő tervmérő szakaszt ki kellett egészíteni:

- 5 altiszttel (mérőhelyek parancsnokai);^a
- 9 altiszttel (mérőhelyek megfigyelői);
- 3 altiszttel (előintők);
- 12 altiszt, vagy közember (hallgatók);
- 4 altiszt, vagy közember (kidolgozók);
- 8 távbeszélő;
- 1 könyvkötő;^b
- kőszajtoló segéd;
- 1 számvivő altiszt;^c
- 1 tüzér cipész;
- 1 tüzér szabó;
- 1 tüzér szakács;
- 1 tüzér kocsis.

Az a és b pont szakszemélyzete szintén elvégezte a bécsi tanfolyamot a c pont állományát pedig a honvéd pótütegeknél felszerelték és várták a hazajövőket.

A tüzérfelderítés fontosságát és a tüzérmérő alegységek eredményességét – az osztagok századra történő emelése mellett – ekkor már jól jelzik az előbbieken tárgyalt intézkedés utolsó mondatai: *„A tüzér mérő századok sokoldalú és pontos munka végzésére vannak hivatva, ezért a kiegészítő személyzet kiválasztásánál a pótüteg-parancsnokok figyelmét felhívom arra, hogy csakis ezen szolgálatra alkalmas /: rajzoló, műszerekhez értő, stb., de mindenesetre írni, olvasni tudók:/ legénység vezényeltessék. Amennyiben a honvéd pótütegeknél ilyen személyzet nem állana teljes számban rendelkezésre, úgy a hiány a honvéd kerületi parancsnokságtól táviratilag igénylendő, aki ezen legénységet haladéktalanul az alárendelt gyalog póttestektől az illető pótüteghez vezényli.”*⁴⁴

1918-ra már igény mutatkozott arra, hogy a tüzér mérőszolgálat számára biztosított tiszti és legénységi állományt magyar nyelven képezzék ki. A közös hadsereg bécsi iskolájában létrehoztak egy magyar különítményt, amelynek anyagát (egy teljes tüzér mérőszakaszt, valamint az irodai berendezéseket és segédeszközöket) a csá-

⁴² Lásd HL HFP 1918. eln. 475. 3 oldal D. pont

⁴³ HL HFP 1918. kt. 603 8161/el.n.1.-1918 1 oldal 1. bekezdés

⁴⁴ HL HFP 1918. kt. 603 8161/el.n.1.-1918 3. oldal 1. bekezdés

szári és királyi hadügyminisztérium utalta ki. Ezen a csoporton belül egy tiszt, egy altiszt „oktatókülönítmény”, a tervmérők és hangmérők és számára szükséges kiszolgáló személyzet (szabó, cipész, rajzoló, nyomdász, villanyműszerész, stb.), valamint egy honvédségi „gyűjtőkeret” volt. Ez utóbbi a már harctéri tapasztalatokkal is rendelkező személyeket képezte tovább.⁴⁵ Igen fontos tényező volt, hogy a hadvezetés törekedett arra, hogy az iskolába vezényeltek önkéntes alapon lássák ezeket a rájuk háruló feladatokat és a magyar nyelvet tökéletesen bírja.

A tűzérfelderítés rendszerének roppant gyors, tulajdonképpen háborús viszonyok közötti felállítása azonban – a kétségtelen eredmények mellett – rengeteg problémát is hordozott magában. Az gondok két témába voltak csoportosíthatók. Az egyik szakmai okokra, míg a másik anyagi okokra vezethető vissza.

A magasabbparancsnokságokon nem, vagy alig voltak olyan személyek, akik tisztában lettek volna a tűzér mérőszázadok lehetőségeivel, feladat-végrehajtásuk rendjével. Így aztán sokszor túlzó, nem, vagy csak nehezen teljesíthető követelményeket támasztottak velük szemben. Egyes esetekben létszámproblémákkal folyamatosan küzdő alegység 5 hónapon keresztül folytatott folyamatos felderítést, nem ritkán mindössze napi 3–4 óra pihenéssel. Ez pedig óhatatlanul a pontosság rovására ment.⁴⁶ Ebben az időben a felderítés a különböző mérőszakaszok, majd századok között még nem volt megszervezve, alkalmanként a felderítési sávok között nem, vagy csak kis mértékben, máskor pedig túlzott mértékben volt átfedés.

Az előjárók által a veszteségek pótlására biztosított személyi állomány minősége csak szükségszerűen volt elfogadható. Visszaemlékezések alapján elmondható, hogy amíg a tűzermérők számára csak a szakasz szintjén kellett a bécsi tanfolyamnak állományt kiképeznie, addig a háromhetes tanfolyamból nem ritkán kettő hetet is terepen töltöttek, folyamatos gyakorlással. A századok megnövekedett létszámigényét azonban már nem tudták ilyen alapos kiképzésen átesett legénységgel pótolni, így a terepi kiképzésre már csak pár nap jutott.⁴⁷ Ez pedig különösen a hangmérők eredményes tevékenységét gátolta.

Az anyagi problémák elsődlegesen – megítélésem szerint – nem is a pénzügyi nehézségekből, hanem – a szervezetek újszerűségéből adódó – tapasztalatlanságból adódtak. A mérőszázadok igényei ugyanis nagyban eltértek egy gyalogos, vagy lovas század, de még egy tűzérűteg szükségleteitől is. Olyan speciális anyagok, mint rajzeszközök, papírok, oleáták, asztalok és székek, stopperórák, más alegységeknél nagyobb mennyiségben használt tábori telefonok és híradó vezetékek, műszerek és távcsövek nem mindig olyan minőségben és akkora mennyiségben álltak rendelkezésre, mint mire szükség lett volna. Előfordult például az a lehetetlen helyzet, hogy a harctérről egy mérőszázadnak havonta egy-kettő alkalommal Bécsbe kellett embert, embereket küldeni az irodai- és nyomdai anyagok beszerzése céljából.⁴⁸

A néha lehetetlen állapotok ellenére a tűzér mérőszázadok erejükön felül teljesítettek, amint az a 20. dandár mérőszázadának 1918. augusztus 10-i jelentéséből is kiderül. A század a dandárhoz való beérkezés után 4 nappal már mérőkész volt és 1918. május 20-tól (a jelentés megírásáig) 91 üteg tüzelőállást (melyből 37 több napon keresztül harcolt) derített fel – elsősorban hangmérés segítségével. A tervmérő szakasz – a terepi- és időjárási viszonyok miatt – a jelzett időben kevésbé volt használható, így elsősorban a peremvonalban zajló eseményeket kísérte figyelemmel. A

⁴⁵ HL HFP 1918. kt. 765 9009/el.1.-1918.

⁴⁶ HL HFP 1918. kt. 1507 4. oldal 5. bekezdés

⁴⁷ HL HFP 1918. kt. 1507 7. oldal 2. bekezdés

⁴⁸ HL HFP 1918. kt. 1507 1. oldal 2. bekezdés

század 11 nap alatt a saját dandár összes ütegét ellátta „ütegtervekkel” és belőtte őket a nem látható célokra.⁴⁹

Összegzés

A tüzérség csodálatos tudományának fejlődése – jelenlegi ismereteink szerint – 700 éves múltra nyúlik vissza és jelenleg is tart. Ezen időszak alatt számos nagyszerű technikai újítás látott napvilágot, számos új elmélet született. A legnagyobb változás azonban az 1800-as évek második harmadában következett be, amikor is megjelentek a huzagolt csövű, zárral ellátott lövegek. Ezeknek a fejlesztéseknek az eredményeként – sok más változás mellett – megnőtt a lövegek lőtávolsága és a pontossága is. Ez a két változás pedig lehetővé tette olyan célokra történő eredményes tüzelést is, amely a tüzelőállástól már nem pár száz lépésre van, illetve amelyik talán nem is látszik onnan. Így tehát elmondható, hogy a lövegek technikai fejlődésének következményeként megjelent egy teljesen új szakterület is, a tüzérfelderítés.

A magyar haderőben az 1. világháború számtalan változást hozott. Ennek előestéjén jelent meg újra a tüzérség, és a megszerzett harci tapasztalatokból kiindulva – több, a háborúban résztvevő országhoz hasonlóan – megalkották az első, kifejezetten tüzérfelderítésre szervezett és felszerelt osztagokat, szakaszokat, majd századokat. A kezdeti próbálkozások nehézségei ellenére elmondható, az említett alegységek hasznos elemei lettek a tüzérségnek és hozzásegítették ahhoz a fegyvernemet, hogy a következő idézetben szereplő magasságokat elérje: *„A jövő hadtörténészei – visszatekintvén a XX. századra – azt fogják mondani »Az volt a tüzérség csúcsa«. A tüzérség természetesen meg fogja őrizni kitűnőségét a harcmezőn, de kétségbevonhatatlan sokszínűsége a típusok, a méretek és a harcászati hatások tekintetében, úgy tűnik már soha nem lesz ugyanolyan, mint 1945-ben.”*⁵⁰

Ezzel az elképzeléssel természetesen vitába lehet szállni (magam sem értek vele teljesen egyet), azonban kétségtelen, hogy a múlt század két nagy háborúja, igen nagy százalékban a „tüzérség háborúja” volt. A megszerzett tapasztalatokat pedig nem szabad elfelejtenünk, hiszen a hadművészet alapvető törvényszerűségei azóta sem változtak. Ma is minden haderő számára nélkülözhetetlen ez a csodálatos kultúra: a tüzérség!

FELHASZNÁLT IRODALOM

Hans Halberstadt: Tüzérségi eszközök a középkortól napjainkig. Hajja & Fiai Könyvkiadó, Debrecen, 2003

Szanati József: A tábori tüzérség az első és második világháborúban. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1984

Horváth Árpád: Az ágyú története. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest (1966)

Nagy István: Ágyúk, tarackok, aknavetők. Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest

Kováts Zoltán – Lugosi József – Nagy István – Sárhidai Gyula: Tábori tüzérség. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest (1988)

Ian Hogg: Twentieth-century Artillery. Grange Books, Rochester (Great-Britain) 2000

⁴⁹ HL HFP 1918. kt. 1507 5. oldal 1-2. bekezdés

⁵⁰ Ian Hogg: Twentieth-century Artillery. Grange Books. Rochester (Great-Britain) 2000. 7. oldal (saját fordítás)

Berkó István: A Magyar Királyi Honvédség fejlődése 1868–1918-ig. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest

A Magyar Tüzér. Reé László Könyvkiadó és Terjesztővállalat, Budapest 1938

HM HIM Hadtörténelmi Levéltár, Honvéd Főparancsnokság 1917 eln. 2713 A 10. isonzói csata tapasztalatai

HM HIM Hadtörténelmi Levéltár, Honvéd Főparancsnokság 1912 tüf. 119 Általános intézkedések a m. kir. honvéd tüzérség felállítására

HM HIM Hadtörténelmi Levéltár, Honvéd Főparancsnokság 1912 eln. 2132 A Magyar Királyi Honvéd Táborig Tüzérség szervezetének és felállításának tervezete 1912–1916-ig.

Siposné Kecskeméthy Klára:

MIÉRT LESZ VALAKI KATONA? MARTIN KORNÉL ÉLETÚTJA

Rezümé:

A szerző a cikkében Martin Kornél katonai akadémikus, páncélos hadnagy, hadifogoly, vegyészmérnök életével és munkásságával foglalkozik. Martin Kornélt 1944. augusztus 20-án avatták hadnaggyá. Tisztként a Szent László hadosztály állományában az Ipoly menti védelemben harcolt, orosz hadifogságba került. Szabadulása után a civil életben igyekezett boldogulni: elvégezte a Műegyetemet, Frankfurt am Main és Saarbrücken egyetemeinek fizikai-kémiai intézeteiben dolgozott, ott doktorált. Ludovikás életéről, múltjáról számos cikket, tanulmányt írt.

Kulcsszavak: Ludovika Akadémia, páncélos hadnagy, Szent László hadosztály, hadifogoly, Műegyetem, vegyészmérnök

Klára Siposné Kecskeméthy:

WHY DOES SOMEONE BECOME A SOLDIER? THE LIFE OF KORNÉL MARTIN

Résumé:

The author of the article intends to introduce Kornél Martin's life and carrier as military cadet, second lieutenant of armour, prisoner of war and later on chemical engineer. Kornél Martin was promoted to second lieutenant on August 20th, 1944. He began his military carrier in the Szent László Infantry Division, his unit fought to defend the Ipoly riverside, where he fell into Russian captivity and became prisoner of war. After his release he completed Technical University and tried to get along in civil life. He worked for the Physical-Chemical Institute of the Frankfurt am Main and Saarbrücken University and received his doctorate. He published numerous articles on the history of his cadet's life.

Keywords: Ludovika Academy, second lieutenant of armour, Szent László Infantry Division, prisoner of war, Technical University, chemical engineer

Mi készíten egy embert sorsának átgondolására és emlékeinek papírra vetésére? Tanulságot, különleges történelmi események tiporta életsorsot, az utódoknak igaz történetet, a családtagoknak örökséget szeretne adományozni és hátrahagyni. Így ír erről dr. Martin Kornél: *„Bár távolról sem dicsérni szeretném vénségemre a laudációra kevésbé méltó elmúlt időket, de – mit tagadjam, – éppen a viszontagságok szelídülnek több mint fél évszázad múltával anekdotákká, és jobbára kitörölhetetlen emlékekké. A memória persze szelektál: amit gyakorta felidézünk, megmarad, a többi kiesik. Ami marad, az a visszaemlékezések természetéből eredően – nolens-volens¹ – szubjektív, és egyben önigazolás is.”*

Mi indít egy konzolidált családi körülmények között felnevelkedett 18 éves budapesti (budai) fiataalt arra, hogy ilyen pályát válasszon? Mi mindenben kell keresztül mennie, átesnie, hogy katonává váljék? Több életrajzi írásában erre próbált meg választ adni Martin Kornél.

¹ Akarva-akaratlanul

*

A budai, Attila úti Werbőczy István Reálgymnázium (ma Petőfi Sándor Gimnázium) a tanulmányi versenyek eredményességét tekintve a legjobb állami iskolának számított. Kiváló tanárok tanítottak: a Sorbonne-on végzett dr. Tóth Géza matézis és fizika órái, dr. Stimakovits László történelemoktatása és remek művészettörténeti előadásai, dr. Várady Zoltán magyar tanítása, dr. Simon László latin órái élményszámba mentek. Az iskolába lutheránusok, kálvinisták (reformátusok), katolikusok és izraeliták egyaránt jártak. A 41 fős, kivételesen tehetséges diákokból álló osztályból kilenc kitüntetéssel, egy pedig jelesen érettségizett.

A hazafias nevelés nyolc éven át magától értetődő volt. Az első tanítási óra elején felállva mondták el a Papp-Váry Elemérné költötte, nemzeti imádságnak számító Magyar Hiszekegy első versszakát:

*Hiszek egy Istenben,
Hiszek egy hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában. Ámen.*

A hetedik osztályban légoltalmi-gázvédelmi, a nyolcadikban honvédelmi oktatás és levante kiképzés vette kezdetét. Vezetője Angyal Károly tartalékos zászlós volt. A kezdet kezdetén a jelentkezést gyakorolták. Minthogy addigi életében csak tánciskolába járt, a *végeztem!* vezényszóra jobbra hajtotta végre a hátraarcot. Az oktató visszarendelte és persze kigúnyolta. Egy másik alkalommal a Szabadság téri országzászlót koszorúzták meg. Oszlopban, párosan vonult fel a nyolcadik osztály, a járdáról sokan megbámulták őket. Jóleső érzés volt, kihúzta magát. Évek múltán nem egyszer gondolt rá, hogy vajon mennyiben járulhatott hozzá a gúny miatt érzett dac, majd a masírozás sugallta összetartozás, erőt kiváltó érzés későbbi elhatározásához, hogy a Ludovikára jelentkezzen?

A gimnáziumi nyolcadik osztályt lezáró tradicionális ballagás egy szál virággal a kézben, a Gaudeamus mellett pentatonikus magyar népdalokat és az elmaradhatatlan *Ballag már a vén diákot* énekelve, áhítatos szerénységgel folyt le. Pedig a gimnáziumi végzettség és az azt betetőző érettségi annak idején – még 1941-ben is – afféle határkö volt. Aki maturált, „úriembernek” számított, nyitva állt előtte az áhított tisztviselői pálya megannyi változata és persze az egyetemek. Ez utóbbiakhoz általában elég volt a jeles vagy jó érettségi eredmény, felvételi vizsga csak a Ludovikához és a kapcsolt intézetekhez kellett. Ők az utolsó éveit érték meg a „boldog békeidőkre” sokban emlékeztető, bár összehasonlíthatatlanul szegényebb kornak; ámbár egyre inkább érezték, hogy recseg-ropog körülöttünk a világ, és úgy tűnt számukra, hogy lazul Trianon béklyója.

1938. november elején, a müncheni egyezmény nyomán létrehozott német–olasz döntőbizottság – Anglia és Franciaország távolmaradása mellett – az ún. első bécsi döntésben közel 12 000 négyzetkilométernyi területet juttatott vissza hazánknak, egymilliónál több, csaknem 90%-ban magyar lakossal. A bevonulás csodálatos napjai következtek, még ha ma már tudjuk is, hogy ezzel kerültünk az első történelmi csapdába. 1939. március 15-én Kárpátalja, további 12 000 négyzetkilométer ősi magyar terület tért vissza. Ezzel – kijutva az ezeréves határra – közös lengyel–magyar és szovjet–magyar határszakasz is kialakult.

Martin Kornél a hetedik osztályba lépett a gimnáziumban, amikor Hitler 1939.

szepember elsején, megtámadta Lengyelországot, megindítva ezzel a második világháborút.

A második bécsi döntés keretében, 1940. augusztus 30-án, visszacsatolták Észak-Erdélyt – a Partiummal és a Székelyfölddel együtt összesen 43 000 négyzetkilométert – két és félmillió, több mint felerészben magyar lakossal. A lelkesedés határtalan volt! A filmhíradóban látott szeptemberi diadalmenet, a virágosó, a fogadások – az élen a kolozsvári ünnepléssel – azóta is szívszorító, felejthetetlen élményei Martin Kornélnak.

Gimnáziumi éveit során igazából mindvégig az áhított orvosi pálya lebegett előtte. Fordulatot 1941 hozott: két legjobb barátja és hittestvére, Wels István és a kelenföldi evangélikus lelkész fia, Szántó János, gimnáziumi osztálytársa tavasszal elárulták, hogy megpályázzák a Ludovikát. Ha tervüket siker koronázza, négy év után *magyar királyi hadnagyként*, kész emberként szolgálhatják a hazát. A katonaság kemény megkötöttség, de a szolgálatot letéve egy megbecsült hivatás művelőiként szabad emberek lesznek. Ma nehéz elképzelni, mekkora tekintélye volt akkor egy „udvarképesnek” számító aktív tisztnek.

Martin úgy gondolta, hogy a honvédségtől háromévi csapatszolgálat után, főhadnagyi rangban, tisztességgel jelentkezhet még az orvosi egyetemre. Ezek döntő súllyal estek latba a továbbtanulást illető, végső elhatározásában.

Ludovikás pályázatukban barátaival mindhárman a páncélos fegyvernemhez jelentkeztek első helyen. Amikor arra intették őket, hogy a harckocsiban meg is lehet halni, kifejtették, hogy mennyivel jobb az, mint a repülőhalál, hiszen ott át kell élni a zuhanást, a tengeralattjáróban a fulladást, míg a kilőtt harckocsiban egy pillanat alatt a másvilágra kerülnek. (Az már csak a sors keserű fintora, hogy az 1944. augusztus 20-án avatott páncélos osztálya hat hősi halottjából egyiket sem harckocsiban érte a halál. Első hősi halott osztálytársa, ifj. vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc, „Cini” is kimászott kilőtt Toldijából, és szovjet géppisztolysorozat végzett vele közelharcban.) A három barát azonban túlélte a háborút.

*

A magyar hivatásos honvédtisztképzés főiskoláira, a M. Kir. Honvéd Ludovika Akadémiára és társintézetébe a M. Kir. Bolyai János Honvéd Műszaki Akadémiára a negyvenes években két irányból lehetett bejutni: a reáliskolának megfelelő, de katonai előképzést is nyújtó honvéd középiskolai nevelőintézetek egyikét elvégezve közvetlenül, illetve polgári középiskolai érettségi, akadémiai előfelvételi, egy éves tényleges karpaszományos legénységi szolgálat (benn a tartalékos tiszti iskola I. évfolyamának sikeres elvégzése), majd egy második felvételi vizsga sikeres letétele után.

A tartalékos tisztképzés az általános hadkötelezettség keretében történt. A középiskolát eredményesen elvégzett (az érettségi nem volt követelmény) sorozottak, majd alkalmasság esetén 20 évesen behívták zubbonyuk ujján, megkülönböztetésül ún. karpaszományt viseltek, piszkos munkától mentesítve voltak és kétévi szolgálat, valamint a tartalékos tiszti iskola két évfolyamának elvégzése után tisztjelölti (zászlósi) előléptetésre számíthattak. Az akadémikus-jelöltek (röviden „aksjelöltek”) számára – akikre egyébként valóban illett az önkéntes jelző – ebből egy évet írtak elő.

Az akadémiára kétszeri felvételi vizsga vezetett. Írásos jelentkezés (az első szűrő) után mindhárman behívót kaptak és lelkesen készültek az első felvételire augusztus végén. A felvételi vizsgatárgyak közt ábrázoló geometria, matematika,

magyar nyelv (főleg helyesírás) szerepelt, emellett a fizikai alkalmasság számított. Orvosi vizsgán fogyatékosként egyedül a rövidlátást fogadták el -4 dioptriáig. Tudni kellett úszni, kerékpározni, bizonyos időn belül futni. Némi szertornát is megköveteltek.

Mindhárman megfelelték és páncélos alakulathoz kaptak behívót, Szántó János a 3/1. harckocsi zászlóaljhoz, Munkácsra, ő, együtt Wels Pistával, a 4/1. harckocsi zászlóaljhoz, Szilágysomlyóra került.

1941. október 13-án be kellett vonulniuk a szilágysomlyói laktanyába, az egyéves ún. csapatbiztosítást megkezdésére. 13-án reggel – még utoljára elegáns civilként – konflisra pakolták a katonaládáikat, és elhajtattak a város szélén épült laktanyához. Erre így emlékszik vissza a szüleinek írt levélben: *„A laktanyában már nagy tömeg volt. Bevezettek egy kiürített hálóterembe és két csoportra osztottak... A karpaszományosokat különválasztották. Orvosi vizsga következett, sokadszor – megfeleltünk. A harckocsi zászlóalj parancsnoka, dr. vitéz Balsay László őrnagy rövid üdvözlőbeszédet intézett a bevonultakhoz, s máris a századkörletben találtuk magunkat. Egy Hegyi Aladár nevű karpaszományos tizedes (később hadapród őrmester) beavatott a külön művészetet jelentő ágyazás és polcrend titkaiba. Délután beöltöztünk. Az egyenruházatot a honvédségnél négy kategóriába sorolták: új, hadi használható, gyakorló, selejt. Katonatörténetekben közhelynek számít, hogy a raktárban mindenki pokrócára odadobtak egy-egy darabot (rohamsisakot, csajkát, kulacsot, kenyérszakot, zubbonyt, nadrágot, bakancsot, sapkát, köpenyt, váltás fehérneműt, kapcát) persze »gyakorló« minőségben, aztán cseréltünk. Aki nem talált megfelelőt, kérhetett másikat, de azt hamar megtanultuk, hogy nem jó feltűnni, nem jó, ha úgy mond »kiszúrják« az embert.”*

A beszámolójában a körletről a következőket írta: *„A századkörlet legénységi hálótermében mintegy negyven, újabban rendszeresített stabil Árkay-ágy várt bennünket, kettesével csoportosítva. A matracként szolgáló szalmazsákról hamarosan kiderült, hogy nincs sarkosra tömve. Szalma persze volt, így mindjárt ebbe is bele kellett tanulnunk. Az aksjelöltek nyolcan, rajparancsnokukkal a terem végén kaptak helyet (magam Pistával párban). Fejünk fölött polc az összehajtott köpenynek, rohamsisaknak. Katonaládánkat (köznapiasan »kuffer« volt a neve) az ágyvég alá kellett tolni, »elvágólag«. Meleget – később – egy hatalmas fafűtéses cserépkályha szolgáltatott, no meg a testünk. A hideg vizes mosdó és a piszoár a terem végéből, a melléklépcsőházból nyílt. A vizet az udvaron lévő artézi kútból motorral pumpálták fel naponta egy-két órára, de a harmadik emeletre nem mindig jutott. A meleg vizet elfelejthettük. Vécét a románok az új épületbe csak a tiszték és tiszthelyettesek számára terveztek, így »komolyabb ügyek« tekintetében az udvaron létesített, mintegy 40 férőhelyes, nyitott reterátra kellett járnunk.”*

A konyha az épületen kívül volt, mindvégig, hóban, fagyban álldogáltak az udvaron sorban, a „gulyáságyúk” előtt, kezükben az alumínium „evőcsészével” (ez volt a csajka kincstári neve).

A napirend szerint reggel 6.00-kor ébresztő, 6.30 csukló (reggeli torna) – időjárástól függetlenül – az udvaron, 7.00 mosdás (már ha volt víz a mosdóban), 7.30 reggeli, 8.00 sorakozó az udvaron, majd kiképzés a szakaszparancsnokuk vezetésével 11.00-ig. 11.30-kor ebéd, 12.00–14.00 között pihenő (cipő- és ruhatisztítás, gombfelvarrás stb.), 14.00–17.00 között kiképzés, 17.00-kor parancskihirdetés, levélkiosztás, 17.30-kor vacsora 18.00-tól 21.00-ig elméletileg pihenő, de a gyakorlatban fegyvertisztítás, majd ágyazás, mosdás. 20.45-kor mindenkinek ágyban volt a helye.

A karpaszományos raj persze könnyedén lett első a kiképzésben a

században. Elsajátították a „zárt rend” alakosságait, azon belül a díszlépéshez vezető „tagozott menetet”. Megtanulták és begyakorolták a puskafogásokat, és megismerték a 9 milliméteres Mannlichert.

A kihallgatás afféle mustrát jelentett, amelyet reggelenként a századparancsnok tartott. Négy témaköre volt: jelentés, kérelem, panasz, rendelés. A kérelmek főként rendkívüli szabadságra vagy eltávozásra vonatkoztak, a „rendelés” valamelyik előjáró, vagy éppen feljebbvaló által függelem-, vagy fegyvelemsértés miatti odarendelést jelentett.

Hamarosan ízelítőt kaptak a katonaságtól elválaszthatatlan, egyben elkerülhetetlen három sajátságából, az esetenkénti kapkodásból, a sorban állva véget nem érő várakozásból és az előjárók „hegyibeszédeiből”. Meg kellett barátkozniuk a komiszkenyérrel (másfél kilót kaptak két napra). Reggelire fél liter cukros pótkávé (Franck) járt. Ebédre rendszerint lebbencs-, bab-, vagy lencseleves, utána elrágthatatlan marhahús és főzelék, vagy krumpli volt a menü; hétfőn és pénteken főtt tészta. A vacsorára valamilyen levest kaptak, néha húscsapatokkal. Vasárnap ehetőbb volt a hús (disznóhús), de a köret hasonló, a vacsorát (egy-egy darab kolbászt, vagy túró) már délben kiadták. Két pengő volt a zsold 10 naponként, amiből éppen egy *stangli* (100 darab) Honvéd cigarettára telt. Rádió nem létezett, villany is csak bizonyos napszakokban volt.

Először a gyalogos kiképzés folyt, éjjeli gyakorlaton vettek részt: éjjeli látást, harcot, rakétákat mutattak be. Ezután a híradós-rádiós kiképzés következett. Megtanulták a morze-ábécét, megismerkedtek a Toldiban lévő R4-es rádióval, a gégemikrofonnal. Gépkocsi-vezetői (elsősorban persze tehérgépkocsi-vezetői) kiképzésre csak a „karpiskolában” kerül sor, de a motortani és harckocsi-szerkezeti alapismereteket már az újonckiképzés keretében elsajátították.

December 6-án, a *kormányzó úr* neve napján lezajlott az eskü, majd december 20-tól 28-ig karácsonyi szabadságra hazautaztak.

Újév után aksjelöltként nyolcadmagával és a zászlóalj behívott karpaszományosaival útba indították a tartalékos tiszti iskolára, Rimaszombatba. A harckocsi zászlóalj iskolára vezényelt rimaszombati, rétsági, munkácsi és szilágyosmlyói karpaszományos állomány 1942. január 7-én a Horthy Miklós Laktanyába vonult be. A farkasordító hideg (-30 fok) ellenére máris folytatódott gyalogsági kiképzés.

Január 27-ei, szüleinek írt levele további részletekkel szolgál az oktatásról is: „... Naponta hét óránk van: délelőtt 4, délután 3. Kimenő szerdán, szombaton és vasárnap kimaradással, éjfélig. A többi napokon kötelező ismétlés este 6-tól 9-ig. Hetenként 39 óránk van, közel 20 tantárggyal... Mindenesetre tanulunk már autót vezetni, sajnos azonban csak ritkán kerül az emberre a sor.” Őt, alapvető fontosságú könyvből tanultak: az 1939-es kiadású Katonai Zseblexikonból, Molnár Gyula gépkocsizó őrnagy Gépkocsi Alapismeretek című tankönyvéből, a szolgálati szabályzatból és a harcászati szabályzatból (E-I. 1. rész: Harcászati elvek, 2. rész: Alaki határozványok és műszaki adatok, valamint Harcászati Szabályzat. E-2: Csapatgyakorlati Utasítás a M. kir. Honvédség részére). Tanultak gépkocsi- és harckocsi-szerkezettant, tovább folyt gyalogos kiképzésük, zártrendi (fegyelmező) gyakorlatokat végeztek, tantermi foglalkozásokon térképet rajzoltak, szoba- és szerelvényvizsgálaton estek át.

A laktanyai és kiképzés során átélt szigorról leveleiben gyakran írt szüleinek. Apja – aki állóképességénél, önfegyelménél, bátorságánál fogva békében, háborúban, fogságban egyaránt a tartalékos tiszt mintaképe volt – tapasztalataiból, életbölcseletéből az alábbiakat adta át: „... Egy dologra feltétlenül figyelmeztetni

szeretnék: Te aktív tiszt akarsz lenni. Ezért figyelj meg mindent a legpontosabban. Amit jónak találsz, azt majd annak idején ugyanúgy csináld; amit azonban rossznak, igazságtalannak és ügyetlennek tartasz, azt, ha hatalmadban áll, javítsd ki. Sok katonád hálás lesz ezért és jó szolgálatot teszel vele hazádnak. Mert a katonai szellem egészen másképp alakul a laktanyában, ha mindenki bár szigort, de igazságosságot és tisztességet talál...”

Tavasszal a terepen végrehajtott gyalogsági gyakorlattal megkezdődött a kiképzés, többnyire a dimbes-dombos Pokorágyon. Puskával végrehajtott éleslövészetre is sor került, de harckocsiról a terepen szó sem volt. Csak a laktanyában álló két Toldiba bújhattak és tanulhatták meg alkatrészeit töviről hegyire. A géppuska és a nehézpuska kezelését főleg kisserelve gyakorolták be. Tehergépkocsi-vezetői vizsgára készülve vezetési gyakorlatokat végeztek, majd májusban forgalmi szabályzatból (ma KRESZ-nek hívják), szerkezetanból és vezetésből le is vizsgáztak.

Szilágysomlyóra visszaérkezve jelentette eredményét, és iskola harmadikként tíz nap jutalomszabadságot kapott. A századnál a hét egy napján gyalogsági kiképzés folyt, a többi napokon a rádiós csoporthoz osztották be őket. Június végén megérkezett előléptetése: tizedes lett. Az aksjelölt karpaszományosok – köztük Martin Kornél is – időt kaptak a felvételre történő felkészülésre, és a század könyvtárát is a rendelkezésükre bocsátották. A Ludovikától megkapták a második felvételi vizsga anyagát.

Martin a Ludovikához vezető út három akadályát sikerrel vette, az első a felvételi volt, amit a tisztiiskola és a csapatparancsnoki minősítés követett. Negyedikként már csak a második felvételi hiányzott. Szeptember elsején harminc nap vezénylési szabadságot kapott, búcsút mondott a 4/1. harckocsi zászlóaljnak, készült a szeptemberi, kilenc tárgyból álló (többek között szolgálati és harcászati szabályzat, tereptan, fegyvertan, becsületügy stb.) második akadémiai felvételi vizsgára.

Amikor a második felvételi vizsgán is sikerrel helytállva 1942. október 1-jén elkezdte az akadémiát, a II. világháború már a negyedik évébe lépett. A szovjetek elleni villámháborús győzelem reménye elszállt. Magyarország második éve hadban állt, a 2. magyar hadsereg a Don partját védte. A páncélos csapatnem² nagyszabású fejlesztését ekkorra már visszafogták a légierő javára.

A korábbi évhez képest csupán negyedannyi elsőévest vettek fel. A 21 fős osztálylétszámból 10 katonai nevelőintézetet végzett, 11 fő civil (a már ismert módon) érettségi és egyéves csapatszolgálat, illetve a tartalékos tiszti iskola 1. évfolyamának elvégzése után karpaszományos tizedesként jutott el odáig.

Nehéz napok, hetek, hónapok következtek. A háború és az ország helyzete miatt a III. éveseket 1942. december 6-án váratlanul felavatták. Alig nyolc hónap múlva, 1943. augusztus 20-án újabb avatásra került sor.

Pénzes János: Emlékek útját járva 1942–1944 című könyvében Martin Kornél írásában visszaemlékszik az akadémikus páncélos század életére, tisztikarára, osztálytársaira, az őszi hadgyakorlatra, a Komárom Duna-parti barakk táborra, Esztergom táborra, védőszentjük Szent Kristóf napjára.

*

1944. augusztus 20-án öt és huszonegy társág páncélos hadnaggyá avatták. Az 51.

² Az akkori szervezés és nomenklatúra szerint a gyorsfegyvernem kebelébe három csapatnem tartozott: a lovasság (huszárok), a páncélosok és a gépkocsizó lövészek a kerékpárosokkal.

páncélgépágyús zászlóaljhoz vezényelték, majd novemberben a Szent László hadosztály³ felderítő osztályához került. A hadosztály német parancsra kapott feladatát – az Ipoly folyó mintegy 12 kilométeres szakaszának védelmét – egy héten keresztül teljesítette, feltartóztatva a támadó szovjet erőket, biztosítva ezzel az északabra harcban álló német páncélos-kötelékek visszavonulásának útját. E harcokban – különösen a letkési hídfő, majd a környező Ipoly-szakasz védelmében – a hadosztály színe-java, az I/II. ejtőernyős zászlóalj, a repülő-lövészezred két zászlóalja, a felderítő osztály, a két rohamtüzér osztály és az utászzászlóalj súlyos veszteségeket szenvedett. Minthogy a visszavonulás útját számukra sem a hadosztály vezetése, sem a német hadvezetés nem biztosította, az Ipoly és Garam között az 1. közepes aknavető tüzérosztállyal együtt legnagyobb részben felmorzsolódott.

Martin hadnagy az Ipoly menti elhárító harcok során, december végén, az I/II. ejtőernyős zászlóalj töredékével együtt szovjet gyűrűbe került. 1944. december 27-én esett hadifogságba.

*

28-án derült, fagyos reggelen sorakoztatták fel a hadifoglyokat. A legénységgel, főleg ejtőernyősökkel és a felderítő osztály, köztük szakasza tucatnyi megmaradt katonájával együtt mintegy hatvanan lehettek.

A *po pjaty* vezényszó jelentését és a *davaj* szót már előző nap megtanulták: ötösével kellett sorakozniuk a könnyebb számolás érdekében, néha naponta többször, a fogság során mindvégig. Egy ócska, hátul kitört, rövidszárú kozákcsizmát kapott a halina csizmája helyett, amely kegyetlenül szorította.

Megindult kelet felé az Ipolyi hátságra érve széthúzódott, lelassult a menet. A Burda hegy tömbjét keletről megkerülve, Helembánál átkeltek az Ipolyon vert masszív, széles, harckocsikra méretezett fahídon, és felkapaszkodtak a Börzsöny hegyi útján Márianosztraig. Az egykori női fegyház átmeneti fogolytáborként szolgált. A december 29-e délelőtt a tisztek kihallgatásával telt el, délután pedig útnak indították a menetet.

Másnap már induláskor irgalmatlanul fáj a lába, szerencsére csak tízegynéhány kilométert kellett megtenniük, hogy Rétságon át Bánkra érjenek. Az már fogolytábor volt, szögesdróttal körülvéve. Újabb számolás, motozás következett,

³ „Hazánknak a keleti veszedelemmel: a szovjet bolsevizmussal vívott élet-halál harcában, a még rendelkezésre álló emberanyag legjavából egy új elithadosztályt, a Szent László hadosztályt állítom fel” – így hangzott 1944. október 12-én az akkori honvédelmi miniszter, a nyilas időkben öngyilkosságot elkövetett vitéz csatai Csatai Lajos rendelete. A hadosztály formális megalakulása 1944. október 17-én a kelenföldi Károly-laktanyában történt, egyben itt kezdődött meg a tényleges szervezés is. A hadosztály parancsnokává vitéz Szügyi Zoltán vezérőrnagyot nevezték ki, aki már az első világháborúban, hadapródként, legénységi arany vitézségi érmet szerzett, a második magyar hadseregben, pedig a doni áttörés után, mint a 43. gyalogezred parancsnokát a Márki-völgyben, majd az Oszkol-völgyben tanúsított szívós ellenállásért többszörösen kitüntették. A hadosztály vezérkari főnöke vitéz Lajos Árpád vezérkari őrnagy volt. A Szent László hadosztály elit jellegét egyrészt a zömét kitevő válogatott gyalogsági alakulatok harcos szelleme, másrészt az átlagot meghaladó képzettsége és - nem utolsósorban - a harctapasztaltsága biztosította volna. A még szervezés- kiképzés alatt álló, de a német hadvezetés parancsára máris ide-oda dobált hadosztálynak már novemberben – a két ejtőernyős zászlóaljnak és közepes aknavető tüzérosztálynak rendkívüli harci teljesítménye nyomán – félelmetes híre volt. Az eleve csökkentett hadrenddel tervezett és igazából soha teljes értékűvé nem vált hadosztály első együttes bevetésére részint leharcolt, nagyrészt alig, vagy félig kiképzett - köztük más okból is minimális harcértékű – alakulatokkal, december utolsó harmadában került sor.

főleg bicskát, borotvát kerestek. Sikerült megmentenie a keresztapjától a konfirmációra kapott arany pecsétgyűrűjét. Szájába vette, a módszer végig bevált, a gyűrűje ma is megvan. A csizmát sikerült egy még ócskábbra, de nagyobbra cserélnie.

Január 4-én útba indították őket. Keletnek tartottak, majd, valahol a Galga mentén, dél felé fordultak és mintegy 40 kilométer megtétele után megszálltak Acsán. Másnap továbbra is a Galga mentén folytatódott a menet. Jászfényszarun túl, egy földszintes, elhagyott kastélyfélében szálltak meg. Január 6-án őreik ismét útba indították őket, az alig több mint 10 kilométerre lévő Jászberény hatalmas, hadifogolytáborra alakított laktanyájába mentek. Nagy meglepetésére Palágyi Tivadar utász hadnaggyal, akadémiaközi öttusabajnok évfolyamtársával hozta össze a sors. Kiderült, hogy Palágyi a Szent László hadosztály utász zászlóaljának tisztjeként, vele egy napon esett fogságba!

Január 20-án elhagyták a tábor, és negyvenesével a marhavagonként ismert G-kocsikba terelték őket. Kétnapi dőcögés, álldogálás után megérkeztek Mezőtúrra. Ottani semmittevésükben csak a ritkán egyező létszám miatti ácsorgással fűszerezett napi kétszeri sorakozó jelentett némi testmozgást. A nap tetvészkedéssel és a hazánk fiaira olyannyira jellemző örökös vitatkozással telt el. Február 18-án a debreceni fogolytáborba, a Pavilon laktanyába kerültek át.

*

Debrecenben 1945. március 4-én a Szövetséges Ellenőrző Bizottság a foglyokat, mint az új magyar demokratikus hadsereg magvát átadta a magyar kormánynak. A 6. hadosztály megalakulásának március 4-ei ünnepségéről az alábbiakat írta: *„Az előkészületek legnagyobb gondját a ceremóniát befejező díszmenet összeállítása jelentette. Valahogyan mégiscsak sikerült három egyenruhás századot alakítani. A laktanyaórség ügyeletes tisztjeként a főépület mellvédjének bal szélén álltam, az átadó szovjet tisztjek és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság brit és amerikai delegáltjai középen csoportosultak. Nem is a díszmenettel volt a baj, hanem a nyomorúságos állapotú egyenruhákkal, lábbelikkel.”*

Debreceni laktanyaéletük egyetlen jelentősebb eseménye a március 15-ére időzített eskütétel volt. Alig háromnegyed éven belül immár harmadszor (a hadnaggyá avatásakor és 1944. október 15-én) tette le az esküt.

A 6. hadosztály 1945. április 19-én megindult a hadműveleti területre. Szerelvényük Rákosrendezőn, Székesfehérváron, Körmenden át Burgenlandig vonult. Martin Kornél a légvédelmi gépágyús ütegben szolgált.

Alkalmazásukra már nem került sor. Május nyolcadikán kapták a hírt, hogy „lefűjták a gyakorlatot.” Így csúfolták minden idők legvéresebb világháborújának végét értét. Alakulata, a 6. ö. légvédelmi gépágyús üteg, 1945. május közepétől Móra telepítve a dunántúli vasútvonal biztosításban vett részt.

*

Martin Kornél hadnagy, élve a lehetőséggel, 1946. január 20-án benyújtotta a hivatásosból szolgálaton kívüli állományviszonyba helyezésre irányuló kérelmét a honvédelmi miniszter úrnak. Szolgálaton kívüli viszonyba helyezése február 15-ei hatállyal megtörtént.

Lezárult hát katonai pályája végjátéka. Édesapját a budapesti ostromban veszítette el, így nem gondolhatott egyetlenre, özvegy édesanyja és nagymama

mellett munkát kellett vállalnia. Családjuk öreg barátjának közel fél évszázada alapított drogériája volt a Vámház körúton. Igaz, az ostrom alatt teljesen kifosztották, de a patinás hely, a név megmaradt. Kérésére hajlandónak mutatkozott, hogy a részben már működő céghez gyakornokként felvegye, és képzését az akkor még tekintélyes, képesítéshez és engedélyhez kötött szakmában biztosítsa. Kitanulta a drogista szakmát. 1952-ben, amikor már társulhatott volna a tulajdonossal, a Rákosi-rendszer tönkre tette a patinás céget.

Hónapokig volt munka nélkül. 16 helyről utasították el, amikor értesültek Ludovikás múltjáról. Így – hasonlatosan oly sok társához – ő is belekényszerült az össznépi hazudozásba: életrajzában tartalékos hadnagynak „minősítette” magát. Egy évet a Gyógyáruértékesítő raktárában töltött. 1953-ban az Egyesült Izzó kutatóintézetébe került. 1954-ben, Nagy Imre miniszterelnöksége idején felvették a Budapesti Műszaki Egyetem esti tagozatára, ahol 1960-ban kitüntetéses vegyészmérnöki oklevelet szerzett.

1966-ban nyelvtudása és speciális szakmai ismeretei alapján egy féléves ösztöndíjat nyert a Frankfurt am Main egyetemének fizikai-kémiai intézetébe, ahol vákuumtechnikai abszorpciós mérőműszerek hazai honosítása volt a feladata. Az ott nyújtott teljesítmény alapján 1973-tól két éves meghívást kapott Saarbrücken egyetemének fizikai-kémiai intézetébe, ahol a kizáró (gél)kromatográfiás morfológiai vizsgálati területen, 1975-ben summa cum laude természettudományi doktori fokozatot szerzett. Hosszabbítási kérelmet adott be, amelyet nem támogattak. Hazatérése után mellőzték, végül 1981-ben – élve a röntgen-munkaterület nyújtotta karkedvezményrel – nyugdíjazását kérte.

A tönkretett mérnöki pálya utáni szerény nyugdíját az infláció a magyar átlagnyugdíj szintjére süllyesztette. Felesége végig mellette állt és vállalta az áldozatokat. Nyugaton élő lánya támogatásának is köszönhetően szükségét nem szenvedtek.

* * *

A rendszerváltozás után új tevékenység tölti ki napjait: emlékiratokat ír, aktív szerepet vállalt az évfolyam hősi halottai emléktáblájának felállításában.

Martin Kornél 1992. augusztus 17-én, a hadnaggyá avatása közelgő 48. évfordulóján a következő ars poeticát fogalmazta meg: *„Így alakult egy, a hivatását alig megkezdő ludovikás tiszt életútja a veszített háború után. Sok máshoz képest szerencsésnek mondhatta magát, nem tartóztatták le, nem ítélték el, nem verték meg, nem kínozták meg. A potenciális üldöztetést, az örökösen hátrányos helyzetet, a folytonos megfélemlítést, az ezekből eredő, soha meg nem térülő anyagi veszteséget, a soha ki nem heverhető lelki traumát ugyan ki tudná felmérni és ugyan mi végre?”*

Cser Orsolya:

AZ EURÓRA TÖRTÉNŐ ÁTÁLLÁS MENETE ÉS ANNAK HATÁSA A VÉDELMI SZÉKTOR GAZDÁLKODÁSÁRA

Rezümé:

A szerző a cikkben az Euró közös valuta fejlődési történetét vázolja fel, a magyarországi bevezetés szükséges lépéseinek áttanulmányozásával. Emellett kitékint azon feladatokra, melyek a védelem területén merülnek fel a közös valutára való átálláskor.

Kulcsszavak:

gazdasági biztonság, védelmi szektor, transzparencia, szuverenitás, szubszidaritás

Orsolya Cser:

THE PROCESSION OF THE CHANGEOVER TO THE EURO AND THE IMPACT ON THE MANAGEMENT OF THE DEFENCE SECTION

Résümé:

In this article the author rough out the developmental history of the Euro as a general currency, included the pre-lection of the necessary steps in Hungary. In addition it reviews for the tasks which come up in the section of defence in connection with the desertion for the Euro.

Keywords:

security of economic, section of defence, transparency, suverenity, subsidiarity

I.

A forint útja az euróhoz

I.I. A Gazdasági és Monetáris Unió megvalósítása

A II.világháború után, a két vilárendszer szembenállása idején a Montánunión belül kialakuló együttműködés az erős gazdaság és az erős védelmi szektor alapja volt. Az első olajválság megmutatta azonban, hogy az integrációhoz közös pénz is kell.

A Gazdasági és Monetáris Unió (GMU) célkitűzése az EU-tagállamoknak azt a felismerését tükrözi, hogy az egységes piac csak közös monetáris politika mellett valósulhat meg. Ez nem nélkülözheti a gazdaságpolitikák összehangolását és a költségvetési fegyelmet. A monetáris unió megvalósítása azzal jár, hogy a benne részt vevő tagállamok közösen alakítják a monetáris unió egészére vonatkozó egységes monetáris és árfolyam-politikát, és közös pénzt használnak. Az egységes monetáris politika konkrét meghatározásával és végrehajtásával pedig egy nemzetek fölötti intézményt bíznak meg, ez a közös jegybank. Az, hogy az eurót elsőként bevezető tagállamok 1999 elejétől már közös és egységes monetáris politikát folytattak, míg a gazdaságpolitika egyéb területein csak a szoros együttműködést tűzték ki célul, gazdasági okok mellett elsősorban a politikai unió felé tett lépések jelenlegi eredményeivel áll összefüggésben.

Mindaddig, amíg fennmarad a tagállamok politikai önállósága, nehezen képzelhető

el, hogy lemondának politikai céljaik megvalósításában is kiemelkedő szerepet játszó, önálló nemzeti költségvetésről. Nem véletlen, hogy az EU közös költségvetése a tagállamok összesített bruttó hazai termékének (GDP) arányában csak alig több mint egy százalékot tesz ki, miközben a nemzeti költségvetések GDP-hez viszonyított aránya 40 százalék körül alakul. Ez az összevetés is jelzi, hogy a költségvetési politika terén az EU-országok egyelőre nem kívánják feladni önállóságukat.

A Maastrichti Szerződés három szakaszban irányozta elő a Gazdasági és Monetáris Unió megteremtését. A közös pénz bevezetésével összefüggő, rendkívül összetett jogi, technikai, logisztikai és szervezési feladatok megoldására pedig egy szintén három periódusra osztható, részletes ütemtervet készítettek. A félreértések elkerülése végett a GMU esetében három szakaszból, míg az euró bevezetésével kapcsolatban három fázisról beszélünk (ld. Függelék).

I.II. A Gazdasági és Monetáris Unió intézményrendszere

A Gazdasági és Monetáris Unió harmadik szakaszának kezdetével, 1999 januárjában vezették be a közös pénzt, az eurót az EU 11 tagállamában (Ausztria, Belgium, Finnország, Franciaország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Németország, Olaszország, Portugália és Spanyolország). Négy EU-tagállamban (Dánia, az Egyesült Királyság, Görögország és Svédország) a Gazdasági és Monetáris Unió harmadik szakaszának kezdete nem jelentette egyben az euró bevezetését.

Két évvel később, 2001. január elsején azonban Görögország is csatlakozott a monetáris unióhoz. A kezdetben 11 (majd 12) EU-tagállam alkotta térség, amelyben a közös valuta bevezetésre került, az egyszerűsítés kedvéért az „euróövezet” elnevezést kapta. Az euróövezetben az egységes monetáris politika meghatározása és megvalósítása egy újonnan létrehozott intézmény, a Központi Bankok Európai Rendszere (KBER) az illetékességébe tartozik. A KBER az 1998 júniusában létrehozott, frankfurti székhelyű Európai Központi Bankból (EKB) és a 15 EU-ország mindegyikének nemzeti jegybankjaiból áll.

Az euróövezet egységes monetáris politikájáért az EKB döntéshozó testületei a felelősök. Mivel a KBER-nek azon tagállamok nemzeti jegybankjai is tagjai, ahol még nem került sor a közös pénz bevezetésére, meghonosodott az eurórendszer elnevezés is. Ez a kifejezés nem szerepel a közösségi jogban, de jól szemlélteti az euróövezet és az azon kívül maradó tagállamok nemzeti jegybankjai közötti különbséget. Az eurórendszer az EKB-ból és az eurót már bevezető tagállamok nemzeti jegybankjaiból áll, így jelenleg az egységes monetáris politika megvalósítása az eurórendszer feladata.

I.II.I. Általános gazdaságpolitika

A szerződés a tagállamok kötelezettségévé teszi gazdaságpolitikájuk folyamatos egyeztetését. Ennek érdekében meghatározza az általános gazdaságpolitikai egyeztetés mechanizmusát, intézményi kereteit és eljárásrendjét, részletesen szabályozva a közreműködő intézmények szerepét, kompetenciáját.

Az EU országai úgy döntöttek, hogy közös erőfeszítéseiknek és az EU

költségvetésének jelentős részét arra fordítják, hogy nagyobb gazdasági növekedést érjenek el és több munkahelyet teremtsenek. A fenntartható növekedés az Unió egyik fő prioritásává vált. Az EU gazdaságának versenyképesebbé kell válnia, és a kevésbé jómódú régióknak utol kell érniük a többieket. A versenyképesebb gazdaság a kutatás, oktatás terén több beruházást, kiterjedt közlekedési és energiahálózatokat, valamint jobb foglalkoztatási feltételeket igényel.

A tartós növekedés elérése továbbá függ az EU növekedési képességének kiaknázásától és fokozásától, illetve az információáramlás hatékonyságától is. E célkitűzés, azaz a kohézió különösen a kevésbé fejlett régiók támogatását tűzte ki célul, hogy azok gazdasága szembe tudjon nézni a globális versennyel.

Ezen területekhez hasonlóan a terrorizmus, a szervezett bűnözés és az illegális bevándorlás elleni küzdelem, a védelem megszervezése is sokkal hatékonyabban szolgálja a közös biztonságpolitika célkitűzéseit, ha az EU-országok megosztják egymás közt az információkat, és közösen lépnek fel a biztonságot veszélyeztető tényezők, veszélyforrások ellen.

I.II.II. Költségvetési politika

A tagállamok költségvetési politikájára nézve a közösségi jogszabályok az általános gazdaságpolitikai koordináción túlmutató, további követelményeket is tartalmaznak, főként az államháztartási hiány kordában tartása céljából, de figyelemmel vannak az államadósság alakulására is. A konvergenciakritériumok bemutatásánál részletezett, a túlzott deficit esetén alkalmazandó eljárás mellett az – annak kiegészítésére és pontosítására kialakított – ún. Stabilitási és Növekedési Egyezmény (SNE) rögzíti azokat a számszerűen is meghatározott költségvetési mutatókat, amelyek teljesítését az EU illetékes testületei szigorúan ellenőrzik, és azokat a szankciókat, amelyeket a mutatók túllépése esetében érvényesítenek az adott tagállammal szemben.

A SNE valamennyi EU-tagállamra érvényes, de néhány szempontból eltérő módon kezeli az eurót bevezető és az euróövezeten kívül maradó tagállamokat. A túlzott deficit fennállása esetén a szankciók csak az eurót bevezető tagállammal szemben alkalmazandók. Az SNE fontos eleme, hogy kimondja: ahhoz, hogy a tagállamok a költségvetési hiányt – néhány kivételes esetet leszámítva – mindenkor a szerződés jegyzőkönyvében meghatározott referenciaértéken (a GDP 3 százalékán) belül tudják tartani, középtávon egyensúlyközeli vagy többletet mutató államháztartási egyenleget kell megcélozniuk. Ez lehetővé teszi, hogy a konjunktúraciklus mélypontján úgy növelhessék költségvetés kiadásait, hogy ezzel nem sértik meg a 3 százalékra vonatkozó szabályt.

Az SNE további fontos eleme, hogy az euróövezetben részt vevő tagállamoknak stabilitási programot, az euróövezeten kívül maradó tagállamoknak konvergenciaprogramot kell készíteniük. Figyelembe véve azt a különbséget, hogy az euróövezeten kívüli tagállamok megtartják monetáris és árfolyam-politikai autonómiájukat, a stabilitási és a konvergenciaprogramok tartalmi kellékeit azonos módon határozták meg. A programoknak tartalmazniuk kell a középtávon egyensúlyközeli állapotot vagy többletet mutató államháztartási egyenlegre vonatkozó

célkitűzést, be kell mutatniuk az ezt megalapozó költségvetési pályát és a program teljesítéséhez szükséges (alkalmazott vagy tervezett) költségvetési és egyéb gazdaságpolitikai intézkedéseket, valamint számszerű költségvetési hatásukat.

Mind a stabilitási, mind a konvergenciaprogramoknak legalább három évre kell előretekinteniük. A programokat először 1999-ben kellett elkészíteni és benyújtani az EU illetékes testületeinek (Bizottság, Gazdasági és Pénzügyminiszterek Tanácsa). Emellett a tagállamoknak nyilvánosságra is kell hozniuk e programokat.

Az EU-költségvetés felállítása valamennyi szakaszában demokratikus folyamat eredménye. Amellett, hogy az éves költségvetést az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak is jóvá kell hagynia, szinte valamennyi köztes lépéshez a végrehajtása előtt közösségi jogszabályt kell alkotni. Ez engedélyező jogi aktus vagy jogalap formájában valósul meg, amelyet a Bizottság javasol, és a jogalkotó hatóság (Tanács és a Parlament) hagy jóvá.

A nagyobb átláthatóság érdekében a tevékenység alapú költségvetés-tervezést használják, melynek alapján az EU költségvetését 31 szakpolitikai területre osztották fel. Ezek meghatározzák – a védelem illetve biztonságpolitika területét is magába foglalóan –, hogy milyen szakpolitikában folytatunk tevékenységet, mennyi pénzt költünk rájuk, és mekkora személyzet dolgozik rajtuk.

Az EU pénzeszközeit a hatékony és eredményes pénzgazdálkodás elvével összhangban kell felhasználni. Eszerint a pénz kezelői minden erőfeszítést megtesznek, hogy az elköltött pénzért a lehető legmagasabb értéket szerezzék meg. Ehhez valamennyi szabályt és előírást szigorúan be kell tartani, továbbá mindennek igazolása érdekében rendszeres értékeléseket kell végezni.

I.II.III. Árfolyam-politika

Az árfolyam-politikai együttműködés tekintetében különbséget kell tenni az euró és az Európai Unión kívüli országok valutái, illetve az euró és az euróövezethez (még) nem kapcsolódó tagállamok valutái közötti árfolyam-politikai együttműködés mechanizmusai között. Az előbbit illetően az eurót érintő árfolyam-politikai döntésekre vonatkozó előírások a mérvadóak.

Ezek alapján az árfolyammal kapcsolatos stratégiai döntések a Gazdasági és Pénzügyminiszterek Tanácsának és az Európai Központi Banknak közös hatáskörébe tartoznak. Az utóbbival kapcsolatban a szerződés azon követelménye a meghatározó, mely szerint „a tagállamok árfolyam-politikájukat közös érdekként kezelik”. Az árfolyam-politikai lépések egyeztetésére részben a már fent említett gazdaság- és költségvetés-politikai koordináció keretében kerül sor, részben az EKB Általános Tanácsában, amelynek az euróövezeten kívüli tagállamok jegybankelnökei is tagjai. Ugyanakkor az árfolyam-stabilitásra vonatkozó konvergenciakritérium értelmében a monetáris unióban való részvétel előfeltételeként az euróövezeten kívüli tagállamok valutáinak be kell kapcsolódniuk az euró és az euróövezeten kívüli tagállamok közötti árfolyam-mechanizmusba, az 1999 elején életre hívott ERM2-be.

A közös monetáris politika kialakítását az EKB-n belül működő, különböző témájú szakértői bizottságok (illetve ezeknek alárendelve különböző munkacsoportok) segítik.

Ezekben az eurórendszer nemzeti központi bankjaiból delegált szakértők, illetve az EKB munkatársai vesznek részt. A bizottságokban és munkacsoportokban nyílik lehetőség a nemzeti jegybankok együttműködésével történő álláspontok közös kidolgozására, és ez a közös együttműködés lehetőséget nyújt arra, hogy az egyes nemzeti bankok képviselői rendszeresen részt vegyenek az EKB munkájában. A bizottságokban és a munkacsoportokban az eurórendszer tagjai mellett, azokon az üléseken, amelyeken az Általános Tanács feladatköre alá eső napirendi pontokat tárgyalják, az euróövezetben részt nem vevő jegybankok képviselői is részt vesznek. Ezért minden EU-tagállam nemzeti bankjának képviselői együttműködnek a KBER munkájában az adott jegybankot érintő kérdésekben.

A bizottságok és munkacsoportok munkája mellett a nemzeti jegybankok a saját országukra vonatkozóan – az illetékes nemzeti hatóságoktól vagy közvetlenül a gazdasági szereplőktől – statisztikai információkat gyűjtenek, amelyek a monetáris politikai döntések alapjául szolgálnak, illetve közgazdasági kutatásokkal is hozzájárulnak az EKB központi döntéseinek megalapozásához. Az ily módon előkészített és a Kormányzótanács által meghatározott közös monetáris politikai döntések végrehajtásában szintén kiemelt szerepük van a nemzeti jegybankoknak. Ezek látják el az euróövezet hitelintézeteit (az EKB monetáris politikai döntései és az általa előírt monetáris politikai eszközök segítségével) a szükséges likviditással. Ezeknél helyezik el továbbá az EKB által megkövetelt kötelező tartalékokat. Erre a feladatra regionális piacismeretük és a piacokhoz való közelségük miatt a nemzeti jegybankok a legalkalmasabbak, hiszen a hazai piacokon jelenlévő pénz- és hitelintézetek fő partnereként a már meglévő üzleti kapcsolatokra és bizalomra alapozhatnak.

Az Európai Központi Bank döntéshozó testületei

- A Kormányzótanács tagjai az euróövezetben részt vevő tagállamok nemzeti jegybankjainak elnökei és az Igazgatóság tagjai. A Kormányzótanács fő feladata a monetáris politikai irányelvek és a végrehajtás módjának meghatározása. Emellett dönt a monetáris politikán kívüli alapfeladatokról, engedélyezi az euróbankjegyek kibocsátását, valamint az intézmény működésével kapcsolatos legfontosabb kérdések is a hatáskörébe tartoznak.
- A hat főből álló Igazgatóság (az EKB elnöke, alelnöke és négy további tag) egyes tagjait az EU-országok állam- és kormányfői nevezik ki, egyhangú döntés alapján. Az Igazgatóság felelős a Kormányzótanácsban meghatározott monetáris politika végrehajtásáért, amelyre az euróövezetben részt vevő tagállamok nemzeti jegybankjainak közreműködésével kerül sor.
- Az EKB harmadik döntéshozó testületének, az Általános Tanácsnak tagja minden tagállam, tehát az euróövezeten kívüli tagállamok jegybankelnökei is, valamint az Európai Központi Bank mindenkori elnöke és alelnöke. Az Általános Tanács átmeneti feladatokat lát el, amelyek közül a legfontosabb a monetáris és árfolyam-politikai koordináció az euróövezet és az abban még részt nem vevő EU-tagállamok között. Ebből következően az Általános Tanács csak addig marad fenn, amíg van olyan EU-tagállam, amely nem vesz részt az euróövezetben.

A közös monetáris politika végrehajtása során a nemzeti jegybankoknál ún.

monetáris jövedelem keletkezik. Ez az euróövezetben részt vevő minden egyes jegybank esetében megegyezik a forgalomban lévő bankjegyek, valamint a hitelintézetek jegybanki betéteivel szemben fennálló pénzügyi eszközökből származó éves bevételeik és az adott nemzeti központi bank által a hitelintézetek betéteire fizetett kamatok különbségével. A nemzeti bankok e monetáris jövedelemből szerzett bevételeit minden pénzügyi év végén az EKB-ba befizetett tőkerészesedésük arányában felosztják a nemzeti jegybankok között. Mivel az euróövezetben a bankjegykibocsátásról való döntés joga az EKB hatáskörébe tartozik, a nemzeti jegybankok ezt a feladatot tovább nem látják el. A bankjegyek tényleges kibocsátása – azaz előállítás és forgalomba hozatala – azonban az EKB megbízásából továbbra is a nemzeti jegybankok egyik központi feladata marad.

A szerződés alapján az EKB a devizaműveleteit a KBER monetáris politikai stratégiájának részeként kezeli. Az intervenciók egyrészt az euró harmadik országok valutáival szembeni devizapiaci intervenciók céljából, másrészt az ERM2-ből adódó kötelezettségek miatt szükségesek. A jegybanki intervenciók végrehajtásakor az EKB esetenként dönti el, hogy önmaga kívánja-e az intervenciót végrehajtani, vagy egyéb, az euróövezetben részt vevő nemzeti jegybank bevonásával. Az intervenciók végrehajtása céljából az EKB-nak devizatartalékokra van szüksége. Az eurórendszer hivatalos tartalékai egyrészt a nemzeti jegybankok saját tartalékaiból állnak, másrészt azokból a devizatartalékokból, amelyeket a nemzeti központi bankok az EKB és a KBER alapokmányának előírásai szerint átruháznak az EKB-ra. Az euróövezet nemzeti jegybankjai feladatainak a bemutatása azért különösen érdekes, mivel, amikor Magyarország is bevezeti az eurót, az MNB feladatköre – az euróövezeti jegybankok egyikeként – a fentiekhez hasonló lesz.

I.III. Az euró bevezetésének előnyei

Az európai gazdasági integráció történetének ismeretében könnyen belátható, hogy a termékek és a termelési tényezők szabad áramlásának, azaz az EU egységes piaca megteremtésének logikus folytatása a közös pénz bevezetése.

Az árak átláthatóságának növelése

Az egységes európai piac a piaci szereplők számának növekedése révén a korábbinál nagyobb versenyre kényszeríti a vállalkozásokat. A közös európai valuta pedig az egységes piac hatékonyságát képes növelni, hiszen a termelők és a fogyasztók közvetlenül össze tudják hasonlítani az egymással versengő termékek árát az egyes tagállamokban. Az árak átláthatóságának köszönhetően az olcsóbb helyen vásárolhatnak, elősegítve ezzel az árak kiegyenlítődését. A hatékonyság növelése a piaci szereplőket nemcsak az egységes európai piacon hozhatja kedvezőbb helyzetbe, hanem a nemzetközi piacon is versenyképesebbé teszi termékeiket, szolgáltatásaikat.

A fenti előnyök ellenére az egységes pénz használata önmagában még nem tüntethet el teljesen minden árkülönbséget (az adózási különbségek és más tényezők a versenyt torzíthatják), de a megmaradó különbségek láthatóbbá válnak, és ez ösztönöz csökkentésükre vagy megszüntetésükre.

Az átváltási költségek megszűnése

További, számszerűsíthető előny származik abból, hogy az egyetlen pénz (az egységes valuta) alkalmazása révén komoly megtakarítások érhetők el, hiszen megszűnnek a különböző valuták egymásra történő átváltásával kapcsolatos költségek.

Az árfolyam-ingadozások megszűnése

Az egységes valuta alkalmazásából adódó legfontosabb előny az árfolyam-ingadozások kiküszöböléséből származik. Az országok egymás közötti gazdasági kapcsolatainak (külkereskedelem, idegenforgalom, pénzügyi folyamatok) alakulásában ugyanis fontos szerepet játszik az, hogy mennyire stabil árfolyammal számolhatnak a gazdasági szereplők az adott időszakban. Amennyiben várakozásaik szerint az árfolyam ingadozik, akkor vagy elállnak az adott gazdasági ügylettől, vagy kénytelenek költséges fedezeti ügyletekkel bebiztosítani magukat az árfolyam-ingadozás (le- vagy felértékelődés) számukra kedvezőtlen hatásai ellen. Rögzített árfolyamrendszerben ezek a veszélyek/költségek nem jelentkeznek, de ekkor sem zárható ki annak lehetősége, hogy a részt vevő országok – amennyiben a gazdasági és/vagy politikai körülmények úgy alakulnak – feladják az árfolyam rögzítését.

A pénzügyi piacok hatékonyságának a növekedése

A pénzügyi szolgáltatások terén a közös pénz további előnye, hogy az euróövezet tőkepiacain jelentős változásokat indított el. Ezek a változások a pénzügyi szektorban is a verseny erősödésével járnak, ami – a pénzügyi szolgáltatások költségeinek csökkenésével, a szolgáltatások szélesebb körű kínálatával, illetve összességében nagyobb kereslettel és kínálattal (likviditással) – növeli a piacok hatékonyságát. Ennek eredményeképpen a korábbi nemzeti piacoknál nagyobb, szélesebb, mélyebb és nyitottabb, egységes pénzügyi piac jön létre.

Az euró és az átváltási költségek

Az Európai Bizottság 1995-ben kiadott jelentése az alábbi példával érzékeltette a valutaátváltáskor felmerülő költségek jelentőségét. Képzeljük el, hogy valaki Németországból 1000 márkával a zsebében elindul, hogy körbeutazza az EU tagállamait! Minden határ átlépésekor átváltja a nála lévő pénzt az adott ország valutájára, egyébként nem költ semmit. Körutazásának végére érve kevesebb mint 500 márkával tér haza Németországba, azaz pénzének több mint felét elvitte a pénzváltók jutaléka. Az átváltási költségek nemzetgazdasági szinten is jelentősek. Az Európai Bizottság jelentése szerint az EU összesített GDP-jének 0,3–0,4 százalékára rúgnak.

Az eurókészpénz 2002. január 1-jei bevezetése

Az eurót 1999. január 1-jén az Európai Unió 11 tagállamában (majd 2001. január 1-jén Görögországban) egyelőre még csak számlapénzként vezették be. Euróban tehát csupán banki átutalásokkal, csekkekkel, bankkártyával – azaz minden olyan formában, ahol nincsen szükség a tényleges, „kézben fogható“ pénzre – lehetett fizetni. Az euróbankjegyeket és -érméket, illetve az euró váltópénzeként szolgáló centérméket egységesen, 2002. január 1-jén vezették be az euróövezetet alkotó 12 tagállamban.

A „régie” nemzeti valuták – amelyek ez alatt az euróbankjegyek és -érmék bevezetéséig terjedő átmeneti időszak alatt továbbra is használatban maradtak –

csupán helyettesítik az eurót a készpénzforgalomban. Ennek az időbeli eltolódásnak a célja – a készpénz előállításának időigényessége mellett – a gazdasági szereplők fokozatos felkészítése az új közösségi pénzre. Elsőként a pénzpiacok tértek át, amelyek már 1999. január elsejétől euróban működnek. A készpénzforgalom euróra történő átállása ennek a folyamatnak pedig az utolsó lépése. Az átmeneti időszak alatt lehetőség van a számlapénzforgalom euróban vagy még a „régiből” nemzeti valutában történő bonyolítására, bár ez valójában csak formális megkülönböztetés, hiszen a műveletek végzésében közreműködő pénzügyintézetek természetesen euróban számolnak el egymással.

Annak ellenére, hogy az euró egyelőre nem jelent meg a készpénzforgalomban, közgazdasági értelemben természetesen már ma is az euró a monetáris unióban részt vevő 12 tagállam pénze, hiszen az euró és a nemzeti valuták közötti átváltási arányokat végérvényesen és visszavonhatatlanul rögzítették. A készpénzként használatos nemzeti valuták kizárólag az euró váltópénzeként (szaknyelven: denominációjaként) értelmezhetők, és a végérvényesen rögzített átváltási arányokat – a forint/fillér átváltáshoz hasonlóan – egyetlen piaci szereplő sem kérdőjelezi meg.

A monetáris unióban részt vevő tagállamok pontosan és részletesen kidolgozott tervvel rendelkeznek arra vonatkozóan, hogy 2002 első hetében, de legfeljebb első két hónapjában miképpen váltják majd fel az euróbankjegyek és -érmék a jelenleg használt fizetőeszközöket.

2002. január elsejétől megszűnt azon átmeneti időszak, mely lehetővé tette, hogy a számlapénzforgalom euróban vagy továbbra is a „régiből” nemzeti valutában kerüljön lebonyolításra. Ettől az időponttól kezdve a számlapénzforgalom kizárólag euróban bonyolítható. A készpénzfizetést illetően 2002. január elsejét követően – az egyes euróövezeti tagállamokban részben eltérő határidővel – van egy legfeljebb két hónapos átállási időtartam, amikor az újonnan bevezetett euróbankjegyek és -érmék mellett használható még a nemzeti valuta is. Legkésőbb 2002. február 28-i határidővel azonban a pénzcserét minden tagállamban lezárták, és a nemzeti valuták véglegesen kikerültek a forgalomból.

A legfeljebb két hónapos átmeneti időszakot követően az euróövezeti tagállamok jegybankjainál – egymástól eltérően – korlátlan ideig vagy legalább 10 évig az adott ország nemzeti valutájában kibocsátott bankjegyeket euróra lehet váltani. Ami az egyéb euróövezeti valuták átváltását illeti (azaz például Németországban a schilling vagy a líra átváltását), 2002. március 31-ig az euróövezeti tagállamok jegybankjai ingyenesen beváltanak minden euróövezeti valutát euróra.

I.III.I. Euróbankjegyek

Kizárólag az EKB jogosult engedélyezni az euróbankjegyek kibocsátását az euróövezeten belül és csak az EKB, illetve a nemzeti központi bankok által kibocsátott bankjegyek minősülnek törvényes fizetőeszköznek.

Az euróbankjegyek jellemzői:

- 7 különböző címletű bankjegy létezik: 5, 10, 20, 50, 100, 200 és 500 euró.
- A bankjegyek mérete növekvő, színük különböző, vakok és gyengénlátók

érdekében eltérő tapintásúak.

- Az érméktől eltérően a bankjegyek minden tagállamban mindkét oldalukon azonosak.
- A bankjegyek egyik oldala stilizált ablakokat és kapukat ábrázol (utalás Európa nyitott szellemére és kooperációs készségére), a másik oldal stilizált hidakat (utalásként a szoros kooperációra és kommunikációra Európa és a világ többi része között).
- Az ábrák a növekvő címleteken az egymást követő jelentős európai építészeti stílusokat jelképezik: 5 (klasszikus), 10 (román), 20 (gótikus), 50 (reneszánsz), 100 (barokk és rokokó), 200 (vas és üveg architektúra), 500 (modern, XX. századi építészet).
- A bankjegyeken a 11 tagállami nyelvnek megfelelő írásmódban szerepel az „euró” szó (a görög és a latin ABC szerint), valamint az Európai Központi Bank rövidítése 5 változatban (BCE, ECB, EZB, EKP, EKT).

I.III.II. Euró- és centérmék

Az euró- és a centérmék kibocsátására az euróövezetbeli tagállamok jogosultak, azonban az EKB-nak jóvá kell hagynia a kibocsátandó összeget.

Az érmék jellemzői:

- 1 euró=100 cent
- 8 fajta érme létezik: 1 és 2 eurós érme, továbbá 1, 2, 5, 10, 20, 50 centes érme.
- Eltérően a bankjegyektől, az érmék az egységes oldal mellett rendelkeznek egy nemzeti oldallal is. Az eltérő nemzeti oldal ellenére minden érme minden euróövezeti tagállamban törvényes fizetőeszköz.
- Az egységes oldal ábrázolja az EU-csillagokat, az érme értékét és egy, az érme értékétől függő EU-térképet (1, 2, 5 centes érme: Európa helye a világban; 10, 20, 50 centes érme: Európa mint független nemzetek csoportja; 1, 2 eurós érme: határok nélküli Európa).
- Az érmék pereme a vakok és gyengénlátók érdekében különbözőképpen recézett.

I.IV. Az euró bevezetésének feltételei

A Maastrichti Szerződésben meghatározott kritériumok szolgálták annak megítélésére, hogy mely EU-tagállamok vezethetik be az egységes valutát: az eurót. A kritériumok – amellet, hogy megkívánják az integrált piacokat és a stabil gazdasági helyzetet – két csoportra oszthatók: jogi és gazdasági követelményekre. A nemzeti jogszabályoknak (különös tekintettel a nemzeti jegybanktörvényekre) meg kell felelniük a szerződés, illetve az EKB és a KBER Alapokmánya rendelkezéseinek, másrészt a gazdaságoknak teljesíteniük kell a szerződéshez csatolt jegyzőkönyvekben pontosan megfogalmazott számszerű követelményeket, a konvergenciakritériumokat.

A nominális konvergenciakritériumok mellett az euróövezetbe való csatlakozás

előfeltétele a nemzeti jogszabályok és a közösségi jog közötti összhang megteremtése.

A monetáris politikára és a jegybanki működés jogszabályi kereteire igen magas szintű közösségi jogforrások vonatkoznak. A Maastrichti Szerződés külön fejezetet szentel a monetáris és gazdaságpolitikának, a szerződés szerves részét képező egyik jegyzőkönyv pedig az EKB és a KBER alapokmánya címet viseli. A közösségi előírások elsősorban a jegybanki függetlenség rendezőelve mentén szabályozzák az EKB és a KBER működését, de emellett fontos szerepet játszik a jegybank működésének átláthatósága (transzparencia) és a központi bank ellenőrizhetősége (beszámoltathatósága) is.

A jegybanki függetlenség szempontjából megkülönböztethető az intézményi, a személyi és a pénzügyi függetlenség. A jegybanki függetlenség és ellenőrizhetőség nem a monetáris integráció sajátos követelménye, hanem világszerte terjedő gyakorlat. Ami a KBER, mint nemzetközi (közösségi) intézmény esetében sajátosnak tekinthető, az egyrészt az, hogy a monetáris politikáért viselt egyedüli felelősséget nemcsak a nemzeti (tagállami) kormányok és más politikai testületek vonatkozásában rögzítették, hanem a közösségi intézményekkel szemben is. Másrészt pedig az, hogy a szerződésben, illetve az EKB és a KBER alapokmányában tömören megfogalmazott követelményeket az euró bevezetését jóval megelőzően részletesen kifejtette és értelmezte mind az Európai Monetáris Intézet (az EKB jogelődje), mind pedig az Európai Bizottság, górcső alá véve az EU tagállamok akkor hatályos jegybanktörvényeit, és szinte mindegyik tagállam esetében talált olyan rendelkezéseket, amelyek ellentétben voltak a fenti elvekkel.

A monetáris unióban 1999 elejétől részt vevő tagállamokról hozott döntés megalapozását szolgáló konvergencia-jelentésekben külön fejezet foglalkozott az úgynevezett jogi konvergenciával, amely főként a tagállamok jegybanktörvényei, de esetenként más, kapcsolódó jogszabályai és a közösségi követelmények közötti összhang elérését szolgálta. Ennek érdekében 1998–1999-ben szinte mindegyik tagállamban kisebb-nagyobb mértékben módosították a jegybanktörvényt.

I.IV.I. Intézményi, jegybanki függetlenség

Elsődleges cél

A közösségi joganyag egyértelműen az árstabilitás fenntartását jelöli meg az egységes monetáris politika meghatározásáért és végrehajtásáért felelős KBER elsődleges céljaként. Amennyiben az nem veszélyezteti az árstabilitási célt, a KBER támogatja a közösség általános gazdaságpolitikáit. Ez a megfogalmazás tükrözi a monetáris politika szerepéről alkotott nemzetközi vélekedés változását is. A nemzetközi tapasztalatok ugyanis azt mutatják, hogy a monetáris politika kiszámítható, alacsony inflációval jellemezhető gazdasági környezet kialakításával segíti elő leghatékonyabban a társadalom jólétének a növekedését. A másik tényező, ami hozzájárult ahhoz, hogy a fejlett piacgazdaságok példája alapján az árstabilitás megőrzése vált a KBER elsődleges feladatává, az a felismerés volt, hogy hosszú távon a monetáris politikának nincs hatása sem a gazdasági növekedés, sem a reálárfolyam alakulására.

Alapfeladatok

A KBER alapvető feladatai a következők:

- a Közösség monetáris politikájának meghatározása és végrehajtása;
- devizaműveletek végzése;
- a tagállamok hivatalos devizatartalékainak tartása és kezelése;
- a fizetési rendszerek zavartalan működésének előmozdítása.

Ezeken kívül az euróövezeten belül kizárólag az EKB hatásköre a bankjegykibocsátás engedélyezése. Az euróbankjegyek tényleges kibocsátását az EKB és az eurót bevezető ország nemzeti jegybankja is végezheti. Az euróérméket az euróövezetben részt vevő tagállamok bocsáthatják ki, a forgalomba hozható mennyiség meghatározásához azonban az EKB jóváhagyása szükséges. A KBER támogatja továbbá a hatáskörrel rendelkező hatóságokat a hitelintézetek ún. prudenciális felügyeletére és a pénzügyi rendszer stabilitására vonatkozó politikáik zavartalan megvalósításában.

Feladatainak megvalósítása céljából pedig az EKB a nemzeti központi bankok közreműködésével összegyűjti a szükséges statisztikai adatokat a hatáskörrel rendelkező nemzeti hatóságoktól vagy közvetlenül a gazdasági szereplőktől. Ennek érdekében együttműködik a közösségi intézményekkel és szervekkel, a tagállamok vagy harmadik államok hatáskörrel rendelkező hatóságaival, valamint a nemzetközi szervezetekkel.

A tagállamok jegybankjainak elsődleges célja és alapvető feladatai azonosak a KBER fent bemutatott elsődleges céljával és alapfeladataival. A jegybankok az alapfeladatokon túl más feladatokat csak akkor és annyiban vállalhatnak, amennyiben az nem veszélyezteti az elsődleges cél elérését és az alapfeladatok megvalósítását.

A feladatok független módon történő ellátása

Feladataik ellátása során sem az EKB, sem a nemzeti jegybankok, sem a döntéshozó testületek tagjai nem fogadhatnak el utasítást közösségi intézménytől vagy testülettől, a tagállamok kormányaitól vagy bármely más testülettől. A közösségi intézmények és testületek, valamint a tagállamok kormányai kötelezettséget vállalnak ezen elv tiszteletben tartására, és tartózkodnak az EKB vagy a nemzeti jegybankok döntéshozó testületei tagjainak befolyásolásától.

Transzparencia és tájékoztatás

A közösségi szintű gazdaságpolitikai koordináció céljából, de az elkülönült hatáskörrel rendelkező döntéshozó testületek autonómiáját tiszteletben tartva, a szerződés arról is rendelkezik, hogy a Bizottság egy tagja és a Tanács soros elnöke – szavazati jog nélkül – részt vesz az EKB Kormányzótanácsának ülésén. Ugyanakkor az EKB elnökét meg kell hívni a Gazdasági és Pénzügyi Miniszterek Tanácsának azon üléseire, amelyek napirendjén a KBER céljaihoz és feladataihoz kapcsolódó kérdések szerepelnek. Bár a monetáris politika kialakításában a KBER önálló, ebbéli tevékenységében nem korlátozhatják más intézmények (sem az EU egyéb intézményei, sem a tagállamok kormányai vagy parlamentjei), de működéséről folyamatosan tájékoztatnia kell ezeket az intézményeket és a közvéleményt. Tevékenységét tehát átlátható, transzparens módon kell folytatnia. A transzparencia követelménye ugyanakkor az egyes intézmények elkülönült hatáskörének elvét tiszteletben tartva érvényesül. A tájékoztatás tekintetében a szerződés, illetve az EKB és KBER alapokmánya az alábbiakat írja elő az EKB

számára:

- Az EKB legalább negyedévente kiadott jelentések és heti gyakorisággal közzétett pénzügyi beszámolók keretében folyamatosan tájékoztatja a közvéleményt a tevékenységéről.
- Az EKB évente egyszer jelentést készít az Európai Parlament, a Gazdasági és Pénzügyi Miniszterek Tanácsa, a Bizottság és az Európai Tanács számára.
- Az EKB elnökét és az Igazgatóság többi tagját az Európai Parlament illetékes bizottságai – mind az Európai Parlament, mind az érintettek kezdeményezésre – bármikor meghallgathatják.

A jegybank és a költségvetés kapcsolata

A szerződés világosan rendelkezik a jegybank és a költségvetés kapcsolatáról, ismételten figyelembe véve, hogy ez a kapcsolat a monetáris unióban nemcsak tagállami szinten, hanem az EKB, illetve a tagállamok jegybankjai és a közösségi intézmények viszonyában is szabályozást igényel. A vonatkozó rendelkezés szerint sem az EKB, sem a tagállamok nemzeti jegybankjai nem nyújthatnak semmilyen hitelt a közösségi intézmények vagy testületek, központi kormányzatok, regionális, helyi vagy más közhivatalok, egyéb köztestületek vagy a tagállamok vállalatai részére, és nem vásárolhatnak közvetlenül ezen intézményektől általuk kibocsátott hitelviszonyt megtestesítő értékpapírokat (például állampapírokat).

I.IV.II. Személyi függetlenség

A szerződés, illetve az EKB és a KBER alapokmánya részletesen szabályozza a monetáris politikai döntéshozó testületekben résztvevő jegybanki vezetők kinevezését, (esetleges) elmozdítását, megbízási idejét, továbbá rendelkezik a döntéshozatali testületek tagjai által vállalható más funkciókról is. Ezeknek a szabályoknak nemcsak a nemzeti jegybankok első számú vezetői, hanem a döntéshozó testületekben részt vevő valamennyi vezető esetében érvényesülniük kell. A döntéshozó testületek valamennyi tagjának mandátuma legalább öt év. Pozíciójukból elmozdításukra csak pontosan körülhatárolt esetekben kerülhet sor, és az ilyen helyzetekben jogorvoslati lehetőséggel rendelkeznek. A döntéshozó testületek tagjai nem vállalhatnak olyan funkciókat (például kormányhivatal, képviselői tisztséget, üzleti vállalkozásban való érdekeltséget), amely befolyásolhatja őket a monetáris politikai döntések meghozatalában.

I.IV.III. Pénzügyi függetlenség

Az elsődleges cél, az árstabilitás elérését szolgáló jegybanki működés további garanciája, hogy a közösségi jognak megfelelően a jegybankoknak rendelkezniük kell a feladataik ellátásához szükséges pénzügyi eszközökkel. Ezért a jegybanki működés finanszírozására (a jegybankok operatív költségvetésére) sem gyakorolhatnak befolyást egyéb intézmények (például a tagállamok kormányai), azaz előzetesen nem határozhatják meg azt, milyen pénzügyi forrásokkal rendelkezhetnek a jegybankok.

Ez a követelmény szintén az ellenőrizhetőség elvével párhuzamosan jelentkezik, hiszen az ellenőrizhetőség egyebek mellett azt is jelenti, hogy a jegybankoknak az arra illetékes hatóságokat (utólag) tájékoztatniuk kell arról, hogyan gazdálkodtak a rendelkezésükre álló pénzeszközökkel.

A gazdasági konvergenciát vizsgáló kritériumok

A gazdasági felkészültség megítélésére a már említett maastrichti konvergenciakritériumok szolgálnak. A monetáris uniót megalkotó országok esetében 1998 tavaszán a Bizottság és az Európai Monetáris Intézet számolt be a Tanácsnak az ún. konvergencia jelentésekben arról, mely országok teljesítették a kritériumokat. A résztvevők köréről ezen konvergencia jelentések alapján döntött minősített többséggel 1998. május 2–3-án az állam- és kormányfők összetételében üléselő Tanács. Ennek a döntésnek lett az eredménye, hogy 11 tagállam 1999. január 1-jén bevezette az eurót.

Árstabilitás

„Az... árstabilitási kritérium azt jelenti, hogy egy tagállam fenntartható árstabilitással és a vizsgálatot megelőző egy éves időszakon keresztül az árstabilitást illetően legjobb eredményt felmutató legfeljebb három tagállam átlagos inflációs rátáját legfeljebb 1,5 százalékponttal meghaladó inflációs rátával rendelkezik. ...”

Költségvetési fegyelem

„Az...állami költségvetési helyzetre vonatkozó kritérium azt jelenti, hogy a vizsgálat időpontjában a tagállam nem áll a [Gazdasági és Pénzügyminiszterek] Tanács[a] által a túlzott hiány fennállásáról...hozott határozat hatálya alatt.” A túlzott hiány fennállását megállapító határozat meghozatala során két mutató, az államháztartási hiány, illetve az államadósság GDP-hez viszonyított alakulását vizsgálják. A közösségi előírások mindkettőre ún. referenciaértéket határoztak meg: az előbbire 3, az utóbbira 60 százalékot. Az ezeket meghaladó értékek esetében a Gazdasági és Pénzügyminiszterek Tanácsa – minősített többséggel – dönt arról, hogy fennáll-e az adott a tagállamban az ún. túlzott hiány. A döntés során figyelembe vehetik, hogy

- az államháztartási hiány ugyan meghaladja a referenciaértéket, de jelentős mértékben és folyamatosan csökkent, és elért egy, a referenciaértékhez közeli szintet, illetve a referenciaérték túllépése csak kivételes és átmeneti, és az arány közel marad a referenciaértékhez;
- az államadósság ugyan meghaladja a referenciaértéket, de elegendő mértékben csökken, és kielégítő ütemben közelít a referenciaértékhez.

Árfolyam-stabilitás

„Az...Európai Monetáris Rendszer árfolyam-mechanizmusában történő részvételre vonatkozó kritérium azt jelenti, hogy egy tagállam a vizsgálatot megelőző legalább két éven keresztül komoly feszültségek nélkül az Európai Monetáris Rendszer árfolyam-mechanizmusá által előírt normál ingadozási sávokon belül maradt. Így különösen azt, hogy ugyanezen időszak alatt a tagállam saját kezdeményezésére nem értékelte le valutájának bilaterális középárfolyamát valamely másik tagállam valutájával szemben.”

Kamatkonvergencia

„A ... kamatokra vonatkozó konvergenciakritérium azt jelenti, hogy egy tagállam a vizsgálatot megelőző egy éves időszakon keresztül az árstabilitást illetően legjobb eredményt felmutató legfeljebb három tagállam átlagos nominális hosszú távú kamatát legfeljebb 2 százalékponttal meghaladó kamattal rendelkezett...” A monetáris unió létrehozásakor, 1999 elején négy EU-tagállam nem vezette be az eurót:

- Svédországban részben a politikai szándék hiányzott a monetáris unióban való részvételhez, részben pedig az okozott gondot, hogy a svéd korona nem vett részt az árfolyam-mechanizmusban, így nem is lehetett értékelni az árfolyam-stabilitásra vonatkozó kritériumnak való megfelelést. Ráadásul a svéd jegybanktörvény néhány rendelkezése sem volt összhangban a közösségi előírásokkal.
- Teljesen más körülmények miatt került sor Dánia és az Egyesült Királyság távolmaradására. Ennek a két országnak (és csak nekik) a Maastrichti Szerződés olyan jogi lehetőséget biztosított, amely szerint nem kötelezhetők a monetáris unióba való bekapcsolódásra. Amennyiben azonban mégis a részvétel mellett döntenek, akkor természetesen ugyanúgy teljesíteniük kell a konvergenciakritériumokat, mint azon tagállamoknak, amelyek nem rendelkeznek a kívülmaradás jogi lehetőségével.
- Görögország volt azon ország a kívülmaradó négy tagállam közül, amely az 1998. évi vizsgálat időpontjában nem teljesítette a konvergenciakritériumok egyikét sem.

II.

Felkészülés az euró bevezetésére Magyarországon

II.I. Magyarország monetáris uniós tagságának időzítése

Mivel a tagjelölt államok egyike sem rendelkezik a kívülmaradási (ún. opt-out) joggal, és a koppenhágai kritériumok kikötik, hogy az Európai Unió tagság feltétele a monetáris unióban való részvételre vonatkozó kötelezettségvállalás, a tagjelöltek, beleértve Magyarországot, csatlakozási tárgyalásaik során elkötelezték magukat, hogy az Európai Unió tagjaként gazdaságpolitikájukban a monetáris uniós tagság részvételi kritériumainak teljesítésére törekcszenek. A monetáris unióban való részvétel számunkra tehát nem lehetőség, hanem kötelezettség. A monetáris unióhoz vezető utat három szakaszra lehet bontani, és az egyes szakaszok megkezdésének az időpontja befolyásolja a monetáris uniós tagság időpontját.

A monetáris unióban való részvételünket a konvergenciakritériumok teljesítésének időzítésével tudjuk befolyásolni. A belépés optimális időzítése céljából egyfelől a feltételek teljesítésének a költségeit, másfelől a monetáris uniós tagságból származó haszon elmaradásának a költségeit kell megvizsgálni.

Az euró bevezetése feltételeinek teljesítése költségekkel jár. Egyrészt felmerülnek az átállás egyszeri, többnyire technikai költségei, amelyek az euróövezet tagállamainál is megfigyelhetők az euróra való átállásuk folyamán. Ezek a költségek alapvetően függetlenek a belépés időpontjától. Másrészt felmerülnek a maastrichti kritériumok

teljesítéséből adódó, nemzetgazdasági költségek is.

II.1.1. A Monetáris Unióhoz történő csatlakozás három szakasza

1. *Az EU-tagság előtti szakasz:* ebben szakaszban kellett a csatlakozás feltételeként teljesíteni a koppenhágai kritériumokat, meg kellett alkotni a szükséges törvénymódosításokat, liberalizálni kellett a tőkeáramlásokat, valamint a konvergenciakritériumok teljesítése érdekében előrettekintő gazdaságpolitikát kellett folytatni.
2. *Az EU-tagságtól az euró bevezetéséig terjedő szakasz:* Magyarország formálisan részt vesz a GMU harmadik szakaszában, ám a monetáris unióban még nem vesz részt. Mindazonáltal, a hazai gazdaság- és árfolyam-politikát össze kell hangolni az Európai Unió többi tagállamával, az MNB a Központi Bankok Európai Rendszerének a tagjává, a jegybankelnök az EKB Általános Tanácsának tagjává válik. Mint a monetáris uniós részvétel mellett elkötelezett országnak, törekedni kell a konvergencia kritériumok teljesítésére, Magyarország esetében különös tekintettel az infláció csökkentésére. Az árfolyam-kritérium teljesítésének előfeltételeként be kell kapcsolódni az ERM2-be.
3. *Az euró bevezetését követő szakasz:* Magyarország belép a monetáris unióba és az euróövezet tagjává válik, az euró felváltja a forintot mint törvényes fizetőeszközt, és ezzel az euróövezet egységes monetáris politikája érvényesül Magyarországon is. Az MNB elnöke az EKB Kormányzótanácsának teljes jogú tagjává válik, és az MNB részt vesz az egységes monetáris politika végrehajtásában.

Az árstabilitás-kritérium teljesítése tűnik a legnagyobb kihívásnak, főképpen az inflációcsökkentés költségeit kell figyelembe venni. Az infláció leszorítása a kritérium által megszabott szintre ugyanis azzal járhat, hogy a gazdaság növekedési üteme néhány évre a potenciális növekedési ütem alá süllyed. Mindemellett azonban fontos szem előtt tartani, hogy az infláció mértékének a csökkentése természetesen nem csupán a maastrichti kritériumok teljesítése miatt fontos, hiszen mint bemutattuk, a gazdaság érdeke megkívánja a kiszámítható, alacsony inflációs rátát.

Kimutatható továbbá, hogy minél később történik meg az inflációcsökkentés, a beragadó inflációs várakozások miatt a gazdasági növekedési ütem csökkenéséből adódó költségek annál jelentősebbek lesznek. Az inflációs várakozásoknak döntő szerepe van az inflációcsökkentés költségeinek a meghatározásában. Az, hogy az inflációs várakozások mennyire rugalmasan reagálnak az inflációcsökkentő politikára, nagyban függ az infláció múltbeli pályájától. Minél hosszabb ideig ragad be az infláció egy viszonylag magas szinten, annál nehezebben fognak csökkenteni inflációs várakozásaikon a piaci szereplők és annál költségesebb lesz az inflációcsökkentés. Éppen ezért az inflációcsökkentés ütemezésének az érve a mihamarabbi monetáris uniós tagság mellett szól.

A monetáris uniós belépés időzítésének kérdésénél meg kell továbbá vizsgálni, milyen hosszú távú előnyei, illetve milyen esetleges költségei vannak a monetáris uniós tagságnak. A tartós hasznok és költségek különbségeként kialakuló, a GDP

százalékában kifejezett növekedési többlet nagysága kulcsfontosságú tényező, ha a monetáris unióba való belépés optimális időpontját kívánjuk meghatározni.

II.I.II. Az euró magyarországi bevezetésének hosszú távú hasznai

A monetáris uniós tagság a Gazdasági és Monetáris Uniót bemutató fejezetben említett általános előnyök, illetve speciálisan hazánk, mint felzárkózó állam helyzetéből adódóan várhatóan több csatormán keresztül pozitívan fog hozzájárulni a magyar gazdaság hosszú távú növekedési rátájához. De emellett elképzelhető, hogy az euró bevezetéséből adódóan felmerülhetnek esetleges hátrányok is.

A kalkulálható változások:

- *Csökkenő reálkamatok okozta növekedési többlet:*
A monetáris unióhoz való csatlakozás következtében csökkenni fognak a hazai reálkamatok, aminek pozitív hatása lesz a gazdasági növekedésre. A reálkamatok két okból csökkenhetnek: egyrészt a szigorú uniós költségvetési előírások miatt csökkennie kell a közösségi szektor eladósodásának. Másrészt a közös valuta bevezetésével megszűnik a magyarországi befektetések árfolyamkockázata, illetve csökken az inflációs bizonytalanság, ami a reálkamatokra is mérséklően hat, hiszen nem kell a bizonytalanságból fakadó felárat fizetnie a hitelfeltevőnek. A reálkamatok csökkenésének hatására a közösségi és a magánszektor fizikai és a szellemi tőkébe történő beruházásai feltehetőleg növekedni fognak, és ez emeli hosszú távú növekedési rátánkat is.
- *Tranzakciós költségek megszűnéséből adódó nyereség:*
A saját valuta fenntartása tranzakciós költségekkel jár. Ezek a tranzakciós költségek elsősorban a bankok és más pénzügyi közvetítők által a külföldi fizetőeszközök forintra vagy más külföldi fizetőeszközre való átváltása fejében az ügyfeleknek felszámított jutalékok, vételi- és eladási árkülönbségek formájában merülnek fel. Ide tartoznak azok a „házon belüli” költségek is, melyeket a devizaügyletekben érintett vállalatok az ezen ügyletek miatt szükséges külön adminisztráció és kockázatkezelés miatt kénytelenek viselni. Az átváltási költségek a háztartások és vállalatok számára költségeket, a bankok számára viszont bevételt jelentenek. Az átváltási költségek megszűnése azonban nem egyszerű jövedelem átcsoportosítást jelent a bankszektortól a vállalatok és háztartások felé. A pénzváltási tevékenység egy részének megszűnésével felszabadulnak ugyanis olyan termelő erőforrások, melyek eddig lényegében egy adminisztratív korlátozás (saját valuta használata) által voltak lekötve. Ez az erőforrás-újraelosztás a GDP magasabb növekedési ütemét fogja okozni.
- *Az élénkülő külkereskedelem okozta többletnövekedés:*
A közös valuta a külkereskedelem bővülésén keresztül is emelheti a magyar gazdaság növekedési ütemét. A közös valuta külkereskedelem bővítő hatása mögötti érvek az árfolyam-ingadozás, illetve a különböző valuták külkereskedelmi fizetésekben való használatának tranzakciós átváltási költsége, mint kereskedelmet akadályozó tényezők megszűnésére épülnek. A bővülő külkereskedelem növekedés élénkítő hatását pedig a technológiai transzfer, a

szaktudás átvétele, a növekvő verseny és egyéb, a nagyobb külkereskedelemből származó, a növekedésre pozitív hatást gyakorló tényezők magyarázzák.

- *Az önálló monetáris és árfolyam-politika feladása:*

Az önálló monetáris és árfolyam-politika elvesztését sokan az euró bevezetésének – nehezen számszerűsíthető – költségei közé sorolják. Az árfolyam-politika eszközei elvben alkalmasak az országspecifikus sokkok kezelésére. Magyarország esetében azonban erről a gazdaságpolitikai eszközzől való lemondás nem jár komoly veszteséggel. Ennek oka egyrészt az, hogy mivel Magyarország külkereskedelme mélyen integrált az euróövezetbe, termelési szerkezete pedig kellően sokoldalú, az euróövezetet és Magyarországot a többi euróövezeti tagállamtól lényegesen eltérően érintő, úgynevezett aszimmetrikus sokkok valószínűsége csekély. Aszimmetrikus sokkokat okozhat a feltörekvő országokat övező bizalom ingadozása is, ezt azonban általában éppen a saját valuta fenntartása hívja életre. Az euró bevezetésével az ilyen „fertőződéstípusú” sokkok lehetősége kizárttá válik. A másik ok, hogy a nominális árfolyam változásai a magyar tapasztalatok szerint rendkívül gyorsan megjelennek a hazai árakban. Így a versenyképességi szempontból releváns reálárfolyam befolyásolása egyébként is csak korlátozottan áll a gazdaságpolitika rendelkezésére. Természetesen az euró bevezetése után sem lehet teljesen kizárni aszimmetrikus sokkok előfordulását. Ezek kisimítása azonban a sokk által érintett, hitelképes piaci szereplők számára a közös valuta bevezetése után jóval egyszerűbb.

- *A saját pénz kibocsátásából származó bevétel elvesztése:*

A saját valuta fenntartása esetén az állam a pénzkibocsátásból eredő, ún. seigniorage bevételhez jut. A monetáris unióban való részvétellel ez a bevétel értelemszerűen a nemzeti jegybanktól átkerül a KBER-hez, és csak onnan kerül visszaosztásra az euróövezeti tagállamok számára előre meghatározott szabályok alapján. Ezek a szabályok az adott tagállam lakosságát és gazdasági teljesítményét veszik figyelembe. A nemzetgazdasági szintű nettó seigniorage veszteség számításakor ezt a várható visszaosztott jövedelmet kell összevetni azzal a bevétellel, amit – ugyanolyan gazdasági növekedési és inflációs teljesítmény (azaz ugyanolyan arányú pénzkibocsátás mellett) – a saját valuta fenntartása esetén realizálna az állam.

A hasznok és az esetleges költségek számbavétele alapján el lehet mondani, hogy a tartós hasznok a Magyar Nemzeti Bank becslése szerint évente a GDP 0,3–1%-ával haladják meg a tartós költségeket, azaz a monetáris unióba való belépés minden egyes évvel való halasztása ekkora veszteséget jelent az országnak.

A fentiek eredményeképpen EU-csatlakozásunkat követően célszerű megcélozni a mielőbbi monetáris uniós tagságot.

II.I.III. A monetáris uniós tagság feltételeinek teljesítése

A már EU-tagállamként funkcionáló, de az euróövezethez még nem kapcsolódó

Magyarországra vonatkozni fognak mindazon közösségi előírások, amelyek a tagállamok egymás közötti gazdaságpolitikai koordinációjának tartalmi elemeit és intézményi kereteit rögzítik. A konvergencia-kritériumok teljesítését ebben az időszakban már formálisan is azoknak az Európai Unión belüli gazdaságpolitikai felülvizsgálati mechanizmusoknak a kereteiben értékelik majd. Az euróövezeten kívüli többi tagállam konvergencia programjához hasonlóan a magyar programnak is arra kell irányulnia, hogy a követendő gazdaságpolitika alapozza meg a nominális konvergenciát. A Stabilitási és Növekedési Egyezmény értelmében az államháztartásban középtávon egyensúlyközeli helyzetet kell előírni, és ezzel a célkitűzéssel, valamint az ár- és árfolyam-stabilitás céljával összhangban kell alakítani a tervezett költségvetési, monetáris és árfolyam-politikát.

A hiteles konvergenciaprogram megvalósítása és a gazdasági teljesítmény javulása (a versenyképesség növelése, szerkezetváltás, a hatékonyság javulása) révén nyílik majd lehetőség a maastrichti kritériumok tartós teljesítésére. A közösségi előírások alapján a Bizottság és az EKB két évente elkészítik konvergenciajelentéseiket az euróövezeten kívüli tagállamok helyzetéről, de a szóban forgó tagállam a két jelentés közötti időszakban is kérheti ilyen jelentés elkészítését.

Az EU intézményei (a Gazdasági és Pénzügyminiszterek Tanácsa, az Európai Parlament és a tagállamok állam- vagy kormányfőiből álló Tanács) éppúgy ezen konvergencia jelentések alapján foglalnak állást, illetve döntenek majd hazánk monetáris unióhoz való kapcsolódásáról, mint ahogy 1998 tavaszán tették az eurót 1999 elejétől bevezető tagállamok esetében. Az egyetlen különbség az eljárásban, hogy a végső döntést nem a tagállamok állam- és kormányfőiből álló Tanács, hanem a Gazdasági és Pénzügyminiszterek Tanácsa fogja meghozni. Görögország esetében már a gyakorlatban is sor került arra, hogy a fenti foratókönyv alapján egy, kezdetben az euróövezeten kívüli EU-tagállam a konvergencia kritériumok teljesítése eredményeképpen csatlakozhatott a monetáris unióhoz.

Mint láthattuk a monetáris uniós tagság követelményeit jogi és gazdasági kritériumokra lehet bontani. Míg a jogi feltételnek, amely a nemzeti jegybankra vonatkozó szabályok átvételéből áll, már a mai napon szinte teljes mértékben megfelelünk, a gazdasági kritériumok terén még több tekintetben nem felel meg Magyarország.

A jogi kritériumnak való megfelelés mellett jelenleg az adósság- és költségvetési deficit kritériumok teljesíthetősége sokkal kevésbé tűnik problematikusnak, mint az inflációs, illetve az árfolyam-kritériumok együttes teljesíthetősége.

III.

Az Euróra történő átállás a fegyveres testületek gazdálkodásában

III.I. A Lisszaboni Szerződés

A Lisszaboni szerződés az Európai Unióról és az Európai Közösséget létrehozó szerződések módosításáról szóló szerződés, melyet az uniós tagállamok állam- és kormányfői 2007. december 13-án írtak alá a portugál fővárosban. A szerződés a következő főbb célkitűzéseket hivatott megvalósítani: hatékonyabb döntéshozatal,

korszerű intézményrendszer, következetesebb külső fellépés és a demokrácia kiteljesítése az Európai Parlament és a nemzeti parlamentek szerepének növelése révén. A Lisszaboni Szerződés csak azt követően lép hatályba, ha azt valamennyi tagállam saját alkotmányos követelményeinek megfelelően jóváhagyta.

A szerződés a Római Szerződésnél pontosabban fogalmazza meg az EU-nak a közös kül- és biztonságpolitika terén betöltött szerepét. A védelmi kérdésekben továbbra is a 27 uniós tagállam egyhangú jóváhagyására lesz szükség. Az EU saját területén kívüli missziói eddig az Egyesült Nemzetek Alapokmányával összhangban a békefenntartás, a konfliktusmegelőzés és a nemzetközi biztonság erősítése céljából valósultak meg. Az új szerződés ezen túlmenően kiterjeszti az EU szerepét leszerelési műveletekre, katonai tanácsadói és segélynyújtási feladatokra és a konfliktusok lezárását követően a helyzet stabilizálására irányuló műveletekre is. Lehetőséget teremt továbbá arra is, hogy a védelem területén szorosabban együttműködni kívánó tagállamok megerősítsék együttműködésüket.

A szerződés előírja, hogy a tagállamoknak a közös biztonság- és védelempolitika végrehajtásához szükséges polgári és katonai kapacitást kell az Unió rendelkezésére bocsátaniuk, valamint meghatározza az Európai Védelmi Ügynökség szerepét. Emellett önkéntes jellegű szolidaritási záradékot vezet be arra az esetre, ha egy tagállamot terrortámadás ér, illetve ha természeti vagy ember okozta katasztrófa áldozatává válik.

III.II. A Római szerződés

Az EGK-t létrehozó Római Szerződés (1957. január 1.-jei hatályba lépésével) a közösség általános céljaként közös piac létesítését, továbbá a tagállamok gazdaságpolitikájának fokozatos egymáshoz közelítésével a gazdasági élet harmonikus fejlesztését, a folyamatos és kiegyensúlyozott fejlődést, az életszínvonal gyors emelkedését és az államokat összekötő kapcsolatok szorosabbra fűzését jelölte meg.

A tagállamok biztonságpolitikájának kialakítása minden résztvevő ország szuverén joga, melynek tekintetében figyelembe kell venni, hogy a fejlődés az egységesítés irányába mutasson. Így ez mégsem katonai szerződés, de a közös együttműködés irányába mutat.

A szerződés 223. cikkelye alapján egy tagállam sem kötelezhető arra, hogy olyan információt szolgáltatson, amelynek kiadása nézete szerint ellentmond alapvető biztonsági érdekeinek. Emellett minden tagállam hozhat olyan intézkedést, amely véleménye szerint alapvető biztonsági érdekei megőrzése szempontjából fontos, ha fegyverek, lőszeres és hadianyagok gyártására vagy az azokkal folytatott kereskedelemre vonatkoznak. Ezek az intézkedések a közös piacon érvényes, nem közvetlenül hadi célokat szolgáló termékekre vonatkozó versenyfeltételeket nem befolyásolják hátrányosan.

A 224. cikkelyben foglaltak alapján a tagállamok egyeztetik véleményüket annak érdekében, hogy közös fellépéssel akadályozzák meg, hogy a közös piac működését megzavarják az olyan intézkedések, amelyeket egy tagállam a közrend súlyos megzavarása, valamint háború esetén, illetve komoly, háborús veszélyt jelentő nemzetközi feszültségben vagy azon kötelezettségek teljesítésekor hozott, amelyeket a béke fenntartása és a nemzetközi biztonság fenntartása tekintetében vállalt el.

A 228/a. cikkely előírásai arra vonatkoznak, hogy ha az Európai Unióról szóló Szerződésnek a közös kül- és biztonságpolitikára vonatkozó intézkedései értelmében elfogadott közös álláspont vagy közös akció olyan akciót ír elő a közösség számára, amely egy vagy több harmadik országgal folytatott gazdasági kapcsolatok teljes vagy részleges megszakítására vagy csökkentésére irányul, a Tanács – a Bizottság javaslatára – minősített többséggel meghozza a szükséges sürgős intézkedéseket.

III.III. Előnyök a védelmi szektorban

Az Euróra történő átállással kapcsolatosan a fegyveres erők gazdálkodásában többféle előnnyel lehet számolni. Ezek a következők:

- Az árak átláthatósága növekedésének köszönhetően a tárca beszerzései tekintetében az olcsóbb helyen vásárolhatnak, elősegítve ezzel az árak kiegyenlítődsét. Így a hatékonyság növelése a piaci szereplőket nem kizárólag az egységes európai piacon hozhatja kedvezőbb helyzetbe, hanem a nemzetközi piacon is versenyképesebbé teszi termékeiket, szolgáltatásaikat.
- Az egyetlen pénz (az egységes valuta) alkalmazása révén komoly megtakarítások érhetők el, hiszen megszűnnek a különböző valuták egymásra történő átváltásával kapcsolatos költségek.
- Az egységes valuta alkalmazásából adódó legfontosabb előny az árfolyam-ingadozások kiküszöböléséből származik.
- Az euróövezet tőkepiacain jelentős változásokat indított el, melyek a verseny erősödésével járnak, ami – a pénzügyi szolgáltatások költségeinek csökkenésével, a szolgáltatások szélesebb körű kínálatával, illetve összességében nagyobb kereslettel és kínálattal (likviditással) – növeli a piacok hatékonyságát.
- A külföldi fizetőeszközök forintra vagy más külföldi fizetőeszközre való átváltása fejében az ügyfeleknek felszámított jutalékok, vételi- és eladási árkülönbözetek formájában merülnek fel, mely költségek csökkennek.
- A közös valuta a külkereskedelem bővülésén keresztül is emelheti a magyar gazdaság növekedési ütemét, és ezáltal a védelmi kiadásokra fordítható összegeket.
- A csökkenő reálkamat okozta növekedési többlet, mivel a reálkamatok csökkenésének hatására a fizikai és szellemi tőkébe történő magán- és közösségi szektor beruházásai a védelemmel kapcsolatos vállalkozások területén is feltehetőleg növekedni fognak.
- A saját valuta (Ft) fenntartásának tranzakciós költségei csökkennek, így minden védelmi kiadás, költség is csökkenhet.
- A közös valuta a külkereskedelem, így a védelmi szektor külkereskedelmének bővülésén keresztül is emelheti a magyar gazdaság növekedési ütemét.

Az Euróra történő átállás várhatóan hátrányokkal is jár, úgymint:

- az önálló minősített és árfolyam-politika elvesztése nem számszerűsíthető költségekkel járhat, hazánkban azonban nem túl komoly veszteséggel.

- A saját valuta fenntartása esetén az állam a pénz kibocsátásából származó bevétel elvesztésére számíthat, mely csökkenti az állami bevételeket, s ez által a védelmi költségvetési kereteket is.

III.IV. Minősített időszakos intézkedések

A Honvédelmi Törvény (HTv.) a minősített időszakos intézkedések kérdéskörében rögzíti a szükséges technikai- és jogalkotási lépéseket. A 187.§ (1) bekezdése szerint például elrendelhető a deviza és valuta felajánlása kötelező vételre, a mentességek pedig megszüntethetők. A (2) bekezdés értelmében a deviza és valuta kiutalása, átutalása vagy felhasználása engedélyhez köthető, illetve ideiglenesen felfüggeszthető. 188.§ előírja, hogy a takaré- és nyereségetektől, valamint az értékpapírok alapján történő kifizetések teljesítése korlátozható, illetve ideiglenesen felfüggeszthető.

Ezen minősített időszakos intézkedések egy nemzetállamban használhatók, de integrációban nem, így az Euróra történő átállás után ezeket át kell értékelni, újra kell fogalmazni.

IV. Összegzés

Európai integrációnk kiemelkedő fontosságú lépése, az Európai Unióhoz való csatlakozásunk nem csupán önmagáért való cél volt. Akárcsak a tagság, már az arra való felkészülés is fokozta a magyar gazdaság rugalmasságát, s ezáltal a gazdaság teljesítőképességét. A versenyképesség javítása és a fenntartható gazdasági növekedés ugyan a gazdaságpolitika önálló céljai, de teljes mértékben összhangban állnak az Európai Unió tagsági követelményeivel és feltételeivel. Mindebből következik, hogy az e célok megvalósításához elengedhetetlen gazdasági lépések megtétele nem kizárólag az EU-tagság reményében történik, hiszen a nyugat-európai szinthez való felzárkózást biztosító, fenntartható növekedési pályának, az életszínvonal javításának és az ország jóléte emelésének az alapfeltételét is jelentik.

Európai integrációnk másik jelentős eseménye lesz Magyarország részvétele a monetáris unióban. Tekintve, hogy Magyarország már a csatlakozási tárgyalások során elkötelezte magát a mielőbbi monetáris uniós tagságra, illetve a részvételi kritériumok teljesítésére, maga a részvétel nem is kérdéses, csupán a tagság időpontja. A monetáris uniós tagság jogi követelményei az új jegybanktörvény hatályba lépésével nagyrészt teljesültek. A hátralévő jogszabály-módosítások ennél jóval kisebb horderejűek, a jegybanktörvény tekintetében az EU-tagság intézményes vonatkozásainak kezelését, továbbá az MNB-nek a monetáris uniós tagságból adódóan megváltozó jogosítványait és kötelezettségeit érintik.

A konvergencia-kritériumok által megszabott gazdasági feltételek teljesítése a monetáris uniós tagság célkitűzése nélkül is a magyar gazdaságpolitika érdekében áll, a tagság optimális időzítésénél csupán a feltételek teljesítésének a költségeit kell számba venni. Kimutatható, hogy a magyar gazdaságpolitika számára legnagyobb kihívást

jelentő árstabilitási kritériumnak való megfelelést feltételező inflációcsökkentés gazdasági költségei – a beragadó inflációsvárakozások miatt – idővel egyre nőnek, így az inflációcsökkentés ütemezésének az érve a mihamarabbi monetáris uniós tagság mellett szól. Az árstabilitási kritérium teljesítése érdekében az MNB – a fegyelmezett költségvetési politika támogatásával – inflációs célkövetéses rendszerében egy több évre szóló, fokozatos inflációcsökkentési tervet alakított ki, amely a 2004/2005-ös referenciaidőszakra biztosítani fogja a kritérium által megkívánt inflációs szintet. Az új monetáris politikai rendszer keretében kialakított +/-15%-os ingadozási sáv, euróhoz rögzített árfolyamrendszer már jelenleg teljes mértékben megfelel az Európai Unió árfolyam-mechanizmusában való részvétel feltételeinek. Ez tehát azt jelenti, hogy amennyiben 2004-es EU-csatlakozásunk idejére teljesítettük volna az árstabilitási, kamat- és költségvetési kritériumot, az európai árfolyam-mechanizmusban eltöltött minimum két éves tagságot követően monetáris uniós tagságunk megvalósulhatott volna, és már Magyarországon is bevezethettük volna a közös európai valutát, az eurót.

A jelenlegi kormány szerint ebben az évtizedben Magyarország valószínűleg nem csatlakozik az eurózónához, mellyel kapcsolatban sokminden megváltozott az elmúlt években. Aki most lép be, igen nagy kockázati felárat vállal. A félelem megvan annak irányába, hogy az eurózóna széteshet, mely az idén aligha nyeri vissza stabilitását.

Az eurózóna tagállamaiban az EKB által megállapított kamatszint jóval alacsonyabb, mint a hazai, ami ezért vonzó lehet számunkra. Célszerű is lenne mihamarabbi csatlakozásunk abból a szempontból, hogy a magyar gazdaság ezer szállal kötődik az eurózónán belüli tagállamokhoz, az export-import része is jórészt onnan származik. Így a belépéssel egy nemkívánatos árfolyam-ingadozási kockázat lenne kiiktatható a rendszerből. Emellett több olyan vállalat – köztük biztonságpolitikai, a fegyveres erőkkal kapcsolatban álló cégek – működik az országban, melyeknek léte függ attól, hogy az euró árfolyama elfogadható sávban ingadozzon.

Amennyiben viszont nem lépünk be az eurózónába, megmarad monetáris politikánk függetlensége, így például a kamatszint szabályozásával serkenteni lehet a gazdaságot. Am ezt csak olyan országban kell komolyan venni, ahol a gazdaság robosztus és stabil.

Magyarország számára tehát fontos, de nem a leglényegesebb kérdés, hogy van-e eurója vagy sem. Sokkal inkább arra kell koncentrálnunk, hogy gazdaságunk fenntartható növekedési pályára álljon és fundamentumai megerősödjenek.

Általában az euróra történő átállásra való felkészülés általánosságban szól valamennyi szektorra, szakpolitikára, ágazatra vonatkozóan. Ebben a cikkben tehát nem kívántam konkrétan kifejteni az euróra történő átállás részleteit a védelmi szektorra vonatkozóan, mivel ez lesz a kutatási témám későbbi iránya.

FÜGGELÉK

Kronológia

1. szakasz: 1990. július 1. – 1993. december 31.

- A tőke mozgásokra vonatkozó korlátozások teljes leépítése.
- A tagállamok közötti szorosabb gazdaságpolitikai egyeztetés kereteinek

kialakítása (többéves konvergenciaprogramok alapján).

- A nemzeti jegybankok közötti szorosabb együttműködés kialakítása.

2. szakasz: 1994. január 1. – 1998. december 31.

- Az Európai Monetáris Intézet (EMI) megalapítása és ennek keretében a Központi Bankok Európai Rendszere (KBER), valamint az egységes monetáris politikára való áttérés jogi, intézményi és technikai előfeltételeinek kialakítása.
- A fő célkitűzés a nominális konvergenciakritériumok teljesítése, illetve a tagállamok gazdasági teljesítményének közelítése.
- A nemzeti monetáris politikák koordinációja.
- A tagállamok közötti gazdaságpolitikai koordináció erősítése (évente meghatározott gazdasági irányelvek lefektetése és ezek, illetve a túlzott költségvetési hiány elkerülését célzó felügyeleti mechanizmus létrehozása).
- A nemzeti jegybankok függetlenségének biztosítása a szerződés előírásai alapján.

3. szakasz: 1999. január 1-jétől

- A monetáris unióban részt vevő országok valutája és az euró közötti átváltási arányok visszavonhatatlan rögzítése.
- A monetáris politika delegálása a KBER-hez, és ezzel az egységes monetáris politika meghatározása és végrehajtása.

Az euró bevezetésének fázisai

1. fázis: 1998. május 1. – 1998. december 31.

- Döntés az eurót bevezető országok köréről.
- Az Európai Központi Bank (EKB) és a KBER létrehozása.
- A pénzcseréhez szükséges törvényi keretek és módosítások elfogadása.
- Az euróbankjegyek és -érmék előállításának kezdete.
- A monetáris unióban részt vevő országok valutája és az euró közötti átváltási arányok visszavonhatatlan rögzítése.

2. fázis: 1999. január 1. – 2001. december 31.

- Az euró számlapénzként történő bevezetése.
- A monetáris politika delegálása a KBER-hez, és ezzel az egységes monetáris politika meghatározása és végrehajtása.
- A KBER bevezeti a Transz-Európai Automatizált Valós Idejű Bruttó Elszámolási Rendszert (TARGET), és biztosítja az átváltást a visszafordíthatatlan konverziós rátán.

3. fázis: 2002. január 1. – legkésőbb 2002. február 28.

- Az euróbankjegyek és -érmék forgalomba hozatala.
- Pénzcsera a közületi, vállalati és háztartási szektorban.
- Legkésőbb 2002. február 28-i határidővel a pénzcserét a tagállamok mindegyikében végre kell hajtani. Ekkortól a nemzeti valuták véglegesen kikerülnek a forgalomból.

SZÓSZEDET

GMU: Gazdasági és Monetáris Unió

EMI: Európai Monetáris Intézet

KBER: Központi Bankok Európai Rendszere

EKB: Európai Központi Bank

SNE: Stabilitási és Növekedési Egyezmény

Koppenhágai kritériumok: azt a feltételrendszert jelöli, amelyet az Európai Unió a csatlakozási tárgyalások megkezdésének alapfeltételéül szabott a közösséghez csatlakozni kívánó kelet-európai államok számára.

transzparencia: átláthatóság, az információk hozzáférhetővé tétele

szubszidaritás: „tartalék”, „segítség”, „támogatás”, „pénzbeli segély

Maastrichti Szerződés: az EU megalakulásához vezetett, a pénzügyi és politikai unióról szóló különböző tárgyalások eredménye volt. A szerződés tartalmazta az euró bevezetésének körülményeit, és itt jelenik meg az Unió hárompilléres szerkezete.

Dr. Szilágyi Zsuzsanna Ph.D., orvos ezredes¹ – dr. Németh András orvos dandártábornok² – dr. Csukonyi Csilla Ph.D., adjunktus³:

A MAGYAR HONVÉDSÉG ÁLLOMÁNYÁNAK 2004–2007 ÉVI SZŰRŐVIZSGÁLATI EREDMÉNYEIRE ALAPOZOTT ÖSSZEHASONLÍTÓ LONGITUDINÁLIS VIZSGÁLATA

A jelen vizsgálat során elsőként elvégeztük a Magyar Honvédség (MH) személyi állománya 2004–2007 között felvett szűrővizsgálati adatainak összesítését,⁴ majd feltérképeztük a felmért állomány jellemző megbetegedéseit a tárgyidőszakban, végezetül következett a 2007 évi rizikófaktorok alakulásának és ezek prioritási sorának feltárása. Megtörtént az életkori csoportok morbiditási adatai és az életkori csoportokban szignifikánsan megjelenő prevalencia mutatók kiemelése is. Ezután – az egészségmagatartási és egészségkárosító jellemzők vonatkozásában, összefüggésben a morbiditási, és prevalencia mutatókkal – a helyőrségek közötti szignifikáns eltérések vizsgálata következett. Ennek során elemeztük az egészségmagatartási jellemzők, egészségkárosító rizikófaktorok és az állományban megjelenő megbetegedések összefüggéseit. Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a tárgyidőszak szűrővizsgálati eredményeinek alakulását tekintve számos olyan, az MH állományára speciálisan jellemző kockázati faktort és ezek mintázatait azonosítottuk be, amelyek segítségével rizikó- és fókuszorientált egészség-megőrzési, egészségfejlesztési programot dolgoztunk ki. Ahhoz, hogy sikeres egészségfejlesztési programot alakíthassunk ki, ismernünk kell a megbetegedésekhez és az egészségkárosító magatartásokhoz köthető legfontosabb rizikótényezőket, valamint azokat a protektív faktorokat, amelyek szerepet játszhatnak a védelemben. Ezeket a kockázati, illetve protektív faktorokat elkülönülten, csoportokra bontva vizsgáltuk és elemeztük. Így megkülönböztettünk általános kockázati faktorokat, családi anamnézishez köthető kockázati faktorokat és magatartási kockázati faktorokat, illetve protektív faktorokat. Eredményeink azonban azt mutatják, hogy számos, az állományban jelentős arányban jelenlévő megbetegedés (például a légzőrendszer megbetegedései, az emésztőrendszerben talált elváltozások és a kóros fogászati elváltozások) esetében közel azonos súllyal vannak jelen az általános és az egyéb egészségmagatartási kockázati faktorok (például munkaidő). Ez azt is jelenti, hogy talán egy általános kockázati faktor jelenléte nem vezetne az adott betegség kialakulásához, de két vagy három járulékos egészségmagatartási kockázati tényező hozzákapcsolódása, mintegy felerősítve az első általános kockázati faktor hatását, megbetegedéshez vezet. Általánosságban az is elmondható, hogy ezek a kockázati faktorok speciális mintázatban vannak jelen számos megbetegedés esetében, melyek nemcsak a megbetegedés velejárájaként értékelhetők, hanem az adott megbetegedés kialakulásában is szerepet játszanak.

¹ MH Dr. Radó György Honvéd Egészségügyi Központ, parancsnokhelyettes (preventív igazgató)

² MH Dr. Radó György Honvéd Egészségügyi Központ, parancsnok (MH egészségügyi főnök)

³ Debreceni Egyetem, Pszichológiai Intézet

⁴ MH HEK Kutatási Zárótanulmány (2008) a 2004-2007 évi MH szűrővizsgálati eredmények összehasonlító vizsgálatáról

Így igen szerteágazó és az élet szinte minden területét átfogó kockázati faktorlistát kaptunk (az alkohol-fogyasztási szokásoktól a munkaidő és a főzési szokások kérdésén át a fizikai aktivitás, a sport szerepéig), mely megerősíti a többszintű és több szálon egy időben, párhuzamosan futó egészség-megőrzési és prevenció programok szükségességét. Emellett a jelen összefoglaló cikkel felhívhatjuk a figyelmet az állomány kifejezetten veszélyeztetett csoportjaira is, ahol célzott beavatkozás szükséges, mind a nemi különbségeket figyelembe véve, mind az alakulatok szintjét tekintve is.

Kulcsszavak: szűrővizsgálat, egészségmegőrzés, prevenció, egészségmutatók

Dr. Zsuzsanna Szilágyi Ph.D. – dr. András Németh – dr. Csilla Csukonyi Ph.D.:

COMPARATIVE LONGITUDINAL RESEARCH BASED ON RESULTS OF 2004-2007 SCREENING TESTS IN THE HUNGARIAN DEFENCE FORCES

We firstly executed in the course of the present examination screening at Hungarian Defence Forces employees among 2004–2007 substance the summing up of data. Onto the screening period among 2004–2007 surveyed at employees of Hungarian Defence Forces we mapped their typical sicknesses. Then the 2007 yearly ones for the establishment of risk factors, and the exploration of their priority row followed. The age groups' morbidity data, and in the age groups significantly appearing prevalence lifting indicators occurred. The examination of the significant differences between the garrisons followed this in the concern of the health behaviour and health damaging features, the morbidity one, and prevalence in connection with indicators. We analysed the contexts of the health behaviour features, health damaging risk factors and the sicknesses appearing at the Hungarian Defence Forces. Summarily we can relate that the present is screening results (one between 2004–2007) establishment considering several ones are typical of Hungarian Defence Forces specially risk factor and therefore these we identified their pattern, which help of health preventive programs supporting in a more efficient forming and conducting. Therefore we are able to develop a successful health protection program to the sicknesses and the most important risk factors which can be bound to the health damaging behaviours, and they are the protective factors, which play an enormous role in the protection. These risk ones, as well the protective factors examined separately; we distinguished general risk factors, family risk factors which can be bound to anamnesis and behaviour risk factors so, concerned protective factors. Our results show however, that several, in a considerable proportion in the case of sickness on a sign, like the sicknesses of the respiratory system, the changes found in the digestive system and in the case of the pathological dental changes equally, the general risk factors are with identical weight on a sign near (8 factor models) and the other health behaviour risk factors (e.g. working hours). This means that the presence of a general risk factor would not lead to the development of the given illness possibly, but two or three additional health behaviour risk factor being connected, intensifying the effect of the first general risk factor, as leads to sickness. In generally it is can be related, that these risk factors are in a special pattern in the case of current issue sickness, which

ones not only as the concomitant of the sickness are appreciable, but their role played in the given sickness taking shape. A risk factor list encircling all of all areas of life occurred (from the alcohol consumption habits the working hours and through the question of the cooking habits until the role of the physical activity, and sport), which confirms in a multilevel view the necessity of health preventive programs running paralleled. We also may call the attention for the positively endangered groups at Hungarian Defence Forces, as the necessity of intervention formed applying the results of the present comprehensive article, taking the gender differences into consideration, and considering the corps' level.

Keywords: screening examination tests, health promotion, prevention, health-factors

Több mint két évtizede folyamatosan súlyos aggodalom forrása a hazai lakosság rossz egészségi állapota. A születéskor várható átlagos élettartam jóval elmarad az Európai Unió átlagától, de még a környező kelet-európai országok idevonatkozó adataitól is. Különösen fájdalmas a középkorú férfiak halandósága, mely világviszonylatban is felkeltette a figyelmet. Ma Magyarországon a középkorú, 45–65 éves férfiak halálzási arányai abszolút értékben is magasabbak, mint az 1930-as években voltak, és a középkorú nők halálzási arányai is jóval magasabbak, mint az európai átlag (Demográfiai Évkönyv, 2005). Noha az utóbbi években enyhe javulás jelei mutatkoznak, abban szinte egyöntetű a vélemény, hogy beavatkozás nélkül ez a nagyon lassan javuló trend érdemi áttörést nem hoz.

A halálokok között vezetnek a szív- és érrendszeri betegségek, ezek között is a szívinfarktus és a stroke. Ma Magyarországon csaknem háromszor annyi ember hal meg szívinfarktusban, mint az Európai Unióban. A stroke okozta halálzási arányban az ötvenes években még az európai átlagos értékkel rendelkezünk, addig ma ebben a kórképben is relatíve kétszer annyi beteget veszünk el évente, mint Európa átlaga. A gondokat csak szaporítja, hogy 30 év alatt megtízszereződött az alkoholos májcirrhosisban elhunytak száma. A depresszió lassan népbetegség jelleget ölt, annak minden negatív következményével.

Az utóbbi évtizedekben általában jellemző morbiditási és mortalitási krízis rendkívüli új kihívást jelent a magatartástudomány, a népegészségügy, az orvostudomány és a biológia számára. Ez a helyzet alkalmas arra, hogy hosszú távú idősorok adatai alapján elemezzük az egészség megőrzésében, illetve az egészségi állapot rendkívül rövid idő alatt lezajló változásaiban meghatározó szerepet játszó társadalmi, lélektani és biológiai folyamatok összefüggéseit. Viszonylag kevés ilyen jellegű vizsgálat folyik, a vizsgálatok eredményei pedig azt mutatják, hogy a változó társadalmi helyzetekkel való megbirkózási készségek, a reménytelenség, kontrollvesztés lelkiállapota igen fontos veszélyeztető tényező, és a hagyományos kockázati tényezők (alkohol, dohányzás stb.) rosszabbodása is társadalmi és pszichológiai faktorokra vezethető vissza (Kristenson et al., 1998, Orth-Gomer et al., 2002, Bobak és Marmot, 2005).

Fontos kérdés ehhez kapcsolódóan, hogy a modern társadalmakban miért vált a lelki egészség megőrzése különösen nagy kihívássá, valamint az, hogy a lelki egészség zavarai milyen mechanizmusokon keresztül vezetnek egészségromláshoz. A mentális zavarok jelentős anyagi veszteséget jelentenek a társadalom számára, és ez a tendencia

rosszabbodni fog, ha nem teszünk ellene tudatosan. Annak ellenére, hogy számos országban (különösképpen Ausztráliában, Hollandiában, Svéd- és Finnországban) bizonyítottan hatékony módszereket alkalmaznak arra, hogy elsősorban a különösen veszélyeztetett rétegek megbirkózási készségeinek javításán keresztül előzzék meg a magatartási zavarok kialakulását és súlyosbodását, nálunk ezeknek a módszereknek az alkalmazása csak kísérleti stádiumban van.

Az okok hátterében egyaránt meghatározóan jelen van az egészségtelen életmód, a hiányos egészségkultúra és a környezetszennyezés. Nagyon sokan és sokat dohányoznak, egészségtelenül táplálkoznak, keveset mozognak, mértéktelenül fogyasztanak alkoholt, önpusztító életmódot folytatnak, nem törődnek egészségükkel, nem veszik igénybe a szűrővizsgálatokat és az egészségügyi ellátás más formáit. Az okok között szerepel maga az egészségügyi ellátás is, hiszen a szakellátás gyógyító-megelőző tevékenységének hatékonysága növelhető lenne.

Ahhoz, hogy sikeres egészségfejlesztési programot alakítsunk ki, ismernünk kell a legfontosabb rizikótényezőket, az esélynövelő hatásokat, valamint azokat a faktorokat, amelyek a védelemben játszhatnak szerepet. A protektív és rizikómodell régóta alkalmazott elméleti keret, amelynek gyakorlati jelentősége is igen nagy (Hawkins et al., 1992). Olyan interdiszciplináris paradigmát képvisel, amelyben mind egyéni (például személyiségbeli jellemzők), mind pedig társas és társadalmi (például kortárshatás vagy a társadalmi-gazdasági státus) változók vizsgálhatók, azaz komplex megközelítést tesz lehetővé.

A rizikótényezők emelik a kockázati magatartás, pszichoszociális probléma vagy mentális zavar (például depresszió) kialakulásának valószínűségét. Társasfaktorként a kortárshatás kiemelt magatartási rizikótényező, de a káros szenvedélyek esetében a mentális zavarok vagy pszichoszociális problémák is kitüntetett helyen szerepelnek. A protektív hatások közül ki kell emelni a társaskapcsolati hálót, a társastámogatást mint olyan jelenséget, amely képes akár a káros hatások semlegesítésére, "puffer szerepre" is. A sporttal együtt a társastámogatás pszichoszociális pufferek minőségű, amely elnevezést a biokémiai pufferektől kölcsönözték a magatartás-epidemiológiával foglalkozó kutatók (Pikó, 2002c). E kedvező hatások pszichofiziológiai és biokémiai alapokon működnek, s ez alátámasztja a magatartásorvoslás integratív szerepének fontosságát, amely a pszichoszociális és a biomedikális hatások elemzését egyaránt magában foglalja, azaz biopszichoszociális orvoslást valósít meg.

Néhány évtizeddel korábban a kutatók és a gyakorlati szakemberek a rizikótényezők feltérképezésére és csökkentésére helyezték a hangsúlyt. Idővel azonban kiderült, hogy számos esélynövelő hatás szinte kiküszöbölhetetlen. Az egyén csak nagyon nehezen vagy egyáltalán nem tudja megváltoztatni a baráti körét, a munkahelyét, az iskoláját vagy társadalmi-gazdasági helyzetét. A személyiségbeli jellemvonások sem alakíthatók át egyik napról a másikra. Emiatt került előtérbe a protektív tényezők erősítésének kérdése. A védőfaktorok akár a rizikótényezők jelenléte ellenében is képesek jótékony hatást kifejteni, ezért kézenfekvő e hatások fejlesztése. A társas kapcsolatok és a sport mellett a kreativitás fejlesztése is aktív védelmet jelenthet, hiszen egyaránt képes pótolni az élménykeresést és hat az unalom ellen. A káros szenvedélyek viszont inadaptív konfliktusmegoldási módszerek, s ebből következően akkor lehet leghatékonyabban fellépni ellenük, ha valódi, tényleges konfliktusmegoldást elősegítő és a kreatív képességeket mobilizáló technikákkal helyettesítjük őket.

A magyar társadalom szerves részeként a Magyar Honvédség ugyanazon népegészségügyi problémákkal szembesül, mint amelyek a társadalomban is jelen vannak, ezért a Honvéd Egészségügy egészségpolitikai irányelveit egyértelműen meghatározzák.

A Magyar Honvédség Egészségügyi Szolgálata – hasonlóan más országok fegyveres erőihez – bár viszonylagos önállóságot élvez, szervezése, működtetése és feladatainak tervezése mégis az egész honvédség rendeltetésszerű működésének megteremtéséhez szükséges képességek létrehozását szolgálja. Az egészségügyi biztosítás végső célja a személyi állomány hadrafoghatóságának, harcképességének megőrzése. Ennek a tevékenységnek egyik meghatározó területe a megelőző egészségügy, ezen belül az egészségfejlesztés.

A NATO egészségügyi biztosításának alap és irányelvei (NATO Medical Support Principles and Policies - MC 326/2), illetve a Szövetségi összhaderőnemi egészségügyi biztosítási doktrína (Allied Joint Medical Support Doctrine - AJP 4.10) című dokumentumok napjainkra az egészséget stratégiai meghatározó tényezőként deklarálják, az annak megőrzésével, fejlesztésével kapcsolatos feladatok a haderő egészségi és egészségügyi védelmének sarokkövét képezik. A Magyar Honvédség önkéntes, professzionális fegyveres erővé történt átalakítását követően az egészség-megőrzési és egészségfejlesztési tevékenység már nem csak „szakmai”, de gazdasági jelentőséget is kapott, hiszen a nem kevés költséggel járó kiképzést és felszerelést követően korántsem közömbös, hogy egy adott katona milyen hosszán tartható szolgálatban, vagy alkalmazható a különböző katonai műveletekben.

A NATO transzformációs folyamatának egyik fontos eleme, hogy a tagországok fegyveres erőit bárhol és bármikor alkalmazható, ún. expedíciós haderővé lehessen átalakítani. Ez a cél elérhetetlen az egészséges és harcra kész személyi állomány megteremtése és fenntartása nélkül.

A fentiekben felvázolt tények és képesség követelmény igények indították el és irányítják ma is a Magyar Honvédségben folyó – reményeink szerint a kor kihívásaira válaszolni képes – egészség megőrző, egészségfejlesztő tevékenységet.

A MH Összhaderőnemi Egészségügyi Doktrínájában megfogalmazott küldetés szerint a *„katonai műveletekben az egészségügy feladata a küldetés támogatása az előerő megőrzésén, az élet megóvásán, valamint a maradandó fizikai és mentális károsodások minimalizálásán keresztül”*. Ennek megfelelően *„egészségügyi szempontból a haderővédelem nem más, mint a harcképesség megőrzése úgy, hogy a harcoló katona egészséges, hadrafogható és alkalmazható legyen meghatározott időben és helyszínen”*. A doktrínában megfogalmazott küldetés megvalósítása érdekében az éves egészségügyi szűrővizsgálatok végrehajtása során kiemelt kutatás-fejlesztési tevékenység folyik.

A vizsgálat lépései

Az adatbázis előkészítése

A vizsgálat első lépéseként az MH állományában 2004–2007 között felvett szűrővizsgálati adatokat egységes és statisztikailag elemezhető formába hoztuk a változók egyenként való átkódolásával és ún. merge összesítő eljárás segítségével. A szűrővizsgálati adatok tartalmazzák

- az állomány egészségmagatartásának és egészségkárosító szokásainak alakulását (dohányzási, alkohol- és kávéfogyasztási, étkezési, sportolási szokások);
- a szomatometriai mutatókat;
- a kórisme (megbetegedések a vérszerinti családban, korábbi megbetegedések, kezelések, rendszeres gyógykezelések, rendszeresen szedett gyógyszerek) és a morbiditási adatokat (belgyógyászati, sebészeti, ideggyógyászati, fül-orr-gége, fogászati és sztomatológiai, fogászati, nemi szerveket érintő, bőrgyógyászati).

Továbbá az általános kockázati tényezőket (testsúlytöbblet, hypertonia, manifest diabetes, dohányzás, pozitív családi anémia, helytelen táplálkozás, fizikai aktivitás hiánya, has-körtérfogat) és az ellátási igény alakulását is, amiket szintén nyomon követhettünk az adatok alapstatisztikai feldolgozása során.

Az évenkénti adatmegoszlás a következőképpen alakultak:

- 2004 évben 3769 fővel felvett szűrővizsgálati eredmények;
- 2005 évben 1304 fő felmérése során kapott szűrővizsgálati eredmények;
- 2006 évben 4540 fő szűrővizsgálati eredményei,
- 2007 évben 3738 fő szűrővizsgálati eredményeit dolgozzuk fel.

Ezután egy összesített (13 353 fő adatait tartalmazó), az állomány egészségi állapotának időbeli változásait regisztráló, a szűrővizsgálati eredményeket is tartalmazó adatbázist hoztunk létre. Az összesített, ún. merged adatbázisban a válaszkódokat egységesítettük és előkészítettük több szempontos statisztikai elemzésre.

A statisztikai elemzés és az interpretáció főbb irányvonalai

A 2007-ben végzett szűrővizsgálati felmérés adataira vonatkozóan a morbiditási mutatók szignifikáns hatásait tártuk fel. Felmértük továbbá a betegséghez vezető rizikófaktorok alakulását, és prioritási sorát. Emellett több szempontos elemzések során feltérképeztük az életkori csoportok (20 év alattiak, 21–30, 31–40, 41–45, 46–50 év közöttiek és 50 év felettek) morbiditási adatait, illetve az életkori csoportokban szignifikánsan megjelenő mutatókat.

Vizsgáltuk azt is, hogy van-e szignifikáns eltérés az állomány körében az életkori csoportok között a betegségek kialakulásában, van-e speciális megbetegedési mintázat az egyes életkori csoportokban. Az egészségmagatartási jellemzők (például táplálkozás, fizikai aktivitás, sport), illetve egészségkárosító tényezők (például dohányzás, rendszeres alkoholfogyasztás, helytelen táplálkozás), és a megbetegedések összefüggéseit is statisztikai elemzés alá vetettük, és megvizsgáltuk, hogy van-e szignifikáns kapcsolat, együtt járás, illetve regressziós összefüggés közöttük. Ennek eredményeképpen az egészségmonitorozás területén kaptunk értékes információkat.

Felmértük továbbá azt is, hogy van-e szignifikáns eltérés a helyőrségek között a morbiditási, incidencia és prevalencia mutatókkal összefüggésben.

A szűrővizsgálatok jelentősége és megbízhatósága. A konfidencia intervallum⁵

Mérni csak a vizsgálati mintát tudjuk, de az egész szűrővizsgálati felmérésnek csak akkor van értelme, ha a mintából a valóban felmérni kívánt populációra tudunk következtetni. Az

⁵ Konfidencia intervallum: a mintában végzett mérés alapján a teljes populációra vonatkozó becslés pontossága

arány, átlag vagy bármely más statisztikai paraméter konfidencia intervalluma egyenlő azzal a valószínűséggel, hogy a mért paraméter százalékos előfordulása, átlaga stb. a populáción belül egy adott, a mintában mért százalékos előfordulást, átlagot stb. körülvevő tartományba esik.

A jelen vizsgálatra, és általában a szűrővizsgálatokra a 95%-os, illetve 99%-os konfidencia intervallum jellemző. 95%, illetve 99% annak a valószínűsége, hogy a mért paraméter valódi előfordulási gyakorisága (átlaga, stb.) a populáción belül a mintában mért előfordulási gyakoriság (átlag) konfidencia intervallumába esik. Tehát 5%, illetve 1% annak a valószínűsége, hogy nem esik ebbe a tartományba.

EREDMÉNYEK

Alapstatisztikák (demográfiai, illetve szocio-kulturális jellemzők)

A Magyar Honvédség állományában folytatott 3738 fős 2007 évi szűrővizsgálaton részt. Az állomány nemi megoszlása szerint 3005 (80,4%) férfi, és 733 (19,6%) nő, ami az MH nemi megoszlására nézve reprezentatívnak tekinthető. A vizsgált állományban legnagyobb arányban a középfokú végzettségűek vannak jelen 2063 fővel (55,3%), majd a civil egyetem/főiskola következő (973 fő – 26,1%), majd a katonai főiskola (472 fő – 12,6%), majd a katonai akadémia 135 fővel (3,6%), általános iskolai végzettsége mindössze 88 főnek (2,4%) volt. Korcsoport szerinti megoszlást tekintve a vizsgált állományban legnagyobb arányban a 31–40 év közöttiek szerepeltek (2335 fő – 62,5%), a 41–45 év közöttiek (468 fő – 12,5%), illetve a 21–30 év közötti korosztály (450 fő – 12%) közel azonos arányban vannak jelen. 46–50 év között 294 vizsgálati személy (7,9%) szerepelt, 51 év felett 191 főt vizsgáltunk (5,1%). A szűrővizsgálaton átesett 3738 fős minta megoszlása helyőrségek, illetve intézmények szintjén is reprezentatívnak tekinthető.

Az 1. táblázat tartalmazza a vizsgált állomány rendfokozatonkénti, illetve a majdani több szempontos, összehasonlító statisztikai vizsgálat alapjául szolgáló rendfokozati főcsoportok szerinti megoszlást. A vizsgált állomány beosztásának jellegét tekintve elmondhatjuk, hogy a főként fizikai munkakörben dolgozók (1862 fő – 49,8%) és a főként szellemi beosztásban dolgozók (1876 fő - 50,2%) aránya közel azonos volt.

1. táblázat

Az MH szűrővizsgálaton részt vett állományának megoszlása állománycsoportok szerint 2007-ben

Állománycsoportok	Gyakoriság	Százalék	Valid százalék	Kumulatív százalék
tábornokok	18	,5	,5	,5
főtisztek	817	21,9	22,0	22,5
tisztek	523	14,0	14,1	36,5
zászlósok	538	14,4	14,5	51,0
tiszthelyettesek	922	24,5	24,7	75,7
tisztések	798	21,5	21,3	97,0
honvédek	100	2,7	2,7	100,0
Összesen	3716	99,4	100,0	
Hiányzó adat	22	,6		
Összesen	3738	100,0		

A morbiditási mutatók alakulása 2007-ben

A 2. és a 3. táblázatból leolvasható, hogy az állomány 2007 évi, 3738 főn elvégzett szűrővizsgálat eredményei alapján 3239 fő (86,7%) nem áll rendszeres gyógykezelés alatt, így elmondható, hogy a morbiditási mutató 13,3%-on áll. Ezen belül legnagyobb arányban 274 főnél (7,3%) regisztráltunk keringési megbetegedést, légzőrendszeri megbetegedést 59 főnél (1,6%) találtunk, míg endokrin, táplálkozási, illetve anyagcsere megbetegedés 45 főnél (1,2%) fordult elő. Egy százalék alatti előfordulási gyakorisággal következtek a szem és függelékének megbetegedései (29 fő – 0,8%), valamint az emésztőrendszeri, továbbá a csont-, izomrendszer és kötőszöveti megbetegedések (23–23 fő – 0,6-0,6%).

2. táblázat

Az MH 2007 évi szűrővizsgálat morbiditási gyakorisági eredményei a rendszeres gyógykezelési eredmények alapján

Rendszeres gyógykezelés	Gyakoriság (fő)	Százalék (%)	Valid százalék	Kumulatív százalék
Nem áll rendszeres gyógykezelés alatt	3239	86,7	86,7	86,7
Rendszeres gyógykezelés alatt áll	499	13,3	13,3	100,0
Összesen	3738	100,0	100,0	

3. táblázat

Az MH 2007 évi szűrővizsgálat morbiditási eredményei a rendszeres gyógykezelési eredmények alapján, BNO főcsoportokra lebontva

BNO főcsoportok I–XXI. (rendszeres gyógykezelésre)	Gyakoriság (fő)	Százalék (%)	Valid százalék	Kumulatív százalék
Nem áll rendszeres gyógykezelés alatt	3239	86,7	86,7	86,7
Fertőző és parazitás betegségek	5	,1	,1	86,8
Daganatok	4	,1	,1	86,9
A vér és a vérképző szervek betegségei, immunrendszer	5	,1	,1	87,0
Endokrin, táplálkozási és anyagcsere betegségek	45	1,2	1,2	88,2
Mentális- és viselkedészavarok	11	,3	,3	88,5
Az idegrendszer betegségei	5	,1	,1	88,7
A szem és függelékének betegségei	29	,8	,8	89,4
A fül és a csecsnyúlvány megbetegedései	1	,0	,0	89,5
A keringési rendszer betegségei	274	7,3	7,3	96,8
A légzőrendszer betegségei	59	1,6	1,6	98,4
Az emésztőrendszer betegségei	23	,6	,6	99,0
A bőr és bőralatti szövet betegségei	3	,1	,1	99,1
A csont-, izomrendszer és kötőszövet betegségei	23	,6	,6	99,7
Az urogenitalis rendszer megbetegedései	4	,1	,1	99,8
Máshova nem osztályozott tünetek, jelek	1	,0	,0	99,8
Sérülés, mérgezés és külső okok következménye	2	,1	,1	99,9
A morbiditás és mortalitás külső okai	1	,0	,0	99,9
Az egészségi állapotot és egészségügyi szolgálatokkal való kapcsolat	4	,1	,1	100,0

Összesen	3738	100,0	100,0	
-----------------	-------------	--------------	--------------	--

Az egészség önbecslésének alakulását látjuk a 4. táblázatban, amely eredmény azt jelzi, hogy szignifikánsan kevesebben érzik magukat betegnek („nem egészségesnek” érzi magát 152 fő – 4,1%), mint ahányan valamilyen rendszeres gyógykezelés alatt állnak az állományban (13,3%). Ez jelezhet egyfajta „fejlettebb” megküzdési képességet, a betegségen való felülkerekedést az állomány körében a civil lakossághoz viszonyítva, ahol sokkal erősebb előrejelző mutató a saját egészség önbecslése a rendszeres gyógykezelés alakulására nézve. De ez jelenség egyfajta veszélyforrást is hordozhat magában: jelentheti a betegség figyelmen kívül hagyását, negligálását, elhanyagolását is, amely attitűd a szűrővizsgálatok fontosságát még inkább előrevetíti az MH állományában.

4. táblázat

Az egészség önbecslésének alakulása

Egészségesnek érzi-e magát?	Gyakoriság	Százalék	Valid százalék	Kumulatív százalék
Nem érzi magát egészségesnek	152	4,1	4,1	4,1
Egészségesnek érzi magát	3557	95,2	95,9	100,0
Összesen	3709	99,2	100,0	
Hiányzó adat	29	,8		
Összesen	3738	100,0		

A következő, 5. táblázatból leolvashatjuk, hogy 2007 évben hogyan alakultak a szűrővizsgálaton felmért MH-állomány minősítési kategóriái. Láthatjuk, hogy 3477 fő (93%) teljes mértékben szolgálatképesnek bizonyult, és mindössze 2 fő (0,1%) volt szolgálatképtelen. Azonban a korlátozással szolgálatképes (123 fő – 3,3%), illetve felülvizsgálatra javasoltak (7 fő – 0,2%) száma sem elenyésző összességében, tehát mindenképpen fokozott figyelmet kell erre az állományrétegre is fordítanunk.

5. táblázat

MH-állomány minősítésének alakulása 2007-ben

	Minősítés	Gyakoriság	Százalék	Valid Százalék	Kumulatív Százalék
	Szolgálatképtelen	2	,1	,1	,1
	FÜV javasolt	7	,2	,2	,2
	Korlátozással szolgálatképes	123	3,3	3,4	3,7
	Szolgálatképes	3477	93,0	96,3	100,0
	Összesen	3609	96,5	100,0	
	Hiányzó adat	129	3,5		
	Összesen	3738	100,0		

Ehhez kapcsolódóan a felmért állomány gondozási igénye még árnyaltabb képet adhat a problémáról (l. 6. táblázat), mely szerint azok száma, illetve aránya akik esetében nincs gondozási igény 2188 fő, vagyis 58,5%. Ez az érték még inkább súlyosbítja az egészség önbecslésére vonatkozó „optimista”, pozitív beállítottságra utaló, de ambivalens jelenséget az MH állományában. Jelentős a szakgondozási igényt (571 fő – 15,3%) és az általános gondozási igényt (408 fő – 10,9%) igénybevettek aránya is. Együttesen a felmért állomány egynegyedét érintik ezek a kategóriák, amely a teljes állományra nézve még jelentősebb értéket, és arányt jelenthet.

6. táblázat
MH állományának gondozási igénye 2007-ben

Gondozási igény	Gyakoriság	Százalék	Valid százalék	Kumulatív százalék
Nincs gondozási igény	2188	58,5	69,1	69,1
Általános gondozási igény	408	10,9	12,9	82,0
Szakgondozási igény	571	15,3	18,0	100,0
Összesen	3167	84,7	100,0	
Hiányzó adat	571	15,3		
Összesen	3738	100,0		

A rizikófaktorok alakulása és prioritási sora a 2007-es szűrővizsgálati évben

Az alábbi, 7./a-d táblázatokból leolvashatjuk, hogy a dohányzás tekintetében érdemes megvizsgálnunk nem csak az általános, a szakirodalom szerint a fő kockázati faktorok közé tartozó, napi 20 szál feletti dohányzás előfordulási arányát az állományban, hanem általában véve a dohányzás megjelenésének kérdését is. Mivel mindössze a felmért állomány 64,4%-a nem dohányzik, és napi 20 szál cigarettánál kevesebbet összességében több, mint 1000 fő (1121 fő – 30%), a felmért állomány közel egyharmada szív. Ez az érték igen magas veszélyforrást rejt magában, ahogy ezt a betegségek megjelenésével összefüggésben is láthatjuk majd a későbbi eredmények bemutatásánál.

7./a-d táblázatok

Az egészségmagatartás megjelenése, illetve az egészségkárosító szerek használata (dohányzásra és alkoholfogyasztásra nézve)

7./a táblázat

Dohányzás	Gyakoriság	Százalék	Valid Százalék	Kumulatív Százalék
nem dohányzik	2408	64,4	66,1	66,1
10 szálnál kevesebbet	334	8,9	9,2	75,3
10–20 szál	787	21,1	21,6	96,9
több mint 20 szál	112	3,0	3,1	100,0
Összesen	3641	97,4	100,0	
Hiányzó adat	97	2,6		
Összesen	3738	100,0		

7./b táblázat

Sörfogyasztás		Gyakoriság	Százalék	Valid Százalék	Kumulatív Százalék
	nem iszik sört	1081	28,9	67,1	67,1
	napi 1 üveg sör	315	8,4	19,6	86,7
	napi 2-3 üveg sör	198	5,3	12,3	99,0
	3 üvegnél több sör naponta	16	,4	1,0	100,0
	Összesen	1610	43,1	100,0	
	Hiányzó adat	2128	56,9		
Összesen		3738	100,0		

7./c táblázat

Borfogyasztás		Gyakoriság	Százalék	Valid Százalék	Kumulatív Százalék
	nem iszik bort	1256	33,6	84,1	84,1
	napi 1 dl bor	108	2,9	7,2	91,4
	napi 2-3 dl bor	112	3,0	7,5	98,9
	3 dl bornál több naponta	17	,5	1,1	100,0
	Összesen	1493	39,9	100,0	
	Hiányzó adat	2245	60,1		
Összesen		3738	100,0		

7./d táblázat

Töményital fogyasztása		Gyakoriság	Százalék	Valid Százalék	Kumulatív Százalék
	nem iszik töményt	1356	36,3	96,4	96,4
	napi 1 dl tömény	46	1,2	3,3	99,6
	napi 2-3 dl tömény	4	,1	,3	99,9
	3 dl töménynél több naponta	1	,0	,1	100,0
	Összesen	1407	37,6	100,0	
	Hiányzó adat	2331	62,4		
Összesen		3738	100,0		

Általánosságban véve a felmért állomány alkoholfogyasztásának rendszerességét tekintve azt láthatjuk, hogy az állomány 27,3%-a mondható absztinensnek az alkoholfogyasztás szempontjából. Rendszeresen, napi szinten az állomány mindössze 1,4%-a iszik alkoholt. Az alkoholfogyasztást részleteiben vizsgálva, a sörfogyasztás esetében ez az arány a napi fogyasztást tekintve megnő, a felmért állomány 14,1%-a naponta megiszik legalább egy üveg sört. A borfogyasztás esetében ez az arány csökkeni látszik: ez annak köszönhető, hogy egyrészt nő azok száma, akik egyáltalán nem isznak bort (33,6%), másrészt legalább napi 1 dl bort a felmért állomány 6,4%-a fogyaszt. A tömény szeszesital

fogyasztás esetében elenyésző azok aránya, akik legalább napi szinten isznak tömény italt, mindössze 51 fő (1,4%).

8. táblázat
A kávéfogyasztás alakulása

Kávéfogyasztás		Gyakoriság	Százalék	Valid Százalék	Kumulatív Százalék
	nem iszik kávé	1212	32,4	33,8	33,8
	napi 1–2 csésze kávé	2248	60,1	62,6	96,4
	napi 3 csészénél több kávé	129	3,5	3,6	100,0
	Összesen	3589	96,0	100,0	
	Hiányzó adat	149	4,0		
	Összesen	3738	100,0		

9. táblázat
A sportolás rendszerességének alakulása

Sportolás		Gyakoriság	Százalék	Valid Százalék	Kumulatív Százalék
	soha nem sportol	532	14,2	14,5	14,5
	esetenként	1224	32,7	33,3	47,8
	hetente	615	16,5	16,7	64,5
	hetente többször	995	26,6	27,1	91,6
	naponta sportol	308	8,2	8,4	100,0
	Összesen	3674	98,3	100,0	
	Hiányzó adat	64	1,7		
	Összesen	3738	100,0		

A felmért állomány közel egyharmada (32,4%) egyáltalán nem fogyaszt kávé, napi 3 csészénél többet 3,5% iszik. Az állomány több mint 60 százaléka jelezte azonban, hogy napi szinten 1–2 csésze kávé megiszik.

A 9. táblázatban azt láthatjuk, hogy az állomány mindössze 14,2%-a nem sportol, ami a civil lakosság értékeihez mérten igen jó aránynak mondható. Magas azok száma is – a felmért állomány több mint egyharmada –, akik legalább hetente többször sportolnak (34,8%). Ez az arányszám a megbetegedések kialakulásában, illetve lefutásában végzett összefüggésekkel összefüggésben igen jelentős szerepet játszik, mint protektív faktor.

Azt láthatjuk a 10. számú táblázatban, hogy az MH állományának a szűrővizsgálatok során felvett tagjai átlagosan 9,6 kg túlsúlyt mutatnak. Ez a civil lakosság hasonló értékeihez mérten jónak mondható. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azonban, hogy az állomány körében vannak, akik igen nagy, akár több mint 40–50 kg túlsúllyal is rendelkeznek.

10. táblázat
Súlytöbblet átlagértéke az MH állományára 2007-ben

	N	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás
Súlytöbblet	1898	,00	75,00	9,6317	10,41656

A következőkben a megbetegedésekkel, illetve a rendszeres gyógykezeléssel összefüggésbe hozható, egészségkárosító szokásainak, általános kockázati faktorainak és a családi anamnézis mutatóinak alakulását a 11. táblázatban foglaltuk össze. Az egészségmagatartással, illetve az egészségkárosító szerek használatánál az általános dohányzás van jelen legnagyobb arányban (30%) a felmért állományban, ezt követi a napi sör-fogyasztás (14,1%).

11. táblázat

A Kockázati faktorok összefoglalása

Kockázati faktorok	Gyakoriság	Százalék
Egészségkárosító szerek		
Dohányzás (napi rendszerességgel)	1121 fő	30%
Sörfogyasztás (napi rendszerességgel)	529 fő	14,1%
Borofogyasztás (napi rendszerességgel)	227 fő	6,4%
Kávéfogyasztás (napi 3-4 csészével)	129 fő	3,9%
Tömény szeszesital (napi rendszerességgel)	51 fő	1,4%
Családi anamnézis		
Családi hypertonia	1483 fő	42%
Családi diabetes	834 fő	24,1%
Családi daganatos megbetegedés	776 fő	22,4%
Családi coronaria sclerosis	608 fő	17,7%
Családi obesitas	485 fő	14,2%
Családi atherosclerosis	447 fő	13,1%
Általános kockázati faktorok		
Pozitív családi anamnézis	2383 fő	63,8%
Testsúlytöbblet 10% felett	983 fő	26,3%
Hipertónia 140/80 felett	690 fő	18,5%
Has-körtérfogat túl nagy	507 fő	13,6%
Helytelen táplálkozás	467 fő	12,5%
Fizikai aktivitás hiánya	318 fő	8,5%
Dohányzás napi 20 szál felett	246 fő	6,6%
Manifeszt diabetes	33 fő	0,9%

Legkevésbé a tömény szeszesital fogyasztása van jelen az állományban (1,4%) az egészségkárosító szerek használatát tekintve. Azt láthatjuk a hozott, családi anamnézis vonatkozásában, hogy legnagyobb arányban a családi hypertonia van jelen, közel a válaszadó állomány felénél (42%). Ezután a családban előforduló diabetes és daganatos megbetegedés következik. Az általános kockázati faktorok vonatkozásában a pozitív családi anamnézis jelentkezik 63,8%, ezt a testsúlytöbblet (26,3%) és a hypertonia (18,5%) követi.

Ha a kockázati faktorokat nem kategóriánként, hanem összességében vizsgáljuk, akkor az alábbi, az MH felmért állományában megjelenő prevalencia prioritási sort kapjuk (ld. 12. táblázat):

12. táblázat

A Kockázati faktorok prioritási sora

Kockázati faktorok	Gyakoriság	Százalék
Családi hypertonia	1483 fő	42%
Dohányzás (napi rendszerességgel)	1121 fő	30%
Testsúly-többlet 10% felett	983 fő	26,3%
Családi diabetes	834 fő	24,1%
Családi daganatos megbetegedés	776 fő	22,4%
Hipertónia 140/80 felett	690 fő	18,5%
Családi coronaria sclerosis	608 fő	17,7%
Családi obesitas	485 fő	14,2%
Sörfogyasztás (napi rendszerességgel)	529 fő	14,1%
Has-körtérfogat túl nagy	507 fő	13,6%
Családi atherosclerosis	447 fő	13,1%
Helytelen táplálkozás	467 fő	12,5%
Fizikai aktivitás hiánya	318 fő	8,5%
Dohányzás napi 20 szál felett	246 fő	6,6%
Bor-fogyasztás (napi rendszerességgel)	227 fő	6,4%
Kávé-fogyasztás (napi 3-4 csészével)	129 fő	3,9%
Tömény szeszesital (fogyasztás napi rendszerességgel)	51 fő	1,4%
Manifeszt diabetes	33 fő	0,9%

A 2004–2007 közötti változások regisztrálása a megbetegedések alakulásában

Az egymást követő években végrehajtott szűrővizsgálati eredményeket azt találtuk, hogy bár szignifikánsan kevesebb volt a rendszeres gyógykezelés alatt álló állomány a 2006-ban (11,1%), mint 2004-ben (13,1%) és 2007-ben (13,3%), ez az eredmény azonban származtatható a nagyobb elemszámból és a nagyobb varianciából is. Úgy tűnik, hogy nem detektálhatunk lényegi változást a rendszeres gyógykezelés alatt állók arányát tekintve az elmúlt 4 év során, azonban a megbetegedéseik összetételét tekintve érdemes néhány felmerülő problémára odafigyelnünk (l. 13. táblázat).

13. táblázat

A rendszeres gyógykezelés alatt álló állomány arányának alakulása, detektált változásai a szűrővizsgálat évekre

Szűrővizsgálati év	Rendszeres gyógykezelés		Összesen
	nem áll rendszeres gyógykezelés alatt	rendszeres gyógykezelés alatt áll	
2004	3276	492	3768
	86,9%	13,1%	100,0%
	31,1%	32,9%	31,3%
	27,2%	4,1%	31,3%
2006	4034	506	4540
	88,9%	11,1%	100,0%
	38,2%	33,8%	37,7%
	33,5%	4,2%	37,7%
2007	3239	499	3738
	86,7%	13,3%	100,0%
	30,7%	33,3%	31,0%
	26,9%	4,1%	31,0%

Összesen	10549	1497	12046
	87,6%	12,4%	100,0%
	100,0%	100,0%	100,0%
	87,6%	12,4%	100,0%

(Chi-négyzet = 11,150; df= 2; p ≤ 0,004)

A részletes eredmények azt mutatják, hogy szignifikáns eltérés mutatkozik a 2004, 2006 és 2007 év szűrővizsgálati eredményei között a rendszeres gyógykezelés alatt álló állomány megbetegedései tekintetében a BNO főcsoportok osztályozása alapján. Az találtuk, hogy az endokrin, a táplálkozási és az anyagcsere-megbetegedések kismértékű csökkenése regisztrálható 2006 év során (0,9%), amely 2007 évre (1,2%) újra közel azonos szintet mutat a 2004 év (1,1%) szűrővizsgálati eredményével.

A szem és függelékének megbetegedései tekintetében a 2007 évben kapott eredmények arányában kiugró értéket mutatnak (0,8%) az előző évek eredményeihez képest (2004 – 0,2%; 2006 – 0,01%). Az anyagcsere-megbetegedésekhez hasonlóan alakul a keringési rendszer megbetegedési arányának változása: amíg 2006-ban kismértékű csökkenés (6,5%) következett be a 2004-hez képest (7,6%), addig 2007-re ez az érték újra a 2004 év eredményét közelíti (7,3%).

A légzőrendszer megbetegedései is ezen irányba tendálnak, a 2004 év 1,4%-os eredményében javulás következett be 2006-ra (1,1%), amely viszont romlott 2004 évhez képest is 2007-re (1,6%). Viszont a csont-izomrendszer és kötőszövet megbetegedései területén éppen 2006-ban volt a legrosszabb a helyzet (1%), és 2007-ben ez az érték már csak 0,6%-ot mutatott a teljes felmért állomány (3738 fő) vonatkozásában a rendszeres gyógykezelést tekintve.

Életkori csoportok morbiditási adatai.

Az életkori csoportokban szignifikánsan eltérő prevalencia mutatók kiemelése

A 14. táblázatban bemutatjuk, hogy az életkori csoportok az Összesített Kockázati Mutató vonatkozásában hogyan térnek el egymástól. Az Összesített Kockázati Mutató⁶ átlagosan 1,5 értéket vesz fel az MH állományában (minimum „0”, maximum „8” volt a felvehető értékek intervalluma). Látható, hogy szignifikáns növekedést tapasztalhatunk az életkor előrehaladtával a kockázati faktorok számában, míg a 21–30 év közötti csoportba tartozók átlagosan 1, az 50 év felettieknek ennek a kétszeresét, átlagosan 2 kockázati faktort jelez a vizsgálat.

14. táblázat

Az Összesített Kockázati Mutató és az életkori csoportok összefüggése (variancia-analízis)

Életkori csoportok	N	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum
21–30 év	450	1,1667	1,04732	0,00	5,00
31–40 év	2335	1,4214	1,13775	0,00	6,00
41–45 év	468	1,7244	1,20797	0,00	6,00
46–50 év	294	1,9014	1,26672	0,00	6,00

⁶ A következő 8 általános kockázati faktor eredményeit összesíti: manifeszt diabetes, hypertonia 140/80 felett, pozitív családi anamnézis, helytelen táplálkozás, testsúlytöbblet 10% felett, fizikai aktivitás hiánya, dohányzás napi 20 szál, haskörtérfogat.

50-	191	2,1832	1,29083	0,00	6,00
Összesen	3738	1,5054	1,18034	0,00	6,00

(F= 42,035; p ≤ 0,000)

A 15. táblázatból az is kiderül, hogy az életkori csoportok közvetlen összefüggést is mutatnak a rendszeres gyógykezelés alakulásával. Így míg a 21–30 év közötti korosztály 6,2%-a áll rendszeres gyógykezelés alatt, addig az 50 év feletti állomány 41,4 százaléka.

15. táblázat

Az életkor és a rendszeres gyógykezelés összefüggése

Életkori csoportok	Rendszeres gyógykezelés		Összesen
	nem áll rendszeres gyógykezelés alatt	rendszeres gyógykezelés alatt áll	
21–30 év	422	28	450
	93,8%	6,2%	100,0%
	13,0%	5,6%	12,0%
	11,3%	,7%	12,0%
31–40 év	2122	213	2335
	90,9%	9,1%	100,0%
	65,5%	42,7%	62,5%
	56,8%	5,7%	62,5%
41–45 év	377	91	468
	80,6%	19,4%	100,0%
	11,6%	18,2%	12,5%
	10,1%	2,4%	12,5%
46–50 év	206	88	294
	70,1%	29,9%	100,0%
	6,4%	17,6%	7,9%
	5,5%	2,4%	7,9%
50-	112	79	191
	58,6%	41,4%	100,0%
	3,5%	15,8%	5,1%
	3,0%	2,1%	5,1%
Összesen	3239	499	3738
	86,7%	13,3%	100,0%
	100,0%	100,0%	100,0%
	86,7%	13,3%	100,0%

(Chi-négyzet = 270,320; df = 4; p ≤ 0,000)

A helyőrségek (intézmények, illetve intézetek) közötti szignifikáns eltérések a morbiditási és prevalencia mutatókban, az egészségmagatartási és egészségkárosító jellemzők és kockázati faktorok vonatkozásában 2007 évben

A következőkben bemutatjuk a helyőrségek közötti szignifikáns eltéréseket a rendszeres gyógykezelés alatt álló állományuk szempontjából. Azt láthatjuk, hogy legnagyobb arányban a budapesti helyőrségben állnak rendszeres gyógykezelés alatt (17,7%). Őket követik a kecskeméti (13,9%) és a pápai (11,7%) helyőrségekben szolgálók (Chi-négyzet =77,606; df=8; p≤0,000). Ez az eredmény arra utal, hogy egyrészt érdemes fokozott

figyelmet szentelnünk e három helyőrségben szolgáltatók egészségmegőrzésének és további prevenciós programjainak, másrészt részletesen fel kell térképeznünk, hogy mely BNO-főcsoportokba tartoznak a kezelt megbetegedéseik. Az utóbbi kérdéssel összefüggésben azt találtuk, hogy az endokrin, táplálkozási és anyagcsere betegségek a többi helyőrséghez viszonyítva szignifikánsan nagyobb arányban vannak jelen a budapesti és a kecskeméti helyőrségeknél. Emellett a szem és függelékeinek betegségei a budapesti helyőrségnél kiugróan magasak.

A keringési megbetegedések arányában magas előfordulás a budapesti és a pápai helyőrségeknél regisztrálhatóak. Azt találtuk, hogy az igen nagy szignifikáns eltérés a rendszeres gyógykezelés alatt állók arányában három objektum, illetve intézmény állományában jelentkezik. Ezek a ZMNE (36,6%), az MH HEK (25,5%) és az MH vezetői állománya (35,8%). Ezt a magas arányi eltérést a rendszeres gyógykezelés területén BNO-főcsoportokra lebontva jórészt a keringési rendszer betegségeinek magas gyakorisága okozza a három jelzett körben: a ZMNE esetében ez 19,5%, az MH HEK esetében 15,3%, míg az MH vezetői állományában 26,7%-ot mutat.

A következőkben a megbetegedések kialakulásához kapcsolható, a helyőrségek (város szerinti felbontásban) szignifikánsan jellemző, illetve az MH állományában kiemelkedő veszélyforrást jelentő kockázati faktorait, illetve egészségkárosító magatartások alakulását tekintjük át:

A nagyobb mértékű, erős dohányzás (legalább 10–20 szál naponta) tekintetében Győr (33,9%), Debrecen (32%) és Várpalota (29,8%) a legveszélyeztetettebb (Chi-négyzet = 59,385; df = 24; $p \leq 0,000$). A napi 3 csészénél több kávé fogyasztása Győr (6,8%), Kaposvár (6,4%) és Pápa (6,4%) alakulataira jellemzőbbek leginkább (Chi-négyzet = 47,926; df = 16; $p \leq 0,000$). Alvászavar legnagyobb mértékben a kecskeméti (7,8%), a budapesti (7,1%) és a székesfehérvári (5,1%) helyőrségek állományára jellemző (Chi-négyzet = 27,976; df = 8; $p \leq 0,000$). Az általános kockázati faktorok⁷ alakulását – amelyek a későbbi elemzésben az Összesített Kockázati Mutatót határozzák meg – a következőkben tekintjük át az egyes helyőrségekre lebontva. A napi 20 szál cigaretta feletti dohányzás leginkább a budapesti (9,5%), kecskeméti (7,1%) és győri (5,5%) állomány tagjait jellemzi (Chi-négyzet = 67,614; df = 8; $p \leq 0,000$). A hipertónia (140/80 feletti) szempontjából leginkább a székesfehérvári (24,9%), a várpalotai (23,8%) és a szolnoki (23,4%) állomány mondható a legveszélyeztetettebbnek, rájuk jellemző leginkább a magas vérnyomás az MH szűrővizsgálat által felmért állományában (Chi-négyzet = 57,896; df = 8; $p \leq 0,000$). A testsúlytöbblet (10% feletti) leginkább a győri (64%) és várpalotai (42,9%) helyőrségekre jellemző (Chi-négyzet = 272,967; df = 8; $p \leq 0,000$). Debrecen a leginkább veszélyeztetettebb a manifest diabetes szempontjából, 3,5%-os értékkel. Debrecen követi a budapesti helyőrség 1,1%-os értékkel (Chi-négyzet = 31,151; df = 8; $p \leq 0,000$). A pozitív családi anamnézis jelenléte leginkább a szolnoki (71,2%), a kecskeméti (68,6%) és a budapesti (68%) helyőrségek állományára a legjellemzőbb (Chi-négyzet = 67,489; df = 8; $p \leq 0,000$).

Érdemes figyelembe vennünk azonban azt az eredményt is, hogy minden helyőrség állományában 50% felett jelen van ez a kockázati faktor, mint hozott, a családból származó rizikótényező. A várpalotai (14%), a pápai (12,8%), a győri (11,9%) és a kecskeméti

⁷ 8 faktort sorolunk ide. Ezek a következők: dohányzás napi 20 szál, hipertónia 140/80 felett, testsúlytöbblet 10% felett, manifest diabetes, pozitív családi anamnézis, fizikai aktivitás hiánya, helytelen táplálkozás, haskörtérfogat.

(11,4%) helyőrségek érintettek leginkább a fizikai aktivitás hiányát jelző kockázati faktorban (Chi-négyzet = 19,706; df = 8; $p \leq 0,012$). A helytelen táplálkozás legnagyobb arányban, szignifikánsan a budapesti (17,4%), a kecskeméti (15,2%) és a győri (14,4%) állományban jelentkezik rizikó faktorként (Chi-négyzet = 136,268; df = 8; $p \leq 0,000$). A haskörtérfogatban jelentkező veszélyforrás a győri (49,2%) és a kecskeméti (38%) helyőrségek állományánál van jelen az MH 2007 évben felmért állományában (Chi-négyzet = 640,754; df = 8; $p \leq 0,000$).

A fentiekben áttekintett 8 kockázati faktor összesítése alapján összehasonlító vizsgálatot folytattunk (l. 16. táblázat) a helyőrségek között. Azt láthatjuk, hogy szignifikánsan legmagasabb átlagértéket a győri (2,17) és a kecskeméti (1,9) állomány mutat a felmért állományban maximálisként jelentkező 6-os értékhez viszonyítva. Érdeemes azt is megjegyeznünk, hogy a pápai helyőrség állományában 3-as Összesített Mutató értéknél nem ért el egy állománytag sem magasabb értéket. Ez azt jelzi, hogy a 8 lehetséges általános kockázati faktorból senki sem mutatott háromnál többet.

16. táblázat

Variancia-analízis (egy szempontos) Összesített Kockázati Mutatóra

	N	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum
Budapest	1854	1,5674	1,17472	,00	6,00
Debrecen	260	1,2692	1,11700	,00	5,00
Szolnok	111	1,4144	,98598	,00	4,00
Székesfehérvár	334	1,1946	1,01098	,00	4,00
Győr	236	2,1737	1,38361	,00	6,00
Kaposvár	370	,9703	,87524	,00	4,00
Várpalota	84	1,5238	,97531	,00	4,00
Kecskemét	395	1,9038	1,27684	,00	6,00
Pápa	94	,8830	,80129	,00	3,00
Összesen	3738	1,5054	1,18034	,00	6,00

(F = 35,175; df = 8; $p \leq 0,000$)

A 16. táblázatban bemutatott eredményekkel összhangban a helyőrségek állományának általános minősítését tekintve azt találtuk, hogy leginkább a várpalotai (13,1%) és a kaposvári (9,5%) állományára jellemző a „nem teljes mértékben szolgálatképes” minősítés megjelenése, míg Pápa állományában mindenki szolgálatképesnek bizonyult (Chi-négyzet = 69,459; df = 8; $p \leq 0,000$).

Az egészségmagatartási jellemzők, illetve egészségkárosító tényezők, kockázati faktorok és a megbetegedések összefüggései

A következőkben a kockázati faktorok és a felmért állományban megjelenő megbetegedések összefüggéseit többek között a 8 általános kockázati faktort tartalmazó Összesített Kockázati Mutató alakulásán keresztül vizsgáltuk. Az MH felmért állományában 725 fő (19,4%) nem mutatott egyet sem a 8 kockázati faktorból (az ő értékük 0 volt), a legmagasabb érték 6 volt (l. 17. táblázat), mely azt jelenti, hogy a 8 általános kockázati faktorból egyszerre maximum 6 volt jelen a vizsgálati személyeknél (mindössze 13 főt – 0,3% érintve).

17. táblázat

Az Összesített Kockázati Mutató megoszlása az MH felmért állományában 2007 évben

Összesített Kockázati Mutató értéke	Gyakoriság	Százalék	Valid Százalék	Kumulatív Százalék
0	725	19,4	19,4	19,4
1	1417	37,9	37,9	57,3
2	886	23,7	23,7	81,0
3	474	12,7	12,7	93,7
4	177	4,7	4,7	98,4
5	46	1,2	1,2	99,7
6	13	,3	,3	100,0
Összesen	3738	100,0	100,0	

Az Összesített Kockázati Mutató alkalmazhatóságát és előrejelző megbízhatóságát jelzi a 18. táblázat regressziós eredménye, mely azt mutatja, hogy a rendszeres gyógykezelés igen nagy, szignifikáns valószínűséggel van jelen a magasabb kockázati faktorszámot mutató állomány körében.

18. táblázat

Összesített kockázati mutató előrejelző érvényessége a rendszeres gyógykezelésre (binary logistic regresszió)

	B	df	Szign.
Összesített Kockázati Mutató	,564	1	0,000

A 19. táblázatban részletesebben látható, hogy szignifikáns összefüggés van ($p \leq 0,000$) az Összesített Kockázati Mutató és az állomány rendszeres gyógykezelése között. Ez pedig az Összesített Kockázati Mutató előrejelző érvényességét bizonyítja úgy, hogy a nagyobb kockázattal rendelkező csoportba tartozó állomány nagyobb valószínűséggel szorul valamilyen rendszeres gyógykezelésre.

19. táblázat

Az Összesített Kockázati Mutató és a rendszeres gyógykezelés összefüggései

Összesített Kockázati Mutató értéke	Rendszeres gyógykezelés		Összesen
	nem áll rendszeres gyógykezelés alatt	rendszeres gyógykezelés alatt áll	
0	694	31	725
	95,7%	4,3%	100,0%
1	21,4%	6,2%	19,4%
	1293	124	1417
	91,2%	8,8%	100,0%
2	39,9%	24,8%	37,9%
	733	153	886
	82,7%	17,3%	100,0%
	22,6%	30,7%	23,7%

3	365	109	474
	77,0%	23,0%	100,0%
	11,3%	21,8%	12,7%
4	127	50	177
	71,8%	28,2%	100,0%
	3,9%	10,0%	4,7%
5	24	22	46
	52,2%	47,8%	100,0%
	,7%	4,4%	1,2%
6	3	10	13
	23,1%	76,9%	100,0%
	,1%	2,0%	,3%
Összesen	3239	499	3738
	86,7%	13,3%	100,0%
	100,0%	100,0%	100,0%
	86,7%	13,3%	100,0%

(Chi-négyzet = 254,060; df = 6; p ≤ 0,000)

Ez jól látható abból az összehasonlításból, hogy míg a kockázati faktor nélküli (Összesített Kockázati Mutató = 0,00) állománycsoport (725 fő, az állomány 19,4%-a) 95,7%-a nem áll rendszeres gyógykezelés alatt, így mindössze 4,3% a kezelték száma, addig az 5 kockázati faktorral rendelkező állománycsoport (Összesített Kockázati Mutató = 5,00) tagjainak 47,8%-a rendszeres gyógykezelés alatt áll. Láthatjuk, hogy az összehasonlító arány mintegy tízszeres a két csoport között.

Az Összesített Kockázati Mutatót adó 8 általános kockázati faktor⁸ hatását mutatjuk egyenként a rendszeres gyógykezelés alakulására, illetve az egyes vizsgált megbetegedések, és kóros elváltozások vonatkozásában. A 20. táblázatban láthatjuk, hogy az általános kockázati faktorok közül legerősebb előrejelző érvényessége a manifeszt diabetesnek és a hypertóniának van, legkevésbé a has-körtérfogat jelzi előre a rendszeres gyógykezelés jelenlétét.

20. táblázat

Az általános kockázati faktorok előrejelző hatása a rendszeres gyógykezelés alakulására (logisztikus regresszió – binary logistic regression)

Általános rizikófaktorok	B	df	Szign.
manifeszt diabetes	1,524	1	0,000
hypertonia 140/80 felett	1,013	1	0,000
pozitív családi anamnézis	,968	1	0,000
helytelen táplálkozás	,474	1	0,000
testsúlytöbblet 10% feletti	,381	1	0,001
fizikai aktivitás hiánya	,375	1	,020
dohányzás napi 20 szál	,314	1	,045
has-körtérfogat	,240	1	,040

⁸ Manifeszt diabetes, hypertonia 140/80 felett, pozitív családi anamnézis, helytelen táplálkozás, testsúlytöbblet 10% felett, fizikai aktivitás hiánya, dohányzás napi 20 szál, haskörtérfogat.

A 21. táblázatban a carrdio-vascularis megbetegedések előfordulására hajlamosító kockázati faktorokat láthatjuk, melyek közül legerősebben a fizikai aktivitás hiánya jelzi előre a megbetegedést. Tehát azok között találhatjuk a legtöbb carrdio-vascularis megbetegedésben szenvedőt az állományban, akik kevés fizikai aktivitást fejtenek ki, illetve akiknél testsúlytöbblet jelentkezik.

21. táblázat

Az általános kockázati faktorok előrejelző hatása a cardio-vascularis megbetegedések alakulására (logisztikus regresszió – binary logistic regression)

Általános rizikófaktorok	B	df	Szign.
fizikai aktivitás hiánya	,948	1	,012
testsúlytöbblet 10% feletti	,697	1	,043
pozitív családi anamnézis	,694	1	,047
helytelen táplálkozás	,668	1	,049
hypertonia140/80 felett	,567	1	,050

A légzőrendszerben tapasztalható kóros elváltozás az erős dohányzással hozható ok-okozati kapcsolatba (l. 22. táblázat). A 23. táblázatban az emésztőrendszerben jelzett kóros eltérést a helytelen táplálkozással hozhatjuk kapcsolatba.

22. táblázat

Az általános kockázati faktorok előrejelző hatása a légzőrendszerben talált kóros elváltozásra (logisztikus regresszió – binary logistic regression)

Általános rizikófaktorok	B	df	Szign.
dohányzás napi 20 szál felett	,457	1	,035

23. táblázat

Az általános kockázati faktorok előrejelző hatása az emésztőrendszerben talált kóros elváltozásra (logisztikus regresszió – binary logistic regression)

Általános rizikófaktorok	B	df	Szign.
helytelen táplálkozás	,932	1	,027

A 24. táblázatból kiderül, hogy a kóros fogászati elváltozás megjelenéséért felelős kockázati faktorok között közel azonos súllyal jelentkeznek az erős dohányzás és a manifeszt diabetes, de a helytelen táplálkozás is jelentős szerepet játszik ezen probléma kialakulásában.

24. táblázat

Az általános kockázati faktorok előrejelző hatása a fogászati vizsgálatokban talált kóros elváltozásra (logisztikus regresszió - binary logistic regression)

Általános rizikófaktorok	B	df	Szign.
dohányzás napi 20 szál felett	1,396	1	0,000
manifeszt diabetes	1,343	1	0,000

fizikai aktivitás hiánya	,456	1	0,001
helytelen táplálkozás	,449	1	0,001

A 25. táblázatban az egyéb egészségmagatartási kockázati, illetve védő faktorok (munkaidő, alkohol-fogyasztás, sportolás, főzési szokások stb.) szerepét mutatjuk be a rendszeres gyógykezelés megjelenésében. Azt láthatjuk, hogy a rendszeres gyógykezelés megelőzésében védőfaktoroként legerősebben a sportolás szerepel (ezért szerepel a negatív érték a B-érték alatt, mely így a védő szerepet jelöli). Ezután már a hajlamosító, kockázati faktorok következnek: a dohányzás (napi 20 szál alatt), a napi sörfogyasztás és az általában vett, rendszeres alkohol-fogyasztás.

25. táblázat

A magatartási kockázati faktorok hatása a rendszeres gyógykezelésre (lineáris regresszió: $F= 3,955$, $p \leq 0,000$)

Magatartási kockázati faktorok	B	t	Szign.
sport	-,097	-3,588	0,000
dohányzás, napi 20 szál alatt	,096	3,377	0,001
napi sörfogyasztás	,056	1,924	,045
rendszeres alkohol-fogyasztás	,054	1,836	,047

A légzőrendszerben talált kóros elváltozásokat előrejelző tényezők (l. 26. táblázat) közül a hajlamosító kockázati faktorokat tekintve a legerősebb a dohányzás, majd a napi sör-, illetve borfogyasztás következik. A helytelen főzési szokások (csak zsírral) zárja a sort, míg a sportolás ebben az esetben is erős védő faktorként jelentkezik.

26. táblázat

A magatartási kockázati faktorok előrejelző hatása a légzőrendszerben talált kóros elváltozásra (logisztikus regresszió – binary logistic regression)

Magatartási kockázati faktorok	B	df	Szign.
dohányzás, napi 20 szál alatt	,526	1	0,001
napi sörfogyasztás	,703	1	0,007
napi borfogyasztás	,628	1	,023
sport	-,471	1	,023
főzési szokások	,581	1	,039

A 27. táblázat eredményeit tekintve, az emésztőrendszerben tapasztalt kóros elváltozást előidéző kockázati faktorként a helytelen főzési szokások szerepelnek.

27. táblázat

A magatartási kockázati faktorok előrejelző hatása az emésztő-rendszerben talált kóros elváltozásra (logisztikus regresszió – binary logistic regression)

Magatartási kockázati faktorok	B	df	Szign.
főzési szokások	1,869	1	0,005

A kóros fogászati elváltozásokat tekintve legelső helyen a helytelen főzési szokások szerepelnek, de a dohányzás és a rendszeres alkoholfogyasztás is együttesen hajlamosít ennek az elváltozásnak a kialakulására (l. 28. táblázat).

28. táblázat

A magatartási kockázati faktorok előrejelző hatása a kóros fogászati talált elváltozásra (logisztikus regresszió – binary logistic regression)

Magatartási kockázati faktorok	B	df	Szign.
főzési szokások	,206	1	,036
dohányzás	,192	1	,042
alkohol-fogyasztás rendszeressége	,147	1	,050

A megbetegedésekkel kapcsolatos összefüggések tárgyalásánál érdemes szemügyre vennünk azt az eredményt is, hogy az általános kockázati faktorok vonatkozásában néhány esetben szignifikáns nemi különbség jelentkezett az MH felmért állományában. Az találtuk, hogy bár nincs szignifikáns nemi különbség a dohányzási szokásokban, a manifeszt diabetesben és a pozitív családi anamnézisben, illetve haskörtérfogatban, azonban a hypertoniában (140/80 felett), testsúlytöbbletben (10% feletti), a fizikai aktivitás hiányában, a helytelen táplálkozásban találtunk szignifikáns nemi különbségeket, az alábbi mintázatban:

29. táblázat

A hypertonia nemi eltérései

Neme	Hypertonia 140/80 felett		Összesen
	nem jellemző	jellemző	
férfi	2402	603	3005
	79,9%	20,1%	100,0%
	78,8%	87,4%	80,4%
	64,3%	16,1%	80,4%
nő	646	87	733
	88,1%	11,9%	100,0%
	21,2%	12,6%	19,6%
	17,3%	2,3%	19,6%
Összesen	3048	690	3738
	81,5%	18,5%	100,0%
	100,0%	100,0%	100,0%
	81,5%	18,5%	100,0%

(Chi-négyzet = 26,308; df= 1; p ≤ 0,000)

A 29. táblázat azt mutatja, hogy a férfiak körében a hypertonia szignifikánsan nagyobb arányban jelentkezik (20,1%), míg a nőknél ez 11,9%. A testsúlytöbblet is a férfiaknál jelentkezik szignifikánsan nagyobb arányban (27,7%) az állományra nézve (l. 30. táblázat). A fizikai aktivitás hiánya is szignifikánsan jellemzőbb a férfiakra (9%), a nők 6,7%-os értékével összehasonlítva (l. 31. táblázat).

30. táblázat

A testsúlytöbblet nemi eltérései

Neme	Testsúlytöbblet 10% felett		Összesen
	nem jellemző	jellemző	
férfi	2172	833	3005
	72,3%	27,7%	100,0%
	78,8%	84,7%	80,4%
	58,1%	22,3%	80,4%
nő	583	150	733
	79,5%	20,5%	100,0%
	21,2%	15,3%	19,6%
	15,6%	4,0%	19,6%
Összesen	2755	983	3738
	73,7%	26,3%	100,0%
	100,0%	100,0%	100,0%
	73,7%	26,3%	100,0%

(Chi-négyzet = 16,010; df= 1; p ≤ 0,000)

31. táblázat

A fizikai aktivitás nemi eltérései

Neme	Fizikai aktivitás hiánya		Összesen
	nem jellemző	jellemző	
férfi	2736	269	3005
	91,0%	9,0%	100,0%
	80,0%	84,6%	80,4%
	73,2%	7,2%	80,4%
nő	684	49	733
	93,3%	6,7%	100,0%
	20,0%	15,4%	19,6%
	18,3%	1,3%	19,6%
Összesen	3420	318	3738
	91,5%	8,5%	100,0%
	100,0%	100,0%	100,0%
	91,5%	8,5%	100,0%

(Chi-négyzet = 3,890; df = 1; p ≤ 0,026)

A 32. táblázatból az is kiderül, hogy a helytelen táplálkozás viszont a nők esetében szignifikánsan nagyobb arányban (16,8%) jelentkezik, mint a férfiaknál (11,4%). Bár összességében a férfiak magasabb szintű veszélyeztetettségét jelzik az utóbbi eredményeink, azonban az 5. táblázatban bemutatott eredmény kiemelten kezelendő, mivel a jelen vizsgálat során azt találtuk, hogy a vizsgált kóros eltérések kialakulásában a helytelen táplálkozás az emésztőrendszer kóros elváltozásánál, és más kockázati faktorokkal összefüggésben is (szív- és érrendszeri megbetegedés, illetve fogászati kóros elváltozások). Így a nők esetében a helyes táplálkozásra való figyelemfelhívás fokozott odafigyelést kíván a célzott prevenció programok során.

32. táblázat

A helytelen táplálkozás nemi eltérései

Neme	Helytelen táplálkozás		Összesen
	nem jellemző	jellemző	
férfi	2661	344	3005
	88,6%	11,4%	100,0%
	81,4%	73,7%	80,4%
	71,2%	9,2%	80,4%
nő	610	123	733
	83,2%	16,8%	100,0%
	18,6%	26,3%	19,6%
	16,3%	3,3%	19,6%
Összesen	3271	467	3738
	87,5%	12,5%	100,0%
	100,0%	100,0%	100,0%
	87,5%	12,5%	100,0%

(Chi-négyzet = 15,328; df = 1; $p \leq 0,000$)

Az eredmények értelmezése

A jelen vizsgálat során elsőként elvégeztük az MH felmért állományára a 2004–2007 között felvett szűrővizsgálati adatok összesítését, továbbá megtörtént a válaszkódok egységesítése a több szempontos statisztikai elemzésekre. Ezután kiszámoltuk a morbiditási és prevalencia mutatókat a 2007-ben végzett szűrővizsgálat adatai alapján. A 2004–2007 közötti szűrővizsgálati időszakra a felmért MH-állomány jellemző megbetegedéseit is feltérképeztük. Majd a 2007 évi rizikófaktorok alakulásának, és prioritási sorának feltárása következett. Az életkori csoportok morbiditási adatait, és az életkori csoportokban szignifikánsan megjelenő prevalencia mutatók kiemelése is megtörtént. A helyőrségek közötti szignifikáns eltérések vizsgálata következett az egészségmagatartási és egészségkárosító jellemzők vonatkozásában, a morbiditási, és prevalencia mutatókkal összefüggésben. Elemeztük az egészségmagatartási jellemzők, egészségkárosító rizikófaktorok és az állományban megjelenő megbetegedések összefüggéseit.

A fenti vizsgálatok elvégzése alapján összefoglalóan a következő főbb eredményeket kaptuk:

- A 2007 évi, a Magyar Honvédség állományában folytatott 3738 fős szűrővizsgálaton részt vett állomány nemi, végzettségbeli és korcsoporti megoszlása és aránya reprezentatívnak mondható az MH teljes állományára. A felmért állományból 3239 fő (86,7%) nem áll rendszeres gyógykezelés alatt, így elmondható, hogy a morbiditási mutató 13,3%-on áll. Ezen belül legnagyobb arányban 274 főnél (7,3%) regisztráltunk keringési megbetegedést, légzőrendszeri megbetegedést 59 főnél (1,6%) találtunk, míg endokrin, táplálkozási, illetve anyagcsere megbetegedés 45 főnél (1,2%) fordult elő, ezután egy százalék alatti előfordulási gyakorisággal a szem és függelékeinek megbetegedése 29 főnél (0,8%), az emésztőrendszeri és a

csont- izomrendszer és kötőszöveti megbetegedések következtek (23-23 fő: 0,6-0,6%).

- Az egészség önbecslésének alakulását tekintve azt láthatjuk, hogy szignifikánsan kevesebben érzik magukat betegnek („nem egészségesnek” érzi magát 152 fő – 4,1%), mint ahányan valamilyen rendszeres gyógykezelés alatt állnak a felmért állományban (13,3%). Ez jelezhet egyfajta „fejlettebb” megküzdési képességet, a betegségen való felülkerekedést az állomány körében a civil lakossághoz viszonyítva, ahol sokkal erősebb előrejelző mutató a saját egészség önbecslése a rendszeres gyógykezelés alakulására nézve. De ez jelenség egyfajta veszélyforrást is hordozhat magában, a betegség figyelmen kívül hagyását, negligálását, elhanyagolását is jelentheti, amely attitűd a szűrővizsgálatok fontosságát még inkább előrevetíti az MH állományában. Ehhez kapcsolódóan a felmért állomány gondozási igénye még árnyaltabb képet adhat a problémáról, mely szerint azok száma, illetve aránya akik esetében nincs gondozási igény, 2188 fő (58,5%). Ez az érték még inkább súlyosbítja az egészség önbecslésére vonatkozó „optimista”, pozitív beállítottságra utaló, de ambivalens jelenséget az MH állományában. Jelentős a szakgondozási igényt (571 fő – 15,3%) és az általános gondozási igényt (408 fő – 10,9%) igénybevettek aránya is, együttesen a felmért állomány egynegyedét érintik ezek a kategóriák, mely a teljes állományra nézve még jelentősebb értéket, és arányt jelenthet.
- A megbetegedések kialakulásához kapcsolható kockázati, rizikófaktorokat összességében vizsgálva, az MH állományában (2007 évben felmért állományra, 3738 főre vonatkozóan) speciálisan megjelenő, alábbi prevalencia prioritási sort kaptuk ez irányú elemzéseink során (mely előrejelzi a beavatkozás sürgősségének, illetve az adott kockázati faktor szűrésének fontossági fokát is):

Kockázati faktorok	Gyakoriság	Százalék
Családi hypertonia	1483 fő	42%
Dohányzás (napi rendszerességgel)	1121 fő	30%
Testsúlytöbblet 10 % felett	983 fő	26,3%
Családi diabetes	834 fő	24,1%
Családi daganatos megbetegedés	776 fő	22,4%
Hipertónia 140/80 felett	690 fő	18,5%
Családi coronaria sclerosis	608 fő	17,7%
Családi obesitas	485 fő	14,2%
Sör-fogyasztás (napi rendszerességgel)	529 fő	14,1%
Has-körtérfogat túl nagy	507 fő	13,6%
Családi atherosclerosis	447 fő	13,1%
Helytelen táplálkozás	467 fő	12,5%
Fizikai aktivitás hiánya	318 fő	8,5%
Dohányzás napi 20 szál felett	246 fő	6,6%
Bor-fogyasztás (napi rendszerességgel)	227 fő	6,4%
Kávé-fogyasztás (napi 3-4 csészével)	129 fő	3,9%
Tömény szeszesital (fogyasztás napi rendszerességgel)	51 fő	1,4%
Manifeszt diabetes	33 fő	0,9%

A fenti táblázat alapján elmondható, hogy az első öt helyén, szignifikánsan magas arányban (a felmért állomány több mint egyötödét érintő módon) megjelenő rizikófaktorok közül három a családi anamnézishez köthető, mely eredmény még

inkább felhívja a figyelmet a szűrővizsgálatok ez irányú orientálására. De emellett a napi rendszerességgel való dohányzás (30%), a testsúlytöbblet (26,3%) és a hypertonia (18,5%) is nagymértékű veszélyeztetettséget jelez az állományban.

- Emellett érdemes azt is megjegyeznünk, hogy az Összesített Kockázati Mutató átlagosan 1,5 értéket vesz fel az MH állományában (minimum 0, maximum 8 volt a felvehető értékek intervalluma). Az MH felmért állományában 725 fő (19,4%) nem mutatott egyet sem a 8 kockázati faktorból (az ő értékük 0 volt), a legmagasabb érték 6 volt, mely azt jelenti, hogy a 8 általános kockázati faktorból egyszerre maximum 6 volt jelen a vizsgálati személyeknél (mindössze 13 főt – 0,3% érintve).
- Azt találtuk, hogy szignifikáns összefüggés van ($p \leq 0,000$) az Összesített Kockázati Mutató és az állomány rendszeres gyógykezelése között, méghozzá az Összesített Kockázati Mutató előrejelző érvényességét bizonyítva úgy, hogy a nagyobb kockázattal rendelkező csoportba tartozó állomány nagyobb valószínűséggel szorul valamilyen rendszeres gyógykezelésre. Ez jól látható abból az összehasonlításból, hogy míg a kockázati faktor nélküli (Összesített Kockázati Mutató = 0,00) állománycsoport (725 fő, az állomány 19,4%-a) 95,7%-a nem áll rendszeres gyógykezelés alatt, így mindössze 4,3% a kezelték száma, addig az 5 kockázati faktossal rendelkező állománycsoport (Összesített Kockázati Mutató = 5,00) tagjainak 47,8%-a rendszeres gyógykezelés alatt áll. Láthatjuk, hogy az összehasonlító arány mintegy tízszeres a két csoport között.

A következőkben lássuk az egyes megbetegedések és a kockázati faktorok összefüggésének részletes eredményeit:

- A cardio-vascularis megbetegedések előfordulására hajlamosító kockázati faktorokat áttekintve azt az eredményt kaptuk, hogy legerősebben a fizikai aktivitás hiánya jelzi előre a megbetegedést, illetve azok között, akik kevés fizikai aktivitást végeznek, testsúlytöbbséggel rendelkeznek, találhatjuk a legtöbb cardio-vascularis megbetegedésben szenvedőt az állományban ($B = 0,948$, $p \leq 0,012$). A légzőrendszerben tapasztalható kóros elváltozás az erős dohányzással hozható okozati kapcsolatba ($B = 0,457$, $p \leq 0,035$), illetve az emésztőrendszerben jelzett kóros eltérés a helytelen táplálkozással hozható összefüggésbe ($B = 0,932$, $p \leq 0,027$). A kóros fogászati elváltozás megjelenéséért felelős kockázati faktorok között közel azonos súllyal jelentkeztek az erős dohányzás ($B = 1,396$, $p \leq 0,000$) és a manifest diabetes ($B = 1,343$, $p \leq 0,000$), de a helytelen táplálkozás ($B = 0,449$, $p \leq 0,001$) is jelentős szerepet játszik ezen probléma kialakulásában.
- Fontos odafigyelnünk arra az eredményre is, hogy szignifikáns eltérés mutatkozott az MH felmért állományában a 2004, 2006 és 2007 évek szűrővizsgálati eredményei között a rendszeres gyógykezelés alatt álló állomány megbetegedései tekintetében a BNO-főcsoportok osztályozása alapján. Látható, hogy az endokrin, táplálkozási és anyagcsere-megbetegedések kismértékű csökkenése regisztrálható 2006 év során (0,9%), mely 2007 évre (1,2%) újra közel azonos szintet mutat a 2004 év (1,1%) szűrővizsgálati eredményével. A szem és fülgyógyászati megbetegedések tekintetében a 2007 évben kapott eredmények arányában kiugró értéket mutatnak (0,8%) az előző évek eredményeihez képest (2004 – 0,2%; 2006 – 0,01%). Az anyagcsere megbetegedésekhez hasonlóan alakul a keringési rendszer megbetegedési arányának változása, míg 2006-ban kismértékű csökkenés (6,5%)

következett be a 2004 évhez képest (7,6%), addig 2007 évre ez az érték újra a 2004 év eredményét közelíti (7,3%). A légzőrendszer megbetegedései is ezen irányba tendálnak, a 2004 év 1,4%-os eredményében javulás következett be 2006-ra (1,1%), mely viszont romlott 2004 évhez képest is 2007-re (1,6%). Viszont a csont-izomrendszer és kötőszövet megbetegedései területén éppen 2006-ban volt a legrosszabb a helyzet (1%), és 2007 évben ez az érték már csak 0,6%-ot mutatott a teljes felmért állomány (3738 fő) vonatkozásában a rendszeres gyógykezelést tekintve.

- Eredményeink megmutatják azt is, hogy szignifikáns növekedést tapasztalható az életkor előre haladtával az állományban a kockázati faktorok számában. Míg a 21–30 év közötti életkori csoportba tartozók átlagosan 1, az 50 év felettiéknél ennek a kétszeresét, 2 kockázati faktort jelez a vizsgálat. Az is kiderül, hogy az életkori csoportok közvetlen összefüggést is mutatnak a rendszeres gyógykezelés alakulásával, így míg a 21–30 év közötti korosztály 6,2%-a áll rendszeres gyógykezelés alatt, addig az 50 év feletti állomány 41,4 százaléka.
- A helyőrségek között is szignifikáns eltéréseket regisztráltunk a rendszeres gyógykezelés alatt álló állomány arányuk szempontjából. Azt láthatjuk, hogy legnagyobb arányban a budapesti helyőrségben állnak rendszeres gyógykezelés alatt (17,7%). Őket követik a kecskeméti (13,9%) és a pápai (11,7%) helyőrségekben szolgálók. Ez az eredmény arra utal, hogy egyrészt érdemes fokozott figyelmet szentelnünk e három helyőrségben szolgálók egészségmegőrzésének és további prevenciós programjainak, másrészt részletesen fel kell térképeznünk, hogy mely BNO-főcsoportokba tartoznak a kezelt megbetegedéseik. Az utóbbi kérdéssel összefüggésben azt találtuk, hogy az endokrin, táplálkozási és anyagcsere betegségek a többi helyőrséghez viszonyítva szignifikánsan nagyobb arányban vannak jelen a budapesti és a kecskeméti helyőrségeknél. Emellett a szem és függelékének betegségei a budapesti helyőrségeknél kiugróan magas. A keringési megbetegedések arányában magas előfordulása a budapesti és a pápai helyőrségeknél regisztrálhatóak.

Emellett áttekintettük a megbetegedések kialakulásához köthetően a helyőrségek (város szerinti felbontásban) szignifikánsan jellemző, illetve az MH állományában kiemelkedő veszélyforrást jelentő kockázati faktorokat, illetve az egészségkárosító magatartások alakulását. Azt láthatjuk, hogy a nagymértékű, erős dohányzás (legalább 10–20 szál naponta) tekintetében Győr (33,9%), Debrecen (32%) és Várpalota (29,8%) állománya a legveszélyeztetettebb. A napi 3 csészénél több kávé fogyasztása Győr (6,8%), Kaposvár (6,4%) és Pápa (6,4%) alakulataira jellemzőbbek leginkább. Az alvászavar legnagyobb mértékben a kecskeméti (7,8%), a budapesti (7,1%) és a székesfehérvári (5,1%) helyőrségek állományára jellemző. A hipertónia (140/80 feletti) szempontjából leginkább a székesfehérvári (24,9%), a várpalotai (23,8%) és a szolnoki (23,4%) állomány mondható a legveszélyeztetettebbnek, rájuk jellemző leginkább a magas vérnyomás az MH szűrővizsgálat által felmért állományában. A testsúlytöbblet (10% feletti) leginkább a győri (64%) és várpalotai (42,9%) helyőrségekre jellemző. Debrecen a leginkább veszélyeztetettebb a manifeszt diabetes szempontjából, 3,5%-os értékkel. A pozitív családi anamnézis jelenléte leginkább a szolnoki (71,2%), a kecskeméti (68,6%) és a budapesti (68%) helyőrségek állományára a legjellemzőbb. Azonban érdemes figyelembe vennünk azt az eredményt is, hogy minden helyőrség állományában 50% felett jelen van ez a

kockázati faktor, mint hozott, a családból származó rizikótényező. A várpalotai (14%), a pápai (12,8%), a győri (11,9%) és a kecskeméti (11,4%) helyőrségek érintettek leginkább a fizikai aktivitás hiányát jelző kockázati faktorban. A helytelen táplálkozás legnagyobb arányban, szignifikánsan a budapesti (17,4%), a kecskeméti (15,2%) és a győri (14,4%) állományban jelentkezik rizikó faktorként. A túl nagy has-körtérfogatban a győri (49,2 %) és a kecskeméti (38%) helyőrségek állományánál van jelen az MH 2007 évben felmért állományában.

A fenti eredmények alapján a helyőrségek speciális kockázati térképét az alábbi módon állíthatjuk össze az MH felmért állomány szignifikáns szűrővizsgálati eredményei alapján:

- Budapest: kiemelten kezelendő az *alvászavar*, a *pozitív családi anamnézis*, a *helytelen táplálkozás* szempontjából.
- Debrecen: kiemelt figyelmet érdemel a *dohányzás* és a *manifeszt diabetes* területein.
- Szolnok: fokozottan veszélyeztetett a *hypertonia* és a *pozitív családi anamnézis* szempontjából.
- A székesfehérvári állománynál kiemelten kezelendő az *alvászavar* és a *hypertonia* kockázati faktorai.
- Győr: fokozott figyelmet érdemel a *dohányzás*, a *kávé-fogyasztás*, a *testsúlytöbblet*, a *fizikai aktivitás hiánya*, a *helytelen táplálkozás* és a *túl nagy haskörtérfogat* szempontjából.
- Kaposváron a napi 3 csésze kávénál több *kávé fogyasztása* jelenthet veszélyeztetettséget.
- Várpalota: a *dohányzás*, a *hypertonia*, a *testsúlytöbblet* és a *fizikai aktivitás hiánya* területein kezelendő kiemelten.
- Kecskemét: fokozott figyelmet kíván az *alvászavar*, a *pozitív családi anamnézis*, a *fizikai aktivitás hiánya*, a *helytelen táplálkozás* és a *has-körtérfogat* vizsgálati területei.
- Pápa: a *kávé-fogyasztás* és a *fizikai aktivitás hiánya* szempontjából érdemel kiemelt figyelmet.

A megbetegedések kialakulásával kapcsolatos összefüggések tárgyalásánál érdemes szemügyre vennünk azt az eredményt is, hogy az általános kockázati faktorok vonatkozásában néhány esetben szignifikáns nemi különbségek jelentkeztek az MH felmért állományában. Az találtuk, hogy bár nincs szignifikáns nemi különbség a dohányzási szokásokban, egyik nemre sem jellemzőbb a napi 20 szálnál több cigaretta elszívása ($F=1,874$, $p \leq 0,097$), illetve a manifeszt diabetesben és a pozitív családi anamnézisben, has-körtérfogatban sincs szignifikáns nemi különbség, azonban a hypertóniában (140/80 felett), testsúlytöbbletben (10% feletti), fizikai aktivitás hiányában, helytelen táplálkozásban találtunk szignifikáns nemi különbségeket, az alábbi mintázatban:

- A férfiak körében a hypertonia szignifikánsan nagyobb arányban jelentkezik (20,1%), míg a nőknél ez 11,9%.
- A testsúlytöbblet is a férfiaknál jelentkezik szignifikánsan nagyobb arányban (27,7%) az állományra nézve.
- A fizikai aktivitás hiánya is szignifikánsan jellemzőbb a férfiakra (9%), a nők 6,7%-os értékével összehasonlítva.

- Az is kiderül, hogy a helytelen táplálkozás viszont a nők esetében szignifikánsan nagyobb arányban (16,8%) jelentkezik, mint a férfiaknál (11,4%).

Összességében a férfiak magasabb szintű veszélyeztetettségét jelzik az utóbbi eredményeink a megbetegedések kialakulásában a helytelen táplálkozás az emésztőrendszer kóros elváltozásánál, és más kockázati faktorokkal összefüggésben is (szív-és érrendszeri megbetegedés, illetve fogászati kóros elváltozások). A nők esetében a helyes táplálkozásra való figyelemfelhívás fokozott odafigyelést kíván a célzott prevenció programok során.

*

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a jelen szűrővizsgálati eredmények alakulását tekintve számos olyan, az MH állományára speciálisan jellemző kockázati faktort és ezek mintázatát azonosítottunk, melyek segítségünkre lehetnek és támogatnak az egészség-megőrzési és prevenció programok minél hatékonyabb kialakításában és lefolytatásában. Ahhoz, hogy sikeres egészségfejlesztési programot alakíthassunk ki, ismernünk kell a megbetegedésekhez és az egészségkárosító magatartásokhoz köthető legfontosabb rizikótényezőket, valamint azokat a protektív faktorokat, amelyek a védelemben játszhatnak szerepet. Ezeket a kockázati, illetve protektív faktorokat elkülönítve, csoportokra bontva vizsgáltuk és elemeztük; így megkülönböztettünk általános kockázati faktorokat, családi anamnézishez köthető kockázati faktorokat és magatartási kockázati faktorokat, illetve protektív faktorokat. Eredményeink azonban azt mutatják, hogy számos, az állományban jelentős arányban jelen lévő megbetegedés esetében közel azonos súllyal vannak jelen az általános kockázati faktorok (8 faktoros modell) és az egyéb egészségmagatartási kockázati faktorok (pl. munkaidő). Ez azt is jelentheti, hogy bár feltételezhetően pusztán egy általános kockázati faktor jelenléte nem vezetne az adott betegség kialakulásához, de két vagy három járulékos egészségmagatartási kockázati tényező hozzákapcsolódása – mintegy felerősítve az első általános kockázati faktor hatását – megbetegedéshez vezet.

Általánosságban az is elmondható, hogy ezek a kockázati faktorok speciális mintázatban vannak jelen számos megbetegedés esetében: nemcsak a megbetegedés velejárájaként értékelhetőek, hanem az adott megbetegedés kialakulásában is szerepet játszanak. Így igen szerteágazó és az élet szinte minden területét átfogó kockázati faktorlistát kapunk (az alkoholfogyasztási szokásoktól a munkaidő és a főzési szokások kérdésén át a fizikai aktivitás, a sport szerepéig), mely megerősíti a többszintű és több szálon egy időben, párhuzamosan futó egészség-megőrzési és prevenció programok szükségességét. Emellett a jelen összefoglalással felhívtuk a figyelmet az állomány kifejezetten veszélyeztetett csoportjaira is, ahol célzott beavatkozás szükséges, mind a nemi különbségeket figyelembe véve, mind az alakulatok szintjét tekintve is.

Napjaink hadseregei – külön hangsúlyozva és priorizálva a specialitást – már nemcsak a megelőző szemléletet érvényesítik, hanem külön is meghatározzák a haderő egészségügyi védelme feladatait. Ezek a feladatok már túlmutatnak az egészségügy felelősségén és a társadalom több szféráját, illetőleg a haderő vonatkozásában a hadsereg más és fontos szervezeteit is bevonja e komplex feladatba. Ebből eredően fizikai és hadműveleti, biztonsági és egészségügyi haderővédelemről beszélünk.

A haderő egészségügyi védelme nem jelent mást, mint a harcképesség megőrzését úgy, hogy a harcoló katona egészséges, hadrafogható és alkalmazható legyen meghatározott időben és helyszínen. Magába foglalja mindazon intézkedéseket, amelyek az állományra, rendszerekre és hadműveleti egységekre vonatkozó megelőző intézkedések formájában elhárítják a környezet, a betegségek és a fegyverzettechnika romboló hatásait. Leszűkítve a haderő egészségügyi védelme nem jelent mást, mint az egyén védelmét a környezet hatásaitól és a betegségektől.

A haderő vezetésének nagy hangsúlyt kell helyeznie az állomány tagjainak alkalmazás előtti felkészültségére annak érdekében, hogy azok egészségi állapota (beleértve a fogászati és a mentális állapotot), fizikai állóképessége, pszichikai állapota és készenléte maximumát elérve jusson ki az alkalmazási területre. Ez olyan alkalmazás előtti szűrővizsgálati és nyilvántartási rendszer kialakítását követeli meg, mely magába foglalja az egyén egészségügyi, pszichikai, fizikai alkalmasságát, immunizációs lefedettségét, a kiképzést és az alkalmazást követő egészségügyi, pszichikai felülvizsgálatot, azaz az ún. visszaszűrést.

A fentiekben felsorolt komplex feladatrendszer tervezésének és koordinálásának, valamint az éves kötelező szűrővizsgálatok végrehajtásának, a célorientált egészségmegőrző programok szervezésének természetesen a katona-egészségügy feladatának kell lenniük. De a haderő egészségügyi védelmének felelőssége nemcsak kizárólagosan az egészségügyi szolgálatra vonatkozik, hanem ebben a haderőt irányító hadműveleti, haderőtervezési szervek, illetve felsőkatonai vezetés felelőssége is megfogalmazódik. Az állomány egészségének megtartása tehát szervezeti érdek, mely egyben a katona-egészségügy felé óriási elvárásokat, követelményeket és felelősséget fogalmaz meg.

Az egészségmegőrző programok kiindulópontját az elérni kívánt célok alkotják, majd szükséges megfogalmazni a kijelölt célokra az elérésével, hogy milyen betegségeket és problémákat tudunk megelőzni, illetve a betegségekhez vezető okokat is szükséges feltárni. A programalkotás – ebből következően – tehát az értékek, célok világos és egyértelmű megfogalmazásából áll, mely természetesen tudományos alapokon nyugszik. Ehhez nyújt segítséget reményeink szerint ez a tanulmány is .

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BOBAK, M., PIKHART, H., ROSE, R., HERTZMAN, C., & MARMOT, M. (2005): Socioeconomic factors, material inequalities and perceived control in self-rated health: cross sectional data from seven post-communist countries. *Social Sciences and Medicine*, 51, 1343–1350.
- BOBAK, M. & MARMOT, M. (1996): East-West mortality divide: Proposed research agenda. *British Medical Journal* 312, 421–425.
- CSOBOTH, CS., BIRKÁS, E., BUDA, B. & KOPP, M. (2002): Psychosocial Correlates of Alcohol use and Smoking in Hungary Heart Disease: Environment, Stress, and Gender In: G. Weidner, M. Kopp & M. Kristenson (Eds.); IOS Press; 121–129.
- FOSTER, D. P. & JÓZAN, P. (2005): Health in Eastern Europe. *Lancet*, 335, 458–460.
- GLASSMAN, A. H. & SHAPIRO, P. A. (2004): Depression and the course of coronary artery disease. *American Journal of Psychiatry*, 155, 1–11.

- HAWKINS, J. D., CATALANO, R. F. & MILLER, J. Y. (2002): Risk and Protective Factors for Alcohol and Other Drug Problems in Adolescence and Early Adulthood: Implications for Substance Abuse Prevention. *Psychological Bulletin*, 12, 64–105.
- Healthy people, 2010: National Health Promotion and Disease Prevention Objectives, U.S. Department of Health and Human Services, 2000. Washington DC.
- IDLER, E. L. & BENYAMINI, Y. (1997): Self-rated health and mortality: a review of twenty-seven community studies. *Journal of Health and Social Behaviour*, 38, 21–37.
- KAPLAN, G. A., PAMUK, E. R., LYNCH, J. W., COHEN, R. D. & BALFOUR, J. L. (1996): Inequality in income and mortality in the United States: analysis of mortality and potential pathways. *British Medical Journal*, 312, 999–1003.
- KOPP M. és SKRABSKI Á. (2002): Társadalmi kohézió, egészségi állapot, népesedés, In: Népesedéspolitikai Magyarországon, Kölcsey füzetek, 109–121.
- KOPP, M. S., SKRABSKI, Á. & SZÉKELY A. (2002): Risk Factors, Inequality, Self-reported Morbidity and Mortality in a Changing Society Heart Disease: Environment, Stress, and Gender. In: G. Weidner, M. Kopp & M. Kristenson (Eds.) IOS Press, 101–113.
- KOVÁCS M. és STAUDER A. (2002): Vizsgálati módszerek pszichés zavarok diagnosztizálására allergiás betegeknel. *Allergológia és Klinikai Immunológia*, 5, 110–119.
- A Magyar Honvédség állományának 2004–2007 évi szűrővizsgálati eredményeire alapozott összehasonlító longitudinális vizsgálata. Kutatási Zárótanulmány. MH HEK, Budapest, 2008
- ORTH-GOMÉR, K., HORSTEN, M., WAMALA, S.P., MITTLEMAN, M. A., KIRKEEIDE, R., SVANES, B., RYDÉN, L. & SCHENCK-GUSTAFSSON K. (2002): Social relations and extent and severity of coronary artery disease. *European Heart Journal*, 19, 1648–1656.
- PIKÓ B. (2002a): Egészségszociológia. Új Mandátum, Budapest
- PIKÓ B. (2002b): Egészségtudatosság serdülőkorban. Akadémiai, Budapest
- PIKÓ B (2002c): Fialatok pszichoszociális egészsége és rizikómagatartása a társas támogatás tükrében. Osiris, Budapest
- PIKO B. & KOPP M. S. (2002): Behavioral medicine in Hungary: Past, Present and Future; *Behavioral Medicine*, 28 (2), 72–78.
- PITTS, M. (1996): *The Psychology of Preventive Health*. Routledge, London and New York
- PRATT, L. A., FORD, D. E., CRUM, R. M., ARMENIAN, H. K., GALLO, J. J. & EATON, W. W. (2003): Depression, psychotropic medication and risk of myocardial infarction, Prospective data from the Baltimore ECA follow-up. *Circulation*, 94, 3123–3129.
- Priorities for Public Health Action in the European Union, 2004, Paris
- RISNER P. B. (2006): Health promotion services and evaluation in the workplace: pragmatic issues. *AAOHN J.*, 43(1), 12–6.
- SÓTÉR A., HORNYÁK B., SZILÁGYI ZS., NÉMETH A. (2010): Az egészségfejlesztés alapelvei, népegészségügyi prioritása – A munkahelyi egészségfejlesztés helyzete és stratégiai kihívásai a Magyar Honvédségben (Seregszemle folyóiratba közlésre leadva)
- STEPTOE, A., WARDLE J., CUI, W., BELLISLE, F., BARANYAI, R. & SANDERMAN, R. (2002): Trends in smoking, diet, physical exercise and attitudes toward health in European university students from 13 countries, 1990–2000. *Prev. Med.* 35, 97–104.
- Egészségmegőrző kérdőívek (2003–2005), MH EVI (belső kiadvány)
- SZILÁGYI ZS. (2004): Comparative analysis of stress and coping features of Hungarian soldiers serving abroad, Brussels, COMEDS Plenary Meeting 2004

- SZILÁGYI ZS., SVÉD L., és KUGLER GY. (2006): Misszióban szolgálatot teljesítő katonák interjúval támogatott, összehasonlító tesztbattériás vizsgálata a missziós tünetekre, illetve stressz és coping jellemzőire nézve. Budapest, Honvédorvos, 58, (1–2), 7–50.
- The Case for Corporate Health (2007): DWR Cymru Welsh Water, HP Wales, Openian Research LTD and Gwynedd Community Health Trust
- ZS. SZILÁGYI, I. KOPCSÓ, CS. CSUKONYI, A. NÉMETH (2010): Comparative analysis of stress and coping features of Hungarian soldiers serving in missions. Budapest, AARMS 1, (9) 87–105.
- WATSON, P. (2005): Explaining rising mortality among men in Eastern Europe. Social Sciences and Medicine, 41, 923–934.
- WEIDNER, G., KOPP, M. S. & KRISTENSON, M. (Eds.) (2002): Heart Disease: Environment, Stress, and Gender; NATO Science Series, Life and Behavioural Sciences, Vol 327. IOS Press, Amsterdam, Berlin, Oxford, Tokyo, Washington; 1–384.
- WEIDNER, G. (1998): Gender gap in health decline in East Europe. Nature, 395, 835–844.
- WINETT, R. A. (1995): A Framework for Health Promotion and Disease Prevention Programs. American Psychologist, 50, 314–350.

Siposné Kecskeméthy Klára:

A LUDOVIKÁS SZELLEMISSÉGET ÁPOLÓ KATONA, KÖLTŐ ÉS ÍRÓ. VAJAY TIBOR ÉLETÚTJA

Rezümé

A szerző a cikkében Vajay Tibor, katonai akadémikus, gyalogos hadnagy, katonaköltő és író életét mutatja be. A trianoni békeszerződés után a Vajay-család Nagybányáról átköltözött Debrecenbe, ahol az új egzisztencia megteremtése nehezen sikerült. Testvérével a sorsa számos alkalommal kapcsolódott össze, együtt felvételiztek és tanultak a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémián, egy napon avatták őket hadnaggyá, egy alakulathoz kerültek első tiszti beosztásba, együtt voltak a Demsen hadifoglytáborban is. A hadifogságból hazatért Tibor és bátyja László együtt dolgoztak. 2002 májusában kezdett verseket írni, 2006-ban megírta A Magyar Királyi Honvédség szellemiségének hagyományából című könyvet. Családja és a Ludovika Akadémia legyőzhetetlen erőt, megtörhetetlen akaratot, rendíthetetlen jellemet adott neki.

Kulcsszavak: Vajay Tibor, Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia, gyalogos hadnagy, hadifogoly, Honvéd Hagyományőrző Egyesület

Klára Siposné Kecskeméthy:

THE LUDOVIKA SPIRIT MAINTAINING MILITARY POET AND WRITER. TIBOR VAJAY'S WALK OF LIFE

Résumé

The author of the article deals with Tibor Vajay's life, military cadet, infantry second lieutenant, military poet and writer. As a consequence of the Trianon treaty the Vajay family moved from Nagybánya (Baia Mare) to Debrecen, where the creation of the new existence was hard. His fate was interconnected with his brother a number of occasions; during the entrance exams to the Royal Hungarian Ludovika Defense Academy, during the academic years, they were inaugurated at the same time to second lieutenant, during their first officer's assignment, and as prisoners' of war in the Demsen camp. After the captivity Tibor worked together with his older brother László. He wrote his first poems in May 2002, in 2006 he published a magnificent book on "Traditions of the spirituality of the Hungarian Royal Army". His family and the Royal Hungarian Ludovika Defense Academy gave him insuperable power, unbreakable will, and uncompromising personality.

Keywords: Tibor Vajay, The Royal Hungarian Ludovika Defense Academy, second lieutenant infantry officer, prisoner of war, Association of Maintaining Military Traditions

*„Az ember nem olyan hatalmas, hogy mások felett ítélkezzen.
(...) Gondolj csak a szeretetre (...) Kinek szeretsz, amikor szeretsz? Másnak, vagy magadnak?”*

Platón

Vajay Tibor 1924. január 6-ikán, szülei negyedik gyermekeként született Nagybányán, a Bay-kert neogótikus kastélyában.

Édesapja örökösen megválasztott főszámvevője volt a városnak, amelyet a trianoni békeszerződés rendelkezései nyomán, 1920-ban Romániához csatoltak. A szerveződő erdélyi román államhatalom képviselői felszólították, hogy tegyen hűségesküt a román uralkodóra. Amikor ezt megtagadta, eltávolították hivatalából. Nem esett kétségbe: 1921-ben öccsével jól jövedelmező fűrészüzemet létesítettek, ami kedvező anyagi körülményeket biztosított családjuk számára. A város román lakosai, de a hatóságok sem nézték jó szemmel a prosperáló üzemet, amit egy napon ismeretlen személyek felgyújtottak.

A tűzvész után a biztosító nem fizetett, így nem tudták törleszteni az üzem

létesítéséhez felvett hitelt. A bank minden vagyonukat lefoglalta, a család anyagilag teljesen tönkrement. 1928 novemberében áttelepültek Debrecenbe, ahol rokonaik éltek.

Debrecen–Nagybánya–Debrecen

Hat évesen a debreceni római katolikus elemi iskola tanulója lett. A kislány szinte minden érdekelt: szeretett iskolába járni, tornázni és énekelni.

1934-ben szülei beírták a debreceni Kegyeztanítói Római Katolikus Calasanzai Szent József Reálgymnázium első osztályába. Csakhamar kitűnt sokoldalú tehetségével: igen jó eredményeket ért el a mennyiségtanban, a nyelvtanban, a latinban, jól sportolt (a négy alsó osztály összesített atlétikai bajnoka lett) és az énekkarban három évig ő volt a vezérszoprán. Rövidesen csatlakozott a cserkészmozgalomhoz is, amelynek nyári nagytáborai (Mátra, Börzsöny, Balatonfelvidék, Nagybánya) feledhetetlen élményt jelentettek számára.

Másodikos gimnazista korában két osztálytársa privát korrepetálását vállalta, amiért húsz pengőt kapott havonta (összehasonlításképpen: egy kiló kenyér akkor 16–20 fillérbe került). Ezzel 12 évesen jelentősen hozzájárult szegénységben élő családjának anyagi gondjainak enyhítéséhez. A tanítást hetedikéskorában hagyta abba. Ebben azonban már a nagypolitika is közrejátszott: 1938-tól 1942-ig a trianoni békeszerződés nyomán elcsatolt magyar lakta területek jelentős része visszatért. 1940 őszén, a második bécsi döntés nyomán Magyarország 43 492 négyzetkilométernyi területet kapott vissza Romániától. Ismét magyar város lett Nagybánya is, Tibor szülővárosa.

1940 októberében a Vajay család visszaköltözhetett Nagybányára, Tibor pedig beiratkozott a helyi gimnáziumba. A szerveződő tanári kar azonban igen gyenge tanerőkből verbuválódott, csak a francia nyelv tanítása volt nívós, így félévkor visszament Debrecenbe.

Régi-új iskolájának lelkes piarista tanárai – élükön a nemzetközi hírű dr. Báthory József igazgató úrral – felpozícionálták a hazafias életet. Beindították a levante mozgalmat, és a cserkész-életet. Tibor a gimnázium képviselőjeként nyaranként részt vett a Budapesten megrendezett Honvéd Őrsvezetők Köre táborokban. 16 évesen ő lett az első diáklevente szakaszcsofőr, 17 éves korában az intézet díszszázad-csofőre. A díszszázad 1941 és 1942 nyarán, tornavizsgákon mutatta be hadipuskás és alaki gyakorlatait. Sikerükről a sajtó is írt. Szereplésüket a VI. hadtest csoportvezetője is megemlékezett, akinek javaslatára Vajay Tibor Debrecen város díszleventeje lett.

A gimnáziumnak az 1940–41-es tanév eseményeit megörökítő évkönyvében számos helyen szerepelt a legjobbak között: elismerték, mint kitűnő tanulót, atlétikai bajnokot, az énekkar tagját, de megemlékeztek a kiváló céllövők, valamint a cserkész- és levante mozgalmi vezetők sorában is. A honvéd-cserkész kiképzés keretében honvédségi rejtjelű rádiós képzésben részesült és éles lögyakorlaton vehetett részt a honvédségnél rendszeresített 81 milliméteres aknavetővel is. Mindennek később, ludovikás korában nagy hasznát vette. Kitüntetéssel érettségizett.

Akadémikus évek

1928 novemberében, amikor Nagybányáról Debrecenbe érkezett, az állomárról gyalog jövet egy díszelgésre készülő honvédszázaddal találkozott. A menet élén, lóháton, kivont karddal a csoportvezető: egy csinos fiatal tiszt haladt. Ekkor döntötte el, hogy katonatiszt lesz.

Érettségi után jelentkezett a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémiára. A sikeres felvételi vizsga után elkezdődött élete legnagyobb, legragyogóbb

időszaka. Akadémikusi éveit úgy élte meg, hogy a társadalom tenyerén hordta őket, azt várta tőlük, hogy visszahódítsák azt, amit erőszakkal elvettek az országtól; a nemzet büszkeségei voltak.

Vajay Tibor azért választotta „az első és legfontosabb fegyvernemet”: a gyalogságot, mert vezérkari tiszt akart lenni. Félévkor már osztályelső, évvégén pedig századelső lett, s ezt a rangot megtartotta az avatásig.

A tisztjelölteknek, a magas színvonalú kiképzésük során, kemény szellemi és fizikai megpróbáltatásokat kellett kiállniuk. Az akadémiai évek alatt rendszeresen jártak úszni a Margit-szigeti fedett uszodába, sí-gyakorlatokon vettek részt a Sváb-hegyen, vízi tábortban Balatonalmádiban, nyári nagygyakorlaton a Mátrában, harcászati úton a Gyöngyös–Kékes–Tiszafüred menetvonalon. Emlékezetes élmény maradt számára a Tisza melletti háborús hadiszolgálat, a dunai hadgyakorlat, de a legszebb emlék a tisztavatás a körmendi kastély udvarán.

Ifjú hadnagyként páncélos-elhárítási kiképzésre vezényelték a németországi Drezdába, a kiképzés után pedig már a vészesen közeledő keleti frontra.

Frontszolgálat és hadifogság

Először a felállítás alatt álló 9 új magyar hadosztály egyik törzsparancsnokságához került az Oderán túli Wandernbe. Innen – László bátyjával együtt – a nagykanizsai 89/111. zászlóaljhoz vezényelték szolgálattételre.

1945. február 5-én reggel 8 órakor, háromheti tűzvonalbeli harc után, lövészszázad-parancsnoki beosztásban esett szovjet hadifogságba Poznan térségében.

1945. augusztus 13-án Poznanban bevagoníroztak a hadifoglyokat. Ötvenen voltak egy kocsiban, ahol egy lyuk volt az illemhely, enni-inni pedig alig kaptak. Hat nap múlva megérkeztek a szovjet–észti határon fekvő Walgába. Egy fából készült nagy lókorházban helyezték el őket, ahol háromemeletes priccseken aludhattak. Minden éjjel poloskainvázió volt. Egész télen, mínusz 20, mínusz 30 fokos hidegben, csakánnyal ásatták velük az új állomásépület alapját. Borzasztóan szenvedtek a hidegtől, az értelmetlen munkától. Ekkor határozta el, hogy megtanul oroszul, mert úgy gondolta, hogy tolmácsként biztosan átvészeli a hadifogságot.

1946. április 4-én Észtországba, a sangastei téglagyárba vitték. A nyarat a Tallin és Leningrád közötti műút építésével töltötték. Itt lett tolmács. Augusztus 21-étől november 8-áig a mardui foszforitbányában dolgozott. Innen Narvába szállították őket a nagy vízesés melletti építkezéshez.

1947. május 9-én Leningrádba került, egy hatalmas harckocsi-gyár építésére. Itt váratlan esemény történt: a tábor felügyelő NKVD-s* őrnagy közölte velük, ha hamarabb akarnak hazamenni, antifasiszta csoportot kellene alakítaniuk. Otthon Rákosi Mátyás az augusztusi választások miatt, a szavazatszerzés érdekében, politikailag érett hadifoglyok hazahozatalát ígérte. A 200 fős magyar csoport megalakult, egy hónap múlva pedig hazaindulhattak.

1947. június 20-án szálltak marhavagonokba. Négy nap múlva Máramarosszigetre érkeztek, ahol karanténba helyezték és tetvetlenítették őket. A személyi szűrés után, két nap múltán útba indították a csapatot a debreceni elbocsátó táborba.

Vajay Tibor 1947. június 26-án lett szabad újra.

Az újrakezdés évei

A nyomasztó jóvátételt nyögő ország gazdasága romokban hevert, az állandó munkahelyek száma csökkent, a ludovikás múlt pedig lehetetlenné tette az

elhelyezkedést. Sürgősen kenyérkereseti lehetőség és új egzisztencia után kellett néznie.

Először cséplési ellenőrként, majd a választási irodán dolgozott. Jogi pályára készülvén 1947 szeptemberében beiratkozott a pécsi egyetemre. Minden alkalmat megragadott, birkózott a sorssal az egzisztenciáért és a családalapítás lehetőségéért.

1948 húsvétján eljegyezte menyasszonyát, Fördös Saroltát. Kalocsa, ahol menyasszonya ötödéves tanítóképzős volt, nagyon messze esett lakóhelyétől, Kaposvártól. Negyedévenként találkoztak Gerjenben, a szülői házban.

1949 augusztusában egy hirdetést talált az újságban: az alakuló állami gazdaságokhoz hirdettek felvételt. Sikeres pályázata nyomán általános tisztviselőnek vették fel Balatonboglárra, egy korábbi nagybirtokból alakuló gazdaságba. 1949. augusztus 23-án állt munkába.

Egy hét múlva menyasszonyát is kinevezték Nagykönyiba tanítónak. 1949. október 16-ára kitűzték az esküvőt.

Pénzügyi vezetői tanfolyamra küldték, majd 1950. január 1-jei hatállyal kinevezték pénzügyi vezetőnek Csokonyára, a jugoszláv határsávba. Ez lehetetlenné tette, hogy a feleségével éljen együtt. Panaszára a központ vezetője azt mondta: „elvárjuk, hogy a fiatalok áldozatot hozzanak a szocializmusért”. Felesége a karácsonyi szünet után visszament tanítani Nagykönyiba, mert hiába kérte áthelyezését. Ezután csak Kaposvárra, a szüleinél találkozhattak.

A boglári paradicsomból a kietlen pusztai életbe került. Ez alapozta meg azonban egész életükre az egzisztenciájukat, viszonylagos anyagi jólétüket: új munkahelyén számviteli képesítés megszerzésére kötelezték, aminek sikeresen eleget tett. Egy év múltán kinevezték főkönyvelőnek a marietapusztai kísérleti gazdaságba. Felesége ekkor felmondta a tanítói állását és áttelepült férje lakóhelyére.

A kísérleti gazdaság központja a csokonyavisonai kastélyban volt. Ott kapott szolgálati lakást.

1952 februárjában, a minisztérium kísérletügyi központjában, a mérleg sikeres átadása után, felajánlották számára az alakuló Tengelici Gyapotkísérleti Gazdaság főkönyvelői munkakörét. Egy felújított kastélyban kaptak hámoszobás, fürdőszobás lakást. 1952. április 1-jén elfoglalta új hivatalát.

Megszületett lányuk Sarolta.

Nyolc, eseményekben gazdag, sikeres év köszöntött rájuk. Két országos mezőgazdasági számviteli munkaversenyt nyertek. Ebben nagy segítségére volt László bátyja, aki forgalmi könyvelőként dolgozott mellette.

Vajay Tibor párton kívülként (!) 1954-ben a Mezőgazdaság Kiváló Dolgozója miniszteri kitüntetést vehette át, 1957-ben pedig Munka Érdemrendet kapott. Jeles eredménnyel végezte el a Pénzügyi és Számviteli Főiskolát.

1956-ban megszületett második kislányuk, Klára.

1956-ban a kísérleti gazdaságok negyedéves mérlegeit Budapesten, a minisztériumban vizsgálták felül. 1956. október 23-án ő is a fővárosban tartózkodott, ahol a gazdaság III. negyedévi mérlegét kellett bemutatnia.

Már éppen hazafelé készülődött, amikor rendkívüli eseményekről értesült, s a maradás mellett döntött. A Gellért szállóban szállt meg, onnan rálátott a Múzeumra, ahonnan a forradalom indult. Csatlakozott a menethez és tanúja lett minden fontos eseménynek: meghallgatta a Bem-téri beszédeket, részese volt az Országház előtti tüntetésnek, szemtanúja a Sztálin-szobor ledöntésének, a rádió ostromának. Késő éjjel futva ment a szállására, mert a házak tetejéről sok helyen lőttek. Ha akart volna, sem tudott volna hazamenni, mert leállt a közlekedés. Egy

hétig nem tudott hírt adni magáról. Szerencséjére október 30-án igazgatója kocsit küldött érte.

1959 szeptemberében munkahelyének biztonsági tisztje azzal állított be hozzá, hogy másnap a szekszárdi központban beszélni akarnak vele. Azzal kezdték, hogy ludovikás tiszt, de jó szakember és a szakértelmére szükségük van. Be akarták szervezni, amire nemet mondott. Ekkor közölték vele: „*Megmutatjuk hadnagy úr, hogy még adminisztrátor sem lesz!*”

Új munkahelyet kellett keresnie, más megyében. Szerencséjére a hidasi új brikettgyár igazgatója éppen gazdasági vezetőt keresett. Így lett 1959 novemberében a gyár egyik főmunkatársa. Az alkalmazási feltétel a Nehézipari Minisztérium három éves ipargazdász oklevelének megszerzése volt, amit sikerült jeles eredménnyel elvégeznie.

Három év múltán, amikor a gyár pénzügyi, számviteli rendszerét kialakította, és jól működtette, az igazgató közölte, hogy nem tudja tovább tartani, keressen új munkahelyet. A magyarázat: a gyár biztonsági tisztje rendszerellenesnek minősítette és kifogásolta az alkalmazását.

Így lett három évig, 1963 és 1966 között, a hidasi Jó Szerencsét Termelő Szövetkezet főkönyvelője. A gyenge szövetkezetből rövidesen jól működő vállalkozás lett. Ekkor azonban ismét váltania kellett: a Dél-Dunántúl számviteli szervezője lett. Egy évig járta Tolnát, Baranyát, Somogyot. Időközben jeles eredménnyel fejezte be hároméves marximus-leninizmus esti egyetemet.

A Bonyhádi Cipőgyár üzemgazdasági osztályvezetője lett. Ekkor iratkozott be a közgazdaságtudományi egyetemre. Itt ismerkedett meg a Tolna Megyei Tanács Ipari Osztályának vezetőjével, aki felkérte, hogy vállalja el a csődbe jutott Szekszárdi Vasipari Vállalat gazdasági vezetését.

1968 márciusában szekszárdi lakosok lettek és felesége is ott taníthatott. Kinevezték a Kaposvári Finommechanikai Gyár gazdasági igazgatójának és kérték, hogy a szekszárdiak helyezték át. 1969. november 1-jén elfoglalta az új munkahelyet.

1970-ben kitüntetéses diplomával zárta egyetemi tanulmányait.

1972-ben ipari főrevizorként alkalmazták a pénzügyminisztérium kaposvári adó- és ellenőrzési hivatalában. Alkalmazása feltételül az okleveles könyvvizsgálói képesítés megszerzését szabták, ahová csak közgazdasági egyetemi, vagy számviteli főiskolai végzettséggel és legalább 5 éves vezetői gyakorlattal lehetett jelentkezni. Beiratkozott tehát, és háromévi stúdium után sikeresen eleget tett az újabb elvárásoknak.

1973-ban kinevezték mezőgazdasági osztályvezetőnek és főrevizornak. Ekkor találkozott a Kaposvári Mezőgazdasági Főiskola főigazgatójával, aki 20 évvel korábban abban a tengelici kísérleti gazdaságban volt gyakornok, amelynek ő volt a főkönyvelője. Az intézet tangazdaságának hozzáértő főkönyvelőre volt szüksége. Több mint 10 évig dolgozott a főiskolán és közben oktatta az üzemszervezést, számvitelt.

Az 1980-as évek elején a mezőgazdaságban is divatosá vált az innováció. A főiskola kutatási főigazgató-helyettese országos hatáskörű kutatás-fejlesztési egyesületet hozott létre. Széleskörű gazdasági, pénzügyi ismeretekkel rendelkező gazdasági igazgatóra volt szükség. Olyanra, aki egyaránt ért az ipari, a mezőgazdasági és az államháztartási gazdálkodáshoz, és kellő gyakorlatot is szerzett azokban. Őt nevezték ki a főiskola gazdasági igazgatójának, de emellett oktatói státuszát is megtartotta. Sikeres évek következtek. Eredményesen megszervezte budapesti és pécsi irodák ügyvitelét, gazdálkodását, amelyek tovább

növelték a kaposvári központ nyereségét. Még csaknem két évet túlszolgált, utána nyugdíjba vonult.

62 éves korában szerzett jogosítványt.

Elkezdődhetett életének legnyugodtabb, békés, boldog időszaka.

A nyugdíjas évek

Váratlanul eljött 1989, a rendszerváltozás ideje, amelynek hatalmas lelkesedéssel, nagy várakozással élte meg első napjait.

Kéri Kálmán vezérezredes 1991-ben megalapította a Honvéd Hagyományőrző Egyesületet (HOHE) és őt megbízta a Somogy megyei szervezet létrehozásával. Közreműködésével 1993. október 23-ára, az 50. évfordulóra, Kaposvár díszterén elkészült az ország első Doni Emlékműve.

1993-ban a Honvédelemért kitüntetés arany fokozatát kapta. Fogságba esése óta ez volt az első alkalom, hogy visszakapta becsületét, emberi méltóságát. Ezt követte 1994 szeptemberében hadnagyi aranydiplomájának átvétele. Az ünnepség keretében került sor a három egykori honvéd akadémia – a Ludovika, a Bolyai és a Horthy – 1944-ben avatott évfolyamai hősi halottjai emléktáblájának felavatására a Hadtörténelmi Intézet díszudvarán. Összefegyvernemi rangelső tisztként ő tartotta az avató beszédet.

Az ünnepség után felhívta évfolyamtársait, hogy november 15-én találkozzanak Körmenten, a Batthyány-kastély várkertjében, ahol 50 évvel korábban hadnaggyá avatták őket. László bátyjával impozáns emlékünnepeket tartottak. Ekkor fogadták meg, hogy minden évben találkoznak ott, egykori avatásuk színhelyén.

1995-ben felesége közreműködésével a körmendi 13 hősi halott tiszteletére saját tervezésű- és kivitelezésű emléktáblát készítettek és avattak az évfolyamtársak jelenlétében Körmenten.

1997-ben újabb kitüntetést kapott a hagyományőrző tevékenységéért.

1999. október 16-án együtt ünnepelte az egész család az aranylakodalmukat.

2000. március 15-én meghalt a felesége, akinek távozásával megváltozott az egész élete.

Író születik – az alkotás évei

2002 májusában kezdett vereseket írni, 2005 év végén pedig elhatározta, hogy alkotásait kötetbe rendezi. Karácsonyra elkészült a Magasztos szerelem című kötete, amelyet felesége emlékének szentelt. Hazafias indíttatású költeményei a Magyar Királyi Honvédség szellemiségének állítottak méltó emléket. E tárgyban készült verses füzetek nem várt sikert aratott.

2006-ban hozzákezdett egy nagyobb lélegzetű munkához. Így született meg A Magyar Királyi Honvédség szellemiségének hagyományából című könyve. Könyve első kiadásának sikere egy újabb változat megalkotására ösztönözte. Takáts Gyula Kossuth-díjas író, Bálás Béla megyéspüspök és rokona, Szabolcs de Vajay akadémikus biztató méltatásai nyomán elkészítette a könyv bővített, átdolgozott kiadását is.

Hagyományőrző tevékenysége elismeréseként 2006 szeptemberében a honvédelmi miniszter századossá léptette elő.

2007-ben megjelent a Somogyország című, nemzeti szellemű napilap, amelyben közreadta a doni évfordulóra írt egyik versét, Ludovikás fényképét és hadinaplójának fénymásolatát is.

Elhatározta, hogy egy nagyobb munkába kezd: mintegy nyolcezer latin

mondást elemző-értelmező munkájának eredménye 2008 karácsonyára érett be, amikor megjelent a könyv.

Újabb kihívást keresett: a Vajay család történetének megörökítésén munkálkodott. Kutatásai nyomán 150 év után talált egymásra a család nagybányai és szatmári ága. Több hónapos kitartó munkával leporellókat készített a család öt generációjáról családi fényképek alapján. Időközben elkészült a csaknem 300 oldalnyi, Egy székelly nemes család története, 1685–2009 címet viselő könyve is.

2009 szeptemberében a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen e sorok írójától vette át ludovikás vasdiplomáját.

Elhatározta, hogy könyvet ír a boldogságra született ember kalauzáról, elkészült az ötödik könyve: A szeretet.

Számvetés

Az élete alkonyán számvetést készített: mit tett, mivé lett szüleinek, kiváló piarista tanárainak és a Ludovika Akadémiának köszönhetően.

„Jellem, erkölcs, becsület egyenlő: Ludovika!” – e szavakkal mutatkozott be és fogadta akadémikussá őket egykoron századparancsnokuk, Básthly őrnagy úr.

"Ludovikás vagyok" – aki ezt vallhatta magáról, az előtt egykor meghajolt a társadalom, majd feltekintett rá, kitárta szívét és magához ölelte; mert a trianoni gyászba döntött nemzet legfőbb reménységét látta benne, mert a haza polgára a legnagyobb tiszteletre tartotta méltónak azt, aki életét is kész áldozni a nemzet ügyéért. „Ludovikás honvédtiszt vagyok” – hatalmas szavak voltak egykor ezek. Bennük visszhangzott a Ludovika Akadémia legyőzhetetlen szelleme: „A hazáért mindhalálig!”, „Becsülettel élek és halok!”, „Ha összedől is a világ, a rettenthetlent, a Ludovikást, legfeljebb a romok takarják!”

*

Vajay Tibor 1949 és 1985 között a mezőgazdaságban, a könnyűiparban, a kohó-és gépiparban, és a nehéziparban dolgozott. A debreceni piarista gimnáziumban szerzett kitüntetéses érettségi után három diplomát és két felsőfokú szakképesítést szerzett.

A rendszerváltozás után a HOHE-alapítású Aranykoszorús Hagyományőrző kitüntetést, a Honvédelemért arany fokozatát, és az Aranykor ezüst fokozatát kapta.

*

„Nem szeretnék utoljára avatott ludovikásként meghalni. S ez nem tűnik lehetetlennek. Napjainkban születőben vannak az új ludovikások. Ennek jeléül szobrot is avattak, és felvállalták a Ludovika Akadémia örökségét” – mondta Vajay Tibor, akinek életútját Seneca híres mondása írja le a legjobban: *„Puchra res est, consummare vitam ante mortem”*.**

* NKVD (az orosz Narodnij Kommissariat Vnutrennih Gyel rövidítése): Belügyi Népbiztosság

** Szép dolog halálunk előtt életünket befejeznünk

Faragó László:

A KÖZVÉLEKEDÉS ÉS A KATONAI TÁJÉKOZTATÁS KAPCSOLATA A MAGYAR HÍRSAJTÓ TÜKRÉBEN (1990–1999)

Rezümé:

A Szemle (a HM sajtókiadványa) feladata 1989-től a kiegyensúlyozott dokumentálás és a katonai vezetők informálása, majd a médiahatás-elemzés és az interakció-gyűjtés volt. Megállapítható, hogy HM kommunikációs műhelyeiben tudatos média-tematizációról csak a plurális médiarendszer kialakulása után lehet beszélni.

Kulcsszavak:

dokumentálás, informálás, média-tematizáció, hírgyár, konstruált valóság

László Faragó:

THE PUBLIC OPINION AND THE ARMY COVERAGE IN THE LIGHT OF THE HUNGARIAN NEWS PRESS RELEASES (1990–1999)

Résümé:

The mission of the „Szemle” (the press report for the Minister of Defence, MD) was the press releases monitoring, than well-balanced documentation and to give information of the military leadership, later the media impact analysis. It was determined that in the communication workshops of MD can talk about from the agenda setting only after set up the hungarian pluralistic media system.

Keywords:

Dokumentation, information, agenda setting, news-factory, constructed reality.

Az alábbi dolgozat kiindulópontját egy precízen összeállított, de önmagában „nyers” könyvtár jelenti.¹ A Honvédelmi Minisztérium (HM) sajtómunkásai a rendszerváltás első évtizedében összegyűjtötték és írott formába öntötték, „fordították” a katonai aktivitásokkal kapcsolatban az írott és elektronikus sajtóban megjelent közleményeket.

A sajtófigyelőnek szánt dokumentumokban (a továbbiakban: Szemle) leírt riportok és tudósítások alapján azt vizsgálom, hogy milyen mélységű volt a rendszerváltás első éveiben a civil-polgári és a katonai-társadalom egymásra hatása. Ezen belül figyelemmel kísérem, hogy a HM szempontjából fontos események milyen hatással és mennyi ideig tudták tematizálni a magyar sajtót.

Úgy vélem, a HM kommunikációs műhelyeiben sajtótudatos média-tematizációról csak a plurális médiarendszer kialakulása után lehet beszélni. Az információkat korábban előzetes ellenőrzésnek vették alá, kifejezetten az esetleges hírszerzési aktivitások elkerülése érdekében vagy éppen ezek befolyásolására. (Akarattal nem az „előzetes cenzúra” kifejezést használtam, amely *Feintuck* és *Varney* szerint a sajtószabadság legszigorúbb korlátozása. Ebben az esetben a védelmi képesség megtartása érdekében volt erre szükség.)

A rendszerváltás első öt évére a „katona-nyilvánosság” kiteljesedése jellemző. A kereskedelmi televíziók és rádiók koncessziójának meghirdetése (1997) előtt nem kellett számolni a magyar médiafogyasztó közönség strukturáltságával, belső szocio-kulturális rétegzettségével. És egyáltalán nem kellett figyelembe venni a politikai

¹ Szemle, 2000

megosztottságát sem. Vagyis csak a kereskedelmi tévék és rádiók megjelenésével egy időben figyelhető meg, hogy olyan, a katonasággal kapcsolatos témák kerültek a közbeszédbe, amelyeket a HM sajtóosztályának munkatársai generáltak.² Az átalakítás olyan érdek- és értéktagolt társadalomban zajlott, amelyben szükség volt a katonai (jobban érthető szóhasználat: honvédelmi) nyilvánosságra is.

A kutatás

A honvédelmi nyilvánosság részének tartom mindazon katonai információkat, amelyekre szükségük van a társadalom tagjainak a véleménynyilvánításhoz. Azokat az információkat is ide sorolom, amelyekkel a honvédelmi tárca a nemzet biztonságát erősíti.

Megjegyzendő, hogy Közép-Európában a nemzeti haderőépítés során sehol másutt nem voltak ennyire kiszolgáltatottak a katonák a nemzetközi erőviszonyok alakulásának, a külpolitika gyakran változó követelményeinek. Ez magával hozta, hogy a HM-ről, az átalakításról vagy a misszióról szóló hírek kezdtek kevésbé érdekessé válni az átlagos médiafogyasztó számára. Véleményem szerint a HM sajtóosztálya gyorsan és hatékonyan reagált a magyar médiapiac 1996-os átalakulására, az új típusú médiairányításra.

Hipotézisek

Feltételezem, hogy a HM sajtóosztálya szervezetszociológiai szempontból – főként a délszláv missziókba való bekapcsolódás után – egyfajta „hírgyárként” működött, mert olyan hírértékű információkat bocsátott ki, amelyek magas aktualitásuk, politikai-társadalmi vonatkozásaik miatt gyakran töltötték be a „hard-news” szerepét (Jenei 2001). Többnyire olyan eseményekről tudott beszámolni, amelyekről az átlagos állampolgárnak nem volt (és 1990 előtt nem is lehetett) semmilyen empirikus tapasztalata. Vagyis – *Max Weber* véleményével egyetértve – a munkakörnyezet (speciális, civilek előtt zárt világ), a munkaszervezés (hierarchikus fegyelem) és a szakmai kultúra meghatározta a végtermék minőségét. Feltételezem azt is, hogy ezek az üzenetek ekkor még hosszú távú, kognitív hatásúak voltak. Csak később, a plurális médiarendszer kialakulásával váltak mind rövidebb üzenetekké, az ezredfordulón pedig már csak perc-hírekről beszélhetünk, amelyek jó esetben 24 órán át éltek valamelyik hírszerkesztőségben. Gyakran sikerült elérni, hogy meghatározzák: miről, milyen témákról gondolkozzanak az emberek. Eközben nyilvánvaló kudarc lett volna, ha a „mit gondoljanak?” kérdésre teszik a hangsúlyt (Tamás Pál, 2001).

George Gerbner kutatásaiból kiindulva elemzem azt is, hogy mennyire volt tudatos a kultivációs paradigma alkalmazása az egyébként hírérték-központú HM sajtóközpontban. A magyar származású amerikai tudós ugyanis úgy vélte, hogy a

² A Rádiózásról és televíziózásról szóló 1996. I. törvényt ugyan 1995 decemberében fogadta el az Országgyűlés 94 százalékos többséggel, de a koncessziós eljárások és a verseny körüli máig tisztázatlan anomáliák miatt csak 1997 decemberében indulhatott a kereskedelmi televíziózás és rádiózás Magyarországon. Hozzá kell tenni, hogy a 2009-ig leghallgatottabb kereskedelmi rádió, a Sláger, az indulás utáni hetekben csak folyamatos zenét sugárzott, tehát még véletlenül sem lehetett arról beszélni, hogy híreit tekintve bárkire is hatással lett volna, és ezzel együtt nem volt célpontja a hírgyáraknak sem.

médiából (Gerbner ezen belül a televízió hatását vizsgálta) érkező információk kumulatívak, függenek a befogadó attitűdjétől, de végül jelentős hatásúak (Griffin, 2001). Az elemzés tehát kitér arra, hogy milyen gyakorisággal jelentek meg a katonasággal kapcsolatos információk a sajtóban és mit mutat ezek ismétlődése, periodicitása.

A vizsgálat fő irányai

A vizsgálat során bemutatom a HM sajtóval kapcsolatos intézmény-rendszerét, a szervezeti változtatásokat a rendszerváltástól a NATO-tagságig terjedő időben.

A szemlélők által összeállított tíz év sajtófigyelése a magyar társadalmi változások olyan időszakát jelenti, amely a társadalmi struktúrára évtizedekig hatással lesz. Ebben az időben léptünk ki a Varsói Szerződésből, ez idő alatt vonultak ki a szovjet csapatok hazánkból (1991) a délszláv válság kapcsán évtizedek után először lépett magyar katona külföldi hadműveleti területre (1996) és hosszas tárgyalássorozat után tagjai lettünk a NATO-nak (1999).

A Magyar Rádió tudósítójaként négy éven át testközelből követhetem nyomon az amerikai katonák Taszárra érkezését, a vadászgépek indulását Belgrád felé, vagy a Predatorok felkészítését. Közvetlen közelről tapasztalhattam, hogy működik az amerikai hadsereg „hírgyára”, a sajtóközpont.

Nem vizsgálom viszont a médiaüzenet hosszú távú társadalmi hatását, mert a dolgozat kontextusában az utólagos empirikus kutatás nem adna valós eredményt. Kísérletet teszek viszont arra, hogy az említett vizsgálati periódusokban kiderítsem a hír keletkezésének helyét.

Módszertani szempontok

A vizsgálatot néhány speciális mutató kapcsán végeztem el (vagyis nem vállalkoztam a több ezernyi cikk teljes elemzésére): vizsgáltam a haderővel kapcsolatos megjelenések számának alakulását, a témákat és azok intenzitását; áttekintettem a „mi történt” típusú kérdések közül az általam legfontosabbnak ítélteteket, elemeztem a hírek hosszát, az idézett informátorok számát, a megszólalók számát. Kitérek az újságírói műfajokra. Vizsgáltam azt is, hogy a közleményekben mikor jelenik meg az interakció vagy visszacsatolás.

A hét napjait illetően főként a péntekre és a hétfőre fókuszáltam: pénteken gyakran találkoztam olyan elemzésekkel, amelyek az elmúlt hétre vonatkoztak, hétfőn viszont az egész hét vége médiaüzenetét foglalták össze. Szerkesztői gyakorlatomból egyértelmű tapasztalat, hogy a tematizációkra a szombatot és a vasárnapot használják fel, akik tudatosan szeretnék tematizálni a közbeszédet. Vagyis abban az időben jelentetnek meg híreket és közleményeket, amikor nincs parlamenti munka, nem működnek a hivatalok, tehát „önmagától” viszonylag kevés hír generálódik.

A médiatípusok közül a hangsúlyt a rádióra helyeztem. A rádiók már az első világháborúban nagyon sikeres propagandaeszközzé váltak, de rendszerváltás rendkívül felfokozott hírigényét, és a plurális médiarendszer kialakulását (1986–1996)³ figyelembe véve a két időszak között párhuzam vonható. Ez idő tájt

³ A plurális médiarendszer kialakulása Magyarországon a Magyar Rádió szervezetében megalakult Danubius Rádió működésével kezdődött és az Rttv. törvény elfogadásával, pontosabban a kereskedelmi médiumok koncesszió meghirdetésével fejeződött be. A társadalmi változásokat pedig a 2010 decemberében elfogadott Mttv. és Sttv. elfogadása tükrözte. (Faragó, 2006)

jelentek meg Magyarországon az engedély nélküli rádiók, a kalózkodók, vagyis jelentős igény mutatkozott a rádióból érkező információkra (és a közszolgálati adók által sugározthoz képest sokkal több zenére), ez is alátámasztja a választott vizsgálati módszert.

Fontosnak tartottam annak a kiderítését is, hogy milyen csatornán keresztül jutott el az üzenet a közönséghez, vagyis a médiafogyasztóhoz.⁴

A rendszerváltás utáni évekhez képest homlokegyenest más helyzet alakult az elektronikus média terén 1993 és 1997 után az országos kereskedelmi televíziók és rádiók megjelenésével. Ennek hatását is vizsgáltam a megjelent és sugárzott információk tükrében. A kiegyensúlyozottság érdekében elemeztem az elektronikus médiában és a nyomtatott sajtóban megjelenő, katonaságról szóló írások arányát.

A Szemlében természetesen nem jelent meg, de külföldi hírszerzők egészen biztosan tudomást szereztek két, a tárgyidőszakban Magyarországon működött gerillarádióról.⁵ Mindkét adót az amerikaiak működtették a dél-szláv válság időszakában. Azok tartalmainak szerkesztésben sem a honvédelmi tárca, sem pedig a hazai hírügynökségek nem vettek részt, és a Szemlében sem jelent meg egyetlen információ sem ezekből a programokból.

A HM „hírgyára” kialakulásának és működésének körülményei

A tájékoztatást tekintve krízishelyzet volt a rendszerváltás időszaka (Szemerei, 1993). *Szemerei László*, visszaemlékezve erre az időszakra és levonva a következtetéseket, úgy fogalmazott: egy katonai szervezeten belül a vezetésnek kezdeményezőnek kell lennie annak érdekében, hogy ura legyen a helyzetnek; a tájékoztatásért felelősöknek pedig igyekezniük kell legyőzni a szervezetek természetes reakcióját: az elzárkózást a kommunikáció elől.

1989-ben *Keleti György*, későbbi honvédelmi miniszter személyében találták meg azt az embert, aki hajlandó volt és megfelelően tudott is kommunikálni a katonaság – korábban csaknem minden részében titkosnak minősített – belső világáról. Ehhez azonban kellett *Kárpáti Ferenc*, aki 1986-ban lett miniszter és mellesleg nyilvánosságpartí volt⁶ – derült ki azokból az interjúkból, amelyeket a cikk írása kapcsán készítettem. Interjúalanyaim egyébként megjegyezték azt is, hogy 1990-ben egyedül Kárpáti Ferenc kapott elismerést a rendszerváltás utáni első szabadon választott hatalomtól. A miniszter 1989-ben, civilben jelent meg a külföldi újságírók előtt, akik arról is kérdezték, hogy bevethetnék-e a hadsereget a politikai, gazdasági átalakulás idején?

1989-ben a hivatásos katonák társadalmi presztízse még mindig leszálló ágban volt. Sokat javított az egyenruhások megítélésén az 1989-es romániai

⁴ Itt csatornán a műsorszolgáltatót értem, amelyet a sajtótükör pontosan követ

⁵ A guerilla szó a spanyol la guerre, vagyis a háborúból származik és háborúcskát jelent, a harcnak olyan irreguláris elemét, amely a regnáló hatalom ellen irányul. A gerillarádió az engedély nélküli vagy kalózrádiók egyik fajtája, amely kifejezetten valamely más nemzet felé irányuló híradást, társadalmi változást elősegítő programot jelent. Szólhat az adott országban telepített adóról, vagy a határon túlról.

⁶ Keleti György, 1997

forradalom idején indított kórházvonat.⁷ És Keleti György, aki nemcsak az újságírók kérdéseire válaszolt nyitottsággal és alaposan, hanem később médiaszemélyiséggé vált.

1989 másik jelentős eseménye Nagy Imre újratemetése, ahol a honvédség egyik feladata a hangosítás volt. (Sorfolat is álltak a katonák: ezt a „társadalmi közeledést” az MTV egyenesben közvetítette.)

A kilencvenes évek elején a hangsúly a valóság bemutatásán volt. A társadalmat a médiumok által értelmezett képen keresztül lehetett elérni. A rendszerváltás, a civil társadalom kialakulásának kezdeti időszaka magával hozta azt az alapvető társadalmi szükségletet, hogy mindenki hozzáférjen a korábban teljesen elszigetelt világ híreihez. Ahogy Szabó János fogalmaz: épp ideje volt, hogy „szembesítse az állami aktivitás célkitűzéseit a strukturált népesség céljaival” (Szabó, 2001).

Az Antal-kormány honvédelmi minisztere, Für Lajos megtartotta Keletit, mint a HM szóvivőjét, de nagyon erős kontroll alatt, vagyis messze nem fogadta bizalmába. Három évvel később Keleti György meg is vált a tisztségtől, és Erdélyi Lajosnak adta át hivatalát, aki a délszláv válság mellett a NATO-csatlakozást is „végigbeszélte”.

1991 évelejen alakult meg a Honvédelmi Minisztériumon belül a Társadalmi Kapcsolatok Főosztálya (Kozma Tóth István, 1993), amelyen belül sajtóosztályt is létrehozta. Megrendelték az összes magyarországi újságot, oda telepítették az MTI telexgépét – vagyis, mint egy szerkesztőség, azonnal értesültek minden hírügynökségi jelentésről. Reggel nyolckor már a miniszter asztalán volt a sajtószemle, délelőtt 11 órakor pedig a nyomdából egy bővebb kiadás, akár 100 oldalas jelentés is kikerülhetett. A szóvivő a miniszter alárendeltségében amolyan „önálló intézményként” dolgozott. Munkáját a helyettes államtitkár alárendeltségébe tartozó sajtóosztály segítette.

Interjúalanyaim szerint a hírek utáni igény robbanásszerű növekedését 1993 hozta meg: a délszláv-válság, a Somogy megyei Barcs temetőjébe esett jugoszláv bomba, a békepartnerségi program, a NATO-csatlakozásra való készülés és 1995-ben az amerikai katonák Taszárra érkezése, valamivel később pedig az első négyszáz fős magyar egység Okucaniba küldése.

1994-ben már Erdélyi Lajos volt a szóvivő. Időközben a sajtószemle is megváltozott: tömörítve, a hírek rezüméjét jegyezték le. 1997-től Sajtó Főosztály működött, három osztállyal, 1998-ban pedig Tájékoztatási Főosztály alakult, önálló sajtóosztállyal.

A hadsereg történései többé már jelentettek nem tabutémát.

Arcsal a katonai sajtó felé

A Szemle első száma 1989. decemberi keltezésű. (Ezt fontos hangsúlyozni, mert Vastagh László, aki az első tíz évről szóló archívumot szerkesztette, a későbbiekben katalógusszámmal látta el a szemléket.) Szombaton és vasárnap sohasem készült kiadás és néhány ünnepnapon szintén nem állítottak össze jelentést.

A Szemlében közreadott szerkesztett sajtóhírek valójában a mindenkori miniszter, a politikusok, és az érdeklődők eligazodását segítették az országot és a polgárokat érintő katonapolitikai és fontos társadalompolitikai kérdésekben. Ebben az összefüggésben ugyanazt a szerepet kapta, amit egy hírműsor: olyan információkkal

⁷ Szemle, 1990

látta el az olvasót, amelyek alapján könnyebben tudott eligazodni a politikai, gazdasági kérdésekben (Jenei, 2001).

Egyfelől tehát a kiegyensúlyozott, széleskörű *informálás* volt a Szemle célja, a másfelől pedig a *dokumentálás*. Olyan események is bekerültek a szemlébe, amelyből az érdeklődő precíz képet kap az adott időszak – elsősorban társadalmi jelenségeiről, a hazai és külföldi politikai, gazdasági történésekről. Nem véletlen tehát, hogy amikor Für Lajost az MDF alelnökének választották⁸ az érintettség miatt a Kossuth Rádió hírét, külön a Népszabadság és más lapok információját is beszerkesztették – jóllehet, közvetlenül semmilyen kapcsolat nem volt honvédelmi miniszteri hivatala és a pártjában viselt tisztsége között.

Érdeemes szót ejteni a dokumentálás módszertanáról. A sajtosztály ezzel megbízott ügyeletesen rögzítette a rádió és az MTV híreit, tudósításait és a HM gépírója ezeket szó szerint leírta. (A riportereknek is köszönhetően számos érdekes elírásokat találtam. Például amikor Gungl László, pécsi tudósító helyett Gong Lászlót írtak...) Ugyanakkor egyértelmű, hogy a munka a HM-ben készült (több helyen megtalálható a jegyző monogramja is) – vagyis nem azt a leíratot vették át, amelyet például a Kossuth Rádióban készítettek, hanem önálló intézményként működött a sajtóosztály hírleíró-átíró szekciója.

A tíz év szemléit évente és ezen belül is önálló mappákra osztották, a napi jelentés külön file-okban található. Ezek általános jellemzője, hogy a szerkesztő mindig a Kossuth Rádió híreit és a Krónika műsorát tette az első helyre. Amikor itt valamiért nem találtak híreket (esetleg nem volt, aki rögzítse), akkor az MTV1 hírei kaptak prioritást, ha ez sem volt, akkor napilapokból szemléztek. A közszolgálati (akkor inkább monopolhelyzetben lévő) Kossuth Rádió privilégiuma négy tényezőhöz köthető.

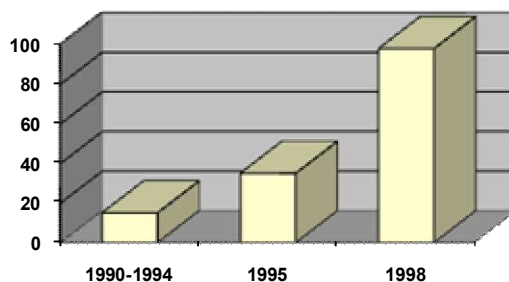
1. A Kossuth reggeli és a déli hírműsorait csaknem egy millióan hallgatták (12%, 800 000 – 1 000 000) 1996-ig. Ez a tévéhez képest is jelentős médiahasználatot jelentett. A rádióhallgatók pedig – vitáikban és beszélgetéseikben – gyakran alkalmazták a rádió által közvetített témaprioritást (Tamás Pál, 2001).
2. Az aktív hallgatók magas száma abból adódott, hogy Kossuthtal szemben nem volt alternatíva, komoly versenytárs, amely megosztotta volna a figyelmet.
3. A hitelesség, amelyet a rendszerváltás után három évvel kirobbant médiaháború és az elektronikus médiából történt elbocsátások sem tudtak jelentősen kikezdeni.
4. A közvetlen érintettség. A közrádió olyan riportokban tudott beszámolni az emberek számára közvetlenül is átélhető társadalmi jelenségekről, amelyet a köztvé mennyiségben nem tudott követni.

A médiapiaci helyzet 1999-ben már korántsem tükrözte az évtized elejének struktúráját. A Szemle készítői ennek ellenére ragaszkodtak a korábbi gyakorlathoz és az ezredforduló előtti, utolsó Szemle is ennek alapján, a Kossuth Rádió elsőségével kezdődött.

A nyomtatott sajtó esetében semmilyen hierarchikus viszonyt nem találtam. Legfeljebb annyi megfigyelhető, hogy a megyei lapok esetében a Petőfi Népe, Hajdú-

⁸ A Csengey Dénes halála miatt megüresedett tisztséget vette át.

Bihari Napló, a Zalai Hírlap és a Somogyi Hírlap, a Pesti Hírlap sokkal többet szerepelt, mint a többi. Ennek valószínűsíthető okai között említhetjük egyrészt a szerkesztők a kiegyensúlyozottságra való törekvését a központi lapok nem vették át az MTI-hírt.



1. ábra
A Szemle által idézett cikkek mennyisége (db)

A terjedelem egyfelől az események fontosságához köthető, másfelől pedig az 1996-os médiatörvény után elindult kereskedelmi tévék generáltak a korábinál jóval bővebb napi szemlét. 1990 és 1995 között általában 3–15 oldal terjedelműek voltak a sajtótükrök. Az írások műfaját tekintve a legtöbb esetben hírek és tudósítások szerepeltek. 1995-ben már gyakori a 28–35 oldal is. De a NATO csatlakozás napján, 1999. március 12-én 98 oldalas a Szemle és sikerült a következő néhány napot megfelelően tematizálni a hírrel, mert előtte és utána is hatvan-nyolcvan oldalban tudták csak összefoglalni a témával kapcsolatos információkat. 1996 után az interjúk (kerekasztal beszélgetések, viták) száma is megnőtt a nyomtatott sajtóban és a kereskedelmi tévékben. Részben ennek köszönhető, hogy a Szemle is hosszabb lett, hiszen ezeket gyakran szó szerint idézték a jelentésben.

A Szemle nyilvánvaló harmadik célja a médiahatás elemzését szolgálta: mennyiben tükröződtek a hírekben a politika és a HM szereplőinek elképzelései. Tamás Pál szerint a magyar politikai rendszer és a média viszonya a rendszerváltás utáni időben az amerikai és a brit modell között helyezkedett el (Tamás Pál, 2001). Az előbbi estében sokkal jobban kirajzolódik, nyilvánosságra kerül a politika és a pénz viszonya, míg az angoloknál a politikus magasabb presztízsűnek számít a társadalomban az erősen átpolitizált társadalom okán.

Az újságírás, mint szakma társadalmi státusa, a rendszerváltást követő években jelentősen emelkedett. Különösen a rádió és televízió munkatársai esetében figyelhető meg ez a jelenség. A riportereknek tájékoztatási kötelezettség tekintélyt jelentett, a hírgyártás pedig meglehetősen jó jövedelmet. Az MTV-nél – később a kereskedelmi televízióknál is – kiugróan magasak voltak a honoráriumok. Ennek alapján nem nehéz belátni, hogy az újságíró presztízse nálunk is magas volt ebben az időszakban.

Szemerei, a már korábban is idézett tanulmányában, úgy fogalmazott, hogy „... az információs munkával megbízott tisztek kötelesek rendszeresen találkozni az újságírókkal és velük a kölcsönösen érdeklődésre számot tartó kérdésekben

párbeszédet folytatni (...) A médiumok képesek a lakosságot a fegyveres erőszak elfogadtatására hangolni, a kormány támogatását biztosítani” (Szemerei, 1993). Ehhez azonban legalább két elméletnek kell egyidejűleg teljesülni. Az egyik, hogy a médiahatás kumulatív legyen és hosszútávon érjen el eredményt (Gerbner, 2000).⁹ A másik, hogy a médiaüzenet személyesen is érintetté tegye a befogadót (Griffin, Richard Petty és John Cacioppo).¹⁰ Vagyis a médiaüzenet hatása sokkal inkább attól függ, hogy mekkora az érintettség vagy az elutasítás, és kevésbé az üzenetet közvetítő egyéni tulajdonságától.

Ezt az elméletet nem támasztja alá Keleti György szerepe a HM sajtómunkájában. Amikor 1992. március 10-én a szóvivő lemondott hivataláról, vele való szimpátia jeleként a magyar média különböző orgánumai – a Kossuth akkor még 168 óra címmel sugárzott műsorától kezdve, a Kuríron, a Vasárnapi Híreken át a Képes Újságig – interjúk sorát készítették a későbbi honvédelmi miniszterrel. A Vas Népe közvetlenül azután szólította meg a lemondott szóvivőt, amikor kilépett Für Lajos irodájából. Keleti György szerepe tehát igenis fontos volt a HM médiaüzeneteinek befogadásakor.¹¹

A rendszerváltás évében Keleti György szóvivő a legtöbbet szereplő katona a médiában. Portrét készítettek róla, megszólalt a Czinege-botrány¹² kapcsán, a szovjet csapatkivonásokról is a leggyakrabban ő tájékoztatott. De kénytelen volt beszélni a szerbek által kirobbantott magyar fegyvereladási botrányról.

Interakció-gyűjtés

Folytatva az előbbi okfejtést a közvetlenül átélhető érintettséghez be kell mutatni a lehetséges alternatívákat, amelyekkel szembeül majd az egyén. Ha sikerül ezeket helybe vinni, helyi ügyekhez hasonlítani, akkor sokkal gyorsabb a befogadás és a hatás hosszabb ideig tartó lehet. A NATO-csatlakozás kapcsán olyan kérdéseket is el kellett magyarázni, amelyek a világpolitika – sokak által nehezen érhető – kérdései közé tartoztak. Sőt, olyan ügyeket is, amelyek nem is érdekelték a polgárokat. Azonban a délszláv válság, a sorozatos szerb átrepülések, a hozzánk becsapódó gránátok vagy Taszár érintettsége és biztonsága – vagyis a direkt tapasztalatok, amelyre testközelből tudtak szert tenni – sokat segítettek az elfogadáshoz. Nem beszélve azokról a határmentén vagy Szlavóniában készült riportokról, amelynek elkészültéhez a HM is minden segítséget megadott.

Ezen elméletek igazolására releváns példa a NATO csatlakozással kapcsolatos népszavazás, amelyet a politika – jelesül az akkoriban Thürmer Gyula által vezetett Munkáspárt aláírásgyűjtése – kényszerített ki. Fél évvel a voksolás előtt kevesebb, mint 50 százalék támogatta a szövetségbe való belépést. J. Solana, akkori NATO főtitkár – a Szemleiben is olvashatóan – egyértelműen arról beszélt, hogy ha a szavazás nem sikerül, Magyarországot egy ideig biztosan nem hívják meg a NATO-ba. A népszavazás végül 80 százaléknál is nagyobb arányú támogatást hozott! Aznap 55 oldal terjedelemben jelent meg a Szemle, de jellemző, hogy az ezt megelőző héten, szinte minden nap negyven oldalnál bővebb az összeállítás.

⁹ Másutt azt találjuk, hogy többször megélt cselekvés egy idő után modellté erősödik, vagyis amiről sokat beszélnek, az könnyebben bensőnké válhat.

¹⁰ Griffin, 2001

¹¹ Szemle, 1992. március 11.

¹² Czinege Lajos a Kádár-kormány honvédelmi minisztere, róla és több más magas rangú tisztről szól Bokor Imre könyve. A botrány miatt parlamenti vizsgálóbizottságot is összehívtak.

A bőséges megjelenésből az olvasható ki: a HM célja az volt, hogy minél többet beszéljenek az emberek a NATO-csatlakozásról. Az újságok és az elektronikus sajtó „vette a lapot” és sorra szólaltatták meg az érintetteket. A sikeres szereplésben Keleti miniszter személye is közrejátszott, de a napi tizenöt-húsz különböző témájú hír is. Vagyis sikerült tematizációs stratégiaként olyan sztorikat felvonultatni, amelyek érdekelték az embereket (Tamás Pál, 2001). A tévé műsoridőt biztosított a kampánynak, az újságok is nagyobb terjedelemben számoltak be róla, mint a többi más jellegű, de aktuális hírről. A Szemlében olvasható példák közül idesorolható Bolgár György, akkor még a Kossuthon hallható délutáni betelefonálás, beszélgetős műsora, amelyben többször is szerepelt témaként a NATO-csatlakozás, a Szemle szerkesztői pedig szó szerint leírták.

A válogatás negyedik célja tehát olyan interakciók összegyűjtése, amelyre csak a médián keresztül van lehetőség. Ez pedig már a médiahatás mérésének egyik módja.

Újságírás vagy szórakoztató ipar?

Pragmatikus hírérték-központúság jellemezte a rendszerváltás utáni négy évben a Szemle megjelenését. A szerkesztők kizárólag a valódi híreket szerették volna dokumentálni és ezekről tájékoztatni a HM vezetőit. A szemlék készítői ugyanolyan politikai szakmaként élték meg az újságírást, amint azok, akik lap- vagy rádiószerkesztőségekben dolgoztak.

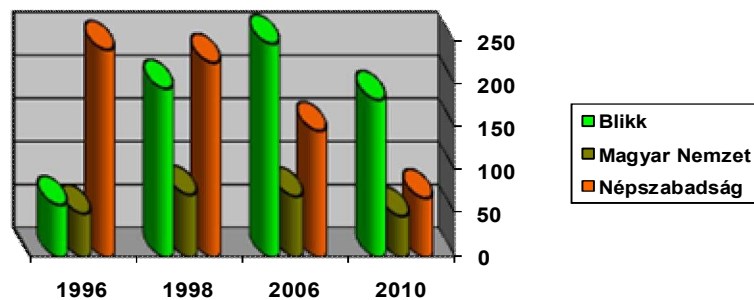
Ebben az időben a HM sajtóosztályán dolgozóknak viszonylag egyszerűbb volt a helyzetük, mint az évtized második felében. A politikai pártok körében ugyanis csak a kilencvenes évek végére tudatosodott a politikai befolyásolás intézményének jelentősége.¹³ Ekkor még nem alakult ki a korábban említett „hírgyár”, legfeljebb követték az eseményeket.

A délszláv válság és azt lezáró a daytoni béke után Taszárra érkező amerikai katonák alapvetően új stílust hoztak a HM kommunikációjába is. Ezt egészítette ki 1997-ben a kereskedelmi televíziók megjelenése, majd az internet elterjedése.

A médiatörvény hatályba lépése után egy másik újságíró típus is megjelent: a „bulváríró”, az újságírás pedig – bizonyos értelemben – a szórakoztató ipar részévé vált.¹⁴ A HM sajtósainak meg kellett barátkozni azzal, hogy a hírműsorok időnként nem az aktuális valóságot akarják bemutatni: számtalan, úgynevezett puha hírből lett elsőoldalas, vagy a sorrendet tekintve főcím-hír. Nem mindig és minden orgánumban lett fontos a valóság bemutatása, hanem egy, a médium által közvetített, konstruált valóság.

¹³ A rendszerváltás utáni időkben a liberális és neokonzervatív, jobboldali irányzatok kezdték használni a sajtót, a tévét és rádiót. Emlékezetes, hogy Csurka István éppen azzal vádolta a sajtót, hogy a „liberálisok” elfoglalták, ezt követte 1993-ban az új tévé és rádióelnök kinevezése és több száz újságíró elbocsátása. Ekkor szűnt meg és indult új névvel a Kossuth Rádióban a 168 óra, a szombati magazin a 16 óra nevet kapta.

¹⁴ Tamás Pál, 2001



2. ábra
 Napilapok olvasottsága 1990–2010
 Forrás: MATESZ¹⁵

A későbbi, szórakoztató iparrá váló bulvársajtó¹⁶ (kereskedelmi tévékről 1991-ben még nem beszélhetünk) akkor még csak ritkábban jelent meg a Szemlében. Az első botrány már a kilencvenes évek elején kezdte átírni a szerkesztő gondolkodását. Bokor Imre: Kiskirályok mundérban című botránykönyve azonban nemcsak az akkor még monopolhelyzetben levő közszolgálati rádióknak és tévének adott témát, hanem éppen az előbb szóba hozott lapoknak.

Érdekes, hogy ekkor még, sőt 1997-után sem ad teret a Szemle a kereskedelmi rádió híreinek:

- 1990 – a három legolvasottabb lap között nincs bulvár;
- 1996 – a minőségi lapok aránya 55%, a bulvárlapoké 28%;
- 1998 – minden második lap bulvár a legolvasottabb napilapok közül.¹⁷

Először 1995 februárjában érezhető, hogy az elektronikus médiumok szívesebben nyúlnak a bulvárhírekhez.¹⁸ A Petőfi Rádió Reggeli csúcs című műsora a katonák reggeli tornájáról beszélt. A Mai Nap címe is inkább komolytalanba fordult (Magyar-román hadi randi): az országos lapok arról számoltak be, hogy a magyar és a román védelmi miniszter felesége divatbemutatót nézett meg Debrecenben. Azonban az összeállítás ezen a napon mindössze tizenkét oldal. December 11-én már csaknem négyszer ekkora terjedelmet tesz ki a Szemle: ekkor lép először amerikai békefenntartó katona a taszári kifutó betonjára.

A dátum legalább két szempontból fordulópont: egyfelől az amerikai katonai PR és kommunikáció nyomán új felfogás honosodott meg a HM sajtóosztályán is. Másfelől ki kellett elégíteni az újságírók – közvetítve a társadalom – kíváncsiságát,

¹⁵ Magyar Terjesztés-ellenőrző Szövetség honlapja, <http://www.matesz.hu/data/?SLOT=20102&post=+Adatok>, letöltés: 2011. 04. 18.

¹⁶ Ez utóbbiak körébe sorolom a Mai Napot és a négy országos napilap mellett létrejött Kurírt i Egy kezemen meg tudtam számolni, ahány helyen találkoztam a Danubius hírével 1996-ban. Ebben az évben a hallgatottságot tekintve a tízéves Danubius már második a Juventus mögött. Ez utóbbiról említést sem tesz a Szemle, hasonlóan a később piacvezetővé vált Sláger Rádióról. Pedig Horn Gyula 1989-ben éppen a Danubiusban jelentette be, hogy Magyarország megnyitja határait a menekülő németek előtt. 1996-ban a Juventus híreit reggel és napközben többen hallgatták, mint a Kossuth adásait, leszámítva a Déli Krónikát. s, de az akkor még regnáló Esti Hírlap is ide tartozhat.

¹⁷ Juhász, 2003

¹⁸ Szemle, 1995, február 2. (szerkesztette: Várdai István)

hírigényét. Ehhez pedig olyan híreket kell „szállítani, gyártani”, amelyeknek az aktualitását nem a véletlenszerűség, a politikai presztízs vagy a magas rangú személyiség látogatása adta. A hírérték egyik fontos új mércéje, hogy az esemény Taszáron hozzáférhető és az előállításához a HM ott dolgozó sajtósainak „kellett” előállítaniuk az információkat.

Az amerikaiak megérkezése a műfajokban is jelentős változást hoz. 1995 december közepétől a korábbi tudósítások és hírek helyett riportok tucatjai jelennek meg Taszárról és az IFOR-ról. December 23-án, egy nappal karácsony előtt „el lehet adni” azt az információt is, hogy az amerikaiak tévéműsor sugárzási engedélyt kaptak, igaz csupán 59 napra, de az engedélyt egyetlen nap alatt intézték el. Nos, éppen a médiatörvény végszavazása idején ennek a hírek különös jelentősége volt, különösen akkor, ha hozzátesszük, hogy a misszió több rádióműsor sugárzására is lehetőséget kapott, hasonlóan egyszerűen.

Az amerikaiak Taszárra érkezése nagy hazai és nemzetközi sajtóérdeklődést váltott ki, ezért a HM Sajtó Főosztálya kikülönített munkatársakkal – az amerikai PR-osokkal együttműködésben – ún. sajtóközpontot működtetett a taszári helyőrségi klubban. Arról azonban, hogy mi kerülhet nyilvánosságra – az amerikai féllel történt előzetes egyeztetést követően – mindig a HM döntött!

1996 márciusában a Danubius Rádió beszámolt arról, hogy az amerikaiakat kiszolgáló magyar konyhások loptak, ezért az egész csapatot elbocsátották. (Rövidesen a Magyar Nemzettől a Blikkig, minden lap ír a csúfságról.) Ezt csupán azért említem, mert addig a Szemle – ahogy már korábban jeleztem – a kereskedelmi rádiókat alig említette a hírei között. Egyfelől egyet kell érteni a szerkesztővel, hiszen a Danubius is vagy az MTI-jelentésből vagy valamelyik napilap értesüléséből tájékozódott. Másrészt azonban a jelek szerint a feladat kezdte meghaladni a HM sajtóosztályának kapacitását. Az év végén ugyanis már legalább öt tévéhíradót, két hírrádiót, egy két országos kereskedelmi rádiót kellett szemlézni és akkor még nem beszéltem a helyi rádiókról, tévékről és lapokról.

1997 második hónapjától alapvetően hosszabbak lettek a napi szemlék. Átlagosan negyven-ötven oldalt töltöttek meg a hírműsorok, lapok cikkeinek átiratai. Sokkal több lett az élő beszélgetés. *Fiala János* azt a megjegyzést is megengedte magának *Végh Ferenc*cel, a Magyar Honvédség akkori parancsnokával folytatott beszélgetése során, hogy *szabvány válaszok esetén a hallgató elkapcsol*.

1997. június hatodikán, amikor a NATO madridi értekezletén Magyarország is meghívást kapott a szervezetbe, a Kossuth Krónika hírei hét oldalra férték el és csaknem hatvan oldalt tett ki az összes leirat. Ezekben a napokban nem volt ritka, hogy a HM sajtóosztály által szerkesztett kiadványban a hírsorrendet tekintve a TV2 Tények című hírműsorára való hivatkozás megelőzte a közszolgálati híradó információit. Mindez csupán a kereskedelmi adók presztízsének emelkedését mutatta.

Ha a Szemlének kizárólag a tájékoztatás lett volna a feladata, akkor hírforrásként legegyszerűbb lett volna az MTI közleményeire hivatkozni. (Nem beszélve arról, hogy a kilencvenes években is lehetett volna „szűrve” kérni a híreket, vagyis az MTI összeállított volna egy csomagot, amely a katonasággal kapcsolatos információkat összegezte.) A szelektív értékelés csakúgy fontos szempont volt, mint az interaktív műsorok, olvasói levelek visszacsatolása. Ebben az időben már az MTI-n belül működő Observertől rendelte meg a HM a sajtószemlét és ezt sokszorosították a címlistán szereplő katonai vezetőknek.

A NATO-tagsággal kapcsolatos népszavazás idején fontos törekvés volt a sajtó és a közvélemény tematizálásának mérése. 1995 előtt elvétve, az évtized második felében azonban már majdnem minden vizsgált hónapban találkoztam a HM által szervezett sajtótájékoztatóval. (A fontosabb történések idején ezek akár mindennaposak is voltak.)

A HM sajtószervei által önállóan készített műsorszám azonban – legalább is a Szemle alapján – csupán egy volt a tíz éves periódus alatt: az 1996 tavaszán indult és akkoriban heti gyakorisággal jelentkező IFOR híradó. Az időpontot a magyar műszaki kontingens kiküldéséhez igazították. A leírtak alapján az IFOR híradó hírösszefoglalóként készült, a hírsorrend prioritásában fontos szerepet játszott a rendfokozat, vagyis, kik látogatták meg a táborát. Szót ejtettek benne az elvégzett feladatokról és végül „kis tábori színest” is válogattak a hírek közé. A műsor aligha talált sok érdeklődőre a száraz, tényszerű felsorolás miatt.

Összefoglaló

A HM sajtófigyelője: a Szemle elsődleges feladata kiegyensúlyozott és széleskörű dokumentálás és a katonai vezetők informálása volt. Mindemellett sajtótükör volt, tehát azt szedte csokorba és adta vissza, amiről a magyar sajtó a honvédelemmel kapcsolatban írt. Később a kiadvány szerkesztőinek feladata lett a médiahatás-elemzés is, továbbá olyan interakciók összegyűjtése, amelyre csak a médián keresztül volt lehetőség.

Megállapítható, hogy HM kommunikációs műhelyeiben tudatos média-tematizációról csak a plurális médiarendszer kialakulása után lehet beszélni. A kereskedelmi tévék és rádiók megjelenésével egy időben ugyanis olyan, a katonasággal kapcsolatos témák is bekerültek a közbeszédbe, amelyeket a HM sajtóosztályának munkatársai generáltak. Vagyis a HM sajtóosztálya gyorsan és hatékonyan reagált a magyar médiapiac 1996-os átalakulására. Ezt követően „hírgyárként” (is) működött, mert olyan hírértékű információkat bocsátott ki, amelyek magas aktualitásuk, politikai-társadalmi vonatkozásuk miatt gyakran töltötték be a „hard-news” szerepét. Többnyire olyan eseményekről tudott beszámolni, amelyekről az átlagos állampolgárnak nem volt és 1990 előtt nem is lehetett semmilyen empirikus tapasztalata. Mindezeket alátámasztja a Szemle terjedelme: 1990–95 között átlagosan 3–15 oldalt tett ki a napi jelentés, míg később elérte a 70–80 oldalt is.

A pragmatikus hírérték-központúságot felváltotta a *konstruált valóság* média által közvetített igényének kielégítése, amelyre az ezredfordulótól már nem csupán a szórakoztató iparrá váló bulvársajtó volt kíváncsi.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Almási Miklós: Antiesztétika. Séták a művészetfilozófiák labirintusában. T-Twins Kiadó, Lukács Archívum, 1992

Erdélyi Lajos: A Magyar Honvédség és a PR. Új Honvédségi Szemle, 1995/10.
Feintuck, Mike – Varney, Mike: Médiaszabályozás, közérdek és a törvény. AKI-Gondolat Kiadó, Budapest, 2010

Gerbner, George: A média rejtett üzenete. 2000, Osiris

Griffin, Em: Bevezetés a kommunikációelméletbe. Harmat, 2001

HVG, XXI/24., Jubileumi melléklet, 2009. június 13.

Jenei Ágnes: Miből lesz a hír. A televíziós hírgyártás szervezetszociológiai vizsgálata. Médiakutató, 2001, nyár

Juhász Gábor: Az országos minőségi lapok piaca 1990–2002. Médiakutató, 2003 tavasz

Kozma Tóth István: a HM sajtómunkája és társadalmi kapcsolatai. Új Honvédségi Szemle, 1993/12.

Szabó János: A civil társadalom szükségleteinek figyelembe vétele a védelmi törvénykezésben. Új honvédségi Szemle, 1993/5. 74–81.

Szabó János: Haderő-átalakítás, Zrínyi Kiadó, Budapest 2001

Szemerei László: Kommunikáció krízisek idején. Új Honvédségi Szemle, 1993/2.

Tamás Pál: A tematizációról. In.: Béres István–Horányi Özséb (szerk): Társadalmi kommunikáció. Orisis Kiadó, Budapest, 2001

Vastagh László szerk.: Szemle, napi válogatás a magyar sajtóból, HM sajtófőosztály, 2000. 03. 15. (belső használatra készült, nyilvános adatbázis, CD adathordozón)

Internet

Origo: Nőtt a napilapok példányszáma.

<http://www.origo.hu/uzletinegyed/hirek/20060808nott.html> (letöltés: 2006. 08. 08.)

Siposné Kecskeméthy Klára:

MOHAY KÁROLY – AZ UTOLSÓ RECSKI FOGLYOK EGYIKE

Rezümé

A szerző a cikkében Mohay Károly, honvéd akadémikus, utász hadnagy, hadifogoly, a Recski Kényszermunka Tábor foglya, építőmérnök életével és munkásságával foglalkozik. Mohay Károlyt 1944. november 15-én avatták a Bolyai János Katonai Műszaki Akadémián, pár hónap múlva amerikai hadifogságba került. Szabadulása után koholt vádak alapján három évet töltött a Recski Kényszermunka Táborban. Élete része a magyar történelemnek, érdemes megismerni.

Kulcsszavak: Bolyai János Honvéd Műszaki Akadémia, utász hadnagy, hadifogoly, Recski Kényszermunka Tábor, Műegyetem, építőmérnök

Klára Siposné Kecskeméthy:

MOHAY KÁROLY – ONE OF THE THE LAST PRISONERS OF RECSK FORCED LABOUR CAMP

Resume

The author of the article deals with Károly Mohay's life and activity, military cadet, a second lieutenant engineer, prisoner of Recsk Forced Labour Camp, and civil engineer. Károly Mohay was graduated from Bolyai János Military Engineering Academy and took his military oath on November 15th 1944, few month later he became prisoner of war in an American Camp. After his release due to false accusation he was sentenced to three year in Recsk Forced Labour Camp. His life is part of the Hungarian history, it is worth knowing it.

Keywords: Bolyai János Military Engineering Academy, second lieutenant engineer, prisoner of war, Recsk Forced Labour Camp, Technical University, civil engineer

Mohay Károly 1924. április 19-én született Budapesten. Középiskolai tanulmányait Budapesten kezdte, Kaposváron folytatta, majd a Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumában, Pécsen érettségizett. Ezután – követve családjának katonahagyományait¹ – pályázott a katonai akadémiára. Sikeres felvételi vizsgája után, kérelmére, a Bolyai János Honvéd Műszaki Akadémia akadémikus jelöltjei közé került.

Egy regényes életút állomásai

Bolyai Akadémia, frontszolgálat, hadifogság

¹ Édesapja Torontál megye alapítványa révén került a Ludovikára, ahol 1913. július 18-án avatták hadnaggyá. A szabadkai 6. honvéd gyalogezredhez került. Az I. világháborúban Szerbia megtámadásakor megsebesült, élete végéig hordozta gerincébe ágyazva egy srappell egyik repeszét. Bátor szakaszparancsnoki magatartásáért kitüntetést kapott. Felgyógyulása után az orosz frontra került, ahol Przemyslnél hadifogságba esett és a krasnojarszki foglytáborba került. A foglytáborból megszökött. Fél évbe telt, míg hazakerült, de éppen idejében ahhoz, hogy még részt vehessen a Piave mentén folyó harcokban is. Német, francia, orosz, oláh és szerb nyelvtudása alapján a trianoni szerződés kapcsán a szövetséges ellenőrző bizottsághoz került.

1942. októbernek 1-jén kellett berukkolnia a győri Frigyes laktanyába, a II. utász zászlóaljhoz, ahol karpaszományos honvédként kezdte meg katonaeletét. Három hónap csapatszolgálatot követően azonban, a szokásos tartalékos tiszti iskolára vezénylése helyett, a hűvösvölgyi laktanyába vezényelték. Itt kezdte 1943 januárjában – még karpaszományos tizedesekként, de már a Magyar Királyi Bolyai János Honvéd Műszaki Akadémia akadémikusjelöltjeként – tanulmányait az I. évfolyamon.

A fiatal akadémikusok csak igen rövid időt tölthettek az alma mater falai között. A szovjet támadás feltartóztatására készítendő harckocsi-akadályok építésére megalakuló munkás-zászlóaljak századparancsnokainak osztották be őket, a zászlóaljakat pedig különböző helyekre szállították.

1944. október 15-ét követően összevonták az akadémikusokat és az Akadémiát Jánosházára telepítették. Ott folytatták tanulmányainkat, majd november 15-én, a kormányzó korábbi parancsa alapján, hadnaggyá avatták őket. Életre szóló emléket hagytak benne egykori bátor és emberséges parancsnokuk szavai, aki a tiszti avatás után e szavakkal köszönt el az ifjú tisztektől: „... *most nem az a kötelességük, hogy gyorsan hősi halált haljanak, hanem, hogy ezt a már nyilvánvalóan elvesztett háborút túlélve, az új Magyarország újjáépítésében vegyenek részt*”.

A dél-baranyai szovjet betörés miatt az Akadémia tisztjeiből és növendékeiből Jánosházán egy zászlóaljat hoztak létre, amelyet a Tihanyi-félsziget védelmére vetettek be. Leváltásuk után a felavatott műszaki hadnagyokat átképzésre egy német műszaki táborba, Dessau-Rosslaubába vezényelték, ahol a német hadsereg utászszekőzeinek alkalmazására készítették fel őket.

A tanfolyam végén különböző alakulatokhoz vezényelték az állományt. Mohay hadnagy a Regensburgban állomásozó utász-zászlóaljhoz került, ahol nagy öröme barátja, Sasvári Andor hadnagy századának egyik szakaszparancsnoka lett.

Sasvárival 1941 tavaszán találkoztak először, amikor a magyarországi ciszterci középiskolák Baján tartották vívóversenyüket. A pécsi diákokat az akkor VII. osztályos Mohay Károly, a bajaiakat a Sasvári Andor képviselte. Kettejük küzdelme az utóbbi győzelmével végződött ugyan, de ezzel egy életen át tartó barátság és közös sors kezdődött el. Két évvel később, 1943-ban, a Magyar Királyi Bolyai János Honvéd Műszaki Akadémián találkoztak ismét, ahol Sasvári már másodéves akadémikusként fogadta Mohay Károlyt.

A regensburgi zászlóaljnál főleg őrszolgálatot láttak el, némi kiképzés mellett.

Donaustaufban kerültek az előrenyomuló amerikai csapatok hadifogságába. A foglyokat a Bad Kreuznach melletti fogolytáborba szállították, ahol bőven volt részük megpróbáltatásokban. A tábor egy domboldalon terült el. A sok ezer magyar és német katona fedél nélkül töltött heteket az április végi, május eleji hideg, egyáltalán nem tavaszi időben, többször bőrig ázva, gyér koszt mellett. Néhány hét elteltével vasúton Franciaországba, Romilly sur Seine-be, egy repülőtéren létesített fogolytáborba szállították a hadifoglyokat. Itt étkezésük minősége már normálisnak volt mondható, de a mennyisége nem volt elégséges. (Mohay Károly 80-ról 48 kilóra fogyott le.) Nem sokára újra költöztek. Most már visszafelé, Mailly le Campba, ahol elhelyezésük nem sokban különbözött az előzőtől, de a táborról az a hír járta, hogy innen hazaviszik őket.

A hír igaz volt, de a hazaszállítás késett. Az első szállítmányok ugyanis nem álltak meg Magyarországon, hanem egyenesen továbbgördültek a Szovjetunióba, és az amerikai fogság után a volt hadifoglyok szovjet Gulagokba kerültek. Ezért az amerikaiak csak akkor indították őket haza – tizenegy hónap hadifogságot követően – amikor garanciát kaptak arra, hogy valóban Magyarországra kerülnek. 1946 márciusában, a komáromi erődben fejeződött be hadifogságuk.

A franciaországi hadifogság után hazatérve „B”-listázták őket.

Letartóztatás, internálótábor

Budapesten találkozott újra Sasvári Bandival. Mindketten a Műegyetem Általános Mérnöki Karára iratkoztak be.

1948 Pünkösdjén, a második év elvégzése után mindkettejüket letartóztatták, majd rövidesen internálták. *„1948 Pünkösöd hétfőjén hajnalban, lakásom előtt, a budai Eszék utcában, megállt egy nagy fekete autó”* – írja letartóztatásának körülményeit felidézve. – *„Négy civil ruhás nyomozó dübörgött fel a lépcsőn, és házkutatás címén felforgatták a szobámat, összegyűjtöttek egy csomó papírt és az Andrássy út 60-ba vittek. Nyomorult pincebeli fogdában töltöttem a napot, lázasan kavargó agyamban a kérdéssel, miért tartóztattak le. Az egy napos» érlelés« után, másnap éjjel vittek fel kihallgatásra, ahol kihallgatóm megkérdezte: tudom-e miért vagyok itt. Nemleges válaszomra nevetek kezdett felsorolni, akik közül, akiket ismertem, azok mind a Bolyai János Honvéd Műszaki Akadémiát végzett hadnagyok voltak. Ekkor kezdtem sejteni, hogy valamilyen katonai ügy kreálása a cél. Végül aláírtam egy jegyzőkönyvet, amelyben az ismeretségeket bevallottam, de semmi egyébéről nem tudtam.”* (Később kiderült, hogy Sasvárit is letartóztatták, s ő is ugyanezt élte végig, ugyanolyan jegyzőkönyvet írtak vele is alá.) Ezután sokadmagával átkerült egy közös nagy cellába. Egy idő után mindnyájukat vádemelési javaslattal átvitték a Markó utcai ügyészségre. Miután a jegyzőkönyv szerinti vallomásukat fenntartották, az ügyészség szabadlábra helyezhette volna őket. Átadási papírjainkon azonban a *„Szabadlábra helyezés esetén vissza az ÁVO-ra!”* feljegyzés szerepelt.² Visszavitték tehát az Andrássy útra, onnan a Mosonyi utcai rendőrkapitányságra, ahol megkapta a hat hónapra szóló internálási véghatározatot. Ebben legtöbbjüknél az a szöveg szerepelt, hogy tudtak idegen hatalmak javára végzett kémtevékenységről, de feljelentési kötelezettségüknek nem tettek eleget, ezért internálásuk indokolt.

A Buda-déli Internálótábor (ma Petőfi laktanya) megismerését – ugyancsak Bolyait végzett társával, Böszörményi Nagy Géza vegyész mérnök (a későbbiekben filmrendező) társaságában – mindjárt a fogdával kezdte. Fél évig sem látogatót nem fogadhattak, sem csomagot nem kaphattak. Fél év után felkerültek az „ezredbe”, ahol már látogathatók voltak és csomagot is kaphattak. Nem sok idő elteltével az internálótábort áthelyezték Kistarcsára, ahol ugyanilyen „kedvezményekkel” éltek, de itt legtöbben már dolgoztak is. Mohay Károly az Építési Irodán végzett mérnöki munkát. Élete első műszaki terve szerinti, a női ezred épületének tetejére tervezett vasbeton víztároló ma is áll.³

Ez a „fényűző élet” hamar megszűnt. Egy reggel az ÁVH egyenruháját viselő fegyveresek vették át a tábort.⁴ A munkák megszűntek, az ablakokat lemeszelték, a foglyokkal szemben a legszigorúbb bánásmódot érvényesítették.

A lelki és fizikai terror 1950 őszén csúcsonyosodott ki, amikor szabadulások kezdődtek. A várva várt szabadulás helyett azonban rabokká váltak, akiket teherautókra rakva a vasútállomásra vittek és vagonokba zártak. A vonat indulásakor attól féltek, hogy a Szovjetunióba viszik őket. Csak akkor nyugodtak meg kissé, amikor a tehervagonok résein kikukucskálva észrevették, hogy Hatvan után már nem keletre, hanem északra mennek. Így érkeztek Recsk-Parád állomásra.

² ÁVO – Államvédelmi Osztály.

³ Az *Ítélet nélkül* című dokumentumfilmben, az ott töltött évekről beszélő egykori internált nővel folytatott beszélgetések háttérképein volt látható.

⁴ Államvédelmi Hatóság, az ÁVO utódszerve.

Az addig internálásban eltöltött két és fél év után életük újabb kegyetlen szakasza kezdődött. A szovjet mintára létesített „magyar Gulagban” csaknem három évig szenvedtek, éheztek, fáztak, embertelen körülmények között dolgoztak az ugyancsak általuk megnyitott kőbányában, és a bánya működtetéséhez szükséges létesítmények építésénél.⁵

Faludi György Pokolbéli víg napjaim című, először angol nyelven megjelent könyve ismertette először a világgal a mi magyar „Gulagunkat”. A Recski Szövetség még élő tagjai – többek között Mohay Károly is – a következőképpen emlékeznek a szenvedésekre: *„Ebben a táborban már megérkezésünkkel egyértelműen tudunkra adták, hogy nem lesz visszaút. Ennek egyik jele volt, hogy minden civil holminkat elvettek és leltár készítése nélkül halmokba dobálták. Ez annak nyílt bevallása volt, hogy velünk többet nem kell számolniuk. A recski büntető tábor létszáma kb. 1450 fő volt. Ma sem tudjuk pontosan, hogy kik a halottaink. Erről 1989 után sem adtak nyilatkozatot. Csak azokról tudunk, akiket mellettünk ért valamilyen baleset, vagy reggel a szomszéd nem kelt fel többé. A teljesen legyöngültek egyszer csak eltűntek és soha többet nem hallottunk róluk.”*

A rabok lehetőség szerinti megalázása, a *"Magukkal nem kell elszámolnunk"* féle megjegyzések mindennaposak voltak, mint ahogyan az is, hogy *ürgének* nevezték őket. Ha például a parancsnokságon nem folyt a víz, mert magasabban feküdt, mint a barakkok, akkor lekiabáltak az éppen ott lévőknek: *"Ürge! Zárd el a csapat!"*. Az ávós felügyelő urak nevét nem tudhatták, ezért születtek a megkülönböztetésükre a *Makaróni*, a *Vipla*, a *Kutyás*, a *Vágottnyakú*, a *Piroska* elnevezések.

Rabkorszaka végén Mohayt mérnöki feladatokra emelték ki, ahol geodéziai munkákat követően, építésvezetőként, közúti és vasúti hidak, tereprendezés, út, vasút, alagút építését irányította.

*

Sztálin halálát követően *Nagy Imre* miniszterelnök 1953-ban rendeletileg megszüntette az internálótáborokat. Elhúzódó elbocsátásukat megelőzően pár hónapig feljavították az étellemezést, nyilvánvalóan azért, hogy ne legyenek olyan nagyon leromlott állapotban a szabaduláskor.

Sasvári Andor 1953 augusztusában, Mohay Károly szeptember 18-án, az utolsó 18 rab között szabadult. Szabadulás előtt aláírták velük egy kötelezvényt, hogy internálásukról és a történekről nem beszélnek, mert az államtitok, aminek megszegése 10 éves börtönnel jár.

Mérnökként – „kis kitérővel”

Sasvári vissza tudott iratkozni a Műegyetem nappali tagozatára, majd azt elvégezve az Út-, Vasúttervező Intézetbe (UVATERV) került, ahol nyugdíjazásáig dolgozott. Munkája utolsó szakaszában, algériai rezidensként, a tervezői művezetők helyszíni főnöke volt.

Mohayt helyhiányra hivatkozva nem vették vissza a már elkezdődött tanévre. Nagyon nehezen talált munkát, így az a veszély fenyegette, hogy közveszélyes munkakerülőként esetleg újra letartóztathatják. Kezdetben az akkor épülő MTI-épület sített rakta teherautóra éjszakai műszakban, majd a Kőfejtő Kőfaragó Vállalat bújtatott technikusaként dolgozott. 1954-ben a Debreceni 2/2 Mezőgazdasági Építő Vállalat fő-

⁵ A tábor körülményeit részletesen mutatja be Böszörményi Nagy Géza: *Recsk* című könyvében. Recski internálásának körülményeit a *Recsk - Egy kényszermunkatábor története* című, feleségével, *Gyarmathy Líviával* készített monumentális dokumentumfilmjében dolgozta fel,

építésvezetőjeként a Hortobágyon alkalmazták. Ezután a HM Épület Karbantartó Vállalat foglalkoztatta építésvezető-helyettesként Esztergomban, Tatán, Balatonfüreden, Veszprémben, Szentkirályszabadján és Balatonkenesén végzett munkáinál. Ezt követően a Szombathelyi Vízügyi Igazgatóság geodétája volt, majd a Pécsi Tervező Vállalat siófoki irodavezetője és statikus tervezője lett.

Esküvőjét 1955. május 7-én tartotta a Ménesi úti volt Lazarista kápolnában, ahol az egyik recski rabtársa hűgát vette feleségül. *Kühn Szaniszló* ciszterci szerzetes, egykori pesti földrajztanára, majd pécsi iskolaigazgatója eskette.

1956 augusztusában Siófokról behívták a Belügyminisztériumba és kezébe nyomtak két igazolást. Az egyik szerint „igen jó mérnöki munkát” végzett, a másikon pedig azt igazolták, hogy *alaptalanul internálták, ezért joghátrány nem érheti*. Ezek alapján már visszavették levelező hallgatónak a Műegyetemre.

A mérnöki oklevelét 1960-ban szerezte meg.

Munkahelyén, a Vegyipari Tervező Intézetnél, magas- és mélyépítési létesítmények statikai terveinek készítésével kezdte munkáját. Jóformán valamennyi magyar vegyipari létesítmény (Tiszai Vegyikombinát, TVM Szolnok, Borsodi Vegyikombinát stb.) megalkotásában közreműködött. Emellett német és angol műszaki szövegek fordításait is végezte a vállalat exportmunkái során. Egyik legjelentősebb szakmai teljesítménye a hajdúszoboszlói földgázüzem szakirányú berendezései terveinek elkészítése volt, amelynek tapasztalatait kollegáival a Magyar Építőipar című folyóiratban is publikálták. Londonban és Glasgowban végzett egyeztetéseket követően ő készítette Péten a Simon–Carves cég technológiai létesítményeinek alapozási terveit. Egy Vegyterv-szabadalom alapján ő tervezte Nagybecskerekken (ma Zrenjanin) is a perlit hőszigetelőanyag-gyár statikai és mélyépítési munkáit. Az NDK-ban vegyi- és olajipari létesítmények csőhídjainak alapozása, tartálparki létesítményei, kábel- és csőcsatornák vasbeton elemei tervezésén dolgozott. Ebbe a sorba illeszkedik – egyebek mellett – a Karl-Marx-Stadt (Chemnitz) melletti zöldmezős Butonát-beruházás, Schwedt olajkombinátja, Bitterfeld vegyipari kombinátja és a szomszédos Wolfen fotóipari gyáranak létesítményei, vagy éppen Piesteritz vegyipari üzeme. Tervezői munkája utolsó szakaszában, a vállalat exportra készült statikus terveinek szakértőjeként, az NDK Állami Építésfelügyeleti Hivatal (Staatliche Bauaufsicht) és a tervezők közti együttműködés biztosítása volt a fő feladata. Egy Vegyterv–Erőterv mérnökcsoporthoz egyike a mérnökellenőre (Prüfingenieur) és német tolmácsa volt az NSZK és Hollandia határa melletti Kalkar városában, ahol egy atomerőmű gyorsreaktora acélszerkezetének tervein dolgoztak.

Szakosztályvezető, ellenőrző mérnöki beosztásait követően, a vállalat exportmunkáinak statikus szakértőjeként ment nyugdíjba 1989-ben. Nyugdíjba vonulása utáni utolsó mérnöki feladatait az újpesti Oxigéngyárban látta el, ahol a Messer–Griesheim cég technológiája alapján, a Vegyterv szakemberei által készített építési tervek megvalósításának helyszíni tervezői művezetését végezte.

*

A Margit-híd újjáépítésében való közreműködéséért a II. világháború után az építésről készített, Zádor István rajzait tartalmazó emléklapot kapott a közlekedésügyi minisztertől. Életművéért és a Recski Nemzeti Emlékpark tervezésében való részvételéért köztársasági elnöki aranyéremmel tüntették ki. Hadnaggyá avatásáról az avatást követő 50., 60. majd 65. évben arany-, gyémánt- **és vasdiplomával emlékeztek meg a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen. A rendszerváltás nyugdíjasként érte. Honvéd századosi ranggal rehabilitáltak.** A Tartalékos Katonák Egyesülete Jubileumi

Emlékjellel tüntette ki. 2010 májusában a Műegyetemen is megkapta az arany diplomát. (Ugyanekkor társai, akikkel 1946-ban együtt kezdte egyetemi tanulmányait, már a gyémánt diplomájukat vehették át...) A honvédelmi miniszter 2010. október 1-jén nyugállományú őrnaggyá léptette elő Mohay Károlyt.

Ifjúkori barátja, az ezredesként rehabilitált Sasvári Andor, haláláig tevékenyen vett részt a volt tiszt- és rabtársaik közösségeinek fenntartásában. Nagy érdemei voltak abban, hogy az Üllői úti Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola jogutódként felvette Bolyai János nevét.⁶ A főiskolát egyben a Magyar Királyi Bolyai János Honvéd Műszaki Akadémia jogutódjává nyilvánították.⁷

Mérleg helyett

Mohay Károly a következő gondolattal vonta meg életútja mérleget: *„Életünkre visszatekintve, megpróbáltatásaink ellenére, – úgy érzem – mindvégig hűek tudtunk maradni azon erkölcsi értékekhez, melyeket a ciszterci gimnáziumokban és a Bolyai János Honvéd Műszaki Akadémián belénk plántáltak. Írásom végére egy velem végzett folyamőr hadnagy társunk – a Tanár Úr, a Requiem egy hadseregért írójaként ismertté vált barátunk – Nemeskürty István (most már tábornok) könyvéből vett idézet kívánczik: »A mi életünk egy nagyon kis része ugyan, de része a magyar történelemnek. Ezért talán nem árt megismerni«*”.

⁶ Dr. Farkas Tivadar vezérőrnagy A magyar királyi Honvéd Ludovika Akadémia és testvérintézetek összefoglalt története (1830-1945) című, két kötetes műben elismerően nyilatkozott dr. Sasvári Andor okl. mérnök, kandidátus érdemeiről, akit a köztársasági elnök posztumusz dandártábornokká nevezett ki.

⁷ A Magyar Honvédség parancsnokának 37/1990. számú parancsa alapján vette fel a Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola a jeles matematikus és hadmérnök nevét. A főiskolát egyben a magyar királyi Bolyai János Honvéd Műszaki Akadémia jogutódjává nyilvánították.

Siposné Kecskeméthy Klára:

A SOPRONI KATONAI FŐREÁLTÓL A BOLYAI JÁNOS HONVÉD MŰSZAKI AKADÉMIÁN ÁT A DANUBIA SZABADALMI IRODÁIG

Rezümé

A két világháború között a tisztképző intézményeknek, közöttük a Bolyai János Honvéd Műszaki Akadémiának meghatározó szerepe volt a tiszti felkészítésben és a szemléletformálásban. A szerző a cikkében Palágyi Tivadar, honvéd akadémikus, utász hadnagy, vegyészmérnök, kutató, szabadalmi ügyvivő életével és munkásságával foglalkozik.

Kulcsszavak: Bolyai János Honvéd Műszaki Akadémia, utász hadnagy, Műegyetem, Haditechnikai Intézet, Magyar Szabadalmi Hivatal, Danubia Szabadalmi Iroda, szabadalmi jog

Klára Siposné Kecskeméthy:

FROM SOPRON MILITARY SECONDARY SCHOOL THROUGH BOLYAI JÁNOS MILITARY ENGINEERING ACADEMY TO DANUBIA PATENT OFFICE

Résumé

Between the First and Second World War military educational institutions, among other the Bolyai János Military Engineering Academy provided solid foundation to value-based education and training and in the formation of cadets' mentality. The author of the article deals with Tivadar Palágyi's life and activity, military cadet, a second lieutenant engineer, chemical engineer, scientific worker, researcher and patent attorney.

Keywords: Bolyai János Military Engineering Academy, second lieutenant engineer, Technical University, Institute of Military Technology, Hungarian Patent Office, Danubia Patent Office, patent law

„Ha nincsenek emlékeid, olyan, mintha soha nem is léteztél volna.”

Maggie Stiefvater

Palágyi Tivadar 1923. november 13-án született Száron, Fejér megyében. Édesapja a település jegyzője volt, édesanyja, tanítónői oklevelet szerzett, de férjhezmenetele után csak rövid ideig tanított. Nővére, *Jolanda*, orvos-biológus, a reflexológia nemzetközileg ismert szakértője volt.

Németül édesapjától tanult meg, aki később, 14 éves korában a soproni katonai főreálba való felvételi előtt, a francia különbözetire is felkészítette.

Diákevek a katonai főreáliskolában

Gyermekkorában a nyári szüneteket anyai nagymamájánál töltötte Hajdúszoboszlón. Itt beszéltek rá cögger barátai, hogy pályázzon meg egy helyet a soproni katonai főreáliskolában. Így lett 1938 őszén, Sopronban ötödikes tanuló.

Az intézetben minden feltétel adott volt a megfelelő szellemi és fizikai fejlődéshez, így hamar hozzászokott az ott uralkodó rendhez és fegyelemhez.

Kitűnő tanárai voltak, a három főétkezésen kívül délelőtt és délután uzsonnát is kaptak. Az iskolának két sportpályája és hat tenispályája volt, a tantermekhez közeli tornaterembe pedig szabadidőben bármikor be lehetett menni. Az ötödik osztály befejezésekor az osztálybeli hivatalos rangsorban a második volt.

1941-ben a soproni katonai főreált hadapródiskolává alakították át, ezért az osztály egy része Pécsre került, míg az osztály másik része a tanulmányait Kőszegen folytatta.

Palágyi Tivadarnak a Pécssett eltöltött egy évhez is kellemes emlékei fűződnek. A sportolási lehetőségek ott is kitűnők voltak, a fedett uszodában az úszótréningeket is folytathatta.

Akadémia, frontszolgálat, hadifogság

Érettségi után katonai repülőnek jelentkezett. Bár a felvételi vizsgán megfelelt, szülői beleegyezés hiányában nem utazhatott a kassai repülőakadémiára. Mivel azonban mégis katona akart lenni, 1942 őszétől a hűvösvölgyi Bolyai János HONVÉD Műszaki Akadémián kezdte meg tanulmányait, ahol 1944. augusztus 20-án avatták utász hadnaggyá.

Tiszti szolgálatát a szegedi 5. utász zászlóaljnál kezdte meg. Innen vezényelték 1944 szeptemberében a kisbodaki utász tartalékos tiszti iskolára oktatótisztnek.

1944. november elején parancsot kapott, hogy jelentkezzen a magyaróvári katonai kiegészítő parancsnokságon. Onnan november 12-én egy századot vitt fel vonaton Pestre, az 53. utász zászlóaljhoz. Közreműködött a zászlóalj által a Vecsés és Üllő közötti frontszakaszon végzett műszaki munkák előkészítésében és irányításában.

Ebben az időben folyt a Szent László Hadosztály szervezése, amelynek utász zászlóaljának az ővét jelölték ki. December közepén elkezdődött a zászlóalj áttelepülése a Felvidékre, a Garam és az Ipoly közé. Zászlóaljukat az Ipoly folyó mentén védőállásba helyezték. A szakaszparancsnoki beosztást ellátó Palágyi hadnagynak az Ipoly partján, egy felrobbantott erőd körzetében kellett védőállást kialakítania, amikor hírvül kapták, hogy a Garam-folyó mentén egy szovjet páncélosköteték déli irányba tart. Csakhamar azt tapasztalták, hogy a szomszédságukban védelemre berendezkedett gyalogzászlóalj katonái visszavonulnak. Elrendelte az alegysége számára kijelölt körlet megerősítését. Emberei nem túl nagy lelkesedéssel láttak neki a -18 °C-os hidegben a lövészgödrök-ásásának. Erősítésül egy villámgéppuskás szakaszt kapott két villámgéppuskával, amelyek közül az egyik hibás volt, a másik pedig néhány órával később mondta fel a szolgálatot. Akkor, amikor az oroszok átkeltek a befagyott Ipolyon és támadásra indultak ellenük. A velük szembeni ellenállás reménytelennek tűnt. A villámgéppuskás zászlóossal ketten maradtak az erőd gödrében. Megpróbálták feltartóztatni a megállíthatatlant. Palágyi hadnagy az erőd pereméről tüzelt a közeledő ellenségre. Eközben a mellette levő zászlós fegyverének javításával bajlódott, de egyszer csak lövést kapott és jajgatva hátrahanyatlott. Ekkor őt a vállára kapva megindult a gödör hátsó pereme felé. Rövidesen megérkeztek a századparancsnokságra. A zászlóost átadta orvosi kezelésre, ő pedig csatlakozott századához, amely visszavonulási parancsot kapott.

A visszavonuló század heves tűz alá került. Bekerítették őket, rövidesen fogságba kerültek. Miután óráját, pisztolyát és látcsövét elvették tőle, egy szovjet katona a hátizsákjára mutatva megkérdezte: „*Bum-bum jeszty?*”. Nem érte be a

tagadó fejrázással, a hátizsákot személyesen vizsgálta át. Hamarosan megtalálta a másik pisztolyt, amelyet Palágyi halántékához szorított és elhúzta a ravaszt. A hadnagy úgy emlékezett, hogy a pisztoly töltve van, ezért pontosan átélte azt a pillanatot, amikor az ember tudomásul veszi, hogy földi pályafutása véget ért... A pisztoly azonban nem volt töltve, így a hadifogság következett.

A szovjetek a tisztekből egy nyolcfős különítményt gyalog Vácra indítottak, ahol a fegyházban helyezték el őket. Néhány nap után gyalogmenetben a jászberényi fogolytáborba, onnan vonaton Mezőtúrra, majd a debreceni pavilonlaktanyába szállították a hadifoglyokat.

Debrecenben körülbelül 16 000 fogoly volt elhelyezve. 1945 márciusának közepén, a szokásos sorakozó és létszámellenőrzés alkalmával, egy magyarul beszélő szovjet tiszt feltette nekik a kérdést: foglyok akarnak-e maradni, vagy inkább a németek ellen kívánnak harcolni. Mindenki ez utóbbi megoldást választotta. Ebből a fogolytáborból alakították meg a demokratikus honvédség első alakulatát, a 6. hadosztályt. Időközben Szegeden megalakították az új hadsereg második alakulatát, az 5. hadosztályt, amelyhez – tekintve, hogy szülei Szegeden éltek – Palágyi Tivadar áthelyezését kérte.

Hajmáskéren érte a hír, hogy a németek letették a fegyvert.

A demokratikus hadsereg utásztisztje

Egy Balatonalmádiban állomásozó utász századnál kapott műszaki segédtsízi beosztást. Helyrehozták a berobbantott akarattyai alagutat, és szükséghidat építettek egy Almádi előtti felrobbantott országúti híd helyén.

Június végén parancsot kapott, hogy váltsa fel a század egy aknaszedés céljából Somogyba kitelepített szakaszának a parancsnokát, *Báder* hadnagyot. A mintegy 40 főt számláló szakaszban addig heten sérültek meg aknaszedés közben. Reggelente ugyan az egész szakasz kivonult, de ilyen veszélyes munkára senkit sem lehetett kényszeríteni. Aknaszedést azonban rajta és szakaszparancsnok-helyettesén, *Mézes Mihály* törzsőrmesteren kívül csak két utász volt hajlandó végezni.

Miután Nagybjom környékét megtisztították az aknáktól, Jákón majd Csökölyön folytatták veszélyes munkájukat. Ennek határában egy bokros-erdős területet mentesítettek az oroszok által minden rendszer nélkül elszórt aknáktól.

Palágyi Tivadar egy bokor alól öt aknát szedett fel, majd véletlenül rálépett egy rejtve maradt hatodikra. Az akna leszakította a bal lábfejét és más testrészein is súlyos sérüléseket okozott. Kezdetben úgy tűnt, hogy a szeme világát is elvesztette, mert a robbanás a szemét is teleszórtta földdel. *„Mézes Miska erősen elkötötte a bal combomat, hogy ne vérezzek el, majd kocsira raktak és bevitték a kaposvári kórházba, ahol azonnal megműtöttek”* – idézte fel a baleset körülményeit. – *„Miután a szemeimet kitisztították, az egyikkel másnap már látni kezdtem. A szemorvos később közölte velem: meg volt győződve arról, hogy a bal szememre megvakulok, mert az sérülést szenvedett, és bár röntgennel nem tudtak idegen testet kimutatni benne, azt hitték, hogy egy faszilánk behatolt a szemgolyómba. Ez a feltételezés szerencsére megalapozatlannak bizonyult, és egy idő múlva mindkét szememmel láttam.”*

Amikor a fizikai állapota jobbra fordult, levelet írt nővére vőlegényének, egy régi vezérkari őrnagynak, aki a Honvédelmi Minisztériumban szolgált. Megkérte, segítsen abban, hogy felgyógyulása után vezényeljék a Műegyetemre. 1946 elején

írásban kapott értesítést a HM-től arról, hogy kérését teljesíteni fogják.

Minthogy a sebei nem gyógyultak megfelelően, 1946 elején tovább amputálták a lábát.

Kaposváron, a kórházban töltött hónapok alatt sokat olvasott. 1946 elején szert tett *Welsh* The Practical System című angol nyelvkönyvére, amelyből egy Langenscheidt-féle angol–német szótár segítségével elsajátította az angol nyelv alapjait.

A kaposvári kórházból 1946 májusában, immáron gyógyultan, Budapestre utazott. Úgy gondolta, hogy csupán adminisztrációs intézkedésre van szükség ahhoz, hogy a Műegyetemre való beígért vezénylése a gyakorlatban megvalósulhasson. Az ígérvény óta eltelt fél év alatt azonban a HM személyi állománya jelentős mértékben kicserélődött, ő pedig az új emberek szemében csak egy horthysta tiszt volt, akinek különböző okokra hivatkozva elutasították a kérését. Ebbe nem nyugodott bele, és végül 1946 szeptemberében beiratkozhatott a Műegyetem vegyészmérnöki karára.

A Haditechnikai Intézetből a Danubia Szabadalmi Irodába

A Műegyetem elvégzése alatt katonai szolgálatot nem kellett teljesítenie, csupán az indexét volt köteles félévenként bemutatni a Haditechnikai Intézet parancsnokának, *Molnár Pál* vezérőrnagynak, majd altábornagynak.

A vegyészmérnöki diploma megszerzése után a Haditechnikai Intézethez helyezték. Első feladata az volt, hogy dolgozzon ki egy fagyálló elemet. A Műegyetem Elektrokémiai Tanszékén, a Journal of the Electrochemical Society című folyóiratot tanulmányozva, ráakadt egy ilyen tárgyú cikkre, amely leírta, hogy lítium-kloriddal az alacsony hőmérsékletet az ismerteknél jobban tűrő szárazelemek készíthetők. Kilátogatott az újpesti akkumulátorgyárba, ahol *Pavlik Oszkár* mérnökkel együttműködve két hónap alatt sikerült legyártania 100 darab olyan szárazelemet, amelyek $-50\text{ }^{\circ}\text{C}$ hőmérsékleten is működtek. Ezzel megalapozta szakmai elismertségét a Haditechnikai Intézetnél. Valószínűleg részben ennek, részben a demokratikus honvédség tagjaként elszenvedett sebesülésének volt betudható, hogy nem jutott arra a sorsra, mint a Horthy-időkből megmaradt mérnökkari és hadiműszaki törzskari tisztek nagy része, akik az 1950-től '53-ig terjedő időszakban sorra eltűntek anélkül, hogy további sorsukról bármi kitudódott volna.

1953-ban őrnaggyá léptették elő, majd 1954-ben, mint hadirokkantat leszerelték. Hiába kérte azonban a honvédség kötelékéből való elbocsátását, nem engedték el.

1953 nyarán a Gellért-szálló előtt, baleset következtében állkapocstörést szenvedett. A Róbert Károly körúti katonai kórházban töltött másfél hónap alatt a nagymamája által ajándékozott Tanuljunk könnyen gyorsan olaszul című könyvből megtanult olaszul. (Az olasz nyelv könnyű elsajátítását jórészt annak köszönhetette, hogy 4 évig tanult latinul.)

1956-ban már enyhült a Haditechnikai Intézet merevsége, így két mellékállásra is engedélyt kapott. Egyrészt a Műegyetem Szerves Kémiai Technológiai Tanszékén vezethetett laboratóriumi gyakorlatot másodállású tanársegédként, másrészt az Akadémiai Kiadó lexikonszerkesztőségénél vállalt szerkesztői állást.

1956 októberét a Haditechnikai Intézet állományában élte meg. A forradalom kitörése után sokáig nem ment az intézetbe, mert a villamosok nem jártak a

Húvösvölgybe. Ennek köszönhető, hogy semmilyen forradalmi megmozdulásban nem vett részt.

1956 decemberében minden tisztet felülvizsgáló bizottság elé citáltak. Biztos volt benne, hogy horthysta múltjára való tekintettel elveszik a rendfokozatát. Úgy döntött, hogy nem fog tiltakozni. Így, amikor a bizottság kihirdette döntését, hogy meghagyják a rendfokozatát, azt válaszolta, hogy belenyugszik. Ez a bizottság tagjai között élénk derűséget keltett.

A honvédségtől 1957 januárjában sikerült megválnia, amikor felvették a Magyar Tudományos Akadémia Központi Kémiai Kutató Intézetébe. 1963 áprilisáig dolgozott az akkor alakult Magkémiai Osztályon tudományos munkatársként.

1959-ben a Műegyetemen műszaki doktori címet szerzett. Doktori disszertációját az ezüst-cink akkumulátorok Zn^{65} és Ag^{110} izotópokkal végzett vizsgálatáról írta. (Ebből a témából egyébként négy cikke is megjelent a Journal of Electrochemical Society című folyóiratban.)

Egy izotópos témában írt előadását elfogadták az 1961 őszén, Koppenhágában tartandó tudományos konferenciára. Tavasszal megkapta az útlevelét, hogy megszerezhesse a szükséges vízumokat. Időközben azonban kiderült, hogy a csepeli izotóp-laboratórium vezetője, egy „jó elvtárs” is részt akar venni ezen a konferencián, és ennek legegyszerűbb megoldásaként közölték vele, hogy majd az illető fogja felolvasni az ő előadását. Erre azt válaszolta, hogy azt vagy ő mondja el, vagy senki. Előadása elmaradt, viszont a birtokában levő útlevelébe időközben a dán vízumon kívül osztrák, német és francia vízumot is szerzett.

1961 júliusában, Trabant kombi gépkocsijával nekiindult egy európai útnak. A kalandos út a Rajna mentén véget ért: egy tankolás során benzint és nem keveréket töltek az üzemanyagtankba, így a Trabant motorja tönkrement. A kocsit hajón küldte haza Budapestre. 110 márkáért vett egy 1951-ben gyártott Opel Olimpia gépkocsit, azzal indult vissza.

1957 őszén szabadalmi ügyvivőképző tanfolyam indult az Országos Találmányi Hivatalban, amelyre sikerült felvételt nyernie. Az utolsó ügyvivői vizsgát 1959 júniusában tette le. Július 1-jén másodállásban kezdett dolgozni a Danubia Szabadalmi Irodában, ahol megkérdezték, van-e nyelvvizsgálója. Ígéretet kapott arra, hogy ahány nyelvvizsgát letesz, annyi nyelvpótlékot kap. 1959 szeptemberében és októberében angol, francia, német és olasz nyelvből tett le felsőfokú nyelvvizsgát.

1962-ben megnősült. Felesége, *Vajdovics Erzsébet*, háromgyerekes anyaként szerzett levelező tagozaton kertészmérnöki diplomát és tanult meg a németül, angolul és franciául is. Nősülés után feladta kutatói állását, 1963. április 1-jétől kezdve főállásban dolgozott a Danubiában. A többféle képességet és tudást igénylő szabadalmi ügyvivői munka lehetővé tette számára, hogy lépést tartson szakmája fejlődésével, minthogy a szabadalmazandó találmányok mindig a technika legkorszerűbb megoldásait jelentik.

Tevékenyen vett részt a Magyar Iparjogvédelmi Egyesületben és a Nemzetközi Iparjogvédelmi Egyesület (AIPPI) Magyar Csoportjának munkájában. Néhány éven belül mindkét egyesület vezetőségi tagja lett. Sőt, 1969-ben az AIPPI Magyar Csoportjának a főtíkárává, majd 1989-ben elnökévé választották. A Nemzetközi Iparjogvédelmi Egyesület végrehajtóbizottsági ülései és kongresszusai révén eljutott Ausztráliába, Brazíliába, Dél-Afrikába és Japánba is.

A hatvanas évek végén az egyik legnagyobb svájci gyógyszergyár felkérte a cég magyarországi szabadalmi bejelentéseinek a képviselőjére. Ez a Danubia számára bevétel-növekedést, a munkatársak számára azonban gyakorlatilag semmilyen anyagi előnyt, csak többletmunkát jelentett. A külföldi megbízások száma

egyre növekedett, és ennek arányában nőtt az ügyvivők terhelése is.

Az 1989-es privatizáció után kiszolgáltatott helyzetük megszűnt, mert az iroda szabadalmi ügyvivői tulajdonosok lettek, és saját maguk közül választottak ügyvezetőket. Az 1969-ben hatályba lépett új magyar szabadalmi törvény előkészítésébe bevonták a Magyar Iparjogvédelmi Egyesületet is. Palágyi Tivadar a munkabizottság vezetője lett. Az 1995. évi új szabadalmi törvény előkészítésében az Igazságügyi Minisztérium által életre hívott szűk körű, jogászokból, szabadalmi ügyvivőkből és egy bíróból álló testület tagjaként vett részt. Így módja volt közreműködni egy korszerű új szabadalmi törvény kidolgozásában.

Számvetés

Publikációit 1970 óta tartja nyilván. Azóta magyar és idegen nyelven 255-nél több cikke jelent meg. A külföldi szabadalmi jogról két könyvet írt, társszerzője hét, a magyar és külföldi szabadalmi jogot tárgyaló könyvnek. Magyarul 30-nál több, angol, német, francia és olasz nyelven 45-nél több szakmai előadást tartott.

A szabadalmi ügyvivő-képzésben négy évtizeden át, 2009-ig vett részt. A Mérnöktovábbképző Intézet keretében rendezett tanfolyamokon külföldi szabadalmi, használati minta és védjegy jog címmel tartott előadásokat. A külföldi szabadalmi jog tárgyában több éven át tartott előadássorozatot a Közgazdaságtudományi Egyetemen, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Karán, valamint az Országos Találmányi Hivatal, majd a Magyar Szabadalmi Hivatal által szervezett felsőfokú iparjogvédelmi tanfolyamokon. Az Iparjogvédelmi Szakértői Testületnek 2008-ig, a Szabadalmi Ügyvivő Vizsgabizottságnak 2010-ig volt a tagja.

*

Zsolt, Tivadar és Ádám nevű fiai 1964-ben, 1967-ben, illetve 1969-ben születtek. Gyermekei már otthon megtanultak németül és angolul. Legidősebb és középső fia nyelvtanári diplomát szerzett. Az előbbi angol, német és holland nyelvről, illetve nyelvre fordít és tolmácsol. Középső fia az Eötvös Loránd Tudományegyetem francia tanszékén docens, és egy tucatnál több nyelvet beszél. Legkisebb fia autómérnök, ő is tud angolul, franciául és németül.

*

Bár az elmúlt rendszerben soha nem minősült jó kádernek, szakmai munkáját ennek ellenére elismerték: a Haditechnikai Intézetnél szinte állandóan szerepelt a dicsőségtáblán; a Központi Kémiai Kutató Intézetben munkáját – a tudományos publikációk száma alapján – kiválóra minősítették. A Danubiában 1989-ig ötször kapott kiváló dolgozói kitüntetést, 1979-ben és 1985-ben minisztertanácsi dicséretben részesült, 1976-ban pedig METESZ-díjat kapott, 1982-ben Iparjogvédelmi Emlékéremmel tüntették ki, 1993-ban az Országos Találmányi Hivatal elnöke a Hivatal Arany Emlékérmét adományozta számára. 1998-ban, Rióban az AIPPI tiszteletbeli tagjává választották. Itthon ugyanebben az évben Jedlik Ányos-díjban részesült. 2004. március 15-én a köztársasági elnöktől Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt kitüntetést kapott. 2005-ben Somlai-díjjal és 2007-ben Somorjay-díjjal tüntették ki.

Palágyi Tivadar életrajzi írását az alábbi gondolatokkal zárta: *„Ennek az életleírásnak az elkészítését az általam igen nagyra becsült Cseresnyés Géza bajtársam és dr. Kakasy Gyula volt osztálytársam és barátom felkérésére vállaltam, elég erős vonakodás után. De most, hogy elkészültem vele, hálás is vagyok nekik. 2008 novemberében voltam 85 éves, és ebben az élemedett korban semmiképpen sem árt, ha az ember visszatekint az elmúlt évekre. Talán még olvasóim is találnak benne egy-két érdekesebb részletet.”*

Dr. Balló István ny. ezredes:

A MAGYAR NÉPHADSEREG HELYZETE ÉS FŐBB SZERVEZETI VÁLTOZÁSAI 1956 NOVEMBERE ÉS 1961 DECEMBER KÖZÖTT

A szerző tanulmányában bemutatja a Magyar Néphadsereg újjászervezését, valamint fejlesztésének fő tendenciáit az 1956-os forradalom és szabadságharc leverésétől 1961 decemberéig. A Magyar Néphadsereg átalakításának irányait és követelményeit döntő módon határozták meg a magyar katonai delegációk 1957 januárja és 1960 decembere között, Moszkvában megtartott konzultációi, amelyeket a szovjet katonai vezetőkkel folytattak. A szárazföldi csapatok fejlesztése mellett nagy hangsúlyt kapott a honi légvédelem és a repülőcsapatok modernizálása, továbbá a harckészültség magas szinten tartása. A néphadsereg történetének meghatározóan fontos eseménye volt, amikor 1961. augusztus 1-jén – 50 évvel ezelőtt – megalakult az 5. Hadsereg Parancsnoksága. A haderő teljes létszáma 1961 novemberére meghaladta a 92 500 főt. Ebben a periódusban teremtették meg a hadsereg legfontosabb szervezeti kereteit, a további fejlesztés alapjait, azonban a haditechnikai eszközök pótlása és korszerűsítése már a következő évek feladatait jelentették.

Kulcsszavak: Magyar Néphadsereg; a Magyar Néphadsereg újjászervezése; szervezeti változások; 5. Hadsereg Parancsnokság

Retired colonel Dr. István Balló:

THE SITUATION (POSITION) OF THE HUNGARIAN PEOPLE'S ARMY AND THE MAIN STRUCTURAL CHANGES BETWEEN NOVEMBER 1956 AND DECEMBER 1961

In this article the author demonstrates the reorganisation of the Hungarian People's Army and the main trends of the developments after the defeating of the 1956 revolution and freedomfight until the end of December 1961. The tendency and requirements of the further transformation of the Hungarian People's Army deeply determined the consultations between the Hungarian military delegations and the Soviet military leadership in Moscow from January 1957 until November – December 1960. Beside the developing of the land forces there was an insistence on the national anti-aircraft and the modernisation of the airwing and keeping on a high level of the alertness. It was a determine important event of the Hungarian People's Army when on the 1 of August in 1961 – just 50 years ago – there was established the 5. Headquarters of the Army. The complete number of people of the Hungarian People's Army exceeded the 92 500 member. This period of time created the most important structures, the basis of the further developments, but the replacement and modernisation of the military instruments were the tasks of the following years.

Keywords: Hungarian People's Army; reorganisation of the Hungarian People's Army; structural changes; 5. Headquarter of the Army

A magyar nép 1956. évi forradalom és szabadságharcát november 4-én a Szovjetunió mindent elsöprő katonai erővel leverte.¹ A Magyar Néphadsereg

¹ „Ebben a hadműveletben 17 szovjet hadosztály (8 gépesített, 1 harckocsi, 2 lövész, 2 légvédelmi tüzér, 2 repülő, 2 légideszant) részei, mintegy 60 ezer szovjet katonával vett részt” – írja Horváth

alakulatainak döntő többsége meg sem kísérelte a fegyveres ellenállást. Ennek egyik legfőbb oka a szovjet invázió hatalmas ereje, másrészt pedig *dr. Münnich Ferenc* altábornagy, a fegyveres erők miniszterének az utasítása volt, amelyben elrendelte, hogy a Magyar Néphadsereg egységei ne tüzeljenek a szovjet alakulatokra.² Budapesten és a főváros környékén csak a Jutadombnál, Óbudán a Schmidt-kastélynál és Nagykovácsi térségében volt némi ellenállás a fegyveres erőink kisebb kötelékeinél.³ Több vidéki helyőrségben volt kisebb fegyveres összetűzés a szovjet és a magyar alakulatok között, azonban komolyabb fegyveres konfliktusok nem alakultak ki.

A szovjet alakulatok elfoglalták a Magyar Néphadsereg legfontosabb laktanyáit és repülőtereit, de felügyeletük alá helyezték Budapestre és az osztrák államhatárhoz vezető utakat is. November végére az inváziós erők megtörték a magyar felkelők szervezett ellenállását és bevezették a magyar hadsereg feletti teljes ellenőrzést is. Ezután a szovjet csapatok az ország egész területén katonai közigazgatást vezettek be. Más teendők mellett mindennaposá váltak a járőrözések és az őrszolgálati feladatok ellátása.⁴

Kádár János vezetésével Szolnokon 1956. november 4-én megalakult a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány (FMPK) Ez az új szervezet nem a hadsereg újjászervezését tartotta elsődleges feladatának, hanem a karhatalom létrehozására fordította a fő figyelmét. November 7-én *Münnich Ferenc* a fegyveres erők minisztereként feloszlatta a forradalmi katonatanácsokat. A kormány *Uszta Gyulát* kinevezte az újjászervezendő hadsereg parancsnokává és a Néphadseregi Katonatanács elnökévé. A katonatanács tagjai voltak többek között: *Ilku Pál*, *Gyurkó Lajos*, *Ugrai Ferenc*, *Kovács Imre*, majd a későbbiekben *Csémi Károly*, *Pesti Endre* és *Borbás Máté*. A megszervezendő hadsereg és az alakuló karhatalom tagjai kiválasztásánál ismételten a politikai megbízhatóság volt a fő szempont.

A hadseregben már 1956 novemberében kezdtek megalakulni a pártszervezetek, elsőként a karhatalomban, a Honvédelmi Minisztériumban, Kaposváron és Kiskunfélegyházán. Az év végére szinte minden egységnél és szervnél megalakultak a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) alapszervezetei.

A karhatalom megalakítása

A karhatalom megszervezésével *Uszta Gyula* vezérőrnagyot bízták meg, azzal a feladattal, hogy a szovjet csapatokkal együttműködve számolják fel a még ellenálló csoportokat. A hadseregnek (a karhatalomnak is) csak azok maradhettek tagjai, akik aláírták a Tiszti Nyilatkozatot. Ennek megfelelően 1956. november 10-én *Münnich Ferenc*, a fegyveres erők minisztere, a rádió útján fordult felhívással a fővárosban tartózkodó honvédtisztekhez: akik ezt a dokumentumot aláírják (ennek a tisztikar 75–80 %-a tett eleget), jelentkezzenek szolgálattételre.

Miklós: 1956 KATONAI MÉRLEGE. A MAGYAR ÉS A SZOVJET FEGYVERES ERŐK A FORRADALOMBAN című cikkében. (Rubicon, 2002/11–12. szám, 47. o.)

² Mucs Sándor–Zágoni Ernő: A MAGYAR NÉPHADSEREG TÖRTÉNETE. Második, bővített kiadás. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1984. 242–243 o.

³ Horváth Miklós: A MAGYAR NÉPHADSEREG ÉS AZ 1956-OS FORRADALOM (RÉSZLETEK AZ 1956-OS FORRADALOM KATONAI TÖRTÉNETÉBŐL). Hadtörténelmi Közlemények 1996/3. szám, 22–23 o.

⁴ Horváth Miklós–Tulipán Éva: KERESZTUTAK. MAGYAR NÉPHADSEREG 1956. H T Kiadó, Budapest, 2006, 81–82 o.

A Tiszti Nyilatkozatban vállalni kellett az 1956. november 4-én megalakult Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányhoz való feltétel nélküli csatlakozást, támogatni kellett a kormányt az elmúlt hibák és hiányosságok kijavításában. Egyet kellett érteni azzal, hogy a népet és a hazát fenyegető „ellenforradalmi” veszély miatt szükséges volt kérni a baráti Szovjetunió kormánya, illetve a szövetséges szovjet hadsereg segítségét az „ellenforradalmi erők” felszámolásához, a népi demokratikus rendszer és a szabadság megszilárdításához. Ki kellett jelenteni, hogy az aláíró az FMPK intézkedéseit magára nézve feltétel nélkül kötelezőnek elismeri és a katonai esküjéhez híven, a katonai parancsoknak öntudatosan magát aláveti. A nyilatkozónak azt is ki kellett jelenteni, hogy az elmúlt időben nem vett részt a népi demokrácia törvényeit sértő cselekmények végrehajtásában, amelyeket a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány is elítél.

A Budán tartózkodóknak a Petőfi Sándor Politikai Akadémián (Budapest II. kerület Vörös Hadsereg útja 23), a Pesten tartózkodóknak pedig a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián (X. kerület Hungária krt. 9–11.) kellett jelentkezniük.⁵ Akik nem írták alá a Tiszti Nyilatkozatot, azokat néhány napon belül leszerelték.

A karhatalom központi irányításának élén a fegyveres erők minisztere állt. Alárendeltségébe tartozott a BM karhatalmi ezrede és más szervek, valamint a katonatanács elnöke, aki egyben a Magyar Néphadsereg megbízott parancsnoka is volt. Ez utóbbi személy felügyelete alá tartoztak az országban lévő karhatalmi egységek parancsnokai is.

A karhatalmi szervezetek alapvető elemei a századok, a zászlóaljok és az ezredek voltak.

A karhatalom vezetése Budapestet három körzetre osztotta, ennek megfelelően három karhatalmi ezredet hoztak létre.⁶

Az 1. honvéd karhatalmi ezred, amelynek parancsnoka *Csémi Károly* alezredes volt, 1956. november 9-én alakult meg. Az ezred karhatalmi feladatait a pesti oldalon kellett végrehajtani. A kötelék létszáma rövidesen elérte az 1170 főt. A tíz századdal, 1200 fővel megalakuló 2. honvéd karhatalmi ezred 1956. november 16-án jött létre. Az ezred parancsnoka *Borbás Máté* vezérőrnagy (a későbbiekben *Lóránt Imre* vezérőrnagy) volt. Tevékenységi körzete Pesten volt. Az 1050 fővel megalakult 3. honvéd karhatalmi ezred 1956. november 13-án kezdte meg a tevékenységét tíz századdal. Parancsnoka *Pesti Endre* ezredes volt. Ez az egység a budai kerületekben kapott karhatalmi feladatokat, de Csepel és a későbbiekben Budaörs és Piliscsaba is tevékenységi körzetébe tartozott.

1956. november 16-án a három karhatalmi ezred létszáma összesen 3420 főt tett ki. Ezeket az erőket egészítette ki a december 1-jén megalakult BM karhatalmi ezred 2000 fővel, amelynek parancsnoka *Guba László* ezredes lett. Mindezen kívül a Budapesti Rendőr Főkapitányságon megalakult egy „R”-csoport is.

A BM szakmai felügyelete és irányítása alá több kisebb karhatalmi alegység is tartozott. Ezek az erők szoros együttműködésben dolgoztak a konszolidáció

⁵ Szabó Árpád: A MAGYAR FORRADALMI HONVÉD KARHATALOM (1956 NOVEMBER – 1957 JÚNIUS). Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1977. 33. o.

⁶ A karhatalmi ezredek megalakulása, rendeltetése és parancsnokai jól nyomon követhetők dr. Surányi Jenő ny. ezredes és Cs. Nagy Imre ny. alezredes: A SZÁRAZFÖLDI HADMŰVELETI CSAPATOK TÖRTÉNETÉNEK ÁTTEKINTÉSE (1945–1980) c. tanulmányából. [vö. A Magyar Néphadsereg története 1945–1980. Tanulmánygyűjtemény, 3. kötet. (szerk: dr. Zágonyi Ernő) HL Tgy. II. MN/T-19, 30-31 o.]

megteremtéséért, amelyek egyben a forradalom legkisebb sejtjeinek teljes felszámolását eredményezték.

A fővárosi karhatalmi alakulatok megszervezésével nagyjából azonos időben, vidéken is hozzáálltak a karhatalmi szervezetek felállításához. 1956. november 27-ére az ország valamennyi megyéjében megalakultak a karhatalmi zászlóaljok, amelyek megkezdték a működésüket. A megyei karhatalmi zászlóaljok parancsnokait a Néphadseregi Katonatanács nevezte ki. A karhatalmi zászlóaljok létszáma átlagosan 400–500 fő volt, de akadtak olyanok is, amelyek ennél több karhatalmistát tömörítettek. Megemlíthető az, hogy például Csongrád megyében 977 fő, Bács-Kiskun megyében több mint 1000 fő, Szolnok megyében pedig 890 fő volt a zászlóaljok létszáma. A járási székhelyeken átlagosan 40–80 fős, illetve 100 fős karhatalmi alegységeket szerveztek.

Az országban a karhatalmi erők együttes létszáma 1956. december elején elérte a 10 000, 1957. április végére meghaladta a 18 000 főt. A karhatalmi alegységek és egységek feladatait, kirendelésének (igénylésének) módját, erejét, összetételét, magatartását, felszerelését, vezetését, a karhatalmi szolgálat ellátásának rendjét a Karhatalmi Utasítás szabályozta.

A karhatalmi alakulatok szorosan együttműködtek a szovjet csapatokkal, a helyi pártszervezetekkel, a rendőri erőkkel és a helyi lakossággal. A karhatalomba zömmel honvédtisztek jelentkeztek, de sokan jöttek a polgári élet különböző területeiről és a társfegyveres testületekből is – így e szervezeteket nem lehet teljes mértékben azonosítani a hadsereggel, ugyanakkor nem is választható attól el.

A karhatalom szervezete, összetétele, vezetése és feladatköre eltérő volt a hadseregtől, azonban azzal hatékonyan együttműködött. A hadsereg biztosította a vezető parancsnokokat, a karhatalom személyi állományának mintegy 75%-át, az anyagi ellátást, sok helyen a felszereléseket és az elhelyezést is. A karhatalom a FMPK katonai szervezete volt, amely kizárólag belső feladatokra szerveződött.

A karhatalmi alakulatok tevékenysége két időszakra bontható. Az első szakasz 1956. november-december hónapjaiban tartott, a második pedig 1957 elejétől számítható.

A karhatalmisták szervezeti életéről, feladatairól, a politikai és az ideológiai kérdésekről tájékoztattak a szervezetek újságjai. Az 1. ezredé *A karhatalmista*, a 2. ezredé a *Pesti Járőr*, a 3. ezredé pedig *Járőr* címmel jelent meg. Vidéken a magasabbegységek lapjai és a HM karhatalmi tájékoztatói jelentek meg.

A karhatalmi alakulatok tevékenységének első szakaszában az alapvető feladat a forradalom (az akkori terminológiával ellenforradalom) még meglévő kisebb, elszigetelődött fegyveres maradványainak felszámolása, a törvényesnek mondott rend helyreállítása volt. A karhatalmisták sokféle feladatot (járőrszolgálat, tömegoszlatás, felderítés, razziák, falugyűléseken való részvétel stb.) oldottak meg.

A kialakult helyzetről 1956. december 30-án *Uszta Gyula*, a Néphadseregi Katonatanács elnöke a Népszabadság munkatársának adott nyilatkozatában kijelentette: „*A karhatalmisták a rendet, nyugalmat helyreállították, és elég erősek ahhoz, hogy az itt-ott még felbukkanó rendbontókat gyorsan felszámolják. Megkezdődött a békés építőmunka, és ha nem is teljesen zavartalanul, de működnek a proletárállam törvényhozó és végrehajtó szervei, érvényesül a párt vezető szerepe.*”⁷ 1956 végére tulajdonképpen befejeződött az – akkori politikai értékelés szerint – az ellenforradalom fegyveres ellenállóinak leverése, helyreállították a törvényesnek tartott rendet és viszonylagos közbiztonság alakult ki az országban.

⁷ Szabó Árpád, i. m. 92. o.

Az 1957 januárja és májusa közötti periódus fő feladata a konszolidáció biztosítása volt. A többpártrendszer tagadó, a szocialista fejlődési irányt választó és a szovjetekkel minden tekintetben együttműködő rezsim mindent megtett a „népi hatalom” megszilárdításáért. Ebben a periódusban a karhatalom szervezetei a kádárista hatalom más erőivel együttműködve a politikai, ideológiai, kulturális munka és a gazdasági helyzet stabilizálásáért, azaz a szocialista konszolidáció mielőbbi megteremtéséért munkálkodtak.

A politikai konszolidáció során a hatalom kettős feladat megvalósítását célozta meg: egyrészt fel akarta számolni a még meglévő, elszigetelődött kisebb forradalmi erőket, másrészt pedig fel kívánta „világosítani”, meg akarta nyerni a „félrevezetett tömegeket”. Ez a gondolat jól nyomon követhető Kádár János 1957. január végén tartott csepeli pártaktíván mondott beszédéből is *„A megtévedt embereket felvilágosítjuk, aki viszont fegyvert emel a népi hazalomra, annak kezéből kiűjtjük a fegyvert.”*⁸ Az új politikai erőnek továbbra is a központi feladatot jelentett a népi hatalom megszilárdításáért folytatott harc, és a párt vezető szerepének biztosítása.

1957 elején több esemény is a karhatalmisták aktivitását követelte meg. 1957. január 11-én, Csepelen a forradalomhoz még hű erők megmozdulása és a karhatalmistákra támadásuk miatt azok kénytelenek voltak fegyvereiket használni. A csepeli üzemekben a zavarkeltés oka az volt, hogy bizonyítsák: a munkásság nem ért egyet a kormány intézkedéseivel, a konszolidáció megteremtésére hozott határozatokkal. Az általános sztrájk megszervezése sem sikerült. A forradalom leverésébe bele nem nyugvók következő nagy akciója a márciusban újra kezdjük (MUK) jelszóval megjelölt mozgalom lett volna, amelyet országos méretűre terveztek. Ennek kezdetét 1957. március 15-ére tűzték ki, azonban rendbontást nem sikerült provokálni. A karhatalom felkészültsége miatt az akció csak terv maradt, országszerte rend és nyugalom uralkodott.

A karhatalom jelentős erőit kötötte le a disszidálások és az embercsempészet megakadályozása. Ezek az akciók leginkább az ország nyugati és a déli határára voltak jellemzőek. A határ menti karhatalmista alegységek és egységek, a határőrséggel együttműködve folyamatosan járőröztek és végezték ellenőrzéseiket. Feladataik legfontosabb területei közé tartoztak a kisebb-nagyobb razziák, a járőrszolgálatok, az eltulajdonított vagyontárgyak, az illegálisan kint lévő fegyverek begyűjtése, a bujkáló ellenforradalmárok, illetőleg a bűnözők felkutatása.

A karhatalmisták segítették a bírói, ügyészi és a rendőri szervek munkáját. Közreműködtek a bizonyítékok feltárásában és összegyűjtésében. A budai karhatalmi ezred egyik alegysége biztosította a Fő utcai Katonai Ügyészséget, a BM-karhatalom egyik alegysége pedig a Markó utcai bíróságot oltalmazta.

A karhatalom 1957 áprilisáig jelentős mennyiségben gyűjtött be a kádári konszolidációra veszélyes, engedély nélkül tartott fegyvert, nagy számban tartóztatott le forradalmárokat és sok esetben bűncselekményekkel gyanúsított egyéneket. A karhatalmisták 13 000 darab, különböző típusú fegyvert 30 000 darab kézigránátot és mintegy 5000 darab különféle típusú aknát gyűjtöttek be. Letartóztattak 8000 szökött rabot és körözött személyt, felgöngyölítettek 15, a kádári hatalomra veszélyesnek tartott csoportot, és 9000 olyan egyént, akiket bűncselekmények, vagy egyéb okok miatt gyanúsítottak.⁹

⁸ uo. 95. o.

⁹ Mucs Sándor–Zágoni Ernő i. m. 243. o.

A karhatalmisták részt vettek a szocialista országokból érkező vasúti szállítmányok biztosításában, de a népi vagyon védelmében is. Védelmezték az üzemeket, a termelőszövetkezeteket és azok értékeit, több esetben is megakadályozták a jogtalan fairtasokat. Az akadozó energiaellátás miatt több üzem részére aggregátorokat adtak kölcsön. Gépkocsikkal segítették élelmiszerek és tüzelőanyagok szállítását, de arra is voltak példák, hogy szülő anyák kórházba szállításában is segítséget nyújtottak. A közös akciók következtében az országban egyre inkább a nyugalom, a rend vált uralkodóvá, az egyes üzemekben is a termelés egyre zavartalanabban folyt.

A szocialista országok segítségével 1957 közepére alapjaiban megszilárdult az ország gazdasági helyzete. Eddigre újjászervezték BM szerveit, köztük a rendőrséget, november végére pedig befejeződött a Munkásőrség felállítása is, amelynek megalakítására az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága 1957. február 12-én hozott határozatot. Ezzel az egész ország területén megteremtődtek a feltételei az új hatalom által megkívánt rend és a közbiztonság védelmének, így a korábbi karhatalmi szervezetekre már nem volt szükség.

A honvédtisztek egy része az újjászervezés alatti fegyveres erőknél kapott szolgálati beosztást, a polgári életből a karhatalomba jöttek pedig visszamentek munkahelyeikre. Azoknak a katonáknak, akiknek még nem jutott beosztás, az 1957. április végén, Budapesten megalakított Forradalmi Honvéd Tiszti Ezred adott átmenetileg munkát. Ennek a köteléknek a megalakítása Budapesten, a Sporttiszti Iskolán (XIII. kerület, Dózsa György út 53.) kezdődött meg és Kelenföldön a Petőfi Sándor laktanyában fejeződött be. Az ezred parancsnoka *Baranya László* volt.

Ebben az időszakban már nem kellett kiterjedt karhatalmi feladatokat végrehajtani, így a Budapesti Helyőrség-parancsnokság alárendeltségébe tartozó Forradalmi Honvéd Tiszti Ezred tevékenysége politikai, szakmai képzésre, a hadsereg újjászervezésével kapcsolatos katonai, politikai és ideológiai feladatokra irányult. Fő feladata az volt, hogy a fegyveres erők számára felkészült, tapasztalt kádereket biztosítson, és legyen kész az esetleges karhatalmi feladatok végrehajtására is.

A kádári konszolidáció eredményei már nem indokolták a Forradalmi Honvéd Tiszti Ezred további működését. Annak megszüntetésére a honvédelmi miniszter 1957. december 20-án utasítást adott ki. Ezzel a Magyar Forradalmi Honvéd Karhatalom befejezte tevékenységét.

A Magyar Néphadsereg újjászervezése

A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány már 1956. december 8-án határozatot hozott a Magyar Néphadsereg átszervezésére. A kormányhatározat a Magyar Néphadsereg békelétszámát 63–64 000 főben, a hadsereg katonalétszámát 50 000 főben, a polgári dolgozók létszámát pedig 13 000–14 000 főben jelölte meg. 1957. január elején a Magyar Néphadsereg katonalétszáma 16 776 tiszttel, 7 171 tiszthelyettes, 19 139 sorkatonával, összesen tehát 43 086 fő volt.¹⁰

Mint a korábbiakból kitűnt, csak azok a tisztek lehettek az újjászerveződő Magyar Néphadseregnek tagjai, akik aláírták a tiszti nyilatkozatot. Mindazok, akik ezt megtették, de nem kerültek beosztásba valamelyik karhatalmista alakulathoz, azok a szolgálati helyeikre vonultak be. A teendők közé tartozott a különféle szolgálatok

¹⁰ Szani Ferenc: Néphadsereg 1957–1989. Honvéd Kiadó, Budapest, 1999, 18. o.

ellátása és felkészülés a hamarosan beinduló kiképzési időszak feladataira. A forradalmi események miatt a csapatoknál kiképzést nem folytattak, ugyanis az csak 1957 májusában indult be. Az október 31-éig tartó periódust „csonka kiképzési” időszaknak nevezték

1957 elején a párt vezetőszerveinek állásfoglalása alapján fontos feladatnak tekintették, a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) szervezeteinek megalakítását a hadseregben. A zászlóaljoknál alapszervezetek, az ezredeknél pedig KISZ-bizottságok jöttek létre. 1957 májusára a hadseregben 235 KISZ-alapszervezet működött, amelyeknek taglétszáma több mint 9000 fő volt.

A prioritások

1957. január 20-án a fegyveres erők minisztere vezetésével katonai küldöttség utazott Moszkvába. A küldöttség tagja volt: *Révész Géza* altábornagy, *Horváth Mihály* vezérőrnagy, *Lakatos Béla* ezredes és *Ugrai Ferenc* ezredes. A szovjet és a magyar küldöttség áttekintette a Magyar Néphadsereg helyzetét, tárgyaltak a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásának elvi kérdéseiről és a soron következő feladatokról. A Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erői akkori főparancsnoka, *I. Sz. Konyev* marsall és a törzsfőnöke, *A. I. Antonov* hadseregtábornok a legfontosabb feladatoknak tartotta a vezérkar gyorsított ütemű átszervezését és hatékony működését, a felderítés megerősítését és szakszerű működtetését, a tisztképzés átalakítását, az akadémiai szintű oktatás megszervezését a korszerű követelmények alapján, továbbá a felkészülés megkezdését az egységes légvédelmi rendszer kiépítésére.

A küldöttség a hazatérése után jelentést készített a MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága számára, amely azt jóváhagyta. A hadsereg szervei hozzáálltak az abból adódó feladatok végrehajtásához.

Az újjászervezendő Magyar Néphadseregben a teendők három fő területen jelentkeztek: Honvédelmi Minisztériumnál, szárazföldi csapatoknál és a légierőnél.

A Honvédelmi Minisztériumra vonatkozó szervezési intézkedés 1957. január 25-én jelent meg, amelyben annak létszámát a korábbi 3500 fő helyett 1860 főben határozták meg.¹¹ A változások során az egyes szervezetek létszámát csökkentették, más szervezeteket módosítottak. A vezérkarnál légvédelmi csoportfőnökség alakult. A vezérkar szabályzatszerkesztő osztálya a harc kiképzési és testnevelési csoportfőnök alárendeltségébe került. A HM-iroda szervezetébe helyezték a vezérkar külügyi osztályát, valamint a vezérkar adminisztratív és gazdasági osztályát, valamint a hadtáp adminisztrációs és gazdasági osztályt. Megszűnt a HM-főcsoportfőnökségek és -csoportfőnökségek politikai osztálya, valamint a hadtáp főnökséghez tartozó állategészségügyi osztály. Fontos posztokon több személyi változásra is sor került. A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1957. február 20-án felmentette vezérkari főnöki megbízatása alól *Hegyí László* vezérőrnagyot és erre a funkcióra *Ugrai Ferenc* ezredest nevezték ki.

Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága 1957. február 11-én Irányelveket fogadott el, amelyben meghatározta a kinevezett politikai apparátus és a választott pártszervezetek felépítésének, irányításának és működésének elveit.

Az Elnöki Tanács 1957. március 1-jei hatállyal *Révész Géza* altábornagyot nevezte ki honvédelmi miniszterré. *Uszta Gyula* vezérőrnagy továbbra is a miniszter első helyettese maradt. A politikai csoportfőnök *Ilku Pál* vezérőrnagy, akit 1958-tól

¹¹ Dr. Móricz Lajos ny. ezredes: A Honvédelmi Minisztérium szervezetének alakulása (1945–1980). „T”-Honvédelem 1987/2. szám, 70. o.

Dapsi Károly vezérőrnagy követett. A harckiképzési és testnevelési csoportfőnök *Gyurkó Lajos* vezérőrnagy, majd *Kovács Imre* vezérőrnagy lett. A hadtápszolgálat főnöke *Muczina Ferenc* ezredes lett, akit 1958-tól *Róka Mihály* vezérőrnagy váltott fel.

1957. március 21-étől a szolgálati érintkezés során a „bajtárs” megszólítás helyett az „elvtárs” szó vált kötelezővé a hadseregben.

Az újjászerveződő hadsereg a Magyar Szocialista Munkáspárt legfelső pártvezetése és a kormány irányítása és ellenőrzése alatt állt. A Honvédelmi Minisztérium szovjet főtanácsadója 1957 őszétől *Ny. G. Zahvatajev* vezérezredes volt.

A vagyoni helyzet

Az 1956. évi forradalom és szabadságharc során a Magyar Néphadsereg anyagi készleteiben, objektumaiban és felszereléseiben jelentős anyagi károk keletkeztek. Számos honvédségi ingatlant és anyagot átadtak a Magyarországon állomásozó szovjet csapatoknak, a népgazdaságnak és a belügyi szerveknek. Szükségessé vált tehát a hadsereg anyagi készleteinek és ingatlanvagyonának felmérése. E nagyszabású leltározásra 1957 tavaszán került sor. A munkát a leltározó főbizottságon kívül négy albizottság (hadbiztosi, egészségügyi, elhelyezési és üzemanyag-szakmai) végezte el.

Muczina Ferenc ezredes, a hadtápszolgálat főnöke, az 1957. május 22-én keltezett okmányában tett jelentést a Magyar Néphadseregben lefolytatott leltározás eredményéről és a hadtápszolgálat helyzetéről Révész Géza altábornagy honvédelmi miniszternek.¹² A dokumentum a Magyar Néphadsereg anyagaiban és eszközeiben bekövetkezett kár és hiány összegét 188 742 025 forintban állapította meg. A veszteségek összege többek között az élelmezési szolgálatnál 8.335 691 forintot, az egészségügyi szolgálatnál 1 387 105 Ft-ot, az elhelyezési szolgálatnál 36 118 321 forintot, az üzemanyag-szolgálatnál 13 709 302 forintot ért el. A hadsereg létesítményeiben 19 439 000 forint kár keletkezett.¹³ Ugyanakkor a Magyar Néphadsereg a belügyi szerveknek és a népgazdaságnak 598 240 408 forint értékben adott át hadtápanyagokat.¹⁴

A hadsereg objektumaiból a népgazdaság részére 1956 évben és 1957 májusáig 45 objektumot adtak át végleges kezelésbe, amelynek értéke: 310 969 000 forintot ért el. Megállapodások alapján 1956-ban és 1957-ben, különböző időtartamú ideiglenes használatra a hadsereg ingatlan vagyonából, 40 különböző objektumot adtak át.

A 3609/X. 5. 1956 sz. Minisztertanácsi határozat objektumok átadására kötelezte a Magyar Néphadsereget. Az 1956. évi forradalmi eseményekkel kapcsolatos változások miatt azonban a hadsereg Budapesten 4, vidéken pedig 11 objektumot nem tudott átadni.¹⁵ Az átszervezett Magyar Néphadsereg egységeinek

¹² Az okmány Jelentés a Magyar Néphadseregben lefolytatott leltározás eredményéről és a hadtápszolgálat helyzetéről címmel készült el. HL MN Hadtápfőnökség 1958/T 103. öe.

¹³ I. m. 4. o.

¹⁴ I. m. 6. o.

¹⁵ Ezek az objektumok a következők voltak:

- Kossuth Akadémia. (Az épületekben szovjet egységet helyeztek el.)
- A Timót utcai Tüzér szertár. (Itt tárolták a megszüntetett alakulatok tüzérségi anyagait.)
- Kiss János laktanya kulturális épülete. (Az Egyesített Tiszti Iskola létszámviszonyainak ismeretében az épületre szükség volt.)

diszlokálása, valamint a Magyarországon állomásozó szovjet alakulatok elhelyezési igényeinek kielégítése után több honvédségi ingatlan is feleslegesnek bizonyult.¹⁶

- A volt Törley pezsgógyár pezsgőtöltő épülete. (Más megfelelő tároló hely hiányában az objektum pincéjében a hadsereg nagymennyiségű gumianyagot tárolt.)
- Debrecen, Varga u. 2. alatti ingatlan. (Az épületet kiegészítő parancsnokság és nőtlen tiszt szálló céljára használják.)
- Esztergom, hadosztályparancsnoksági épület és kanonoki ingatlan. (Az objektumokban szovjet alakulatok nyertek elhelyezést.)
- Eger, Vár laktanya. (Az épületben egészségügyi anyagokat tároltak.)
- Miskolc, Bocskai laktanya. (Az épületben szovjet alakulatokat helyeztek el.)
- Miskolc, Bajcsy laktanya. (Az objektumot anyagtárolásra használja a Magyar Néphadsereg, mert a helyőrség három laktanyájában szovjet egységek állomásoztak.)
- Ózd, Bocskai laktanya. (Ebben az objektumban hozzávetőlegesen 120 vagon egészségügyi anyagot tárolnak.)
- Pécs, Kiss János laktanya. (Az épületet a Belügyminisztérium karhatalmi alakulata használta.)
- Pécs, Petőfi Sándor laktanya. (Az objektumban szovjet alakulatokat helyeztek el.)
- Salgótarján, Zrínyi laktanya. (A laktanyában „M” ruházati anyagok tárolása történik. Az épületet csak akkor tudja a hadsereg átadni, ha az új tároló hely felújítási költségeit az átvevő szerv vállalni tudja.)
- Szeged, egykori hadtestparancsnoksági épület. (Az ingatlanban karhatalmi parancsnokság és egység, illetőleg kiegészítő parancsnokság van elhelyezve. A hadsereg az épületet csak ezen szervezetek más objektumba történő átköltöztetése után tudja átadni.)
- Várpalota, Landler Jenő laktanya. (Az objektumra a gyalogsági kiképző tábor parancsnokságnak van szüksége.)

¹⁶ Az épületek átadására, illetőleg hasznosítására javaslat született az alábbiak szerint:

- Budapest, Krisztina krt. 61/a.: az épületben helyezték el az I. kerületi kiegészítő parancsnokságot. Az ingatlanban lévő, megüresedett szobákra az MSZMP I. kerületi Intéző Bizottsága tart igényt. A helyiségek átadását javasolják ideiglenes használatra.
- Budapest, Közlekedési Szertár: az épületet a Magyar Államvasutak kéri. Ideiglenes átadását javasolják.
- Budapest, Országos Légvédelmi Parancsnokság (OLP) épülete: az ingatlanban 48 szoba üresen áll, azonban az épület átadását nem javasolják, mert a későbbiekben a repülőerők fejlesztése miatt azt szükségesnek tartják.
- Budapest, Daróczi u. 5-7.: az épület a II. világháború során leégett. Helyreállítása mintegy 1,2 millió Ft-ba kerülne. Az ingatlant a belkereskedelem kéri. Az átadása javasolt a honvédség részéről.
- Baja, Kékhegyi gyakorlótér és az ott lévő ingatlanok: az épületek 1955 óta üresen állnak, amelyek lakott területtől távol esnek. Erre az ingatlanvagyonra állami szervek nem tartanak igényt.
- Fót, hadosztály lőszerraktár: a bázist az Egyesült Izzó kéri a honvédségtől. Mivel a hadsereg részére a későbbiekben erre szükség lesz, ezért szerződés alapján az objektum ideiglenes átadását javasolták.
- Jászberény, páncélos laktanya: a laktanyát szovjet alakulat használta, de 1956 novemberében azt elhagyták. Az épület jelenleg üresen áll, amelynek a felújítása szükséges. A későbbiekben, a helyreállítás után, Egerből és Ózdról az ott tárolt egészségügyi anyagok áttelepítését javasolják a volt páncélos laktanyába.
- Kalocsa, repülőtér: a repülőtéren lévő épületeket gondnokság őrzi és kezeli. Az ingatlanok és a repülőtér hasznosítását nem javasolják.
- Keszthely, Bethlen laktanya: az épület egy részében karhatalmi alakulat van elhelyezve. Ideiglenes jelleggel, szerződés alapján, a légénységi épületeket a városi tanácsnak, a gépkocsi telephelyet pedig az autóközlekedési vállalatnak javasolják átadni.
- Ligettanya, repülőüzemanyag-tároló: az üzemanyag tároló jelenleg üresen áll. A bázis őrzés-védelmét polgári őrség látja el. Az Országos Légvédelmi Parancsnokság az üzemanyag tároló megtartását javasolja.
- Miskolc, Bajcsy laktanya: a laktanya egy részét megállapodás alapján polgári szervek használják. A még üresen álló épületeket a Borsodi Szénbányászati Tröszt kéri. Az ideiglenes jellegű átadását javasolják.

Az 1953-tól, az akkor megkezdődött nagymértékű hadseregcsökkentésből adódott, hogy az említetteken kívül még több laktanya egyes épületei is üresen álltak. Ezen ingatlanok épületeinek egy részét különböző hadtáp és fegyvernemi anyagok tárolására, a lekeríthető épületeket pedig tisztai lakások céljára kívánták felhasználni.

A lakáshelyzet

1956. október 23-a előtt a Magyar Néphadsereg összesen 18 413 lakással rendelkezett. Ebből az áthelyezettek 940-et, a leszerelt tiszték 777-et, összesen 1717 lakást használtak. 1956. október 23-án a lakásigénylők száma, illetőleg a lakáshiány 5896 volt. 1957. május 15-én a hadsereg 14 737 lakással rendelkezett. Az áthelyezettek 1948, a leszerelt tiszték pedig 3089, összesen 5037 lakást birtokoltak, a lakásigénylők száma 2516 volt.

1956. október 23-óta a Magyar Néphadsereg összesen 3.676 szolgálati lakást vesztett. Ugyanis a 35/1956. sz. Minisztertanácsi határozat szerint a tanácsi rendelkezésű és magántulajdonú ingatlanban lévő szolgálati lakásokat, megüresedés esetén, a tanács, illetőleg a tulajdonos rendelkezésére kellett bocsátani. Jelentősen megnövekedett az áthelyezett tiszték által lakott (1048 lakás) és a leszerelt tiszték által lakott lakások száma is (2312 lakás).

A lakáshelyzet javítására több intézkedés is született. 1957-ben beruházási és tárcakeretből lakásépítésre, továbbá tárcahitelből lakásleválasztásra a hadsereg 22,8 millió forintot kapott. Ebből összesen 594 lakást tudnak építeni, illetőleg leválasztani.

-
- Orgovány, légvédelmi laktanya: a laktanya, amelyre a Kecskeméti Konzervgyár tart igényt, jelenleg üresen áll. Mivel a Magyar Néphadseregnek távlatilag sincs rá szüksége, ezért az objektum végleges átadását javasolták.
 - Recsk, üzemanyag tároló: a tároló, amelyre polgári szerv tart igényt, jelenleg üresen áll. 1959. év végéig ideiglenes jelleggel történő átadását javasolták.
 - Sármellék, repülőtér: a repülőtér épületeiben karhatalmi alegység van elhelyezve. A későbbiekben, a légierő fejlesztése miatt, az üresen álló épületrészek átadását nem javasolják.
 - Szentes, Esze Tamás laktanya: a jelenleg üres épületet a városi tanács kéri lakások kialakítása céljából. A városi tanács, vagy más közületi szervezet részére ideiglenes jellegű kiutalását javasolták.
 - Tatabánya, Hunyadi laktanya: az objektumban egy karhatalmi század van elhelyezve. Javasolják a megüresedett (feleslegessé vált) épületrészek ideiglenes jellegű átadását a városi tanács részére.
 - Veszprém, Danuvia telep: a Vadásztöltény Gyár kapta meg még 1956-ban a Magyar Néphadseregtől a volt gyártelep egyes épületeit. Az átadott épületeket üzemi célokra alakították át. A gyár a még át nem adott épületekre is igényt tart, amelyeknek végleges átadását a honvédség javasolja.
 - Záhony, Rákóczi laktanya: az objektum az 1956. évi forradalom és szabadságharc eseményei következtében jelentős mértékben megrongálódott. A Magyar Államvasutak a hadseregtől végleges kezelésbe történő átadását kéri, ugyanis munkásszállót kívánnak kialakítani. Az Országos Légvédelmi Parancsnokság az épület végleges átadását nem javasolja. Kompromisszumos megoldásként, amennyiben a MÁV vállalja az objektum felújítási költségeit, a hadsereg, a laktanya ideiglenes használatra történő átadásához hozzájárul.
 - Záhony, Bocskai laktanya. A laktanya 150 fő elhelyezését teszi lehetővé, jelenleg üresen áll. Ezt a laktanyát is a MÁV kéri, munkásszálló céljára. Az épület ideiglenes használatra történő átadásához a hadsereg hozzájárul.

L. Muczina i. m. 7–9 o.

Mindezekon kívül az országos keretben épülő lakásmennyiségből a Magyar Néphadsereg részére 818 lakást igényeltek a Minisztertanácstól.

A lakások tárcák közötti elosztása csak a későbbiekben történt meg. Számolni kellett azonban azzal, hogy mivel más területen is lakáshiányok mutatkoztak, ezért a hadsereg igényeinek csak mintegy 50–60 %-át elégítik ki. A helyőrségparancsnokok jelentései alapján a fentiekben megjelöltekön kívül volt lehetőség a honvédségi épületek lakásokká történő átalakítására. 1957-ben Budapesten 170 lakás, vidéken 157 lakás, 1958-ban 80 lakás, összesen 407 lakás kialakítására van lehetőség, amelynek költségkihatása 15 787 000 forintot tett ki. 1957-ben a rendelkezésre álló hitelkeretből a korábban megjelölt 594 lakás megépítése lehetséges volt, de minden további lakásépítéshez, illetőleg lakás-átalakításhoz túlszerződés engedélyezése kellett, amelyet az Országos Tervhivatal végzett.

A lakásgazdálkodás területén az eddigiekben megtett és a továbbiakban tervezett intézkedések végrehajtása, valamint az igényelt túlszerződések engedélyezése esetén az egyes helyőrségekben tapasztalható nagymértékű lakáshiány jelentősen csökkenthetőnek látszott. Tény azonban, hogy a nagy igyekezet ellenére a Magyar Néphadsereg lakásigényeit 1957 évben véglegesen nem lehetett megoldani.

Az elhelyezési szolgálat kezelésében lévő objektumok teljes értéke meghaladta a 10 milliárd forintot. Ezen ingatlanok folyamatos karbantartása évente 80 milliárd forintot vett volna igénybe. Ezt a szükséges összeget még egy évben sem tudták biztosítani az elhelyezési szolgálatok részére, amelyből az következett, hogy a honvédségi objektumok állapota évről évre rosszabbodott.¹⁷

*

Az 1957 májusában befejeződött leltározás felmérte a Magyar Néphadsereg anyagi készleteinek mennyiségét, értékét és az anyagi helyzet állapotát. A következő kiképzési év új nyitótétellel indult. A leltározás végrehajtását több körülmény is zavarta. A gyakori személyi mozgások (áthelyezések, tartalék-, illetőleg nyugállományba helyezések), egyes területeken a szakközegek hiánya nehezítette az egyes anyagok ellenőrzését. A hadbiztosi anyagok leltározása során szerzett tapasztalatokat feldolgozták. A hadbiztosi csoportfőnök intézkedést adott ki, hogy a feltárt hiányosságok a jövőben ne ismétlődjenek meg.

Az elhelyezési anyagok ellenőrzése területén a szakemberek megállapították, hogy a berendezési anyagok mintegy 60–70%-ban javításra szorulnak. E nagymértékű javításokat az alakulatok és az egyes intézmények önerőből nem voltak képesek megvalósítani, ezért egy elhelyezési berendezés-javító részleg felállítása vált szükségessé.

A leltározás – bár nagy volumenében áttekintette az anyagi készletek helyzetét – teljes pontossággal nem nyújtott képet a hadsereg anyagainak mennyiségéről. Azt azonban rögzítették az ellenőrzésről készült anyagféleségenkénti kimutatások, hogy az egyes alakulatok és intézetek milyen készletekkel rendelkeztek, tehát felmérték az egyes szervezeteknél lévő anyagok tényleges helyzetét. A Magyar Néphadseregben 1957 májusában befejezett, ingatlanok és

¹⁷ A hadsereg lakáshelyzete részletes felmérésének eredménye és annak megjavítására összeállított javaslat jól áttekinthető a Magyar Néphadsereg hadtápfőnökének 1957. május 22-én keltezett jelentéséből. HL MN HF-ség 1958/T 103. őe. 10–11 o.

(hadtáp-) anyagok terén végrehajtott ellenőrzések nagy volumenében felmérték a hadsereg anyagi helyzetét. A későbbiekben a hadsereg újjászervezése és fejlesztése során fontos kiindulási alapként szolgált.

A haditechnikai eszközök felmérésére a későbbiekben, 1958 első negyedévében került sor.

A Magyar Néphadsereg átszervezése 1957-től

Uszta Gyula vezérőrnagy már 1957. január végén kiadta az 1957 évre vonatkozó intézkedést, amely a Magyar Néphadsereg újjászervezésére vonatkozott. A végrehajtás határideje 1957. május 5. volt.

A szárazföldi haderőnél jelentős volt az átszervezés, ugyanis megszűntek a hadtestparancsnokságok, a korábban meglévő nyolc hadosztályból mindösszesen három maradt rendszerben. A három hadosztálynál csak a legszükségesebb hadosztályközvetlen fegyvernemi és szakalegységek és egységek maradtak meg. A hadosztályokat a honvédelmi minisztérium közvetlenül irányította.

Megszűntek a légierő és a honi légvédelem korábbi magasabbegységei és felszámoltak több raktárt, intézetet és műhelyt is.¹⁸ A megmaradt szervezetek az MNVK Légvédelmi Csoportfőnökség alárendeltségébe kerültek. Ez a szervezeti utaltság 1957. december 7-éig tartott, amikor a honvédelmi miniszter intézkedése alapján megszűnt az MNVK Légvédelmi Csoportfőnöksége és megalakult az Országos Légvédelmi Parancsnokság (OLP).

A néphadsereg szervezeteinek és létszámának fejlesztésére csak a későbbiekben került sor. Az országot megszálló szovjet csapatok mellett a Varsói Szerződés egyesített parancsnoksága sem számolt akkor a magyar hadsereggel.

Budapesten 1957. április elsején Magyarország és a Szovjetunió két kormányközi egyezményt fogadott el, amelyek a hazánk területén tartózkodó szovjet csapatok által igénybe vett létesítmények és a szolgáltatások rendjére és feltételeire, valamint hazánk területén ideiglenesen tartózkodó csapatok létszámára és diszlokációjára vonatkozott

1957 tavaszán a Magyar Néphadsereg újjászervezésével kapcsolatos legfontosabb feladatokat elvégezték. A Honvédelmi Minisztérium, a néphadsereg vezető szervei, csapatai és intézetei áprilisban már az új szervezeti keretekben végezték feladataikat. A honvédelmi miniszter májusban kiadta az 1957-es évre vonatkozó kiképzési intézkedését. Ez az úgynevezett „csonka” kiképzési év 1957. május 8-tól október 31-éig tartott, amelynek során a csapatok megkezdték a béke időszak szerinti kiképzésüket. A kiképzési parancs szerint kezdődött meg az oktatás az Egyesített Tisztiskolán és a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián.

A Magyar Néphadseregben nagy lendületet vett az MSZMP pártszervezeteinek megalakítása. A pártmunka irányítására az egyes honvédségi szervezeteknél megalakultak az Ideiglenes Intéző Bizottságok. A hadseregben 1957. május elején *„374 alapszervezet, 56 Ideiglenes Intéző Bizottság működött. A párttagság létszáma több mint 13 ezer volt. A tiszti állomány 75%-a volt tagja a pártnak”*.¹⁹

A honvédelmi miniszter utasítása alapján már 1957 tavaszán bizottság jött létre a hadsereg felelős beosztású vezetőiből a Magyar Néphadsereg tényleges

¹⁸ Ennek megfelelően töröltek a hadrendből két vadászrepülő hadosztályt, egy csatarepülő-hadosztályt, a vegyes szállítórepülő ezredet, egy kivonuló légvédelmi tüzérhadosztályt és négy honi légvédelmi tüzérhadosztályt.

¹⁹ Kiss Sándor alezredes: A Magyar Néphadsereg újjászervezése és konszolidációja. Honvédelem 1987/1–2. szám 38. o.

helyzetének felmérésére és a soron következő legfontosabb feladatok kijelölésére. Ez fontos kiinduló alapot szolgáltatott az MSZMP Politikai Bizottságának, amelynek alapján megkezdődhetett a hadsereg távlati fejlesztési terveinek kidolgozása, valamint a legszükségesebb szervezeti keretek létrehozása. A dokumentum azt a legfontosabb célt tűzte ki, hogy, „a Magyar Néphadsereg zárkózzon fel a szövetséges haderők átlagos színvonalára és váljon alkalmassá együttműködésre”.²⁰

A honvédség vezetése indokoltnak és szükségesnek tartotta a tábormokok és a tisztek hadműveleti és harcászati ismereteinek bővítését. 1957 októberében a honvédelmi miniszter direktívát adott ki e tárgyban. Az intézkedés az összefegyvernemi hadseregnek a háború kezdeti időszakában atom- és más tömegpusztító fegyverek alkalmazásával végrehajtott támadó és védelmi hadműveleteinek megszervezését és vezetését állította előtérbe.

A Magyar Néphadseregnél korábban végrehajtott leépítések következtében 1957-ben:

- A szárazföldi csapatok legfőbb csoportosítását: három gépkocsizó lövészhadosztály (4. [Gyöngyös], 7. [Békéscsaba], 9. [Kaposvár]), egy tüzérandár (öt tüzérosztállyal és egy aknavető osztállyal), egy harckocsiezred, egy páncéltörő tüzérezred, három légvédelmi tüzérezred és két műszaki zászlóalj jelentette. 1957 őszén a szárazföldi csapatok létszáma 33 000 főt tett ki.
- A légvédelmi- és repülőcsapatoknak a Légvédelmi Csoportfőnökség alárendeltségébe tartozó legfőbb kötelékei: repülési osztály, Repülőképző Központ (RKK),²¹ meteorológiai és diszpécserszolgálat, repülőtér gondnokságok, 1. repülőüzemanyag-raktár (REÜZAR), központi repülőműszaki anyagraktár (KÖREMŰR), repülőanyag-átvételi osztály és a 17. bomba és lőszerraktár (BOLÓR). 1957 májusában a Légvédelmi Csoportfőnökség alárendeltjeinek rendszeresített létszáma 2878 fő volt.²² A Repülőképző Központ legfőbb szervezeti elemeit a parancsnokság és a törzs, három vadászrepülő század, fényképész raj, javító műhely és kiszolgálóosztály alkotta.

Változások a tanintézeti képzésben

Jelentős változások következtek be a tanintézeti képzésben és annak szervezeteinél is. Még 1956. december 16-án egyesült a Petőfi Katonai Politikai Akadémia és a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Zrínyi Miklós Katonai Akadémia néven.²³ Az egyesített akadémián a tanítás 1957. április 8-án kezdődött meg. Ez volt az úgynevezett „csonka” tanulmányi év, amely 1957. november 30-áig tartott. A tanintézet parancsnokának Csémi Károly alezredest, az 1. karhatalmi tiszti ezred volt parancsnokát nevezték ki, akit hamarosan ezredessé léptettek elő. Révész Géza honvédelmi miniszter 1957. október 30-án, az 1957/58-as tanév megnyitóján „a

²⁰ Szani Ferenc: Néphadsereg 1957–1989. Honvéd Kiadó, Budapest, 1999. 24. o.

²¹ A Repülőképző Központ legfőbb szervezeti elemeit a parancsnokság és a törzs, három vadászrepülő század, fényképész raj, javító műhely és kiszolgálóosztály alkotta.

²² Iván Dezső: A magyar katonai repülés története 1956–1980. Honvédelmi Minisztérium, Oktatási és Tudományszervező Főosztály, Budapest, 2000, 19. o.

²³ Katonai vezetőképzés a Vörös Zászló Érdemrenddel kitüntetett Zrínyi Miklós Katonai Akadémián. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1984, 6–8. o.

tisztek politikai szerepének és felelősségének elsődlegességét” jelölte meg a képzési feladatok fő szempontjaként.²⁴

Az akadémián, az alapfakultás keretében, három tagozatot alakítottak ki. Ezek: a politikai munkás, a szárazföldi összefegyvernemi és a honi légvédelmi tagozat. Az alapfakultáson hároméves lövész, páncélos, felderítő, hadtáp, határőr, politikai munkás, tüzér, légvédelmi tüzér, műszaki, híradó és vegyvédelmi kiképzés folyt. A tanintézetet a későbbiekben az 1971. évi 23. sz. törvényerejű rendelet egyetemi szintű oktatási intézménynek ismerte el.

A korábbi fegyvernemi tiszti iskolák összevonásából 1957 februárjában, Budapesten megalakult az Egyesített Tisztiiskola (ETI). A tanintézetben az oktatás 1957. március 1-jén kezdődött meg. Az intézmény parancsnokának *Köteles Jenő* vezérőrnagyot neveztek ki. Az Egyesített Tisztiiskolán a képzési időt 1957–1961 között három, 1961–1967 között pedig négy évben állapították meg. Az iskola fennállása során lövész, páncélos (majd a kettő összevonásával összefegyvernemi), tüzér, híradó, műszaki, hadtáptagozat, valamint társadalomtudományi tagozat működött.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa az 1967. évi 13. számú törvényerejű rendeletével 1967. szeptember 1-jén, az alapfokú tisztképzést főiskolai rangra emelte.²⁵ A honvédelmi miniszter felügyelete alatt három önálló katonai felsőoktatási intézményt hoztak létre: a parancsnoki és a műszaki szakon a Kossuth Lajos Katonai Főiskola (KLKF) Szentendrén, a technikai szakoknak és a szolgálati ágaknak megfelelően a Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola (ZMKMF) Budapesten, a repülőirányító, hajózó és repülőműszaki szakon a Kilián György Repülő Műszaki Főiskola (KGYRMF) Szolnokon folytatta a képzést.

A tiszthelyettesi állomány képzésére 1957. április 12-én, a 9/1957. HM számú parancs alapján létrehozták a Központi Tiszthelyettes Iskolát. A felvételre továbbszolgáló tiszthelyettesek jelentkezhettek. A tízhónapos képzés célját szakasparancsnok-helyettesi, vagy azzal egyenértékű technikai beosztásokra való felkészítésben határozták meg. A képzést a fegyvernemi igényeknek megfelelően öt kiképző bázison: Szentendrén, Debrecenben, Szolnokon, Börgöndön és Budaörsön végezték.²⁶

A Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok helyzetének szabályozása

1957. május végén szovjet kormánydelegáció érkezett hazánkba. Szükségessé vált ugyanis a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok jogi és gazdasági helyzetének, valamint állomásozásának törvényes keretek közötti szabályozása. 1957. május 27-én, kormány szinten írták alá a Magyarországon ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok jogi helyzetét rögzítő egyezményt. Az okmányt a Magyar Népköztársaság részéről *Horváth Imre* külügyminiszter és *Révész Géza* honvédelmi miniszter, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének kormánya részéről pedig *A. A. Gromiko* külügyminiszter és *G. K. Zsukov* honvédelmi miniszter írta alá. A dokumentumban rögzítették, hogy a szovjet csapatok ideiglenes állomásoztatása

²⁴ Dr. Oroszi Antal ny. alezredes: A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia történetének összefoglalása 1947–1996. (V. ö. A millicentenárium alkalmából rendezett *A magyar katonai vezető- és tisztképzés története* c. tudományos konferencia anyaga. 1996. október 8–9. [Szerk.: dr. Lengyel Ferenc és dr. Szántó Mihály] HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály, Budapest, 1996. 256. o.)

²⁵ Nagy László alezredes: Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola. (V. ö.: *A magyar katonai vezető- és tisztképzés...* 167. o.)

²⁶ Dr. Holló József vezérőrnagy: Az 1945 utáni közép fokú katonai képzés rendszere. (V. ö.: *A magyar katonai vezető- és tisztképzés...* 161. o.)

semmiképpen sem érinti a magyar állam szuverenitását, a szovjet csapatok nem avatkoznak be a Magyar Népköztársaság belügyeibe.

A Magyarország területén ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok létszámát és azok állomáshelyeit a két ország külön egyezmények alapján határozta meg. Az egyezmény azt is rögzítette, hogy hazánk területén, az állomáshelyeiken kívüli szovjet csapatmozdulatokhoz, gyakorlatokhoz a magyar kormány, vagy az általa meghatalmazott hatóság beleegyezése szükséges.

Megállapodás született bűncselekmények, szabálysértések és a felek által elkövetett károkozások rendezése tárgyában is. A szovjet csapatok állomáshelyein építmények létesítéséhez vagy a meglévők bővítéséhez az illetékes magyar hatóságok engedélye volt szükséges.

Külön egyezmény szabályozta a Magyar Népköztársaság területén ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok által használt laktanyák, objektumok, szállítási és hírközlési eszközök, elektromos energia, közüzemi és kereskedelmi szolgáltatások igénybevételének rendjét és feltételeit. Külön egyezmény szabályozta a Magyar Népköztársaság területén tartózkodó szovjet csapatok által a magyar hatóságoknak átadandó objektumokkal kapcsolatos kérdéseket, beleértve azokat is, amelyek a szovjet csapatok által épített objektumokkal függenek össze.²⁷ Az 1957 tavaszán a szovjet féllel megkötött egyezményekből vált ismertté, hogy hazánk területén ideiglenesen állomásozó szovjet csapatok létszáma 60 500 fő. A szovjet tisztek családtagjainak és a polgári alkalmazottak számát nem határozták meg.

A vitás kérdések tisztázására és intézésére vegyes bizottságot hoztak létre, amelynek elnökei a Magyar Néphadsereg vezérkari főnöke és a szovjet Dél Hadseregcsoport parancsnoka lettek.

A hosszú távú fejlesztési tervek kidolgozása

Az MSZMP Politikai Bizottságának határozata alapján a vezérkar, együttműködve a minisztérium többi szervével, 1958-ban és 1959-ben folytatta a Magyar Néphadsereg hosszú távú fejlesztési tervének kidolgozását. A hadsereg fejlesztésére fordítható összeg alig emelkedett, 1957-ben 2027, 1958-ban 2211 millió forintot kapott a Honvédelmi Minisztérium.²⁸

1958-ban a Honvédelmi Minisztérium közvetlen alárendeltségében újabb lövészhadosztályt állítottak fel Kiskunfélegyházán. A magasabbegység a 8. hadrendi számozást kapta. Megalakították a Repülőképző Központ Parancsnokságot is Kecskeméten, amelynek alárendeltségében három vadászrepülő-ezred szervezeti kereteit hozták létre. A meglévő három légvédelmi tüzérezred az Országos Légvédelmi Parancsnokság alárendeltségébe került. A 24 vidéki helyőrségi komendáns-hivatalt a budapesti helyőrség-parancsnokság alárendeltségébe utalták.

A magyar hadosztály felállításával szinte egy időben egy szovjet hadosztályt vontak ki Magyarországról. Az előzményekhez tartozik, hogy 1958. április 2–9. között *N. SZ. Hruscsov* párt és kormányküldöttséggel tartózkodott Magyarországon. Április 7-én, Szolnokon megtartott beszédében felvetődött a szovjet csapatok kivonásának

²⁷ A dokumentum az 1957. évi 54. sz. törvényerejű rendelet alapján jelent meg. A Magyar Népköztársaság Kormánya és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Kormánya között, a Magyar Köztársaság területén ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok jogi helyzete tárgyában Budapesten 1957. május 27-én aláírt egyezmény kihirdetéséről. (A kihirdetés napja: 1957. szeptember 15.) Hatályos Jogszabályok Gyűjteménye 6. kötet, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979, 117–119. o.

²⁸ Dr. Csabai Károly ny. ezredes – dr. Móricz Lajos ny. ezredes: Magyar katonai szervezetek a 19 és a 20 században. Budapest, 2004 Hadtörténelmi Levéltár (kézirat)

kérdése is. A *Kádár János* vezette magyar delegáció a Varsói Szerződés Politikai Tanácsadó Testületének 1958. május 24-ei, moszkvai ülésén a Magyarországról történő teljes csapatkivonás ellen foglalt állást.²⁹

A szovjet hadosztály Magyarországról történő kivonása és egyes alakulatok átcsoportosítása következtében több laktanya is feleslegessé vált. A megüresedett laktanyákat a szovjet hatóságoknak felújított állapotban kellett volna visszaadni a magyar hadsereg részére. A Magyar Néphadsereg szervei Miskolcon három, Tokajban egy, Debrecenben egy, Székesfehérváron egy és Baján szintén egy laktanyát vettek át a szovjet átadóktól. Az átvételek során egy sor hiányosság vetődött fel, amelyekről *Ugrai Ferenc* vezérőrnagy, vezérkari főnök 1958. március 14-én írásban tájékoztatta *Tutarinov* altábornagyot, a Szovjet Dél Hadseregcsoport törzsfőnökét.³⁰

A legfontosabb hiányosságok az alábbiak voltak: szinte minden laktanyában a WC-ülőkék, WC-csészék, mosdókagylók és vízcsapok hiányoztak vagy törtek voltak. Sok helyen az ajtókról hiányoznak a kilincsek és a záruk, a legtöbb ajtó nem volt zárható, sok volt a törött ablak. Több laktanyában nem voltak meg a működéshez szükséges elengedhetetlenül fontos tartozékok. A feljegyzés példaképpen említi, hogy Nyíregyházán a Vorosilov laktanyában és Baján a Dózsa laktanyában a beépített villanymotorok hiányoztak, Miskolcon a Stromfeld laktanyában a garázkapuk ki voltak szakítva. Az elsődleges becslések szerint például Debrecenben, a Kossuth laktanyában mintegy 150 000 forint volt szükséges az épületkárok helyreállítására.³¹ A laktanyákban visszahagyott magyar eredetű bútorok siralmas állapotban voltak, azokon erőszakos rongálások nyomait lehetett tapasztalni. Debrecenben például a Kossuth laktanya valamennyi étkezdei asztalának sarkait lefűrészelték, Nyíregyházán a Vorosilov laktanyában egyes bútorokat csizmatisztítónak alakították át, más darabokat pedig kettéfűrészelték. Az egyes laktanyákból, amikor a szovjetek eltávoztak, több magyar eredetű bútort szállítottak el magukkal.

A fenti hiányosságok felmerülése következtében *Ugrai Ferenc* vezérőrnagy azt kérte *Tutarinov* altábornagytól, hogy a következő időben a Magyar Néphadsereghez visszakerülő objektumokat és azok berendezését részére a megállapodás szellemében adják át.³²

Az 1956–58 közötti időszakban, a hadseregben jelentősebb fejlesztéseket nem lehetett végrehajtani. Ebben az időszakban a fő törekvés a forradalom alatt keletkezett károk felmérésére, a haditechnikai eszközök rendezésére és javítására, valamint a konszolidációra és az adósságok törlesztésére irányult. Az 1958 első negyedévi felmérés szerint a Magyar Néphadsereg birtokában az alábbi főbb haditechnikai eszközök voltak: „295 darab közepes harckocsi és könnyű rohamlöveg, 1273 darab aknavető, 726 darab különféle űrméretű páncéltörő löveg, 581 darab különféle űrméretű táborigényű löveg, 1600 darab könnyű és közepes légvédelmi löveg, 71 darab harci repülőgép, 9200 darab különféle típusú gépjármű”.³³

²⁹ Dr. Pataki István: A szovjet csapatok létszáma és diszlokációja Magyarországon. Új Honvédségi Szemle, 1999/5. szám 65. o.

³⁰ Ugrai Ferenc vezérőrnagy, vezérkari főnök levele Tutarinov altábornagynak, a Szovjet Hadsereg Csoport Törzsfőnökének, HL. MNVK. Titkárság 1958/T 22. őe. 169–170. o.

³¹ HL MNVK Titkárság 1958/T 22. őe. 170. o.

³² Uo.

³³ Dr. Thürmer Gyula ny. alezredes: A Magyar Néphadsereg haditechnikai-anyagi fejlődésének története az 1945–1980-as években. (Tanulmány) Hadtudományi Könyvtár, 1988, 36. o.

A Magyar Szocialista Munkáspárt 1959. november 30. és december 5. között tartotta meg a VII. kongresszusát. E fórumon áttekintették az „ellenforradalom” leverésének és a konszolidáció folyamatának eredményeit. Más megállapítások mellett kinyilvánították, hogy az ország belpolitikai helyzetére a nyugalom és a szilárdság a jellemző, a szocializmus építése „rendben és lendületesen folyik”. Megerősítették a hosszú távú honvédelmi politika alapelveit, továbbá a Magyar Néphadsereg fejlesztésének és korszerűsítésének programját is. Minden lépés – fogalmazódott meg a beszámolóban – az imperializmus részéről megnyilvánuló veszély elhárítására, az ország szuverenitásának biztosítására és a szocialista vívmányok védelmére irányult. A honvédelmi politika azt is kimondta, hogy a szocialista országok – így Magyarország védelme is – csak a Varsói Szerződés keretein belül válhat hatékonyá.

A honvédelmi politikából következett az a tétel is, hogy a honvédelem nemcsak a fegyveres erők és testületek feladata, hanem az egész társadalom ügye. A hadseregfejlesztés távlati koncepcióját a VII. kongresszuson a Központi Bizottság beszámolója úgy foglalta össze, hogy mindaddig, amíg a helyzet megköveteli, minőségileg fejleszteni kell azt. A párt azonban szakított az ötvenes évek egyoldalú mennyiségi szemléletével és a hadseregfejlesztés komplex, mennyiségi és minőségi követelményeknek egyaránt megfelelő módját választotta.

A hadseregfejlesztés megvalósítása során az 1959-es évben, a fő figyelem a harckocsik és a repülők mennyiségi növelésére, a honi légvédelmi csapatok feltöltésére és egy stratégiai pontonos dandár felállítására irányult. A végrehajtott szervezeti átalakítások következtében a Magyar Néphadsereg létszáma 1959-re 84 033 fő lett. Hadseregünk legfőbb kötelékeit az alábbiak jelentették:

- 4. lövészadosztály (Gyöngyös),
- 7. lövészadosztály (Békéscsaba),
- 8. lövészadosztály (Kiskunfélegyháza),
- 9. lövészadosztály (Kaposvár),
- 30. tüzérdandár (Cegléd),
- 31. harckocsiezred (Rétság),
- 46. hadihajós (pontonos) dandár (Budapest),
- tizenhárom fegyvernemi ezred, fegyvernemi és szakalegységek, intézmények,
- a légvédelmi fegyvernem különböző alakulatai (köztük három vadászrepülő-ezred).³⁴

A Magyar Néphadsereg vezetése széttagolt és nehézkes volt. A négy lövészadosztályt, a Repülő Kiképző Központot és az Országos Légvédelmi Parancsnokságot a miniszter közvetlenül irányította, a fegyveres erők többi szervezetét a HM-szervek főnökein keresztül pedig áttételesen vezette. A vezérkar, mint a honvédség vezetésének központi szerve, koordinálta a minisztérium egészének tevékenységét.

A nemzetközi katonapolitikai helyzet meghatározó tényezője volt 1959–1961 között is az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti viszony.

Abban az időszakban a doktrínális tételekből adódóan kétféle lehetőség adódott: a világháború kirobbanásának elhárítása, illetve a világháború kirobbanásának lehetősége. A katonai konfrontáció fő térsége Európa, de Ázsia és Közel-Kelet térsége is veszélyes zónának számított.

³⁴ Szani Ferenc i. m. 25. o.

Az amerikaiak az atomfegyverek mennyiségi növekedésére, majd a későbbiekben a NATO létrejöttére (1949. április 4.) és az európai repülőter-hálózatra alapozva megalkották az első átfogó, az atomfegyverek tömeges alkalmazására alapozott „tömeges megtorlás” doktrínáját. Ez a tétel a Szovjetunió és a szocialista közösség országai elleni általános atomháború előkészítését és megvívását tartalmazta. A doktrína az Egyesült Államokban 1961-ig, a NATO-ban pedig 1967-ig maradt érvényben.³⁵

Katonai elemzések egy lehetséges világháború fő térségét Európára prognosztizálták, ahol a két legnagyobb koalíció: a NATO és a Varsói Szerződés, döntően nukleáris fegyverekkel vívták volna meg az eljövendő háborút.

A szovjet fegyveres erők fejlesztése a kialakult katonai-politikai helyzet, valamint különösen az Európára jellemző tényezők alapján történt. A doktrína az esetleges győzelem lehetőségét a totális válaszcsepásban látta. A szovjet katonai doktrína 1956 után az 1960-as évek közepéig arra törekedett, hogy megteremtse a nukleáris hadviselésre való áttérés feltételeit. Ezekben az években a Varsói Szerződés Szervezeteiben fokozatosan bontakozott ki a katonai együttműködés folyamata. A szovjet hadseregben az 1960-as évek elején önálló haderőnként megszervezték a hadászati rendeltetésű rakétacsapatokat. 1960-tól kezdődően egyre fontosabb feladat lett a Varsói Szerződésbe tömörült szocialista országok honi légvédelmi rendszereinek korszerűsítése, a szövetségi integrációs rendszer tökéletesítése, valamint hatékonyságának fokozása. A tömegpusztító fegyverekkel vívott hadviselés feltételeinek megteremtése mellett nagy figyelmet fordítottak a hagyományos fegyveres erők minőségi fejlesztésére is.

Mindezek a körülmények határozták meg a Magyar Néphadsereg fejlesztésének arányait és irányait az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején. A Magyar Néphadsereg 1961-től megkezdődött nagymértékű szervezeti átalakításának, valamint a törzsek és a csapatok felkészítésének legfontosabb követelményei már 1960. év végén megfogalmazódtak.

Czinege Lajos altábornagy, honvédelmi miniszter az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnokságától 1960. november 17-ei keltezésével kapta meg azt az átiratot, amely az 1961-es évre vonatkozó hadműveleti és harcászati kiképzésre intézkedett.³⁶ Az okmány 1961 évre nyolc különböző gyakorlat megtartását tervezte. Az összeállítás tartalmazott hadosztályszintű harcászati gyakorlatokat, de a Déli Hadseregcsoport vezetésével megtartandó kerülő törzsvezetési manővert is. Olyan feladatot is terveztek, amelyet frontkötelékben vezettek volna le és a Magyar Néphadsereget a Vezérkar által kijelölt hadseregtörzs képviselte volna.³⁷

A csapatok kiképzése, valamint a tiszti és a tiszthelyettesi állomány tanintézeti felkészítése alapvetően a hagyományos fegyverekkel megvívott harctevékenységekre épült. Azonban az is tény, hogy mivel a katonai vezetés nem tartotta elképzelhetetlennek egy esetlegesen kirobbanó fegyveres konfliktusban a tömegpusztító fegyverek alkalmazását, ezért a felkészítés során a kiképzési tervekben szerepeltek a vegyi és az atomfegyverek sajátosságai és az ellenük való védekezés módozatai, azok káros hatásainak csökkentése. A támadó és a védelmi harc egyes mozzanatait is gyakorolták a tömegpusztító fegyverek alkalmazásának viszonyai között. A felkészítésben egyre inkább hangsúlyt kapott az a tény, hogy a Magyar Néphadsereg egy adott fegyveres konfliktusban feladatait koalíciós

³⁵ Katonai almanach. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1987. 25. o.

³⁶ HL. HM Titkárság 1960/T 1. doboz 2 őe. 323–324. o.

³⁷ Uo. 323. o.

kötélékben hajtáná végre, amelynek meghatározó ereje a szovjet hadsereg kijelölt erői, esetünkben a Dél Hadseregcsoport kötelékei.

A Magyar Néphadsereg 1961 évtől megkezdődött jelentős korszerűsítésének és fejlesztésének legfontosabb elemei 1960. november 29 és december 8 között Moszkvában megtartott konzultáción nyertek megfogalmazást. A találkozó az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnokságának meghívására jött létre. A konzultáción a Magyar Néphadsereg részéről a megbízott vezérkari főnök, *Tóth Lajos* vezérőrnagy, a Vezérkar Anyagtervezési Csoportfőnökségének csoportfőnöke, *Horváth Mihály* vezérőrnagy, a Vezérkar Hadműveleti Csoportfőnökségének csoportfőnöke, *Szilágyi László* ezredes és a Vezérkar Szervezési és Mozgósítási Csoportfőnökségének csoportfőnök-helyettese, *Surányi Jenő* alezredes vett részt. A szovjet fél részéről a tárgyalásokat *Guszev* vezérezredes, *Antonov* hadseregtábornok és *Grecko* marsall vezette, illetve irányította.³⁸ A konzultáción a Magyar Néphadsereg szervezetének és fejlesztésének egyes kérdéseit tekintették át, a korszerű doktrínális elvek és a várható hadműveleti alkalmazás szempontjai szerint.

A szervezeti átalakítás alapvető motívuma az volt, hogy mivel az ellenség váratlanul csapást mérhet, illetve háborút robbanthat ki, készen kell állni e nemkívánatos események kezelésére. Ebből a megállapításból viszont az következett, hogy a régi elveken alapuló mozgósításra nincs idő, tehát már a békeidőszakban olyan korszerű magasabbegységeket kell megalakítani, amelyek mozgósítás nélkül is képesek a feladatok azonnal megkezdésére.

A konzultáció a Magyar Néphadsereg szárazföldi csapatainak fejlesztésére, valamint olyan rendszabályok kidolgozására irányult, amelyek a harckészültség magas szinten tartását tűzte ki célul. Az egyik legjelentősebb javaslat az volt, hogy a Magyar Néphadsereg 8500–9000 fős létszámú gépkocsizó lövész hadosztályainak béke- és „M”-szervezete azonos legyen.

Ez a koncepció azt vonta maga után, hogy a hadosztályok harckocsijainak számát a békeszervezetben emelni kellett. Ennek viszont egyenes következménye az lett, hogy az „M”-szervezethez képest csökkent a harckocsik száma. A jelenlegi szervezetben a hadosztályok békében csak 52 darab harckocsival rendelkeztek, a javaslat szerint pedig jelentősen, 116 darabra kellett emelni a harckocsik számát.³⁹ A gépkocsizó lövész hadosztályoknál a tisztek létszáma békében 1036 főről (illetve háborúban 1351 főről) kb. 830–850 főre apadna. Bizonyos mértékben csökkenne a lövegek és az aknavetők száma is (két tüzérezred helyett egy, zászlóaljknál hat aknavető helyett három) és csökkenne a törzs- és kiszolgáló szervek létszáma is. Az anyagi készletek javadalmazásának redukciója a szállítóeszközök csökkentését vonta maga után. Ebből következett az, hogy megnövekedett a hadosztályok mozgékonyasága. Az így felszabaduló létszámot és az anyagi eszközöket más egységek és magasabbegységek kiegészítésére, illetőleg új alakulatok felállítására lehetett felhasználni.

A konzultáción megállapították, hogy magyar részről az Egyesített Fegyveres Erők állományába csak három lövészadosztály tartozik. A személyi veszteségek pótlására „M” esetén külön fegyvernemi egységek felállítása szükséges, amely feladatokat jelenleg a 8. gépkocsizó lövész hadosztály látja el.

³⁸ Az 1960. november 29 és december 8 között Moszkvában megtartott konzultációról a jelentés megtalálható a Hadtörténelmi Levéltár HM Titkárság 1960/T 1 doboz 2. öe. 311–316 fol. alatt nyilvántartott anyagai között.

³⁹ Uo. 312. o.

A továbbiakban azt is javasolták, hogy az önálló harckocsiezredet harckocsi hadosztállyá fejlesszék. Azonban az ország gazdasági helyzetéből csak egy újabb harckocsiezred felállítására kínálkozott lehetőség. A harckocsizó hadosztály felállítását a magyar katonai vezetés, csak 1965 után vélte megvalósíthatónak.

A műszaki csapatoknál az a javaslat született, hogy a békében meglévő pontonos zászlóalj ezreddé, háborúban pedig dandárrá szerveződjön.

Az elvonuló tábori hadsereg légvédelmi biztosítása „M” esetén egy kivonuló légvédelmi tüzérezredre hárult, amelyet négyezredes légvédelmi tüzérhadosztállyá javasolták fejleszteni.⁴⁰

Mivel a szovjet partner fontosnak ítélte a harckocsik számának növelését, ezért a magyar delegáció elképzelhetőnek tartotta, hogy a tervektől eltérően, 1963-1964 helyett, már 1962-től kérje a magyar fél a megfelelő számú harckocsi leszállítását.

A konzultáción felvetődött a harckészültség magas szinten tartásának igénye. Felhívták a figyelmet arra, hogy a különféle tanfolyamokra (gépkocsivezetők és szerelők, vontató rajparancsnokok, mesterlövészek, forgalom szabályzók stb.) a lehető legminimálisabb számban küldjenek kiképzendőket, mert egy esetleges harci riadó eredményes végrehajtása csak így biztosítható.⁴¹

A konzultációból levont következtetések alapján megszületett az elgondolás, hogy az új szervezési elvek és javaslatok bevezetése ne változtassa meg a második ötéves tervre (1961–1965) kialakított gazdasági terveket és számvetéseket. Végezetül pedig az a döntés született, hogy vezérkar főnökének irányításával a Honvédelmi Minisztérium szervei a 1961. július elsejéig készítsék el az összes tervet és számvetést, határidők és felelősök megjelölésével úgy, hogy azt a párt és a kormány elé lehessen terjeszteni.⁴²

A moszkvai tárgyalások olyan útmutatásokat adtak a magyar katonai vezetőknek, amelyek a későbbiekben elvezettek az 5. Hadsereg parancsnokság felállításához, továbbá a követelményeknek megfelelő légvédelmi és repülőcsoportosítások kialakításához. Mindezek azt a célt szolgálták, hogy a Magyar Néphadsereg elvonuló szárazföldi magasabbegységei felzárkózzanak a tagországok színvonalára, a légvédelmi- és repülőcsapatok tekintetében pedig legyenek képesek beleilleszkedni és hatékonyan tevékenykedni a Varsói Szerződés egységes légvédelmi rendszerében.

Az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnokának a Magyar Néphadsereg, 1961-es kiképzési évre vonatkozó hadműveleti- és harcászati kiképzésének tervét, valamint a magyar katonai küldöttség 1960. november 11. és december 8 között, Moszkvában megtartott konzultációjának kérdéseit *Czinege Lajos* altábornagy, honvédelmi miniszter 1960. december 21-én felterjesztette *Kaszás Ferenc* ezredesnek, az MSZMP KB Adminisztratív Osztálya osztályvezetőjének és *dr. Münnich Ferencnek*, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnökének.⁴³

Az 1960-as hadseregbeli szervezési feladatok során ismételten felvetődött a magyar–jugoszláv határ mentén korábban megépített erődrendszer kérdése. A honvédelmi miniszter az MSZMP KB Adminisztratív Osztály osztályvezetőjének felterjesztette az ezzel a kérdéssel összefüggő tényeket és javaslatokat.

⁴⁰ Uo. 313. o.

⁴¹ Uo. 314. o.

⁴² Uo. 315. o.

⁴³ A felterjesztett okmány megtalálható a HL HM Titkárság 1960/T 1. doboz 2. öe. 336–338. oldalak alatt.

A magyar–jugoszláv határ mentén, az Óriszentpéter és Berzence közötti mintegy 80 km-es határszakaszon a védelmi körletek létesítményei rendkívül leromlott állapotban voltak. Abban az esetben, ha nem végeznek megfelelő karbantartási munkákat, néhány év alatt teljesen használhatatlanná válnának az erődelemek.

A déli védelmi rendszert 1952–1955 között építették ki.⁴⁴ A déli védelmi rendszer a hagyományos harcászati elvek figyelembevételével készült el, a korszerű harc elveinek már nem felelt meg. Központi rendelkezésre 1956. május 31-kei hatállyal a körletek katonai őrsgéggel való őrzését megszüntették, az árok- és az akadályrendszert felszámolták. 1958-ban a védelmi rendszer erősen megrongálódott téglá építményeit 1959 folyamán a helyi tanácsok bevonásával lebontották. A megmaradó beton építményeket az illetékes termelőszövetkezeteknek és állami gazdaságoknak felhasználás, illetőleg megőrzés céljából átadták. A megmaradt vasbeton létesítmények műszaki állaga 65–75%-os állapotban volt. A mélyebben fekvő területek talajvízzel teltek, a nyílászáró szerkezetek hiányosak, zárásuk nem gázbiztos, vagy használhatatlan. Ezek a létesítmények a fagy és a talajvíz következtében hadi használatra 4–8 év múlva alkalmatlanná válnak.

A felterjesztés utalt arra is, hogy a meglévő rendszer nem korszerű, azonban ha erre szükség lenne, úgy karbantartott állapotban zászlóalj fontosabb tüzesszökeinek és törzseinek települését megbízhatóan biztosítani tudná hagyományos fegyverekkel szemben. A karbantartási munkákat az MN Műszaki Parancsnokság felügyelete mellett a 9. hadosztályparancsnokság szervezné meg. E feladatok költségei évente mintegy 300 000 Ft-ot jelentenének, amelyet a Honvédelmi Minisztérium költségvetésében irányoznának elő. *Czinege Lajos* altábornagy végezetül szükségesnek tartotta az illetékes párt vagy állami szerv állásfoglalását a megoldást illetően.

A haderő átalakításának első lépései

Az 1960-as évtized elején jelentős feszültségek keletkeztek a nagyhatalmak kapcsolataiban az ún. berlini krízis nyomán. A Német Demokratikus Köztársaság kormánya 1961 augusztusában falat épített Kelet-Berlin és Nyugat-Berlin határán. Ezzel is összefüggésben fokozódtak a nagyhatalmak közötti ellentétek.

Az elhúzódó válság miatt a honvédelmi miniszter parancsot adott ki. Ennek alapján a Magyar Néphadsereg egyes alakulatait magasabb harckészültségi fokozatba helyezték. Néhány katonai szervezetnél visszatartották a leszerelni készülő katonákat és behívták a tartalékosok egy részét is. 1961. szeptember 30. és 1962. január 31. között egyes híradóalakulatok létszámát hadiállományra töltötték fel, a *„másodévüket letöltött sorkatonák szolgálati idejét pedig 1962. január 20-ig meghosszabbították”*.⁴⁵

Az 5. Hadsereg parancsnokságának megalakulása

A Magyar Néphadsereg történetének, és így az 5. hadsereg megalakításának fontos eseménye volt a Honvédelmi Minisztérium Katonai Tanácsának 1961. június 12-ei ülése, ahol *Csémi Károly* és *Lakatos Béla* ezredeseket megbízták azzal, hogy

⁴⁴ A munkák során 92 zászlóalj védőkörlet, 350 előtéri támpont, 24 ezred- és hadosztályparancsnoki figyelőpont és harcálláspont és 92 páncéltörő tüzelőállás épült meg.

⁴⁵ Dr. Surányi Jenő–Cs. Nagy Imre: A szárazföldi hadműveleti csapatok... 38. o.

dolgozzák ki a megalakítandó 5. hadsereg szervezési elveit. A szervezési feladatok befejezésével, a 0022/1961 számú honvédelmi miniszteri parancs alapján, 1961. augusztus 1-jén, Budapesten megalakult az 5. Hadsereg Parancsnokság (MN 3964).⁴⁶

Létre kellett hozni e sereget vezető állományát, meg kellett alakítani az 5 hadsereg szervezetét, és teljes állományát.

Az 5. Hadsereg első parancsnoka *Csémi Károly* vezérőrnagy, általános helyettese *Martics Pál* vezérőrnagy, a törzsfőnöke *Kálazi József* ezredes, a politikai helyettese pedig *Kutika Károly* vezérőrnagy lett.⁴⁷ Az alakulatok összeállítása *Czinege Lajos* altábornagy, honvédelmi miniszter 1961. szeptember 11-én kiadott intézkedése alapján történt.⁴⁸ A kijelölt alakulatok 1961. szeptember 16-én 00,00 órától kerültek a hadseregparancsnok alárendeltségébe.

A hadsereg csapásmérő erőt négy lövészadosztály, egy harckocsizó hadosztály, két tüzérezred, egy páncéltörő tüzérezred és két légvédelmi tüzérezred alkotta. Mindezekon kívül még 11 egyéb alakulat (műszaki, híradó, aknakutató, vegyivédelmi, felderítő, rádiótechnikai stb.) került a sereget alárendeltségébe.⁴⁹

⁴⁶ Szárazföldi haderő. 45 éves a szárazföldi parancsnokság. A Magyar Honvédség Szárazföldi Parancsnokság időszaki kiadványa, Székesfehérvár, 2008, 11. o.

⁴⁷ HL MNVK Hadműveleti Csoportfőnökség 1961/T 159 öe. 42 doboz 1264. o.

⁴⁸ HL MNVK Hdm. Csfség 1961/T 159 öe. 42 doboz 565–566 o.

⁴⁹ A harcoló alakulatok az alábbiak voltak:

- 4. Gépkocsizó Lövészadosztály (Gyöngyös, parancsnokhelyettes: Iványi János alezredes);
- 7. Gépkocsizó Lövészadosztály (Kiskunfélegyháza, parancsnok: Kerekes Szilveszter alezredes);
- 8. Gépkocsizó Lövészadosztály (Békéscsaba, parancsnokhelyettes: Oravecz István alezredes);
- 9. Gépkocsizó Lövészadosztály (Kaposvár, parancsnok: Szabó József vezérőrnagy);
- 11. Harckocsi-hadosztály (Tata, parancsnok: Bérczes Emil ezredes);
- 15. Gépkocsizó Lövészadosztály (Békéscsaba, parancsnok: Molnár József alezredes [keretszervezet]);
- 30. Ágyús Tüzérezred (Szolnok, parancsnok: Nagy Imre őrnagy);
- 22. Tarackos Tüzérezred (Cegléd, parancsnok: Szabó János alezredes);
- 36. Páncéltörő Tüzérezred (Kiskunhalas);
- 7. Könnyű Légvédelmi Tüzérezred (Keszthely);
- 5. Közepes Légvédelmi Tüzérezred (Szolnok, parancsnok: Ujfalusi Gyula őrnagy).

Hadsereg-közvetlen (harcbiztosító és kiszolgáló) alakulatok:

- 12. Önálló Műszaki Utászrezred (Szeged);
- 37. Önálló Pontonos Hidászrezred (Ercsi);
- 43. Önálló Híradórezred (Vác);
- Önálló Aknakutató Zászlóalj (Ercsi);
- 46. Hadihajós Dandár (Budapest);
- 9. Önálló Vegyivédelmi Zászlóalj (Szekszárd);
- 5. Önálló Műszeres Felderítőűteg (Cegléd);
- 5. Tüzér Híradószázad (Cegléd);
- 5. Önálló Rádiótechnikai Század (Budapest);
- 5. Önálló Rádiózavaró Század (Vác);
- 5. Önálló Vegyi-sugár Felderítőszázad (Szekszárd).

A honvédelmi miniszter intézkedésében feladatul szabta a vezérkari főnöknek, hogy minden érintett alakulat parancsnokát értesítse az átalárendelésről és lássa őket el a szükséges utasításokkal.

Az 5. Hadsereg állományába rendelt alakulatoknak a jövőben a hadsereg főügyeletes tiszti szolgálatához kell bejelentkezni.

A hadseregparancsnoknak 1961. szeptember 16-án 09.00 óráig kellett jelentenie a honvédelmi miniszternek a csapatok vezetésének átvételét.

Az 5. Hadsereg megalakulásakor a lövészhadosztályok katonalétszáma 9000, a harckocsi hadosztály pedig 3.000 fő körüli volt. A Tatán megalakult harckocsi hadosztálynak kezdetben csak kettő harckocsiezrede volt. Az egyes hadosztályok legfőbb kötelékei az alábbiak voltak:

- A 4. Gépkocsizó Lövész Hadosztály (parancsnokság: Gyöngyös, katonalétszáma: 9130 fő) állományába tartozott:
 - 6. Gépkocsizó Lövészezred (Eger),
 - 15. Gépkocsizó Lövészezred (Aszód),
 - 22. Gépkocsizó Lövészezred (Budapest),
 - 35. Harckocsiezred (Várpalota),
 - 50. Tüzérezred (Jászberény),
 - 93. Páncéltörő Tüzérosztály (Abasár),
 - 8. Légvédelmi Tüzérezred (Vác).

- A 7. Gépkocsizó Lövészadosztály (parancsnokság: Kiskunfélegyháza, katonalétszáma: 9065 fő) állományába tartozott:
 - 62. Gépkocsizó Lövészezred (Hódmezővásárhely),
 - 108. Gépkocsizó Lövészezred (Baja),
 - 53. Gépkocsizó Lövészezred (Szabadszállás),
 - 24. Harckocsiezred (Kalocsa),
 - 10. Tüzérezred (Kiskőrös),
 - 21. Páncéltörő Tüzérosztály (Szeged),
 - 102. Légvédelmi Tüzérezred (Jánoshalma).

- A 8. Gépkocsizó Lövészadosztály (parancsnokság: Békéscsaba, létszám: 8947 fő) állományába tartozott:
 - 48. Gépkocsizó Lövészezred (Debrecen),
 - 65. Gépkocsizó Lövészezred (Nyíregyháza),
 - 5. Gépkocsizó Lövészezred (Mezőtúr),
 - 145 Harckocsiezred (Szabadszállás),
 - 101. Tüzérezred (Orosháza),
 - 12. Páncéltörő Tüzérosztály (Karcag),
 - 14. Légvédelmi Tüzérosztály (Szentés).

- A 9. Gépkocsizó Lövészadosztály (parancsnokság: Kaposvár, létszáma: 9111 fő) állományába tartozott:
 - 8. Gépkocsizó Lövészezred (Tapolca),
 - 14. Gépkocsizó Lövészezred (Nagykanizsa),
 - 33. Gépkocsizó Lövészezred (Zalaegerszeg),
 - 25. Harckocsiezred (Tata),
 - 20. Tüzérezred (Marcali),

- 27. Páncéltörő Tüzérsztály (Nagyatád),
 - 18. Légvédelmi Tüzérsztály (Nagykanizsa).
- A 11. Harckocsi-hadosztály (parancsnokság: Tata, létszáma: 3014 fő) állományába tartozott:
- 31. Harckocsiezred (Rétság),
 - 69. Harckocsiezred (Tata),
 - 89 Tüzérsztály (Várpalota),
 - 11. Tüzér Törzsüteg (Várpalota).

A lövészadosztályok tiszti létszáma 897–936, a tiszthelyettesi létszám 508–516 között, a tisztsek létszáma 2629–2686, a honvédek száma 4913–5018, míg a katonai létszám hadosztályonként 8947–9111 között mozgott. Az 5. Hadsereg létszáma 1961. november 21-ei helyzet alapján mindösszesen 49 362 főt ért el (tiszt: 5281 fő, tiszthelyettes: 2901 fő, tisztos: 13 652 fő, honvéd: 27 527 fő, katona összesen: 49 362 fő, polgári: 438 fő).⁵⁰

Szervezeti változások a honi légvédelmi csapatoknál

A légvédelmi és repülőcsapatoknál az 1960 októberében kiadott 002430/1960 számú HM-intézkedés alapján 1960. november 1. és november 20. között szervezeti korrekciókat kellett végrehajtani.⁵¹ Az Országos Légvédelmi Parancsnokság (OLP) 1960 novemberében kivált a Honvédelmi Minisztérium szervezetéből és a továbbiakban önálló hadrendi elemként tevékenykedett. Az önálló állománytábla 1961. július 31-én lépett hatályba.

A repülőcsapatoknál több szervezeti változás következett be. A 31. és az 59. vadászrepülő ezredek repülőgép állománya és létszáma is változott. A 31. vadászrepülő ezred létszáma 1030, az 59. vadászrepülő ezred létszáma pedig 988 főre emelkedett. A 47. vadászrepülő ezred, – amelynél az őszi szervezés során 38 db MÍG–21 Pf szuperszonikus repülőgépet rendszeresítettek – kivált az OLP szervezetéből és önálló alakulat lett.

A szervezeti átalakítások és a technikai fejlesztés abból következett, hogy a magyar honi légvédelem a Varsói Szerződés egységes légvédelmi rendszerének első hadászati lépcsőjében helyezkedett el. A magyar honi légvédelmi csapatok 1961. december 31-től – együttműködve Csehszlovákia, a Szovjetunió, Románia hasonló rendeltetésű erőivel, valamint a Dél Hadseregcsoport légvédelmi kötelékeivel – megkezdték az ország légterének oltalmazását.⁵² Ebben az időszakban az OLP alárendeltségében 181 darab repülőeszköz volt, a repülőcsapatok rendszeresített létszáma pedig 3.604 főt ért el. A legjelentősebb repülőgép-típusok az alábbiak voltak: JAK–12, JAK–18, MÍG–15 BISZ, MÍG–17 PF, MÍG–19 PM, UTI MÍG–15, MI–I helikopter, MI–8 helikopter.⁵³

Az Országos Légvédelmi Parancsnokság, – amelynek élére 1961. augusztus 1-jei hatállyal Szilágyi László vezérőrnagyot nevezték ki – 1961. július 31-én új szervezetre tért át. Honvédelmi miniszteri rendeletre 1961. július 1-én megalakult az

⁵⁰ HL MNVK Hdm. Csfség 1961/T 159. őe. 42. doboz 1239–1243. o.

⁵¹ Iván Dezső: A magyar katonai repülés... 37. o.

⁵² A hazáért. A Magyar Honvédség múltja és jelene 1848–2004. (Szerkesztők: dr. Helgert Imre és Vass Jenő Sándor) Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 2006, 377. o.

⁵³ Iván Dezső: A magyar katonai repülés... 38. o.

1. Honi Légvédelmi Hadosztály, amely parancsnokságnak székhelye Veszprém lett. A hadosztály parancsnokának *Menyhárt András* ezredest nevezték ki.

Az Országos Légvédelmi Parancsnokság és alárendeltjeinek főbb csoportosítása az alábbi volt:

- Országos Légvédelmi Parancsnokság (Budapest; állománya: 187 tiszt, 7 tiszthelyettes, 49 polgári).
- Központi Harcálláspont (Budapest; állománya 93 tiszt, 135 tiszthelyettes, 8 tisztes, 20 fő sorállomány).
- 1. Honi Légvédelmi Hadosztály Parancsnoksága (Veszprém; állománya 72 tiszt, 2 tiszthelyettes, 1 tisztes, 5 fő polgári).
- 1. Honi Légvédelmi Hadosztály Harcálláspont (Veszprém; állománya 60 tiszt, 28 tiszthelyettes, 56 tisztes, 168 fő sorállomány).
- 31. Honi Vadászrepülő Ezred (Taszár; állománya 316 tiszt, 150 tiszthelyettes, 231 tisztes, 300 fő honvéd, 49 fő polgári).
- 47. Honi Vadászrepülő Ezred (Pápa; állományának létszáma megegyezik a 31. Honi Vadászrepülő Ezredével).
- 11. Honi Légvédelmi Tüzérezred (Budapest; állománya 223 tiszt, 125 tiszthelyettes, 200 tisztes, 848 honvéd, 12 polgári).
- 104. Honi Légvédelmi Tüzérezred (Nagytarcsa; állománya: 208 tiszt, 119 tiszthelyettes, 170 tisztes, 717 honvéd, 12 polgári).
- 54. Rádiótechnikai Ezred (Veszprém; állománya: 206 tiszt, 140 tiszthelyettes, 490 tisztes, 565 honvéd, 38 fő polgári).
- 59. Honi Vadászrepülő Ezred. (Kecskemét; állománya: 316 tiszt, 150 tiszthelyettes, 231 tisztes, 300 honvéd, 49 polgári).
- 105. Honi Légvédelmi Tüzérezred (Miskolc; állománya: 172 tiszt, 101 tiszthelyettes, 129 tisztes, 545 honvéd, 12 polgári).
- 45. Rádiótechnikai Ezred (Budaörs; állománya: 206 tiszt, 132 tiszthelyettes, 424 tisztes, 736 honvéd, 39 polgári).
- 106. Önálló Híradóezred (Budaörs; állománya: 114 tiszt, 67 tiszthelyettes, 244 tisztes, 903 honvéd 39 polgári).
- 86. Önálló Vegyes Repülőezred (Kecskemét; állománya 1028 tiszt, 76 tiszthelyettes, 25 tisztes, 31 honvéd 1 fő polgári).

A légvédelmi és repülőcsapatok hadrendje ezen kívül még raktárakat, szertárakat, repülőtér javító és karbantartó alegységet, repülőtér kiszolgáló csoportokat, laktanya elhelyezési szolgálatokat tartalmazott.⁵⁴

A Magyar Néphadsereg harcértéke 1961-ben

Az 1961-es év a személyi állomány létszámának gyarapodásával és a fegyverzet, valamint a harci-technikai eszközök számának gyarapodásával járt. Az 1961. november 21-ei helyzet alapján a Magyar Néphadsereg létszáma 79 676 katonából és 12 888 fő polgári dolgozóból, összesen: 92 564 főből állt. (A létszám megoszlása: tiszt: 14 763 fő, tiszthelyettes: 6826 fő, tisztes: 17 844 fő, honvéd: 40 243 fő.) A Honvédelmi Minisztérium létszáma: 1493 főt tett ki. (A létszám megoszlása 862 tiszt, 36 tiszthelyettes, 595 polgári dolgozó.) Az 5. Hadsereg létszáma: 49 362 fő katona és 438 polgári dolgozó. (A létszám megoszlása: 5281 tiszt, 2901 tiszthelyettes,

⁵⁴ HL MNVK Hdm Csfég 1961/T 159 öe. 42 doboz 1249–1252. o.

13 633 tisztos, 27 527 honvéd.) Az OLP létszáma: 14.188 katona és 1.033 polgári dolgozó, összesen: 15.221 fő. (A létszám megoszlása: tiszt: 3.052 fő, tiszthelyettes: 1.665 fő, tisztos: 2.663 fő, honvéd: 6808 fő.)⁵⁵

A Magyar Néphadsereg Vezérkar Anyagtervezési Csoportfőnöksége 1961. december 22-én összeállította a hadsereg főbb haditechnikai anyagainak és eszközeinek szükségletét és ellátottságát.⁵⁶ 1961. december 31-én a Magyar Néphadseregben az alábbi főbb fegyverek és haditechnikai eszközök voltak:

1. Páncélos anyagok:
 - T-34-es közepes harckocsi: 342 darab;
 - T-54/A közepes harckocsi: 52 darab;
 - ZSSU önjáró löveg: 18 darab;
 - harckocsi-vontató: 16 darab.
2. Tüzérségi anyagok:
 - 82 milliméteres aknavető: 987 darab;
 - 120 milliméteres aknavető: 276 darab;
 - 57 milliméteres páncéltörő ágyú: 208 darab;
 - 76 milliméteres páncéltörő ágyú: 281 darab;
 - 85 milliméteres páncéltörő ágyú: 164 darab;
 - 122 milliméteres tarack: 238 darab;
 - 122 milliméteres ágyú: 30 darab;
 - 152 milliméteres ágyú: 54 darab.
3. Repülőanyag:
 - MÍG-21F-13 vadászrepülő: 27 darab;
 - MÍG-19PH vadászrepülő: 12 darab;
 - MÍG-17PF vadászrepülő: 11 darab;
 - MÍG- 15 BISZ vadászrepülő: 51 darab;
 - IL-18 repülőgép: 3 darab;
 - MI-1M helikopter: 6 darab.
4. Gépkocsi (motorkerékpár) anyag:
 - motorkerékpár: 683 darab;
 - személygépkocsi: 948 darab;
 - tehergépkocsi: 4.803 darab;
 - lövegvontató terepjáró tehergépkocsi: 891 darab;
 - 2 tonnás terepjáró sebesültszállító gépkocsi: 53 darab;
 - 3 tonnás terepjáró sebesültszállító gépkocsi: 103 darab;
 - gépes műhely-gépkocsi: 114 darab;
 - törzsbusz: 73 darab;
 - vízszállító gépkocsi: 84 darab;
 - üzemanyagtöltő gépkocsi: 229 darab;
 - üzemanyag-tartálygépkocsi: 159 darab;
 - 7 tonnás üzemanyagtöltő-gépkocsi: 44 darab;
 - autóbusz: 128 darab.

A Magyar Néphadsereg 1961. december 31-ei helyzetnek megfelelő állapotát hitelesen ábrázolja *Czinege Lajos* altábornagy, honvédelmi miniszter 1961.

⁵⁵ Uo.1241. o.

⁵⁶ Uo.

december 29-én készített jelentése, amelyet A. A. Grecskonak, a Szovjetunió marsalljának, az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnokának küldött el.⁵⁷ A jelentés az alábbi legfontosabb kérdésekre tért ki:

1. A szárazföldi csapatoknál:

- Megalakult az 5. Hadsereg parancsnoksága, amelynek alárendeltségébe került a 4., 7., 8., 9 Gépkocsizó Lövészadosztály, a 11. Harckocsi Hadosztály, a 15 Gépkocsizó Hadosztály parancsnoksága (keret szervezettel), valamint a hadsereg-közvetlen fegyvernemi csapatok.
- Megalakult a 11. Harckocsi Hadosztály két ezreddel és hadosztály-közvetlen szervezetekkel.
- A gépkocsizó lövészadosztályok új szervezetre tértek át. Megalakultak azok az elemek (gépkocsi szállító zászlóalj, egészségügyi zászlóalj, páncélos-gépjármű javító műhely stb.), amelyek eddig csak mozgósításkor jöttek létre.
- A 4., 7., 9. gépkocsizó lövészadosztályok gépkocsizó lövészezredeinél harckocsi zászlóaljat (zászlóaljanként egy harckocsi századdal), a 8. Gépkocsizó Lövészadosztály gépkocsizó lövészezredeinél harckocsi századot szerveztek.
- A 4., 7., 8. gépkocsizó lövészadosztályoknál a harckocsi ezredeket századtagozódásra (ezredenként négy harckocsi század), a 9. Gépkocsizó Lövész és a 11. Harckocsi-hadosztályoknál a harckocsiezredeket zászlóaljtagozódásra (harckocsi-ezredenként három harckocsi-zászlóalj, zászlóaljanként két harckocsi-század) kerültek átszervezésre.
- A 30. Tüzérdandárból megalakultak a 30. és a 22. önálló tüzérezredek.
- Keretszervezettel felállításra került a 15. Gépkocsizó Lövészadosztály parancsnoksága.

2. Az Országos Légvédelmi Parancsnokság alakulatainál:

- Megalakult az 1. Honi Légvédelmi Tüzéradosztály parancsnoksága, amelyhez alárendelték a 31. és a 47. Honi Repülőezredeket, az 54. Rádiótechnikai Ezredet, a 11. és a 104. Honi Légvédelmi Tüzérezredeket.
- Felszámolásra került a Repülő Kiképző Központ és helyette három bázis jött létre: a Kilián György Repülő Tiszti Iskola, a Légvédelmi Kiképző Központ és a 106. Önálló Híradó Ezred.
- A 86. Vegyes Repülő Század osztállyá szerveződött.

3. A hátországi szervezeteknél:

- Átszervezésre került a Honvédelmi Minisztérium. Az új szervezetnek megfelelően az Anyagi-technikai Főcsoportfőnökségnek rendelték alá a hadsereg valamennyi lőszer és robbanóanyag raktárát, bázisát, valamint a fegyvernemi javítóműhelyeket és szertárakat.
- Megszüntették a 9. Számú Lőszerraktárt és a 13. Számú Fegyverbázist.
- A Gépkocsi Tisztiskolán megszüntették az összevont gépkocsi tiszt-kiképzést és helyette keret-szervezéssel megalakították a 3. önálló gépkocsi szállítózászlóaljat.
- Megkezdődtek a kiegészítő parancsnokságok átszervezésének előkészületei.

⁵⁷ HL MNVK Hdm. Csfség 1961/T 159 őe. 42 doboz 1226–1238. o.

A harckészültség, hadrafoghatóság mutatói

1961. november 30-áig – a HM, az 5. Hadsereg Törzs- és Komendáns-szolgálat, a HM Őr- és Kiszolgáló Ezred és a helyőrségi őrzászlóalj kivételével – átdolgozásra kerültek a mozgósítási tervek. A mozgósítási tervek alapján a 4., 7., 9. Gépkocsizó Lövészadosztályok, a 11. Harckocsi Hadosztály - 31. Harckocsiezrede, a 22. Tüzérezred a 30. Tüzérezred, a 7. Önálló Légvédelmi Tüzérezred, az 5. Rádiótechnikai Század, a 43. Híradó ezred, a 9. vegyivédelmi zászlóalj és az 5. Vegyi-sugár Felderítő Század azonnali menetkész besorolású lett. A minimális személyi állomány és a népgazdaságból bevonultatott gépjárművek a mozgósítás elrendelése után 24 órán belül beérkeznek. A gépjárművek feltöltöttsége békében általában 80%-os értéket mutatott, de néhány kiszolgáló alegységnél, például a gépkocsizó szállítózászlóaljnál 20–40 %-os lett.

A harckészültség emelése érdekében tartalékos állomány behívása útján „M”-állományra töltötték fel az M3 készenlétű 8. Gépkocsizó Lövészadosztály személyi állományát. A hadosztály azonban különböző anyagok hiánya miatt az azonnali menetkésztséget nem tudja elérni. Menetkésztségét M1-re 647 darab gépjármű (ebből 26 darab különleges) mozgósítása után éri el.

Mindezekon felül néhány alakulat mozgósítási ideje (M) az alábbi volt:

11. Harckocsi Hadosztály (a 31. harckocsiezred nélkül) M3, 15. Gépkocsizó Lövészadosztály M5, a 36. páncéltörő tüzérdandár és az 5. közepes légvédelmi tüzérezred M3, 12. Műszaki Dandár M2, 37. Pontonos Ezred M2, 15. Stratégiai Pontonos Dandár M5, a 46. Hadihajós Dandár M5. Az 5. Hadsereg közúti csapatai M3-tól M5-ig, a hadtápiintézetek M2-től M5-ig. Az egészségügyi intézetek M1-től M6-ig. Az OLP alakulatai M1-től M3-ig. A 85. Tartalék Gépkocsizó Lövész Hadosztály és az OLP tartalékegységei M10.

A Magyar Néphadsereg vezetése 1962-re tervezte, hogy olyan további rendszabályokat dolgoznak ki, amellyel megoldódik a gyors, rejtett és általános mozgósítás. Fontos feladattá vált, hogy a csapatokat jobban feltöltsék szállítóeszközökkel.

Az 1960/61-es kiképzési évben a harckészültség területén több új rendszabályt is bevezettek. A csapatok riasztása eddig távbeszélőn keresztül történt, a rendszer átdolgozása után pedig két honvédségi rádiócsatornával hajtották végre. Harmadik csatornának a Kossuth adót használták tartalékként.

Megkezdődött a csapatok felkészítése olyan feladatokra, amikor a gyülekezési körletek kiiktatásával, a laktanyából egyenesen a hadműveleti feladatokra vonulnak el.

A hadműveleti tervekkel összhangban megszabták a csapatok feladatait az ellenség váratlan tömeges rakéta- atomcsapása esetére is.

Csökkenett a riadóparancs lejuttatásának ideje, valamint a laktanyák elhagyásának és a gyülekezési körletek elfoglalásának ideje is. A tervek szerint a csapatok túlnyomó többsége a laktanyákat 30–60 perc alatt hagyja el

A tapasztalatok azt igazolták, hogy a csapatok a csökkentett normaidő és a megszigorított rendszabályok ellenére is 75–80%-ban képesek gyorsan felkészülni a harc feladatok végrehajtására.

A diszlokációs változásokkal a hadműveleti terveknek jobban megfelelő megindulási helyzetet teremtettek meg.

A MAGYAR NÉPHADSEREG BÉKE ÉS MOZGÓSÍTÁSI ÁLLOMÁNYA⁵⁸		
	béke rendszeresített (x)	„M” állomány (xx)
tábornok és tiszt	14 753	24 304
tiszthelyettes	6 826	13 170
tisztos	17 844	38 338
honvéd	40 239	99 937
KATONA ÖSSZESEN	79 662	175 749

A Magyar Néphadsereg anyagi-technikai helyzete:

A csapatok kiképzése anyagilag biztosított volt, a kiképzéshez szükséges anyagok rendelkezésre álltak. A hadsereg átfegyverzése, anyagi-technikai biztosítása terén az ellátottság az 1961-es évben jelentős mértékben javult, azonban a több éves lemaradást még a fokozott mértékű import beszerzéssel sem lehetett pótolni az 1962-es évben.

1. Fegyverzet, lőszer és optikai eszközök:

A hadsereg csapásmérő képessége az átfegyverzés egy részének befejezésével jelentősen növekedett. Az Országos Légvédelmi Parancsnokság nyolc rakéta osztállyal és három vadászrepülő ezreddel rendelkezett az ország légtérének biztosítására. A csapatok fegyverzettel, lőszerrel és optikai anyagokkal való ellátottsága lehetővé tették a sikeres harctevékenységeket.

Bizonyos területeken – így különböző típusú lőszerknél és repülő ellenőrző műszereknél, harckocsi-vontatóknál, néhány lokátor-típusnál és löelemképzőknél, valamint egyes lőszerknél – a hadseregnek hiányai voltak. A hiányok pótlását folyamatosan végezték, azonban az igyekezet ellenére is csak 1965 évre volt várható e téren jelentős javulás.

A fegyverzet technikai állapota jó, karbantartása, tárolása és őrzés- védelme megfelelő volt.

2. A harci technika:

A meglévő híradástechnikai eszközök egy része elavult volt, csak minimális mértékben biztosították a korszerű vezetés technikai feltételeit. A feltöltöttség általában 50–70%-os. A teljes feltöltöttséghez még 1–3 évet tartottak szükségesnek. További problémát jelentett a gépkocsikba épített közepes és nehéz típusú rádiók hiánya.

A műszaki anyagi feltöltöttség akna, robbanóanyag, út- és állásépítő eszközök tekintetében megfelelő, a többi hiányos. A feltöltöttség általában 50–70%-os. A meglévő technika (például vízellátó eszközök) egy része elavult, amely tovább csökkenti a műszaki eszközök értékét. A hiányzó berendezéseket 1965-ig tervezték pótolni.

A vegyivédelmi eszközök nagy része korszerűtlen, a több évi használat, illetőleg tárolás miatt csökkent értékűek. A feltöltöttség értéke 25–60%-os. A hiányok pótlását, illetőleg az elavult eszközök cseréjét 1965-ig tervezték végrehajtani.

A gépjárműtechnika a népgazdaságból történő bevonultatása után is csak 97%-os feltöltöttséget jelentett. A hiányok pótlását, illetőleg az elavult járművek

⁵⁸ Megjegyzés:

- x: a ténylegesen meglévő „M” híradó alakulatok kivételével összesen.
- xx: az 5. Hadsereg tartalékdandár létszámának kivételével összesen.

lecserélését átlagosan 3–4 év alatt tervezték megvalósítani. A műhelyfelszerelések biztosítottsága 50–75 %-os volt. A hiányzó eszközök pótlását 5 éves beszerzési terv alapján vélték kivitelezni.

3. Hadtápanyagok:

A mozgósítási létszám alapján 30 napos élelmezési készletet (50 000 fő kivételével) honvédségi tartalékból biztosítottak. A hadsereg hadműveleti alkalmazása esetén a hiányzó anyagokat a népgazdaságból tervezték biztosítani. Ezen készletek pótlását 1962-ben tervezték elvégezni. A tábori élelmezési technikai eszközök hiányosak voltak (így például „M” esetén a hadsereg kenyérszükségletét csak a polgári területi sütődék bevonásával lehetett biztosítani).

Az üzemanyagok terén a tartalékkészletek 100%-osak. A szovjet Dél Hadseregcsoporthoz részére az igényelt benzín-, gázolaj- és kerozin-tartalékokat is teljes mértékben biztosították. A korszerű üzemanyag-töltő és -szállító gépkocsik terén a feltöltöttség hiányos volt.

A ruházati készletek – a békeállomány részére rendszeresített 60M gyakorló ruházat kivételével – 50%-ban voltak feltöltve. A mozgósítási létszám ruházati szükségletének biztosítását csak 1962 év végére tudták elképzelni.

A tábori elhelyezési anyagok 90%-ban voltak biztosítottak. A hiányzó készleteket 1962–1963-ban tervezték beszerezni.

4. Az egészségügyi anyagi helyzet:

A feltöltöttség átlagosan 94%-os, azonban egyes területeken jelentős hiányok voltak. Így megemlíthető például az, hogy az első hadművelet vér és vérpótló anyagai nem álltak rendelkezésre. Az egyéni vegyvédelmi anyagok és a tábori röntgenkészülékek teljes mértékben hiányoztak.

Jelentősek voltak a hiányok sebesültszállító gépjárműveknél, amelyek pótlását csak több év elteltével tudták elképzelni.

Az 1961-es őszi hadseregszervezés megállapította az anyagi-technikai eszköz-szükségletet, amelyből kiderült, hogy ebben a szervezésben csak minimálisan tudták biztosítani az új, korszerű haditechnikai eszközöket. Az egyes anyagoknál ideiglenesen a meglévő eszközökkel tudták csak azokat helyettesíteni.

*

Összegezeként megállapítható, hogy az 1956. évi forradalom és szabadságharc időszaka során a Magyar Néphadsereg szétszilárdott. A hatalom birtokosai 1956 novemberében nem a hadsereget szervezték újra, hanem – részben annak bázisán – a karhatalmat hozták létre. Budapesten három ezredet, a megyékben karhatalmi zászlóaljkat, a járásokban pedig karhatalmi alegységeket alakítottak meg.

1957-ben kezdődött meg a hadsereg újjászervezése. Január elsején a Magyar Néphadsereg létszáma: 43 086 fő volt. 1957. január 20-án a Moszkvába utazott magyar katonai delegáció a szovjet partnerrel a szovjet csapatok magyarországi helyzetéről és a Magyar Néphadsereg szervezésének, fejlesztésének fő kérdéseiről tárgyalt.

1957-ben a Magyar Néphadsereg szárazföldi csapatainak fő csoportosítását három lövészadosztály, egy tüzérdandár, egy harckocsiezred, egy páncéltörő tüzérezred és három légvédelmi tüzérezred jelentette, amelyek együttes létszáma 33 000 főt tett ki. A légvédelmi és repülőcsapatok legfőbb kötelékeit pedig a repülési osztály, három vadászrepülő század és a repülő kiképző központ alkotta.

Együttes létszámuk más szervezettel együtt 2878 főt tett ki. 1957 decemberében megalakult az Országos Légvédelmi Parancsnokság (OLP).

1959. november 30. és december 5. között az MSZMP VII. kongresszusa más fontos kérdés mellett foglalkozott a hadseregfejlesztés elveivel, fő irányjaival. 1959 év végére a hadsereg létszáma 84 000 fölé emelkedett. A hadsereg fő csoportosítását négy lövészadosztály, egy tüzérdandár, egy harckocsiezred és három vadászrepülő ezred jelentette.

A hadsereg fejlesztésének jelentős eseménye volt a magyar katonai delegáció 1960 novemberének végén tett moszkvai tárgyalása, amelyet a szovjet katonai vezetőkkel folytattak. A konzultáción áttekintették a két hadsereg közötti kapcsolatok további fejlesztésének lehetőségeit, valamint a Magyar Néphadsereg korszerűsítésének és erősítésének kérdéseit. Ugyancsak jelentős esemény volt, amikor 1961. augusztus 1-jén, Budapesten megalakult az 5. Hadsereg parancsnoksága, amelynek első parancsnoka *Csémi Károly* vezérőrnagy lett. E csoportosítás fő erőit négy lövészadosztály, egy harckocsi-hadosztály, kettő tüzérezred, egy páncéltörő tüzérezred és kettő légvédelmi tüzérezred jelentette.

1961. augusztus 1-jétől az OLP parancsnoka *Szilágyi László* vezérőrnagy lett. A légvédelmi és repülőerők fő csoportosítását akkor három vadászrepülő ezred, három légvédelmi tüzérezred és egy vegyes repülőezred alkotta.

Az 1961. november 21-ei helyzet alapján a Magyar Néphadsereg létszáma 92 564 főt tett ki (ebből 12 888 fő polgári dolgozó volt). Az 5. Hadsereg létszáma: 49 800, az OLP létszáma pedig 15 231 fő volt.

A vizsgált periódus végére a katonai tanintézeti képzésben, valamint a csapatok és a törzsek felkészítésében a hagyományos fegyverekkel megvívott harctevékenységek mellett egyre nagyobb hangsúlyt kapott a tömegpusztító fegyverek alkalmazásának viszonyai közötti haditevékenység. Az 1961-es évben a Dél Hadseregcsoport Parancsnokság vezetésével megtartott szovjet–magyar közös gyakorlatok után az sem volt kérdéses, hogy a Magyar Néphadsereg adott esetben a faladatait koalícióban, szovjet alárendeltségben oldotta volna meg.

Az 1959–1961 közötti periódusban végzett átalakítások megteremtették a magyar hadsereg legfontosabb kereteit, szervezeteit, a további fejlesztés alapjait, azonban a technika biztosítottága és az eszközök fejlesztése terén még sok tennivaló akadt. A katonai elemzők és szakértők is jól látták, hogy a harci technikai eszközök pótlása és korszerűsítése területén és a további fejlesztések kivitelezése során számottevő tennivaló jelentkezik majd, amelyet a második ötéves terv időszakában (1961–1965) lehetséges megvalósítani

Szalai Petra:

ENSZ, BÉKEFENNTARTÁS, MAGYAR MISSZIÓS SZEREPVÁLLALÁS

Rezümé

Az *ENSZ, békefenntartás, magyar missziós szerepvállalás* című, doktorandusz-hallgatóként írt tanulmány első részében a szerző áttekinti az ENSZ szervezetét, békefenntartó funkcióját, a békefenntartással kapcsolatos döntéshozatali rendszerét, valamint röviden a békefenntartó missziók történetét és tartalmát. A második rész a magyar missziós feladatokat elemzi egyrészt történeti áttekintés, másrészt egy konkrét küldetés, a grúziai szerepvállalás ismertetésével. A tanulmány a téma időszerűségének hangsúlyozásával és általában a missziós szerepvállalás körüli politikai és szakmai viták vázolásával fejeződik be.

Kulcsszavak: ENSZ, ENSZ-békefenntartás, magyar missziós szerepvállalás

Petra Szalai:

UN, UN PEACEKEEPING MISSIONS, HUNGARIAN PARTICIPATION IN UN PEACEKEEPING MISSIONS

Résumé

The Hungarian participation in UN peacekeeping missions titled work was written as a phd student to partly describe UN structure, peacekeeping missions its decisions methods and a brief history and its missions. In the second part the author analyzes the Hungarian participation their task in missions on one hand as a historical overview secondly as a specific mission the Georgian participation. Finally it gives an up to date emphasis and dedcribes the general disputes amongst professionals and politicians.

Keywords: UN, UN peacekeeping missions, Hungarian participation in UN peacekeeping missions

Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ, angol rövidítése UNO) nemzetközi szervezet, amely az államok közti együttműködést hivatott elősegíteni a nemzetközi jog és biztonság, a gazdasági fejlődés, a szociális ügyek és az emberi jogok terén, valamint a világbéke elérésében. A Népszövetség utódjaként, 1945-ben azzal a céllal alapították, hogy megelőzzék a háborúkat, és lehetőséget adjanak az országoknak egymás közti problémáik tárgyalásos úton történő rendezésére. Székhelye a világszervezet nemzetközi területnek számító New York-i székháza. Legfontosabb adminisztratív szervei:

- a Közgyűlés;
- a békét és biztonságot érintő ügyekben határozatokat hozó Biztonsági Tanács;
- a nemzetközi gazdaság, a társadalmi összehangolás és a fejlődés kérdéseiben segítséget nyújtó Gazdasági és Szociális Tanács;
- a Nemzetközi Bíróság;
- a szervezetet tanulmányokkal, információkkal, és más, az ENSZ működéséhez fontos anyagokkal ellátó Titkárság.

Az ENSZ szervezetén belül a különböző területekkel más-más testületek foglalkoznak. A szervezet pénzügyi hátterét a tagállamoktól származó kötelező és önkéntes hozzájárulások alkotják.

A globális béke és a fejlődés előmozdítása érdekében az ENSZ törekvéseiben központi szerepet játszik a leszerelés előmozdítása, az erre vonatkozó normák megfogalmazása. A világszervezet – egyebek mellett – azon is munkálkodik, hogy megakadályozza a tömegpusztító fegyverek terjedését, véget vessen a kézi lőfegyverek nem állami csoportoknak történő eladásának, megsemmisítse a taposóaknákat, fejlessze a nukleáris és vegyi létesítmények védelmét, fokozza az éberséget a kiberterrorista fenyegetések ellen.

1992-ben *Boutros Boutros-Ghali*, az ENSZ akkori főtitkára, az *An Agenda for Peace* című dokumentumban vázolta fel az eljövendő korszak humanitárius és emberi jogi kihívásait. A főtitkár négy, egymásra épülő részfeladatot nevezett meg: a megelőző diplomáciát, a béketeremtést, a békefenntartást, a konfliktus lezárulta után pedig a béke továbbépítését.¹ A katonai erőt is igénylő akcióknak nagy szerepet szánó dokumentumban fogalmazódik meg először, hogy – az Alapokmány VII. fejezete alapján – a nemzetközi közösségnek joga van beavatkozni valamely konfliktusba, amennyiben az emberi jogok veszélyeztetéséről van szó.²

Az ENSZ békeműveletekkel kapcsolatos módszerei változatosak, azok a közvetítéstől a békefenntartó erők felvonultatásáig terjednek. A konfliktusok, háborúk megelőzése érdekében az ENSZ igyekszik megszüntetni a kiváltó társadalmi és gazdasági okokat. A megelőzésnek sok lehetősége van: magában foglalja a korai figyelmeztetést, a diplomáciát, a leszerelést, a megelőző katonai felvonulást és a szankciók alkalmazását, amikor szükséges.

Diplomáciai és vitaközpontként az ENSZ lehetőséget kínál a viták békés rendezésére, még mielőtt a konfliktusok kiéleződtek volna, nemzetközi krízishelyzet esetén pedig a feszültség csökkentésének és a tárgyalások elkezdésének központjaként működik. Békeépítő tevékenységének gyakran része konfliktus utáni helyzetekben a fegyverek összegyűjtésének és megsemmisítésének felügyelete, és a korábbi harcosok civil társadalomba történő visszailleszkedésének megkönnyítése.³

A békefenntartás

Az ENSZ békefenntartó tevékenységének nemzetközi jogi alapjait az ENSZ Alapokmánya fogalmazza meg. Ugyancsak az Alapokmány rögzíti a szuverenitás és a be nem avatkozás alapelveit, a tagállamokat a viták békés rendezésére történő felszólítás kötelezettségét.

A békefenntartó műveletek ügyében, amelyek költségvetéséről a Közgyűlés szavaz, a Biztonsági Tanács hoz döntéseket.⁴ A főtitkár ajánlásai és az általa

¹ A meghirdetett elvek a békefenntartás új korszakát, annak harmadik generációját is jelentik. Az első generációs elvek a feleket elválasztó hagyományos megfigyelői feladatokat jelentették. Az elvek második generációja az államok közötti konfliktus helyett – multifunkcionális tevékenységet gyakorolva – áthelyezte a hangsúlyt a belső polgárháborús helyzetekre. A korábbi gyakorlattal ellentétben a harmadik generáció már a kényszerítő tevékenységet (például a volt Jugoszlávia esetében) is magába foglalja. Ennek oka, hogy az új típusú konfliktusok komplexebbé váltak, amely a missziók komplexebbé válásához vezetett.

² Erre került sor például Szomáliában, Angolában és az ex-Jugoszláviában is.

³ Kevesen tudnak a koszovói válság idején történt fegyvermegsemmisítés magyar vonatkozásáról. A HM CURRUS Zrt. nemzetközi elismerést kiváltva hajtotta végre ezt a feladatot. Hazai szemszögből is kuriózum volt ez a művelet, hiszen annak megszervezése, végrehajtása vállalkezési alapon történt.

⁴ A Biztonsági Tanács vétőjoggal is rendelkező állandó tagjai: az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyság, Franciaország, Kína és az Orosz Föderáció.

szolgáltatott pénzügyi információk alapján ez a testület dönt a műveletek mandátumáról, méretéről, hatásköréről és időtartamáról.⁵ A Biztonsági Tanács egyetértésével a főtitkár nevezi ki a misszióvezetőt, valamint katonai parancsnokot vagy katonai főmegfigyelőt. A misszióvezető vagy a különmegbízott a főtitkárnak tesz jelentést, aki pedig a Biztonsági Tanácsot tájékoztatja.

A kormányok önkéntes alapon ajánlanak katonai és polgári rendőrségi személyzetet a békefenntartó műveletekhez, minden esetben külön-külön. Egyéb tekintetben minden kormány megtartja saját emberei felett a végső felügyelet jogát. A nemzeti kontingensek saját parancsnokuk alatt szolgálnak, és nemzeti egyenruhát viselnek. A kék sisak vagy sapka (barett) és az ENSZ-kitűző azonosítja az ENSZ-békefenntartókat.

A hidegháború időszakában a békefenntartó missziók egy része "tradicionális" jellegű volt: azok többnyire oknyomozó, megfigyelő céllal, a felek közötti tűzszünet ellenőrzésére jöttek létre. A béke-kikényszerítő missziókban az alacsony szintű katonai jelenlét leginkább a humanitárius szállítmányok védelmére, célba juttatására, a konfliktusos országok segítésére szorítkozott.

Az ENSZ békefenntartó erői a világ számos pontján teljesítettek és teljesítenek szolgálatot.⁶ A Biztonsági Tanács öt állandó tagja az ENSZ békefenntartásban

⁵ A Biztonsági Tanács határozza meg a békefenntartók feladatait, alkalmazkodva az adott szituációhoz. Ennek megfelelően a békefenntartók felügyelhetik a tűzszünet betartását, alakíthatnak ütközőzónát, segíthetnek a korábbi ellenfeleknek a békeegyezmény megvalósításában, védhetik a humanitárius segélyek szállítását, segíthetnek a korábbi harcosok leszerelésében és a normális élethez való visszatérésben, aknamentesítő programokat indíthatnak, felügyelhetik vagy levezényelhetik a választásokat, kiképezhetik a polgári rendőrséget és felügyelhetik az emberi jogok betartását.

⁶ Néhány példa a teljesség igénye nélkül:

- Arab-izraeli konfliktus (Palesztina), UNTSO: 1948 óta az egykori fronton ellenőrzik a fegyverszünet betartását. Ez volt az ENSZ első békefenntartó missziója.
- India-Pakisztán, UNMOGIP: 1949 óta ellenőrzik a két ország tűzszüneti megállapodásait.
- Ciprus, UNFICYP: 1964 óta ütközőzónát képeznek a ciprusi görögök, illetve ciprusi és a szárazföldről átdobott török erők közt.
- Golan-fennsík, UNDOF: ellenőrzik az 1973-as tűzszünet vonalát, elválasztják egymástól a szemben álló izraeli és arab erőket.
- Libanon, UNIFIL: 1978-tól ellenőrizték az izraeli erők kivonását Dél-Libanonból, jelenleg a libanoni állami szuverenitás épségét felügyelik a térségben.
- Salvador, ONUSAL: 1991-től ellenőrzik a polgárháborút lezáró békét.
- Irak-Kuwait, UNIKOM: 1991-től ellenőrzik az öbölháborút lezáró tűzszünetet.
- Angola, UNAWEM II.: 1991 óta a polgárháborút lezáró megállapodás betartását, a szemben álló felek fegyvereinek leadását ellenőrzik, és részt vettek az őszi választások lebonyolításában.
- Jugoszlávia, UNPROFOR: 1992 nyarának kezdetétől ellenőrzik Belgrád erőinek kivonását Horvátországból, felügyelik a horvát gárdisták lefegyverzését, a segélyszállítmányok eljuttatását Bosznia-Hercegovinába.
- Nyugat-Szahara, MINURSO: 1991-től népszavazást készítenek elő Nyugat-Szahara szuverenitásáról vagy csatlakozásáról Marokkóhoz.
- Kambodzsa, UNTAC: 1992-től lefegyverzik a polgárháborús feleket, megszervezik a szabad választásokat.
- Koszovó, UNMIK: 1999. júniustól az ENSZ Ideiglenes Adminisztrációs Missziója.
- Kongó, MONUC: 1999. novembertől az ENSZ Megfigyelő Missziója a Kongói Demokratikus Köztársaságban.
- Etiópia és Eritrea, UNMEE: 2000. júliustól az ENSZ Missziója Etiópiában és Eritreában.
- Libéria, UNMIL: 2003. szeptembertől az ENSZ Libériai Missziója.
- Elefántcsontpart, UNOCI: 2004. áprilistól az ENSZ Elefántcsontparti Művelete.
- Szudán, UNMIS: 2005. márciustól az ENSZ Szudáni Missziója.
- Burundi, ONUB: 2004. június - 2006. december, az ENSZ Burundi Művelete)

résztevő állományának csupán öt százalékát adja (holott ezen országok rendelkeznek a missziókban való részvételhez elengedhetetlen anyagi háttérrel, katonai képességekkel és felkészültséggel). Az ilyen típusú műveletekben részttevő fő csapatküldő országok: Pakisztán, Banglades, India, Nigéria és Nepál.

A hidegháború elmúltát követő új korszak határváltozásokkal, országok szétesésével járt együtt. Az átfogó békefenntartó műveletek koordinálására az ENSZ 1992-ben létrehozta békefenntartásért felelős részlegét (Department of Peacekeeping Operations – DPKO).

A kilencvenes évek derekán bekövetkezett kudarcok (a srebrenicai vérengzés Bosznia–Hercegovinában, Szomália stb.) a világszervezetet békefenntartó stratégiájának átgondolására késztettek. 2000-ben nemzetközi szakértőkből álló csoport készített jelentést az ENSZ békefenntartó stratégiájáról. Az ún. Brahimi-jelentés ajánlásai alapján bővítették a DPKO jogosítványait, és fokozatosan növelték a békefenntartó műveletekben részttevő katonák számát. A szűkebben vett békefenntartás, béketeremtés mellett egyre nagyobb hangsúlyt helyeznek a konfliktus-megelőzés kérdésére is.

Az ENSZ békefenntartó tevékenysége több kritikát is kapott az elmúlt két évtizedben. 1990 óta négyszeresére nőtt a – legtöbb esetben békefenntartásokkal összefüggő – közbeszerzések összértéke az ENSZ Titkárság költségvetésében. Ezzel párhuzamosan az ENSZ belső ellenőrzése több esetben korrupciót és a pénzek nem megfelelő kezelését tárta fel. A békefenntartó missziók személyzetének toborzása sokszor együtt jár a csapat-hozzájárulások kiszámíthatatlanságával.

A világszervezet hatékonysága tagállamainak politikai akaratától függ, amelyek eldöntik, hogy adott esetben az ENSZ beavatkozik-e, ha igen, mikor, hol és milyen akciót hajt végre a konfliktus befejezése érdekében.⁷

Magyar részvétel békefenntartásban⁸

A magyar békefenntartó szerepvállalás a 19. század végéig nyúlik vissza. Az Osztrák–Magyar Monarchia közös hadseregének tagjaiként magyar katonák a világ számos pontján igyekeztek megakadályozni a konfliktusok eszkalációját: békefenntartói feladatot láttak el 1897-ben Kréta szigetén, részt vettek a kínai boxerlázadás (1901) utáni helyzet normalizálásában, óvták a békét Koszovóban (1902–1907) és Albániában (1902–1914). A második világháború után, 1973–75

-
- Kelet-Timor, UNMIT: 2006. augusztustól az ENSZ Integrált Missziója Kelet-Timorban.
 - Darfur, UNAMID: 2007. júliustól az Afrikai Unió és ENSZ Hibrid Művelete.

⁷ A békefenntartó akciók kezdeményezése történhet a Biztonsági Tanács által (például tűzszünet ellenőrzése céljából az arab-izraeli háborúk esetén), a konfliktusban álló felek kérésére (pl. India és Pakisztán konfliktusa, vagy a ciprusi görög-török viszály kirobbanása során), illetve harmadik fél kérésére. William Durch szerint az akciók sikerét nagymértékben befolyásolta a szemben álló felek együttműködési készsége és a nagyhatalmak támogatása.

⁸ A Magyar Honvédség egyik legfontosabb és egyben legsikeresebb tevékenysége a béketámogató műveletekben való részvételünk, amely – a Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiájának szellemében – különböző szervezetek (NATO, EU, ENSZ, MFO) égisze alatt történik. A Magyar Honvédség 14 misszióban, 13 országban, a kormány által előírt 1000 fős ambíciószinttel teljesít szolgálatot. A létszámokból egyértelműen látható, hogy részvételünk nagyobb részt (72%) a NATO vezetésű műveletekre koncentrálódik, ugyanakkor az EU (15%) és az ENSZ (10%) missziókban is a képviselőnk jelentősnek mondható (forrás: Tömböl László, ZMNE, 2009. 06. 03.).

között egy 750 fős magyar kontingens tevékenykedett a Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottság égisze alatt Dél-Vietnamban.

A rendszerváltás után a Magyar Honvédség kezdetben ENSZ-felhatalmazással katonai megfigyelőket, néhány fős csoportokat küldött Afrika (Angola, Uganda, Mozambik) és a Közel-Kelet (Irak, Kuvait) válsággócaiba. Négyfős megfigyelő csoporttal kapcsolódott be 1993-ban a ciprusi békét garantáló ENSZ-misszióba.

Az első "igazi" magyar ENSZ-békefenntartók (116 fő) 1995-ben, a ciprusi misszióban (UNFICYP), az osztrák–magyar–szlovén békefenntartó zászlóalj magyar századának tagjaiként kezdték el tevékenységüket. 1995 óta az egyiptomi és izraeli fegyveres erők elválasztásából is kivesszük részünket a Sínai-félszigeten. 1999 nyarán újabb helyszín: Koszovó következett. A feladatokat itt a Magyar Honvédség Őr- és Biztosító Zászlóalja látja el a KFOR keretében. 2004 júliusától pedig az afganisztáni békefenntartó műveletekben is jelen vagyunk az ISAF részeként. Meg kell még említeni a körülbelül 300 főnyi boszniai magyar SFOR-kötéléket is. Amerikai kérésre 2003-tól a Magyar Honvédség az iraki béke fenntartásából is kivette részét. További érintett államok: Kambodzsa (129 fegyvertelen magyar rendőr), Grúzia (7 fő), Macedónia (40 főnyi őrző-védő egység).

	Művelet megnevezése	Hely	Részvétel ideje
Katonai erők részvétele			
1	UNIIMOG	Irán-Irak	1988-1991
2	ENSZ Főtitkár Különleges Iraki Iroda	Irak	1991
3	UNIKOM	Irak-Kuvait	1991-2003
4	UNAVEM / MONUA	Angola	1991-1999
5	UNOMOZ	Mozambik	1993-1994
6	UNOMIL	Libéria	1993
7	UNOMIR / UNOMUR	Uganda-Ruanda	1993-1994
8	UNOMIG	Grúzia	1994-2009
9	UNMOT	Tádzsikisztán	1995
10	UNFICYP	Ciprus	1995-folyamatos
11	UNMIK	Koszovó	1999-2009
12	MINURSO	Nyugat-Szahara	1999-folyamatos
13	UNMOGIP	India-Pakisztán	1999-2000
14	UNSCON	Irak	2002-2003
15	UNIFIL	Libanon	2006-folyamatos
Rendvédelmi erők részvétele			
16	UNTAG	Namíbia	1989-1990

17	UNTAC	Kambodzsa	1992-1993
18	ONUMOZ	Mozambik	1994
29	UNAVEM	Angola	1994-1999
20	MINURSO	Nyugat-Szahara	1995-1996
21	UNMIBH	Bosznia- Hercegovina	1996-2003
22	UNMIK	Koszovó	1999-2008
23	UNTOP	Tádzsikisztán	2008
24	UNOMIG	Grúzia	2004-2005
25	ENSZ DPKO	New York	2002-2010

Magyar katonai és rendvédelmi erők ENSZ-műveletekben

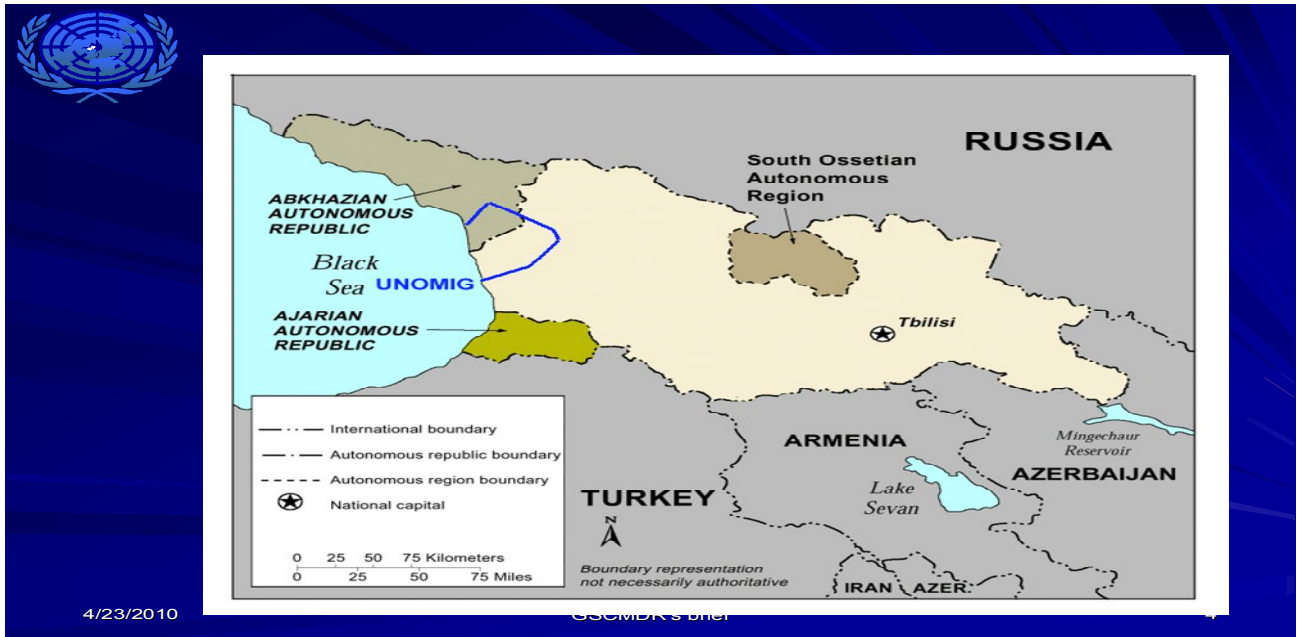
Forrás: HM, IRM (2009. november)

Békefenntartóink jelenleg is több, az ENSZ, az EBESZ, a NATO és az EU által vezetett misszióban teljesítenek szolgálatot. 2006 júliusában a világ 14 országában, 28 misszióban összesen 941 magyar békefenntartó szolgált. A felsoroltakból személyes élményem alapján szeretném kiemelni a grúziai magyar szerepvállalást.

Az ENSZ Grúziai Megfigyelő Küldetése

1992-ben háború robbant ki a grúzok és abházok között. 1993. július 27-én a szembenálló felek, orosz közvetítéssel, tűzszüneti megállapodást írtak alá Szocsiban.

Az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1993. augusztus 24-én kelt 858. számú határozatával létrehozta az ENSZ Grúziai Megfigyelő Küldetés (United Nations Observer Mission in Georgia – UNOMIG) misszióját, amelyben 23 nemzet részvételével 131 katonai megfigyelő – köztük 7 magyar katona – és 20 rendőrségi járőr teljesített szolgálatot. A misszió feladatai: a tűzszüneti egyezmény betartatása, a fegyverzetmentes övezetre és a nehézfegyverekre vonatkozó korlátozó rendszabályok betartatása, a biztonsági zónában történő fegyveres csapatmozgások megfigyelése és jelentése, részvétel a különböző egyezmények megsértésének kivizsgálásában, a humanitárius szervezetek működésének segítése.



Grúzia az autonóm területekkel, az UNOMIG elhelyezkedésével
(Forrás: Székely György mk. alezredes, Gali szektorparancsnok)

Érdeemes lenne bővebben vizsgálni a 2008. augusztus 8–12. között zajló ötnapos háborúban való magyar szerepvállalást, mert számos tanulsággal járó, feldolgozásra érdemes események zajlottak a térségben. A magyar katonák – miközben megfigyeltek, kivizsgáltak eseményeket a legjelentősebb fegyveres összetűzések színhelyén és közvetítettek a szemben álló felek között – nemzetközileg és a szembenállók által is elismerten végezték munkájukat. Sajnos idehaza kisebb figyelem kísérte tevékenységüket.

Számomra a Gali-szektor nemzetközi csoportjának parancsnokával, Székely György mérnök alezreddessel folytatott beszélgetés talán legfontosabb tanulsága: ebben a háborúban a szembenálló feleket nem lehetett igazakra és hamisakra bontani, mindegyik szembenállónak volt igazsága és bűne is.



A Gali-szektor ENSZ-megfigyelőinek csoportképe
(Forrás: Székely György mk. alezredes, Gali szektorparancsnok)

* * *

Amint az előbbiekből kitűnik, Magyarország határozottan elkötelezte magát a nemzetközi szerepvállalásra és aktívan közreműködik a különféle békeműveletekben. A missziós szerepvállalás biztonságpolitikai megítéléséről, mértékéről, jellegéről, helyéről azonban – bár kevésbé publikusan – komoly szakmai viták zajlanak napjainkban.

A *haderő missziós jellegű fejlesztését támogatók* megítélése szerint a Magyar Honvédségnek elsősorban nemzetközi békeműveletekre szakosodott, mindinkább professzionális önkéntes haderővé kell válnia, amelynek hajtóereje egyértelműen a külföldi missziós tevékenység. Az elmúlt években e felfogásnak megfelelően került előtérbe a haderőben az új missziós képességek (könnyűlövész erők, CIMIC, PSYOPS stb.) fejlesztése, illetve kialakítása, azok nemzetközi békeműveletekben történő tesztelése.

A *missziós szerepvállalás ellenzői* úgy vélik, hogy biztonságpolitikai megfontolások alapján kockázatos, más tagállamok gyakorlatával ellentétes, gazdaságilag pedig kifejezetten káros egyre fokozódó szerepvállalással távoli térségekben fegyveres konfliktusokba, sokak által megnyerhetetlennek minősített háborúkba keveredni. Az ország jelen gazdasági helyzetben arányos szereposztást tartanak célravezetőnek az országvédelem és a missziók között.

A magam részéről célszerűnek tartanám – akár egy értekezés erejéig – elemezni a két különböző álláspontot, amelyek szorosan kapcsolódnak a nemzetközi

szervezetekben, békeműveletekben történő magyar szerepvállalásokhoz, az ország gazdasági helyzetéhez és szűkös lehetőségeihez.

IRODALOM

Blahó András–Prandler Árpád: Nemzetközi szervezetek és intézmények. Aula Kiadó, 2005

Matus János: A jövő árnyéka. Pesti Csoport Kiadó, Budapest, 2005

A stratégia a modern korban. Bevezetés a stratégiai tanulmányokba. (Szerk. Tálás Péter). Zrínyi Kiadó, 2005.

Szenes Zoltán előadása a Kihívások és korlátok című, 2006. június 8–10. között Grazban tartott nemzetközi konferencián (angol nyelvű előadás)

Tömböl László vezérezredes 2009. 6. 3-án tartott tájékoztatója a ZMNE vezérkari tanfolyamán

Interjú Székely György mérnök alezredessel a grúziai tapasztalatokról

Szalai Petra: A 2008. évi orosz-grúz háború. Biztonságpolitikai hatások, következmények. Honvédségi Szemle, 2010. november

Erdei Gábor:

A BŰNÖZÉSFÖLDRAJZ ÚTTÖRŐI

Rezümé

A cikk szerzője a bűnözésföldrajz helyével és szerepével foglalkozik a földrajztudományon belül, valamint történeti áttekintést nyújt a legfontosabb történeti bűnözésföldrajzi iskolákról. A bűnözésföldrajz nemcsak arra keresi a választ, hogy egy adott területen belül, vagy egy országra vetítve mekkora volt az elkövetések száma a bűncselekmények fajtáiként, hanem arra is, hogy mi mozgatja az elkövetéseket. A felderítéshez nagy segítséget nyújt a földrajzi profil megalkotása, hiszen az a bűnözésföldrajz egyik, ha nem a legfontosabb eleme.

Kulcsszavak: bűnözésföldrajz, környezeti kriminológia, földrajzi profil, Rigel-elemzés

Gábor Erdei:

The pioneers of criminal geography

Résumé

The author of the article deals with the role and space of criminal geography within geographical science, and provides historical overview of the most important schools of criminal geography. Criminal geography not only wants to find the answer whether within a given area or in a given country how big is the number of different types of committed crimes, but also what is behind them. The creation of geographic profile provides huge help to crime detection, because it is one of the most important elements of criminal geography.

Keywords: criminal geography, environmental criminology, geographical profile, Rigel analysis

A földrajz (geográfia) a Földet beborító komplex földrajzi burok mindenkori állapotának, folytonos változásának leírásával, értelmezésével és tudományos igényű értékelésével foglalkozik, kiemelt figyelmet fordítva a földrajzi környezet és a benne élő társadalom közötti kölcsönhatásokra. A földrajztudomány fő feladata a földrajzi burok és az abban lejátszódó térbeli folyamatok a tudományos vizsgálata. A geográfia összefoglalja, rendszerezi és közvetíti azokat az ismereteket, melyek az emberek valóságghú világmépének kialakulásához szükségesek.

A földrajzi burok természeti eredetű jelenségeit kizárólag a természettudomány eszközeivel, és részben tapasztalati, részben kísérletekkel alátámasztott módszereivel lehet megismerni, ezért a *természettföldrajz* a természettudományok körébe tartozik. A földrajzi környezet és a társadalom működése során létrejövő kölcsönkapcsolatokat vizsgáló *társadalomföldrajz* kutatási feladatait társadalomtudományi módszerek és eszközök alkalmazásával oldja meg, ezért a társadalomtudományok része. Az egyre szaporodó ágazati területek helyett a természeti és társadalmi területek egységbe foglalása a *regionális földrajz*. A regionális földrajz rendszertani felosztásában a kutatás keretétől szolgáló térbeli egységek: tájak, kistérségek, régiók és országok jelennek meg. Az ágazati földrajz rendeltetése a jelenségek típusainak kialakítása, a közöttük lévő összefüggések törvényszerűségeinek megállapítása és rendszerezése.

A földrajztudomány felépítésének rövid áttekintése után feltehetjük a kérdést: hol helyezkedik el a tudományon belül a bűnözésföldrajz (kriminálgeográfia). Nos, erre nem

könnyű a válasz. Több kutató tett kísérletet a bűnözésföldrajz helyének meghatározására. *Tóth Antal* (2007) munkájában részletes és átfogó képet ad korábbi kutatók megállapításairól, továbbá arról, hogy valójában milyen tudományterületeket foglal magába a bűnözésföldrajz és hol, melyik tudományterülethez áll a legközelebb. *Kerecsi Klára* (2003) nézete szerint a kriminálgeográfia a kriminológia területe, de a bűnözési térkép a földrajz tudományterületén alkalmazott eszközt jelenti. *Hentig* (1961) szerint a bűnözésföldrajz nem más, mint a bűnözés és a klíma, a Föld, a táj, a történelem, a gazdaság, valamint a demográfiai jellemzők viszonyításából adódó térkép. *Herold* (1973) a bűnözés és a földrajzi hely közötti kapcsolat vizsgálta olyan bűnügyi jellemzők alapján, amelyekből a bűnözés volumene mérhető fel. 1977-ben közreadott munkájában a kriminálgeográfiát céltudományként határozza meg, mely segítséget nyújt a bűnügyi felderítő munkában. *Hellmer* (1972) a bűnözésföldrajzot a kriminológia és nem a földrajz részének tekinti, amely a bűnözés jellemzői alapján mutatja be a bűnüldözés területi különbségeit. *M. Rolfes* (2003) véleménye szerint a bűnözésföldrajz geográfusok nélkül is „megrajzolható”. *Schwind* (2000) a kriminálgeográfiát a kriminológia egyik ágának tekinti, melynek értelmezéséhez a magatartás, a tér és az idő egységeinek felhasználása szükséges. *Kobolka István* (2003) a bűnözésföldrajzot egy összevonható, vagy egyesíthető biztonságföldrajzhoz, a földrajztudomány részdiszciplínájához sorolja. *Herbert* (1982) és *Kovács Zoltán* (1990) szerint a kriminálgeográfia a szociálgeográfia egyik új irányzata, amely a kriminológia és a társadalomföldrajz közötti, több tudományt érintő kapcsolatot. *Berényi István* (1992) szerint a bűnözésföldrajz a szociálgeográfia egyik ágazataként értelmezhető, amely a tér, a társadalmi csoportok és a bűnesetek összefüggéseire világít rá. *Mátyás Szabolcs* (2007) megállapítja, hogy a bűnözésföldrajz egy olyan, mesterségesen létrehozott tudományterület, amely a bűnügyi tudományok és a földrajz együttes ismereteit használja fel.

Értelmezésemben a kriminálgeográfia a szociálgeográfiai ágazata, amely a bűnözésnek, mint társadalmi tömegjelenségnek a tér- és időbeli aspektusait vizsgálja. Felfogásom szerint kriminológia és a társadalomföldrajz között kölcsönös és alárendelt kapcsolati rendszer áll fenn. Egyetértek azon kutatók véleményével, akik a bűnözésföldrajzot nem tartják önálló tudományágnak, mivel az főképpen a kriminológia, a szociológia és a szociálgeográfia ismereteit használja fel. Kétséget kizárón kijelenthető azonban az is, hogy kriminálgeográfia a társadalomföldrajzhoz és a bűnügyi tudomány területeihez áll a legközelebb, ezért a bűnügyi térkép megrajzolásához ezen ismeretek elengedhetetlenek. A szociológia a bűnözés jelenségére világít rá akár lokális közösségi, avagy társadalmi szinten. A bűnözésföldrajz felhasználja az említett tudományterületeken kívül a demográfiát, az etnográfiát, a pszichológiát, az építészetet, a kartográfiát, valamint a térinformatikát.

Általános társadalom- és gazdasági földrajz	Regionális társadalom- és gazdasági földrajz	Ágazati társadalom- és gazdasági földrajz	Társadalomföldrajz	Emberföldrajz
Általános emberföldrajz	Emberi rasszok földrajza	Szabadidő magatartás földrajza	Népességföldrajz	Egészség-földrajz

Etnikai földrajz	Nyelvföldrajz	Kulturális földrajz	Európai intézmények földrajza	Művészetföldrajz
Alkotásföldrajz	Vallásföldrajz	Általános vallásföldrajz	Bibliai földrajz	Regionális vallásföldrajz
Településföldrajz	Általános településföldrajz	Faluföldrajz	Városföldrajz	Település-marketing
Városökológia	Politikai földrajz	Választások földrajza	Biztonság-földrajz	Közigazgatási földrajz
Katonaföldrajz	Alkalmazott katonaföldrajz	Általános katonaföldrajz	Szociálgeográfia	Bűnözésföldrajz
Észlelésföldrajz	Magatartás-földrajz	Feminista földrajz	Gazdasági földrajz	Ágazati gazdasági földrajz
Általános gazdasági földrajz	Dinamikus gazdasági földrajz	Regionális gazdasági földrajz	Világgazdaság földrajza	Primér szektor földrajza
Mezőgazdaság földrajza	Erdészeti földrajz	Halászat földrajza	Szőlészet és a borászat földrajza	Szekunder szektor földrajza
Iparföldrajz	Bányászati földrajz	Ipari parkok földrajza	Természeti erőforrások földrajza	Tercier szektor földrajz (infrastruktúra földrajza)
Közlekedésföldrajz	Telekommunikáció földrajza	Kereskedelem földrajza	Turizmus földrajza	Kvaterner szektor földrajza
Innováció földrajz	Történeti földrajz	Proszopográfia		

A bűnözésföldrajz lehetséges helye a Vofkori László (2003) által megalkotott társadalom- és gazdaságföldrajz tudományábrában.

A bűnözés területi összefüggései

A társadalmi jelenségeket vizsgálók előtt a kutatások eredményeiből ismert az – a mindennapok tapasztalatai által is megerősített – tény, miszerint az egyes jelenségek gyakorisága térben és időben különböző. Ez a természetes tény jelentős a negatív, ezen belül a deviáns magatartások körében. A negatív magatartások gyakoriságának életkor, családi állapot, iskolai végzettség, anyagi és társadalmi helyzet szerinti eltérései a különböző tudományágak által gyakran vizsgált, a szakirodalomban rendszeresen tárgyalt tények. A területi különbségek vizsgálatát alapvetően az indokolja, hogy a negatív magatartások eltérései a demográfiai-társadalmi kategóriák mellett területenként is különböznek.

Vavró István (1985) már a '80-as években arra a következtetésre jutott, hogy a jelenségek területi különbségei mögött a népesség jelzett ismérvei szerinti struktúráinak különbségei húzódnak meg. A jelenségek elsődleges területi eltérései alapvetően különböző területek népességstruktúrájának eltéréseivel magyarázhatók. Az eltérés a bűnözésnél további elemekkel bővül: kiegészül a sérthető vagy veszélyeztethető értékek területi különbségeivel is. A területi adatok elemzésekor fontos a bűnözési arány vizsgálata, mivel a területi egységek különbségei mögött nemcsak a népesség eltérő bűnözési gyakorisága, hanem a felderítési arány területi különbözősége is mutatkozik. A bűnözés területi különbségeit a bűncselekmények és a bűnelkövetők száma alapján vizsgáljuk. Az egyes területi egységek vizsgálata azért szükséges, mert a bűnözésről, annak volumenéről és gyakoriságáról alkotott kép túlzottan általános, nem mutatja pontosan a jelentős területi különbségeket.

Habony János (1986) a bűnözésföldrajz vizsgálatában a bűnözés terjedelmét két mutatószámmal jellemezte, mely szerint meghatározott területen és időegység alatt elkövetett bűncselekmények száma, illetőleg ugyanazon területen és időegység alatt bűncselekményt elkövetők számával definiálható. Az adatok önmagukban nem jelentenek sokat, mert csupán más adatokkal összehasonlítva mutatják meg a bűnözés volumenét, vagy ami ennél is fontosabb, a társadalomra veszélyes cselekmények súlyát és a változás irányát.

Tremmel Flórián, Fenyvesi Csaba és Herke Csongor közös munkájukban (2005) a bűnügyi nyilvántartást tartották a bűnözésföldrajz fontos, meghatározó eszközének. A bűnügyi nyilvántartás az adatok rendszerbe foglalt tárháza, amelyet célirányos adatgyűjtéssel töltenek fel a megelőzést és felderítést segítő, sokirányú adatszolgáltatás érdekében. Jelentősége abban áll, hogy az adatok rendszerbe foglalása lehetővé teszi következtetések levonását a bűncselekmények tetteseiére vagy a bűncselekmények elkövetésének körülményeire.

A bűnözésföldrajzi iskolák történeti áttekintése

A mai társadalomban *megnőtt* a területi információk jelentősége. Az elmúlt évtizedekben egyre jobban előtérbe került a bűnözés és a földrajz kapcsolatrendszere. (K. Harris, 1999; H. Herbert, 1982). A humánföldrajz a statikus és mozgó jelenség alapján mutat be térbeli mintát, mely a Földön élő ember természetének elemzésére szolgál (SG. Cox, 1972). A bűnözésföldrajz olyan körülményekkel küzd, melyek a társadalmi csoportok és a bűnözés térbeli kapcsolatát jelenítik meg. A környezeti ártalmak egyfajta megközelítését szolgálja a kriminológia (PJ. Brantingham – PL. Brantingham, 1995).

A modern kriminológiában és a bűnözésföldrajzban az alappilléreket számos korábbi kriminológus tette le. A folyamat négy fázisra bontható, így a fejlesztésre, a területi és ökológiai tervekre, valamint a bűnözésre.

A XIX. századi Térképészeti Iskola

A Térképészeti Iskola követői a bűnözés terjedelmét a kriminológia és az ökológia összefüggéseiben keresték. Ennek hatására vezettek be új reformintézkedéseket, mely a korszerű rendőrség és börtönök létrehozását irányozta elő.

Az új típusú elmélet bevezetése után a kutatók erkölcsi és gazdasági elemzéseket folytattak, melyben a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságát, és további stratégiai elképzeléseket dolgoztak ki (P.J. Brantingham – PL. Brantingham, 1991).

A klasszikus iskolai reformok radikális újításokat tartalmaztak, melyek megváltoztatták alapvetően a bűnözésről és az igazságszolgáltatásról alkotott addigi véleményt. Az állam hatalmi szerepe csökkent, a régi jogrendszerben létező kínzások és a halálbüntetések teljes mértékben megváltoztak. A megalkotott törvények és a rendőrség hatékonyságának értékeléséhez egyre több információra volt szükség. Az első erőfeszítések a XIX. század elején az angliai és franciaországi Térképészeti Iskola (1830–1880) révén születtek meg. A legtöbb vizsgálat leírta a különböző bűncselekmények jellemzőit, a bűncselekmények számát régiók, városok és vidék felosztásban. A Franciaországban elkövetett bűncselekmények szabálytalan eloszlását *F. Guerry* (1831) és *MA. Quetelet* (1842) vizsgálta. Az eredmények azt mutatták, hogy a lakásbetöréseket inkább az északi megyékben, míg az erőszakos bűncselekmények nagyobb hányadát délen követték el. Egy időintervallumon belül a különbségek viszonylagos stabilitást mutattak. Az angliai kutatók a régiókban mérték az eltérő bűncselekményeket, azok hatásait és társadalmi jellemzőit (például a népsűrűséget, az iskolai végzettséget és a szegénységet).

A XIX. század második felében végzett vizsgálatok a városokon belül elkövetett bűncselekmények rátáinak meghatározására összpontosultak. *H. Mayhew* (1862) térképezte fel Nagy-London ún. telepén a tartósan megjelenő bűncselekményeket. A vizsgálati eredmények azt mutatták, hogy Londonban az érintett terület földrajzi elhelyezkedése miatt a bűncselekmények előfordulása sokkal gyakoribb, mint máshol.

A Térképészeti Iskola legfontosabb felismerései közé tartozott, hogy a területekre vetített bűncselekmények lényeges eltéréseit a népsűrűség, az oktatási szint és a szegénység okozzák. Az adott időszakra mutatott térbeli minta alapjául szolgált a politikai döntéshozóknak a megfelelő jogszabályok megalkotására (P.J. Brantingham – PL. Brantingham, 1995).

A Chicagói Iskola az 1920–30 között

A Chicagói Iskola a területi kriminológiát helyezte előtérbe. Az elmélet háttérül szolgáló ún. társadalmi ökológiát két elemre bontotta. Az első elem szerint a növekvő városokban szűkülnek a szociális alapú források, mely a rászorult lakosság körében konfliktusokat szül. A második elem mind az egyént, mind pedig a társadalmi csoportot vizsgálja az adott terület természeti adottságaival és ebből von le következtetéseket (P.J. Brantingham – PL. Brantingham, 1995). A társadalmi folyamatok határozzák meg a bűnözői magatartást, melyek hatással vannak az emberi viselkedésre. Az emberi viselkedés és a társadalmi környezet között szoros kapcsolat áll fenn.

XIX. század elején több amerikai városban is figyelemmel kísérték a radikális változásokat, így többek között az iparosítást, a bevándorlást és az urbanizációt. Az Amerikai Egyesült Államokban Chicago különösen gyorsan növekedett, mert az emberek nagy számban vándoroltak be vidékről. Az újonnan betelepült lakosság nehezen integrálódott a modern társadalomba.

Az 1920–1945 közötti időszakban újra a kutatók érdeklődésének középpontjába került a bűncselekmények térbeli eloszlása. A Chicagói Iskola kutatói az eltérő kultúrákból fakadó konfliktusok iránt mutatta a legnagyobb érdeklődést. A modern városi társadalmat a különböző társadalmi csoportokkal és szervezetekkel jellemezték. Minden

csoport saját viselkedési szabályai szerint próbálta folytatni életvitelét, azonban ezek a szabályok hatással voltak a társadalom egészére. A bevándorlók nehezen alkalmazkodtak az új normákhoz.

R. Burgess elmélete (1925) egy koncentrikus várost modellez a társadalmi és ökológiai összefüggések alapján. A várost a természeti adottságok figyelembevételével több szociális területre osztja, ahol a gazdasági versenyt kizárt. A szociális területeken nemcsak a gazdasági, hanem a biológiai verseny is beszűkül.

A kutatók a zonális modellt tartották a legfontosabbnak, melynek lényege, hogy az ismert bűnözők tartózkodási helyeit nyilvántartásba vették, majd az adatokat levetítették Chicagóra és több más amerikai városra (CR. Shaw – HD. McKay, 1929). Az eredmények nagy hatással voltak a későbbi kriminológiai kutatásokra. A kutatók kimutatták, hogy a központi üzleti negyed növekedésével a tettesek is egyre távolabb költöztek. Vizsgálták, hogy a társadalmi-gazdasági tényezők (például a munkanélküliségi ráta, a lakhatási körülmények, az iskolai végzettség és a népsűrűség) mennyiben befolyásolta a különböző városrészekben elkövetett bűncselekményeket és a tettesek tartózkodási helyeinek változását. A mobilitás a városi lakosság körében igen magas, emiatt nehezebben alakul ki egy stabil társadalmi közösség. CR. Shaw-nak és HD. McKay-nek a bűnözés kiterjedésére vonatkozó kutatásai fontos szerepet játszottak a modern kriminológiában.



Parks és Burgess (1925) koncentrikus városszerkezeti modellje
(forrás: Geréb P., 2008)

A Factor Analitikus Iskola 1950–60 között

A Factor Analitikus Iskolában 1950–60 között olyan kutatásokat folytatattak, melyek lényegében a Chicagói Iskola vizsgálataival voltak azonosak. Ökológiai megközelítéssel, empirikus úton vonták le a következtetéseket a bűncselekmények földrajzi eloszlására, illetve bemutatták azon jellemzőket, ahol a tettesek éltek vagy a bűncselekményeket elkövették (J. Baldwin, 1979). A legfontosabb vizsgálatokat T. Morris (1957) végezte tartományokra bontva. A tanulmány lényege, hogy a bűncselekményeket nem mindig abban a környezetben követték el, ahol a tettesek laktak.

A környezeti kriminológiai és bűnözésföldrajzi iskola

Az elmúlt évtizedekben a kriminológiai kutatások gyökeresen megváltoztak. A jelentősebb tanulmányok közül kiemelhető *CR. Jeffery* (1971) munkája, melyben a hatékony bűnmegelőzés környezetvédelmi tervezéssel képzelhető el. *O. Newman* (1972) A védhető hely című művében a természeti környezet és bűncselekmények között keresi az összefüggéseket.

A XIX. század végén és a XX. század elején a bűnözést úgy aposztrofálták, mint egyfajta deviáns magatartást, amely különbözik a közönséges viselkedési formától. A vizsgálatok középpontjában a tettes származása és az elkövetés motivációja állt. *CR. Jeffery* (1971, 1977) rámutatott, hogy a hagyományos megközelítés figyelmen kívül hagy számos fontos dimenziót. Szociológiai szempontból fontos, hogy a földrajzi környezet milyen hatással van az elkövetőre, továbbá, hogy melyek a cselekmény elkövetésre inspiráló indítékok.

A '80-as évek kezdete volt a bűnözés modern feltérképezésének is. A környezetvédelmi kriminológusok, mint *PJ. Brantingham* és *PL. Brantingham* (1991), valamint *RL. Carter* és *KQ. Hill* (1980) azt feltételezték, hogy vannak emberek, akik indíttatást éreznek bűncselekmények elkövetésére. Ennek kapcsán elemezték a környezetben való előfordulás helyét. A vizsgálat célja, hogy az esetek mikor és hogyan fordulnak elő. A módszer ígéretes a politikai döntéshozóknak, hiszen a bűnözés változása függvényében vezethetnek be preventív jelleggel új eszközrendszert vagy alkothatnak törvényeket.

A szociológiai és a földrajzi megközelítések között bizonyos átfedések találhatók, hiszen az egyénnek hatása van a közösségre, de a közösségnek is hatása van az egyénre. A társas kapcsolaton túl befolyásoló tényező a lakhely és annak környezete. A központi kérdés az eseményekre irányul: vajon miért ezeken a helyeken és így következnek be a cselekmények. A szociológiai megközelítés azokat a folyamatokat befolyásoló tényezőket vizsgálja, melyek összefüggésben állnak a társadalmi környezettel és hatással vannak az emberek életére.

A földrajzi profilalkotás kialakulása

A bűnügyi modellezés a pszichológiai és a földrajzi profilalkotásból épül fel. E két tényező hatására az 1990-es évek elején *K. Rossmo*, kanadai kriminológus, olyan számítógépes programot alkotott meg, mely a tettesekre és az elkövetések helyszíneire szolgáltat adatokat. A Rigel Profiler és a Rigel Analyst földrajzi profilszoftverek használata gyökeresen megváltoztatta a nagyvárosi központokban folytatott bűnügyi nyomozások arculatát.

A közelmúltban a kanadai rendőrség minden egységének volt egy térképe, melyen feltüntették az illetékességi területükön elkövetett bűncselekmények pontos helyszíneit. A nyomkövető térképek csak korlátozottan voltak hasznosíthatók. Egy bűnügyileg fertőzött területen a térkép tele volt jelölésekkel, ezért lényegében csak egyfajta bűncselekmény ábrázolására volt alkalmas. A térkép frissítése azt jelentette, hogy a régebbi jelöléseket eltávolították, melyek következtében az elmúlt időszakra vonatkozó adatok elvesztek.

Az 1980-as évek végén a Kanada nyugati partján lévő Simon Fraser Egyetem kutatói felismerték, hogy az emberek bizonyos mintát követnek. A kutatók egyfajta

mentális térképet dolgoztak ki, mely szerint az emberek a saját környezetükben megszerzett tapasztalatok és ismeretek által élnek, illetve elégítik ki napi szükségleteiket. A mentális térkép középpontjában a lakóhely állt, de az tartalmazta a közösségben élők bevásárlásához, az iskolához és a munkahelyhez használt rendszeres útvonalakat is.

K. Rossmo felismerései

Az említett egyetemi kutatásokkal közel egy időben *K. Rossmonak*, a vancouveri rendőrség munkatársának érdeklődése az orvvadászat felé irányult. Az elkövetők magatartását, motivációját és a helyi körülményeket vizsgálta. Elmélete szerint az állatok illegális vadászatának fő mozgatórugóját a felvásárlás adta lehetőségek jelentik. A tettesek a bűncselekmények elkövetéséhez szívesebben használják a számukra ismerős területet, azonban kiemelten fontos szempont a névtelenség. A felismeréstől való félelem miatt a bűncselekményt a lakhelyüktől kissé távolabb, de számukra még ismerős helyen követik el.

Rossmo értékelte az „áldozatokról” beszerzett információkat és rájött arra, hogy a mentális térképen egy bizonyos szűk területen belül kell keresni az elkövetőt. Kidolgozott egy matematikai algoritmust, amely az állatoknak és takarmányozásuknak, az elkövetések helyszíneinek és azok jellemzőinek adatai alapján a tettesek lakhelyére szolgáltatott valószínűsíthető adatot. Ezt a matematikai algoritmust később szabadalmaztatta és egy számítógépes programot szerkesztett, mely segítségével a tettesek földrajzi profilja alkotható meg.

A földrajzi profilt *Rossmo* a kriminológia, a matematika, a statisztika, valamint a környezetvédelem és az igazságügyi pszichológia segítségével alkotta meg, amely óriási segítséget nyújt a bűnügyi nyomozásokban. Helyettesíti a korábban alkalmazott nyomkövető térképet. Tudományosan kidolgozott, könnyen olvasható, rugalmas, pontosabb tájékoztatást ad az elkövető hollétéről, illetve a várhatóan bekövetkező újabb bűncselekmény helyszínéről. Szükség szerint a térképet kettő vagy három dimenzióban is megjeleníti. A térképen külön színekkel jelölhetők a fontosabb területek (például ahol az elkövető lakhelye valószínűsíthető).

A Rigel-elemzés

A szakirodalom szerint a Rigel-elemzés a földrajzi koordinátákat használja fel a bűncselekmény helyszínének vizsgálatához. Azokat, amelyek nemcsak kisebb utcai térképre, hanem nagyobb földrajzi területekre is alkalmazhatók. A szoftvert földrajzi információs rendszerek is használják. *Rossmo* szerint a földrajzi profil használatával 90%-ban megjósolható az elkövető lakhelye. A Rigel-szoftver alkalmas nagy mennyiségű adat befogadására és kezelésére, ezáltal nagy segítséget nyújt a sorozatjellegű bűncselekmények felderítésében is. Az 1992-es washingtoni orvlövész esetben *Rossmo* az általa megalkotott földrajzi profillal nyújtott segítséget a nyomozóknak. Bár a profilalkotás közvetlenül nem vezetett el az elkövetőkhöz, mégis jelentősen támogatta a rendőrség munkáját.

A geográfiai jellemzés is eszköz, mely más szempontokkal együtt használható a rendőrségi nyomozásokban. *Elly Abru* 2004 februárjában, az Ausztrál Rendőrségi Hírekben írt egy cikket A bűnözés koordinátái címmel. A cikk méltatja a földrajzi profil jelentőségét. A földrajzi profilok rendkívül hasznosak a sorozat-bűncselekmények nyomkövetésére. A rendszer csak korlátozottan használható azonban, amennyiben

az elkövető nagy távolságot beutazó egyén, vagy olyan kisebb csoport, amely vidéki településeken több súlyos bűncselekményt követ el. A szoftver fejlesztésre szorul, de a földrajzi profil ennek ellenére is folyamatosan fejlődik és a program képességeit tovább javítva a földrajzi jellemzés módszere iránti kereslet várhatóan tovább nő.

A hazai kutatások általános jellemzői

A korábbi kutatások (Vavró I., 1985; Habony J., 1986), melyek a bűnözés kiterjedésére irányultak, szintén az egyes területekre vonatkozó statisztikai adatok alapján jellemezték az adott terület nagyságrendjét.

A jelenlegi hazai bűnözésföldrajzi kutatások leginkább a bűnügyi statisztikai adatokra támaszkodva vonnak le következtetéseket. *Pödör Andrea* (2004) a Bűnügyi statisztikai adatok térképi ábrázolása munkájában a térinformatikát használja fel a bűnügyi statisztikai adatok megjelenítésében. *Tóth Antal* (2007) Hajdú-Bihar megyében a szociálgeográfia felhasználásával a bűnözés térbeli aspektusait vizsgálta. *Michalkó Gábor* (2004) a határmenti bűncselekményeket a turizmusföldrajzon keresztül elemezte. *Kobolka István* (2004) Magyarország biztonságföldrajzának meghatározását a határokon átnyúló szervezett bűnözés és az illegális migráció földrajzára építi.

* * *

A bűnözésföldrajz megalkotásakor nemcsak arra keressük a választ, hogy egy adott területen belül, vagy egy országra vetítve mekkora volt az elkövetések száma a bűncselekmények fajtáiként, hanem arra is, hogy mi ösztönzi az elkövetéseket. A felderítésekhez nagy segítséget nyújt a földrajzi profil megalkotása, hiszen az a bűnözésföldrajz egyik, ha nem a legfontosabb eleme. A földrajzi modellezéshez olyan adatok szükségesek, mint például az elkövetés helyszíne.

A bűnözésföldrajz a földrajzi profilok összességéből áll, függetlenül attól, hogy a jogsértéseket felderítették-e vagy sem, hiszen az ismeretlen elkövetőkről is készülhet profil, melyhez a cselekmények helyszínei, azok jellemzői ismerete elengedhetetlenek.

Felhasznált irodalom:

- Baldwin, J.: Jury Trials. Oxford: Clarendon Press, 1979
BRANTINGHAM, P. L. – BRANTINGHAM, P. J.: Location Quotients and Crime, 1995
HotSpots in the City. (In: Block, C. R. – Dabdou, M. – Fregly, S. [eds.]: Crime Analysis Through)
Computer Mapping. Police Executive Research Forum, Washington DC
R. Burgess: Social Learning Theory. 1925
RL Carter – KQ Hill,: The Criminal's Image of the City. Pergamon Pr. 1980
SG. Cox: Psychological Approaches to Crime and its Correction Nelson-Hall, Chicago, 1972
Geréb P.: Sematikus vonalhálózati térképek. ELTE, Bp, 2008
F. Guerry: Essai sur la statistique moral de la France. 1831
Habony J.: A beilleszkedés és a bűnözés. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1986
K. Harries: Mapping Crime: Principle and Practice. U.S. Department of Justice, 1999
National Institute of Justice, Crime Mapping Research Center, Washington DC,

<http://www.ncjrs.org/html/nij/mapping/pdf.html>

J. Hellmer: Kriminalitätsatlas der Bundesrepublik Deutschland und West-Berlins. Ein Beitrag zur Kriminalgeographie. Schriftenreihe des Bundeskriminalamtes, Bundeskriminalamt, Wiesbaden, 1972

H. v. HENTIG: Der kriminelle Mensch im Kräftespiel von Zeit und Raum. (In: Das Verbrechen 1. Berlin, 1961)

H. Herbert: The Geography of Urban Crime. Longman, London, 1982

H. Herold: Földrajz és bűnözés. Belügyi Szemle Tájékoztatója 17. 1973

H. Herold: Die Bedeutung der Kriminalgeographie für die polizeiliche Praxis. Kriminalistik 7., 1977.

CR. Jeffery: Crime Prevention through Environmental Design Beverly Hills. CA: Sage, 1971

CR. Jeffery: Crime Prevention through Environmental Design Beverly Hills. Sage Publications Inc. 28. Johnston, L., & Shearing, C. C, 1977

Kerecsi K.: A kriminológiai és a büntetőpolitika kapcsolata. Kriminológiai tanulmányok, 40. OKrl, Budapest

Kobolka, I. – Ritecz, Gy. – Sallai, J.: The Criminal Geography of the Borders of the Republic of Hungary at the Millennium. Európa 2002/2.

Kovács Z.: A bűnözésföldrajz szerepe a városi környezetminőségben. Műhely 6. MTA FKI, Budapest, 1990

Mátyás Sz.: A határon átnyúló magyar-román rendvédelmi együttműködések bűnözésföldrajzi kérdései. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2007

H. Mayhew: London Labour and the London Poor. 1862

Michalkó G.: Magyarország turizmusának kriminálgeográfiája. Belügyi Szemle 2002/10.

T. Morris: Criminal Area: a study in social ecology London. Routledge & Kegan Paul, 1957

O. Newman: Urban Design New York. Macmillan, 1972

Pödör A.: Térinformatikai alapú bűnözési térképek alkalmazása a helyi bűnmegelőzési stratégia kidolgozásában. 2004 (<http://www.otk.hu/cd/05/4/szek/P%20C3%B6d%20C3%B6r%20Andrea.htm>)

MA. Quetelet: A Treatise on Man and development of his faculties Cambridge. MA Harvard University Press, 1842

K. Rossmo: Geographic Profiling. CRC Press Edition: 1, 1999

H-D. Schwind: Raumstruktur und Kriminalität (Kriminalgeographie). (In: Schwind, H-D.: Kriminologie: Eine praxisorientierte Einführung mit Beispielen. Kriminalistik Verlag, Heidelberg, 2000)

CR. Shaw – HD. McKay: Juvenile Delinquency and Urban Areas Chicago. University of Chicago Press, 1929

Tóth A.: A bűnözés térbeli aspektusainak szociálgeográfiai vizsgálata Hajdú-Bihar megyében. Debreceni Egyetem, 2007

Vavró I.: A bűnözés területi különbsége. Statisztikai Szemle, 1985/11.

Vofkori L.: A földrajztudomány rendszertana. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003
<http://mek.niif.hu/02100/02185/html/821.html>: A természet- és a társadalomföldrajz feladata és felosztása

<http://ttmk.nyme.hu/>: Az regionális és az általános ágazati földrajz feladata

<http://www.enotes.com/forensic/criminal-profiling>: A földrajzi profil modellezése

<http://www.enotes.com/forensic-science/psychology>: A földrajzi profil

Dr. Jobbágy Zoltán:

A MŰVELETI HATÁSOSság, A HARCÉRTÉK ÖSSZETEVŐI, VALAMINT A HÁBORÚ SAJÁTOS TERMÉSZETE

A katonai hatásosság kérdése és annak mérése iránti igény központi szerepet játszik az angolszász, elsősorban amerikai katonai gondolkodásban. A háború instrumentális megközelítése, eszközként való nyugati értelmezése eredményeként a nyugati ember a nemzetközi biztonsági kihívásokat és problémákat alapvetően mennyiségi szempontok mentén értelmezi, és technológiai alapon közelíti meg. Ez kifejeződik a számokhoz való vonzódásban, amelyet sok esetben valóságnak és nem a valóság vizsgálatához szükséges eszköznek lát. A számokat és a mértékeket kemény tényekként kezeli, és feldolgozásukat a menedzsment első és legfontosabb eszközeként tartja számon. Közhelyként hangzik, hogy a háború és a hadműveletek lefolyása kevéssé vagy egyáltalán nem ellenőrizhető. Ez igaz a katonai hatásosság mérhetőségére, valamint a harcérték nehezen megfogható összetevőire is.

Kulcsszavak: katonai hatásosság és hatékonyság, oksági összefüggések, mérés, feedback

MILITARY EFFECTIVENESS, COMPONENTS OF COMBAT POWER, AND THE SPECIFIC NATURE OF WAR

The issue of military effectiveness and the demand to make it measurable plays an important role in Anglo-Saxon, especially American military thinking. Approaching war as an instrument, understanding it as a tool has resulted that Westerners see international security challenges and problems in quantitative terms that can be solved by technology. This is expressed in the obsession with numbers, which is often seen as reality instead as a means to analyse reality. Numbers and metrics are seen as hard facts that serve as first tools of control and management. It is a commonplace that war and operations cannot be controlled. This is true for measuring military effectiveness and the difficult-to-grasp factors of combat power.

Keywords: military effectiveness and efficiency, causal relationships, measuring, feedback

A hidegháború utáni nyugati katonai szakirodalomban egyre inkább elterjedt a műveletek végrehajtásnak olyan interaktív jelenségként való értelmezése, amely különböző szinteken folyik és az egyik fél győzelmével, míg a másik fél vereségével ér véget. Ebben a megközelítésben az eredmény szempontjából a szembenálló felek egymás közötti kölcsönhatásának a *végterméke* és nem a *végösszege* a meghatározó. Sokak szerint a jó végtermék elérése érdekében a *katonai hatásosság* kérdése központi szerepet tölt be, ezért annak alapos vizsgálata indokolt.¹

Konszenzus van azt illetően is, hogy akár mennyiségi, akár minőségi módon közelítjük meg a katonai hatásosság kérdését, nehezen kalkulálható tényezők tömegével kell számolni. A leírására vonatkozó minden próbálkozás során a figyelem

¹ Smith, Alistair: Fighting Battles, Winning Wars. Journal of Conflict Resolution, Volume 42, Number 3, June 1998, pp. 301–305; Brooks, Risa A./Stanley, Elisabeth A. (eds.): Creating Military Power, The Sources of Military Effectiveness. Stanford University Press, 2007; Pollack, Kenneth M.: Arabs at War: Military Effectiveness, 1948–1991. University of Nebraska Press, 2002

csak néhány dologra irányítható, ezért lehetetlen a dolgokat és azok kombinációját a maguk teljességében vizsgálni.

Kritikusok szerint a katonai hatásosság bármely megközelítése ezért könnyűszerrel legalább annyira a gyakorlati hasznosság, mint egyfajta elemzői kényelem áldozatává válhat. Következésképpen csak szűk és erősen ellentmondásos magyarázatok állnak rendelkezésre. Szerintük a katonai hatásosság vizsgálatakor nem hagyható figyelmen kívül a műveletek végrehajtása során az oksági összefüggések folyamatos lebomlása sem, amelyet Clausewitz *háborús súrlódásnak* nevezett. Még abban az esetben is, ha a műveleti hatásosság és a magyarázó tényezők között lehetséges oksági kapcsolat felállítása, az csakis a tényezők számának csökkentésével és a hatásosság jellegének pontos meghatározásával lehetséges. Szerintük a háborús súrlódás következtében a katonai műveletek végrehajtása során bekövetkező eseményeknek egyaránt lehetnek rendszerszerű és véletlenszerű okai, de találkozhatunk olyan eseményekkel is, amelyek magyarázata nem lehetséges elemző racionalitással. Ez azt eredményezi, hogy a katonai hatásosságra vonatkozó minden értékelés legalább annyira kiszínezi az eseményeket, mint – az egyes tényezők figyelembe vételével vagy kihagyásával – korlátozza értelmezésüket.²

A mértékegység meghatározása

A katonai hatásosságra vonatkozó feltételezések tehát mozoghatnak tág határok között, de ugyanúgy lehetnek előre meghatározottak vagy rávezetők is. A katonai hatásosságot ezért nehéz közvetlenül értelmezni és – más elvont dolgokhoz hasonlóan – közvetett módon kell megközelíteni. Minél inkább haladunk a hadászati szint felé, annál nehezebb a különböző tényezők (jellemzők és egyéb változók) meghatározása és vizsgálata. A katonai hatásosság vizsgálatára vonatkozó minden próbálkozás ezért csak különböző tényezők közös tulajdonságainak figyelembe vétele és nem egyszerű végösszegek kiszámolása mentén történhet. A vonatkozó mértékegységek pedig sok esetben inkább tükrözik egyes *tényezők* összegét, mintsem *kollektív tulajdonságok* végtermékét.³

A műveletek végrehajtása során a katonai hatásosság szempontjából központi szerepet tölt be a hatások elérésének képessége. A katonai hatásosság a hadviselés minden szintjén tartalommal bír, mivel hatásokat el lehet érni hadászati, hadműveleti és harcászati szinten is. *Pszichológiai hatások* zömében hadászati szinten, *rendszerhatások* főleg a hadműveleti szinten, míg fizikai hatások alapvetően harcászati szinten jelentkeznek.

A *fizikai hatások* rombolást és pusztítást jelentenek és csak olyan értelemben fontosak, hogy képesek legyenek az ellenség viselkedésében számunkra kedvező változást eredményezni. Ezek a hatások a katonai műveletek céljainak elérése szempontjából másodlagos jelentőséggel bírnak. A *pszichológiai hatások* sokkal összetettebb természetűek, elérésük egy sokkal nehezebb és bonyolultabb folyamat eredménye. Jellegük alapján másodlagos, magasabb szintű következmények,

² Liddel Hart, B. H.: The Ratio of Troops to Space. Military Review, April 1960, p. 9; Elkins, David J./Simeon, E. B.: A Cause in Search of its Effect, or What Does Political Culture Explain? Comparative Politics, January 1979, pp. 127–137.

³ Schnaubelt, Christopher M.: Can the Military's Effectiveness in the Drug War be Measured? The Cato Journal, Volume 14, Number 2, Fall 1994, Internet, accessed 12. 05. 2006.

Elérhető: www.cato.org/pubs/journal/cjv14n2-5.html.

amelyek érzékeléséhez hosszabb időszak szükséges és ezért vizsgálatuk is sokkal nehezebb.⁴

Tekintettel arra, hogy a katonai hatásosság vizsgálatának lehetősége a hadászati és a harcászati szinten csak korlátozottan lehetséges, javasolt annak a hadműveleti szinten való megközelítése. A katonai hatásosság ezen a szinten legjobban a *harcértékkel* (combat power) fejezhető ki, mivel a legtöbb esetben egy nyertes háború egy (esetleg több) nyertes csata eredménye. Ez a megközelítés nem teszi lehetővé az elérendő politikai célok és a rendelkezésre álló katonai eszközök közötti kapcsolat vizsgálatát. Figyelembe veszi viszont azt a tényt, hogy a háború sikeres megvívásának képessége a katonai hatásosság igazi próbája. A hadműveleti szint előtérbe helyezésének további előnye, hogy lehetetlenné teszi a *katonai gyorsaság* (agility) és a *politikai rugalmasság* (flexibility) összekeverését.⁵

A harcérték, mint a katonai hatásosság kifejezője ráirányíthatja a figyelmet az eddig általában figyelmen kívül hagyott különböző társadalmi és kulturális tényezők fontosságára is. A műveletek végrehajtása során elért győzelmek a háború megnyeréséhez nélkülözhetetlen lépések, amelyekben fontos szerepet játszik az egyéni katonáskodás, a harctéren tanúsított magatartás, és a katonai szervezetek teljesítménye. Az elszenvedett katonai vereség – ezért – értelmezhető akár a katonai tisztelet, a bizalom és a nyitottság, valamint a katonák egymás közötti, sok esetben magától értetődő *testvérisége* (brotherhood) hiányaként is.⁶ A kulturális és társadalmi faktorok tükrében az egyes haderők 20. században nyújtott alacsony katonai hatásossága visszavezethető a túlírányított és mereven központosított parancsnoki vezetési-irányítási rendszerre, a tisztek legénységi állomány iránt mutatott megvetésére, valamint a jól felkészült tiszthelyettesek iránt mutatott bizalmatlanságára is. Sokak szerint az arab haderők Izraeltől elszenvedett megszégyenítő vereségei mögött is alapvető társadalmi és kulturális különbségek rejlenek.⁷

A harcérték ilyen megközelítése mindenekelőtt az *emberi tényezőt* emeli ki a háborúban, amely inkább a katonai szervezetekben szolgálók közötti erős kapocs és nem a fejlett technológia fontosságát hangsúlyozza. Ez utóbbi „... csak akkor válik a siker szempontjából fontos tényezővé, ha a kiképzés, a haditechnika és a terep sokkal összetettebb modelljében gondolkodunk”.⁸ A harcérték, mint a katonai hatásosság kifejezője értelmezhető úgy is, hogy a kezdeti előnyt biztosító technológiai fölény jelentősége az idő haladtával csökkenhet.

Történelmi példák

⁴ Jobbágy, Zoltán: Effects-Based Operations and the Problem of Causality: Simple and Complex. Joint Force Quarterly, Issue 46, 3/2007 pp. 90–95.

⁵ Record, Jeffrey: Sizing Up Military Effectiveness. Parameters, December 1988, pp. 25–29.

⁶ Atkine, Norville de: Why Arabs Lose Wars. MERIA Journal, Volume 4, Number 1, March 2000, Internet, accessed 12. 05. 2006, elérhető www.meria.biu.ac.il/journal/2000/issue1/jv4n1a2.html; Biddle, Stephen/Long, Stephen: Democracy and Military Effectiveness. A Deeper Look, Journal of Conflict Resolution, Volume 48, Number 4, August 2004, p. 527.

⁷ Harkabi, Yehoshafat: Basic Factors in the Arab Collapse During the Six-Day War. Orbis, Fall 1967, pp. 685 Harkabi, Yehoshafat: Basic Factors in the Arab Collapse During the Six-Day War 691; Lewis, Bernard: The Arab-Israeli War. The Consequences of Defeat. Foreign Affairs, 1968, Volume 46, January, pp. 331–334.

⁸ Reiter, Dan/Stam, Allan C. III.: Democracy and Battlefield Effectiveness. Journal of Conflict Resolution, Volume 42, Number 3, June 1998, pp. 260–263., 271–275. (Idézet p. 274.)

A katonai hatásosság kérdése nemcsak általában, de történelmi koronként is fontos volt a hadviselésben a műveletek végrehajtása során. Xenophon, ókori görög hadvezér Anabasis című könyve nyilvánvalóvá teszi, hogy Kis-Ázsiából hazafelé vezető útjuk során a görögök folyamatosan legyőzték a szemben álló népek seregeit.⁹ A 2. világháború német katonái hasonló tettet vittek véghez két és fél évezreddel később. A háború évei alatt közvetlen összehasonlításban mindig jobban teljesítettek, mint a későbbi győztes angolszász szövetségesek katonái. Ez igaz volt mind támadás, mind védekezés esetén, kedvező és kedvezőtlen erőviszonyoknál, légi támogatás során és annak hiányában, valamint győzelem és vereség esetén egyaránt.¹⁰

A nevezett történelmi példák nyilvánvalóvá teszik, hogy néhány kiválasztott tényező mentén a katonai hatásosság vizsgálata és elemzése szűk és veszélyes. Egy német nem jobb katona egy amerikaiénál, és a németek nemzeti jellemvonása sem magától értetődően alkalmasabb a britnél a háború megvívására. Nem meglepő, hogy a tényezők sokasága és nehéz kezelhetősége miatt egyes kritikusok a katonai hatásosság kérdését nem tekintik többnek egy rossz és értelmetlen megközelítésnél. Érvelésük szerint a háború és benne a műveletek megvívása annyira összetett folyamatokat takar, hogy eleve lehetetlen a tényezők összességének vizsgálata. Az ellenséggel való minden harcérintkezés az ok-okozati kapcsolatok lebomlását eredményezi, amelynek következtében különböző intenzitású folyamatok és bonyolult összefüggések jönnek létre. A katonai hatásosság még viszonylag egyszerű, a hadművelési szinten a harcértéket előtérbe helyező vizsgálata is megköveteli a cselekmények több dimenzióban való megközelítését.¹¹

A harcértékkel kapcsolatban fontos még megjegyezni, hogy az ókori görögök és modern német társaik magukat magas szinten integrált, jól és igazságosan vezetett alakulatok nagyjából egyenlő katonáinak tartották. Ez eredményezte azt a magától értetődő bajtársiasságot, amelynek következtében vállvetve harcoltak egymásért az első vonalban. Harcértéküket mindkét esetben olyan tényezők határozták meg, mint a *kölcsönös bizalom*, a *delegált felelősség* és a *független döntéshozatal*. Mind Xenophon görög zsoldosai, mind a Wehrmacht katonái óvakodtak a minden részletre kiterjedő döntések meghozatalától, mivel bíztak a parancsnokok és beosztottaik *ösztoneiben* és *megérzéseiben*. A minden vezetési szinten meglévő felhatalmazás, a rendelkezésre álló eszközök és nemcsak az elérendő célok szem előtt tartása nagyfokú és csak nehezen felülmúlható katonai hatásosságot eredményezett. A műveletek végrehajtása során mind a görögök, mind a németek félelmetes hidegvérűséget tanúsítottak, amely nemcsak a közelharcban mutatott konoksággal, de esetenként a civilek lemészárlásával is együtt járt. A görög *hoplita* és a német *landser* a szó pozitív és negatív értelmében egyaránt magas harcértékkel rendelkező profi katona volt.¹²

⁹ Xenophon: Anabasis, Harvard University Press, 2001

¹⁰ Dupuy, T. N.: A Genius for War. Macdonald and Jane's, 1977, pp. 253–289.

¹¹ Millet, Allan R./Murray, Williamson/Watman, Kenneth H.: The Effectiveness of Military Organizations. Millet, Allan R./Murray, Williamson (eds.): Military Effectiveness, Volume I: The First World War. Allen & Unwin, 1988, pp. 1–2.; Parker, Christopher S.: New Weapons for Old Problems, Conventional Proliferation and Military Effectiveness in Developing States. International Security, Volume 23, Number 4, Spring 1999, p. 131.; Creveld, Martin van: Fighting Power, German and U.S. Army Performance, 1939–1945. Greenwood Press, 1982, pp. 13–16.; Nielsen, Suzanne C.: Civil-Military Relations Theory and Military Effectiveness. Public Administration and Management, Volume 10, Number 2, 2005, pp. 61–84.

¹² Millet/Murray/Watman in: Millet/Murray, p. 2; Creveld (1982), pp. 163–166.; Kanter, Rosabeth Moss: Strategy as Improvisational Theater. MIT Sloan Management Review, Winter 2002, p. 79.

A harcérték, mint a katonai hatásosság kifejezője tehát az emberi tényezőt helyezi előtérbe és a műveletek megvívásának, a katonai alakulatok vezetésének és irányításának, valamint a rendelkezésre álló fegyverzet és felszerelés használatának és alkalmazásának képességét tükrözi. Ebben a megközelítésben egy haderő személyi állománya minőségének fontosságát emeli ki, amely a harctéri teljesítménytől a különféle harcfeleladatok végrehajtásáig mindent meghatároz. Arra mutat rá, hogy az ellenséggel való harctéri találkozást követően mennyire sikeres egy haderő a hadműveletek végrehajtásában.¹³

A minőségben és mennyiségben fennálló haditechnikai előny fokozatos hátrébe szorulására jó példa a brit imperializmus indiai térnyerése. A 18. század vége felé néhány ezer brit katona annak ellenére képes volt sokkal nagyobb létszámú indiai seregek legyőzésére, hogy a háború megvívásához nélkülözhetetlen technológiákban az indiai ipar a britet megelőzte. Az indiai acél nemcsak jobb minőségű volt, de az acél gyártásának technológiája is a brit előtt járt, így az indiaiak jobb lövegekkel és puskákkal rendelkeztek. Ennek ellenére a technológiai hátrány nem korlátozta a briteket befolyásuk kiterjesztésében és birodalmuk növelésében.¹⁴

Az emberi tényező fontosságának kihangsúlyozása nem jelenti, hogy a fejlett (lopakodó, precíziós stb.) technológiák alkalmazása a hadműveletek végrehajtása során ne töltené be fontos szerepet. Az iraki és az afganisztáni hadszíntér tapasztalatai azonban nyilvánvalóvá teszik a fejlett haditechnológia és az annak alkalmazása által elérhető vélt és valós előny közötti távolság növekedését. A megnövelt rombolóképesség átmenetileg emelheti a harcértéket, és ez által a katonai hatásosságot, de hosszú távon hátrányokkal is járhat. A háború kiszámíthatatlanságát okozó emberi faktorok sokaságát ugyanis nem feltétlenül lehet fejlett technológiával ellensúlyozni.¹⁵

Mérhetőségi problémák

A katonai hatásosság kifejezőjeként a harcérték a műveletek megvívása szempontjából meghatározó tényező, ezért mérhetővé tételét sokan megpróbálták már. Példaként említhető Dupuy ezredes, aki az amerikai haderő tisztjeként erre az 1980-as évek végén, Clausewitzre hivatkozva tett kísérletet. Szerinte a porosz klasszikus a háborút matematikai és mennyiségi alapon, tehát elemző módszerrel közelítette meg.¹⁶

Tagadhatatlan, hogy a Clausewitz által a háború leírására használt kifejezések egy része a természettudományokból ered. Az is igaz, hogy használt matematikai kifejezéseket (arány, fok és mennyiség), amelyekhez Dupuy szerint kísérleti jelleggel értékeket lehet hozzárendelni. Az általa javasolt *számok törvénye* lehetővé teszi a hadműveletek eredményének meghatározását, tehát a harcérték és a katonai hatásosság pontos kiszámítását. Dupuy a harcértéket (P) a hadműveletekben részvevő alakulatok létszáma (N), azok megvívását befolyásoló változók (V) és a

¹³ Millet/Murray/Watman in: Millet/Murray, pp. 26–27.; Pollack, pp. 3–4.

¹⁴ Rosen, Stephen Peter: Military Effectiveness, Why Society Matters. International Security, Volume 19, Number 4, Spring 1995, pp. 22–23.

¹⁵ Valentin, Marcel (Gen.): Military Effectiveness in the Face of Terrorism. Le Figaro, Monday 23 January 2006, translated by Leslie Thatcher, Internet, accessed 21. 03. 2006, elérhető www.truthout.org/cgi-bin/artman/exec/view.cgi/48/17158.

¹⁶ Dupuy, T. N. (Col.): Understanding War, History and Theory of Combat. Leo Cooper, 1987, p. 13.

részvevő alakulatok minősége (Q) eredményeként értelmezte. Szerinte a harcérték kifejezhető az alábbi egyenlettel

$$P = N * V * Q.$$

Gondolatmenetének logikáját követve Dupuy a *viszonylagos* harcérték kiszámítására is javaslatot tett, amely két szembenálló fél esetében nem más, mint a kék (b) és a piros (r) harcértékének egymáshoz viszonyított aránya

$$P = \frac{N_r * V_r * Q_r}{N_b * V_b * Q_b}.$$

Dupuy azt feltételezte, hogy ezzel a módszerrel lehetővé válik a harcértéket meghatározó különböző tényezők és azok kölcsönhatásainak vizsgálata és pontos meghatározása. Minden igyekezete ellenére Dupuy kénytelen volt beismerni, hogy egyenletének legnagyobb haszna a hadműveletek tervezése során a veszélyes feltételezések és hibás következtetések levonásának az elkerülése. Egyenlete azonban nem teszi lehetővé a harcérték használható módon való „számszerűsítését” és olyan könnyen meghatározható, de nehezen megfogható tényezők mérhetővé tételét, mint a *parancsnoklás*, a *morál*, a *kohézió*, a *motiváció*, a *kezdeményezés* és a *bizalom*. A legtöbb, amit Dupuy ebben az ügyben tehetett, az a nehezen megfogható tényezők történelmi elemzés keretében való meghatározására tett bizonytalan javaslat volt.¹⁷

Dupuy ezredes egyenlete jó példa arra, hogy a katonai hatásosság még hadműveleti szinten történő, harcértékként való korlátozott megközelítése is megbízhatatlan a nehezen kvantifikálható tényezők miatt. Nem meglepő, hogy a katonai hatásosságra vonatkozó egyéb mértékegységek, mint például a *harci veszteségbecslés* (battle damage assessment – BDA) is csak a harcászati szinten jelentkező fizikai hatások esetében bírnak lényeges tartalommal.¹⁸

Mérés és visszacsatolás

Hétköznapi értelemben a mérés olyan folyamat, amelynek során egy meghatározott mennyiséget összehasonlítunk egy adott mértékegységgel. Az elmúlt két évtizedben megvívott háborúk hadműveletei hatásosságának vizsgálata azonban nyilvánvalóvá teszi, hogy a bombázások által elért sikerek ellenére a célok lerombolása soha nem jelenti egyben az ellenség feltételezett *súlypontjának* (centre of gravity) az elpusztítását. A harcérték ezért sem értelmezhető egyfajta, a technológiai haladás által lehetővé váló, árfolyammal bíró csereértékként. A környezetfüggő tényezők

¹⁷ Ibid., pp. 21–30., 51–61., 105.; Murray, Williamson: Thoughts on Effects-Based Operations, Strategy, and the Conduct of War. Institute for Defense Analysis, January 2004, pp. 5–17.; Burkett, Wendy H.: Assessing the Results of Effects-Based Operations (WBO): The Relationship between Effects-Based Operations and the Psychological Dimension of Warfare. US Army War College, 07 April 2003, pp. 10–17.

¹⁸ DuBuis, Edmond/Hughes, Wayne P. Jr./Low, Lawrence J.: A Concise Theory of Combat. Institute for Joint Warfare Analysis, Naval Postgraduate School, October 1998, Internet, accessed 19. 05. 2005, elérhető www.militaryconflict.org/Concise%20Theory.htm; Low, Lawrence J.: Anatomy of a Combat Model, Review Copy, pp. 18–23, Internet, accessed 19. 05. 2006. Elérhető www.militaryconflict.org/Anatomy%20of%20a%20Combat%20Model_1.

nagy száma, a célpontok és azok pusztításának lehetséges módjai a mérendő eredményt mindig bizonytalaná teszik.¹⁹

Általánosságban elmondható, hogy a mérés (így a katonai hatásosság mérése) iránti igény a nyugati gondolkodásban központi szerepet játszik. A természettudományok és azok folyamatos fejlődése által nagymértékben befolyásolt nyugati kultúra legfőbb jellemzője a linearitás és az oksági összefüggések keresése. Ez kifejeződik a nyugati ember számokhoz való vonzódásban, amelyet sok esetben valóságként és nem a valóság vizsgálatához szükséges eszközként értelmez. A számok lehetővé teszik a *gazdálkodást* (management) és ami még ennél is fontosabb: a *gazdálkodás ellenőrzését* (control).

A nyugati ember a számokat és a mértékeket kemény tényekként kezeli és feldolgozásukat az ellenőrzés első és legfontosabb eszközeként tartja számon. A háborús súrlódás azonban azt jelenti, hogy a háború és a hadműveletek lefolyása során az ellenőrzés nehéz, esetenként lehetetlen. A harcérték elsősorban az emberi tényezőre vonatkozik, és olyan képességeket tartalmaz, amelyeket – ahogy azt a számok törvényének korlátozott használhatósága is bizonyítja – nem lehet meghatározott értékkel bíró mértékegységekbe kényszeríteni.

A görögök és a németek példája megmutatta, hogy a katonai hatásosság legalább annyira az előljáró által kiadott parancs végrehajtásának, mint a helyi tudásra és tapasztalatra való támaszkodásnak a végterméke és soha nem az összege. A kettőt összekötő kapocs neve *visszacsatolás* (feedback). A mérés és a visszacsatolás közötti legnagyobb különbség valószínűleg az, hogy az utóbbi *környezetfüggő* (context-dependent). Háborúban a visszacsatolás jellege és mértéke folyamatosan változik, mivel minden átjárható. A katonai hatásosság szempontjából ez úgy is értelmezhető, hogy „... *ne a mértékek határozzák meg az értelmes és követendő dolgokat, hanem a tettek értelme határozza meg a mértékeket*”.²⁰

A harcérték szempontjából a visszacsatolás központi szerepet játszik, mivel a szembenálló felek kölcsönhatásának eredménye. Tekintettel arra, hogy a hadműveletek során az eseményeket soha nem lehet teljesen ellenőrizni, ezért a katonai hatásosság szempontjából az *alkalmazott eszközök* legalább annyira fontosak, mint az *elérendő célok*. Hasonló módon látta ezt Clausewitz is, aki szerint a háború sohasem „... *egy élő erő élettelen tömegben végrehajtott cselekménye*. ... *Ennek megfelelően [mi] soha nem ellenőrünk: [az ellenség] legalább annyira diktál [nekünk], mint amennyire [mi] diktálunk neki*.”²¹

A katonai hatásosság problémáinak sajátosságai

¹⁹ Gove, Philip B. (ed. i. ch.): Webster's Third New International Dictionary of the English Language. Unabridged, Merriam-Webster Inc., 1981, p. 1400.; Cordesman, Anthony H.: The Military Effectiveness Of Desert Fox: A Warning About the Limits of the Revolution in Military Affairs and Joint Vision 2010, Center for Strategic and International Studies Paper, 26 December 1998, pp. 29–31.; Keaney, Thomas A.: Surveying Gulf War Airpower, Joint Force Quarterly, Autumn 1993, pp. 25–36.

²⁰ Gove, p. 1400.; Idézet in: Wheatley, Margaret/Kellner-Rogers, Myron: What Do We Measure and Why? Questions about the Uses of Measurement, Journal for Strategic Performance Measurement, June 1999, Internet, accessed 19. 05. 2006, elérhető <http://www.margaretwheatley.com/articles/whymeasure.html>; Murray, William S.: A Will to Measure, Parameters, Autumn 2001, pp. 134–135.; Janssen, Heidi J. W./Toevank, Freek-Jan G./Smeenk, Belinda J. E./Voskuilen, Marion J. M.: Psychological Operations, Considerations on its Measurement of Effectiveness, TNO-FEL Concept Paper, 09. 11. 2003.

²¹ Idézet in: Clausewitz, Carl von: On War. Everyman's Library, 1993, p. 86.

A görögök és a németek magas harcértéke egyértelműsíti, hogy a hadműveletek hagyományos *tervező* megközelítésének, amely az okfejtés, a racionalitás és az elemzés fontosságát emeli ki, tért kell adnia a *megérző* megközelítésnek és a vele járó (angol eredetiben *soft*, azaz puha) tényezőknek. A mérés és a visszacsatolás közötti alapvető különbség is arra utal, hogy a műveletek végrehajtása során a különböző kényszerek konfliktusa meghatározó jelentőséggel bír. Az ellenséggel való kölcsönhatások nem tervezhető hullámai következtében váratlan és veszélyes okozatok jelentkeznek. A katonai hatásosság mérésére irányuló minden kísérlet értelmezhető-e ezért másként, mint a *fő ok* vagy az *alapigazság* felfedezhetőségébe vetett gőgös elbizakodottságként?²²

A katonai hatásosság kérdésével kapcsolatos problémák a háború és a hadműveletek megvívásának természetéből erednek, amelyek nyugodtan nevezhetők sajátosnak (angol eredetiben *wicked*, azaz komisz). Ezen problémák esetében a tisztázásra lehetőséget adó jellemvonások hiánya megköveteli a folyamatos döntések *meghozatalát*, de nem teszik lehetővé azok *megoldását*. A felmerülő problémákat nem lehet konkrétan és nagy biztonsággal megfogalmazni, mivel a probléma megfogalmazása már önmagában is kihívás. A megoldási tér felállítása és leszűkítése lehetséges megoldásokra, az értelmezést lehetővé tevő mértékegységek meghatározása központi kihívás. Egy ilyen problémának ezért végtelen sok megoldása lehet, mivel nincs olyan szempont, amellyel a jó megoldás meghatározható. A megoldásra tett kísérletek befejezése sokkal inkább *külső okok* (a rendelkezésre álló erőforrások kimerülése), semmint *belső okok* (a probléma belső logikájának megfejtése) eredménye. Ezen problémák nem teszik lehetővé a megoldások helyességének vagy helytelenségének eldöntése érdekében elfogulatlan és döntő szempontok meghatározását, mivel azok soha nem *igazak* vagy *hamisak*, csak *jók* vagy *rosszak*. Minden megoldás további nem szándékolt és nem kívánt eredményeket okozhatnak, amelyek gyakran felülmúlják a probléma megoldásával remélt eredményt.²³

Ezen problémák emlékeztetnek arra, hogy a *történelmiség* számít. Minden már végrehajtott megoldás nyomokat hagy, amelyeket nem lehet megsemmisíteni. Múltbéli tettek semmissé tételére, vagy visszacsinálására tett minden újabb igyekezet további problémák forrását jelentik. A problémák nem rendelkeznek lehetséges megoldások megszámlálható készletével. Néha nincs megoldásuk, vagy a kiválasztott megoldás csak annyira jó, mint az összes többi lehetséges megoldás. A problémák megoldásában az *egyén* kiemelt szerepet játszik, mivel e problémák egyedülállóak. Mindig tartalmaznak olyan, különböző fontosságú tulajdonságokat, amelyek lehetetlenné teszik meghatározott megoldási elvek szerint csoportosított osztályok felállítását, ezért nyilvánvaló hasonlóságok ellenére sincs bizonyosság egy adott probléma részleteit illetően. A problémák mindig más problémák tünetei, megoldásukra bármely szinten tett kísérlet nem dönthető el logikusan, mivel nem rendelkeznek *természetes szinttel* (eredendő okkal, alapigazsággal). Még a rendszerszerű és átfogó megközelítések is sokszor inkább rontanak, semmint jobbitanak a helyzeten.²⁴ E a problémákat sokféle módon lehet megmagyarázni, mivel a magyarázatok helyességére nem létezik szabály. A magyarázatra vonatkozó döntések tetszés szerinti: meghozatalukban központi szerepet játszanak a *pozicionális* szempontok, mivel az emberek általában a számukra legnyilvánvalóbb

²² Rittel, Horst W./Webber, Melvin M.: Dilemmas in a General Theory of Planning, Policy Sciences, 4/1973, pp. 157–158., 160–167.

²³ Ibid., pp. 160–162.

²⁴ Ibid., pp. 162–164.

magyarázatot választják. A problémák félreérthető oksági hálózatokat takarnak, amelyekben a megoldások a dilemmák további készlete felé mutatnak.²⁵

A hadviselés története tele van példákkal arról, hogy amint a háborúk elkezdődnek, az események a saját lendületük szerint alakulnak. Ezen tulajdonságuk a katonai hatásosság eredeti jelentését hamar elavulttá tehetik, és új szükségszerűségeket szülhetnek. A katonai hatásosság mindenféle megközelítése tehát nem értelmezhető másként, mint egy állandóan és kaleidoszkópiusan változó folyamat megragadására tett kísérletként. A katonai hatásosság kérdésének erőltetése sokszor nem más, mint az előre meghatározott végcélhoz, a felülről lefelé irányuló merev vezetés-irányításhoz, valamint a különböző mértékekhez és mértékegységekhez való szolgálai ragaszkodás (*slavish adherence*) megnyilvánulása. Ez azt eredményezheti, hogy a haderőkkel szemben olyan követelményeket állítanak fel, amelyeket esetleg nem képesek teljesíteni. A harcértékkel kapcsolatban tudomásul kell venni, hogy egy háború kimenetele szempontjából legalább annyira fontos a haderők által elérendő cél, mint a katonailag ténylegesen elérhető eredmény.²⁶

A háború sajátos természete miatt a célok elérésére irányuló kizárólagos figyelem sok esetben csak szűkíti a kihasználható lehetőségek körét és hamis remények hajszolását eredményezi. A katonai hatásosság fontosságának hangsúlyozása egy további veszélyes folyamatra is rávilágít. A háború eszközként való megközelítése és értelmezése eredményeként a nyugati ember a nemzetközi biztonsági kihívásokat és problémákat alapvetően mennyiségi és technológiai alapon közelíti meg. A háború sajátos természetére utaló kifejezések (*bizonytalanság, rizikó és félreérthetőség*) egyre inkább kikopnak a katonai szókincsből és olyan divatos, de üres megközelítések nyernek tér, mint a *sokk* és a *félelem* (shock and awe), *gyors döntő műveletek* (rapid decisive operations), vagy *hatásalapú műveletek* (effects-based operations). Az emberi tényező figyelmen kívül hagyása és az ezzel együtt járó mechanisztikus megközelítés eredménye, hogy „... az emberi tényezőre vonatkozó mennyiségi és garantált előrejelző képességekre” tett kifejezések nyertek teret a 21. század elejének nyugati, elsősorban angolszász és azon belül jellemzően amerikai katonai szókincsében.²⁷

Hatásosság és hatékonyság

A katonai hatásosság kérdésének erőltetése a háború veszélyes leegyszerűsítésének irányába mutat, amelynek logikus következménye olyan *csodaszerek* (panacea) megtalálása, amelyek gyors, könnyű és olcsó győzelmeket ígérnek. Sajátos természetéből kifolyólag a háború egy nyitott folyamat, amelyben a lokális információkra támaszkodó tettek és a hibákból való tanulás fontosságának felismerése központi szerepet játszik. A harcérték szempontjából meghatározó a

²⁵ Ibid., pp. 164–167.

²⁶ Weigley, Russell F.: The Political and Strategic Dimensions of Military Effectiveness. In: Millet, Allan R./Murray, Williamson: *Military Effectiveness. Volume III: The First World War*. Allen & Unwin, 1988, pp. 341–344.

²⁷ Coker, Christopher: Waging War Without Warriors, The Changing Culture of Military Conflict. IISS Studies In International Security, Lynne Rienner Publishers Inc, 2002; Murray, Williamson: Clausewitz Out, Computer In, Military Culture and Technological Hubris. The National Interest, Summer 1997, Internet, accessed 15. 05. 2006.

Elérhető www.clausewitz.com/CWZHOME/Clause&Computers.html.

tanulás és alkalmazkodás képessége, amely a hatásosság és hatékonyság harmonizálásának szükségessége irányába mutat. Bár a kettő sikeres összekapcsolása sem eredményez tökéletes megoldásokat, lehetővé teszi a külső kihívások és az arra adott válaszok összehangolását. Egy időben hatásosnak és hatékonynak lenni azt jelenti, hogy a jó dolgokat jól csináljuk, de legalábbis az ellenségénél jobban. A hatásosság és hatékonyság egyidejű figyelembe vételével összeköthetjük a háború *tudományát* annak *művészetével*. A hatékonyság szem előtt tartása teszi lehetővé, hogy olyan puha összetevőket is figyelembe vegyünk, mint az *akarát, a kitartás, a készség, az elkötelezettség és a szívósság*, amelyek lehetővé teszik a kezdeti technológiai hátrány előnnyé változtatását.²⁸

Bár a hatásosság és a hatékonyság egymást kiegészíti, a hétköznapi szóhasználatban nincs köztük jelentős különbség. Jelentéstani szempontból a hatásosság annak a képességét jelenti, hogy képesek vagyunk egy hatást elérni és ez által hatásossá válni. *Általános jelentéstartalommal* bírva a hatásosság azt az erőt írja le, amely egy valamilyen hatást eredményező cselekedetet lehetővé tesz. A hatásosság egy meghatározott hatás elérésére vonatkozik, különösen annak elérése után. A hatékonyság ezzel szemben egy megkívánt hatás elérésének folyamatára vonatkozik, lehetőleg az erőforrások lehető legkisebb felhasználása mellett. *Különleges jelentéstartalommal* bír, mivel egy adott folyamat alkalmazhatóságát írja le. A hatásosság a hatás eléréséhez közvetlenül szükséges tényezőre vonatkozik és egy folyamatot, vagy annak végrehajtását lehetővé tevő képességet határoz meg olyan módon, hogy az eredmény energiaveszteség vagy annak pazarlása nélkül valósuljon meg.²⁹

A kettő közötti legnagyobb különbség, hogy amíg hatásosság egy hatás elérésének erejére vonatkozik, addig a hatékonyság a hatás elérésének folyamatát írja le. A következő egyszerű összehasonlítás a kettő közötti nyilvánvaló különbséget világítja meg:

Hatásosság = Megvalósított kimenet / Szándékolt kimenet,

Hatékonyság = Megvalósított kimenet / (Szándékolt) bement.

Nyilvánvaló, hogy a hatékonyság információt ad a végeredmény jellegét illetően, ezáltal kikényszerítve annak pontosabb meghatározását, míg a hatásosság a végeredmény elérésnek milyenségére vonatkozik. A görögök és a németek példája is azt mutatta, hogy a harcérték szempontjából a hatásosság és a hatékonyság szorosan kapcsolódnak egymáshoz.³⁰

* * *

²⁸ Murray, Williamson: Military Culture Does Matter, Strategic Review, Spring 1999, pp. 32–40.; Scales, Robert H. Jr.: Adaptive Enemies, Achieving Victory by Avoiding Defeat, Joint Force Quarterly, Autumn/Winter 1999–2000, pp. 7–14.

²⁹ Gove, p. 725.

³⁰ Merry, Uri: Organizational Strategy on Different Landscapes: A New Science Approach, Systemic Practice and Action Search, Volume 12, Number 3, 1999, pp. 257–259.; Daniel A.: Organizational Adaptation and Environmental Selection – Interrelated Processes of Change. Organization Science, Volume 2, Number 1, February 1991, pp. 140–145.; Courtney, Hugh: Making the Most of Uncertainty, The McKinsey Quarterly, Internet, accessed 22. 03. 2005.

Elérhető:

http://www.mckinseyquarterly.com/article_abstract.aspx?ar=1128&L2=21&L3=37&srId=10&gp=1.

A bevezetőben említett jó végtermék (győzelem) elérésének, a hadműveletek sikeres megvívásának, talán legfontosabb feltétele a változások sikeres menedzselésének képessége. A háború sajátos természetét ellensúlyozhatja a meglepetések tudomásul vétele, a döntések bátor meghozatala, a működő eredmények megfigyelése és azok továbbvitele.

A hatásosság és hatékonyság egymást kiegészítő jellege megköveteli, hogy képesek legyünk az oksági összefüggésekre vonatkozó feltételezések logikus rendszeréből kilépni. A görögök és a németek bebizonyították, hogy a siker érdekében a magasabb szintű vezetés-irányítás kénytelen a helyi információ alapján cselekvő alacsonyabb szinteket felhatalmazni. Ezzel lehetővé válik a formális és szükségtelen megkötöttségek kiküszöbölése, a háború sajátos természetéből adódó bizonytalanságból és kiszámíthatatlanságból pedig előny kovácsolható.³¹ Minden vezetési szinten fontos a *rugalmasság*, az *információ megosztása*, a *személyes kapcsolatok* megléte, amely nemcsak az erőforrások, hanem a felelőségek megfelelő allokációját is lehetővé teszi. A harcérték, mint a katonai hatásosság kifejezője, abba az irányba mutat, hogy a műveletek végrehajtása során gyakran az idő, a hely és a feladat határozza meg, hogy ki miért felel.³²

A katonai hatásosság és hatékonyság kérdése, a harcérték nehezen megfogható összetevői és a háború komisz természete alapján fogalmazta meg Liddel Hart azt, hogy „... az egyének tömeggé olvasztása, egyéniségük elnyomása és szellemiségük összezsugorítása helyett, a vezetésnek... csak akkor van hatása, villámló hatása, ha az egyéniséget felkarolja és gondolataik kibővítését lehetővé teszi. A közös tettek érdekében elég, ha a tömeget irányítjuk; közös növekedés viszont csakis az egyéni gondolatok szabadsága és bővítése által lehetséges. Nem az ember, még kevésbé a tömeg az, ami számít; hanem a sokaság”.³³

A hatásosság és hatékonyság sikeres összekapcsolása révén megelőzhető, hogy a „... rossz eszközök eltorzítsák a célt, vagy az eléréséhez vezető utat”. Szerinte a katonai hatásosság szempontjából a legfontosabb annak figyelembe vétele, hogy „... amennyiben az alkalmazott eszközökre odafigyelünk, a cél magától értetődővé válik”.³⁴ Hasonló módon fogalmazott Helmuth von Moltke is, aki szerint „... a háborúban nem az fontos, hogy mit csinálunk, hanem az, hogy amit csinálunk, azt hogyan csináljuk”.³⁵

³¹ Brown, Shona L./Eisenhardt, Kathleen M.: *Competing on the Edge, Strategy as Structured Chaos*. Harvard Business School Press, 1998, pp. 7–15.; McGill, Michael E./Slocum, John W.: *The Smarter Organisation, How to Build a Business that Learns and Adapts to Marketplace Needs*, John Wiley & Sons, 1994, pp. 85–86.

³² Alberts, David S./Hayes Richard E.: *Power to the Edge, Command and Control in the information Age*. CCRP Publication Series, June 2003, pp. 5–6., 175–177., 179–200., 213–222., 223–231.; Krulak, Charles G. (Gen.): *The Strategic Corporal: Leadership in the Three Block War*. Marines Corps Gazette, Volume 83, Number 1, January 1999, Internet, accessed 16. 08. 2005, elérhető www.au.af.mil/au/awc/awcgate/usmc/strategic_corporal.htm; Fast, William R.: *Knowledge Strategies: Balancing Ends, Ways, and Means in the information Age*. Neilson, Robert E. (ed.): *Sun Tzu and Information Warfare. A collection of winning papers from the Sun Tzu Art of War in Information Warfare Competition*, National Defense University Press, 1997.

³³ Liddel Hart, Basil H.: *Through the Fog of War*. Faber and Faber Ltd., 1938, p. 356.

³⁴ *Ibid.*, p. 357.

³⁵ Idézet in: Howard, Michael: *The Influence of Clausewitz*, in: *Clausewitz*, p. 33.

Kiss Álmos Péter:

AHOL A HADMÉRNÖK ÉS A POLGÁR TALÁLKOZNAK: A NEMKRITIKUS INFRASTRUKTÚRA MŰSZAKI VÉDELME NEK SZABÁLYAI ÉS ELŐÍRÁSAI

A kritikus infrastruktúra elemeinek védelme mellett nem lehet elhanyagolni azokat a létesítményeket sem, ahol a polgárok mindennapi tevékenységük során nagy számban gyűlnek össze. E védelem a központi szabályozó előírások (építési szabályzat, tűzvédelmi szabályzat stb.) szakszerű és összehangolt módosításával kezdődik. Az alapvető védelmi szempontok és előírások kidolgozása során különösen hasznos útmutatóként szolgálhatnak a katonai műszaki szakemberek tanácsai és a fegyveres erőknel az erők és eszközök megóvása érdekében alkalmazott eljárások.

Kulcsszavak: nemkritikus infrastruktúra, kritikus infrastruktúra, terrorizmus, erők és eszközök megóvása

Almos Peter Kiss:

WHERE COMBAT ENGINEERS AND CIVILIANS MEET: RULES AND REGULATIONS FOR PROTECTION OF NON-CRITICAL INFRASTRUCTURE

Résumé:

Facilities where average citizens gather in large numbers in their normal everyday activities require as much protection as do the components of critical infrastructure. This protection must start with professional and coordinated modification of the applicable national-level regulations (building and fire-protection codes, etc). In establishing the principles of protection and creating the regulations, the advice of engineer officers and the force protection measures of the armed forces may serve as particularly useful guides.

Key words: non-critical infrastructure, critical infrastructure, terrorism, force protection

Egy nagy nyilvános esemény megszervezése során – a számtalan más szempont mellett – a rendezők gondolnak a biztonságra is, de azt többnyire közbiztonsági kategóriaként értelmezik: ne legyen rendbontás, ne legyenek lopások, ne legyenek balesetek; ha mégis történik valami incidens, legyen a helyszínen szakember (biztonsági őr, mentőorvos), aki gyorsan és szakszerűen intézkedni tud. A tervekben – ha a megbízó arra nem adott külön utasítást – nem szerepel a fegyveres támadások elleni védelem, vagy terrorista-támadások megakadályozása. Csak a politikai elit tagjait érintő rendezvények során megoldott kérdés a támadások elhárítása.

Hasonló a helyzet, amikor egy építészmérnök egy tervezési feladatot kap. A tervezés során – a projekt méretétől függetlenül – három követelmény-listát tart egyensúlyban:¹

- a megbízó igényeit (anyagtakarékosság, esztétika, gyors befejezés, a folytatandó tevékenységgel járó követelmények, bővíthetőség, későbbi átalakítás lehetősége, várható biztosítási költségek stb.);
- a hatósági előírásokat, melyek több-kevesebb rugalmassággal szabályozzák az építkezés körülményeit és a kész létesítmény bizonyos tulajdonságait

¹ Kiss István építészmérnök személyes közlése. 2009. 04. 30.

(munkabiztonság, tűzvédelem, balesetvédelem, közegészségügy, szilárdság, állóképesség, környezetvédelem, mozgáskorlátozottak hozzáférése stb.);

- a szakmai szempontokat (országos és nemzetközi gyakorlat, ergonómia követelmények, saját tapasztalatok és művészeti hajlamok, helyi építési sajátosságok és társadalmi szokások).

Ha e három lista valamelyikén nem szerepel a „szabotázs és fegyveres támadások elleni komplex védelem,” vagy "terrorista-támadások elhárítása", akkor az nem lesz a tervezési program része.

Egy családi ház vagy társasház esetében ez nem különösebb probléma, és valamennyire megoldott kérdés a kritikus infrastruktúra esetében. A katonák tudnak vigyázni magukra, a rájuk bízott eszközökre és létesítményekre; váratlan támadás elhárítása, visszaverése, következmények kezelése, ellentámadás megszervezése – mind katonai alapfeladatok. A minisztériumok és egyéb központi intézmények védelme akkor sem okoz különösebb gondot, ha építésük idején a terrorista-támadás elleni védelem még nem volt szempont. Az intézménybe belépők legnagyobb része ott dolgozik, beléptetésük a napi rutin része. Külső látogatók viszonylag ritkán jönnek, ellenőrzött beléptetésük megoldható (bár ez csak részben áll az önkormányzatokra és a közhivatalok ügyfélszolgálati központjaira). Új kormány- és közigazgatási létesítmények tervezése során már megbízói követelmény a védelmi szempontok figyelembe vétele. A kritikus infrastruktúra más elemeit (telefonközpontokat, hidakat, vízellátást, elektromos hálózatot, gáz- és olajvezetékeket) megvédeni nagyobb feladat, mert sok a védelmet igénylő létesítmény, és azok területe egyenként is jelentős lehet. Megfelelően felkészült szakemberek számára azonban rutinfeladat megtervezni és megszervezni ezek védelmét is.



1. ábra
Szegedi középkori piactérfesztivál, 2008.

A nemkritikus infrastruktúra példája. A fedezékek nélküli, kevés menekülési lehetőséget nyújtó téren szórakozó tömeg, a sok nő és gyerek kitűnő terrorista célpont.

Forrás: <http://www.tiszaexpo.hu/?p=71>

A fentiek nem jelentik azt, hogy ezek triviális és már maradéktalanul megoldott feladatok. Magyarország (és egész Európa) tele van sebezhető kritikus infrastruktúra-alrendszerrel, amelyek kiesése hosszabb-rövidebb időre megbéníthatja az ország működését. Néhány jól kiválasztott transzformátorállomás megrongálásával például az összeomlásig lehet túlterhelni az áramellátó hálózatot és napokra (esetleg hetekre) meg lehet szakítani óriási régiók áramellátását. De létezik egy adminisztratív gépezet, amely ezzel foglalkozik: meghatározza a feladatot, előírja a megoldásokat és ellenőrzi a feladat végrehajtását.

Más a helyzet a tágabb értelemben vett nyilvános létesítményekkel (bevásárlóközpontok és piacok; éttermek, lacikonyhák és szórakozóhelyek; utcai fesztiválok, kiállítások, vásárok; koncertek, sportesemények, vallási intézmények stb.), ahol mindennapi tevékenységük során nagy számban gyűlnek össze a polgárok. Ezek a *nemkritikus infrastruktúra* elemei (ld. 1–2. ábra). Biztosításuk – kevés kivétellel – a mai napig elsősorban a rendfenntartásra, személyi biztonságra, vagyonbiztonságra korlátozódik. Ugyanakkor egy terrorista számára pontosan ezek a létesítmények (és események) a legvonzóbb célpontok.²



2. ábra

² Horváth Attila: TERRORFENYEGETETTSÉG: CÉLPONTOK, NAGYVÁROSOK, KÖZLEKEDÉS. Új Honvédségi Szemle, Budapest, 2006/4. <http://www.zmne.hu/dokisk/hadtud/Horv%E1th.pdf> (utoljára letöltve 2011. 04. 12.)

A World Trade Center, 2001. szeptember 11.

A WTC elleni támadást az itt részletezett szempontok nem akadályozták volna meg – de mindenképpen csökkentették volna az áldozatok számát, és valószínűleg a pusztítás mértékét is.

Forrás: <http://www.talkingproud.us/Eagle120305.html>

A terrorizmus éltető eleme a széleskörű nyilvánosság. Terrorizmus valószínűleg létezne a hírmédiák állandó figyelme, szenzációéhsége és világot behálózó befolyása nélkül is – de sokkal kevésbé lenne hatékony. A nézettségért folyó versenyben a hírmédiák belső logikája állandóan új híreket követel: az első új típusú, látványos támadás még óriási nemzetközi nyilvánosságot kap, az ötödik hasonlót már csak a helyi sajtóban tárgyalják részletesen, a tízedik a helyi lapokban is csak a belső oldalakon kap néhány bekezdést. A terroristák – ha továbbra is médiasztárok akarnak maradni – kénytelenek egyre látványosabb, egyre megrázóbb képsorokat generálni. Erre a célra a nemkritikus infrastruktúra elemei különösen alkalmasak: megfigyelésük és sebezhető pontjaik felderítése könnyű feladat; a megközelítő és menekülő utakat akár többször is végig lehet járni feltűnés nélkül, és a civil áldozatok (különösen a nők és gyerekek) nagy számával óriási sokkhatást lehet elérni. Az elmúlt kb. 10 évben a terrorista támadások jelentős részét pontosan ilyen célpontok ellen hajtották végre.

A nemkritikus infrastruktúra védelme a nyilvánvaló biztonsági, közgazdasági, társadalmi és emberi szempontok mellett politikai szempontból is indokolt. A közvélemény a politikai elit tagjait és a kormányhivatalokat körülvevő védelem láttán indokoltan teszi föl a kérdést, hogy hol marad az átlagemberek védelme; miért fontosabb a politikusok és bürokraták biztonsága, mint a költségeket fedező adófizetőké.

A hadmérnök, mint rendeletalkotó?

E védelem magától, valamilyen központi szabályozás nélkül nem (vagy csak nagyon akadozva és tökéletlenül) fog megvalósulni: az építető a lehető legkevesebbet akar áldozni olyan tevékenységekre és funkciókra, amelyek növelik az építési és üzemeltetési költségeket, de nem feltétlenül szükségesek a létesítmény működéséhez.

Szabályozásra még akkor is szükség van, ha az építetők felismerik, hogy a nagyobb biztonság társadalmi igény, és hajlandóak erre áldozni is. Kevés építésmérnök szakmai felkészültségének része a szervezett fegyveres támadások elleni védelem elveinek ismerete, kevés statikusmérnök ismeri a robbanás épületekre gyakorolt hatását. Egységes szabályozás hiányában minden építető és minden tervező a saját feje után fog elindulni. A szakszerűen megtervezett, megbízható rendszerek mellett megjelennek kipróbálatlan, téves elképzelésekre vagy akciófilmekben látottakra alapozottak is. Ez megnehezíti (vagy lehetetlenné teszi) a biztonsági erők, tűzoltók, katasztrófaelhárítók gyors reagálását, mikor bekövetkezik egy különleges esemény.

Égetően nagy szükség van tehát olyan hatósági szabályozásra, amely tiszteletben tartja a beruházó pénzügyi érdekeit és a lehető legkevesebbet akadályozza a létesítmény működését, de előírja a létesítmények biztonságához és védelméhez nélkülözhetetlen szempontokat. Az alábbiakban nem szándékozom egy minden részletre kiterjedő új követelmény- és szabályrendszer felvázolni (erre jelen tanulmány keretei nem elegendőek), de felsorolok néhány alapvető szempontot,

amelyek a már érvényben levő tervezési és kivitelezési előírások módosításához, illetve új előírások megfogalmazásához kiindulási pontként szolgálnak.

Hangsúlyozom, hogy mindehhez nem kell újra feltalálni a kereket. Tanulmányozni és alkalmazni kell a más országokban már alkalmazott eljárásokat, valamint a kormánylétesítmények és tömegrendezvények védelme során alkalmazott eljárásokat. Rendeleteket és szabályokat írni nem különösebben nehéz közigazgatási feladat – de jól átgondolt, a kitűzött célt elérő, "önsebzés" és járulékos pusztítás" nélküli szabályokat (különösen műszaki tartalmú szabályokat) csak az adott szakterület alapos ismerete alapján lehet írni. Ezért érdemes a katonai műszaki szakembereket is bevonni az alapvető védelmi szempontok és előírások kidolgozásába, és különösebb vita nélkül elfogadni a javasolataikat: szakértelmük alapja részben saját tapasztalatuk, részben a sok éves nemzetközi gyakorlat.

A fegyveres erőknél az erők és eszközök megóvása (force protection) érdekében alkalmazott eljárások különösen hasznos útmutatóként szolgálhatnak, mert jelentős (és gyakran fájdalmas áldozatok árán megszerzett) nemzetközi tapasztalatokon és több száz terroristatámadás szakszerű elemzésén alapszanak. Nagy részük lefordítható civil nyelvezetre, és némi módosítással környezetben közvetlenül alkalmazható. Katonai vagy rendészeti tapasztalatokkal nem rendelkező személyek számára sem kell sokat magyarázni például, hogy miért előnyös a létesítmény védelmi zónákra tagolása; miért fontosak a szakaszonként lezárható és elszigetelhető terek, az ellenőrzött, védhető és lezárható bejáratok és az áttekinthető, belátható környezet; milyen célokat szolgál az elektronikus figyelő rendszer.

Az *erők és eszközök megóvása és a nemkritikus infrastruktúra védelme* típusú feladatkörök számos közös vonást mutatnak – következésképpen az egyik területen alkalmazott megoldások átvihetők a másokra. Ezek egyike, hogy a megbízható védelem garantálása mellett a biztonsági intézkedések csak nagyon korlátozott mértékben akadályozzák a létesítmény normális, mindennapi működését. Ahogy egy támaszpont védelmi követelményei nem akadályozhatják a folyamatos kiképzést, a törzskari munkát, az eszközök karbantartását, az őrzőbejáratok indítását, a megfigyelő és ellenőrző pontok telepítését, eszközök, anyagok és élelmiszer ki- illetve beszállítását – úgy egy bevásárló központ védelmi követelményei sem akadályozhatják a kereskedelmi tevékenységet, a vendéglátó és szórakozóhelyek működését, a folyamatos áruszállítást, a takarítást és karbantartást, a göngyöleg elszállítását, a reklámtevékenységet. Ha nehézkes és időrabló a bejutás, ha a biztonsági intézkedések túl tolakodóak, az ügyfelek előbb-utóbb elmaradnak és olyan bevásárló központokra és szórakozási lehetőségekre fognak átváltani, amelyekben még nincsenek biztonsági intézkedések, vagy azok kevésbé feltűnőek.

A védelem, mint komplex rendszer

Mint minden védelmi feladat, a nemkritikus infrastruktúra egyes létesítményeinek védelme is csak komplex rendszerben valósítható meg. Ennek szükségképpen része

- egy *általános védelmi koncepció* (várható fenyegetések, fenyegetettség szintek, védelmi alapelvek, védelmi zónák);
- a *fizikai védelem* (falak, kapuk, rámpák, rácsok, világítás stb.);
- a *műszaki eszközállomány* (térfigyelő rendszer, füstérzékelő és tűzoltó rendszer, megint a világítás, forgalmat szabályozó eszközök, energia-ellátás);
- az *információs és kommunikációs rendszer* (belső telefon- és rádióhálózat, kapcsolat a rendvédelmi szervekkel, hangosbemondó rendszer);

- a védelemmel megbízott személyi állomány és a létesítményben állandóan munkát végző alkalmazottak.

Mindezt az egyedi körülményekhez igazított *helyi biztonsági rendszabályok* fogják keretbe. A katonai műszaki szakember leginkább az általános védelmi koncepció kidolgozása, a fizikai védelem megtervezése és a műszaki eszköz-állomány összeválogatása során tud útmutatást adni.

Egy ilyen komplex védelmi rendszer megtervezése egyáltalán nem triviális feladat, hiszen rengeteg lehetőség adódik a téves helyzetfelismerésre, az elhibázott döntésre, a melléfogásra. Mind a védelmi rendszerben, mind az elhibázható döntések között különösen fontos szerepet játszanak a műszaki eszközök, mert beszerzésük kényszerpályát teremt. A biztonsági örök létszámát a változó biztonsági helyzettől függően gyakorlatilag tetszés szerint lehet változtatni, a beépített eszközöket viszont csak nagy költséggel lehet lecserélni, és jellemzőik meghatározzák a bővítési és módosítási lehetőségeket is. Ha tehát a beruházó olyan műszaki rendszert létesítet, amely bekapcsolásától kezdve teljes kapacitással működik, jókora többletköltségre számíthat, amikor azt a későbbiekben bővíteni kell.

Olcsón beszerezhetőek olyan eszközök, amelyek gyártását megszüntették, mert műszaki zsákutcának bizonyultak. Ha ezek későbbi kiegészítése és karbantartása lehetetlennek bizonyul, akkor az egész rendszert újra kell cserélni. A jól átgondolt szabályozás előír, követel és bünteti a mulasztást – de ezeknél sokkal fontosabb funkciója, hogy pontosan az ilyen problémákon is átsegítse a beruházót.

Első lépésként meg kell határozni, hogy milyen támadásokkal szemben kell megvédeni a nemkritikus infrastruktúra létesítményeit, és ennek alapján kell kidolgozni az előírásokat. A korábban mondottak alapján a nemkritikus infrastruktúra elemei ellen azok a legvalószínűbb támadások, amelyek rövid idő alatt a lehető legnagyobb, legvéresebb, leglátványosabb pusztítást okozzák a védtelen civilek között:

- pokolgépes támadások és öngyilkos merénylők (Madrid, London);
- kis létszámú kommandó-csoportok összehangolt fegyveres rajtaütése (Mumbai);
- túszejtéssel járó ostrom (Beszlán).

Egyéb támadások (mérgező harcanyag a szellőző rendszerben [Tokió], rakétákkal vagy aknavetőkkel távolról végrehajtott tűzrajtaütés [Madrid, Róma, Athén]; orvlövész-támadások sorozata [Washington DC]) elképzelhetőek, lehetségesek és végrehajthatóak, de valószínűtlenek: ezekkel az eljárásokkal nem lehet rövid idő alatt látványosan nagy veszteséget okozni.

Ezután azt kell meghatározni, hogy mi is a védelmi terv legfőbb célja. Mit akarunk elsősorban védeni – életet, funkciót vagy tulajdont?³ A nemkritikus infrastruktúra esetében a cél valószínűleg az élet védelme, a sérültek gyors és szakszerű ellátása, a létesítmény gyors kiürítése. Mindezt a szabályoknak is tükrözniük kell.

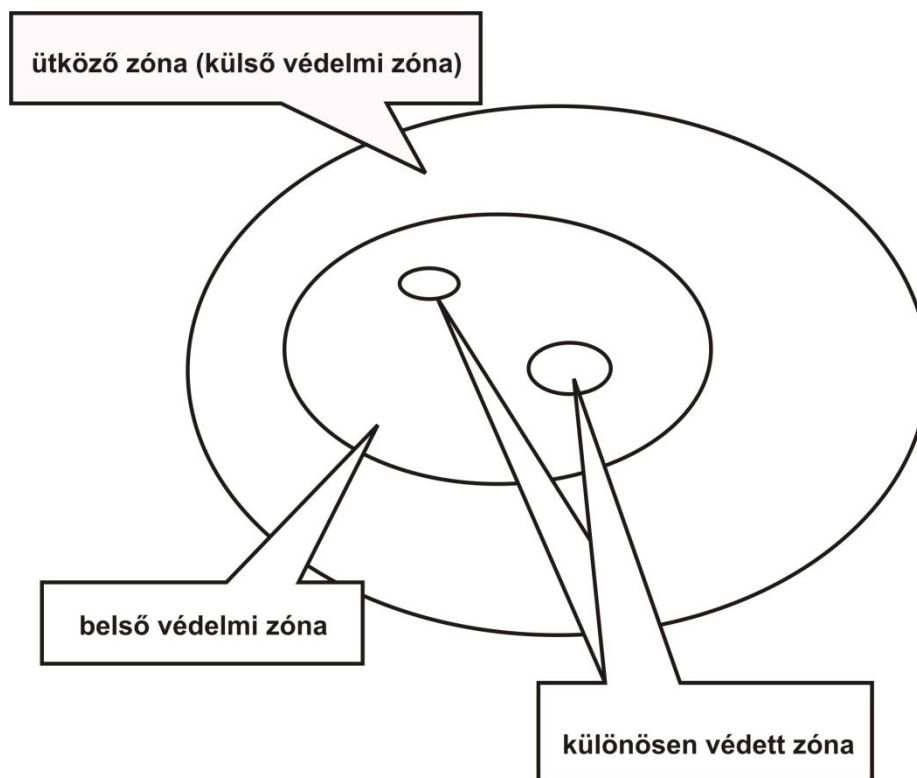
Sok létesítmény már rendelkezik valamiféle biztonsági rendszerrel (térfigyelő kamerák, biztonsági örök, csak belülről nyitható biztonsági ajtók, riasztó rendszerek,

³ Első olvasásra cinikusnak tűnhet, de a kritikus infrastruktúra esetében nem feltétlenül az élet védelme a legfontosabb. Egy híd, telefonközpont vagy energia központ elvesztése több millió ember életét befolyásolja, ezért a zavartalan működés fenntartása, zavar esetén a lehető leggyorsabb helyreállítása fontosabb szempont, mint az ott dolgozó néhány alkalmazott biztonsága. Egy nagy üzemanyag-terminál esetében a tárolt üzemanyag megőrzése a legfontosabb szempont.

rácsok stb.), melynek célja a vagyonbiztonság és a mindennapi értelemben vett közbiztonság. E rendszerek nem sokat érnek egy szervezett, fegyveres támadással szemben, de átgondolt tervezéssel kiegészíthetők és integrálhatók egy komplex védelmi rendszerbe. A szabályok megalkotása során célszerű erre maximális lehetőséget adni – a létesítmény tulajdonosa (vagy üzemeltetője) hajlamosabb egy meglévő rendszert módosítani, mint egy teljesen újat kiépíteni.

A védelmi zónák

A katonai létesítmények védelme során – akár erők és eszközök megóvása, akár egy hagyományos erővel végrehajtott összefegyvernemi támadás elhárítása a cél – a koncentrikus zónák elvét alkalmazzák. Az *ütközőzóna* egy járőrökkel és figyelőőrsökkel ellenőrzött sáv a létesítmény körül, melyet támadást lassító akadályok vesznek körül és lefednek a védelem lőfegyverei. Ezen belül, a *belső védelmi zónában*, vonják össze az aktív védelem erőit. A *különösen védett zónákban* vannak a legfontosabb eszközök, erőforrások és rendszerek (vezető- és irányítórendszer, kórház, híradóközpont, üzemanyag, élelmiszer készletek). Ez az elv nagyon jó szolgálatot tesz a nemkritikus infrastruktúra létesítményeinek védelmében is – annak ellenére, hogy a civil környezetben a fizikai megvalósítás nehéz dolog (ld. 3. ábra).



3. ábra

Az erők és eszközök megóvása érdekében alkalmazott három védelmi zóna éppúgy megfelel a nemkritikus infrastruktúra védelmében, mint az erők és eszközök megóvása során.

Az ütközőzóna

Sűrűn beépített városi környezetben nehéz olyan ütközőzónát (külső védelmi zónát) létesíteni, ami valóban *zóna* – tehát a létesítmény körül egy mérhető mélységű,

áttekinthető sáv, amelyet el lehet látni behatolást gátló vagy lassító eszközökkel és megfigyelés alatt lehet tartani. Ha nincs közvetlenül érintkező szomszédos (és más tulajdonában lévő) ingatlan, akkor a védendő létesítményt járda, út, park vagy más nyilvános terület határolja – ahol vagy egyáltalán nem, vagy csak jelentős gyakorlati és jogi akadályok leküzdése árán lehet a közönség mozgását korlátozni. Kevés esély van tehát az ártó szándékkal közeledők időben történő fölismerésére és mozgásuk lassítására. Ezért mindenképpen el kell érni, hogy bejárás és kijárás, beszállítás és kiszállítás kizárólag a korlátozott számú, megfigyelés alatt tartható, ellenőrizhető és lezárható bejáraton át történjen.



4. ábra

Hesco bástya-elem (Irak).

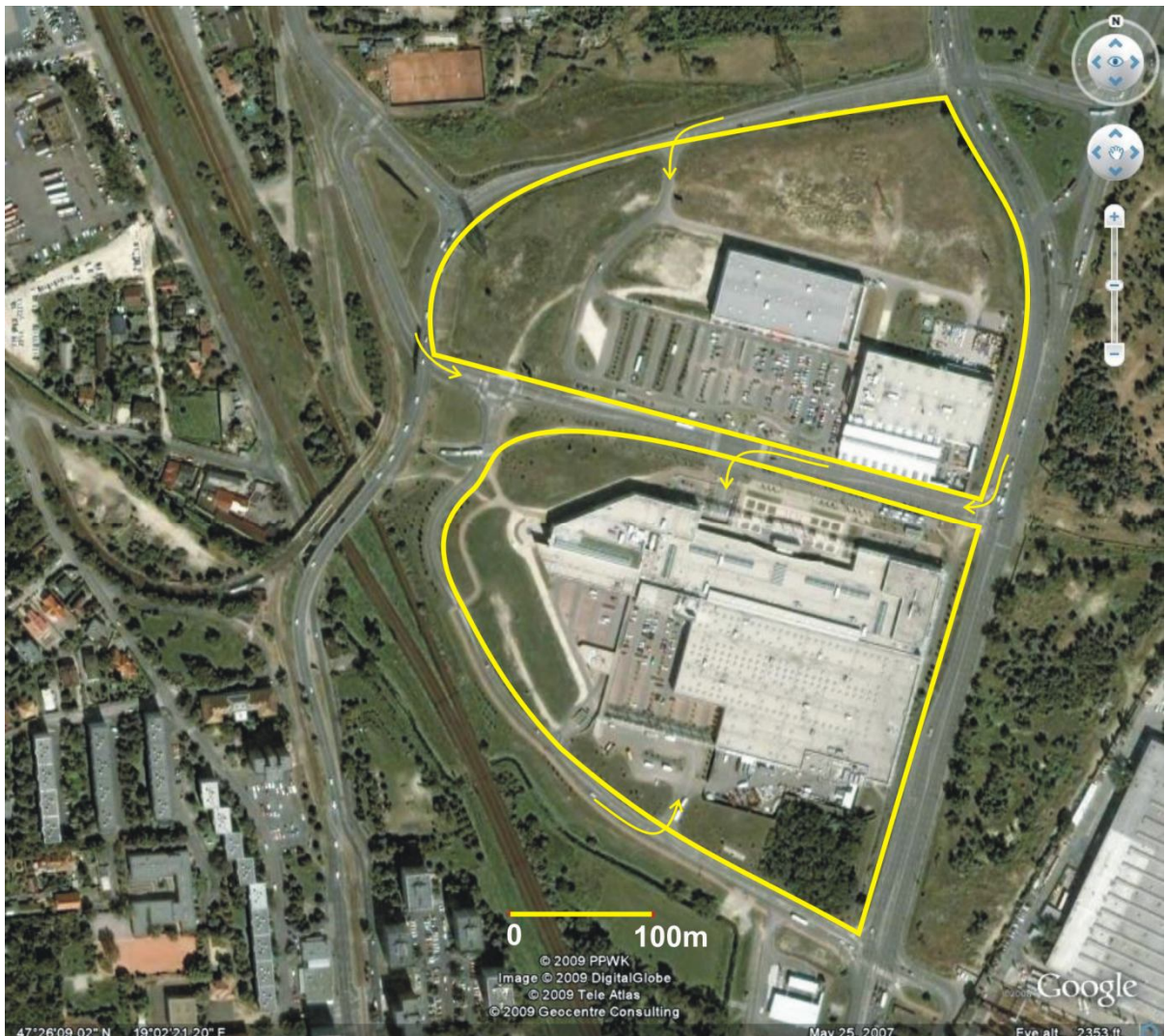
Az ostromok során és tábori erősítésekben évszázadokon át alkalmazott gabion 21. századi változata: acélráccsal összefogott műanyag bélés és homok – az erők és eszközök megóvásának (force protection) sokoldalú, olcsó és gyorsan telepíthető eszköze.

Forrás: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Iraqi_Hesco.JPG

Az ütközőzóna fontos részét képezik a megközelítési útvonalak. A terrorista-fenyegetés mértékétől függően itt nemcsak a katonai műszaki szakember szaktudása, de eszközei is jó szolgálatot tehetnek: a járműforgalmat szabályzó jelzőtáblákkal, lámpákkal, járdaszegélyre és útfelületre festett terelősávokkal, vékony alumínium szelvényből készült sorompókkal egy mindenáron behatolni szándékozó gépkocsivezető (különösen, ha nem tervezi, hogy élve kijöjjön) mit sem törődik. Megállításhoz határozottabb és erőszakosabb eszközöket (New Jersey-típusú vasbeton terelőt, gumiabroncsot széttépő acéltüskét, útfelületből kiemelkedő acél akadályt, acélcsőből készült és mindkét végén fészekbe fogott sorompót stb.) kell igénybe venni. Európában ma még talán nincs szükség a Közel-Keleten alkalmazott robbanásálló vasbeton T-falakra vagy a homokkal, földdel töltött Hesco-bástya elemekre – de a jövőben változhat a helyzet, ezért ezeket is számon kell tartani, mint a civil infrastruktúra potenciális védelmi eszközeit (ld. 4. és 5. ábra).

Az ütközőzóna része a fémdetektoros beléptető rendszer, melyre nem csak a létesítmény nyilvános bejáratainál van szükség: a személyzeti bejáratok és beszállítók rakodórampái ugyanilyen szigorú felügyeletet követelnek. Ha a rendvédelmi szervek megbízható információkkal rendelkeznek a terrorista-fenyegetettségről és biztosan lehet számon tartani arra, hogy időben figyelmeztetnek a támadás veszélyére, akkor a rendszert nem kell állandóan működtetni, de a

berendezéseknek, a berendezések számára kijelölt helynek és a berendezést üzemeltető személyzetnek rövid időn belül rendelkezésre kell állnia. A beléptetőrendszer átteresztő kapacitását a maximális forgalomhoz (például egy bevásárló központban, egy piacon a három napos ünnep előtti bevásárlási naphoz, egy arénában a legnépszerűbb koncerthez) kell méretezni. Ha ezt a követelményt nem rögzíti a szabályozás, a beruházó nehezen tud ellenállni a kísértésnek, hogy az eszközök számán takarékoskodjon és a beléptető teret más, jövedelmet termelő célra használja. Ez kiváló lehetőséget teremt egy terrorista-támadáshoz: a rendszer korlátozott kapacitása miatt feltorlódó, lassan mozgó tömeg vonzó és könnyen támadható célpont. Különösen nagy forgalom esetén mind a biztonsági őrök, mind a kereskedők, mind a létesítmény üzemeltetője számára nagy lesz a kísértés, hogy lesz, ami lesz, kikapcsolják a rendszert.



5. ábra.

A budapesti Savoya Park bevásárlóközpont körüli utköző zóna.

Az északi, nyugati és déli oldalakon a zóna szélessége 150 méter és 30 méter között van, ami még elfogadható: a létesítmény biztonságát az utközőzónába telepített eszközökkel növelni lehet, ha nő a fenyegetettség. A zóna a keleti oldalon a legkeskenyebb (5–10 méter) – pontosan ott, ahol nagy sebességgel közeledő (tehát minimális reakció időt engedő) támadásra lehet számítani. A létesítmény biztonságát itt csak robbanásálló fallal lehet növelni.

Forrás: Google Earth

Az ütközőzóna különösen sebezhető pontja lehet egy alapvető tűzvédelmi előírás: a belülről mindig nyitható vészkijáratok. Azokat ugyanis az alkalmazottak dohányzóhelyeknek és alkalmi hátsó bejáratoknak fogják használni és állandóan nyitva tartják őket.⁴ A vészkijáratok tehát állandó felügyeletet igénylő problémát jelentenek. Szigorú fegyelmi eljárásokkal ugyan ideiglenesen lehet változtatni az alkalmazottak magatartásán, de mihelyt lankad a munkaadó figyelme, ismét visszatérnek korábbi szokásaikhoz. A vészkijárat – másfelől – könnyen járható potenciális behatolási út egy támadó számára, ezért nem elég előírni, hogy ne legyen kívülről nyitható. Azt is elő kell írni, hogy legyen ellátva nyitásjelző riasztó berendezéssel és legyen állandó videó-megfigyelés alatt. Ugyanebből az okból elő kell írni a nem látható közlekedési útvonalak (álmennyezet fölötti tér, kábelcsatornák, légtechnikai csatornák szennyvízcsatorna rendszer) időszakos ellenőrzését és folyamatos megfigyelésük lehetőségét is.

Az ütközőzóna részét alkotják a parkolóterek is; megfigyelésük, valamint a bevezető és kivezető utak gyors és megbízható lezárása a védelmi rendszer része kell, hogy legyen. Parkolóházban vagy mélygarázsban végrehajtott robbantás egy terrorista szempontjából ritkán hatékony: a támadást egyszerű megszervezni és végrehajtani, de egy robbanás leginkább gépkocsikban tesz kárt, mert viszonylag kevesen érkeznek és távoznak egy időben (kevés tehát a potenciális áldozat). Egy mélygarázsban végrehajtott robbantás elméletileg az épület fokozatos összeomlásához vezethet: az épület-szerkezet egy viszonylag kis része elveszíti az alátámasztást, leomlik, és támasz nélkül hagyja fölötte levő szintet, amely szintén leomlik, föl egészen a tetőig; az alsó szintek nem bírják a leomló törmelék tömegét és szintén leomlanak; a leomló épületrészek magukkal húzzák a csatlakozó, még alátámasztott épületrészeket (ld. 6. ábra).⁵ De egy ilyen támadáshoz jelentős mérnöki, és robbantástechnikai szaktudásra, nagy mennyiségű robbanóanyagra és hosszú előkészítő munkára van szükség, ami valószínűtlenné teszi az ilyen vállalkozást.⁶

⁴ Ebből már számtalan súlyos tömegbaleset származott Magyarországon is, külföldön is: a létesítmény üzemeltetője úgy akarja megakadályozni az ellenőrizhetetlen ki-bejárást, hogy leláncolja a vészkijáratot – ami aztán a következő tüzesetnél menekülési út helyett halálos csapdának bizonyul.

⁵ Dr. Gilyén Jenő statikus mérnök, egyetemi tanár személyes közlése. A fokozatos összeomlás klasszikus példa a londoni Ronan Point toronyház egy sarkának leomlása 1968. május 16-án. Egy 18. emeleti lakás konyhájában gázrobbanás történt; a robbanás kivert egy teherhordó falat, ennek következtében a lakás fölötti négy emelet és le a földszintig valamennyi emelet beomlott.

⁶ Egy 1x1 méteres vasbeton-pillér megsemmisítéséhez (a töltet elhelyezésétől függően) 3-6 kilogramm TNT-re és 3-10 perc előkészítő munkára van szükség. Kisebb mennyiség is elegendő a pillér olyan mértékű megrongálásához, hogy az külpontossá váljon és a terhelés alatt kihajoljon. És minél nagyobb a pillér kihasználtsága, annál kisebb mennyiségre van szükség. De egy mélygarázsban nagyon sok alátámasztás van: a budapesti Savoya park például kb. 300 vasbeton pilléren áll. Ezek nagy része kb 50x50 centiméter, de a különösen leterheltek kettőzöttek, vagy még masszívabbak.

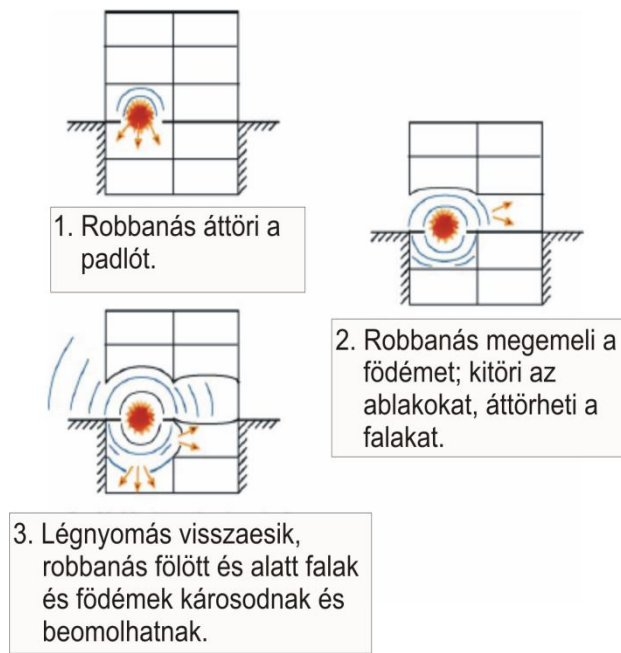


6. ábra

Ronan Point, 1968. május 16 – a fokozatos összeomlás klasszikus példája.
Nyíl mutatja a 18. emeleti lakást, ahol az omlást előidéző gázrobbanás bekövetkezett.

Forrás: Daily Telegraph, London

Egy mélygarázsban végrehajtott robbantás akkor is hatásos lehet, ha nem okoz jelentős pusztítást, hiszen könnyen pánikot kelthet a felső szinteken (különösen akkor, ha a fölötte levő födém megrogygyan). A parkolóterek jövés-menése jól elfedheti egy több gépkocsival, több irányból érkező, Beszlán- vagy Mumbai-típusú kommandó-csoport támadás előtti összevonását is. A parkolótereket nem lehet tehát kihagyni a védelmi rendszerből: a veszély nem elhanyagolható – legfeljebb más jellegű, mint a létesítményen belül.

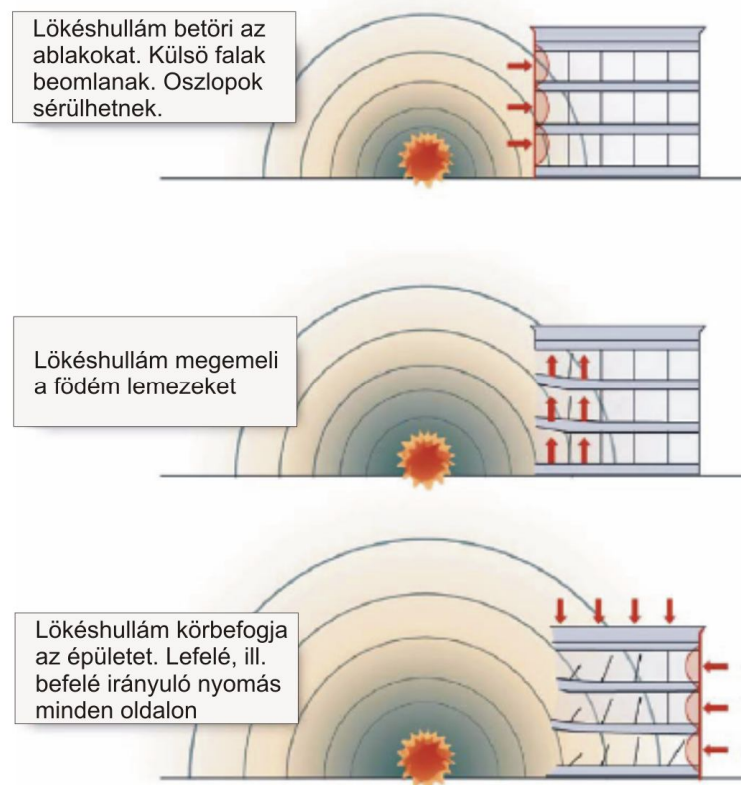


7. ábra
Épületen belüli robbanás okozta károk folyamata
Forrás: FEMA 427

New Yorkban a World Trade Center ellen először 1993-ban kíséreltek meg terrorista-támadást. A támadók 600 kilogramm urea-nitrátot és három hidrogén palackot helyeztek egy furgon rakterébe.⁷ A furgont az egyik torony mélygarázsában, két szinttel az utcai szint alatt parkolták. A robbanás megölt hat embert és több mint 1000 sérülését (elsősorban füstmérgezését) okozta; átütött több födémet, és használhatatlanná tette az épület teljes gépészetét (ti. a vízellátást, az áramellátást, a szellőzést, a fűtést, a világítást, a felvonókat és a telefon- és hangosbemondó rendszert). De a pokolgépet hordozó furgont túl távol parkolták az épület fő támaszaitól, és a robbanás nem okozott strukturális kárt. Az épület a várakozással ellentétben nem omlott össze – néhány hónappal a támadás után ismét zavartalanul üzemelt.⁸

⁷ Az urea-nitrát hatása közel azonos a TNT-vel. Maga a robbanótöltet is nagy rombolásra volt képes, a hidrogén palackok hozzáadásával a terroristák gyakorlatilag egy primitív aeroszol-bombát állítottak elő.

⁸ THE WORLD TRADE CENTER BOMBING: REPORT AND ANALYSIS. Emmitsburg, MD, USA, U.S. Fire Administration, USFA-TR-076/February 1993, 132. p.
<http://www.usfa.dhs.gov/downloads/pdf/publications/tr-076.pdf> (utóljára letöltve 2010.04.10.)



8. ábra
Épületen kívüli robbanás okozta károk folyamata.
Forrás: FEMA 427

Más a helyzet, ha a támadók valóban nagy mennyiségű robbanóanyagot tudnak a létesítmény közelében vagy azon belül elhelyezni (7. és 8. ábra). Az Oklahoma Cityben végrehajtott autóbomba-támadásban egy közel 2000 kilogramm TNT-vel egyenértékű (részben házi készítésű) robbanóanyaggal megrakott teherautót parkoltak az épület homlokzatától mindössze 4,5 méterre. A lökéshullám megsemmisített több homlokzati pillért és megemelte a födémek peremét. Ez olyan terhelést gyakorolt az épületre, amire a tervezők nem gondoltak, és az épület egy részének fokozatos összeomlásához vezetett (ld. 9. ábra).⁹ Rijádhban, a Khobár-tornyok elleni támadásban (1996. június 25.) egy nagyságrenddel nagyobb pokolgépet: közel 10 tonna TNT-vel egyenértékű robbanóanyagot használtak. A támadók csak az épülettől 22 méterre, egy közeli parkolóban tudták telepíteni az eszközt (egy üzemanyag szállító teherautót), de ekkora mennyiség így is elegendő volt ahhoz, hogy az épületben súlyos károkat okozzon.¹⁰

⁹ Mlakar, Paul F. – W. Gene Corley – Mete A. Sozen – Charles H. Thornton: BLAST LOADING AND RESPONSE OF MURRAH BUILDING.

<http://www.terrorisminfo.mipt.org/pdf/forensicing2.pdf> (utóljára letöltve 2011.04.12.)

¹⁰ A robbanás erejét jelzi, hogy a pokolgép helyén 17 méter átmérőjű, 5 méter mély kráter keletkezett. Az áldozatok viszonylag kis száma (20 halott és 372 sebesült) a közeli épületekre települt megfigyelők éberségének volt köszönhető: fölfigyeltek a teherautó vezetőjének gyanús magatartására és megkezdtek az épületek kiürítését.



9. ábra
Oklahoma City, Alfred P. Murrah Building a támadás után
Forrás: www.wikipedia.org

A "katasztrófára kell tervezni" elv jó első megközelítés – de csak részben jelent megoldást.¹¹ Kétségtelen, hogy a feltétlenül szükségesnél masszívabb falak és szerkezeti elemek növelik az épület állékonyságát és korlátozzák egy robbanás hatását. De a földrengés, szélvihar, tűz épületre gyakorolt hatása modellezhető és kiszámítható. Egy robbanás (akár szándékos támadás, akár baleset következménye) sokkal bizonytalanabb esemény. Nehezen modellezhető, mert a természeti csapásoktól messze eltérő, előre nem látható terheléseket gyakorol az épületre. Mégis, meg kell kísérelni a modellezést – és itt ismét érdemes igénybe venni a robbantási munkákban jártas katonai műszaki szakemberek tapasztalatait.

A belső védelmi zóna

Maga a létesítmény – legyen a létesítmény piac, bevásárlóközpont, templom, étterem, sport-aréna vagy utcai fesztivál – a belső védelmi zóna, és egyben a legvonzóbb célpont is, hiszen itt tartózkodik a közönség nagy része, itt lehet a leglátványosabb, legtöbb áldozattal járó támadást végrehajtani. Ha az ütközőzónába telepített akadályok és jelzőeszközök megfelelően működtek, akkor a belső védelmi zónában csak kisebb méretű (hordozható, legfeljebb néhány kilogramm tömegű) robbanó eszközökkel kell számolni.

¹¹ Dr. Gilyén Jenő közel 60 éven át – nem egyszer karrierjét is kockáztatva – következetesen képviselte ezt az elvet.

Ez a valóságban sokkal kevésbé megnyugtató, mint első hallásra gondolnánk.¹² A korszerű robbanóanyagok kis mennyiségben is nagy pusztításra képesek, és egy robbanás hatása zárt térben mindig nagyobb, mint a szabadban: a födém és a falak visszaverik és fölerősítik a lökéshullámot, akadályozzák annak elenyészését. A kazánházak tervezésénél a mérnök az ún. *hasadó nyílás* elvet alkalmazza: a kazánrobbanás lökéshulláma felszakít egy ajtót vagy ablakot, és a szabadban elenyészik – de egy kazán robbanása a robbanóanyagokéhoz képest lassú folyamat. Korszerű, nagy detonációs sebességű TNT, dinamit, vagy akár házi készítésű aceton-peroxid alkalmazása esetén ez az elv csak minimálisan érvényesül. Az autóbuszok nagyméretű, gumiszalagba ágyazott ablakai például nagyon jól betölthetik a hasadó nyílás szerepét, izraeli tapasztalatok mégis azt mutatják, hogy a buszjáratokon végrehajtott támadásokban a sérülések súlyosabbak, mint a szabadtéri támadásokban.¹³

Különleges figyelmet követelnek a pinceétermek, pinceklubok, pincebárok. Ezek rendkívül hangulatos helyek, de rendkívül vonzó terrorista-célpontok is: a masszív födém és falak miatt egy kisméretű pokolgéppel is rendkívül látványos hatást lehet elérni. Fülkésítéssel, a tér felosztásával talán valamennyire csökkenteni lehet a súlyos sebesültek számát, de a földalatti létesítményekben végrehajtott támadások mindig több és súlyosabb sérüléssel fognak járni, mint a felszíniek.

A tűzvédelmi előírásoknak megfelelően elhelyezett tűzoltó-készülékek is támadás eszközei lehetnek. Magabiztosan mozgó, műanyag sisakos, munkaruhás emberek gyakorlatilag láthatatlanok, könnyen ki tudják cserélni azokat 5–10 kilogramm robbanóanyagot és időzítő vagy távirányító szerkezetet tartalmazó készülékekre. Ezért megfontolandó a tűzvédelmi előírások olyan módosítása, hogy az állandó felügyelet nélküli terekben a tűzoltó-készülékek helyett sprinkler-rendszer legyen a tűzbiztonság fő eszköze, és kézi tűzoltó-készülékeket csak állandó felügyelet alatti helyeken (például egy bevásárlóközpontban csak az üzletekben) helyezzenek el.

Pokolgépes támadások során a robbanás lökéshulláma a közvetlen közelben tartózkodók között súlyos traumával járó sérüléseket okoz, de a lökéshullám energiája a távolság köbével arányosan csökken. A legtöbb sebesülést a repeszhatás okozza. Rendkívül súlyos sebeket ejtenek a robbanótöltet köré helyezett szögek, csavarok, csapágygolyók, a környezettől függően pedig nagy lehet a másodlagos repeszhatás is: különösen a széttörő nagy üvegfelületek növelik azt, de a fém tárgyak, evőeszközök, üvegpalackok, poharak is.¹⁴ A réteges biztonsági üveg vagy az üvegfelületre utólag fölragasztott műanyag fólia csökkenti (jó esetben kizárja) a másodlagos repeszhatást, de csak akkor, ha a keret nagyobb terhelést bír ki, mint az üveg. Először tehát törjön az üveg, utána törjön a keret – ellenkező esetben az üveg egy darabban, egyetlen nagy repeszként fog kirepülni. A réteges vagy fóliázott üveg még a kézfegyverek lövedékei ellen is nyújthat némi védelmet, ezért érdemes megfontolni az előírását minden középülethez, függetlenül attól, hogy földszinti vagy emeleti ablakról van-e szó, és utcára néz-e vagy belső térre. Bevásárló-központban vagy piacon mind a lökéshullám, mind a repeszhatását csökkenteni lehet a tér felosztásával – de ez a megoldás nem alkalmazható olyan

¹² Összehasonlításként: a korszerű kézigránátok töltete mindössze 100–180 gramm TNT vagy azzal többé-kevésbé egyenértékű robbanóanyag, egy kézigránát pedig 3–5 méteren belül halálos.

¹³ Chaloner, Eddie: BLAST INJURY IN ENCLOSED SPACES. BMJ, 2005. július 11.
<http://www.bmj.com/cgi/reprint/331/7509/119> (utóljára letöltve: 2010.03.10.)

¹⁴ Az Oklahoma Cityben, 1995-ben a szövetségi kormány helyi épülete ellen végrehajtott pokolgép-támadás áldozatainak (851 személy) 38 százaléka üvegszilánktól sebesült meg.

létesítményekben, ahol nélkülözhetetlen a nagy, nyitott tér (például sportaréna, színház).

A támadások közvetlen pusztító hatása mellett figyelembe kell venni tömeglélektani hatásukat is: egy váratlan, nagyon hangos és sűrű füsttel járó támadás könnyen pánikot idézhet elő, amelyben a menekülő emberek letapoosák egymást, és többen sérülnek meg, mint magában a támadásban.¹⁵ Ez előre nem látható és elkerülhetetlen. Annak következményeit (mind a sérültek számát, mind a sérülések súlyosságát) azonban valamennyire mérsékelni lehet, ha a közlekedőterek méretezése megfelelő; ha a galériák és lépcsők alátámasztása elég erős és a korlátok elég masszívak ahhoz, hogy megtartsák több száz ember súlyát; ha a menekülési utakon nincs váratlan szűkülés, például pillér, utólag elhelyezett árusító bódé vagy egy kávéház székei és asztalai (ld. 10. ábra).



10. ábra

Budapesti pinceéterem.

Hangulatos, romantikus – és halálos. A masszív falak és boltívek visszaverik egy robbanás lökéshullámát, fölerősítik hatását.

A különösen védett zóna

A biztonságot felügyelő rendszer központjából térfigyelő rendszerrel egyaránt szemmel tartható a létesítmény környezete és a belső terek forgalma. Ez a különösen védett zóna, melynek egy pokolgépes támadásban a támadó csak

¹⁵ A tűzoltó szakemberek ezzel már évtizedek óta tisztában vannak. A nagy terek kiürítésére vonatkozó előírásaik egyik (és nagyon fontos) célja a pánik kialakulásának megakadályozása. Kiss István, DLA közlése.

minimális figyelmet szentel: elég nem felkelteni (vagy rövid időre elvonni) az irányító központ személyzetének figyelmét, és a támadás lezajlik, mielőtt bárki gyanút fogna. Egy Beszlán- vagy Mumbai-típusú fegyveres kommandó-támadás esetén viszont a központ fölötti ellenőrzés megszerzése nagy előnyt adhat a támadónak: a központ semlegesítésével megbéníthatja az összehangolt védelmet és ellentámadást; ha elfoglalja a központot, a biztonsági kamerarendszeren keresztül megfigyelheti a környezetet. Ezért a központ fizikai védelmének megtervezése különösen fontos feladat.

A központ általában a létesítmény normális forgalomtól elzárt, adminisztratív részében van, ahova sem az ügyfelek, sem a létesítményben dolgozók nem léphetnek be engedély nélkül – a harcászati szempontokat nem kell tehát a nyilvános terek esztétikai követelményeinek alárendelni. És nem szabad azokat a takarékosági követelményeknek sem alárendelni: az ajtókat, ablakokat, falakat, szellőző rendszert, az áramszolgáltatást nem a könyvelő, hanem a katona szemével kell megtervezni és nem normális forgalomra, hanem tűzharcra kell megépíteni.

* * *

A legbölcsebben megfogalmazott szabályozás is csak annyit ér, amennyit betartanak belőle. A legkörültekintőbben megtervezett védelmi rendszer is csak annyit ér, amennyit megvalósítanak belőle, és amennyire alkalmazzák az eszközeit és követik az előírásait.

Bármennyire gyakoriak is a terrorista-támadások szerte a világon, és bármekkora hírverést is kapnak a nemzetközi sajtóban, a valóságban kicsi az esélye, hogy egy meghatározott létesítményt támadás fog érni. Ezért az idő múlásával, ahogy nem történik semmi, egyre erősebb lesz a "velünk ez nem fog megtörténni" érzése, és egyre nagyobb lesz a kísértés a védelmi rendszer "áramvonalasítására" – vagyis megkezdődik az *entrópia*. A kivitelezés során elhagyják vagy olcsóbb, egyszerűbb (és a célra kevésbé alkalmas) eszközökkel helyettesítik a terveken szereplő védelmi berendezéseket: a réteges biztonsági üveg helyett normál kirakatüveget építenek be; a térfigyelő kamerák egy része csak elektronika nélküli műanyag doboz; az ajtókról lemarad a nyitásjelző érzékelő. A létesítmény üzemeltetése során fokozatosan ritkul, majd elmarad a terhesebb feladatok végrehajtása (szellőző rendszer légcsatornáinak rendszeres ellenőrzése, a beszállítók járműveinek alapos szemléje). Továbbra is lesznek biztonsági emberek a bejáratok közelében; lesz térfigyelő rendszer, amelyre időnként ránéz valaki; lesz őrző a mélygarázsban, és lesz őr a hátsó bejáratnál. De a létesítménynek nem lesz védelmi rendszere, csak különálló védelmi elemei. Ezt csak akkor lehet elkerülni, ha a szabályozás része egy ellenőrzési mechanizmus is, amely a tervezés és kivitelezés során rendszeresen ellenőrzi az elvégzett munkákat, és a létesítmény átadása után kiszámíthatatlan időközönként felülvizsgálja a védelmi rendszert és ellenőrzi, hogy az folyamatosan megfelel a követelményeknek.

A nemkritikus infrastruktúra fenyegetettsége Nyugat-Európában ma napi aktualitás, és egyre időszerűbb foglalkozni vele Közép-Európában is. Magyarország eddig szerencsés volt: részben elkerülte a tömeges áldozatokkal járó terrorista-támadásokat, részben a biztonsági erők sikerrel megakadályozták azokat. Felelőtlenség lenne arra számítani, hogy ez mindig így lesz. Most kell a nemkritikus infrastruktúra megerősítésére és folyamatos védelmére gondolni, amikor lehetőség van egy rendezett folyamat beindítására – nem az első sok áldozatot követelő sikeres pokolgép-támadás után, amikor mind az átlagembereken, mind a politikai eliten úrrá lesz a pánik.

1. ábra

FELHASZNÁLT IRODALOM

PRIMER FOR DESIGN OF COMMERCIAL BUILDINGS TO MITIGATE TERRORIST ATTACKS. FEMA 427. Federal Emergency Management Administration (FEMA), Washington DC (USA), 2003. december

<http://www.fema.gov/pdf/plan/prevent/rms/427/fema427.pdf>

THE WORLD TRADE CENTER BOMBING: REPORT AND ANALYSIS. Emmitsburg, MD, USA, U.S. Fire Administration, USFA-TR-076/February 1993, 132. p.

<http://www.usfa.dhs.gov/downloads/pdf/publications/tr-076.pdf>

Chaloner, Eddie: BLAST INJURY IN ENCLOSED SPACES. BMJ, 2005. július 11.

<http://www.bmj.com/cgi/reprint/331/7509/119>

Horváth Attila: TERRORFENYEGETETTSÉG: CÉLPONTOK, NAGYVÁROSOK, KÖZLEKEDÉS. Új Honvédségi Szemle, Budapest, 2006/4.

<http://www.zmne.hu/dokisk/hadtud/Horv%E1th.pdf>

Mlakar, Paul F. – W. Gene Corley – Mete A. Sozen – Charles H. Thornton: BLAST LOADING AND RESPONSE OF MURRAH BUILDING.

<http://www.terrorisminfo.mipt.org/pdf/forensicengineering2.pdf>

Padányi József: A KATONAI MŰVELETEK TERRORVÉDELME. ZMNE

Hadtudományi Doktori Iskola, 2005 <http://www.zmne.hu/dokisk/hadtud/Padanyi.pdf>

Padányi József: A MAGYAR HONVÉDSÉG LEHETŐSÉGEI A TERRORIZMUS

ELLENI HARCBAN. <http://www.zmne.hu/dokisk/hadtud/padeszm.pdf>

Shariat, Sheryll – Sue Mallonee – Shelli Stephens-Stidham: SUMMARY OF REPORTABLE INJURIES IN OKLAHOMA – OKLAHOMA CITY BOMBING INJURIES. Oklahoma State Department of Health, 1998. december

Ungvár Gyula: AEROSZOL ROBBANÓANYAGOK – AEROSZOL LŐSZEREK. Haditechnika, Budapest, 1981. február.

Kocsis Sándor ezredes:¹

AZ OHIOI NEMZETI GÁRDA REPÜLŐTEREINEK POLGÁRI ÉS KATONAI KÖZÖS HASZNÁLATA

Az Ohioi Nemzeti Gárda öt repülőalakulata négy polgári repülőteret vesz igénybe. Ezt a közös használati egyezmény (Joint Use Agreement) szabályozza, amit a legmagasabb szövetségi szinten kötnek a helybeli repülőtér-tulajdonossal. A repülőtér használatért fizetendő összeg alapja a repülőtér közös használati berendezései működtetésének közvetlen költsége. A szövetségi kormány fizeti az éves légi forgalomból számított ráháruló százalékarányt. Így az Ohioi Nemzeti Gárda megtakarítja a repülőterek teljes működtetéséhez szükséges költségek nagy részét.

Kulcsszavak: Amerikai Nemzeti Gárda, haderőszervezés, légi nemzeti gárda, Ohio, repülőterek.

THE JOINT CIVILIAN/MILITARY USE OF THE OHIO NATIONAL GUARD'S AIRFIELDS

Résumé:

The five Ohio National Guard flying units operate from four civil airfields. This is governed by Joint Use Agreements entered into at the highest federal level with the local „proprietors”. The federal government’s basis for the cost of the use of the airfield is the percentage that the government use represents of the annual traffic, applied to the direct operational cost of the jointly used flying facilities. Thus the Ohio National Guard avoids a major portion of the necessary expenses of operating these airports, which results in significant monetary savings for it.

Keywords: United States National Guard, Military organization, Air National Guard, Ohio, Airfields.

Az Amerikai Egyesült Államok Légierőinek és tartalékos egységeinek zömétől eltérően az Ohioi Nemzeti Gárda repülőalakulatai polgári repülőtereken működnek. A Kongresszus a szövetségi légi bázisokat katonai célokra külön jelöli ki, azok építési és működtetési költségeit pedig légierő pénzügyi szervei biztosítják. A szövetségi törvények lehetővé teszik, hogy a repülőtereket a polgári repülőforgalom céljaira is használhatják, amennyiben az nem sérti a katonai feladatok végrehajtását.²

A polgári légi tartalékflottára vonatkozó feltételeket kielégítő légügyi vállalatok kérvényezhetik az Amerikai Egyesült Államok Légierő valamely bázisa használatának engedélyezését civil kereskedelmi tevékenység céljából. Az engedély elnyerése esetén ezt a szerződésben rögzített tevékenységet a *közös használati egyezmény* (Joint Use Agreement) szabályozza.³

¹ 1964 és 1974 között az Egyesült Államok Hadseregének tényleges tüzértisztje, majd az Ohioi Katonai Tartalék nyugállományú főtörzsjogásza. Jelenleg a ZMNE doktorandusza.

² Title 49 United States Code 44502 (d); 47103 (c). DEPARTMENT OF THE AIR FORCE, AIR FORCE POLICY DIRECTIVE 10-10, OPERATIONS, Joint Use of Military and Civilian Flying Facilities, (Tovább AFPD 10-10), Summary of Changes. A katonai repülőterek polgári használata e tanulmány tárgykörén kívül esik.

³ Title 49 United States Code 47107 (a) (11). AFPD 10-10, 1.2, 1.3.1, 4.1.

A légi bázisok közös használati egyezménye

A közös használati egyezmény alapvetően kétféle lehet: szabályozhatja a katonai repülőterek polgári használatát vagy a polgári repülőterek katonai használatát. Az előbbiért csak nyilvános repülőteret fenntartani jogosult helyi kormányzatok pályázhatnak a szövetséges kormányhoz.⁴ Az utóbbi esetben az Egyesült Államok Légierői és a helybeli repülőtéri hatóságok hatáskörébe tartozik az engedélyezés, azaz ők szerződhetnek a repterek használatára.

A Szövetségi Repülési Adminisztráció (Federal Aviation Administration – FAA) szabályozza az Egyesült Államok légi közlekedési rendszerét. A vonatkozó törvények előírják, hogy az ország katonai légi eszközei költségtérítés nélkül használhatnak minden olyan repülőteret, amely szövetségi anyagi hozzájárulásból épült, amíg ez a használat nem *kiemelt* (szó szerinti fordításban *lényeges*) minősítésű.⁵ *Kiemeltnek* minősülő felhasználásra a *közös repülőtér-használati egyezmény* (Airport Joint Use Agreement – AJUA) vonatkozik. Ebben jogi szempontból a polgári hatóság engedélyezi a repülőtér katonai használatát bizonyos pénzösszeg ellenében.⁶

A *kiemelt* használatot a Szövetséges Repülési Adminisztráció három ismérv alapján állapítja meg:

- ha öt vagy több kormányzati repülőgép állomásozik rendszeresen a repülőtéren vagy a szomszédos földeken;
- ha a kormányzati repülőgépek havonta 300 (vagy több) le- és felszállást végeznek;
- ha a havi kormányzati repülőgép-forgalom összsúlya meghaladja a 2268 tonnát.⁷

Az Egyesült Államok Nemzeti Gárda Hivatala garantálja, hogy amennyiben a Légi Nemzeti Gárda repülőgépei véglegesen állomásoznak egy polgári repülőtéren, a *kiemelt* használatot máris elismeri és a ráháruló költségáramokat, megfizeti.⁸

A *közös repülőtér-használati egyezményeket* a legmagasabb szövetségi szinten egyeztetik és kötik meg. Ez a légierő berendezési titkárhelyettese (Deputy Assistant Secretary of the Air Force Installations) hatáskörébe tartozik, tárgyalásra és jóváhagyásra pedig jogilag csak a szövetségi Légi Nemzeti Gárda Hivatalának van felhatalmazása. A helybeli alakulatok üzemeltető mérnökei (Base Civil Engineer) az adatgyűjtésen kívül nem jogosultak részt venni e tárgyalások lefolytatásában.⁹

A reptér használatért fizetendő összeg alapja a repülőtér közös használati berendezései működtetésének közvetlen költsége. Ebből a szövetségi kormány fizeti az éves légi forgalomból számított ráháruló százalékarányt. Az

⁴ AFD 10-10, 1.3.2.

⁵ Title 49 United States Code 47107 (a) (11)

⁶ Air National Guard Commanders Legal Desk Book, Chapter 25, Resources, Section 25-2 Airport Joint Use Agreements, May 2001 update, 1.

⁷ Federal Aviation Administration Grant Assurance, Airport Sponsors, C. Sponsor certification, 27.

⁸ AIR NATIONAL GUARD PAMPHLET 32-1001, 8 APRIL 2003, Civil Engineering, AIRPORT JOINT USE AGREEMENTS FOR MILITARY USE OF CIVILIAN AIRFIELDS (Továbbiakban ANG-PAM 32-1001), 1.3.

⁹ Ibid. 2. AFD 10-10, 2.

összegekből levonhatók olyan szolgáltatások értékei, amiket a Légi Nemzeti Gárda természetben nyújt a repülőtérnek.¹⁰

A repülőterek közös használati elemei közé rendszerint csak a kifutó- és leszálló-pályák, valamint a gurulóutak tartoznak. A törvény ugyanis egyértelműen kizárja a különböző kereskedelmi berendezések és terminálok, autó- és repülő parkolók, karbantartási hangárok stb. igénybevételét.¹¹ A közvetlen költségek ugyancsak nem tartalmazhatják a repülőtér általános működtetési költségeit (például az adminisztrációs, könyvelési, kiképzési, karbantartási, biztosítási stb. díjakat).¹² Amennyiben a katonaság írásban benyújtott kérvénye alapján a repülőtéri hatóság olyan szolgáltatást nyújt, melyet kizárólag a kormány használ, úgy ennek a teljes költségét követelheti a katonaságtól.¹³

A repülőtér polgári hatósága felelősségi körébe a következők tartoznak:

1. Az egyezmény végrehajtásához szükséges személyzet, anyag és felszerelés biztosítása.
2. A közös használatú repülő-berendezések közszolgáltatásainak biztosítása.
3. A közös használatú repülőtéri berendezések mindenféle karbantartásának (például burkolatjavítás; kifutó- és leszállópályák, valamint és gurulóutak seprése, világítása, azok mellett a fű levágása, a talaj- és esővíz elvezetése, hókotrás és jégtelenítés; navigációs berendezések; rovarok és kártékony állatok távol tartása; működésképtelen gépek gyors elvontatása) biztosítása.¹⁴

Ez utóbbi két követelmény a kormányra is hárulhat (úgy mint a saját hangár előterek, betonkifutók és gurulóutak hó- és jég-mentesítésének és a működésképtelen kormánygépek elvontatásának felelőssége). Ezen kívül mindazon használati berendezések kárainak javítása, amit kizárólag saját gépei okoztak.¹⁵ A repülőtéri helyi hatóság kötelezi magát arra, hogy a kereskedelmi repülőgépekre és a lökhajtásos repülőgépekre egyaránt, a megfelelő hatósági szinteknek megfelelően, betartja FAA vonatkozó üzemeltetési előírásait.¹⁶ A közös repülőtér-használati egyezmény vagy annak mellékletei tartalmazzák a légi katasztrófa utáni mentésre, a tűzvédelemre, a légi forgalom irányítására vonatkozó megállapodásokat.¹⁷

A közös repülőtér-használati egyezmények nem foglalkoznak a Légi Nemzeti Gárda által igénybe vett ingatlanokkal. Ezek használata, bérlete az egyezmények megkötése előtti alku tárgyát képezi.¹⁸ Az egyezmények nem tartalmazzák továbbá az alapvető javítások és az új, közös használatú berendezések építése kérdéseit, amelyeket külön egyezményekben szabályoznak.¹⁹

¹⁰ ANGPAM 32-1001, 4.2, 4.3.

¹¹ Ibid. 4.3.2.1.

¹² Ibid. 4.3.1.

¹³ Ibid. 4.3.3.

¹⁴ Ibid. 12.

¹⁵ Ibid. 12-13.

¹⁶ Ibid. 13.

¹⁷ Ibid. 5.4, 13-14.

¹⁸ Ibid. 6.2.

¹⁹ Ibid. 6.1

Az Ohiói Nemzeti Gárda repülőalakulatai

Az Ohiói Nemzeti Gárda repülőalakulatai: a 121. légi üzemanyag-utántöltő ezred, a 178. és 180. vadászrepülő-ezredek, a 179. légi szállítóezred és az ohiói szárazföldi nemzeti gárda 137. légizászlója. Ezek az 1. táblázatban szereplő repülőtereken állomásoznak.

Város	Columbus ²⁰	Mansfield	Springfield	Toledo
Repülőtér	LCK	MFD	SGH	TOL
Katonai terület (hektárban)	1.750	947	614	949
Fő kifutó-leszálló pálya	5R/23L	14/32	6/24	7/25
hossza	3689 m	2744 m	2746 m	3.231 m
szélessége	61 m	46 m	46 m	46 m
Második kifutó- leszálló pálya	5L/23R	5/23	15/33	16/34
hossza	3636 m	2071 m	1676 m	1707
szélessége	46 m	46 m	30 m	46 m
Alakulat ²¹	121./137.	179.	178.	180.

1. táblázat

Az Ohiói Nemzeti Gárda által igénybe vett repülőterek

Az említett alakulatok igen kedvezően befolyásolják a környékükön elhelyezkedő városok/megyék gazdasági életét (ld. 2. táblázat).

Repülőtér	Columbus	Mansfield	Springfield	Toledo
Teljes munkaidős létszám	498	232	545	323
Összlétszám ²²	2049	968	1042	1.035
Munkabér/Katonai fizetés (dollár)	53 945 564	51 543 159	48 548 399	43 360 800
Helybeli bevásárlás (dollár)	4 683 191	1 816 422	8 667 800	43 716 800
Összesen (dollár)	58 628 755	53 359 581	57 216 199	43 360 800

2. táblázat

²⁰ Valóságban a Columbustól tizenhat kilométerre fekvő, az USA Légierő egykori Rickenbacker légi bázisa, Lockbourne falu mellett.

²¹ Említendő hogy a vadászerekek repterei leszállópályáinak végén földalatti arretáló kábel berendezést építettek be, amit a torony fékhiba esetén felvonhat. (Az F-16 vadászgépeket elláták lefékező kampóval).

²² Ebbe bele van számolva a főállású is.

Az Ohioi Nemzeti Gárda légi alakulatainak jótékony hatása a helyi gazdaságra²³

Nem meglepő tehát, hogy a helyi kormányzatok jelképes összegért (például évi 1 dollárért) bocsájtják a Nemzeti Gárda rendelkezésére a repülőtereiken lévő földterületet, és szívósan ellenállnak minden olyan szövetségi indítványnak, amely ezeknek az alakulatoknak a korlátozásához vagy felszámolásához vezetne.²⁴

A közös repülőtér-használati egyezmények alapján az Ohioi Légi Nemzeti Gárda által fizetendő összeg kiszámításának alapja a közösen használt berendezések összegezett költségének azon százaléka, ami az adott alakulat repülőtéri igénybevételéből adódik.²⁵

Az Ohioi Nemzeti Gárda által használt repülőterek a legutóbb nyilvánosságra hozott adatok alapján a következő, 3. táblázatban kimutatott „toronyszámmal” rendelkeznek:

Repülőtér	Columbus	Mansfield	Springfiel d	Toledo
Év	2008	2009	2005	2009
Összes	71 340	22 100	18 542	64 176
Katonai %	22%	19%	62%	9%

3. táblázat

Az Ohioi Nemzeti Gárda repülőterek használati arányai²⁶

Tekintsük át ezek után az egyes repülőterek igénybevételére kötött szerződések előírásait!

A Springfield-Beckley városi repülőtér

Az Ohioi Légi Nemzeti Gárda által igénybe vett földterület (614 hektár), illetve a repülőtér összforgalma (18 542) alapján ez a legkisebb légi bázis. Ugyanakkor katonai szempontból a legjobban igénybe vett (62%) repülőtér. Az érvényes, öt évre szóló közös repülőtér-használati egyezmény alapján a szövetségi kormány – az Ohioi Légi Nemzeti Gárda útján, negyedévenként benyújtott számlák ellenében – minden negyedév első napján évi 49 025 dollárt előre fizetett.²⁷ Ezen kívül a repülőtér légi katasztrófamentő és

²³ Ohio Army and Air National Guard, Facility Fact Sheets, Feb 08; AIR 7, 9, 11, 13; ARMY 73, 75, 77-78, 81, 83, 85, 87.

²⁴ 2005 Base Realignment and Closing (BRAC) ajánlat alapján a 178. vadász- és a 179. légi szállítóezred felszámolását tervezték. A lelkes helybeli üzleti és polgári hatóságok és a körzet Kongresszusi képviselőinek kampánya révén, valamint az Ohioi Nemzeti Gárda elsőfokú készülségi szintje figyelembe vételével sikerült mind a két alakulatot megmenteni. A 178. ezredet átszervezik egy PREDATOR pilóta nélküli repülőeszköz-irányító alakulatra, a 179. ezred C-130-as gépeit a korszerű C-27J gépekre cserélik.

²⁵ Ennek részét képezi az ún. toronyszám (ti. a repülésirányítások mennyisége) is: minden egyes leszállás illetve felszállás egy fordulatnak, az átstartolási manőver kettő feladatnak számít. Ugyanakkor, az átrepülés, ami nem érinti a földet, nem számít elszámolási alapként.

²⁶ Mansfield és Toledo számai az FAA ATADS: Airport Operations Standard Report-ból erednek; Az Columbusé a repülőtér WIKIPEDIA weblapjáról; majd a Springfield közvetlenül a 178. Vadászezred repülőtéri igazgatójától.

²⁷ AIRPORT JOINT USE AGREEMENT (Springfield-Beckley Municipal Airport) 5. a. (1), (2).

tűzvédelmi szolgálatát az Ohioi Légi Nemzeti Gárda biztosítja.²⁸ A légi forgalomirányítást a szövetségi repülőforgalom-szabályzó szervezet polgári alkalmazottjai végzik.²⁹

Mansfield Lahm városi repülőtér

Növekvő nagyságrendben ez a második repülőtér a Nemzeti Gárda által igénybe vett földterület (947 hektár), illetve a repülőtér összforgalma (22 100) alapján. Az öt évre szóló közös repülőtér használati egyezmény alapján évi 60 580 dollárt fizet a szövetségi kormány az Ohioi Légi Nemzeti Gárda útján, negyedévenként benyújtott szálmák ellenében. Eltérve a springfieldi egyezménytől, a mansfieldi szerződés nem írja elő az előrefizetést. A légi balesetmentés és a tűzvédelem rendje ugyancsak eltér a springfieldi szerződésben foglaltaktól. A mansfieldi repülőtéren ezt a feladatot egy mellékszerződés alapján a kormányzatra hárítják. Hivatkozva arra, hogy „... a Kormány tűzvédelmi és légi balesetmentési előírásai a repülési műveletekre szigorúbbak, mint amit az FAA megkövetel a kereskedelmi és általános repülésre”, a kormány vállalja, hogy az ilyen típusú vészhelyzetek esetén a tőle elvárható legmagasabb szolgáltatási szintnek megfelelően reagál, a város pedig megfizeti ezeknek a bevetéseknek a költségeit.³⁰

Toledo-Lucas megye Légikikötő Hatóság (Toledo Express repülőtér)

Ez az Ohioi Légi Nemzeti Gárda által használt második legnagyobb repülőtér, amely országos és nemzetközi utasforgalmat bonyolít, egyben egy csomagszállító vállalat légi szállítási központja.³¹ A nemzeti gárda a repülőtér területéből 949 hektárt vesz igénybe és a 64 176 fős évi forgalomból 9%-kal részesedik. A vonatkozó *közös repülőtér használati egyezmény* alapján – eltérően a másik három repülőtér negyedévenkénti díjfizetésétől – havi ütemezésben évi 72 168 dollárt fizet a szövetséges kormány, számla benyújtás ellenében, az Ohioi Légi Nemzeti Gárdán útján.³² A mansfieldi egyezményhez hasonlóan itt sincs előírva az előre fizetendő használati díj. Tekintve, hogy a reptéren az általános és menetrend szerinti utasforgalom, valamint a légi teherszállító tevékenység dominál, a Toledo Express repülőtér légi forgalomirányítását az FAA látja el, míg a balesetmentést és tűzvédelmet a Toledo-Lucas Megyei Kikötő Hatóság biztosítja.³³

Rickenbacker Kikötő Hatóság (Rickenbacker Nemzetközi Repülőtér)

Az előbbi három repülőtér használati módszerétől eltérően teljesen más a helyzet a Columbus melletti Rickenbacker Nemzetközi Repülőtérrel.³⁴ 1942 és 1991 közt a szövetségi légierő bázisa volt, amely főként stratégiai felderítő

²⁸ Forrás: Zane E. Brown alezredes 2010. július 8-ai interjúja. (A továbbiakban: INTERJÚ)

²⁹ A 178. ezred átszervezése ellenére egy ideig még marad a F-16 karbantartási berendezés és emiatt elvárható – igaz, bizonytalan ideig – hogy a balesetmentési/tűzvédelmi szervezet megmarad (ld. INTERJÚ).

³⁰ AIRPORT JOINT USE AGREEMENT (MANSFIELD LAHM MUNICIPAL AIRPORT), 8. a,

C.

³¹ Az Egyesült Államok légi teherszállító repülőterei közt a 18. helyet foglalja el.

³² AIRPORT JOINT USE AGREEMENT (TOLEDO EXPRESS AIRPORT) 5. a.

³³ INTERJÚ.

³⁴ A közvetlen mellette lévő Lockbourne nevű kistalu után elnevezve 1942-ben alakult, mint a szövetségi Légierő bázisa. 1974-ban a columbusi Eddie Rickenbackerről nevezték el, aki az Egyesült Államok legeredményesebb vadászpilótája volt az I. világháborúban.

repülőgépek és stratégiai bombázók állomáshelyeként szolgált. Működésének csúcspontját 1967-ben érte el, amikor katonalétszáma elérte a 18 000 főt. Miután a szolgálatból kivonták a B-47-es bombázókat, a repteret 1980. április 1-jén átadták az Ohioi Légi Nemzeti Gárdának. Tekintve, hogy a reptér felszámolását tervezték, az ohioi törvények alapján a Franklin megyei biztosok 1979. április 2-án megalapították a Rickenbacker Kikötő Hatóságot, amely polgári használatra fejlesztette volna át a volt légi bázist.³⁵ 1982. január 12-én a Rickenbacker Kikötő Hatóság és a szövetségi légierő közös *használati egyezményt* kötöttek. Az egyezmény értelmében a szövetség folytatta a repülőtér menedzselését és biztosította a légi balesetmentést, a tűzvédelmet, és a légi forgalom irányítását. 1987 januárjában a Rickenbacker Kikötő Hatóság átvette a repülőtér igazgatását és karbantartását. Ezt az átmeneti fázist 1989. november 17-én 1990. szeptember 30-ig meghosszabbították. Ez alatt a Rickenbacker Kikötő Hatóság kötelezte magát évenként 150 000 dollár és az igénybe vett tűzoltói, mentési események költségeinek megfizetésére. 1990 októberétől kezdve az Ohioi Nemzeti Gárda egy saját, 1750 hektáros területtel rendelkezik.³⁶ Az érdekelt felek (ti. az Egyesült Államok kormánya, Ohio állam és a Rickenbacker Kikötő Hatóság) 1991. szeptember 11-én új, hetven évre szóló *közös repülőtér használati egyezményt* kötöttek.³⁷ Tekintve, hogy a Rickenbacker Kikötő Hatóság egy – még fejlesztés alatt álló – teherszállító központot alapított, az Ohioi Légi Nemzeti Gárda 121. Légi Üzemanyag-utántöltő Ezrede pedig gyakran végzett szövetségi feladatokat, a kormány saját használati arányát 81%-ra tervezte, amely után – negyedévenkénti bontásban, előrefizetés alapján – évi 894 807 dollárt fizet.³⁸ Ezen egyezmény előírta, hogy a kormány tartsa fenn továbbra is a légi forgalomirányítást és ezért a működési hozzájárulásáért évenkénti 405 000 dollár jóváírandó az állami díjfizetésnél. Így az évenkénti fizetendő rész 489 807 dollárra csökkent.³⁹ Az itteni *közös repülőtér használati egyezmény* számos vonatkozásban különbözik a másik három említett esettől.⁴⁰ A légi forgalomszámolásban előírja, hogy egy-egy repülőművelet egy-egy torony által irányított leszállásból áll. Így egy átmeneti le- és felszállás egy légi műveletnek számít, míg egy átrepülés (amiben nem érinti a földet a repülőgép) nem számít igénybevételeknek. Egyben a katonai helikopterek le- és felszállása a repülőtér határain belül akárhol $\frac{3}{4}$ légi műveletnek számít.⁴¹ Ezekon kívül a kormány kötelezi magát a légi forgalomszabályzási rendszer fenntartására.⁴² Ez utóbbit egy magánvállalkozás látja el szerződés alapján,

³⁵ O.R.C. 4582.02. Így tehát Ohioi Légi Nemzeti Gárda alakulatainak áthelyezése nem következett be, így *közös repülőtér használati egyezmény* alapján ottmaradhattak.

³⁶ <http://www.rickenbacker.org/about/history.asp>.

³⁷ AIRPORT JOINT USE AGREEMENT, RICKENBACKER PORT AUTHORITY, UNITED STATES OF AMERICA, STATE OF OHIO, September 11, 1991. (Tovább AJAURPA/USA/OH) paragraph 11.

³⁸ Ibid. paragraph 5. a. (1)

³⁹ Ibid. paragraph 5. a. (2), (3).

⁴⁰ Egyrészt azoknál éveknél hamarabb készült, továbbá nem öt éves tartamú, hanem hosszú távú, és nagy részletességgel foglalkozik e fizetendő összeg helyesbítésének módjával. Az egyezményt követő két teljes költségvetési évben az összeg követi a fogyasztói árszínvonalat, majd a rákövetkező költségvetési év kezdetén és minden azutáni harmadik évben a változó (megváltozott) légi fordulatok alapján, írásban módosítják az új használati díjat. (Ibid. paragraph 5. a.)

⁴¹ Ibid. paragraph 5. a. (1).

⁴² Ibid. paragraph 4. e.

melyet a szövetségi Nemzeti Gárda Hivatal köt és az Ohioi Légi Nemzeti Gárda útján fizet.⁴³ Végül a kormány megtéríti a Rickenbacker Kikötő Hatóságnak az Ohioi Nemzeti Gárdának szolgáltatott víz- és szennyvízdíjait.⁴⁴ Az itteni *közös repülőtér használati egyezmény* – eltérően a másik háromtól – előírja, hogy a kormánynak szüksége van 24 órás, hétnapos toronyszolgáltatásra, amit saját maga biztosít, továbbá a katonai légi forgalomnak van elsőbbsége polgári forgalom ellenében. Mint a mansfieldi egyezményben, ugyan úgy a rickenbackeriben is rögzítik, hogy a „... *kormány tűzvédelmi és légi balesetmentő előírásai saját repülőműveleteikre szigorúbbak, mint amit az FAA követel kereskedelmi és általános repülésre*”, ezért a kormány maga tartja fenn ezeket a szervezeteket.⁴⁵ Ezt egy speciális feladattámogató csoport (Mission Support Group) végzi, részben szövetségi polgári alkalmazottakkal.⁴⁶ E két, a repülőtér működtetéséhez természetben nyújtott szövetségi hozzájárulásnak (ti. a torony üzemeltetésének és a mentő/tűzoltó feladatok ellátásának) becsült értéke évenként körülbelül öt millió dollár.⁴⁷ Ugyanakkor a 2006–2011-es légi forgalom arányai alapján, melyben 2008-ban a 71 340 légi művelet katonai részesedése 22% volt, a kormány évenkénti költségterítése lecsökkent 316 955 dollárra.⁴⁸

2002-ben Columbus és Franklin megyék vezetői létrehozta egy egységes közép-ohioi regionális kikötőhatóságot, melyben egyesítették a különböző városi és megyei hatóságok felügyelete alatti repülőterek működtetését és szabályzását. Ennek következtében 2002 novemberében egy átadási egyezményben a Rickenbacker Kikötő Hatóság feladta a Rickenbacker Repülőtér Közös Használati Egyezményében lévő jogait. Egyben ezen egyezményben a különböző érintettek (az Egyesült Államok a Nemzeti Gárda Hivatal útján, Ohio Állam az Adjutant General útján, a Rickenbacker Kikötő Hatóság, valamint a Columbus Regionális Repülőtér Hatóság a Columbus Városi Repülőtér Hatóság útján) megegyeztek, hogy az 1991. szeptember 11-ei *közös repülőtér használati egyezmény* rendelkezései változatlan formában átszállnak a Columbus Regionális Repülőtér Hatóságra.⁴⁹

Következtetések

Az Egyesült Államok törvényei előírják, hogy olyan repülőtereket, melyeket vagy részben, vagy teljesen szövetségi anyagi hozzájárulásból épültek, a haderő gépei díjmentesen használhatják addig, míg státuszuk nem *kiemelt* minőségű. Amennyiben kiemelt státuszba kerülnek, úgy *közös használati egyezmény* alapján rendezhető a reptér-igénybevétel.

Ezeket a szerződéseket a legmagasabb szövetségi szinteken kötik meg a helybeli repülőtér-tulajdonossal. Az évi légi műveletek toronyszámát, a közös berendezések (azaz leszálló-, kifutó-, valamint gurulópályák,

⁴³ Id. INTERJÚ.

⁴⁴ AJUARPA/USA/OH, paragraph 5. c.

⁴⁵ Ibid. paragraph 8. a.

⁴⁶ Id. INTERJÚ.

⁴⁷ <http://www.rickenbacker.org/about/military6impact.pfd>.

⁴⁸ INTERJÚ.

⁴⁹ ASSIGNMENT AND ASSUMPTION OF JOINT USE AGREEMENT, Draft 11/25/02.

toronyszolgáltatás, illetve légi balesetmentés/tűzoltás) működtetési költségét a kormány a repülőteret használó nemzeti gárda útján fizeti. Amennyiben a kormány ezekhez természetben hozzájárul, ennek az értéke javára jóváírandó.

Így az Ohioi Nemzeti Gárda öt repülő alakulata ahelyett, hogy saját repülőtereket működtetne, négy polgári repülőteret használ. Ebből kettőért (ti. a springfieldi és mansfieldi kisvárosi repülőterek használatáért, amelyeken a kormány biztosítja a légi-balesetmentést és a tűzoltást, illetve a springfieldinél a toronyszolgálatot is) évi 49 025, illetve 60 580 dollárt fizet. A másik kettő nagyvárosi repülőtér. A toledo-i menetrendszerinti nemzetközi utasforgalmi, a Rickenbacker pedig nemzetközi teherszállító feladatokat is ellát, és biztosítja a katonai feladatok végrehajtását is. A toledo-i reptér használatáért 72 168 dollárt, a Rickenbacker reptéréért 316 955 dollárt fizetnek. Ez az összeg csak 35,4%-a a légierőre háruló 894 807 dollárnak. A különbséget a jóváírandó természetbeni szolgáltatások (toronyműködtetés, légi balesetmentés, tűzoltás) teszik ki.

Ezekkel a szerződésekkel az Ohioi Nemzeti Gárda megtakaríthatja a repülőterek teljes működtetéséhez szükséges költségek nagy részét. Ugyanakkor a helybeli polgári repülőtéri hatóságoknak szintén hatalmas megtakarítást jelent a nagy befektetést követelő, de ritkán igénybe vett légi-balesetmentés, tűzoltás, illetve az állandó irányítótorony működtetése, amiket a kormány természetben biztosít.

Részből a működtetési költségek csökkentése, részből az Ohioi Nemzeti Gárda által repülőterenként több mint 50 000 000 dollár elköltése kedvező hatást gyakorol a helyi gazdaságokra. Cserében az elkerített katonai területekért a Nemzeti Gárda csak jelképes bérletet fizet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

United States Code

Federal Aviation Administration Grant Assurance, Airport Sponsors

DEPARTMENT OF THE AIR FORCE, AIR FORCE POLICY DIRECTIVE 10 - 10, 25 OCTOBER 2007

Air National Guard Commander's Legal Desk Book, May 2001

AIR NATIONAL GUARD PAMPHLET 32-1001, 8 APRIL 2003

Ohio Revised Code

Ohio Army and Air National Guard, Facility Fact Sheets, Feb 08

AIRPORT JOINT USE AGREEMENT (RICKENBACKER PORT AUTHORITY)

AIRPORT JOINT USE AGREEMENT (MANSFIELD LAHM MUNICIPAL AIRPORT)

AIRPORT JOINT USE AGREEMENT (SPRINGFIELD-BECKLEY MUNICIPAL AIRPORT)

AIRPORT JOINT USE AGREEMENT (TOLEDO EXPRESS AIRPORT)

<http://www.rickenbacker.org>

Federal Aviation Administration ATADS: Airport Operations: Standard Report ASSIGNMENT AND ASSUMPTION OF JOINT USE AGREEMENT 11/25/02

Interjú Zane E. Brown alezredessel, 2010. július 8.